Ще Ви изненадаме с това, което очакВате от нас!

1

СЪВРЕМЕННИК

СПИСАНИЕ ЗА ЛИТЕРАТУРА И ИЗКУСТВО • ИЗДАВА КК „ТРУД“

2017

ДЖ.М.КУТСИ
ГОСПОДИН ФО

ПОЕЗИЯ

ВЛАДИМИР ПОПОВ
ДЗИДИ МАДЗИЯ
НИКОЛАЙ БОЙКОВ
КРАСИМИР ВАРДИЕВ
ЛИЛИ ХРИСТОВА

КРИТИЧЕСКИ ХРОНИКИ

МИТКО НОВКОВ
ПАТРИЦИЯ НИКОЛОВА

РАЗКАЗИ

АНИ ПРУ, БИЙ ЛУИС, КЕВИН КАНТИ, ДАЯН КУК,
ДЕЙВИД ДЖЕЙМС ПОАСАН, ЕЛКЕ ХАЙДЕНРАЙХ, САРА БАЙНЪМ

На първа корица: ***Васил Василев*** *Среща и лодка в реката*

списание
съвременник
излиза с подкрепата на програма
„Национален център за книгата" към
Национален дворец на културата

1

съвременник

2017

Иван Кирков *Портрет на Константин Павлов, 1963*

Владимир Зарев
главен редактор

Иво Рафаилов

В БРОЯ

Иван Кирков

Васил Василев

съвременник

1
2017

Година XLVI
Основател
Павел Вежинов

РОМАН

Дж.М.Кутси
ГОСПОДИН ФО
от английски
Пейчо Кънев
5

ПОЕЗИЯ

Владимир Попов
94

РАЗКАЗ

Ани Пру
ЕДИН РЕШИТЕЛЕН МЪЖ
от английски
Здравка Евтимова
102

РАЗКАЗ

Бий Луис
ЖЕЛЕЗНИЯТ ЧОВЕК
от английски
Маргарита Дограмаджян
123

РАЗКАЗ

Дороти Паркър
ИЗ ДНЕВНИКА НА ЕДНА ДАМА...
от английски
Божидар Стойков
130

РАЗКАЗ

Кевин Канти
ЩАСТЛИВ ЗАВЪРШЕК
от английски
Маргарита Дограмаджян
134

ПОЕЗИЯ

Дзиди Мадзия
от английски
Здравка Евтимова
144

РАЗКАЗ

Даян Кук
ЖИВОТЪТ ПРОДЪЛЖАВА
от английски
Маргарита Дограмаджян
152

РАЗКАЗ

Елке Хайденрайх
ЗИМНО ПЪТУВАНЕ
от немски
Диана Лазарова
162

РАЗКАЗ

Д.О.Стюърт
ЗА ОФИЦИАЛНОТО И НЕОФИЦИАЛНОТО ПИЕНЕ
от английски
Божидар Стойков
173

РАЗКАЗ

Луиз Едрик
ГОЛЯМАТА КОТКА
от английски
Маргарита Дограмаджян
176

Иван Кирков
Лято, 1973

РАЗКАЗ
Сара Байнъм
ЮРТА
от английски
Василена Мирчева
185

ПОЕЗИЯ
Николай Бойков
199

РАЗКАЗИ
Закари Мейсън
ИЗГУБЕНИТЕ ПЕСНИ ОТ „ОДИСЕЯТА“
от английски
Юлия Гешакова
206

РАЗКАЗ
Джен Ашуърт
ПЕТ ХИЛЯДИ МЛАДЕЖИ ГОДИШНО
от английски
Маргарита Дограмаджян
223

РАЗКАЗИ
Дейвид Джеймс Поасан
от английски
Галина Величкова
228

РАЗКАЗ
Джоан Силбър
ЗА ЛЕЛЯ МИ
от английски
Маргарита Дограмаджян
251

ПОЕЗИЯ
Красимир Вардиев
267

РОМАН
Румяна Захариева
РЪКАВИЦИ ЗА СТУДЕНАТА ВОЙНА
273

РАЗКАЗИ
Мартен Калеев
328

РАЗКАЗ
Станчо Пенчев
КАМИЛСКИ КАМЪК
343

ПОЕЗИЯ
Лили Христова
350

ЕСЕ
Дмитрий Орешкин
ФИЛОСОФИЯ НА РУСКИЯ БИТ И НА ГРАДОВЕТЕ
от руски
Пенка Кънева
353

АТЕЛИЕ
Павел Павлов
ИВАН КИРКОВ
373

АТЕЛИЕ
ВАСИЛ ВАСИЛЕВ
378

КРИТИЧЕСКИ ХРОНИКИ
Патриция Николова
Митко Новков
381

Издава:
Книгоиздателска къща „Труд" ООД
Управител
Венелина Гочева
1202 София, ул.„Св. св. Кирил и Методий" 84, етаж 3
тел. 942/2375; office@trud.cc

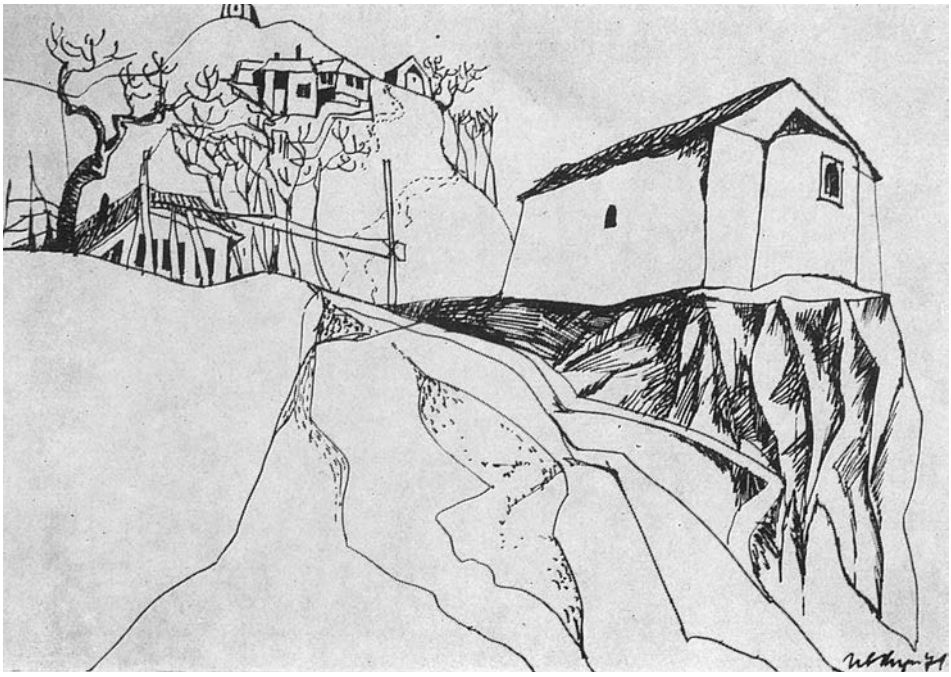

Иван Кирков *Асеновград, 1972*

Оформление и предпечат
Иво Рафаилов
Коректор Йорданка Белева

Формат 70x100/16. Печатни коли 26.
Ръкописи не се връщат и не се рецензират.
Печат – „АЛИАНС ПРИНТ" ЕООД

РОМАН

Дж.М.Кутси

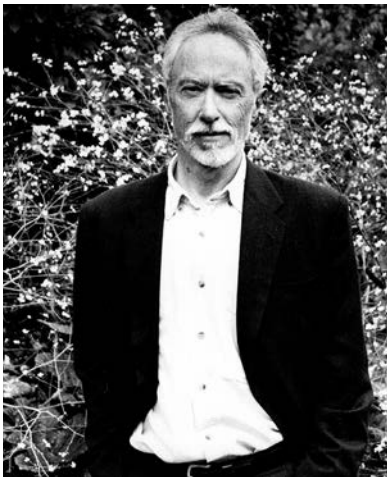

Джон Максуел Кутси, писател, есеист, езиковед, преводач и преподавател, е роден на 9 февруари 1940 г. в Кейптаун, Южноафриканска република (ЮАР). Изучава английски език и математика в Кейптаунския университет. От 1962 до 1965 живее в Лондон, където работи като компютърен програмист за „IBM“. От 1968 до 1971 г. преподава английска литература в Държавен университет на Ню Йорк в Бъфало. Завръща се в ЮАР, за да преподава в Кейптаунския университет, където през 1983 г. е удостоен с титлата „професор по литература“. През 2002 г. се премества да живее в Аделаида, Австралия. Дж. М. Кутси е един от най-награждаваните съвременни писатели. Два пъти става носител на наградата „Букър“ (1983 и 1999), а през 2003 г. е удостоен с Нобелова награда, заради „изключителната структура на творбите му, съдържателните диалози и аналитичната колоритност на стила“. Той е един от най-яростните критици на апартейда в Южна Африка през 80-те години на миналия век, както е и отявлен защитник на правата на животните и вегетарианец. Автор е на 12 романа, сборници с разкази и новели, както и на романизирани автобиографии. Някои от най-известните му книги са: „В очакване на варварите“ (1980), „Живот и страдания на Майкъл К.“ (1983), „Позор“ (1990), „Дневник на една лоша година“ (2007) и др.

ГОСПОДИН ФО

I

Накрая вече нямах сили да греба. Ръцете ми се покриха с пришки, гърбът ми гореше, цялото тяло ме болеше. Въздъхнах и се метнах през борда, почти без да разплискам водата. С бавни замахвания – загребвания дългите ми коси се разпиляха в кръг около мен подобно на причудливо морско цвете, като анемония или медуза, каквито се срещат само в бразилски води, – плувах към странния остров, плувах известно време, както бях гребала – срещу течението, после се почувствах освободена от хватката му и вълните ме понесоха към залива, като накрая ме изхвърлиха на брега.

Лежах върху горещия пясък, по главата ми се плъзгаше оранжевата светлина на слънцето; фустата ми (единствената дреха, която успях да взема) съхнеше; чувствах се изморена, но и благодарна за спасението си.

Върху мен падна тъмна сянка, но не от облак, а от човек, около който слънцето създаваше бляскав ореол.

– Корабокрушенка – казах аз с удебелен и сух език. – От кораб. Съвсем сама.

Протегнах изтръпналите си ръце.

Мъжът клекна до мен. Той беше чернокож, с гъста като агнешка вълна коса, гол, освен някакви груби долни гащи. Повдигнах се и погледнах равното му лице, дребните очички, широкия нос, дебелите устни, кожата, която не беше черна, а по-скоро тъмносива, все едно бе покрит с тънък слой прах.

– *Agua** – промълвих на португалски, като направих знак за пиене. Той не ми отговори, а се вгледа в мен, както би сторил с някой тюлен или кит, изхвърлен от вълните, който скоро ще умре и ще може да му послужи за храна. До него имаше едно копие. Помислих си, че съм дошла на грешния остров, и наведох глава: бях дошла на остров на канибали.

Мъжът се протегна и докосна ръката ми с дланта си. Помислих, че проверява кожата и месото ми. Постепенно дишането ми се нормализира и аз се поуспокоих. От него се носеше миризма на риба и на овча вълна, сушаща се на слънце.

Тъй като не можехме да стоим така безкрайно, аз се надигнах и отново показах, че ми се пие. Бях гребала цяла сутрин, не бях пила вода от предната вечер; вече не ми пукаше дали ще ме убие, исках само да ми даде вода.

Чернокожият се изправи и ми направи знак да го следвам. Вървеше изпънат и стегнат през пясъчни дюни и по пътека, водеща към хълмиста част от острова. Но тъкмо започнахме да се изкачваме и аз усетих остра болка и изтеглих от петата си дълъг и черен трън. Макар да я разтърках след това, петата ми бързо се поду и аз започнах да куцам от болка. Мъжът се обърна с гръб към мен, показвайки, че иска да ме носи. Поколебах се дали да приема, понеже той беше дребен и по-нисък от мен. Но нямаше какво друго да сторя. По този начин, частично подскачаща на един крак и отчасти носена от него, с вдигната фуста и брадичка, търкаща се в еластичната му коса, ние се изкачвахме по хълма, а моят страх постепенно намаляваше в тази странна, задна преградка. Забелязах, че той въобще не обръща внимание къде стъпва, и с ходилата си мачкаше цели храсти от същите тръни, на които се бях убола.

За читателите, запознати с разказите за пътешествия, думите „необитаем остров“ раждат във въображението мек пясък, сенчести дървета, ручеи, готови да задоволят жаждата на корабокрушенеца и узрели плодове, падащи в ръцете му; едно място, където дните преминават в лежане и почивка, докато не се появи кораб, който да те отведе до дома. Но островът, на който аз бях попаднала, въобще не беше такъв: голям скалист хълм с

* *Agua – вода (порт.) – Б.пр.*

плосък връх, остри скали, издигащи се от морето от всички страни, освен от една, на места имаше еднообразни, вечнозелени храсталаци, без никакви цветове по тях. Близо до брега се забелязваха купчини от кафяви водорасли, които биваха завличани до пясъка от вълните, и от тях се носеше зловонна миризма, а из тях щъкаха пълчища големи и светли бълхи. Навсякъде имаше щуращи се мравки, от същия вид, който се срещаше и в Баия, както и една друга напаст, живееща из дюните: малко насекомо, което се крие между пръстите на краката и после пробива кожата и влиза навътре. Дори и дебелата кожа на Петкан не можеше да им противостои: краката му бяха напукани, от тях течеше кръв, но той не обръщаше внимание на това. Не видях змии, но в горещия ден гущери се топлеха по камъните, някои бяха малки и бързи, други големи и тромави, със сини черти около главите, които издуваха при поява на опасност, тогава съскаха, и гледаха свирепо. След време хванах един от тях с торба и се опитах да го опитомя, хранейки го с мухи, но той не искаше да яде мъртва плячка, затова се принудих да го пусна. Също така имаше и маймуни (за тях ще разкажа по-късно) и птици, навсякъде имаше птици: не само ята врабчета (или поне аз ги наричах така), които по цял ден прелитаха от храст на храст и чуруликаха, но и по скалите имаше многобройни популации от чайки, рибояди и корморани, камънаците бяха побелели от курешките им. А морето бе пълно с делфини, тюлени и всякакви риби. Ако ме устройваше компанията на животните, тогава можех да си живея щастливо на този остров. Но как човек, привикнал към богатството на хорската реч, може да остане доволен от гракане, цвърчене и свирене, от лая на тюлените и стоновете на вятъра?

Накрая стигнахме до края на нашето изкачване и моят носач се спря, за да си поеме дъх. Открих, че сме застанали на равно плато, не много далеч от своеобразен бивак. От всички страни се простираше блещукащото море, на изток корабът, който ме бе довел тук, се отдалечаваше с издути платна.

Единствената ми мисъл бе насочена към водата. Вече не ме интересуваше какво ми беше приготвила съдбата, стига да можех да се напия. До вратата на бивака стоеше мъж с потъмняла кожа и голяма брада.

– Agua – казах аз и повторих движенията за пиене.

Той посочи към чернокожия и аз видях, че се намирам пред европеец.

– Fala inglez?* – попитах, както се бях научила в Бразилия. Той кимна. Чернокожият мъж донесе паница с вода. Изпих я и той донесе още. Това беше най-вкусната вода, която някога бях пила.

Очите на непознатия бяха зелени, косите му бяха изгорели от слънцето и имаха цвят на слама. Предположих, че е някъде на шейсет години. Беше облечен в (нека го опиша подробно) къса куртка, панталон до коленете, какъвто носят моряците по Темза, висока конусообразна шапка – от зашити кожени парчета с козина по тях – и груби сандали. Зад колана му бяха затъкнати къса пръчка и нож. Първата ми мисъл беше: метежник, който е оставен тук от милостив капитан, а той е превърнал този островитянин в свой слуга.

* *Говорите ли английски? – (порт.) – Б.пр.*

– Моето име е Сюзън Бартън – казах аз. – Бях изхвърлена от екипажа на кораб в една лодка. Те убиха капитана и ми сториха това.

И тогава внезапно се разплаках, макар да не бях отронила нито една сълза по време на униженията, които бях изтърпяла на борда на кораба, и после, докато се носех сама по вълните, с мъртвия капитан в краката ми, от чието око стърчеше метален лост. Седнах на голата земя, хванала болящия ме крак с ръце, заклатих се напред-назад и продължавах да плача като малко дете, а непознатият (разбира се, това беше самият Крузо, за който вече сте чували) ме огледа, все едно бях някаква риба, изхвърлена на брега, а не нещастно човешко създание.

Разказах как беше облечен Крузо, сега ще опиша неговото жилище.

В средата на плоския връх на хълма имаше купчина скални отломъци, на височина колкото къща. Помежду два от тези камъка Крузо беше издигнал колиба от колове и тръстика; тръстиката беше изкусно оплетена и привързана към коловете, за да се получат покрив и стени. Ограда с врата на кожени панти придаваше на бивака, който Крузо наричаше свой замък, триъгълна форма. Зад оградата, защитена от маймуните, растеше леха с диви марули. Тези марули, заедно с рибешкия хайвер и птичите яйца, съставляваше цялата ни храна на острова, както ще разберете.

В колибата Крузо бе направил едно тясно легло, и това беше цялото му обзавеждане. Голата земя играеше ролята на под. Петкан спеше върху една постелка под стряхата.

След като сълзите ми пресъхнаха, аз помолих Крузо за игла или нещо подобно, за да извадя тръна от петата си. Той донесе игла, направена от рибешка кост, с дупка в дебелия ѝ край, която нямах представа как е пробита, и ме гледаше мълчаливо, докато изваждах тръна.

– Позволете да ви разкажа моята история – казах аз, – сигурна съм, че ще ви е интересно да разберете как попаднах тук.

Казвам се Сюзън Бартън и съм самотна жена. Баща ми беше французин, избягал в Англия, за да се спаси от преследванията във Фландрия. В интерес на истината, неговата фамилия бе Бертон, но англичаните промениха това с времето. Майка ми беше англичанка.

Преди две години единствената ми дъщеря беше отвлечена и отведена в Новия свят от един англичанин, комисионер и търговски агент. Аз отидох да я търся. След като пристигнах в Баия се сблъсках с откази за помощ, а когато станах по-настоятелна, ми отвърнаха с грубости и заплахи. Служещите на британската корона не ми оказаха никаква помощ, казваха, че това е личен конфликт между английски поданици. Намирах си места за живеене, работих като шивачка, и търсих, и чаках, но не открих и следа от детето ми. Накрая, отчаяна и останала без никакви средства, аз се отправих към Лисабон с един търговски съд.

На десетия ден от плаването, като капак на всичките ми нещастия, екипажът се разбунтува. Те нахлуха в каютата на капитана и безмилостно го убиха, докато той се молеше за живота си. Онези от моряците, които не бяха взели участие в бунта, ги оковаха във вериги. Моряците ме сложиха в една

лодка, заедно с трупа на капитана, и ме избутаха сред вълните. Не знам защо решиха да ме прокудят. Но ние, по правило, ненавиждаме тези, към които се отнасяме с презрение, и се стараем да се избавим от тях. Човешкото сърце е тъмна гора – това е една от поговорките, които чух в Бразилия.

Случайно или заради прищявка на бунтовниците, аз бях спусната в лодката до този остров. „Remos!“* – извика един от матросите, което означаваше, че трябва да хвана греблата и да греба. Но аз треперех от страх. И така, докато те се смееха и подвикваха, аз се отдалечавах все повече по вълните и вятърът се усилваше.

Цяла сутрин, докато корабът се отдалечаваше (предполагам, че метежниците се готвеха да се занимават с пиратска дейност покрай испанския бряг), аз залягах над веслата, а мъртвият капитан лежеше в краката ми. Скоро ръцете ми се разраниха – вижте! – но аз не исках да спирам, понеже се страхувах, че течението ще ме отдалечи от острова. Много по-страшна от болката беше мисълта, че мога да бъда изхвърлена в открито море през нощта, когато чувала съм, че чудовищата от дълбините се изкачват до повърхността в търсене на плячка.

После вече не можех да греба. Не си усещах ръцете, гърбът ми гореше, имах болки в цялото тяло. Въздъхнах, и почти без да разплискам водата, аз се хвърлих през борда на лодката, и започнах да плувам към вашия остров. Вълните ме понесоха и ме изхвърлиха на брега. Останалото го знаете.

С тези думи аз се оставих на милостта на Робинзон Крузо, който по това време все още управляваше на острова, и станах негов втори поданик; първият беше слугата му Петкан.

А сега с удоволствие ще ви разкажа историята на Крузо, този необикновен човек, тъй както я чух от неговата уста. Вярно е, че неговите разкази бяха доста различни и понякога си противоречаха, заради което все повече си мислех, че възрастта и изолацията са се отразили на паметта му, и той вече не знае със сигурност кое е истина и кое е фантазия. По този начин, един ден той ми казваше, че баща му бил заможен търговец, чиято кантора Крузо напуснал в търсене на приключения. Но на следващия ден ми разказа, че бил бедно момче без семейство, което потеглило на плаване като прислужник, после бил заловен от мароканците (на ръката си имаше белег, за който каза, че бил от жигосване), избягал и стигнал до Новия свят. Понякога споделяше, че от петнадесет години живее на този остров, заедно с Петкан, като само двамата са се спасили след потъването на кораба им.

– Значи Петкан е бил дете, когато корабът е потънал? – попитах аз.

– Да, точно така, дете, малко дете и роб – отговори Крузо.

Но при други случаи, например, когато бе в плен на треската (а при треска, както и при алкохолно опиянение, истината сама излиза от устата), той разказваше истории за канибали. Петкан бил людоед, когото той спасил от това да бъде опечен и изяден от други канибали.

– Няма ли да се върнат канибалите, за да си вземат Петкан отново? – питах аз и той кимаше. – Затова ли постоянно гледате към морето: за да забе-

* *Гребла! – (порт.) – Б.пр.*

лежите тяхното пристигане? – продължавах да разпитвам аз, и той отново кимаше в отговор. По този начин, накрая вече не знаех кое е истината и кое е измислица, кое беше просто бълнуване.

Но нека се върна към разказа си.

Смъртно изморена, аз помолих да легна, и веднага заспах дълбоко. Слънцето вече потъваше зад хоризонта, когато се събудих, а Петкан приготвяше вечерята. Макар тя да бе просто една риба, опечена на жар и поднесена с маруля, аз я изядох с удоволствие. Заситена и усещайки твърдата земя под краката си, се изпълних с благодарност към своя необикновен спасител и му благодарих. Можех да му разкажа още за себе си, за търсенето на отвлечената ми дъщеря и за метежа на кораба. Но той нищо не попита, само се взираше към залязващото слънце, кимаше на себе си, като че някакъв глас му говореше и той го слуша внимателно.

– Мога ли да ви попитам, господине – казах аз след известно време, – защо през тези години не построихте лодка и не се спасихте от този остров?

– А къде да отида? – отговори той, усмихвайки се на себе си, все едно нямаше друг възможен отговор.

– Можели сте да стигнете до бразилския бряг или да ви намери някой кораб и да бъдете спасен.

– Бразилия се намира на стотици морски мили и е пълна с канибали – каза той. – А колкото до плаващите кораби, много по-вероятно е да се натъкнем на такъв и тук.

– Позволете да не се съглася с вас – казах аз. – Изкарах две дълги години в Бразилия и не видях никакви канибали там.

– Била сте в Баия – отвърна Крузо. – Баия не е нищо друго освен един град до бразилската джунгла.

Още от самото начало разбрах, че само ще си изгубя времето с опити да накарам Крузо да се спаси. Остарявайки на своето островно царство, без нито един човек, който да му се противопостави, той бе стеснил представата си за света – а хоризонтът пред нас беше толкова обширен и прекрасен!, – че той се беше убедил как знае всичко, което му е нужно за света. Освен това, както разбрах по-късно, желанието за спасение бе намаляло в него. Говоря истината, не страх от разбойници или канибали го възпираше от палене на сигнални огньове или танци на върха на хълма с шапка в ръка, а равнодушието към възможното избавление, навикът и старческият инат.

После стана време за спане. Крузо предложи да ми отстъпи своята постеля, но аз отказах, предпочитайки Петкан да ми направи на земята легло от зелени растения. После легнах, на една ръка разстояние от Крузо (понеже колибата беше малка). Снощи пътувах към дома; тази вечер бях корабокрушенка. Дълго време лежах будна, не можех да повярвам в този обрат на съдбата, още повече, че ме измъчваха и разранените ми ръце. После заспах. Събудих се по някое време през нощта. Вятърът беше стихнал; можех да чуя щурците отвън, а от далечината долиташе ревът на вълните.

– В безопасност съм, намирам се на този остров, всичко ще се оправи – прошепнах аз, обгърнах се с ръце и отново заспах.

Събудих се от шума на дъждовни капки по покрива. Вече бе сутрин, Петкан се намираше до печката (още не съм ви разказал за печката на Крузо, която бе направена от камъни) и слагаше дърва в огъня, за да го разгори. Отначало се притесних, че ме вижда в леглото, но после се сетих колко свободно се държаха жените в Баия пред своите слуги и се почувствах по-добре. Крузо влезе и ние закусихме обилно с птичи яйца, докато дъждовната вода на няколко места се процеждаше през покрива и съскаше по нагорещените камъни. След известно време дъждът намаля, слънцето се показа, от земята започна да се издига пара, вятърът отново се усили и не спря да духа до следващата нощ и следващия дъжд. Вятър, дъжд, вятър, дъжд: така минаваха дните тук, а и явно са били такива още от самото начало на времето. Единственото обстоятелство, заради което се реших да избягам на всяка цена, не беше самотността или примитивността на това място, нито еднообразната храна, а вятърът, който ден след ден ми свиреше в ушите, разпиляваше ми косите и пръскаше пясък в очите ми, така че накрая коленичех в някой ъгъл на колибата и започвах да пъшкам, само за да чуя някакъв друг звук, освен свистенето на вятъра; или по-късно, когато започнах да се къпя в морето, поемах си дълбоко дъх и потапях глава под водата, единствено да усетя отново тишината. Напълно възможно е да си кажете, че в Патагония вятърът не спира да духа през цялата година, без да спре, но патагонците въобще не се притесняват от това, тъй както аз го правя. Но патагонците не познават друга държава освен Патагония и нямат причина да се съмняват, че вятърът навсякъде по света духа по същия начин, без да спира, докато при мен не е така.

Преди да излезе и да се заеме с островните си работи, Крузо ми даде ножа си и ме предупреди да не се отдалечавам от замъка му, понеже маймуните можело да не се изплашат от мен толкова, колкото от него и Петкан. Замислих се върху това: за маймуната, една жена различен вид ли представлява, различен от мъжа? Въпреки това разсъдливо се подчиних и останах вътре, за да си почина.

Освен ножа, всички други инструменти тук бяха направени от дърво или камък. Лопатата, с чиято помощ Крузо заравняваше своите тераси (за тях ще разкажа по-късно), представляваше тясно парче дърво с извита дръжка, издълбана от друго парче дърво и втвърдена на огън. Мотиката беше направена от заострен камък, завързан за пръчка. Купичките, с които се хранехме и пиехме вода, бяха от издълбани дървени кубчета и обгорени на огън. На острова нямаше глина, която да се оформи и изпече, а дърветата, закърнели от вятъра, бяха тънки и извитите им стъбла рядко бяха по дебели от ръката ми. Много жалко бе това, че от потъналия кораб, Крузо бе успял да вземе само един нож. Понеже, ако бе успял да грабне дори и най-простите дърводелски инструменти, както и метални пръти и колове, тогава можеше да си изработят много по-добри сечива, а с тяхна помощ нямаше да се труди толкова много, а и щеше да си построи лодка и да се завърне в цивилизацията.

В колибата нямаше нищо друго освен леглото, което бе измайсторено от завързани с ремъци пръти; грубо изработено, но здраво, а в ъгъла имаше

купчина от щавени кожи на маймуни, които караха колибата да мирише на кожарски цех (след време свикнах с миризмата и дори ми липсваше, когато напуснах острова; дори и днес, когато помириша нова кожа, аз усещам, че ми се доспива), и печка, в която винаги се оставаше тлееща жар от последното готвене, понеже паленето на нов огън си беше трудна работа.

Онова, което най-силно от всичко желаех да намеря, просто не съществуваше. Крузо не си водеше дневник, може би защото му липсваха хартия и мастило, но вече вярвам, че най-вероятно това беше заради липсата на желание да го върши, или, ако някога е притежавал това желание, вече го бе изгубил. Огледах коловете, които подпираха покрива, както и краката на леглото, но не открих нищо, никакви чертички, с които да се отброят изминалите години на неговия престой тук, или пък лунните цикли.

След време, когато започнах да се държа по-свободно с него, аз изразих удивлението си.

– Да предположим – казах аз, – че в един прекрасен ден нас ни спасят. Няма ли да изпитате съжаление, че не можете да вземете с вас записки за годините, които са изминали от времето на корабокрушението, за да не се заличи от паметта всичко преживяно? А ако не ни спасят и загинем един след друг, както може да се случи, не желаете ли да оставите след себе си някакво писмено свидетелство, като по този начин пътешествениците, стъпили на този бряг, които и да са те, да прочетат за нас и защо не да пролеят по една сълза? Убедена съм, че с всеки изминал ден нашите спомени избледняват, както и една мраморна статуя бива похабявана от дъжда, докато накрая вече не можем да разберем какво е изобразила ръката на скулптора. Какви спомени сте съхранили до днес от фаталната буря, молитвите на спътниците ви, ужасът, когато са ви обгърнали вълните, благодарността, когато сте бил изхвърлен на този бряг, първите разходки из острова, страхът от жестоките диваци, неудобството през първите вечери (нали ми разказахте, че тогава сте спал на дърво)? Не е ли възможно да се направят хартия и някакво мастило, за да се запише каквото е останало от тези спомени и те да ви надживеят по този начин; или ако не се получи с хартията и мастилото, историята да се издраска върху дърво, или пък издълбае на камък? На този остров липсват много неща, но със сигурност времето не е едно от тях.

Вярвам, че говорих разпалено, но Крузо си остана равнодушен.

– Нищо не е забравено – каза той, а после добави: – Всичко онова, което съм забравил, не си е струвало да бъде запомняно.

– Толкова грешите! – извиках. – Не искам да споря, но толкова много сте забравили и с всеки изминал ден вие забравяте повече! Нищо срамно няма в това: в нашата природа е да забравяме, тъй както остаряваме и умираме. Когато се гледа от разстояние, животът ни се представя лишен от присъщата му специфичност. Всички корабокрушенци започват да си приличат, изгорели от слънцето, самотни, облечени в кожите на зверовете, които са убили. Онова, което кара вашата история да се различава, което я издига над тази на стария моряк, седящ до огъня и разказващ притчи за морски чудовища и русалки, се състои в стотиците детайли, които днес може да изглеждат мало-

важни, като например, когато сте си направили иглата (онази, която носите на колана си), с какво точно ѝ пробихте ухото? Когато сте зашивали шапката си кое е онова, което използвахте наместо конец? Точно тези детайли един ден могат да убедят сънародниците ви, че всичко това е истина, всяка една дума за това, че наистина е съществувал остров по средата на океана, където вятърът е духал силно, чайките са крякали по скалите и един мъж на име Крузо се е разхождал в своите дрехи от маймунски кожи, докато е оглеждал хоризонта за платна.

Голямата глава на Крузо със светлокафявата коса и брадата, която никога не е била подстригвана, бляскаше в светлината на залеза. Той разтвори и после стисна своите ръце, жилестите, загрубели и заякнали от работа ръце.

– Вижте брега: покрит е с курешки на морски птици, черупки от мекотели, пера на чайки – продължих да настоявам аз.

Крузо вдигна глава и ми хвърли поглед, изпълнен с упрек.

– След себе си ще оставя тези тераси и стени – каза той. – Те ще са достатъчни. Дори повече от достатъчни.

После отново замлъкна. А аз се зачудих кой ще прекоси океана, за да гледа тераси и стени каквито си имаме предостатъчно и у дома, но не казах нищо.

Продължихме да спим заедно в колибата, той в леглото, аз върху постелката от зелени растения, която Петкан сменяше на всеки трети ден – дебела и удобна. След като нощите станаха по-студени, аз започнах да се завивам с маймунските кожи, понеже все още имах само фустата, в която бях доплувала до брега; но предпочитах да не обличам кожите, понеже миризмата им все още бе много силна.

Понякога Крузо ме държеше будна със звуците, които издаваше, докато спеше, най-вече скърцането със зъби. По това време зъбите му вече бяха изгнили и той бе придобил навик да скърца с тези, които му бяха останали, за да притъпи болката. Наистина не беше приятна гледка да го наблюдавам как взема храната с мръсните си ръце и я дъвче с лявата страна на устата, която го болеше по-малко. Но Баия и животът, който живях там, ме бяха научили да не съм толкова придирчива.

Сънувах убития капитан на кораба. В съня си го видях как плава на юг в лодката, с греблата, кръстосани върху него и металният лост, стърчащ от окото му. В морето бушуваха големи вълни, вятърът свистеше, валеше силен дъжд; въпреки това лодката не потъна, а бавно се насочи към една купчина от айсберги и на мен ми се струваше, че ще се носи там, покрита с лед, до деня на Страшния съд. Той беше добър човек – нека да го кажа сега, преди да съм забравила, – и не заслужаваше такъв край.

Предупреждението на Крузо за маймуните ме караше да си стоя вътре. Въпреки това на третия ден от пристигането ми, след като Крузо и Петкан отидоха да си вършат работата, аз излязох навън и ходих, докато намерих пътеката, по която ме бе донесъл Петкан, и се спуснах по нея до плажа, стъпвайки много внимателно, понеже нямах обувки. Известно време се разхождах там, хвърляйки поглед към морето, макар да ми се струваше твърде

рано да се появи някакво спасение. Пристъпих във водата, изпитвайки радост от шарените малки рибки, които спряха до краката ми и се опитаха да отхапят от пръстите ми, за да проверят какво създание съм точно. Помислих си, че островът на Крузо не е лошо място за един корабокрушенец. След това, някъде по обяд, се върнах обратно по пътеката и започнах да събирам дърва за огъня, което възнамерявах да направя от самото начало, чувствайки се доволна от разходката.

Когато Крузо се върна, той веднага разбра, че съм се разхождала и много се ядоса.

– Докато живеете под моя покрив, ще постъпвате както аз ви кажа! – викна той, удряйки с лопата в земята, като дори не изчака Петкан да се отдалечи, за да не ни чува. Но ако си мислеше, че гневните погледи могат да вселят страх в мен и да породят робско подчинение, той скоро разбра, че това въобще не е така.

– Аз се намирам на вашия остров, г-н Крузо, не по собствено желание, а заради лош късмет – отговорих аз, изправяйки се (бях висока почти колкото него). – Аз съм корабокрушенка, а не затворничка. Ако имах обувки или ако ми помогнете да си ушия един чифт, тогава няма да ми се налага да се движа безшумно, подобно на някаква крадла.

По-късно през деня, когато настроението му се подобри, аз помолих Крузо да ми прости за грубите думи и той изглежда го стори, макар и неохотно. След това отново го помолих за игла и кожа, за да си направя обувки. Тогава Крузо ми отговори, че обувките не се изработвали бързо като носна кърпичка, и той щял да ми направи обувки, когато му дойде времето. Обаче дните изминаваха, а аз все така си стоях боса.

Попитах го за маймуните. Разказа ми, че когато попаднал на острова, те живеели навсякъде и били дръзки и пакостливи. Наложило да избие много от тях, а онези, които останали, се оттеглили към скалите, които той наричаше Северен склон. Понякога, по време на разходките ми, чувах крясъците им и ги виждах как прескачат от скала на скала. На размер бяха колкото котка или лисица, сиви, с черни лица и ръце. Не виждах какво толкова лошо има в тях, но Крузо твърдеше, че са напаст, и двамата с Петкан ги убиваха при всеки удобен случай, удряха ги с пръчки, одираха им кожите, щавеха ги и ги пришиваха една към друга за направата на дрехи, одеяла и всякакви подобни неща.

Една вечер, докато приготвях вечерята и ръцете ми бяха заети, аз се обърнах към Петкан и казах:

– Донеси още дървесина, Петкан.

Той ме чу, сигурна съм в това, но не помръдна. Затова отново повторих:

– Дървесина! – и посочих към огъня. Тогава той се изправи, но това беше всичко. Тогава Крузо се обади:

– Дърва за огъня, Петкан – каза той, Петкан излезе и донесе това, което му беше казано.

Първата ми мисъл беше, че Петкан е като куче, което се подчинява само на един господар, но това не беше така.

– Дърва е думата, на която съм го научил – обясни ми Крузо. – Той не знае какво е дървесина.

Стори ми се странно това, че Петкан не разбира как дървесината си е дърво, тъй както и борът е дърво, както и тополата, но не казах нищо повече. Заговорих, чак след като се нахранихме и седяхме да съзерцаваме звездите; нещо, което се бе превърнало в наш навик.

– Колко думи на английски знае Петкан? – попитах аз.

– Колкото са му нужни – отговори Крузо. – Не се намираме в Англия и той няма нужда от толкова много думи.

– Говорите така, все едно езикът е една от злините на света, като парите или едрата шарка – казах аз. – Нямаше ли самотата ви да бъде по-малка, ако Петкан говореше добре английски? През всичките тези години двамата можехте да се наслаждавате на удоволствието на разговорите; можели сте да му дадете някои от благата на цивилизацията и да го направите по-добър човек. Какво добро може да има в един живот, прекаран в мълчание?

Крузо не отговори на тези мои думи, а вместо това повика с жест Петкан да дойде по-близо.

– Пей, Петкан – каза му той. – Пей за госпожа Бартън.

След което Петкан си вдигна главата към звездите, затвори очи, и, подчинявайки се на господаря си, започна да вие с нисък глас. Заслушах се, но не успях да доловя никаква мелодия. Крузо ме бутна по коляното.

– Гласът на човека – каза той.

Не успях да разбера какво се опитва да ми каже; но той вдигна пръст към устните си, за да ми каже да мълча. Ние се заслушахме във виенето на Петкан сред мрака.

След време той замлъкна.

– Петкан да не би да е малоумен човек, който не може да говори – попитах аз. – Това ли се опитвате да ми кажете? (Нека повторя, че Петкан в много случаи ми се струваше тъповат.)

Крузо му направи знак да се приближи.

– Отвори уста – каза той и разтвори своята. Петкан си отвори устата. – Вижте – каза Крузо.

Погледнах, но в тъмното не видях нищо, освен отблясъка на белите като слонова кост зъби.

– Ла-ла-ла – каза Крузо и направи знак на чернокожия мъж да повтори.

– Ха-ха-ха – гърлено произнесе Петкан.

– Той няма език – каза ми Крузо. После хвана мъжът за косата и му издърпа лицето до мен. – Виждате ли?

– Много е тъмно... – отвърнах аз.

– Ла-ла-ла – отново каза Крузо.

– Ха-ха-ха – повтори Петкан.

Отдръпнах се и Крузо му пусна косата.

– Той няма език – каза Крузо. – Затова не говори. Отрязаха му езика.

Изгледах го ужасена.

– Кой му е отрязал езика?

– Търговците на роби.

– Търговците на роби са му отрязали езика и са го продали в робство? Търговци от Африка? Но със сигурност той е бил дете, когато са го пленили. Защо са отрязали езика на едно дете?

Крузо се втренчи в мен. Сега не мога да се закълна, но тогава ми се стори, че се усмихва.

– Може би търговците на роби, които са били маври, считат езика за деликатес – обясни той. – А може би им е било омръзнало да слушат от сутрин до вечер горестните ридания на Петкан. Може би са искали той да не може да разкаже историята си: кой е той, къде е домът му, по какъв начин е бил взет в плен. Може би са отрязвали езика на всеки канибал, когото са пленявали, като наказание. Как бихме могли да знаем каква е истината?

– Това е ужасна история – казах аз. Настъпи мълчание. Петкан взе съдовете и се отегли в мрака. – Къде е справедливостта? Отначало роб, а сега и корабокрушенец. С отнето детство и обречен на живот в мълчание. Провидението не вижда ли това?

– Ако провидението бдеше над нас – отвърна Крузо, – тогава кой ще прибира памука и ще реже захарната тръстика? За да се развива търговията в света, провидението понякога е нужно да затваря очите си и да заспива, както го правят и нисшите създания. – Той видя, че аз поклатих глава, затова продължи. – Мислите си, че се подигравам с провидението. Но може би провидението е виновно за това Петкан да се намира на остров с милостив господар, вместо в Бразилия, под камшика на някой плантатор, или в Африка, в чиито гори гъмжи от канибали. Може би е за добро, макар ние да не го виждаме по този начин, че той се намира тук, а в това число и вие.

До този момент аз бях възприемала Петкан като сянка и му обръщах толкова внимание, колкото и на всеки домашен роб в Бразилия. Но сега започнах да се вглеждам в него – нямаше как да го предотвратя – с онзи ужас, който е запазен за осакатените хора. Не беше утеха това, че осакатяването му е тайно, скрито зад устните му (както други осакатявания са прикрити зад дрехи) и че външно той приличаше на всички други чернокожи мъже. Точно тази тайнственост на неговата загуба ме караше да се затварям в себе си в негово присъствие. Не можех да говоря докато той се намираше наблизо, понеже усещах колко са бързи движенията на езика в устата ми. В съзнанието си виждах сцени на щипци, които стискат езика му и разрязващ го нож, както най-вероятно се е случило, и аз потрепервах. Тайно го наблюдавах, докато се хранеше и с чувство на отвращение слушах тихото му кашляне, за да прочисти гърлото си и гледах как дъвчи с предните зъби, като риба. Потрепервах щом се доближеше до мен, или задържах дъха си, за да не го подуша. Без да ме види чистех съдовете, които ръцете му бяха докосвали. Срамувах се от поведението си, но по това време не бях господар на действията си. Жестоко съжалявах, че Крузо ми бе разказал историята му.

В деня след нашия разговор, когато Крузо се върна от своите тераси, аз се разхождах в сандали. Но ако очаквах благодарности заради труда, който

бях му спестила, то аз грешах.

– Имайте малко търпение и ще имате по-добри обувки от тези – каза той.

Може би имаше право, понеже сандалите си бяха доста груби. Но въпреки това не можех да си замълча, без да отговоря.

– Търпението ме превърна в затворничка – отвърнах аз.

Тогава той гневно се обърна, хвана кожите, от които си бях ушила сандалите, и с всички сили ги хвърли през оградата.

Щом видях, че гневът му няма да се уталожи скоро, аз слязох до брега по пътеката и се разхождах, докато попаднах на едно място на плажа, покрито с водорасли, изхвърлени на брега и гниещи под слънцето, от които се издигаха цели облаци от бълхи при всяка моя крачка. Тогава се спрях, за да се успокоя. Той е зъл човек, казах си, а и как би могъл да е друг? След дълги години, прекарани в неоспоримо и самотно царуване, той вижда, че в неговото царство нахлува жена и му предявява исканията си. Заклех се от сега нататък да сдържам езика зад зъбите си. Можех да имам и по-лоша съдба от тази да попадна на остров, управляван от мой сънародник, който предвидливо плуваше до брега с нож в пояса и роб до себе си. Много лесно можех да се озова на остров, пълен с лъвове и змии, или на остров, където никога не вали, или пък на остров, на който живее авантюрист, побъркан от самота, разхождащ се гол, живеещ като скот, хранещ се със сурово месо.

И така, върнах се разкаяна, отидох при Крузо и го помолих за извинение заради това, че бях взела от кожите и с благодарност приех храната, която Петкан ми беше приготвил и отделил. Същата вечер, когато легнах да спя, усещах все едно земята се люлее под мен. Казах си, че това е нежелан спомен от клатенето на кораба. Но не беше така: самият остров се поклащаше, все едно се носеше из водата. Помислих си, че това е знак, един знак, според който и аз вече се превръщам в островитянка. Забравях какво е да се живее на континента. Протегнах ръце и поставих ръцете си върху земята, и да, клатенето продължи, островът се полюшваше, като че плаваше през морето и нощта, и пренасяше в бъдещето тежестта си от чайки, врабчета, бълхи, маймуни и корабокрушенци, като всички те спяха, освен мен. После заспах с усмивка. Мисля, че се усмихнах за първи път след потеглянето ми за Новия свят.

Казват, че и Британия е остров, един голям остров. Но това е просто географско определение. Земята под краката ни в Британия е твърда, каквато никога не бе на острова на Крузо.

След като вече имах обувки, ходих до брега всеки ден, във всяка посока и колкото далеч мога. Казах си, че трябва да следя за платна. Но твърде често погледът ми се фиксираше някъде по хоризонта, успокоен от силата на вятъра, ревът на вълните и хрускането на пясъка под краката ми, и аз изпадах в нещо като дрямка, докато ходех. Намерих една пукнатина в скалите, в която можех да се скрия от вятъра и да наблюдавам морето. След време възприех това за моето лично място, единственото, което е запазено за мен на чужд остров, макар в интерес на истината островът да принадле-

жеше толкова на Крузо, колкото и на краля на Португалия, или на Петкан, или пък на африканските канибали.

Мога да разкажа повече, много повече, за живота, който водехме: как поддържахме огъня да гори ден и нощ; как правехме сол; как се миехме с пепел, тъй като нямахме сапун. Веднъж попитах Крузо дали няма някакъв начин да се направи фенер или свещ, за да не оставаме на тъмно като диви животни, когато дойде нощта. Крузо ми отговори със следните думи:

– Кое е по-лесно: да се научи човек да вижда в тъмното или да убие кит и да използва мазнината му за направа на свещи?

Можех да му отвърна много хапливи неща, но си спомних за клетвата и си замълчах. Истината беше, че Крузо няма да позволи никакви промени да настъпят на неговия остров.

Вече от един месец се намирах на острова, когато една сутрин Крузо каза, че не се чувства добре. Видях, че трепери, сложих го да си легне и добре го завих.

– Това е старата ми треска, която отново се появява – каза ми той. – За нея няма лек, трябва да се остави сама да премине.

Дванадесет дни и нощи се грижих за него, понякога го държах с всички сили, когато биваше завладяван от силни конвулсии и гневни пристъпи; той плачеше, размахваше юмруци и крещеше на португалски на фигури, които виждаше из сенките. Една вечер, през която той цели часове пъшка и трепери, а ръцете и краката му бяха студени като лед, аз легнах до него, прегърнах го, за да се стопли, понеже се страхувах, че иначе ще умре. Най-накрая той заспа в прегръдката ми, аз също заспах, макар и не толкова лесно.

През цялото това време Петкан не прояви никакво желание да ми помогне, дори напротив, избягваше колибата все едно и двамата бяхме прокажени. На разсъмване той излизаше с копието за лов на риба; след като се върнеше, оставяше до печката улова си, изкормена и изчистена, а след това се оттегляше в далечния ъгъл на градината, където заспиваше, свит като котка или пък свиреше на малката си тръстикова флейта мелодия от шест ноти, която никога не се променяше. Тази мелодия, която изглежда, че никога не му омръзваше, толкова ме дразнеше, че един ден отидох до него и грабнах флейтата му от ръцете, и дори бях готова да го ударя, без значение дали разбираше защо щях да го сторя, но се притесних, че мога да събудя Крузо. Петкан веднага се изправи, очите му се бяха разширили от изненада, понеже досега не си бях изпускала нервите пред него, нито пък му бях обръщала някакво внимание.

След това Крузо започна да се възстановява. Дивият блясък в очите му намаля, чертите на лицето омекнаха, пристъпите на гняв спряха и вече спеше спокойно. Апетитът му отново се върна. Скоро, без чужда помощ, ходеше от колибата до градината и даваше заповеди на Петкан.

Бях щастлива, че отново мога да го видя здрав. В Бразилия видях млади мъже покосени от треска; имаше дни и нощи, през които си мислех, че Крузо със сигурност ще умре и с ужас очаквах времето, когато щях да остана на острова с Петкан. Вярвам, че енергичният живот спаси Крузо, енергичният

живот и обикновената храна, а не моята помощ.

Скоро след това се разрази силна буря, вятърът виеше и дъждът се изсипваше като река. След един от поривите на вятъра, покривът се разкъса и огънят, който толкова ревниво пазехме, изгасна. Преместихме леглото в последния сух ъгъл на колибата; дори и там подът скоро се превърна в кал.

Мислех си, че Петкан ще се ужаси от жестоката буря (досега не бях виждала подобна стихия и изпитах съжаление за моряците, които се намираха в морето). Но Петкан седеше под стряхата с глава върху коленете си и спеше като бебе.

След две нощи и един ден дъждът поспря и ние излязохме да се разтъпчем. Видяхме, че градината бе почти изцяло разрушена. А по пътеката, която водеше към брега, водата бе прокарала дере с дълбочина до кръста. Плажът бе засипан с водорасли, изхвърлени от вълните. След това отново започна да вали и за трета нощ ние се прибрахме в нашето нещастно скривалище, гладни, измръзнали и не можахме да запалим огън.

През тази вечер Крузо, който вече изглеждаше доста по-добре, се оплака, че му е горещо, после си съблече дрехите и легна задъхан. След това започна да говори несвързано, да се мята на всички страни, все едно не можеше да си поеме дъх, чак си помислих, че леглото ще се счупи. Натиснах му раменете и се опитах да го успокоя, но той ме отхвърли. Започна силно да трепери, тялото му се стегна и той крещеше думи, чиито значение не разбирах. Петкан се събуди от врявата, извади флейтата си и започна да свири проклетата си мелодия, и заедно с шума от дъжда, крясъците на Крузо и музиката на Петкан, аз накрая помислих, че се намирам в лудница. Но продължих да държа Крузо и да го успокоявам, и накрая той престана да крещи, Петкан спря свиренето си и дори дъждът се укроти. Легнах върху Крузо, за да го стопля с тялото си; след малко треперенето му престана и двамата заспахме.

Разбудих се от дневната светлина, а наоколо цареше необичайна тишина – бурята най-накрая беше свършила. Една ръка опипваше тялото ми. Бях толкова сънена и за момент помислих, че все още се намирам на кораба, в леглото на португалския капитан. Но после се обърнах, видях рошавата коса и голямата брада на Крузо, които никога не са били подстригвани, жълтите му очи, и осъзнах, че всичко е истина, аз наистина се намирах на остров с мъж на име Крузо, който макар да беше англичанин, за мен беше странен, като че е лапландец. Отблъснах ръката му и опитах да се изправя, но той ме задържа. Без съмнение можех да стана, защото бях по-силна от него. Но си помислих, че той не е имал жена от петнадесет години, затова е нормално да изпитва желание. Затова не се съпротивлявах повече и се отпуснах в обятията му. Когато излязох от колибата, Петкан не се виждаше, което ме зарадва. Ходих малко, после седнах, за да си събера мислите. До мен в храстите се бе настанило ято врабчета, които любопитно клатеха главички, без да изпитват страх, понеже досега не им е било причинявано зло от човек. Дали щях да съжалявам заради онова, което се беше случило между Крузо и мен? По-добре ли ще да бъде, ако продължавахме да живеем като брат и

сестра, или като домакин и гостенка, или пък като господар и прислужница, или каквото и друго да беше? Съдбата ме бе изхвърлила на този остров, съдбата ме бе хвърлила в обятията му. В един свят, движен от съдбата, може ли да се каже кое е добро и кое лошо? Ние се вкопчваме в прегръдките на някой непознат или се оставяме на вълните; за един миг бдителността ни намалява и ние потъваме в сън; когато се събудим, вече сме изгубили посоката на живота си. Какви са тези мигновения, срещу които единствената защита е вечната и жестока бдителност? Може би те са пукнатини и цепнатини, през които друг глас, някакви други гласове, заговарят в живота ни? Поради каква причина си запушваме ушите пред тях? Тези въпроси се щураха непрестанно из съзнанието ми без никакъв отговор.

Един ден се разхождах в северния край на острова, по скалата, когато под мен се появи Петкан, носещ на рамото си греда, която беше дълга почти колкото него. Докато го наблюдавах, той прекоси скалния участък, който се простираше там, спусна гредата във водата – на това място тя беше доста дълбока – и я възседна с разкрачени крака.

Често го бях наблюдавала как лови риба, застанал на скалите и чакащ под него да премине някоя риба, а после захвърляше копието си към нея с голяма точност. Не разбирах как щеше да улови риба, застанал по корем върху тромавото си плавателно средство.

Но Петкан не ловеше риба. След като измина с гребане около стотина метра от скалния ръб до най-гъстите водорасли, той бръкна в торбата, която бе окачена на врата му, извади шепа бели люспи и започна да ги посипва из водата. Отначало си помислих, че това е примамка, с която да прилъже рибите при себе си, но това не беше така. Когато разпръсна всички люспи, той обърна гредата си и се върна до скалната издатина, като доста трудно успя да се качи обратно.

Любопитно ми беше да разбера какво точно бе хвърлил във водата, затова същата вечер изчаках докато отиде да напълни купичките с вода. Тогава порових под постелката му, открих малка торба с шнур, в която имаше няколко бели листенца и пъпки от калините, които по това време цъфтяха на различни места из острова. Заключих, че той сигурно правеше някакво дарение на бога на вълните, за да му даде успешен риболов, или пък някакъв друг подобен езически обред.

През следващия ден морето продължи да е спокойно, аз прекосих камънаците под скалата, както бе направил и Петкан, докато стигнах до ръба. Водата бе студена и тъмна; когато помислих как се спускам в тази дълбока вода и започвам да плувам, без значение дали върху греда, или без нея, сред носещите се водорасли, където, без съмнение, се спотайваха сепии и чакаха плячката да доплува до тях, се разтреперих. От листенцата на Петкан не беше останало нито едно.

Досега се бях замисляла за живота на Петкан, колкото бих го правила и за някое куче, или за друго глупаво животно, дори още по-малко от това, понеже се ужасявах от осакатяването му и го изключвах от мислите си, и бързо се отдръпвах, когато се доближеше до мен. Това разпръсване на лис-

тенцата беше първото свидетелство за мен, че дух или душа – наречете го както искате – съществува под тази глупава и неприятна външност.

– Къде потъна корабът, с който плавахте двамата с Петкан? – попитах Крузо.

Той посочи към една част до брега, където още не бях ходила.

– Ако успеем да се гмурнем до останките му, дори и сега, след толкова години – казах аз, – можем да вземем инструменти, които са ни много нужни. Например трион, или брадва, понеже нямаме такива тук. Също така можем да разхлабим някои греди и да ги измъкнем. Няма ли как да се огледат останките? Може ли Петкан да доплува до тях, или да се качи на някоя греда, а после да се гмурне с въже, вързано през кръста?

– Корабът лежи на дъното на океана, разцепен от вълните и покрит с пясък – отговори Крузо. Предметите, които са оцелели от морската сол и морските червеи, не си струват усилията, за да бъдат извадени от водата. Ние имаме покрив над главите си, направен без трион или брадва. Ние спим, храним се, живеем. Нямаме нужда от инструменти.

Говореше така, все едно инструментите бяха варварски творения. Въпреки това знаех, че ако доплувам до брега с трион, завързан за глезена ми, той щеше да го вземе и да го ползва с радост.

Но нека разкажа за терасите на Крузо.

Те покриваха голяма част от хълма в източния край на острова, където имаха най-добра защита от вятъра. Когато се появих тук имаше дванадесет етажа на терасите, всяка беше широка двайсет стъпки, оградена с каменни стени, с дебелина около метър, а на места достигаха човешки ръст. На всяка тераса земята беше заравнена и изчистена; камъните, от които бяха изградени стените, бяха изровени от почвата или донесени от друго място. Попитах Крузо колко камъни са били нужни за стените. Сто хиляди или повече, отговори ми той. Тогава казах, че това е ужасно много труд. А после си помислих: голата земя, напечена от слънцето и оградена със стена, за предпочитане ли е пред камъчетата, храстите и птичите ята?

– Вие искате да изчистите целия остров от храсталаци и да го покриете с тераси? – попитах аз.

– За тази работа ще са нужни много мъже и много животи – отговори ми той; аз разбрах, че предпочете да възприеме въпроса ми буквално.

– А какво ще засаждате, когато дойде време за това?

– Земеделието не е за нас – каза Крузо.

И той ме погледна с такова съжаление и едновременно с достойнство, че едва не си прехапах езика.

– Саденето ще е за онези, които дойдат след нас, ако предвидливо са донесли семена. Аз само им разчиствам земята. Чистенето на земята и струпването на камъни не е много работа, но все пак е за предпочитане пред бездействието. – А после продължи с необичайна сериозност: – Моля ви да помните, че не всеки изгнаник е такъв по душа.

Дълго размишлявах върху тези думи, но те си останаха мистерия за мен. Когато се разхождах из терасите и гледах този човек, вече в напреднала въз-

раст, с пот на лицето под палещото слънце, как вдига грамадни камъни от земята или търпеливо кълца тревата, чакайки година след година кога на острова ще пристигне някой спасител – жертва на корабокрушение, с чувал царевица в лодката, аз си помислих, че това е много глупаво занимание. Струваше ми се, че със същия успех може да копае за злато или да копае гробове, първо за себе си и Петкан, а след това, ако пожелае, и за всички бъдещи корабокрушенци, които ще попаднат на острова, както и за мен.

Времето минаваше с увеличаващо се еднообразие. След като изчерпах въпросите си към Крузо за терасите, и за лодката, която няма да построи, и за дневника, който няма да си води, и за инструментите, които няма да вземе от потъналия кораб, и за езика на Петкан, не остана за какво друго да разговаряме, освен за времето. Крузо не искаше да разказва за времето преди корабокрушението, когато е бил търговец и плантатор. Той не се интересуваше от това как съм попаднала в Баия и какво съм правила там. Ако започвах да говоря за Англия и всички неща, които възнамерявам да направя, когато бъда спасена, той сякаш не ме чуваше. Изглежда, че желаеше неговата житейска история да започне с пристигането му на острова, моята – с моето пристигане на острова, а общата ни история да свърши на този остров. Да, и не е нужно Крузо да бъде спасяван, мислех си аз, понеже светът очаква разкази от своите авантюристи, много по-съдържателни от истории за това колко камъни, откъде и докъде са преместили за петнадесет години; спасението на Крузо ще се окаже голямо разочарование за света, Крузо на своя остров е много по-привлекателен, отколкото истинският Крузо, мрачен и затворен във враждебната за него Англия.

Прекарвах дните си като се разхождах по скалите или по брега, или пък спях. Не предложих на Крузо да му помогна за работата по терасите, понеже това ми се струваше глупаво занимание. Направих си една шапка с панделки, които да връзвам зад ушите; носех я, а понякога си слагах и тапи в ушите, за да не чувам рева на вятъра. Така оглушах, тъй както Петкан беше ням; какво значение имаше това на остров, където никой не говори? Фустата, в която бях доплувала до брега, бе заприличала на дрипа. Кожата ми бе станала кафява като на индийка. Намирах се в разцвета на живота си, а ето какво ме бе сполетяло. Не плачех, но понякога усещах, че седя на голата земя с ръце върху очите си, клатех се напред-назад и пъшках тихо, без да разбирам как се случваше всичко това. Когато Петкан слагаше храна пред мен, аз я вземах с мръсни пръсти и я изгълтвах като куче. Кляках по нужда в градината, без да ме интересува дали някой ме вижда. И през цялото време не спирах да гледам към хоризонта. Нямаше значение кой щеше да се появи, испанци, руснаци или дори канибали, стига да можех да се махна оттук.

Това беше най-тежкото време за мен, време на отчаяние и летаргия; бях в такава тежест на Крузо, в каквато беше и той за мен, когато бе полудял от треската.

След това, лека-полека, аз си възвърнах разположението на духа и отново започнах да върша всякакви дребни работи. Макар да не изпитвах по-топли чувства към Крузо, бях му благодарна, че не обърна внимание на лошото ми

настроение.

Крузо не поиска повече интимна близост с мен. Напротив, той стоеше на разстояние все едно между нас нищо не се бе случило. Не изпитвах съжаление по този повод. Въпреки това трябва да призная, че ако бях убедена, че на мен ми е писано да изкарам остатъка от дните си на този остров, аз отново щях да му се отдам, щях да му се предложа, или щях да направя всичко необходимо да зачена и родя, понеже мрачното мълчание, с което той обгръщаше живота тук, щеше да ме побърка, а за перспективата да изкарам последните си години сама с Петкан, просто не исках и да си помислям.

Един ден попитах Крузо дали на неговия остров има някакви закони и какви биха могли да са те; или той предпочита да слуша вътрешния си глас, вярвайки, че сърцето ще му покаже верния път към праведността.

– Законите са създадени само с една цел – каза ми той, – а тя е да ни ограничават щом желанията ни станат нетърпимо силни. Докато нашите желания са умерени, ние нямаме нужда от закони.

– Аз имам желание да бъда спасена, което бих могла да нарека нетърпимо силно – казах аз. – То гори в мен ден и нощ и не мога да мисля за нищо друго.

– Не желая да слушам за вашето желание – сподели Крузо. – То се отнася за други неща, а не за този остров, няма никаква връзка с острова. Тук няма никакви закони, освен този да работим за хляба си, което е безусловна заповед.

След това той се отдалечи.

Този отговор не ми се понрави. След като бях трета уста за изхранване, тогава какво спираше Крузо да ми върже ръцете и краката и да ме изхвърли от скалите в морето? Какво спираше през всички тези години Петкан да не грабне камък и да разбие главата на господаря си, докато спи, като по този начин сложи край на робството си и положи началото на царството на безделието? И какво възпираше Крузо да завързва всяка вечер Петкан за някое дърво, като куче, за да спи по-спокойно или да го ослепи, както ослепяват магаретата в Бразилия? Струваше ми се, че на този остров всичко е възможно, всякакви варварщини и жестокости, макар и в малък мащаб; но въпреки тези вероятности, ние живеехме в мир един с друг, което бе знак, че действат някакви невидими за нас закони, или пък, че през цялото време следвахме сърцата си, а те досега не ни бяха предали.

– По какъв начин наказвате Петкан, когато се налага? – попитах го аз друг път.

– Няма причина да наказвам Петкан – отговори той. – Петкан живее с мен от много години. Той не е имал друг господар. Подчинява ми се за всичко.

– И въпреки това Петкан е останал без език – изрекох аз, като думите сякаш сами се изговориха.

– Петкан бе изгубил езика си още преди да дойде при мен – каза Крузо и ме погледна предизвикателно. Аз замълчах, обаче си помислих: всички ние биваме наказвани, всеки един ден. Островът е нашето наказание, както

и животът ни един с друг до края на земните ни дни.

Преценката ми за Крузо невинаги бе толкова рязка. Една вечер го видях да стои на ръба на скалата на фона на яркочервеното слънце, гледаше към морето, с тояга в ръка и с грамадната си шапка с конична форма, и аз си помислих: фигурата му е наистина кралска, той е истински крал на своя остров. Замислих се за тежката меланхолия, през която бях преминала докато се влачех апатична и страдах заради сполетялото ме нещастие. Ако истински бях страдала, тогава колко силно е било страданието на Крузо през първите му дни на острова? Не е ли правилно той да бъде считан за герой, преодолял несгодите на дивата природа и влязъл в схватка с чудовището на самотата и излязъл от тази битка като победител?

Преди си мислех, когато видях Крузо в онази поза, че и той претърсва хоризонта за платна, също като мен. Но бях сбъркала. Той използваше своите посещения на скалата, за да се отдаде на съзерцание на безкрайната морска шир и небето. Петкан никога не пречеше на това ритуално уединение; път, когато случайно се приближих към Крузо, той ме изгони с груби думи и няколко дни след това не искаше да говорим. За мен, морето и небето си оставаха море и небе, пусти и еднообразни. Не беше в характера ми да обичам подобна пустота.

Длъжна съм да разкажа за смъртта на Крузо и за нашето избавление.

Една сутрин, малко повече от година, след като станах островитянка, Петкан донесе в колибата господаря си, който бе изнемощял и блед. Веднага разбрах, че треската се е върнала. Изпълнена с лошо предчувствие, аз го съблякох, сложих го да си легне и се приготвих да се отдам на грижи за него като съжалявах, че не знаех повече за поставянето на вендузи и кръвопускане.

Този път нямаше бесуване, крясъци или борба. Крузо лежеше пребледнял като призрак, от тялото му течеше студена пот, очите му бяха широко разтворени, понякога устните му помръдваха, макар да не успяваше да изрече нито една дума. Помислих си: той е смъртник, не мога да го спася.

На следващия ден, все едно в отговор на устремния поглед на Крузо към водата, един търговски кораб на име „Джон Хобарт“, натоварен с памук и индигова боя, пътуващ за Бристъл, хвърли котва пред острова и моряците слязоха на брега. Аз отначало не разбрах нищо за това, чак докато Петкан не влетя в колибата, грабна копието си за риболов и се затича към зъберите, където живееха маймуните. Тогава излязох и видях кораба долу, моряците по такелажа, и греблата на лодката, потапящи се във водата, изкрещях от радост и паднах на колене.

За пристигането на непознатите в своето кралство Крузо разбра, когато трима моряци го вдигнаха от леглото, сложиха го в носилка и тръгнаха по пътеката към брега; дори тогава той явно си е помислил, че всичко това е сън. Но когато бе качен на борда на кораба и помириса катрана, чу скърцането на мачтите, той се осъзна и толкова силно започна да се бори, за да се освободи, че бяха нужни няколко мъже да се справят с него и да го отнесат долу.

– Има още един човек на острова – казах аз на капитана. – Той е чернокож роб, името му е Петкан, избяга към скалите на северния бряг. Нищо, което кажете, няма да го убеди да дойде, понеже той не разбира думите и нашия език. Неговото убеждаване няма да е леко. Въпреки това, ви умолявам да изпратите мъжете си на острова отново, тъй като Петкан е роб и дете, наш дълг е да се погрижим за него и да не го изоставяме на самотна съдба, която е по-лоша от смъртта.

Молбата ми за Петкан бе чута. Нова група от моряци бе изпратена на острова под ръководството на третия помощник-капитан, със заповед да не нараняват това бедно създание и да се направи всичко възможно той да бъде донесен на кораба. Аз предложих да придружа моряците, но капитан Смит не разреши.

Седнах с капитана в неговата каюта и изядох чиния осолено свинско и бисквити, изключително вкусна след една година на риба, изпих чаша мадейра и му разказах моята история, тъй както я разказах на вас, а той ме изслуша с голямо внимание.

– Това е история, която трябва да запишете на хартия и да я предложите на книжарите – настоя той. – Доколкото знам, досега в историята, не сме имали сънародничка, претърпяла корабокрушение. Това ще вдигне голям шум.

Мълчаливо поклатих глава.

– Разказът ми помага за убиване на времето – отвърнах аз, – но малкото, което знам за книгите, ми казва, че цялото очарование ще изчезне, когато се запише на хартия. При писането всяка живост пропада някъде, изисква се изкуство, което аз не владея.

– Що се отнася до изкуството, аз не мога да кажа нищо, защото съм обикновен моряк – каза капитан Смит, – но гарантирам, че книжарите ще намерят човек, който ще ви напише историята, и то с майсторство и дълбочина, където се наложи.

– Няма да позволя описването на никакви лъжи – казах аз.

Капитанът се усмихна.

– За тях не мога да гарантирам – обясни ми той. – Техният занаят е продажбата на книги, а не истината.

– По-добре аз да съм автор на собствената си история, отколкото да допусна да бъдат писани лъжи за мен. Със същия успех мога да си измисля всичко това, докато си лежа в уютна постеля в Чичестър.

В този момент ни извикаха на палубата. Групата от моряци се завръщаше и за моя радост, помежду мъжете, видях тъмната фигура на Петкан.

– Петкан, Петкан! – извиках аз, докато лодката се приближаваше и се усмихнах да покажа, че всичко е наред – Моряците са наши приятели, а не врагове. – Но когато бе качен на борда, Петкан не пожела да ме погледне в очите. С увиснали рамене и наведена глава, той очакваше да приеме съдбата си.

– Не може ли да бъде отведен при господаря си? – попитах капитана. – Когато види, че за господин Крузо се полагат грижи, тогава ще разбере, че

ние не му мислим злото.

И така, докато платната се опъваха и корабът завиваше, аз поведох Петкан долу, до каютата, в която лежеше Крузо.

– Ето го твоя господар, Петкан – казах му аз. – Той спи, изтощен е и трябва да спи. Можеш да видиш, че това са добри хора. Те ще ни върнат обратно в Англия, а там е домът на господаря ти и ти ще бъдеш свободен. Ще видиш, че животът в Англия е много по-добър от този на острова.

Естествено знаех, че Петкан не разбира думите. Но още от самото начало вярвах, че той разбира тона, може да долови добрината в човешкия глас, когато тя се изговаря с истинско чувство. Затова продължих да му говоря, повтарях едни и същи неща, сложих ръка на рамото му, за да го успокоя; съпроводих го до леглото на господаря му и го накарах да коленичи, и той постоя така, докато усетих, че вече се е успокоил, а морякът, който ни съпроводи, започна да се прозява и да пристъпва от крак на крак.

Беше решено да спя в каютата на Крузо. Що се отнася до Петкан, помолих да не бъде настаняван при моряците.

– Той би предпочел да спи на пода, до краката на господаря си, отколкото в най-мекото легло в християнския свят – казах аз.

По този начин на Петкан му бе разрешено да се настани под гредите, на няколко крачки от вратата на каютата на Крузо; той почти не помръдваше оттам по време на цялото пътуване, правеше го само когато идвах, за да го отведа до леглото на Крузо. Винаги, когато му говорех, аз не забравях да се усмихвам и да докосвам ръката му и се държах с него, така както човек с изплашен кон, понеже виждах, че корабът и моряците са пробудили в него ужасно мрачни спомени от времето когато е бил откъснат от родната си земя и пренесен в плен до Новия свят.

През цялото пътуване към нас се отнасяха изключително цивилизовано. Корабният лекар посещаваше Крузо два пъти на ден и чрез кръвопускането му осигуряваше облекчение. Но само пред мен той поклащаше главата.

– Съпругът ви си заминава – казваше ми той, – страхувам се, че ви намерихме прекалено късно.

(Трябва да ви споделя, че капитан Смит предложи да наричам Крузо „мой съпруг“ и да заявя, че двамата заедно сме попаднали на острова, за да е по-лек живота ми на борда на кораба, а и след като пристигнем в Англия. Ако се разчуеше историята за Баия и бунта, каза той, няма лесно да може да се обясни каква жена съм аз. Засмях се, когато ми каза това – каква жена наистина бях аз? – но последвах съвета му и за всички на борда се превърнах в госпожа Крузо.

По време на една вечеря – през цялото време се хранех на масата на капитана, – той прошепна в ухото ми, че ще се почувства поласкан, ако след вечеря отида до каютата му за чаша ободрително питие. Престорих се, че приемам тази молба като проява на галантност, но не отидох. Той не прояви повече настоятелност и продължи да се държи с мен все така учтиво. Като цяло виждах в него истински джентълмен, макар да си беше обикновен капитан и син на амбулантен търговец, както той ми разказа.)

Носех храната на Крузо и го придумвах да яде, все едно беше дете. Понякога изглеждаше, че разбира къде се намира, а в други моменти това не беше така. Една вечер, когато чух, че се изправя, аз запалих свещ и го видях да стои до вратата на каютата, натискаше я, без да разбере, че тя се отваря навътре. Отидох при него, докоснах го и видях, че лицето му е мокро от сълзи.

– Ела, мой Крузо – прошепнах, отведох го обратно до леглото му и го успокоих, за да заспи отново.

Мисля, че Крузо още на острова се бе преборил с треската, както беше сторил това и по-рано. Макар да не беше млад, той бе силен. Но сега умираше от скръб, дълбока скръб. С всеки изминал ден биваше отнасян все по-далеч от царството, за което мечтаеше и към което никога отново нямаше да намери обратен път. Крузо бе затворник и аз, въпреки нежеланието ми, негов тъмничар.

Понякога в съня си той произнасяше думи на португалски, както изглежда че правеше винаги, щом миналото се връщаше в съзнанието му. В такива моменти аз го хващах за ръката или лягах до него и му заговарях.

– Помниш ли, мой Крузо – казвах аз, – когато голямата буря отнесе покрива ни и ние лежахме на пода през нощта и гледахме падащите звезди, а после се събуждахме от сиянието на луната и мислехме, че вече е съмнало? В Англия ще имаме покрив над главите си, който никакъв бурен вятър няма да успее да побутне. Но не ти ли се струва, че луната над нашия остров е по-голяма от тази над Англия, а и звездите са повече на брой? Може би там се намирахме по-близо до луната, тъй както със сигурност бяхме по-близо до слънцето... И все пак – продължих аз, – ако сме били толкова близо до небето, тогава защо толкова малко неща на този остров можеха да се нарекат необикновени? Защо нямаше странни плодове, никакви змии, никакви лъвове? Защо канибалите никога не се завърнаха? Какво ще разкажем на хората в Англия, когато ни помолят да ги позабавляваме с нашите истории?

– Крузо – казах аз (не през тази нощ, пред една друга; корабът се носеше по вълните и английският остров се приближаваше все по-близо и по-близо), – няма ли някой, който да си оставил в Бразилия? Може би някоя сестра очаква завръщането ти в плантацията, а верен счетоводител чака с поддържани сметки? Не можем ли да отидем при сестра ти в Бразилия и да лежим в хамаци един до друг, под огромното бразилско небе, изпълнено със звезди?

Лежах до Крузо, прокарах върха на езика си по косматото и извито място на ухото му. Търках бузите си по твърдите му мустаци, обхващах тялото му с бедра.

– Аз плувам в теб, Крузо – шепнех и движех крака, плувах. Той беше висок мъж, а аз висока жена. Това плуване, тези движения на тялото ми, този шепот бяха нашето свързване.

Или пък говорех за острова.

– Ще посетим царевична плантация, обещавам ти, мой Крузо – казвах аз. – Ще купим един чувал царевица, от най-добрата. Отново ще потеглим с кораб за Америка и ще бъдем отдалечени от курса си, заради буря, и ще се

озовем на твоя остров. Ще засадим царевицата по терасите и тя ще израсте. Ще направим всичко това.

Не благодарение на думите, а по-скоро на трепета, с който ги изговарях, Крузо хвана ръката ми с костеливите си ръце, поднесе я към устните си и заплака.

Намирахме се само на три дни от пристанището, когато Крузо умря. Спях до него в тясната койка и през нощта чух как въздъхна дълбоко, след това усетих краката му студени, запалих свещта и започнах да разтривам слепоочията и китките му, но той си бе заминал. Отидох до Петкан и му казах:

– Господарят ти е мъртъв, Петкан – прошепнах аз.

Той лежеше в тясната си ниша, завит в старото палто, което докторът му бе намерил. Очите му проблясваха в светлината на свещта, но той не помръдна. Не разбираше ли значението на смъртта? Никой ли не бе умирал на неговия остров. Не знаеше ли той, че и ние умираме, също като дивите зверове? Протегнах ръката си, но той не пожела да я поеме. По този начин разбрах, че знае нещо, но не бях сигурна какво точно.

Погребението на Крузо бе извършено на следващия ден. Екипажът стоеше със смъкнати шапки, капитанът каза молитва, двама моряци наклониха носилото и тленните останки на Крузо, зашити в саван от корабно платно, като последния шев бе направен през носа (двамата с Петкан видяхме как бе сторено това), и увити с дебела верига, се плъзна във вълните. По време на церемонията усетих любопитните погледи на моряците върху себе си (аз рядко се качвах на палубата). Без съмнение представлявах странна гледка в тъмното платно, взето от капитана, покрило моряшкия панталон и сандалите от маймунска кожа. Те наистина ли ме мислеха за съпруга на Крузо или слуховете вече бяха достигнали до тях – из корабите слуховете не спират да се разпространяват – за англичанката от Баия, изхвърлена в Атлантическия океан от разбунтували се португалски моряци? Мислите ли за мен, господин Фо*, като за госпожа Крузо или като за отчаяна авантюристка? Мислете си каквото искате, но аз бях тази, която сподели леглото на Крузо и затвори очите му, и имено аз притежавам всичко, което остана от Крузо – историята на неговия остров.

II

15 април

Намираме се в квартира на „Клок лейн“, близо до „Лонг ейкър“. Трябва да ви кажа, че тук ме знаят с името госпожа Крузо. Имам стая на втория етаж. Петкан има легло в мазето, където му нося храната. По никакъв начин

* *Фо е истинското фамилно име на писателя Даниел Дефо (1660-1731) – Б.пр.*

не можех да го зарежа на острова. Въпреки това големият град не е място за него. Неговото обърквване и страх, когато го преведох през улиците миналата неделя, накара да ме заболи сърцето.

За тази квартира плащам по пет шилинга на седмица. Ще съм ви безкрайно благодарна за помощта, която бихте могли да ми окажете.

Записах историята за времето ни прекарано на острова, колкото добре можах и я изпращам в плика. Това е печално и непоследователно описание (говоря, естествено, за моя стил на писане); „на следващия ден“, това повтарям постоянно, „на следващия ден“, като някакъв припев, но вие знаете, по какъв начин да поправите това.

Ще се зачудите как ви избрах, тъй като преди седмица не бях чувала вашето име. Признавам, че когато ви видях за пръв път реших, че вие сте адвокат или търговец на ценни книжа. Но после един от слугите, с когото работя, ми каза, че вие, господин Фо, сте известен писател, който е изслушал много истории и има репутация на дискретен човек. Тогава валеше (помните ли?); спряхте се на стълбите, за да затегнете робата си, аз също излязох и затворих вратата след себе си.

– Сър, простете за дързостта – казах (това бяха точните ми думи, изпълнени с дързост). Вие ме изгледахте от горе до долу, но не казахте нищо и аз си помислих: какво е това изкуство да се слушат изповеди? Тогава не е ли изкусен и паякът, умеещ да наблюдава и чака? – Ако бихте могъл да ми отделите една минута от времето си, сър, аз си търся ново място.

– Всички ние си търсим ново място – отговорихте вие.

– Но аз трябва да се грижа за един мъж, чернокож, който не би могъл да намери къде да живее, понеже е без език. Надявах се вие да намерите място за него и за мен във вашия дом. – Към този момент косите ми вече бяха мокри, понеже нямах дори и шал. Дъждът се стичаше от периферията на шапката ви. – В момента работя тук, но съм свикнала с по-добри условия – продължих аз. – Досега не сте чували история като моята. Току-що се завърнах от едно далечно място. Бях корабокрушенка на самотен остров. А там бях в компанията на един мъж. – Усмихнах се, не на вас, а заради онова, което щях да изрека. – Аз съм обект на шанса, господин Фо. Аз съм онзи щастлив случай, който всички чакаме.

Беше ли наглост това – да кажа нещо подобно? Беше ли наглост да се усмихна? Може би това мое нахалство възбуди интереса ви?

20 април

Благодаря ви за трите гвинеи. Купих на Петкан дебела вълнена куртка, както и вълнен панталон. Ако имате излишни долни дрехи, които можете да ми предоставите, ще ви бъда много благодарна. Той си носи дрехите, без да роптае, но все още не е обувал обувки.

Не можете ли да ни приемете в дома си? Защо ме държите на разстояние? Не можете ли да ме приемете в качеството на ваша лична прислуж-

ница, а Петкан – като градинар?

Качвам се по стълбите (къщата е голяма, много висока и изложена на силата на вятъра, с високо стълбище) и почуквам на вратата. Вие седите на масата, с гръб срещу мен, коленете ви са завити с одеяло, обут сте с пантофи, гледате към полята, мислите, почесвате брадичка с писалката си, чакате ме да оставя подноса и да се оттегля. На подноса има чаша с топла вода, в която съм изстискала лимон, както и две филийки намазани с масло. Наричате това първата си закуска.

Стаята е почти без мебели. По-точно, това не е стая, а част от таванското помещение, в което вие се уединявате, заради тишината там. Масата и стола са вдигнати върху дъсчена платформа пред прозореца. От вратата на таванското помещение до платформата са вдигнати дъски, образуващи тесен коридор. По дъските на тавана е опасно да се стъпва, както и по покривните греди и сивите плочки. Подът е покрит с дебел слой прахоляк; когато вятърът се прокрадва изпод стрехите, прахта се надипля, а от ъглите се чува тихото му виене. Има и мишки. Преди да слезете долу вие трябва да покриете книжата си, за да ги предпазите от мишките. На сутринта почиствате масата от техните изпражнения.

На стъклото на прозореца има пукнатина. Когато вдигнете глава, можете да накарате пукнатината да се задвижи над кравите, пасящи из ливадата, над изораното поле в далечината, над извисяващите се тополи и после да се вдигне в небето.

Представям си ви като кормчия на големия кораб-дом, представям си как го ръководите ден и нощ, вглеждате се в далечината, за да забележите първите признаци за буря.

Книжата ви се съхраняват в сандък до масата. Историята за острова на Крузо ще попада там страница след страница, докато я пишете ще образува цяла купчинка върху другите листи: преброяване на просяците в Лондон, данни за смъртните случаи от времето на голямата чума, отчети за посещението на пограничната Шотландска област, записки за странни случки, архив на търговията с вълна, спомени за живота и думите на Дикъри Кронк (кой е той?); също така книги за пътешествия до Новия свят, спомени на пленници на маврите, хроника на военните действия в Нидерландия, признания на прочути престъпници, както и множество разкази на жертви на корабокрушения, като повечето от тях, предполагам, са изпълнени с лъжи.

Когато бях на острова, мечтаех само за това да се намирам на друго място, някъде по света, което вече познавах, да се спася. Но сега в мен се поражда едно желание, което не съм си мислила, че ще изпитам. Затварям очи и душата ми излита от мен, полита над къщите и улиците, над горите и пасищата, обратно до общия ни дом с Крузо. Вие не бихте разбрал това желание, след всичко онова, което казах за еднообразния ни живот там. Може би трябваше да напиша повече за удоволствието, което изпитвах при ходенето боса по хладния пясък на нашето местообитание, за птиците, малките птици от безчислени видове, чието название не знаех и наричах врабчета, тъй като не бях сигурна по какъв друг начин да ги определя. Кой освен

Крузо, който вече го няма, би могъл да разкаже най-добре историята на Крузо? Трябваше да разкажа по-малко за него и повече за мен. Като начало, например, по какъв начин изчезна дъщеря ми и как, последвайки я, стигнах до Баия? Как оцелях сред непознати през тези две години? Дали живях само в едно общежитие, както бях казала? Приличаше ли Баия на остров сред бразилските джунгли, а квартирата ми на остров в Баия? Кой бе капитанът, чиято съдба го отведе на вечно плаване из южните морета, скован от лед? Аз не донесох със себе си нито едно перце, нито един напръстник, напълнен с пясък от острова на Крузо. Всичко, което имам, са моите сандали. Когато разсъждавам върху историята си, изглежда, че съм съществувала само като онази, която пристигна там, наблюдаваше отстрани, онази, жадуващата да си тръгне: едно празно отвътре същество, призрак, застанал до реалното тяло на Крузо. Подобна ли е съдбата на всички разказвачи? Въпреки това и моето тяло бе толкова истинско, колкото и това на Крузо. Хранех се и пиех, будех се и спях, изпитвах желание. Островът принадлежеше на Крузо (но все пак според кое право? според закона на островите? има ли такъв закон?), но и аз живях там, не бях прелетна птица, не бях чайка или албатрос, да обиколя веднъж острова, да топна криле във водата и да отлетя към безкрайния океан. Върнете ми плътността, която изгубих, господин Фо: това е моята настойчива молба. Макар моята история да казва истината, тя не дава плътност на истината (много ясно виждам това, няма нужда да се преструвам, че нещата стоят по друг начин). За да разкажете истината в същинската ѝ цялост, трябва да намерите тихо място, да седнете в удобен стол, далеч от всякакви неща, отвличащи вниманието, и ще е нужен прозорец, през който да гледате; както и да усвоите способа да виждате вълни, когато пред вас се намират полета и да усещате тропическото слънце, докато наоколо е студено; и с върха на пръстите си да уловите тези образи, преди да са избледнели. Аз не притежавам този талант, но вие го носите в себе си.

21 април

Във вчерашното ми писмо, изглежда, че съм се присмяла на изкуството на писането. Моля ви за прошка, сгрешила съм. Повярвайте ми, има моменти, когато си мисля за труда, който извършвате на тавана, за да вдъхнете живот на крадците си, куртизанките и гренадирите, сърцето ми се изпълва с болка и съжаление, тъй като единствено искам да помогна. Мисля си за вас (простете ми за това сравнение) като за товарно животно, а вашият дом си го представям като огромен фургон, който сте обречен да теглите, фургон, изпълнен с маси, столове и гардероби, а отгоре на всичко това и една жена (дори не знам дали имате съпруга!), и неблагодарни деца, и мързеливи слуги, и кучета, и котки, като всички те ядат от храната ви, изгарят въглищата, прозяват се и се смеят, равнодушни към вашия труд. През ранните утрини, лежейки в леглото си, изглежда че чувам провлачените ви стъпки, докато завит с одеяло, се изкачвате по стълбите към таван-

ското помещение. Сядате, дишате тежко, палите си лампата, затваряте очи и се опитвате да се завърнете към мястото, на което приключихте снощи, през тъмнината и студа, през дъжда, над полетата, където овцете лежат сгушени, над гори и морета, към Фландрия или някое друго място, където вашите капитани и гренадири трябва да се събудят и да започнат живота си отново, а от таванските ъгли мишките ви гледат, трепкайки с мустаци. Дори и през неделите работата продължава, все едно цели пехотни полкове ще потънат във вечен сън, ако не бъдат будени всеки ден и хвърляни в битка. Сред хлада, вие продължавате напред, завит с одеяло, издухвате си носа, кашляте, плюете. Понякога сте толкова отпаднал, че светлината на свещта се люлее пред очите ви. Спускате глава в ръце и в следващия момент сте заспал, а по листа се проточва дълга и черна черта, където писалката се е изплъзнала от ръката ви. Устата ви се разтваря, започвате тихо да хъркате, от вас се носи (простете ми за втори път) старческа миризма. Колко желая да ми беше по силите да ви помогна, господин Фо! Затварям очи, събирам волята си и ви изпращам гледки от острова, които да висят пред вас като нещо истинско, с птици, бълхи, всякакви видове риби, гущери, печащи се на слънцето, показвайки черните си езици, и скали, покрити с рачета, и дъжд, барабанящ по покрива от папратови листа, и вятър, безспирен вятър: за да са при вас и да можете да ги опишете, когато имате нужда.

21 април

Попитахте как така Крузо не е успял да спаси нито един мускет от потъналия кораб и защо човек, който толкова се страхува от канибали, не е направил всичко възможно, за да се въоръжи.

Крузо никога не ми показа къде лежат останките на кораба, но аз съм убедена, че те са там, и все още се намират там, в дълбокото място под скалите, в северния край на острова. В апогея на бурята Крузо е скочил през борда, заедно с младия Петкан, може би и с други моряци, но само те двамата се спасили, понеже една голяма вълна ги е хванала и изхвърлила на брега. Сега аз питам: кой би успял да запази барута си сух в една такава вълна? Дори и още: как човек би поискал да вземе мускет, когато дори не вярва, че би могъл да оживее? А що се отнася до канибалите, аз не съм убедена, въпреки страховете, изпитвани от Крузо, че по тези места има канибали. Вие бихте могъл да кажете, че тъй както не виждаме акули да танцуват по вълните, така и не можем да очакваме да забележим танцуващи канибали по крайбрежието; че канибалите принадлежат на нощта, както акулите принадлежат на дълбините. Мога да кажа само следното: описах онова, което видях. Не видях никакви людоеди, а ако са идвали в тъмната доба на нощта и са си тръгвали преди изгрева, то те не бяха оставили никакви следи от стъпки.

Снощи сънувах смъртта на Крузо и се събудих със сълзи, стичащи се по бузите ми. Лежах така дълго време, а мъката не напускаше сърцето ми. След

това слязох през малкия заден двор до „Клок лейн“. Все още не се беше разсъмнало, небето бе чисто. Под същите тези спокойни звезди, помислих си аз, се носи островът, на който живеехме; а на този остров има една колиба, и в тази колиба има легло от зеленина, навярно, още носеща очертанията на тялото ми, които с всеки изминал ден избледняват все повече. Ден след ден вятърът откъсва части от покрива, а по терасите израстват треволяци. След година, след десет години, там няма да е останало нищо, освен един кръг от колове, който да показва мястото, където е имало колиба, а от терасите ще се запазят единствено стените. А заради стените хората ще кажат, че това са стени на канибали, руини на канибалски град от златната канибалска ера. Кой би повярвал, че те са построени само от един човек и неговия роб, с надежда, че един ден при тях ще пристигне мореплавател с чувал царевица, която да засеят там? Вие казахте, че щеше да е по-добре, ако той бе успял да спаси не само мускет, барут и сачми, но и един дърводелски сандък, за да си построи лодка. Не искам да изглеждам твърде педантична, но ще отбележа следното: ние живеехме на остров, където духаха такива ветрове, че там не растеше нито едно дърво, което да не е криво и извито от стихията. Можехме да успеем да направим сал, който щеше да е доста разкривен, но нямаше как да се измайстори лодка.

Питахте също така за дрехите на Крузо от маймунска кожа. Уви, те бяха взети от нашата каюта и изхвърлени през борда от невежите моряци. Ако желаете, аз бих могла да ви нарисувам как изглеждахме на острова в дрехите, които носехме там.

Моряшката риза и панталони, които носех на борда на кораба, дадох на Петкан. Той има куртка и шлифер. От мазето му се излиза на двора, така че може да се разхожда колкото пожелае. Но той рядко излиза навън, защото се страхува. Нямам представа по какъв начин прекарва времето си, понеже в мазето няма нищо освен легло, печка на въглища и стари, строшени мебели.

Въпреки това историята, че на „Клок лейн“ живее канибал бързо се разчу, понеже вчера открих три момчета пред вратата на мазето, зяпащи Петкан. Прогоних ги, след което те се спряха в края на улицата, викайки следното: „Канибале, Петкан, изяде ли майка си днес?“

Петкан бързо остарява, като куче, което цял живот е било в клетка. Аз също остарях, заради това, че живеех с възрастен мъж и спях в неговото легло. Има моменти, в които мисля за себе си като за вдовица. Ако той има някаква жена, която е оставил в Бразилия, двете с нея щяхме да сме като сестри.

Две утрини през седмицата използвам пералното помещение и уча Петкан как да стане перач, понеже бездействието го съсипва. Поставям го пред мивката, облечен в моряшките си дрехи, и той стои с боси крака върху голия под (не иска да носи обувки).

– Гледай ме, Петкан! – казвам му аз и започвам да търкам със сапун една фуста (трябваше да му покажа какво е сапунът, понеже до този момент той не беше виждал такова нещо, на острова ние използвахме пепел или пясък),

а след това начевам да я търкам върху дъската за пране. – Сега давай ти, Петкан! – казвам аз и се отдръпвам.

„Гледай“ и „давай“ – това са основните думи, с които се обръщам към него и с тяхна помощ успявам да постигна доста неща. Това е ужасно падение за него, знам това, от свободата на острова, където може да се скита по цял ден, да търси птичи яйца, да лови риби с копието си, когато няма работа по терасите. Но наистина е по-добре да се научи да върши нещо полезно, отколкото да лежи сам в мазето си по цял ден, изпълнен само с Бог знае какви мисли.

Крузо не искаше да го обучава, защото смяташе, че Петкан няма нужда от думи. Но Крузо грешеше. Животът на острова, преди моето появяване, нямаше да е толкова скучен, ако бе научил Петкан да разбира значението на думите и ако бе изнамерил начин, по който да изразява какво иска да каже, като например да прави знаци с ръцете си, или да подрежда камъчета на земята във формата на букви. По този начин Крузо е можел да говори на Петкан по неговия начин, а той е щял да му отговаря по своя си, и множество часове са щели да изминат много по-приятно. Понеже не мога да повярвам, че животът на Петкан до момента, в който става спътник на Крузо, е бил лишен от интересни за споделяне неща, макар и по това време да е бил още дете. Бих дала всичко, за да разбера по какъв начин е бил заловен от търговците на роби и е изгубил езика си.

Той се превърна в голям любител на овесена каша, поглъща толкова от нея, колкото би стигнала да нахрани дузина шотландци. От това непрестанно ядене и лежането по цял ден, затъпява. Ако го видите с опънатия като барабан корем, тънките крака и безизразното лице, вие няма да повярвате, че пред вас е човек, който само преди няколко месеца стоеше върху скалите на рифа, върху него се изсипваше облак от пръски, слънчевата светлина се плъзгаше по гърба му, копието се издигаше, готово всеки момент да промуши поредната риба.

Докато той работи, аз го уча на названията на различни вещи.

– Лъжица, Петкан! – казвам аз и поставям лъжицата в ръката му. После повтарям: – Лъжица! – и протягам ръка, за да ми я върне, като се надявам, че след време думата „лъжица“ ще проблесне в съзнанието му, когато погледът му попадне на някоя лъжица.

Страхувам се, че след години прекарани в безмълвие, самият акт на речта може да е забравен от него. Когато взема лъжицата от ръката му (но дали това за него наистина е лъжица или просто някакъв безименен предмет? – нямам никаква представа), и кажа „лъжица“, как мога да съм сигурна, че той не си мисли за мен, че аз просто говоря на себе си, като някоя сврака или маймуна, само защото искам да чуя собствения си глас и да се радвам на движенията на езика си, както той намираше удоволствие в свиренето на флейта? И ако ние можем да хванем за ръката едно тъпичко дете, да я извием или да му опънем ухото, докато накрая не започне да повтаря „лъжица“, то какво може да се направи с Петкан? „Лъжица, Петкан – казвам аз. – Вилица! Нож!“ – и веднага си представям основата на езика му, затворена зад дебе-

лите и стиснати устни, точно като жаба, която се пази от зимния хлад, и започвам да треперя. „Метла, Петкан!“ – произнасям аз, правя движения за метене и му подавам метлата.

Или пък донасям книга в пералното помещение.

– Това е книга, Петкан – говоря аз. – В нея има разказ, написан от знаменития господин Фо. Ти не познаваш този джентълмен, но в този момент той пише друг разказ, за твоята история, на господаря ти и моята. Господин Фо не те е срещал, но той знае за теб от онова, което съм му разказала, използвайки думите. Такава е магията на думите. Посредством думите аз разказах на господин Фо подробности за теб, за господин Крузо и за годината, която изкарах на острова, както и за годините, прекарани от вас двамата с Крузо там, доколкото съм запозната с тях; и всички тези подробности господин Фо ги вплита в една история, която ще ни направи известни по цялата земя, а и богати също. Вече няма да се налага да живееш в мазе. Ще имаш пари, с чиято помощ ще можех да отидеш до Африка или Бразилия, на всяко място, където пожелаеш, носейки красиви подаръци, и отново ще се събереш с родителите си, ако все още те помнят, а и най-накрая ще се ожениш и ще имаш деца, синове и дъщери. И аз ще ти дам една книга, с кожена подвързия, за да я вземеш със себе си. Ще те науча как да откриваш името си вътре, страница след страница, за да видят твоите деца, че баща им е известен и в други места по света, където се четат книги. Не е ли писането нещо прекрасно, Петкан? Не се ли радваш, че в известен смисъл, ти ще живееш за вечни времена?

След като направих това встъпление, аз разтварям вашата книга и започвам да я чета на Петкан.

– Това е историята на госпожа Вийл, още една скромна личност, станала известна заради таланта на господин Фо – казвам му аз. – Уви, ние не бихме могли да се срещнем с нея, понеже тя е починала, а що се отнася до нейната приятелка, госпожа Барфийлд, тя живее в Кентърбъри, град, който се намира далеч в южна посока от нас, на този остров, на който се намираме сега, казва се Британия; съмнявам се някога да отидем там.

През цялото време, докато говоря, Петкан не спира да се труди над дъската за пране. Не очаквам някакви признаци от него, че разбира какво му казвам. Достатъчна ми е тази надежда, че ако накарам пространството около него да се изпълни с думи, спомените могат да се възродят, онези които са умрели по време на службата му при Крузо, и с тях осъзнаването, че животът в мълчание прилича на този на китовете, огромните замъци от плът, плуващи на цели левги разстояние един от друг, или като паяците, седящи съвсем сами в средата на паяжините си, които представляват целият свят за тях. Петкан може и да е изгубил езика си, но ушите му са си все още по местата – това си повтарям. Чрез ушите си той може да възприема богатството, таящо се в разказите и да разбере, че светът, въпреки онова, на което го е научил островът, не е голо, потънало в тишина пространство (възможно ли е истинското значение на думата „разказ“ да означава и място за съхраняване на спомени?).

Виждам как пръстите на краката му се присвиват върху дъсчения под или калдъръма и знам колко силно той жадува да усети отново мекотата на земята. Как бих искала да мога да го заведа до някоя градина! Дали бихме могли двамата да посетим вашата градина в Стоук Нюингтън? Ще бъдем тихи като призраци. „Лопата, Петкан“ – ще прошепна аз, подавайки лопата в ръката му, а после: „Копай!“ – това е дума, на която го бе научил господаря му – „Обърни пръста, събери плевелите на купчина, да се изгорят. Усети лопатата. Не е ли тя прекрасен, остър инструмент? Това е английска лопата, направена в английска ковачница“.

Виждайки как захваща лопатата, гледайки очите му, аз търся първия признак на това, че разбира какво се опитвам да постигна: не да оплеви цветните лехи (уверена съм, че вие си имате свой градинар), дори не и да го избавя от безделието, или за подобряване на здравето му да го измъкна от влажността на мазето, а с цел да построя мост от думи, по който в един прекрасен ден, когато закрепне достатъчно, да може да се пренесе във времената предшестващи неговата среща с Крузо, преди да е изгубил езика си, когато е живял обгърнат от множество думи, като риба от вода, и така да се върне по собствените си стъпки, ако съумее да го направи, към света на думите, населяван от вас, господин Фо, от мен, както и от всички други хора.

Или ще му давам вашите ножици и ще го науча как да ги използва. „Тук, в Англия – ще му кажа, – е обичай да засяваме жив плет, който да показва границите на имотите ни. Разбира се, те са немислими из африканските гори. Но тук ние имаме такива плетове и ги подравняваме с ножиците, за да се маркират градините и те да изглеждат спретнати“. Подрязвам плета, докато на Петкан му стане ясно какво точно правя: не проправям просека, не го орязвам до долу, а го заравнявам от едната страна. „Сега, Петкан, хвани ножиците – казвам аз. – Режи!“ И той взема ножиците и започва добре да подравнява, бях сигурна, че ще умее, тъй както и работата му с лопатата е безукорна.

Убеждавам се, че говоря на Петкан, за да може обучението да го измъкне от мрака и тишината. Но вярно ли е това? Има време, когато великодушието ме напуска и аз използвам думите само, за да го накарам да стори това, което желая. В такива минути разбирам защо Крузо предпочиташе да не смущава неговата немота. Казано по друг начин, разбирам защо човек се превръща в робовладелец. Сега, след това признание, вие може би ще ме възприемате в по-лоша светлина?

28 април

Писмото от 25-ти ми беше върнато неотворено. Моля се да се е получила някаква дребна грешка. Отново ви го изпращам.

1 май

Отидох до Стоук Нюингтън и видях, че в дома ви се разпореждат съдия-изпълнители. Лошо е да се говорят такива работи, но за малко не се разсмях, когато научих, че това е причината за мълчанието ви и че не сте изгубили интерес към нас, че не сте ни обърнали гръб. Въпреки това се питам къде да изпращам писмата си? Ще продължите ли да пишете нашата история, докато се криете? Ще се грижите ли за нашето благосъстояние? Интересно е да узная дали ние с Петкан сме единствените персонажи, които сте устроил някъде, докато пишете историите ни, или има и други като нас, пръснати из цял Лондон – ветерани от италианските походи, захвърлени метреси, разкайващи се престъпници, процъфтяващи крадци? По какъв начин ще живеете, докато се криете? Имате ли някоя жена, която да ви готви и пере спалното бельо? Можете ли да се доверите на съседите си? Помнете: съдия-изпълнителите имат шпиони навсякъде. Избягвайте обществените места. Ако сте разорен, заповядайте при нас на „Клок лейн“.

8 май

Длъжна съм да призная, че през изминалата седмица ходих два пъти до дома ви с надежда да узная някакви новости. Не се сърдете. Не разкрих на госпожа Тръш коя съм. Казах само, че ви нося писмо, съобщение, което е много важно. При първото ми посещение госпожа Тръш ми даде да разбера, че не ми вярва. Но моята искреност я спечели. Тя прие писмата ми, обеща да ги пази, а според мен това означаваше, че ще ви ги предаде. Правилно ли съм отгатнала? Те достигнаха ли до вас? Тя ми сподели, че се притеснява за вашето благосъстояние и жадува съдия-изпълнителите да си тръгнат час по-скоро.

Съдия-изпълнителите са се настанили в библиотеката ви. Единият спи на дивана, а вторият изглежда е събрал две кресла едно до друго. Храната им се носи от „Кингс армс“. Казват, че са готови да чакат един месец, два, дори година, за да ви връчат призовка. Вярвам, че биха издържали един месец, но не и цяла година – нямат никаква представа колко може да бъде дълга една година. Единият от тях, противен образ на име Уилкс, ми отвори вратата втория път. Той си е въобразил, че разнасям съобщения между вас и госпожа Тръш. Притисна ме в коридора на излизане и ми разказа за затвора „Флийт“, за това как там живеят мъже, изоставени от семействата си, корабокрушенци в самото сърце на града. Кой ще ви спаси, господин Фо, ако бъдете арестуван и вкаран във „Флийт“? Мислех, че имате съпруга, но госпожа Тръш ми каза, че от дълги години сте вдовец.

Библиотеката ви смърди на пушек от лула. Вратичката на най-голямата секция е счупена и стъклата са пометени настрана. Госпожа Тръш ми каза, че Уилкс и неговия приятел снощи са си довели жена.

Върнах се в квартирата в лошо настроение. Има моменти, в които

усещам, че силите ми са безгранични, че мога да ви нося на гърба си в едно с вашите беди, а заедно с това и съдия-изпълнителите, ако се наложи, също така Петкан и Крузо, и нашият остров. Но съществуват и тези моменти, когато ме покрива плащ от отпадналост и аз жадувам да започна нов живот в някой отдалечен град, където никога няма да чуя вашето име, както и това на Крузо. Не можете ли да побързате с писането си, господин Фо, за да може Петкан по-бързо да се върне в Африка и аз да се освободя от това мъчително съществуване, което водя? Сигурна съм, че живот в криене от съдия-изпълнител е досаден, но писането е много по-добър начин, за да минава бързо времето. Спомените, които ви предадох, бяха написани, докато седя на леглото, а хартията полагах на поднос върху коленете си, в същото време сърцето ми бе изпълнено със страх, че Петкан ще избяга от мазето, което се превърна в негов дом или ще отиде да се разходи в „Ковънт гардън“ и ще се загуби из лабиринта от улички. Въпреки това, завърших тези спомени за три дни. Много повече е заложено в историята, която вие пишете, признавам това, понеже тя не само трябва да казва истината, но и да достави удоволствие на читателите. Поради тази причина се надявам, че вие ще помните моята нещастна съдба, която зависи от завършека на работата ви?

Дните си минават и не съм чула нито една дума от вас. Едно парче земя, глухарчетата – само това, наподобяващо цветя имаме тук, на „Клок лейн“, – растат до стената под прозореца ми. По обяд в стаята вече става горещо. Предполагам, че ще се задуша, ако до лятото все още живея тук. Мечтая да изляза от това място и да се отправя на разходка, така както постоянно правех на острова.

Трите гвинеи, които ми изпратихте, са вече похарчени. Дрехите за Петкан си бяха скъп разход. Наемът е вече просрочен с една седмица. Срамувам се да слизам долу и да готвя бедната ни храна, състояща се само от грах и сол.

На кого пиша всичко това? Смачквам страниците и ги изхвърлям през прозореца. Нека ги чете, който си поиска.

* * *

Къщата в Нюингтън е заключена, госпожа Тръш и слугите са си тръгнали. Когато произнесоа вашето име пред съседите, устните им рязко се свиват. Какво се е случило? Да не би съдия-изпълнителите да са попаднали на следите ви? Ще можете ли да продължите да пишете в затвора?

29 май

Преместихме се във вашия дом, откъдето сега ви пиша това писмо. Удивен ли сте да чуете това? По прозорците вече имаше паяжини, които

изчистихме. Няма да разбутваме нищо. Когато се завърнете, ние ще изчезнем като призраци, без да се оплакваме.

Седя на вашата маса и гледам през прозореца ви. Пиша с вашата писалка върху хартията ви, а когато листите са изписани, те отиват в сандъка. Животът ви продължава да си върви, макар вие да не сте тук.

Онова, което ми липсва, е светлината. В къщата не е останала нито една свещ. Но, може би, така е по-добре. Тъй като завесите през цялото време трябва да са дръпнати, ние свикнахме да живеем през деня в сумрак, а през нощта – на тъмно.

Не е точно така, както си представях, че би било. Онова, което си мислех, че ще е вашата маса, не е точно маса, а бюро. Прозорецът гледа не към гори и пасища, а към градината. По прозореца няма пукнатини. Сандъкът не е истински сандък, а кошница за кореспонденция. Въпреки това разликите не са много големи. Удивлява ли ви, както мен, подобно съвпадение между реалните вещи и картини, рисувани от въображението ни?

* * *

Двамата с Петкан разгледахме градината ви. Цветните лехи са буренясали, но морковите и боба растат добре. Ще накарам Петкан да се заеме с плевене.

Живеем тук като тихи и бедни родственици. Прибрах хубавите ви чаршафи; храним се в чиниите на слугите. Мислете за мен като за дъщерята на ваш втори братовчед, към която не изпитвате силно чувство на дълг.

Моля се вие да не сте избягал някъде в колониите. Най-големият ми страх е, че буря в Атлантика ще запрати кораба ви към скрит подводен риф и ще ви изхвърли на някой гол остров.

Трябва да призная, че имаше време, докато бях на „Клок лейн“, когато изпитвах силна горчилка заради вас. Той ни изостави, казвах си аз, толкова лесно, все едно сме от неговите гренадири във Фландрия, напълно забравил, че те ще заспят вечен сън, когато мислите му са заети с други, тогава как двамата с Петкан ще продължим да се храним, пием и откриваме покрив над главите си. Не знаех какво друго бих могла да сторя, освен да изляза на улицата и да прося, крада, или нещо още по-лошо. Но сега, след като се намираме във вашата къща, вече се чувствам спокойна. Не знам защо това е така, но в тази къща – която до преди един месец никога не бях виждала – се чувствам все едно в родния си дом. Всички процепи и ниши, всички потайни ъгълчета в градината, носят някаква познато чувство, като че през някакво забравено детство съм играла на криеница тук.

* * *

Каква огромна част от живота ми преминава в чакане! В Баия аз вършех много малко неща и главно чаках, но понякога не знаех какво точно. На острова през цялото време очаквах спасението. Тук чакам вие да се появите, книгата да бъде написана, и по този начин да ме освободите от Крузо и Петкан.

Тази сутрин седя на бюрото ви (вече е следобед, седя на същото бюро, цял ден съм тук), извадих нов лист и потопих писалката в мастилото – вашата писалка, вашето мастило, но по някакъв начин писалката става моя, докато пиша с нея все едно се сраства с ръката ми – и пиша най-горе: „Жената-корабокрушенка. Истински разказ за една година, прекарана на необитаем остров. С множество загадъчни обстоятелства, които досега не са били обнародвани“. След това направих списък на всички странни обстоятелства, за които успях да се досетя: бунтът на кораба и убийството на португалския капитан, замъкът на Крузо, самият Крузо с лъвската си грива и дрехите от маймунска кожа, немият му слуга Петкан, огромните тераси, които беше построил, изчистени от растения, ужасяващата буря, която разкъса покрива на колибата ни и покри брега с мъртви риби. Запитах се, изпълнена със съмнение: достатъчно удивителни ли са тези обстоятелства, за да може от тях да се сътвори разказ? Колко време ще измине преди да бъда принудена да измисля нови и по-странни обстоятелства: изваждането на инструменти и мускети от кораба на Крузо; измайсторяването на лодка, или поне на малка лодчица, и опит за плаване до континента; пристигането на канибали на острова, последвано от много схватки и кървави убийства; и, накрая, пристигането на златокос непознат с чувал царевица, и засяването на терасите? Уви, ще дойде ли такова време, когато няма да имаме нужда от измислени любопитни случки, за да се създаде една история?

После следва въпросът за езика на Петкан. Докато бях на острова си казах, че не исках да разбирам по какъв начин той е изгубил езика си, така както бях решила и да не научавам по какъв начин маймуните са прекосили морето. Но онова, което можем да приемем в живота, се оказва неприемливо в един разказ. Да разкажа моята история и да замълча за езика на Петкан – това е все едно да продавам книга с празни страници. Въпреки това единственият език, който би могъл да разкаже историята на Петкан, е неговият език!

Тази сутрин направих две рисунки. На едната има фигура на човек облечен в куртка, тесни панталони, коничнка шапка, рошави мустаци, стърчащи във всички посоки и големи, подобни на котешки, очи. Пред него се вижда коленичилата фигура на чернокож мъж, гол, само с долни гащи, който е сложил ръце зад гърба си (ръцете са вързани, но това не може да се види). С лявата си ръка мустакатият е хванал езика на чернокожия мъж; с дясната ръка е вдигнал ножа.

За втората рисунка ще ви разкажа след малко.

Взех рисунките си и ги занесох на Петкан в градината.

– Петкан, виж тези рисунки – казах му аз, – а после ми покажи: коя е вярната?

Вдигнах първата.

– Господарят Крузо – казах аз, посочвайки мустакатата фигура. – Петкан – добавих, сочейки коленичилия човек. – Нож – казах, показвайки ножа. – Крузо е отрязал езика на Петкан – казах и се изплезих, като наподобих движения на рязане. – Това ли е истината, Петкан? – продължих да го притискам, гледайки дълбоко в очите му: – Господарят Крузо ли ти отряза езика?

Съобразих, че Петкан сигурно не знае значението на думата „истина"; въпреки това, ако рисунката ми предизвикаше някакво припомняне на истинските събития, със сигурност щях да забележа това в погледа му, понеже не наричаме ли с право очите огледало на човешката душа?

Но дори още докато му говорех, аз започвах да изпитвам съмнения. Понеже погледът му наистина вече изглеждаше притеснен, но това не можеше ли да се дължи на факта, че излязох бързо от къщата, с настояване той да гледа рисунките – нещо, което не бях правила досега? Може би самата рисунка не го беше объркала? (Защото, след като я разгледах наново, с раздразнение видях, че тя може и да показва как Крузо, подобно на благодетелен баща, поставя парче риба в устата на малкия Петкан.) А и по какъв начин той бе разбрал плезенето ми срещу него? Ами ако сред африканските канибали изплезването на нечий език означава същото, което при нас е предоставянето на устните за целувка? Не бихте ли изпитали чувство на срам, ако жена ви се изплези, а вие нямате език, с който да ѝ отговорите?

Показах му втората рисунка. На нея също беше изобразен малкия Петкан с вързани зад гърба ръце и широко отворена уста; но тук мъжът с ножа беше търговец на роби, висок чернокож мъж в арабско наметало с качулка, а ножът бе крив подобно на сърп. Зад този мавър се поклащаха африкански палми.

– Търговец на роби – промълвих аз, сочейки мъжката фигура. – Човек, който пленява момчета и ги продава за роби. Такъв търговец на роби ли ти отряза езика, Петкан? Той ли беше или господаря Крузо?

Но погледът му си остана безучастен и аз започнах да се чувствам обезсърчена. Все пак, кой може да каже, че не е загубил си езика на възраст, когато и еврейските момчета биват обрязвани, и ако това е така, тогава как би могъл да помни извършеното деяние? Кой би могъл да потвърди, че не съществуват цели племена в Африка, където мъжете са неми и само на жените е позволено да говорят? Не е ли възможно да съществува нещо подобно? Светът е много по-разнообразен, отколкото ние си го представяме – това е един от уроците, които научих в Баия. Защо да няма такива племена, които да създават потомство, да процъфтяват и изпитват щастие?

Или ако наистина е имало търговец на роби, чернокож търговец на роби с крив нож, то моята рисунка показва ли го по начина, по който го е запомнил Петкан? Дали маврите са високи и облечени в бели наметала? Може би търговецът е заповядал на някой доверен роб да отрязва езиците на пленни-

ците, сбръчкан роб с черна кожа, с препаска върху слабините. „Правилно ли е изобразен човекът, който ти отряза езика?“ – по този начин ли Петкан разбра въпроса ми? И ако това беше така, тогава не можеше ли да отговори отрицателно? И ако езикът му е бил отрязан от мавър, възможно е той да е бил малко по-висок или по-нисък, да е бил облечен в черна или синя дреха, а не в бяла, да е имал брада, а не така гладко избръснат, да е държал в ръка прав нож, а не толкова крив, и така нататък.

И така, докато стоях пред Петкан, аз бавно накъсах рисунките. Настъпи продължителна тишина. За първи път забелязах колко дълги пръсти има той, сключени върху дръжката на лопатата.

– Ах, Петкан – казах аз. – Корабокрушението е велик уравнител, както и нищетата, но ние все още не сме равни един с друг. – А след това, макар да не последва никакъв отговор, нито пък щеше някога да последва, аз продължих да изказвам всичко, което ми тежеше на душата. – Пропилявам си живота с теб, Петкан, с теб и твоята глупава история. Не искам да те обиждам, но е точно така. Когато вече съм стара жена, ще погледна назад към това и ще видя голяма загуба на време, един вид – време, изгубено във времето. Какво правим тук, ти и аз, сред тези невъзмутими жители на Нюингтън? Чакаме един мъж, който никога няма да се върне?

Ако Петкан бе различен, щях да поискам да ме прегърне и да ме утеши, понеже много рядко се бях чувствала толкова нещастна. Но той стоеше като статуя. Не се съмнявам, че африканците чувстват симпатия по същия начин като нас. Но противоестествения живот, който той е живял заедно с Крузо, бе притъпил чувствата му, превръщайки го в хладен, безразличен, интересуващ се единствено от себе си, като някое животно.

1 юни

Както бихте могли да разберете, по времето, през което съдия-изпълнителите бяха тук, съседите страняха от вашия дом. Но днес дойде един джентълмен, който се представи като господин Съмърс. Стори ми се благоразумно да му кажа, че аз съм новата икономка, а Петкан е градинарят. Вярвам, че говорих доста правдоподобно, за да го убедя, че не сме някакви цигани, които са намерили празна къща и са се заселили в нея. А къщата е чиста и подредена, дори и библиотеката, и Петкан работи над градината, по този начин лъжата не беше чак толкова голяма.

Понякога се чудя да не би да изчаквате в лондонската си квартира за новината, че корабокрушенците най-накрая са си тръгнали и вие можете да се приберете у дома. Наели ли сте някой, който да шпионира, да гледа през прозорците, за да види дали все още сме вътре? Дали вие преминавате всеки ден покрай къщата в умела дегизировка? Вярно ли е, че вашето скривалище не се намира из тъмните улички на Шордич или Уайтчапъл, тъй както ние предполагаме, а в това същото слънчево село. Възможно ли е господин Съмърс да е ваш разузнавач? Да не би да живеете на неговия таван,

където прекарвате времето си като наблюдавате живота ни тук през малък телескоп? Ако това е така, тогава ще ви кажа, че животът, който водим, все повече и повече започва да прилича на онзи, който имахме на острова на Крузо. Понякога се будя и не мога да осъзная къде точно се намирам. Светът е пълен с острови както веднъж ми каза Крузо. С всеки изминал ден, думите му звучат все по-вярно.

Пиша тези писма, запечатвам ги, пускам ги в кутията. Някой ден, когато си тръгнем, вие ще ги извадите и ще им хвърлите един поглед. „По-добре ще е, ако става въпрос само за Крузо и Петкан – ще си промърморите тихичко. – По-добре ще е без жената.“ Но какво ще правите без жената? Сам ли щяхте да се досетите за Крузо? Сам ли щяхте да измислите Крузо, Петкан и острова, с всичките му бълхи и гущери? Не ми се вярва. Вие имате много таланти, но измислянето не е сред тях.

* * *

Къщата се наблюдава от непозната девойка. Стои отсреща на улицата часове наред, без да прави някакъв опит да се прикрие. Минувачите се спират и я заговарят, но момичето не им обръща внимание. Питам се: дали не е поредният шпионин на съдия-изпълнителите, или пък е изпратена от вас да ни следи? Облечена е в сиво наметало с качулка, въпреки лятната жега, и в ръка държи кошница.

Днес, на четвъртия ден от нейното появяване, отидох при нея.

– Ето едно писмо за твоите господари – казах аз, без да се представям, и пуснах писмото в нейната кошница. Тя ме погледна учудено. По-късно намерих писмото – подпъхнато под врата и неотворено. Бях го адресирала до съдия-изпълнителя Уилкс. Ако момичето му служеше, помислих си аз, тя нямаше да откаже да му го занесе. После привързах в един общ пакет всички писма, които ви бях написала, и излязох отново.

Беше късен следобед. Тя стоеше пред мен, изпъната като статуя, завита в своето наметало.

– Когато видиш господин Фо, предайте му това – казах аз и показах писмата. Тя поклати глава отрицателно. – Значи няма да се срещнеш с господин Фо? – попитах. Момичето отново поклати глава. – Коя си ти? Защо наблюдаваш къщата на господин Фо? – продължих да разпитвам аз, като се зачудих дали си нямам работа с още един ням човек.

Тя повдигна глава.

– Не знаете ли коя съм аз? – попита девойката. Гласът ѝ бе тих, устните ѝ потрепваха.

– Никога не съм те виждала през живота си – казах аз.

Лицето ѝ напълно пребледня.

– Това не е вярно – прошепна момичето, после свали качулката, разтърси глава и косите ѝ с цвят на лешник се разпиляха.

– Кажи ми името си, тогава може да те позная.

– Казвам се Сюзън Бартън – прошепна тя и аз разбрах, че разговарям с побъркано момиче.

– И защо наблюдаваш къщата ми по цял ден, Сюзън Бартън? – попитах аз, повишавайки глас.

– За да разговарям с вас – отговори тя.

– А какво е моето име?

– Вие също се казвате Сюзън Бартън.

– Кой ти поръча да следиш дома ми? Господин Фо ли го стори? Той иска ли да си тръгнем?

– Не познавам никакъв господин Фо – отговори тя. – Дойдох единствено, за да ви видя.

– И каква работа имаш с мен?

– Не знаете ли? – попита момичето, толкова тихо, че едва успявах да го чуя. – Не знаете ли чие дете съм аз?

– Никога не съм те виждала през живота си – казах аз. – Чие дете си ти? – Тя не отговори, а наведе глава и започна да плаче, стоейки неудобно със спуснати ръце и кошницата в краката си.

Мислейки си, че това е някакво бедно и изгубено дете, аз я прегърнах, за да я успокоя. Но веднага, след като я докоснах, тя падна на колене и ме прегърна, плачейки така все едно сърцето ѝ щеше да се пръсне.

– Какво има, дете? – попитах аз, опитвайки се да се освободя от нейните ръце.

– Вие не можете да ме познаете, вие не можете да ме познаете! – извика тя.

– Вярно е, че не те познавам, но знам как се казваш, ти ми каза – Сюзън Бартън, името ти е същото като моето. – В този момент девойката заплака още по-силно. – Вие сте ме забравили! – изплака тя.

– Не съм те забравила, понеже никога не съм те познавала. Но сега трябва да се изправиш и да избършеш сълзите си.

Тя ми позволи да я вдигна, взе кърпичката ми, избърса си очите и си издуха носа. Помислих си: каква ревла!

– Сега трябва да ми кажеш – настоях аз, – откъде знаеш името ми? (Аз се бях представила на господин Съмърс като новата икономка; на никой в Нюингтън не бях споменавала името си.)

– Навсякъде ви следвах – каза момичето.

– Навсякъде? – казах аз, усмихвайки се.

– Навсякъде – отговори тя.

– Знам едно място, където е нямало как да ме следваш – споделих аз.

– Навсякъде бях след вас – каза тя.

– И през океана ли беше след мен – попитах я.

– Знам за острова – каза момичето.

Все едно ме удари в лицето.

– Нищо не знаеш за острова – язвително отвърнах.

– Също така знам и за Баия. Знам, че сте обикаляли Баия и сте ме тър-

сили.

С тези думи тя издаде източника на информацията си. Изгаряйки от гняв към нея и към вас, аз се обърнах, влязох вътре и тръшнах вратата след себе си. Още час стоя на мястото си, а към вечерта си тръгна.

Коя е тя и защо я изпратихте? Може би е изпратена в знак, че сте жив? Тя не е моя дъщеря. Да не си мислите, че жените раждат деца и след това ги забравят, както змиите своите яйца? Само един мъж може да измисли подобна небивалица. Ако искате да напусна къщата, просто ми кажете и аз ще го сторя. Защо изпращате дете, облечено в дрехи за голяма жена, дете с кръгло лице, малка кръгла уста и история за изгубена майка? Тя може по-скоро да е ваша дъщеря, отколкото някога да е била моя.

* * *

Пивовар. Тя каза, че баща ѝ бил пивовар. Родена била в Дептфорд през май 1702, а аз съм била нейна майка. Седнали сме в гостната, и аз ѝ обяснявам, че никога не съм живяла в Дептфорд, никога не съм познавала пивовар; вярно е това, че имам дъщеря, но детето ми е изгубено и тя не е моята дъщеря. Момичето ласкаво клати глава и за втори път започва да разказва за пивоваря Джордж Луис – моят съпруг.

– Значи твоето име е Луис, след като баща ти се е казвал така – прекъсвам я аз.

– Може по закон да ми е такова името, но това не е истинското ми име – казва тя.

– Ако ще си говорим за истински имена, тогава и моето не е Бартън.

– Не исках да кажа това – казва момичето.

– Тогава какво искаш да кажеш? – питам.

– Говоря за истинските ни имена, същинските имена – отговаря тя.

Тя се завръща към историята за пивоваря. Той се шляе по игрални домове и губи последното си пени. Взема пари назаем и губи и тях. За да се спаси от кредиторите си, той напуска Англия и се записва за гренадир в Нидерландия, където скоро се чува, че умира. Аз съм оставена мизерстваща с малка дъщеря, за която да се грижа. Имам една прислужница на име Ейми или Еми. Ейми или Еми пита дъщеря ми каква иска да стане, когато порасне (това са най-ранните ѝ спомени). Тя с детска непосредственост отговаря, че иска да е образована жена. Ейми или Еми се смее: помни ми думите, казва Ейми, в един прекрасен ден ние и трите ще бъдем прислужници.

– Никога през живота си не съм имала прислужница, Ейми или Еми, или с каквото и да било друго име – казвам аз. (Петкан не е бил мой роб, а на Крузо, и сега той е свободен човек. Дори не може да се каже, че е слуга, толкова спокойно си живее.) Бъркаш ме с някой друг.

Тя отново се усмихва и клати глава.

– Ето го и знака, по който може да се узнае родната майка – казва тя,

навежда се напред и поставя ръката си до моята. – Вижте – казва момичето, – имаме еднакви ръце. Еднакви ръце и еднакви очи.

Гледам двете ръце, една до друга. Моята е дълга, а нейната къса. Очите ѝ са сиви, а моите кафяви. Какво е това същество, неспособно да приеме очевидната истина?

– Един мъж ли те изпрати тук? – питам аз. – Джентълмен, среден на ръст, с брадавица на брадичката, ей тук?

– Не – отговаря девойката.

– Не ти вярвам – споделям аз. – Мисля, че ти си била изпратена тук, а сега аз ще те отпратя. Искам да се махнеш и да не ме притесняваш отново. – Тя поклаща глава и стиска дръжките на креслото.

– Не искам да бъда отпращана – казва тя със стиснати зъби.

– Добре тогава – отвръщам аз, – щом ти се стои, стой. – Аз излизам, заключвам врата след себе си и прибирам ключа.

В коридора се натъкнах на Петкан, който стоеше апатичен в коридора (той винаги стои по ъглите и никога не се доверява на откритото пространство).

– Няма нищо, Петкан – казах му аз. – Само едно бедно и побъркано момиче е при нас. В дома на господин Фо има много места. Сега нашата компания се състои от корабокрушенка, ням роб и луда девойка. Има място за прокажени, акробати, пирати, курви, които да се присъединят към нашата менажерия. Но не ми обръщай внимание. Връщай се в леглото и спи.

После го подминах.

Разговарям с Петкан както някоя самотна старица разговаря с котките, преди да се превърнат във вещици и да плъзнат по улиците.

По-късно се върнах в гостната. Момичето седи в креслото, кошницата е в краката му, а то плете.

– Ще си развалиш очите, ако плетеш на тази светлина – казах аз. – Тя остави плетката си. – Има едно обстоятелство, което не разбра – продължих аз. – Светът е пълен с истории за майки, търсещи синовете и дъщерите си, които наскоро или отдавна са изгубили. Но няма истории за дъщери, търсещи майките си.

Няма истории за подобни търсения, понеже те не се случват. Не са част от живота.

– Грешите – каза тя. – Вие сте моята майка, аз ви намерих и сега няма да ви оставя.

– Признавам, че наистина изгубих дъщеря си. Но не съм я изоставяла, а тя ми беше отнета, обаче това не си ти. Оставям вратата отключена. Тръгни си, когато пожелаеш.

Тази сутрин, когато слязох долу, тя все още беше тук, свита в креслото, завита с наметалото и спеше. Наведох се над нея и видях, че едното око е полуотворено и очната ябълка ѝ ябълка се завърти назад.

– Време е да си тръгваш – казах аз.

– Не – отговори тя.

Въпреки това чух как в кухнята вратата се затвори и резето тракна след

нея.

– Кой те отгледа, след като те изоставих? – попитах аз.

– Цигани – отговори тя.

– Цигани! – усмихнах се. – Само в книгите се разказва за деца, откраднати от цигани! Трябва да измислиш по-добра история.

А сега, все едно другите проблеми ми бяха малко, Петкан изпадна в едно от своите меланхолични настроения. Крузо ги наричаше униние, когато Петкан без видима причина оставяше инструментите си и изчезваше в някакво потайно кътче на острова, а ден по-късно се завръщаше и все едно нищо не е ставало, пристъпваше към обичайните си занимания. Сега изпада в униние из коридора или стои пред вратата, като че се готви да избяга и едновременно се бои да покаже носа си на улицата, или лежи и се преструва, че не ме чува, когато го викам.

– Петкан, Петкан – казвам аз, сядайки на леглото му и клатейки глава, навлизайки, въпреки че не го желая, в един от поредните ми дълги монолози, които провеждам пред него, – как бих могла да предположа, когато вълните ме носиха към вашия остров, видях те до мен с копие в ръка, а слънцето създаваше ореол зад главата ти, че нашият път ще ни отведе до мрачна къща в Англия и дълго, и напразно чакане? Сгреших ли, когато избрах господин Фо? И кое е това дете, което ни изпрати, това ненормално дете? Дали е изпратил момичето като някакъв знак? Какъв точно би бил този знак?

О, Петкан, как мога да ти обясня жаждата, която изпитват тези от нас, живеещи в свят на човешка реч и чуващи отговорите на въпросите си! Това е същото като желанието, което ни обзема, когато целуваме някого, да усетим как устните му ни отвръщат. В противен случай няма ли да сме доволни, ако предаваме целувките си на статуи, студените статуи на крале, кралици, богове и богини? Защо си мислиш, че не целуваме статуи, не ги каним в леглата си – мъже със статуи на жени и жени със статуи на мъже; статуи, изваяни в съблазнителни пози? Мислиш ли, че само защото мраморът е студен? Ако лежиш достатъчно дълго със статуя в леглото, със завивка отгоре, и мраморът постепенно ще се затопли. Не, не защото статуята е студена, а понеже е мъртва, или по-скоро, никога не е била жива и няма да бъде.

Бъди сигурен, Петкан, че дори и да седя на леглото ти и да говоря за желания и целувки, аз въобще не желая да те съблазнявам. Това не е игра, в която всяка дума е с двойно значение, в която например изразът „Статуите са студени“, означава: „Телата са топли“, или когато хората казват: „Наистина очаквам отговор“, а подразбират: „Чакам да видя кога ще ме прегърнеш“. Отрицанието, което се съдържа в думите ми, не принадлежи към онези фалшивите, които станаха неизменна форма на поведение, поне в Англия (нищо не знам за обичаите в твоята родина). Ако те съблазнявах, щях да действам направо, можеш да си сигурен. Но това не е така. Опитвам се да ти обясня, на теб, човек, който никога, доколкото знам, не е изговарял дума през живота си и по всяка вероятност никога няма да изговори, какво означава да говориш на една празнота, ден след ден, без да получаваш отговор. Ще прибегна към сравнение: ще кажа, че желанието да получиш отговор, е

подобно на желанието да прегърнеш, да бъдеш прегърнат от друго човешко същество. Разбираш ли какво се опитвам да кажа? Ти по всяка вероятност си девственик, Петкан. Ти дори не можеш да си представиш какво означава понятието продължаване на рода. Но със сигурност чувстваш, макар и неясно, нещо в теб, което те притегля към подобно на теб същество от женски пол, а не към маймуна или риба. И онова, което искаш да направиш с нея, макар и да се чудиш върху причината тя да не ти откликва, е онова, което аз искам да постигна, и затова го сравних с ответна целувка.

Колко мрачна е тази съдба – да преминеш през целия си живот нецелунат! Но ако останеш в Англия, Петкан, няма ли точно тази да е твоята съдба? Къде ще срещнеш жена от своята раса? Ние не сме нация, изобилстваща от роби. Мисля си за някое куче, което е отгледано с доброта, но цял живот е било затворено. Когато накрая това куче бъде освободено, един вид вратата пред него се разтвори, тогава светът му се вижда толкова огромен, странен, така изпълнен със страшни гледки и миризми, че то се озъбва на първото същество, което види, и се нахвърля към гърлото му, след което вече го считат за зло и бива завързано със синджир до края на земните му дни. Не казвам, че ти си зъл, Петкан, не казвам, че някога ще бъдеш вързан, това не е важното в моята история. По-скоро искам да покажа колко неестествено е това куче или каквото и да било друго създание, да бъде държано далеч от собствения си вид; също така, по какъв начин импулсът на любовта, направляващ ни към собствения ни вид, изчезва по време на затворен живот, или пък бива обърквен. Уви, изглежда, че моите истории винаги имат повече значение, отколкото първоначално им придавам, и затова се налага да се връщам назад и старателно да обяснявам истинския смисъл, и да се извинявам за лъжливия, който трябва да залича. Някои хора са родени разказвачи, а аз, както се вижда, не съм от тях.

А можем ли да сме сигурни, че господин Фо, собственикът на тази къща, когото ти никога не си виждал, на когото поверих историята на острова, още преди седмици не е умрял в някой скрит коптор в Шордич? Ако това е така, тогава ние ще потънем в забвение. Къщата, в която се намираме, ще бъде продадена, за да се плати на кредиторите му. Никога няма да видиш градината. Никога няма да видиш Африка. Зимният студ ще се завърне и ти ще трябва да носиш обувки. Къде в Англия ще намерим достатъчно големи обувки за твоите крака?

Тогава аз ще трябва да се нагърбя с нелеката задача по създаването на нашата история. Но какво точно да пиша? Знаеш с точност колко скучен беше животът ни там. Не се изправихме пред никакви опасности, нямаше кръвожадни зверове, дори и змии. Храна имаше в изобилие, слънцето постоянно грееше. Пирати никога не акостираха на брега ни, нито мародери, както и канибали, освен теб, ако ти би могъл да бъдеш наречен канибал. Чудя се дали Крузо наистина вярваше, че в детството си ти си бил канибал? Той ужасяваше ли се, че жаждата за човешка плът ще се завърне в теб, че през някоя нощ ще му прережеш гърлото и ще опечеш черния му дроб, и ще го изядеш? Неговите приказки за канибали, които се движат с лодки от остров

на остров в търсене на месо, не беше ли предупреждение, едно прикрито предупреждение към теб и твоите желания? Когато му показа хубавите си бели зъби, сърцето на Крузо сви ли се от страх? Колко силно бих искала да можеш да ми отговориш!

Въпреки това аз считам, че отговорът на тези въпроси би трябвало да е отрицателен. Със сигурност Крузо е усещал еднообразието на живота на острова по свой си начин, толкова силно, колкото и аз самата, а и ти също, най-вероятно, и следователно си е измислил плаващите канибали, за да не отпуска бдителността си. Понеже опасността при островния живот, опасността, за която Крузо никога не обели и дума, бе тази от постоянното спане. Колко лесно можеше да се случи да удължаваме все повече и повече нашето спане, до все по-късно през деня, докато накрая, вплетени силно в обятията на дрямката, да умрем от глад (говоря за Крузо и себе си, но не беше ли сънната болест един от бичовете на Африка?). Не казва ли толкова много фактът, че първата и единствена мебел, която изработи твоят господар, беше леглото? Колко по-различно щеше да бъде, ако бе измайсторил маса или стол, а след това да разшири своите умения и за създаването на мастило и писалище, и после да седне, за да води ден след ден точен дневник на своето заточение, който можехме да донесем в Англия с нас, да продадем на някой книжар и по този начин да се спасим от усложненията с господин Фо!

Уви, ние никога няма да се замогнем, Петкан, ако бъдем или останем тези, които сме, или бяхме. Помисли за историята, която предлагаме на хората: ти и господарят ти на терасите, аз на скалите, следяща за платна. Кой би искал да чете книга за вас двамата – как си запълвате времето като изравяте от земята камъни? А що се отнася до мен и моето желание за спасение, човек бързо се засища с него, тъй както се засища и със захар. Започвам да разбирам защо господин Фо наостри уши, когато чу думата „канибал“ и защо жадуваше Крузо да е имал мускет и дърводелско сандъче. Без съмнение той би предпочел Крузо да е по-млад, а и чувствата му към мен да са по-страстни.

Но вече става късно и трябва да се свърши доста работа преди да е паднала нощта. Ние ли сме единствените хора в Англия, които нямат лампа или свещ? Определено живеем доста необичайно. Хората не ядат моркови сутрин, обед и вечер, и не живеят на тъмно като кърти и не си лягат, щом слънцето залезе. Нека само да забогатеем и аз ще ти покажа колко по-различен може да е животът в Англия, от това да живееш върху скали по средата на океана. Петкан, утре ще трябва да започна да пиша, преди да са дошли съдия-изпълнителите и да са ни изхвърлили, и тогава ние няма да имаме нито моркови за ядене, нито легла, в които да спим.

Но въпреки всичко, което казвам, времето ни на острова не беше изпълнено само със скука и очакване. Съществуваше и някаква мистерия, нали така?

На първо място – терасите. Колко камъни преместихте двамата с господаря ти? Десет хиляди? Сто хиляди? На остров, където няма семена, вие можехте със същия успех да поливате камъните в очакване да покълнат. Ако

твоят господар наистина е желаел да стане колонист и да остави след себе си колония, то нямаше ли да постъпи доста по-мъдро (дали ще се осмеля да го кажа?) да засее семето си в единствената утроба, намираща се на острова? Колкото повече се отделям от неговите тераси, толкова по-малко те ми се виждат като полета, очакващи да бъдат засети и все по-силно като гробници: онези гробници, които египетските императори издигнали в пустинята, при чиито строежи толкова много роби изгубили живота си. Някога правила ли ти е впечатление тази прилика, Петкан, или историята за императорите на Египет все още не е достигнала до твоя роден край в Африка?

Второ (продължавам да изброявам загадъчните обстоятелства), по какъв начин ти се лиши от езика си? Господарят ти каза, че е бил отрязан от търговците на роби, но досега не съм чувала за нищо подобно, нито пък съм срещала роб в Бразилия, който да е ням. Вярно ли е, че Крузо го е отрязал, а след това е преписал вината на търговците на роби? Ако наистина е така, тогава това престъпление е необяснимо, все едно да убиеш някой непознат, за да не може той да разкаже кой го е убил. А по какъв начин го е сторил? Със сигурност няма роб, който покорно да предаде тялото си на поругаване. Може би Крузо ти е вързал ръцете, краката и е натикал парче дърво между зъбите, а след това ти е отрязал езика? Така ли е било? Нека си спомним, че ножът беше единственото, което Крузо бе успял да вземе от потъналия кораб. Но къде е намерил въже, с което да те върже? Да не би да е извършил това престъпление, докато спиш, натикал си е юмрука в устата ти и е премахнал езика, докато все още си бил унесен? Или на острова е имало някакъв плод, от чийто сок се изпада в много дълбок сън и човек прилича почти на умрял? Крузо да не ти е отрязал езика, докато все още си бил безчувствен? И как е успял да спре кръвотечението в устата ти? Как така не си се задавал със собствената си кръв?

Освен ако езикът ти не е бил отрязан, а клъцнат с точно хирургическо движение, което не е довело до почти никакво кръвотечение, но въпреки това говоренето се е превърнало в невъзможно действие. Или нека предположим, че мускулите, движещи езика, са били отрязани в основата, а самия език не е докосван. Само предполагам, понеже никога не съм поглеждала в устата ти. Когато господарят ти ми предложи да погледна, аз не исках да го сторя. В мен се породи едно отвращение, което чувстваме към всички осакатени хора. Защо мислиш, че се появява това чувство? Поради това ли, че те ни напомнят за факта, че желаем да забравим, а именно: как много леко, само с едно движение на ножа или меча, завинаги се разрушава целостта и красотата? Може би. Но към теб аз почувствах още по-дълбока погнуса. Не можех да спра да мисля за мекотата на езика, неговата мекота и влажност, за това, че той живее в тъмнина и колко безпомощен е пред ножа, след като е преодоляна преградата на зъбите. В известен смисъл, езикът е като сърцето, не мислиш ли? Единствената разлика е, че ние не умираме, когато езикът ни бива прободен. В този смисъл можем да кажем, че езикът принадлежи към света на игрите, а сърцето – към много по-сериозни неща.

И все пак не сърцето, а средствата за игра ни възвисяват над живот-

ните: пръстите, с които докосваме клавикорда или флейтата, езикът, с чиято помощ се шегуваме, лъжем и съблазняваме. Ако им липсват органите, създадени за игра, животните изпитват скука, не знаят какво друго да правят, освен да спят.

И още една загадка – твоята покорност. Защо през всичките години, прекарани с Крузо, си се подчинявал на волята му, когато много лесно си можел да го убиеш, ослепиш и да го превърнеш в свой роб? Или чувството на робство толкова силно прониква в душата, че робът завинаги си остава роб, тъй както учителят за цял живот свиква с миризмата на мастило?

И ако мога да говоря открито – а защо да не мога, нали да разговарям с теб е все едно да говоря на стена, – защо ти не изпита желание към мен, нито ти, нито господарят ти? Една жена попада на острова ви, висока жена с черни коси и тъмни очи, която няколко часа преди това е била в компанията на капитан, замаян от любов към нея. Със сигурност желанията, които дълги години са били заспали в теб, са се пробудили. Защо не забелязах да ме гледаш скришом иззад някоя скала, докато се къпех? Да не би високите жени, появяващи се от морето, да те плашат? Изглеждат ли те като прокудени кралици, които се завръщат да си възвърнат островите, отнети им от мъжете? Но може би съм несправедлива, може би този въпрос се отнася единствено до Крузо; понеже какво си откраднал ти през живота си, ти, който си бил откраднат? Въпреки това, дали Крузо по някакъв начин, а също и ти, сте вярвали, че съм се появила, за да властвам над вас, и затова се държахте така предпазливо с мен?

Задавам тези въпроси, понеже тях ще си ги зададе всеки читател на нашата история. Когато вълните ме изхвърлиха на брега, аз въобще не съм си и помисляла да ставам жена на някакъв корабокрушенец. Но читателят обезателно ще се запита защо се е случило така, че през всичките нощи, когато спах с господаря ти в една колиба, двамата не сме били заедно като мъж и жена повече от един път. Дали отговорът не е в това, че нашият остров не беше райска градина, като онази, в която нашите прародители са се разхождали голи и са се съешавали съвсем невинно като дивите зверове? Струва ми се, че господарят ти е предпочитал това да бъде градина на труда, но поради липса на достойна цел, се е заел с мъкнене на камъни, тъй както мравките пренасят напред и назад песъчинки, понеже няма какво друго да правят.

И накрая идва последната загадка: какво точно вършеше, когато навлезе в морето върху гредата и разпръсна листенца във водата? Ще ти кажа до какво заключение достигнах: ти разпръсна листенцата върху мястото, където е потънал корабът, и го направи в знак на уважение към паметта на някой, загинал при катастрофата, може би баща или майка, или сестра, или брат, или, може би, цялото семейство, или пък скъп приятел. Върху мъките на Петкан, преди си мислех да кажа на Крузо, но не го направих, може да се изгради цяла отделна история; докато в същото време, от безразличието на Крузо можеше да се извлече съвсем малко.

Трябва да продължа, Петкан. Ти вероятно си мислиш, че мъкненето на

камъни е най-тежкият труд, но когато ме виждаш на бюрото на господин Фо, как изписвам букви с перото, мисли си за всяка буква като за камък, а за хартията като за остров, и си мисли, че трябва да разпръсна камъните из целия остров, и когато това е свършено, но работодателят остане недоволен (Крузо някога оставаше ли доволен от твоя труд?), тогава трябва отново да ги вдигна (което ще означава, че ще се наложи да зачеркна написаното до този момент) и да ги разположа в друг ред, и все по този начин, ден след ден; и всичко се прави, поради факта, че господин Фо се крие от кредиторите си. Понякога си мисля, че аз съм тази, която се е превърнала в робиня. Ти би се засмял, без съмнение, ако разбираше какво казвам.

* * *

Дните минават. Нищо не се променя. Не сме чули нито думичка от вас, а хората в града не ни обръщат никакво внимание, все едно сме призраци. Ходих веднъж до пазара в Далстън, където продадох една покривка за маса и кутийка с лъжици, за да купя някои необходими неща. Иначе ние се храним само с продуктите, които растат във вашата градина.

Момичето отново започна да стои пред портата. Опитвам се да не ѝ обръщам внимание.

Писането се оказва много бавна дейност. След като описах суматохата на бунта и смъртта на португалския капитан, след като срещнах Крузо и се запознах с живота, който той води, какво друго ми остава да разкажа? В гърдите на Крузо и Петкан се таеше много малко желание – да се спасят, да започнат нов живот. Може ли да съществува разказ, в който липсва желанието? Ако се оставят настрана терасите, това си беше остров на лености. Питам се как са постъпвали историците, описващи историите на корабокрушенци – във всеки случай, от отчаяние са започвали да си измислят лъжи.

И въпреки това аз проявявам упорство. Един художник, който рисува унила сцена – например двама мъже, копаещи земята, – има на разположение разнообразни средства, с чиято помощ да обогати онова, което изобразява. Той може да направи кожата на първия мъж златиста, а на втория с по-тъмен оттенък, като по този начин създаде своебразна игра на светлината с тъмнината. Изкусно пресъздавайки работните им пози, той може да покаже кой от тях е господар и кой слуга. А за да оживи своята композиция още повече, той има пълната свобода да добави нещо, което не е било там по време на рисуването на картината, но би могло да се появи през следващите дни, като например две чайки, които се вият над тях, човката на едната е застинала разтворена, а в единия ъгъл, върху отдалечена скала, група маймуни.

По този начин виждаме как художникът избира, композира и интерпретира различни подробности, за да добие така по-добра завършеност на картината. А разказвачът, обратно, (извинете ме, ако вие бяхте тук пред мен, никога не бих ви поучавала за занаята на разказването!), е длъжен да преду-

сеща кои епизоди от неговата история обещават да се окажат цялостни, да разкрие пълното им значение и да ги оплете заедно, все едно изплита въже.

Разкриването и оплитането, както при всеки друг занаят, могат да бъдат научени. Но що се касае до избора на обещаващите (като перла, скрита в мида) епизоди, то това изкуство справедливо се нарича интуиция. Тук авторът не може да стори нищо сам: трябва да чака, докато над него като милост се спусне озарението. Ако знаех, докато бях на острова, че един ден ще ми се наложа да бъда разказвач, тогава много по-упорито щях да разпитвам Крузо. „Хвърлете поглед назад – щях да кажа, докато лежа до него в тъмното, – не можете ли да си спомните момента, в който ви се е разкрил смисълът на нашето съществуване на острова? Докато сте вървели из равните места или сте се катерили по скалите в търсене на яйца, някога не ви ли е посещавала внезапна мисъл за нашия остров, като за някое живо и дишащо същество от преди потопа, спящо от столетия, нечувстващо как по гърба му, в търсене на средства за съществуване, пълзят някакви насекоми? Казано в един по-широк смисъл, ние насекоми ли сме, Крузо? Не представляваме ли нещо повече от мравките?“ Или когато легна на смъртното си легло в „Хобарт“, можех да му кажа: „Крузо, вече ни напускате, ще отидете там, където не можем да ви последваме. Нямате ли последни думи, които желаете да споделите? Няма ли нещо, което жадувате да изповядате?“

* * *

Вървим бавно през гората, момичето и аз. Есен е, пътувахме с карета до Епинг, а сега вървим към Честнът, по листа златисти, кафяви и червеникави, които са образували такава дебела покривка върху земята, че не съм сигурна дали не сме се отдалечили от пътеката.

Момичето е зад мен.

– Къде ме водите? – пита тя за стотен път.

– Водя те да видиш истинската си майка – отговарям аз.

– Вие сте моята истинска майка.

– Ще познаеш истинската си майка, когато я видиш – отговарям аз. – Върви по-бързо, трябва да стигнем преди да е паднал мрак.

Тя подтичва, за да не изостава.

Навлизаме все по-навътре в гората, на километри от най-близкото населено място.

– Нека да починем – казвам аз.

Една до друга, сядаме до ствола на голям дъб. От кошницата си тя изважда хляб, сирене и шише с вода. Ядем и пием.

Продължаваме напред. Да не се изгубихме? Момичето продължава да изостава.

– Няма да успеем да се върнем преди да се е мръкнало – оплаква се тя.

– Трябва да ми вярваш – казвам аз.

Спирам се в най-тъмния горски гъсталак.

– Нека отново да починем – казвам аз.

Вземам нейното наметало и го разстилам върху листата. Сядаме.

– Ела при мен – казвам аз и протягам ръка, за да я прегърна през раменете. През тялото ѝ преминава леко трептене. За втори път ѝ позволявам да се докосне до мен.

– Затвори си очите – казвам ѝ.

Толкова е тихо, че можем да чуем потъркването на дрехите ни, нейната сива в моята черна. Главата на девойката ляга върху рамото ми. Седим посред море от окапали листа, тя и аз, две живи същества.

– Доведох те тук, за да ти разкажа за твоя произход – започвам аз. – Не знам кой ти е казала, че баща ти е бил пивовар от Дептфорд, избягал в Нидерландия, но тази история не е вярна. Баща ти е мъж, който се казва Даниел Дефо. Той е човекът, който ти заръча да наблюдаваш къщата в Нюингтън. Точно той ти е казал, че аз съм твоята майка, и съм сигурна, че той е и автор на историята за пивоваря. Той управлява цели полкове от гренадири във Фландрия.

Тя се опитва да каже нещо, но аз не ѝ позволявам.

– Знам, че ще кажеш – всичко това не е вярно – продължавам. – Знам, че ще кажеш как никога не си срещала този Даниел Дефо. Но запитай се: по какъв начин разбра, че истинската ти майка се казва Сюзън Бартън, живяла в еди-коя си къща в Стоук Нюингтън?

– Името ми е Сюзън Бартън – прошепва момичето.

– Това е нищожно доказателство. В кралството можеш да намериш много жени с това име, ако проявиш желание да ги търсиш. Повтарям: онова, което знаеш за твоя произход е дошло от истории, а тези истории имат само един-единствен източник.

– Коя тогава е истинската ми майка?

– Ти си бащина щерка. Ти нямаш майка. Болката, която чувстваш идва от липса, а не от загуба. Онова, което се опитваш да си възвърнеш в мое лице, всъщност никога не си имала.

– Бащина щерка – произнася тя. – Досега не съм чувала подобно нещо. – После поклаща глава.

Какво искам да кажа с това „бащина щерка“? Събуждам се в сивотата на лондонското утро, а този израз все още леко звучи в ушите ми. Улицата е празна, гледам я през прозореца. Момичето завинаги ли си тръгна? Изпъдих ли я, изгоних ли я, изгубих ли я в гората? Ще стои ли до ствола на дъба, докато капещите листа я покрият, нея и кошницата ѝ, и накрая не остане нищо друго, което да съзре погледът, освен едно поле, окъпано в златисти и кафяви цветове?

* * *

Драги господин Фо!

Преди няколко дни Петкан намери вашите роби (говоря за тези в гардероба) и вашите перуки. Тези роби да не принадлежат на майстор на гилдия? Не знаех, че писателите си имат собствена гилдия.

Робите го накараха да танцува, а това е нещо, което не бях виждала досега. През сутрините той танцува в кухнята, където прозорците гледат на изток. Ако грее слънце, той танцува на огрятото място, протяга ръце напред и се върти в кръг със затворени очи цели часове, без въобще да му се завива свят или да се изморява. През следобедите, се премества в гостната стая, където прозорците са насочени в западна посока, и отново танцува.

Докато е в плен на танците, той не е на себе си. Не отвръща на никакви призиви. Викам го по име, но не ме чува, докосвам го с ръка, но я отблъсква. През цялото време докато танцува, той издава някакъв гърлен звук, много по-дълбок от нормалния му глас; понякога ми се струва, че пее.

Не ме интересува колко пее и танцува, стига да си изпълнява задълженията. Понеже не възнамерявам да копая докато той се върти. Снощи реших да взема робата от него, за да дойде отново на себе си. Обаче, когато влязох в стаята му, той беше буден, ръцете му вече стискаха робата, която бе разстлана върху леглото, все едно бе прочел мислите ми. После излязох.

Петкан и неговият танц: мога да се жалвам от скучния живот във вашия дом, но не ми липсват теми, за които да пиша. Като че в мастилницата ви има живи същества, които са разтворени в мастилото и са готови да попаднат върху писалката, за да потекат след това върху хартията. От долу до горе, от дома до острова, от девойката до Петкан: изглежда ми, че единственото, което трябва да направя, е да установя полюсите – кое е тук и там, тогава и сега, – и думите сами потеглят на път. Нямах представа, че е толкова лесно да си писател.

След като се върнете, ще откриете, че къщата ви е доста празна. Отначало грабиха (няма да използвам по-лека дума) съдия-изпълнителите, а сега и аз започнах да вземам някои неща (водя списък, само кажете и ще ви го изпратя). Не се чувствам добре да продавам вещите в същия квартал, в който продават заграбеното и крадците, и то на еднакви цени като тях. По време на излизанията ми обличам черна рокля и боне, които намерих горе в сандък с инициали „М.Дж“ на капака (коя е М.Дж.?). В това облекло изглеждам по-стара, отколкото съм всъщност: представям си се като вдовица на четиридесет години, изпитваща житейски затруднения. Но въпреки предпазните мерки, които вземам, вечер лежа будна и си въобразявам как ме хваща някой алчен търговец и ме предава на полицаите, и по този начин съм принудена да дам свещите ви като подкуп, за да получа обратно свободата си.

Миналата седмица продадох единственото огледало, което не беше взето от съдия-изпълнителите, малкото, с позлатената рамка, което стоеше върху шкафа. Признавам: радвам се, че вече го няма. Само колко съм се състарила!

В Баия португалките с изпити лица не вярваха, че имам пораснала дъщеря. Но животът с Крузо сложи бръчки на челото ми, а пребиваването ми в дома на Фо ги накара още по-ясно да изпъкнат. Вашата къща ми се струва царство на съня, в което един ден хората заспиват и се събуждат с дълги бради. Бразилия ми се струва толкова далеч сега, колкото са и времената на крал Артур. Възможно ли е там все още да имам дъщеря, която все повече и повече се отдалечава от мен, както и аз от нея? Часовниците в Бразилия със същата скорост ли работят като нашите тук? Докато аз остарявам, тя завинаги ли остава млада? И как се случи така, че в епохата на евтини пощенски услуги, аз живея под един покрив с човек, идващ от най-тъмните варварски времена? Толкова много въпроси!

* * *

Драги господин Фо!

Започвам да разбирам защо искахте Крузо да има мускет и лагерът му да е нападнат от канибали. Първо си мислех, че в това ваше желание се таи презрение към истината. Забравих, че вие сте писател, който знае колко много може да се напише за едно канибалско пиршество и колко малко – за фигурата на жена, свила се под силата на вятъра. Цялата работа опира до думите и тяхното количество, това е истината, нали?

Петкан седи на масата с вашата перука и роба и яде каша с грах. Питам се дали някога тази уста е вкусвала човешка плът? Разбира се, людоедите са ужасни, но още по-ужасно е да си представиш малките деца на канибалите, които, притворили очи от удоволствие, ядат вкусното месо на своите близки. Това ме кара да потреперя. Пристрастяването към човешко месо е подобно на пристрастяването към любим порок: подадеш ли му се веднъж и усетиш ли неговата привлекателност, с готовност го правиш отново и отново. Разтрепервам се, докато гледам как Петкан се върти в кухнята, облечен в робата, перуката подскача на главата му, очите му са затворени, мислите му са някъде далеч, но не са насочени към острова, можете да сте сигурни, не към копаенето и мъкненето на камънаци, а към времената преди това, когато е бил дивак сред диваци. Не е ли само въпрос на време новият Петкан, който Крузо създаде, да бъде изхвърлен и старият Петкан, онзи от канибалските гори, да се завърне? Възможно ли е през цялото време да съм бъркала в разсъжденията си за Крузо: дали беше отрязал езика на Петкан, за да го накаже за греховете му? По-добре щеше да направи, ако му беше извадил зъбите!

* * *

Преди няколко дни, докато ровех из чекмеджетата за различни предмети, които бих могла да занеса на пазара, аз намерих чанта с флейти, на които вероятно сте свирили: по-скоро вие сте свирили на голямата басова флейта, а вашите синове и дъщери – на малките. (Какво се е случило с вашите синове и дъщери? Не можете ли да им имате доверие и те да ви крият от закона?) Взех най-малката от тях, сопраното, и я оставих на място, където Петкан да може да я види. На следващата сутрин чух, че той си играе с нея; скоро стана толкова добър, че започна да свири шестте ноти, които завинаги ще свързвам с острова и първата болест на Крузо. Свиреше тази мелодия отново и отново цяла сутрин. Когато отидох, за да му се скарам, открих как се върти бавно с флейтата на устни и затворени очи; той не ми обърна никакво внимание, най-вероятно дори и не чу думите ми. Колко е странно един дивак да се научи да свири на подобен инструмент – и то без дори да има език, – а след това се чувства напълно доволен, ако възпроизвежда само една и съща мелодия! Според мен, това е някаква разновидност на безразличието и мързела. Но тук вече се отклонявам.

Докато чистих басовата флейта и мързеливо изсвирвах по няколко ноти на нея, ми хрумна, че ако съществува език, който да бъде разбираем за Петкан, то това би трябвало да е езикът на музиката. Затова затворих вратата и започнах да се упражнявам в духането и работата с пръстите, както бях виждала да се прави, докато не започнах да свиря кратката мелодия на Петкан достатъчно добре, както и още две други, които ми звучаха доста по-мелодично. През цялото време, докато свирех, стоях на тъмно, а Петкан лежеше буден долу, в собствената си тъмнина, слушайки по-дълбоките звуци на моята флейта, звуци каквито никога преди това не е бил чувал.

Когато той започна тази сутрин да свири и да танцува, аз бях готова: седнах на леглото си в стаята ми горе, кръстосах крака и изсвирих мелодията на Петкан, първо в унисон с него, а след това през прекъсванията, когато той не свиреше; и продължих да свиря заедно с него, докато ме заболяха ръцете и главата ми започна да се върти. Музиката, която сътворихме, не беше нещо особено: през цялото време се долавяха дисонанси, въпреки че свирехме едни и същи ноти, струва ми се. Все пак инструментите ни бяха създадени за съвместно свирене, иначе за какво се намираха в една и съща чанта?

Щом Петкан затихна за известно време, аз слязох в кухнята.

– Е, Петкан – казах аз, усмихвайки се, – ставаме музиканти.

И аз си вдигнах флейтата и отново засвирих неговата мелодия, докато се почувствах омиротворена. Помислих си: вярно е, не мога да разговарям с него, но нима и този вид общуване не е прекрасен? Понеже разговорът – това не е ли разновидност на музиката, когато започва да звучи един рефрен, а в отговор се чува друг? И продължих да се питам: не са ли разговорът и музиката нещо като любов? Кой би посмял да твърди, че онова, което

усещат любовниците, е съществено (говоря за акта на любов, а не за разговора), но въпреки това не е справедливо да се каже, че онова, което си предават любовниците един на друг, не им оказва благотворно влияние и за известно време не ги лекува от самотата им? Докато двамата с Петкан имаме обща музика, вероятно няма да се нуждаем от разговор. А ако музиката съществуваше на острова, ако двамата с Петкан изпълвахме вечерите с мелодия, тогава напълно беше възможно – кой знае? – сърцето на Крузо да се смекчи, и той можеше да вземе трета флейта, и да се научи да движи правилно пръстите си, ако не бяха толкова загрубели, и тримата щяхме да съставим цял оркестър (от което може да се заключи, господин Фо, че онова, от което се нуждаехме да бъде взето от потъналия кораб, не е дърводелски инструменти, а комплект флейти).

През този час във вашата кухня аз се чувствах примирена със съдбата си.

Но, уви, точно както не сме в състояние да споделяме до безкрай едни и същи неща – „Добро утро, сър – Добро утро“ – и да наричаме това общуване, или да извършваме едно и също действие и да го наричаме любене, същото се получава и с музиката: ние не можем завинаги да свирим една и съща мелодия и да се чувстваме удовлетворени. Или поне така е при цивилизованите хора. Поради тази причина, в края на краищата, аз не се удържах от това да пробвам вариации на мелодията и отначало разделих една нота на две полуноти, после смених две ноти с други, създавайки, по този начин, напълно различна мелодия, която зазвуча толкова свежа и красива в ушите ми, че помислих как Петкан ей сега ще я подхване. Но нищо такова не се случи. Той продължи да си свири старата мелодия, и двете мелодии се смесиха в един неприятен контрапункт, те се блъскаха една в друга и дразнеха слуха. Дали той въобще ме слуша, усъмних се аз? Спрях да свиря, а очите му (които винаги бяха затворени, когато свиреше на флейтата си) не се отвориха; аз изсвирих рязък и протяжен звук, но клепачите му дори не потрепнаха. По този начин разбрах, че през цялото време, докато съм стояла там и съм акомпанирала на танца му, мислейки как двамата сътворяваме хармония, той дори не е усещал моето присъствие. Наистина, когато пристъпих раздразнена към него в опит да прекъсна безкрайното му въртене, той усети докосването ми, колкото би почувствал и някоя муха; от това заключих, че най-вероятно е изпаднал в някакво състояние на транс, и душата му се намира не толкова в Нюингтън, колкото в Африка. Срам ме е да си призная, че очите ми се насълзиха; силното ми въодушевление от откритието, че чрез музиката бих могла да разговарям с Петкан бе пометено и аз с горчилка осъзнавах, че може би не немотата му го кара да се затваря в себе си, нито изгубването на езика, нито дори невъзможността да различава човешката реч от глупавото бърборене, а пренебрежението, което изпитва към общуването с мен. Докато го гледах как танцува, аз се насилих да се въздържа и да не го ударя, да разкъсам робата и перуката, и по този груб начин да му покажа, че той не е единствен на тази земя.

Сега се питам, ако бях го ударила, дали щеше да понесе това с прими-

рение? Никога не видях Крузо да му прилага някакво физическо наказание. Дали отрязването на езика му го бе научило на вечно покорство или поне на някакво привидно покорство, тъй както скопяването премахва буйността на всеки жребец?

* * *

Драги господин Фо.

Съставих документ, който дарява свободата на Петкан и го подписах от името на Крузо. Приших го в малка торбичка и с шнур го окачих на врата му.

Ако аз не дам свободата му, тогава кой ще го стори? Никой човек не може да бъде роб на мъртвец. Ако Крузо има вдовица, то това съм аз; ако има две вдовици, тогава аз съм първата. Понеже животът, който водя, не прилича ли на вдовица на Крузо? Аз бях изхвърлена на брега на острова на Крузо, след това последва и всичко останало. Аз съм жената, изхвърлена на брега.

Пиша това по време на път. В момента пътуваме към Бристъл. Слънцето ярко свети. Аз вървя напред, Петкан ме следва, носейки торбите с провизиите, както и някои неща, които взехме от къщата, и перуката, с която не иска да се раздели. Вместо палто, той пак е навлякъл робата си.

Без никакво съмнение представляваме странна гледка – босонога жена в бричове и нейния чернокож роб (обувките ми стискат, а сандалите от маймунска кожа се скъсаха). Когато някой минувач ни спре да попита нещо, аз казвам, че отиваме при брат ми в Слау, и двамата с моя носач сме били ограбени от крайпътни разбойници, задигнали са ни конете, дрехите и ценностите. Тази история води до любопитни погледи. Защо? Вече няма ли крайпътни разбойници? Да не би всички те да са били избесени, докато съм живяла в Баия? Не приличам ли на собственик на коне и ценности? Или изглеждам твърде весела за човек, който само преди няколко часа е бил ограбен?

* * *

В Илинг минахме покрай обущар. Аз взех една от книгите, които носехме, том с проповеди, с елегантна подвързия от телешка кожа, и я предложих в замяна на нови обувки. Обущарят обърна внимание на вашето име върху форзаца.

– Господин Фо от Стоук Нюингтън – казах аз. – Наскоро почина.

– Имате ли още книги? – попита ме той.

Предложих му „Поклонничество“ от Пурчес, първия том, и после той ми даде чифт обувки, доста здрави и точно моя размер. Вие ще кажете, че той е спечелил при тази размяна. Но идва време, когато някои неща са по-

важни от книгите.

– Кой е черният мъж? – попита обущарят.

– Той беше роб, а сега е свободен. Водя го към Бристъл, за да отпътува към своя народ.

– Пътят до Бристъл е дълъг – каза мъжът. – Той говори ли английски?

– Разбира някои неща, но не говори – отговорих аз.

Още стотина километра до Бристъл, на колко още въпроси трябваше да отговоря? А какво предимство е да си ням!

За вас, господин Фо, едно пътуване до Бристъл, може да е изпълнено с обилни гозби в крайпътните ханове и занимателни срещи с непознати от всички съсловия. Но знайте, че сама жена трябва да пътува като заек – едното ухо винаги трябва да е нащрек за хрътките. Ако се случи така, че се натъкнем на разбойници, какво би могъл да направи Петкан? На него никога не му се е налагало да защитава Крузо; дори е бил възпитан да не повдига и ръка, за да се защити. Защо трябва да го интересува евентуално нападение над мен? Не разбира, че го водя към свободата му. Той не знае значението на думата свобода. Свобода е дума, дори по-малко от дума, един шум, един от множеството, които аз правя, когато си отварям устата. Неговият господар е мъртъв, а сега той има господарка – това е всичко, което знае. Тъй като никога не е желал да има господар, тогава защо му е притрябвало да защитава господарката си? Как би могъл да разбере, че нашето скитане си има някаква цел, че без мен е загубен?

– Бристъл е голямо пристанище – казвам му аз. – Бристъл е мястото, където слязохме от кораба, когато се завърнахме от острова. Бристъл е градът, в който видя големият комин да бълва дим и той толкова силно те изуми. От Бристъл потеглят кораби до всички точки на земното кълбо, най-вече до двете Америки, но също така и до Африка, която преди много време е била твой дом. Там ще потърсим кораб, който да те закара до рождената ти земя, или пък до Бразилия, за да живееш там като свободен човек.

* * *

Вчера се случи най-лошото. По пътя към Уиндзор бяхме спрени от двама пияни войници, които съвсем открито ми дадоха да разбера какви намерения имат към мен. Аз им се отскубнах и побягнах към полето, а Петкан тичеше по петите ми, докато бягах изпитвах смъртен ужас, че ще започнат да стрелят по нас. Вече си вдигам косата под шапката и нося палто постоянно, с надежда да се престоря на мъж.

Следобед започна да вали. Скрихме се под жив плет, като си мислехме, че няма да вали дълго. Но дъждът наистина се засили. Накрая тръгнахме, измокрени до кости, и достигнахме до една кръчма. С доза лошо предчувствие, аз бутнах вратата, пуснах Петкан да влезе, и се насочихме към най-отдалечения ъгъл.

Не знам дали тукашните хора никога преди това не бяха виждали чернокож мъж, или жена пък в бричове, или просто такава жалка двойка като нас, но след като влязохме всички разговори прекъснаха, ние безмълвно прекосихме помещението, като много ясно чувах изливащата се по стрехите отвън вода. Помислих си: това е една голяма грешка – по-добре да си намерим някоя купа сено и да се скрием в нея, без значение, че сме гладни. Но направих смела физиономия, дръпнах стол за Петкан, като му посочих, че трябва да седне. Изпод мократа му роба се понесе същата миризма, която бях помирисала, когато моряците го бяха докарали на кораба: миризмата на страх.

Самият кръчмар дойде до масата ни. Много вежливо го помих за две малки чаши бира и чиния с хляб и сирене. Той не отговори, а многозначително оглеждаше Петкан и мен.

– Това е моят прислужник – казах аз. – Той е чист, колкото съм аз и вие.

– Чист или мръсен, но трябва да носи обувки тук – отговори той.

– Ако ни обслужите, аз ще се погрижа за облеклото му – казах аз.

– Това е прилично заведение, ние скитници и цигани не обслужваме – каза собственикът и ни обърна гръб. Докато вървяхме към вратата един простак си протегна крака, Петкан се спъна и падна, и това доведе до много смях.

Скрихме се под няколко ниски дървета до падането на нощта, а след това се промъкнахме в една плевня. През цялото време треперех, заради мокрите ми дрехи. С опипване стигнах до една ясла пълна със свежо сено. Свалих си дрехите и се гмурнах в него като къртица, но въобще не можах да се стопля. Излязох от сеното, облякох влажните си дрехи и така, с напълно жалък вид, стоях в тъмното и тракаx със зъби. Не можех да видя Петкан никъде. Не чувах дишането му. Като човек роден в тропическата гора, той сигурно много по-силно от мен усещаше студа; въпреки това ходеше бос по средата на зимата и не се оплакваше.

– Петкан – прошепнах аз.

Отговор не дойде.

Почувствах се отчаяна и, незнаейки какво друго да направя, протегнах ръце, отпуснах глава назад, започнах да се въртя в танца на Петкан. Казах си, че това е начин да подсуша дрехите си: суша ги, като ги завихрям. Иначе ще замръзна. Усетих челюстите ми да се отпускат, и топлина, или илюзия за топлина, започна да се прокрадва през крайниците ми. Танцувах, докато и самата слама под краката ми започна да се сгрява. Открих защо Петкан танцува в Англия, помислих си аз с усмивка; нещо, което, ако бяхме останали в къщата на господин Фо, никога нямаше да науча. И никога нямаше да направя това откритие, ако не бях мокра до кости и не бях влязла в тъмната и празна плевня. От което може да се заключи, че нашият живот се движи по някакъв предварителен замисъл и, проявявайки търпение, сме в състояние да видим по какъв начин ще се разгърне той; същото е когато наблюдаваме килимар по време на работа, отначало виждаме само няколко объркани шевици, но ако сме търпеливи, пред погледа ни изникват цветя, подскачащи

еднорози и оръдейни кули.

Размишлявах за тези неща, докато се въртях със затворени очи, с усмивка на устните, и мисля, че пропаднах в нещо като транс, понеже следващото нещо, което разбрах е, че стоя неподвижно, дишам тежко, а в крайчеца на съзнанието ми съществуваше едно убеждение, че съм била някъде далеч сред прекрасни гледки. Къде съм аз? – попитах себе си, после седнах долу и опипах пода; а когато се досетих, че се намирам в Бъркшър, силен спазъм стегна сърцето ми, понеже по време на транса ми – не съм в състояние да върна това видение с достатъчна отчетливост и само успявам да доловя някакъв проблясък от спомен, ако можете да ме разберете – видях знак (но от кого?), който ми съобщи, че пред мен има и друг живот, освен този, в който се мъкна с Петкан из английската провинция, един живот, от който вече бях смъртно изморена. И точно в този момент аз разбрах защо Петкан бе танцувал по цял ден в къщата: за да отдели себе си, или духа си, от Нюингтън и Англия, както и от мен. Понеже чудно ли е това, че животът с мен му се струва гнетящ, тъй както и за мен бе угнетяващ животът с него? Мислех, си, че докато живеем заедно, може би ще е по-добре да танцуваме, въртим и да се пренасяме на друго място.

– Твой ред е да танцуваш, Петкан – казах аз към тъмнината, покатерих се в яслата, завих се със сеното и заспах.

Събудих се с първата светлина на изгрева, спокойна и свежа. Открих Петкан да спи дълбоко на една дебела подложка зад вратата и го разтърсих, изненадана да го открия толкова ленив, понеже си мислех, че диваците спят с едно отворено око. Но най-вероятно той беше изгубил дивашките си инстинкти на острова, където с Крузо са нямали никакви врагове.

* * *

Не желая да натоварвам пътуването ни до Бристъл с повече инциденти, отколкото наистина се случиха. Но трябва да ви разкажа за мъртвото бебе.

На няколко мили от Марлборо, докато вървяхме от доста време по пустия път, погледът ми се спря на сноп, който лежеше в канавката. Изпратих Петкан да го вземе, надявайки се неизвестно на какво, предполагайки, най-вероятно, че това е сноп с дрехи, паднал от карета, или просто си бях любопитна. Но когато започнах да развивам плата, открих, че той е окървавен, и ме обзе страх да продължа. Но там, където има кръв, съществува и някакво привличане, което ни завладява. Затова аз развих снопа и видях мъртвороденото или задушено бебе, цялото в кръв, едно добре развито момиченце, с ръчички, вдигнати до ушите, със спокойно личице, поживяло на този свят час или два. Чие бебе беше тя? Полята около нас бяха пусти. На около километър в далечината се виждаха няколко къщички, но колко приветствани можехме да бъдем там, ако се появим на прага им като обвинители, носещи им онова, което бяха изхвърлили? Или пък, ако помислят, че детето е мое,

задържат ме и после ме предадат на властите? След това отново пових бебето в кървавия плат, поставих го на дъното на канавката, и изпълнена с вина, смушках Петкан да се отдалечим от това място. Но колкото и да се опитвах, не можех да изгоня от мислите си спящото бебе, което никога нямаше да се събуди, склопените очи, които никога нямаше да видят небето, свитите пръсти, които никога нямаше да се разтворят. Не съм ли аз това дете, в някой друг живот? През тази вечер двамата с Петкан спахме в малка горичка (същата вечер бях толкова гладна, че се опитах да ям жълъди). Наспах се, но веднага след като се събудих, реших, че трябва да се върна при бебето преди гарваните да са го открили, гарваните и плъховете; тази мисъл се появи в съзнанието ми още преди да съм се събудила напълно, само се бях надигнала леко. Отново легнах, завих се с палтото и сълзите потекоха по бузите ми. Мислите ми се насочиха към Петкан, без да мога да ги спра, което явно се обясняваше с глада ми. Ако не бях там, той дали можеше да изяде бебето? Казах си, че не съм справедлива да го считам за канибал, или за нещо още по-лошо – хранещ се с трупове. Но Крузо беше посял това семенце в съзнанието ми и сега вече не можех да погледна устните на Петкан, без веднага да се замисля какво може би е минавало през тях.

Много добре разбирам, че в такива мисли се крие началото на лудостта. Не можем да се присвиваме от погнуса при докосване от съседа ни, понеже ръцете му, чисти сега, някога са били мръсни. Всички ние трябва да придобием определено неведение, някаква слепота, в противен случай обществото не би ни толерирало. Ако Петкан се е отказал от поглъщането на човешко месо по време на петнадесетте му години на острова, тогава защо да не вярвам, че той се е отказал завинаги? А ако дълбоко в душата си е останал канибал, една истинска и жива жена няма ли да е по-вкусна от студения и вкочанен труп на бебе? Слепоочията ми пулсираха; скръцването на някой клон, или облак, преминаващ пред луната, ме караха да си помисля, че Петкан е застанал до мен; макар една част от мен да знаеше, че той си е онзи простоват чернокож мъж, друга част, над която нямах никакво влияние, говореше за неговата кръвожадност. По тази причина изобщо не можех да мигна, чак докато започна да се развиделява и видях, че той спи като пън на няколко крачки от мен, мазолестите му крака, които изглежда, че никога не усещаха студа, се показваха изпод робата.

* * *

Макар че вървяхме мълчаливо, в главата ми се рояха множество думи и всички те бяха адресирани до вас. По време на мрачните ми дни в Нюингтън мислех, че сте мъртъв: починали сте от глад в някоя квартира и са ви погребали по сиромашки; бил сте преследван и изпратен в затвора „Флийт“, където сте умрял от мизерията и липсата на грижи. Но сега ме завладя едно по-силно убеждение, което не бих могла да обясня. Вие сте жив и се чувст-

вате добре, и докато вървим по пътя към Бристъл, разговарям с вас, все едно сте до мен – моят приятелски дух, моят компаньон. Също и Крузо. Има моменти, когато Крузо се завръща при мен, навъсен, какъвто винаги бе тогава (но аз го понасях лесно).

* * *

След като пристигнахме в Марлборо, открих магазина на един книжар и му продадох „Пътешествие из Абисиния“ от Пакенъм в кварто формат*, която взех от вашата библиотека. Макар да се радвах, че се разделих с такава тежка книга, но и също така съжалявах, понеже нямах време да почета малко от нея и да науча повече за Африка, и по този начин да помогна на Петкан още по-добре при завръщането му в майчината земя. Петкан не е от Абисиния, знам това. Но по пътя си към Абисиния пътешественикът трябва да премине през много кралства: защо кралството на Петкан да не е едно от тях?

Времето си остана топло и двамата с Петкан спим под дърветата. От предпазливост гледаме да не се набиваме много на очи, понеже представляваме странна двойка.

– Вие негова любовница ли сте? – попита ме някакъв старец, докато седяхме вчера на стълбите пред една църква и си ядяхме хляба. Имаше ли подигравка във въпроса? Но човекът явно говореше сериозно.

– Той е роб, чийто господар му дари свободата на смъртното си легло – отговорих аз. – Придружавам го до Бристъл, където той ще се качи на кораб за Африка и родната си земя.

– Значи вие се завръщате в Африка? – обърна се старецът към Петкан.

– Той няма дар слово – намесих се. – Изгубил е езика си като дете и сега разговаря само с жестове. С жестове и действия.

– Ще имате много истории, които да разкажете в Африка, нали така? – каза възрастният мъж на по-висок глас, както се прави с глухи хора. Петкан го изгледа с празен поглед, но това не възпря мъжа. – Сигурен съм, че сте видял много неща – продължи той, – големи градове, кораби, големи колкото замъци. Няма да ви повярват, когато им разкажете за това.

– Той няма език и не може да говори на никакъв език, дори и на своя – казах аз, надявайки се, че мъжът ще си отиде. Но може би той не чуваше добре,

– Тогава значи, сте цигани? – попита той. – И двамата сте цигани?

За момент не знаех какво да кажа.

– Той беше роб, а сега се връща в Африка – повторих аз.

– Да – каза той, – но ние ги наричаме цигани, всички тези опърпани скитници, мъже и жени, които носят беди. – И той се изпъна, подпирайки се тояжката на си, и ме погледна право в очите, все едно ме предизвикваше

* *Формат на старопечатно издание, равен на 1/4 от печатния лист – Б.пр.*

да го оборя.

– Ела, Петкан – промърморих аз, и ние се махнахме от площада.

Сега ми е смешно да си спомням за това приключение, но тогава въобще не ми беше до смях. Животът като къртица във вашата къща, почти ме лиши от кафявия оттенък, който имаше кожата ми; но и по пътя почти не се миех, обаче това изобщо не ми пречеше. Помня цял кораб с цигани, тъмни и съмнителни хора, прокудени от Галисия в Испания, как стъпиха на брега в Баия, след като пристигнаха на странния за тях континент. Вече два пъти двамата с Петкан бяхме наречени цигани. Какво представлява един циганин? Разбойник с кон ли е това? Явно в западната част на страната, думите имат различно значение. Да не съм се превърнала в циганка, без да се усетя?

* * *

Вчера пристигнахме в Бристъл и се отправихме към доковете, които Петкан веднага показа, че помни. Там спирах всеки моряк, който мина край нас, за да го питам дали знае за кораб, отпътуващ за Африка или на Изток. Накрая ни насочиха към един индийски търговски кораб, който щеше да отплува за Тринкомале* и островите, изобилстващи от подправки. Благодарение на щастливо обстоятелство, точно в този момент до него хвърли котва малък лихтер, снабдяващ го с припаси, и от него слезе първия помощник-капитан. Помолих го за извинение заради това как изглеждаме от дългия път, уверих го, че не сме цигани и представих Петкан като бивш роб от Американите, който сега, за щастие, вече е свободен и иска да отиде в Африка. За съжаление, продължих аз, Петкан не говори нито английски, нито който и да е друг език, тъй като езикът му е бил отрязан от търговци на роби. Но той е усърден, покорен и иска просто да си плати за пътя до Африка с труд, като момче за всичко.

Тогава морякът се усмихна.

– Африка е страхотно място, мадам, много по-прекрасно, отколкото бих могъл да го опиша – каза той. – Вашият човек знае ли точно къде желае да слезе там? Той може да бъде оставен където и да е на африканския бряг, но пак да се намира на толкова голямо разстояние от дома си, колкото от тук до Москва.

Отговорих на това с вдигане на рамене.

– Сигурна съм, че когато моментът настъпи, той ще знае какво да стори – казах аз. – Връзката ни с дома никога не се губи. Все пак, ще го вземете ли с вас?

– Някога преди това плавал ли е? – попита той.

– Плавал е и дори беше корабокрушенец – отговорих му аз. – От много години е моряк.

Помощникът се съгласи да ни заведе при капитана на товарния кораб.

* *Пристанищен град в североизточната част на Шри Ланка – Б.пр.*

Последвахме го до едно кафене, в което капитанът седеше с двама търговци. След дълго чакане му бяхме представени. Отново разказах историята на Петкан и за желанието му да се върне в Африка.

– Някога била ли сте в Африка, мадам? – попита капитанът.

– Не, господине, никога не съм била – отговорих аз, – но това какво значение има?

– А вие ще придружите ли този мъж?

– Не, няма.

– Тогава нека ви кажа следното: половината от Африка е пустиня, а останалата част е гора, пълна с болести. Вашият чернокож приятел ще си живее по-добре в Англия. Въпреки това, ако наистина е решен да отиде, тогава ще го взема.

Тези думи накараха сърцето ми да подскочи от радост.

– Имате ли документ за освобождаването му? – попита той.

Направих движение към Петкан (който по време на целия ни разговор стоеше изпънат като пръчка, понеже нищо не разбираше), като му показах, че желая да отворя торбичката, висяща на врата му, и показах на капитана документа, подписан от името на Крузо, който явно го удовлетвори.

– Много добре – каза той, прибирайки документа в джоба си, – ще оставим вашия човек където пожелае. Но сега трябва да си вземете довиждане: ще отплаваме рано сутринта.

Дали заради държането на капитана или заради погледа, който видях, че отправи към първия помощник, но разбрах, че нещата не са такива, каквито изглеждат.

– Документът е на Петкан – казах аз и протегнах ръка да го получа обратно. – Това е единственото му доказателство, че е свободен човек. – А когато капитанът ми го върна, аз добавих: – Той не може сега да се качи на борда, понеже вещите му все още са в града.

Явно разбрал, че прозрях плана им (който бе да продадат в робство Петкан и той за втори път да стане роб), капитанът вдигна рамене, обърна ми гръб и така приключи всичко.

И така, въздушният замък, който бях построила, надеждата, че Петкан ще отплава за Африка, а аз ще се върна в Лондон и най-накрая ще бъда господарка сама на себе си, се срути пред очите ми. Ако капитанът бе честен човек, помислих си аз, нямаше да се съгласи да вземе на борда такъв неопитен матрос като Петкан. Само един мошеник – а такива срещнах доста през последните дни – може да се престори, че се радва да ни види, считайки ме за лековерена, а Петкан – за паднала им наготово плячка. Един от тези твърдеше, че ще отпътува за Каликут, като по пътя щял да спре на нос Добра Надежда, където обеща да остави Петкан; обаче по-късно научих от началника на пристанището, че истинската му дестинация е Ямайка.

Може би бях твърде недоверчива? Но знам това: нямаше да спя лесно тази вечер, ако Петкан се намираше в морето, обречен за втори път, без дори да го съзнава, да стане роб в плантация. Една жена може да роди нежелано дете, да го отгледа без любов, но въпреки това тя е готова да го защити с

живота си. В известен смисъл точно това се случи с Петкан и мен. Аз не го обичам, но той е мой. Точно затова той остана в Англия. Точно затова той е тук.

III

Стълбището беше тъмно и грозно. Почукването ми прозвуча като из пещера. Но аз почуках втори път, чух тътрене на крака, а иззад вратата долетя един глас, неговият глас, нисък и предпазлив.

– Това съм аз, Сюзън Бартън – съобщих аз. – Двамата с Петкан сме.

Тогава вратата се отвори и той застана пред мен, същият Фо, когото за първи път бях видяла в Кенсингтън, но сега изглеждаше малко по-слаб и енергичен в движенията си – очевидно бдителността и оскъдната храна му се бяха отразили добре.

– Може ли да влезем?

Той се отдръпна и ние проникнахме в неговото убежище. Стаята бе осветена само от един прозорец, през който проникваше светлината на следобедното слънце. Прозорецът гледаше в северна посока, към покривите на Уайтчапъл. Мебелировката се състоеше от маса, стол и паянтово легло; единият ъгъл на стаята бе отделен със завеса.

– Не си го представях по този начин – казах аз. – Очаквах да видя дебел слой от прахоляк по пода, мислех, че жилището ще е потънало в мрак. Но животът винаги се различава от очакванията ни. Спомням си един писател, който изказа предположение, че след смъртта си може да не се озовем в някой ангелски хор, а на съвсем обикновено място, например баня в горещ ден, с дремещи паяци в ъглите, и ние веднага ще разберем, че това си е най-обикновен неделен ден в селска местност, и чак по-късно ще осъзнаем, че вече пребиваваме във вечността.

– Не съм чел този писател.

– Нося тази мисъл в съзнанието си от дете. Но аз дойдох да попитам за една друга история. Нашата история на острова – развива ли се? Написана ли е вече?

– Развива се, но се случва доста бавно, Сюзън. Това е много дълга история и дълъг разказ. Как успяхте да ме откриете?

– Въпрос на истински късмет. Срещнах се с бившата ви икономка, госпожа Тръш, в Ковънт Гардън, след като с Петкан се върнахме от Бристъл (писах ви писма, докато пътувахме, нося ги със себе си и ще ви ги дам). Госпожа Тръш ме насочи към момчето, което изпълнява различни ваши поръчки, убеди го, че може да ни се има доверие, и то ни доведе.

– Много е добре това, че дойдохте, понеже искам да разбера още неща за Баия, които само вие можете да ми разкажете.

– Баия не е част от тази история, но ще ви разкажа каквото мога. Баия

е град, построен върху хълмове. За да транспортират от пристанището до складовете си товарите, търговците са опънали дълго метално въже, снабдено със скрипци и макари. От улиците по цял ден се вижда как бали с товари се носят из въздуха по въжето. Улиците са изпълнени със забързани хора – свободни и роби, португалци и чернокожи, индийци и метиси. Но португалските жени рядко се забелязват по улиците. Понеже португалците са много ревниви. Те имат една поговорка: през живота си една жена има само три повода да излезе от къщата си – за кръщенето, сватбата и своето погребение. Жена, която свободно се разхожда навън, се счита за курва. Но там има толкова много курви, или, както предпочитам да ги наричам, свободни жени, че въобще не се чувствах изплашена. През хладните вечери свободните жени на Баия обличат най-хубавите си дрехи, слагат си златни огърлици на вратовете и златни гривни по ръцете, както и златни шноли в косите, и тръгват по улиците; златото е евтино там. Най-красиви са цветнокожите жени, или както там ги наричат, мулатки. Кралската власт така и не успя да пресече свободната търговия на злато, което се добива из вътрешните части на Бразилия и миньорите го продават на златарите. Уви, не притежавам нищо, с което да покажа таланта на тези изключителни майстори, дори една фиба. Всичко, което притежавах, ми беше отнето от разбунтувалите се моряци. Попаднах на острова без нищо друго, освен с дрехите, които носех, изгоряла от слънцето като червено цвекло, а ръцете ми бяха отпаднали и разранени.

– Ами Петкан?

– Петкан?

– Той не изпита ли някаква нежност към вас?

– Как бихме могли да разберем какво точно се случва в сърцето му? Но не вярвам това да се е случило. – Обърнах се към Петкан, който през цялото време бе клекнал до вратата, с глава върху коленете. – Обичаш ли ме, Петкан? – тихо го попитах. Той дори и не повдигна главата си. – Живяхме твърде близо един с друг, господин Фо. Петкан се превърна в моя сянка. Нашите сенки обичат ли ни? Заради това ли никога не се отделят от нас?

Фо се усмихна.

– Разкажете ми повече за Баия – каза той.

– Няма какво толкова да се разкаже за този град. Баия е отделен свят. Но защо да го правя? Баия не е остров. Баия беше просто камък по моя път.

– Това може и да не е точно така – меко възрази Фо. – Повторете на ум своя разказ и ще се убедите. Историята започва в Лондон. Вашата дъщеря бива отвлечена или избягва, не знам точно кое беше, но това няма значение. За да я намерите, вие отплавате за Баия, понеже сте разбрали, че тя се намира точно там. В Баия изкарвате цели две години, които се оказват безплодни. Как живеете през това време? Какви дрехи носите? Къде спите? Как преминават дните ви? Кои са ви приятели? Такива въпроси изникват неизбежно, и ние сме длъжни да им отговорим. И какво точно се е случило с дъщеря ви? Дори из бразилските простори една дъщеря не може да изчезне безследно, като дим. Възможно ли е, докато вие сте я търсили, и тя да ви е търсила?

Но достатъчно с въпросите. Накрая вие изпадате в отчаяние. Прекратявате търсенето си и се прибирате. Скоро след това вашата дъщеря пристига в Баия от далечната провинция, за да ви намери. Чула е да се споменава за висока англичанка, която се е качила на кораб за Лисабон. Тя се отправя по следите ви. Обикаля пристанищата на Лисабон и Порто. Грубите моряци я считат за малоумна и се отнасят добре с нея. Но никой не е чувал за висока англичанка, пристигнала с кораб от Баия. Да не би да се намирате на Азорските острови и също като Ариадна, печално да гледате морските вълни? Не знаем това. Времето си тече. Дъщеря ви се отчайва. Случайно дочува историята за жена, която е била спасена от остров, където е живяла заедно с възрастен мъж и неговия черен роб. Да не би случайно тази жена да е нейната майка? Тръгвайки по следата от слухове, тя попада в Бристъл и Лондон, в къщата, където тази жена за кратко време е работила като прислужница (това е къщата на Кенсингтън). Там научава името на тази жена. То е същото като нейното.

По този начин историята придобива пет части: изчезване на дъщерята, търсене на дъщерята в Бразилия, прекратяване на търсенето и приключение на острова, дъщерята се отправя в търсене, среща на майката с дъщерята. Така се подрежда книгата: загуба, после търсене, след това намиране; начало, средна част и край. А що се отнася до непознатото, това се предоставя от епизода с пребиваването на острова – според мен това е вторият раздел на средната част – и от смяната на ролите, когато дъщерята се отправя в търсене на майката.

Цялата радост, която изпитах заради откриването на Фо, ме напусна. Стоях с натежали крайници.

– Островът сам по себе си не може да служи за сюжет на разказа – каза ласкаво Фо и положи ръка върху коляното ми. – Ще съумеем да го оживим само като го направим част от по-голяма история. Сам по себе си той не представлява нещо по-различно от пълна с вода лодка, която ден след ден се носи по безлюдния океан, докато накрая, без никакъв шум, просто си потъва. Островът е лишен от светлина и сянка. Той си остава такъв, какъвто си е бил. Прилича на парче хляб. Със сигурност няма да ни позволи да умрем, ако изпитваме глад за четене, но кой ще посегне към този хляб, ако има пред себе си истински деликатеси?

– В писмата, които не прочетохте – казах аз, – написах, че тази история ще се окаже глупава, ако упорито запази мълчание. Сянката, чиято липсва забелязвате, е там: това е загубата на езика на Петкан.

Фо не отговори и аз продължих.

– Историята за езика на Петкан е невъзможна за разказване, или поне аз не мога да го сторя. Искам да кажа, че за неговия език могат да бъдат разказани много истории, но истинската е скрита в Петкан, който е ням. Тази история няма как да бъде чута, докато не овладеем изкуството да му върнем гласа.

– Господин Фо – продължих аз, и думите ми идваха все по-трудно, – когато живях в къщата ви, понякога лежах будна горе и слушах пулсирането

на кръвта в главата ми и долавях мълчанието на Петкан долу, едно мълчание, което се вдигаше по стълбището като пушек, като гъст черен пушек. След известно време започвах да дишам трудно, все едно се задушавах в леглото си. Дробовете, сърцето и главата ми се пълнеха с черен дим. Трябваше да стана, да разтворя завесите, да изкарам главата си навън и да вдишам свежия въздух, и да проверя дали по небето все още има звезди.

В моите писма ви разказах за танцуването на Петкан. Но не ви разказах цялата история.

След като Петкан откри вашата роба, както и перуката, и започна постоянно да ги носи, той по цели дни се въртеше, танцуваше и пееше, по своя си начин. Онова, което не ви казах за танците му е това, че той не обличаше нищо друго освен робата и перуката. Ако стоеше без да помръдва, тогава беше изцяло покрит от дрехата, но когато започнеше да се върти, робата му се повдигаше толкова високо и човек би си помислил, че единствената цел на танцуването му е да покаже голотата си.

И когато Крузо ми каза как търговците на роби отрязвали езиците на своите пленници, за да ги държат по-лесно в подчинение, аз, признавам, си помислих, не е ли това някакъв деликатен начин на изразяване: може би не само езикът е бил отрязан, а намеква и за по-жестоко нараняване, и поточно, след като е ням, може би се подразбира, че е кастриран.

Когато за първи път чух пеенето му онази сутрин, отворих вратата и пред мен изникна гледката на танцуващия Петкан и виещата се и вдигната роба, аз се почувствах толкова смутена, че безсрамно се загледах пред онова, което се разкриваше пред мен. Въпреки, че и преди това бях виждала Петкан гол, макар и само от разстояние: на нашия остров, ние, в това число и Петкан, запазвахме приличие, колкото беше възможно.

Разказах ви за отвращението, което изпитах, когато Крузо отвори устата му, за да ми покаже, че няма език. Онова, което Крузо искаше да ми покаже и от което аз извърнах поглед, бе дебелото парче от език в задната част на устата, което си представях да се върти и напряга, когато Петкан, завладян от емоция, се опитва да каже нещо; оприличавах го на срязан на две червей, извиващ се в предсмъртна агония. След тази вечер, аз изпитвах постоянен страх, че пред погледа ми ще се изправи доказателството за още по-ужасяващо нараняване.

По време на танца нищо не оставаше неподвижно – и обратното, всичко застиваше. Развяващата се дреха беше като червена камбана, спускаща се по раменете му и обгръщаща го; Петкан беше черният стълб в средата ѝ. Онова, което преди беше скрито от мен, вече се виждаше. Видях, или поскоро трябва да кажа, че очите ми бяха отворени за всичко, което се разкриваше пред тях.

Аз видях, вярвам че видях, макар в последствие да се сетих за Тома Неверни, който също видял, но не могъл да повярва, докато не бръкнал с пръст в раната.

Не знам по какъв начин тези картини биха могли да бъдат описани в книга, навярно ще трябват да бъдат прекроени в друга форма. Когато за

първи път чух името ви, казаха ми за вас, че сте доста прикрит човек, нещо като духовно лице, на когото в процеса на работа му се налага да слуша най-откровени признания на всякакви грешници. Аз няма да коленича пред него, заклех се пред себе си, както правят грешниците, изричайки невъобразими признания; аз просто и откровено ще кажа това, което мога и ще си замълча за останалото. Но въпреки това, ето ме, тук съм и споделям най-мрачните си тайни! Вие сте като един от онези знаменити разпътници: жените се отнасят към тях враждебно, но са и беззащитни, понеже съмнителната слава се явява силното оръдие на съблазнителя.

– Не ми разказахте всичко, което искам да знам за Баия – каза Фо.

Казах си (това не го ли признах вече?): той е като търпелив паяк, който чака в средата на паяжината си плячката сама да дойде при него. А когато попаднем в хватката му, той разтваря челюсти, за да ни погълне, и след като закрещим в агония, паякът само леко се усмихва и казва: „Аз не съм ви молил да идвате, дойдохте по собствена воля“.

Между нас настъпи дълго мълчание. „Бях изхвърлена на бряг, където не исках да попадам“ – думите сами се появиха в съзнанието ми. Какво беше тяхното значение? От улицата се чу как жена кълне някого. Тирадата ѝ продължаваше безкрайно дълго. Усмихнах се – не успях да се въздържа, – и Фо също се усмихна.

– Що се отнася до Баия – подхванах наново аз, – нарочно избрах да разкажа толкова малко за този град. Историята, която желая да бъде чута, е историята на острова. Вие го наричате епизод, но аз твърдя, че това си е цял разказ. Той започва с моето появяване на бреговете му и завършва със смъртта на Крузо и с, изпълненото с надежда завръщане с Петкан в Англия. В тази голяма история са вплетени по-малките: как бях изхвърлена от кораба (разказана от мен на Крузо), за корабокрушението на Крузо и първите години на острова (разказани ми от Крузо), както и историята на Петкан, което не е точно история, а по-скоро загадка или дупка в повествованието (в моите представи това е илик, внимателно обшит, но празен, очакващ копчето си). Най-общо казано, това е повествование с начало и край, също така и с приятни отклонения, като му липсва само съществена и разнообразна средна част, на това място, където Крузо отдаваше твърде много време и сили на терасите си, а аз дълго се разхождах по брега. Вие преди предложихте да запълните средната част с канибали и пирати. Тях не бих ги приела, понеже истината не е такава. Сега предлагате да се скъси разказа за острова до един епизод от историята на жена, предприела търсене на изчезналата си дъщеря. Това също отхвърлям.

Вашата най-голяма грешка се състои в това, че вие не виждате различията между моите мълчания и мълчанието на такъв човек като Петкан. Петкан не владее словото, затова той е беззащитен, поради тази причина, всеки ден хората го обрисуват както си желаят. Аз казвам, че е канибал, и той се превръща в канибал; казвам, че е перач и той вече е перач. Каква е истината за него? Вие бихте казал: той не нито канибал, нито перач, това са просто наименования, които не определят правилно същността му, него

самия – той е себе си, Петкан е Петкан. Но това не е така. Без значение кой е той за себе си (кой, в крайна сметка? – той не може да ни каже това), за света той ще бъде образ, нарисуван от мен. Следователно, мълчанието на Петкан е безпомощно мълчание. Той е дете на своето мълчание, неродено дете, което иска да се роди, но това е невъзможно. А мълчанието, което съм запазила за Баия и някои други работи, е умишлено избрано от мен – то си е мое право. Аз твърдя, че Баия е един отделен свят, а Бразилия – още по-голям свят. Баия и Бразилия нямат място в една островна история, те не могат да бъдат натикани в нейните рамки. Например, на улиците в Баия могат да се видят жени, носещи подноси със сладости за продажба. Позволете да ви разкажа как се наричат някои от тях. Има „pamonhas“, индийски царевични питки; „quimados“, направени от захар, наричани на френски „bon-bons“; „pao de milho“, мек сладкиш от царевица и „pao de arroz“, който се прави с ориз; както и „rolete de cana“, или руло от захарна тръстика. За тези имена се сещам в момента, но има и много други, сладки и апетитни, като всички те могат да бъдат открити само на един сладкарски поднос на всеки уличен ъгъл. Помислете колко много странни и нови неща има в този огромен град, в който ден и нощ огромни тълпи от хора не спират да обикалят улиците – голи индианци от горите, черни, като абанос, дахомейци, горди португалци, както и всякакви мулати; където дебели търговци биват носени на носилки от роби, сред процесии от самобичуващи се и въртящи се танцьори, продавачи на храни и зрители, отиващи да гледат боевете с петли. Как бихте могъл да затворите Баия между кориците на една книга? Единствено малките и слабо населените места могат да бъдат покорени и затворени от силата на думите, такива като самотните острови и празните къщи. Освен това моята дъщеря вече не се намира в Баия, тя е отишла във вътрешността на тази страна, която е толкова обширна и странна, че е немислимо даже човек да си я представи, един свят, съставен от равнини и плантации, като онази, която Крузо е изоставил, където мравката е император и всичко е надолу с главата.

Разбирате ли, аз не принадлежа към онези крадци и крайпътни разбойници, които набързо си признават престъпленията, след това отиват в Тайбърн*, обречени на дълго мълчание, а това ви предоставя възможност да правите с разказите им каквото си пожелаете. Все още имам тази власт да напътствам и поправям. И преди всичко – да не се съгласявам. По този начин все още мога да остана собственик на собствената ми история.

– Бих желал, Сюзън – заговори Фо, – да чуете една история от времето, когато посетих Нюгейт. Една жена, осъдена за кражби, тъкмо щеше да бъде откарана с каруца в Тайбърн, когато помоли за свещеник, пред когото да се изповяда, понеже предишната ѝ изповед била лъжлива. Извикаха свещеник. Пред него тя призна отново не само за кражбите, за които беше осъдена, но и за други престъпления и богохулни деяния, като изоставянето на две деца, третото удушила в детското креватче. Призна за това, че има мъж в

* *Тайбърн – село, съществувало в Мидълсекс, Англия. Много векове то е било синоним на смъртното наказание, понеже там са били екзекутирани убийците, религиозните противници и държавните изменници – Б.пр.*

Ирландия, още един, заточен в Каролина, и още един тук, в Нюгейт, всички те живи и здрави. Подробно разказа за всички престъпления, извършени от нея през детските ѝ години, както и когато е била девойка, докато накрая, когато слънцето вече се извиси високо в небето и тъмничарят вече нетърпеливо блъскаше по вратата, свещеникът я прекъсна. „Трудно ми е да повярвам, госпожо... – каза той, – че един-единствен живот е стигнал за извършването на всички тези престъпления. Наистина ли сте толкова голяма грешница и мога ли да ви вярвам?“ – „Ако не говоря истината, преподобни отче, – отговори жената (която беше ирландка, ако мога да добавя), – то нарушавам светостта на причастието, а този грях е дори по-страшен от всичко, за което вече признах, търсейки покаяние за изповедта си. А ако моето разкаяние е неискрено (и наистина, искрено ли е то? Поглеждам в душата си и нищо не мога да видя, толкова е мрачно там), това означава, че и моята изповед е лъжлива, а това е двоен грях.“ И жената продължи с признанията, чак докато каруцарят заспа, а тълпата и търговците на питки си отидоха по домовете, и тогава свещеникът вдигна ръце към небето и гръмогласно опрости греховете на жената, противно на нейните протести, че още не е приключила с изповедта си.

– Защо ми разказвате тази история? – попитах аз. – Аз ли съм жената, чието време да бъде отведена към бесилката е дошло, вие ли сте свещеника?

– Свободна сте да намирате в тази история какъвто смисъл пожелаете – отговори Фо. – За мен поуката от тази история е, че идва време, когато трябва да се разплатим със света и така завинаги да внесем покой в душата си.

– Аз считам, че поуката се състои в това как последната дума принадлежи на хората, разполагащи с по-голяма власт. Говоря за палача и неговите помагачи, големите и малките. Ако съм на мястото на тази ирландка, няма да почивам спокойно в гроба си, като знам кой ще бъде натоварен с тълкуването на последната ми изповед.

– Тогава нека ви разкажа една друга история. Една жена (това е друга жена) беше осъдена на смърт – забравих вече за какво престъпление. С наближаването на фаталния ден тя все повече и повече се отчайваше, понеже не успяваше да намери кой да се погрижи за невръстната ѝ дъщеричка, която беше с нея в килията. Накрая, единият от тъмничарите изпита съжаление към нея, разговаря със съпругата си, и те се съгласиха, че ще осиновят детето, за да го отгледат като свое. Когато обречената жена видя детето си в безопасност в ръцете на неговата осиновителка, тя се обърна към тъмничарите и им каза: „Сега вече можете да правите с мен каквото пожелаете. Понеже аз се спасих от вашия затвор. Тук остава само моят пашкул“. (Явно тя се е оприличила на пеперуда, която излиза от пашкула си и го оставя, когато се роди). Това е история от минали времена. Вече не се отнасяме с майките по този варварски начин. Въпреки това тази история си има собствена логика: съществуват много начини за достигане на вечния живот.

– Господин Фо, аз не владея изкуството да разказвам при всеки повод

притчи, изваждайки ги подобно на фокусник от ръкава си. Признавам си, имаше време, когато исках да бъда известна, да виждам как на улицата главите на хората се обръщат след мен и си шепнат: „Това е корабокрушенката Сюзън Бартън“. Но това беше напразна амбиция, която е отдавна забравена. Погледнете ме. Не съм се хранила от два дни. Дрехите ми са парцаливи, косата ми е провиснала. Приличам на старица, на някаква мръсна и стара циганка. Спя пред прагове на къщи, в църковни дворове, под мостове. Мислите ли, че желая да водя този просешки живот? С помощта на една баня, нови дрехи и препоръчително писмо от вас, аз веднага мога да бъда наета като домашна готвачка, да заживея добре в нечия хубава къща. Мога да се завърна към благополучния живот, във всеки смисъл на тази дума, към онзи живот, за който вие говорихте. Но този живот е унизителен. Това е съществуването на някой неодушевен предмет. Дори курвата, минаваща от мъж на мъж, си остава човешко същество. Вълните ме обхванаха и ме изхвърлиха на остров, а една година по-късно същите вълни докараха и кораб, който да ме спаси, а аз изцяло оставам в неведение, като невинно дете, относно тази най-истинска история за годината, която би трябвало да бъде видяна като едно от най-големите проявления на божествения промисъл. Точно поради тази причина не мога да намеря покой, затова ви последвах в тайната ви квартира, като копой. Щях ли да дойда тук, ако не вярвах, че вие сте единственият човек, на когото е писано да разкаже на света истинската ми история?

Със сигурност знаете мита за музата, господин Фо. Музата – това е жена, богиня, която посещава поетите през нощта и ги вдъхновява. Според разказите им, тя идва в часа на най-тежкото им отчаяние и ги докосва със свещения си огън, и тогава техните безжизнени до този момент пера се устремяват в полет. Когато записах спомените си за вас и се убедих в това, че островът под моето перо се превръща в пусто, унило, безжизнено място, аз се замечтах за Муза от мъжки род, един млад Бог, който да посещава писателките през нощта и да кара перата им да политат. Но сега вече разбирам нещата по-добре. Музата – това е богиня и родител едновременно. На мен не ми бе писано да стана майка на собствената си история, но въпреки това съм длъжна да я даря с живот. Тази мисия не е предназначена за мен, а за вас. Но защо казвам всичко това? Защо трябва да се очаква от мъж, който ухажва жена, някакво оправдание? Защо това трябва да се иска от мен?

Фо не отговори, но прекоси стаята до заградената със завеса ниша и се върна с един буркан.

– Това са вафли, изпечени по италиански рецепта с бадемов пълнеж – каза той. – За съжаление, само това бих могъл да ви предложа.

Взех една и я опитах. Беше толкова крехка, че почти се разтопи върху езика ми.

– Божествена храна – отбелязах аз.

Фо се усмихна и поклати глава. Попадох една вафла на Петкан, който апатично я взе от ръката ми.

– Скоро трябва да дойде малкият Джек – каза Фо, – тогава ще го изпратя

да ни донесе вечеря.

Настана мълчание. Загледах се към покривите и кулите.

– Хубаво убежище сте си намерили – казах аз, – истинско орлово гнездо. Аз написах спомените си под светлината на свещта, в стая без прозорци, полагайки хартията върху коленете си. Как мислите, това ли е причината историята ми да стане толкова скучна – защото виждах толкова слабо?

– Не е скучна история, но все пак е доста монотонна – обясни Фо.

– Не е скучна, докато си повтаряме, че е истинска. Но ако очакваме от нея някакви големи приключения, тогава наистина изглежда скучна. По тази причина ли ме заставяхте да включа в своя разказ и людоеди? – Фо замислено заклати глава. – В образа на Петкан ние имаме пред себе си жив канибал – продължих аз. – Видите ли, ако съдим по Петкан, то канибалите за мен не са по-скучни, отколкото англичаните.

– Те губят своята жизненост, ако за дълго са били лишени от човешка плът, сигурен съм в това – отговори Фо.

На вратата се почука и вътре влезе момчето, което ни беше показало пътя към този дом.

– Здравей, Джек – каза Фо. – Госпожа Бартън, с която вече се познаваш, ще вечеря с нас, затова поискай двойни порции.

Той извади кесията си и даде пари на Джек.

– Не забравяйте за Петкан – напомних аз.

– И една порция за слугата Петкан, разбира се – каза Фо. Момчето излезе. – Намерих Джек сред бездомниците и сираците, които спят до пещите във фабриките за стъкло. Той ме уверява, че е на десет години, макар вече да е много опитен джебчия.

– А вие не искате ли да му покажете правилния път? – попитах аз.

– Да го направя честен човек, това означава да го осъдя на работа във фабрика – отвърна Фо. – Искате ли да осъдите едно дете на такъв труд, заради отмъкването на няколко носни кърпички?

– Не разбира се. Но по този начин вие ще го пратите на бесилото – казах аз. – Защо не го ограмотите и не съобщите, че е ваш ученик?

– Ако последвам вашия съвет, тогава можете да си представите колко ученици, спасени от мен от улицата, ще спят тук на пода! – обясни Фо. – Бих могъл да бъда посочен за главатар на шайка крадци и сам да бъда изпратен на бесилото. Джек си има собствен живот, много по-добър от всеки друг, който мога да му предложа.

– Петкан също си има собствен живот – казах аз, – но аз няма да го изпратя по улиците.

– Защо да не го сторите? – попита той.

– Понеже е безпомощен. Защото Лондон е ужасно странен за него. Той може да бъде обявен за избягал роб, отново ще бъде продаден в робство и транспортиран някъде, например в Ямайка.

– А не е ли възможно да бъде приютен от неговите хора, които да го нахранят и да се погрижат за него? – попита Фо. – В Лондон има повече негри, отколкото можете да си представите. Разходете се през някой летен

следобед по Майленд роуд или по Падингтън и сама ще се убедите. Няма ли Петкан да се чувства по-щастлив сред други негри? Може да танцува за дребни монети в някоя улична група. Има много такива пътуващи групи. Аз мога да му дам моята флейта като подарък.

Погледнах към Петкан. Дали си въобразих или в очите му наистина се появи някакъв намек за разбиране?

– Разбра ли какво каза господин Фо, Петкан? – попитах го. Той само безучастно ме изгледа.

– Или ако в Лондон имаше бюра по труда – каза Фо, – каквито има в западната част на страната, Петкан можеше да стои в редица с другите с мотика на рамото, за да бъде нает като градинар. Всичко това може да се свърши, без да се изговори нито една дума.

Джек се върна, носейки покрит поднос, от който се издигаше апетитен аромат. Момчето остави подноса на масата и прошепна нещо на Фо.

– Дай ни няколко минути и тогава ги извикай – каза Фо и добави, обръщайки се към мен: – Ще имаме гости, но нека първо се нахраним.

Джек беше донесъл печено говеждо в сос, хляб за три пени и халба пиво. Имаше само две чинии, от които се нахранихме двамата с Фо, а после напълних отново моята чиния и я дадох на Петкан.

На вратата се почука. Фо я отвори. Под слънчевата светлина стоеше момичето, което бях изоставила в гората на Епинг; зад нея, прикрита в сенките, стоеше друга жена. Докато стоях като онемяла, момичето прекоси стаята, обгърна ме с ръце и ме целуна по бузата. Из тялото ми плъзна някаква студенина и аз помислих, че ще се строполя на пода.

– А това е Ейми – каза момичето, – Ейми от Дептфорд, моята гледачка, когато съм била малка.

Ушите ми бучаха, но се насилих да се извърна към Ейми. Видях слаба жена с приятно лице, на моята възраст, с руси къдрици, които се подаваха изпод шапка.

– Радвам се да се запознаем – измърморих аз, – но съм сигурна, че досега не съм ви виждала.

Някой ме докосна по ръката. Това беше Фо, който ме заведе до стола, помогна ми да седна и ми подаде чаша вода.

– Сега ще отмине това прималяване – казах аз и Фо кимна.

– Значи се събрахме всички – сподели той. – Моля ви седнете, Сюзън, Ейми. – Той посочи към леглото. Момчето Джек стоеше до Фо и ме гледаше с любопитство. Фо запали още една лампа и я постави върху камината. – Джек веднага ще донесе въглища и ще запали огъня, нали така, Джек?

– Разбира се, сър – отвърна Джек.

– Обаче – казах аз, – вече е късно и ние двамата с Петкан не бива да се застояваме.

– Дори и не си помисляйте за тръгване – каза Фо. – Няма къде да отидете, а освен това, откога не сте били в подобна компания?

– Въобще никога не съм била – отвърнах аз. – Никога през живота си не съм била в подобна компания. Мислех си, че това е дом, но сега виждам,

че е място, където се събират актьори. Не е нужно да си хабя въздуха, господин Фо, за да казвам, че тези жени са ми непознати; вие със сигурност, ще отговорите, че аз съм забравила, после вие ще им дадете знак и те ще се впуснат в дълги разкази за миналото и ще започнат да ме уверяват как аз също съм била актриса. Какво друго ми остава, освен да протестирам и да твърдя, че това не е истина? Също като вас и аз съм запозната с множеството способи за самозалъгване. Но как бихме могли да живеем, ако не вярваме, че знаем кои сме и какви сме били? Ако бях толкова отстъпчива, колкото вие желаете да ме видите, ако съм готова да се съглася, дори и да повярвам, че моята дъщеря е била погълната от бразилските земи, то тя с еднакъв успех може да е живяла предната година в Англия и да се намира сега в тази стая, само дето аз не мога да я позная, понеже помня, че дъщеря ми беше висока и тъмнокоса и носеше собственото си име, все едно съм бутилка, носеща се по вълните и криеща вътре бележка, която с еднаква вероятност може да се окаже послание от дете, което лови риба в канала, и моряк, плаващ в океана – ако бях някакво лековерно същество, готово да приеме всяка една история, тогава вие бихте си казали: „Това не е жена, а съд за думи, пуст и безжизнен“.

Аз не съм измислено създание, господин Фо. Макар да е възможно да правя такова впечатление, понеже започнах своя разказ без предисловие, от момента, в който скочих във водата и доплавах до брега. Но моят живот започна по-рано. Имах живот и преди вълните, в който се съдържат безплодните ми търсения в Бразилия, а преди това и годините, когато дъщеря ми още беше с мен, и все по-назад до деня, в който съм родена. Всичко това обхваща една история, която избрах да не разказвам. Не го сторих, защото на никого, дори и на вас, не дължа да доказвам, че аз съм истинско същество с истинска история в този свят. Избрах да разкажа за острова, за себе си, за Крузо, Петкан и какво правихме трите там: аз съм свободна жена, която отстоява свободата си като разказва историята си по своите си правила.

Тук аз, останала без дъх, замълчах. Момичето и жената на име Ейми внимателно ме наблюдаваха, аз видях приятелското изражение на лицата им. Фо кимна, все едно желаеше да ме окуражи. Момчето стоеше неподвижно, с кофата за въглища в ръка. Дори Петкан ме гледаше.

Тръгнах към момичето. При моето приближаване тя дори не трепна. Нужни ли са още доказателства? – помислих си аз. Прегърнах я, целунах я по устните и усетих как ме притисна и целуна в отговор, почти както се връща целувка на любовник. Да не би да очаквах да се стопи, когато я докосна, плътта ѝ да се натроши и да се понесе из въздуха като пепел? Стиснах я силно в обятията си и впих пръсти в рамената ѝ. Това наистина ли бе плътта на дъщеря ми? Отворих очи и видях, че лицето на Ейми се намира съвсем близо до моето, а устните ѝ също бяха разтворени, все едно за целувка.

– Тя по нищо не прилича на мен – прошепнах аз.

Ейми поклати глава.

– Момичето е плод на вашата утроба – отговори ми тя. – Тя прилича на вас по един скрит начин.

Отдръпнах се от нея.

– Не говоря за някакви скрити начини – отвърнах. – Говоря за кестенява коса и сини очи – казах аз, и ако исках да причиня болка, щях да заговоря за малката беззащитна уста и нежните устни.

– Тя е толкова дъщеря на баща си, колкото и на майката – каза Ейми.

Бях на път да отговоря, че ако момичето е дъщеря на баща си, тогава той сигурно е моя противоположност, а ние не се женим за своите противоположности, женим се за мъже, приличащи на нас по много, било то и скрити начини, когато ме осени, че говоря напразно, понеже искрата, която забелязвах в очите на Ейми не беше породена от приятелско чувство, а от глупост.

– Господин Фо – казах аз, обръщайки се към него, вече бяха убедена, че в погледа ми се четеше отчаяние и това не му убягна, – вече не съм сигурна къде съм попаднала. Казвам си, че това дете, което нарича себе си с моето име, е призрак, истински призрак, ако съществуват подобни творения, преследващ ме, поради незнайни от мен причини, а след него се появяват и други призраци. Тя се преструва на дъщерята, която изгубих в Баия, казвам си аз, и вие сте я изпратил, за да ме утеши; но тъй като не владеете изкуството на призоваване на духове, вие намирате момиче, което по никакъв начин не прилича на дъщеря ми. Може би вие сте решили, че дъщеря ми е мъртва и сте извикал нейния призрак, но по странно стечение на обстоятелствата се появява призрак, носещ нейното име, заедно с една прислужница. Ето до какви изводи достигнах. А що се отнася до момчето, не знам дали той е призрак или не, но това няма такова голямо значение.

Но ако тези жени са ваши създания и ме посещават по ваше указание, и изговарят думи, предварително подготвени от вас, тогава коя наистина съм аз и кой сте вие? Аз ви се представих с думи, за които знаех, че са мои – скочих от лодката, започнах да плувам, косата ми се разпиля около мен, и така нататък, ако си спомняте думите – и дълго време след това, когато ви писах писмата, които вие така и не прочетохте, понеже не бяха изпратени, а дори и не бяха завършени, аз вярвах в своето авторство.

И ето сега, най-накрая се намирам в една стая с вас и не е нужно да ви обяснявам всяка моя крачка – аз съм пред очите ви, а вие не сте сляп, – аз продължавам да разказвам и обяснявам. Слушайте! Описвам тъмното стълбище, пустата стая, преградената ниша, всички тези подробности, които на вас са много по-известни, отколкото на мен; описвам как изглеждате вие и как изглеждам аз, преразказвам вашите думи и моите. Защо върша това, към кого се обръщам, когато от думите няма никаква нужда?

В началото си мислех да ви разкажа историята за острова, а после да се върна към моята предистория. Но сега целия ми живот се превръща в един разказ, в който вече нищо не ми принадлежи. Считах себе си за мен самата, а това момиче – създание от друг вид, произнасящо думи, които вие сте ѝ внушили. Но сега съм изпълнена със съмнения. Нищо друго не ми остана, освен да се съмнявам. В самата си същност аз вече съм едно съмнение. Кой ми говори? Аз също ли съм фантом? Към кои същества принадлежа? А вие,

който точно сте вие?

Докато изговарях всичко това Фо стоеше неподвижно до камината. Очаквах отговор, понеже той никога не е страдал от недостиг на думи. Но вместо това той се приближи до мен, обгърна ме с ръце и ме целуна; и, както момичето беше реагирало преди малко, аз усетих как устните ми отвръщат на неговата целувка (но на кого изповядвам това?), както жената отвръща на любовника си.

В това ли се състоеше неговият отговор – ние сме мъж и жена, а мъжът и жената могат да разговарят без думи? Ако това е така, тогава отговорът му бе незначителен, повече демонстрация, отколкото нещо друго, отговор, който не би задоволил нито един философ. Ейми, момичето и Джек имаха дори още по-широки усмивки от преди. Останала без дъх, аз се освободих от обятията му.

– Преди много време, господин Фо – казах аз, – вие сте написали една история (открих я в библиотеката ви и за да убием времето я четох на Петкан) за жена, която цял следобед разговаря със своя скъпа приятелка, и в края на следобеда я прегръща и се сбогува с нея до следващия път, когато ще се срещнат. Но без да знае, нейната приятелка предния ден е умряла далеч мястото, и тя всъщност е разговаряла с призрак. Ще си спомните, че нейното име беше госпожа Барфийлд. От това аз заключих: известно ви е, че призраците могат не само да разговарят с нас, но мога и да ни прегръщат и целуват.

– Мила моя Сюзън – каза Фо и аз вече не можех да го гледам с предишната суровост, след като произнесе тези думи, понеже от дълги години никой не ме беше наричал „мила моя Сюзън“, поне Крузо никога не беше казвал това, – мила моя Сюзън, не знам какво да кажа за това кой измежду нас е призрак и кой не: това е въпрос, в който единствено бихме могли да се вглеждаме мълчаливо, като птичка пред змия, надявайки се, че няма да ни погълне.

Но ако вие не можете да отхвърлите изпълнилите ви съмнения, мога да кажа нещо, което да подейства успокоително. Нека се изправим пред най-големия си страх, че всички ние сме призвани в този свят от най-различни сфери (които не се пазят в паметта ни), от неизвестен за нас вълшебник, по подобен начин, както, според вашите думи, съм призовал към живот вашата дъщеря и нейната придружителка (но това не е така). Въпреки това питам: изгубихме ли свободата си? Например вие, все още ли сте господарка на живота си? От необходимост ли се превръщаме в марионетки в една история, чийто край е невидим за нас, но към който изглежда, че крачим като осъдени на смърт към ешафода? И двамата знаем, по различен начин, какво безпорядъчно начинание е писането, а и вълшебството прилича доста на него. Седим и гледаме през прозореца, преминава облак с формата на камила и преди да се усетим, нашата фантазия ни е пренесла из африканската пустиня, и нашият герой (който не е някой друг, а ние самите, скрити под маски), размахва ятаган в схватка с мавритански бандити. Нов облак преминава по небето, този път с форма на кораб, и в един миг, ние биваме

пренесени на злочест самотен остров. Имаме ли основание да вярваме, че животът, който ни е даден, се движи в съответствие с някакъв замисъл, а не е подчинен на капризите на въображението?

Сигурен съм, вие бихте казали, че героите и героините в приключенията са обикновени хора, за тях са неведоми терзаещите ви жизнени съмнения. Но никога ли не ви е хрумвало, че вашите съмнения може би са част от историята, която живеете, и те не натежават повече от всичките ви приключения? Просто питам.

През своя живот, отдаден на писането на книги, много често, повярвайте ми, се лутах в лабиринта на съмненията. Трикът, който научих, е да поставям знак или маркер на мястото, където се намирам, и по този начин при бъдещите ми лутания, ще има към какво да се завърна, без да се губя повече. След като го поставя, продължавам напред; колкото по-често се връщам при този знак (в същността си той представлява свидетелство за моята слепота и безпомощност), с по-голяма увереност знам, че съм се изгубил, но въпреки това все по-силно съм решен да открия обратния път.

Посещавала ли ви е мисълта (и с това ще завърша), че през своите странствания, вие, без да знаете, сте оставили подобен знак; или, ако изберете да вярвате, че не сте господарка на живота си, тогава някой друг е оставил този знак за вас, знакът представляващ доказателство за слепотата, както казах, и че при липса на по-добър план, вие се щурате из лабиринта и го търсите, за да излезете – при положение, че наистина се намирате в лабиринта или сте на път да попаднете в него, – и постоянно се връщате към този маркер и започвате всичко отначало, толкова пъти, колкото е нужно, докато разберете, че вече сте се спасили?

Фо се обърна, за да погледне Джек, който от доста време го дърпаше за ръкава. Те си зашепнаха тихо, Фо му даде пари и, след като весело ни пожела лека вечер, момчето си тръгна. След това госпожа Ейми погледна часовника си и възкликна колко късно е станало.

– Далеч ли живеете? – попитах я аз.

– Не – отвърна тя, – не е далеч, въобще не е далеч.

Момичето изглежда, че не искаше да си тръгне, аз отново го прегърнах, целунах, и това явно отново го зарадва. Нейната външност, дори и да допусна, че бе призрачно създание, вече не ме тревожеше, както по-рано, тъй като вече я бях опознала.

– Хайде, Петкан – казах аз, – време е и ние да си тръгваме.

Фо започна да протестира.

– Ще ми окажете наистина голяма чест, ако прекарате нощта тук – каза той. – А и къде по това време ще си намерите място за нощуване?

– Стига да не вали ние имаме стотици легла, от които да си избираме, всички те са твърди – отговорих аз.

– Останете при мен – каза Фо. – Така поне ще спите в меко легло.

– Ами Петкан?

– Петкан също ще остане.

– Но къде ще спи той?

– Къде бихте искали да спи?

– Няма да го отпращам.

– В никакъв случай – каза Фо.

– Тогава може ли да спи в нишата? – казах аз, сочейки към заграденото пространство.

– Със сигурност – отвърна той. – Ще поставя матрак и възглавница.

– Това ще е достатъчно.

Докато Фо подготвяше нещата там, аз накарах Петкан да стане.

– Ела, тази вечер имаме покрив над главите си, Петкан – прошепнах, – и ако късметът е с нас, утре отново ще се нахраним.

Показах му мястото, където ще спи, и дръпнах завесата. Фо намали пламъка на лампата и го чух да се съблича. Замислих се за известно време какво би допринесла за разказа ми моята близост с неговия автор. Чух как пружините на кревата се огъват.

– Лека вечер, Петкан – прошепнах аз. – Не обръщай внимание на господарката си и на господин Фо, всичко това е за по-добро. – После се съблякох, оставайки по спално бельо, спуснах косите си и се шмугнах под завивките.

Известно време двамата лежахме и мълчахме, Фо на своята страна, аз на моята. След малко той заговори.

– Понякога се питам какво би се случило, ако божиите създания не изпитваха нужда от сън? Ако живеем без да спим, тогава по-добри хора ли ще бъдем или по-лоши?

Не знаех как да отговоря на това странно начало на разговор.

– Искам да кажа: по-добри ли ще бъдем, ако не разполагаме с всяка нощ, в която да се гмуркаме в себе си и да намираме онова, което намираме там?

– Какво точно искате да кажете? – попитах аз.

– Нашата тъмна същност – отговори той. – Нашата тъмна същност, както и други призраци. – А после бързо добави: – Вие спите ли, Сюзън?

– Спя много добре, въпреки всичко – отговорих.

– А в сънищата си срещате ли призраци?

– Сънувам, но не наричам призраци тези образи, които ме навестяват в сънищата ми.

– Какви са тогава?

– Те са спомени, спомени от будните ми часове, но усукани, заплетени, променени.

– Реални ли са?

– Реални и нереални – като самите спомени.

– Прочетох при един стар италиански писател за човек, който пребивавал, или поне е сънувал, че е пребивавал в ада – каза Фо. – Там той се среща с душите на умрелите. Една от душите ридаела. „Не си мисли, смъртни – казала му душата, – че сълзите, които виждаш да проливам, не са дошли от истинска тъга, понеже аз съм безтелесна“.

– Истинска тъга, но чия? – попитах аз. – На призрака или на италианеца? – Протегнех и взех ръката на Фо в моята. – Господин Фо, знаете ли наистина коя съм аз? Аз ви срещнах в един дъждовен ден, когато бързахте да излезете,

и ви задържах с история за остров, която не пожелахте да чуете.

– Вие бъркате, мила моя – каза той и ме прегърна.

– Посъветвахте ме да я опиша – продължих аз, – най-вероятно с надежда да прочетете за кървави събития в морето или за безнравствеността на бразилците.

– Това не е така, не е вярно! – отвърна Фо, смеейки се и обгръщайки ме по-силно. – Още от самото начало възбудихте любопитството ми, нямах търпение да прочета какво ще напишете!

– Но не, аз ви преследвах с моята скучна история, като ви я натрапвам дори и тук, във вашето тайно убежище. И доведох със себе си жени, които ме следят неотлъчно, тези призраци, преследващи призрак, като глутница вълци. Сигурно и вие виждате това по този начин, нали?

– А защо вие, както казвате, ме преследвате, Сюзън?

– Заради кръвта ви! Нали заради това призраците се завръщат: да пият кръвта на живите? Не е ли тази причината сенките да приветстват вашия италианец?

Вместо да ми отговори, Фо отново ме целуна, но толкова силно, че чак захапа устните ми и аз извиках, и се отдръпнах. Но той ме държеше силно и усетих как засмука кръвта от раната ми.

– Аз така пия кръвта на живите – прошепна той.

В следващия момент вече беше върху мен и аз можех да си помисля, че отново се намирам в обятията на Крузо, понеже те бяха на почти една възраст, бяха със закръглена средна част на тялото, но не и дебели, а и подходът им към жените си приличаше. Затворих очи, мислено се опитах да се върна на острова, към вятъра и рева на вълните, но не успях, островът беше изгубен, отдалечен от мен на хиляди левги водна пустош.

Опитах се да успокоя Фо.

– Разрешете ми – меко прошепнах аз. – Има привилегия за първата нощ, която трябва да предоставя на себе си. – Ласкаво го сложих да легне по гръб и сама се озовах върху него. – Така постъпва и самата Муза, когато посещава поетите – прошепнах отново и усетих как безразличието, което ме бе обзело изчезва.

– Освежителна езда – каза Фо след това. – Всичките ми кокали са разместени, трябва да си поема въздух преди да продължим.

– Ездата винаги е изморителна, когато Музата прави всичко по силите си да роди стиховете.

Фо дълго лежа неподвижно и аз реших, че е заспал. Но тъкмо, когато започнах леко да се унасям, той заговори:

– Вие ми писахте за това как Петкан е плавал със своята лодка из купища морски водорасли – те са обиталище на звяр, който моряците наричат *кракен*, някога чували ли сте за него? Той има пипала, дебели като мъжко бедро, ужасно дълги, и човка, подобна на орлова. Представям си как лежи на дъното на морето, гледайки през оплетените водорасли нагоре, пипалата му са навити около него и чакат. А Петкан се е движил със своя крехък съд из това опасно място.

Няма как да знам какво накара Фо да говори за чудовища в такъв момент, но си замълчах.

– Ако някакво пипало се бе показало над вълните, сграбчило Петкан и без никакъв звук го бе издърпало под водата, това щеше ли да ви изненада? – попита той.

– Чудовищно пипало, издигащо се над вълните – как няма да ме удиви. Това е удивително и невероятно.

– Но щеше ли да ви удиви, ако Петкан пропадне под водата, изчезне от лицето на земята? – промърмори Фо. – Изглеждаше ми, че той отново задрямва. – Вие казвате – обади се той (аз се стреснах и се разбудих), – че той е направлявал лодката си до мястото, където е бил потънал кораба, за който можем да предположим, че е бил натоварен с роби, а не е бил търговски, както е твърдял Крузо. Тогава си представете следната картина: стотици от неговите другари по нещастие, по-точно техните скелети, все още приковани към дъските, и малките подвижни рибки, вие бяхте говорили за тях, минават през кухините, където преди са се намирали очите и сърцата им. Представете си Петкан отгоре, как разпръсва листенца и пъпки, които известно време се носят по водата, а после потъват и застиват върху костите на мъртвите.

Не ви ли удивлява това как във всяка от описаните картини някаква сила привлича Петкан към дъното – привлича или заплашва, все едно кое от двете? Въпреки това, той не е мъртъв. С малката си лодка се носи съвсем близо до смъртта, но е в безопасност.

– Не беше малка лодка, а греда – казах аз.

– Във всеки разказ присъства мълчание, скрита картина, недоизказана дума. Докато не изкажем недоизказаното, не трябва да се приближаваме към сърцевината на историята. Аз питам: защо Петкан е бил привлечен към подобно опасно място, като се има предвид, че на острова не са съществували опасности, и накрая той е бил дори спасен?

Въпросът ми се стори фантастичен. Нямах готов отговор.

– Казах „сърцевината на историята“ – продължи Фо, – но вместо това трябваше да кажа „окото“, „окото на историята“. Петкан плава със своята греда през мрачната зеница – или празната очна кухина – на око, което се взира в него от дъното на морето. Минава през него и си остава невредим. Той оставя на нас тази задача – да се спуснем на дъното и да проникнем в това око. Ако ние не направим това, тогава, подобно на него, ще минем по повърхността на водата и ще достигнем брега без да сме станали по-мъдри, ще заживеем по същия начин и ще спим като бебета, без никакви сънища.

– Аз бих употребила сравнение с уста – казах. – Петкан е преминал напълно несъзнателно през една голяма уста, или човка, както вие я наричате, която е стояла разтворена, за да го погълне. Ние трябва да се спуснем в тази уста (след като се изразяваме фигуративно). Ние трябва да отворим устата на Петкан и да чуем какво точно е заключено в нея: може би тишина, мълчание, като онова на морска раковина, когато човек я вдигне към ухото си.

– Това е така – каза Фо. – Аз имах предвид нещо друго, но и вие сте права. Ние трябва да направим така, че мълчанието на Петкан да заговори, както и мълчанието около самия него.

– Но кой ще го стори? – попитах аз. – Лесно е да се лежи в леглото и да се казва какво трябва да бъде сторено, но кой ще се гмурне до потъналия кораб? Докато бяхме на острова, казах на Крузо, че Петкан трябва да направи това, с въже вързано за кръста му за безопасност. Но ако Петкан не може да ни каже какво е видял, тогава навярно, Петкан в моя разказ не е нищо повече от образ (или първообраз) на друг гмуркач?

Фо не каза нищо.

– Всичките ми опити да заставя Петкан да говори по някакъв начин се провалиха – казах аз. – Той се изразява само чрез танци и музика, а те имат такова отношение към речта, както шума и виковете към словото. Друг път се питам: може ли той, в своя ранен живот, въобще да е имал някакво понятие за езика, дали въобще знае какво представлява човешката реч?

– Показвали ли сте му писмен текст?

– Как би могъл да пише, след като не може да говори? Буквите – това са огледала на произносимите думи. Дори когато ни се струва, че описваме тишината, нашите думи отразяват речта, звучаща вътре в нас или с която се обръщаме към себе си.

– Но въпреки това Петкан има пръсти. Щом като има пръсти, тогава може да възпроизвежда букви. Писаното слово не е обречено да бъде сянка на речта. Обърнете внимание докато пишете и ще видите, че понякога думите се формират върху хартията *de novo**, както са казвали римляните, идващи от най-дълбокото ни вътрешно мълчание. Ние сме свикнали да вярваме, че нашият свят е бил създаден от Бог, произнесъл Словото; но аз питам: а не може ли Той да го е написал, писал е Словото толкова дълго, че ние все още не можем да го прочетем до край? Може би Бог продължава да пише това Слово, създаващо света и всичко, което е в него?

– Не бих могла да кажа дали писането може да възникне от нищото – отговорих аз. – Може би това е така при писателите, но не и при мен. А що се отнася до Петкан, то позволете да попитам: как може да бъде научен на писмо, ако думите не са в него, в сърцето му, ако в душата му не звучат думи, които да изразяват бъркотията от вътрешни чувства и подбуди? А онова, което мисля за Божественото писание: ако Бог пише, тогава той използва тайни букви, скрити от нас самите, произлезлите от тях.

– Съгласен съм, че не можем да ги прочетем; точно това исках да кажа и аз – ние сме онова, което той пише. Ние, или поне някои от нас, е възможно да не сме произлезли от това Слово, а просто да сме се появили; или (говоря най-вече за Петкан) да сме били създадени от друг, по-мрачен автор. И все пак, Божественото писание – това е пример за писано слово без реч. Речта представлява начинът, по който светът може да бъде обяснен, но тя не е самият свят. Петкан не може да говори, но той има пръсти, а пръстите са неговият начин. Дори и да нямаше пръсти, да кажем, че търговците на

* *De novo – отново, по нов начин (лат.) – Б.пр.*

роби му ги бяха отсекли, той щеше да може да държи въглен с пръстите на краката, или между зъбите, за да пише, както правят просяците по улица „Странд“. Водомерката, това е нямо насекомо, за което арабите казват, че пише по водната повърхност името на Бог. Никой не е лишен до такава степен от възможността да пише.

Разбрах, че да споря с Фо, както и преди това с Крузо, е неблагодарна работа, затова си замълчах и малко след това той заспа.

Не знам дали заради непознатата обстановка или заради това, че тялото на Фо бе притиснато към моето в тясното легло, но колкото и да бях изморена, не успях да заспя. Чувах как на всеки кръгъл час нощната стража чука по вратите долу; дочух, или поне ми се стори, че долавям пристъпването на миши крака по голите дъски на пода. Фо започна да хърка. Издържах на този звук колкото дълго можах, после се измъкнах от леглото, облякох си ризата, отидох до прозореца и се загледах към осветените от звездите покриви, чудейки се колко още остава до изгрева. Прекосих стаята до нишата на Петкан и дръпнах завесата. Дали в пълния мрак тук той спеше, или пък лежеше и се взираше в мен? Отново ме порази това колко леко диша. Човек би си помислил, че когато падне мрак, тогава той изчезва, като оставаше само неговата миризма, за която преди си мислех, че ми напомня на мириса на дървесен пушек, но сега вече знаех, че така мирише той и на мен ми действаше уютно и успокояващо. Въздъхнах, дръпнах отново завесата и се върнах в леглото. Изглежда, че тялото на Фо се уголемяваше докато спеше, понеже в леглото беше останало съвсем малко място за мен. Започнах да се моля денят да дойде по-скоро и в този момент съм заспала.

Когато отворих очи, навън вече беше светло, а Фо се намираше на бюрото си с гръб към мен и пишеше. Облякох се и тихо отидох до нишата. Петкан лежеше върху матрака, облечен в червената си роба.

– Ела, Петкан – прошепнах аз, – господин Фо работи, трябва да го оставим на спокойствие.

Но още преди да сме стигнали до вратата, той се обади.

– Нали не сте забравили за писането, Сюзън? – каза Фо. – Нали не сте забравили, че трябва да научите Петкан да пише? – Той ми подаде детска дъска за писане и молив. – Върнете се към обяд и нека Петкан да покаже какво е научил. Вземете това за закуска. – Фо ми подаде монета от шест пенса, което не беше особено щедро заплащане за посещението от Музата, но въпреки това ги взех.

Закусихме обилно с хляб и мляко, после намерих слънчево място в един църковен двор.

– Петкан, направи всичко по силите си да ме следиш внимателно – казах. – Природата не ме е определила за учител, липсва ми търпение. – Нарисувах на дъската къща с врата, прозорци и комин, а отдолу написах: „къща“. – Това е рисунката – казах аз, сочейки към рисунката, – а това е думата. – Произнесох буквите на „къща“ една след друга, сочейки към всяка буква, докато ги изговарях, а после хванах пръста на Петкан и го задвижих по буквите, докато ги изричах. После му подадох молива и напътствах ръката

му, за да напише същата дума, под онази, която аз бях написала. След това изчистих дъската и единствената рисунка, която остана, бе тази в съзнанието на Петкан, и отново хванах ръката му, за да я напише за трети, четвърти път, докато цялата дъска не беше изписана. Отново изтрих написаното.

– А сега пиши сам, Петкан – казах аз и той написа четирите букви на думата „къща“, или поне четири букви, които приблизително имаха тяхната форма, но само той знаеше дали това са точно тези букви, означаващи точно тази дума и картинката, която бях нарисувала.

Нарисувах кораб с издути платна и му помогнах да напише „кораб“, а после започнах да го уча на думата „Африка“. Африка я изобразих с множество палми, между които реве лъв. Моята Африка същата ли беше като тази, която Петкан пази в своите спомени? Съмнявам се. Въпреки това аз написах „А-ф-р-и-к-а“ и му помогнах да изпише буквите. Поне вече знаеше, че не всички думи са с дължина от четири букви. След това го научих да пише „м-а-й-к-а“ (жена с бебе в ръце), и, след като изчистих дъската, започнахме да повтаряме и четирите думи.

– Кораб – казах аз и му направих знак да пише.

„К-р-к-р“ написа той, може би на мен ми се стори, че написа точно тези букви и той щеше да запълни цялата дъска, ако не бях взела молива от ръката му.

Загледах се в него с твърд и пронизителен поглед, докато не наведе глава и затвори очи. Възможно ли е някой, колкото и да е затънал в мрачното невежество на робското съществуване, да е по-глупав от Петкан? Дали някъде в себе си той не се присмива на моите опити да го доближа до човешката реч? Вдигнах ръка, хванах го за брадичката и завъртях лицето му към моето. Очите му се отвориха. Проблясваше ли някъде в дълбините на тези тъмни зеници присмехулно пламъче? Не можех да забележа. Но дори и да имаше, нямаше ли да бъде то африкански пламък, който би бил твърде тъмен за моя английски взор? Изпуснах една въздишка.

– Ела, Петкан – казах, – да се върнем при нашия господар и да му покажем колко сме напреднали в ученето.

Денят беше към средата си. Фо тъкмо се бе избръснал и се намираше в добро настроение.

– Петкан не може да се научи – казах аз. – Ако съществува някаква врата, водеща към неговите способности, тя или е плътно затворена, или аз не успявам да я открия.

– Не се отчайвайте – каза Фо. – Дори и да сте посадили само едно семенце, това все пак е нещо, като за начало. Нека да постоянстваме: Петкан може и да ни изненада.

– Писането не израства в нас, подобно на зелка, докато мислите ни са заети с нещо друго – отвърнах, като не можах да скрия раздразнението си. – На този занаят му е нужна дълга практика, много добре знаете това.

Фо стисна устните си.

– Може би това е така – каза той. – Но както има и различни видове мъже, така съществуват и най-различни начини за писане. Не съдете твърде

строго вашия ученик. Може би и на него му предстои да бъде навестен от Музата.

Докато разговаряхме с Фо, Петкан седна на матрака си с дъската за писане в ръце. Поглеждайки от време на време през рамо към него, аз видях, че той я запълва с някакви рисунки, които ми заприличаха на цветя и листа. Но когато се приближих към него, видях че листата са очи, отворени очи, като всяко от тях стоеше върху човешки крак: ходещи очи.

Хванах дъската, за да я покажа на Фо, но Петкан я стискаше здраво.

– Дай! Дай ми дъската, Петкан! – наредих му аз.

Тогава, вместо да ми се подчини, той бръкна в устата си с три пръста, навлажни ги със слюнка и изчисти дъската.

Отдръпнах се отвратена.

– Господин Фо, искам да си върна свободата! – извиках аз. – Това вече е повече, отколкото мога да понеса! Това е по-лошо от времето, когато бях на острова! Той е точно като стареца от реката.

Фо се опита да ме успокои.

– Старецът от реката – промърмори той. – Страхувам се, че не знам за какво говорите.

– Това е разказ, нищо повече от разказ – отговорих аз. – Имало един човек, който се съжалил над старец, чакащ на брега на реката и предложил да го пренесе на другия бряг. След като благополучно го пренесъл през водната стихия, мъжът се навел, за да го остави. Но старецът не искал да се пусне от раменете му, не, той затегнал коленете си, удрял в по слабините и, накратко, превърнал се в ужасно бреме за носене. Вземал храната от устата на човека и щял да стои на гърба на мъжа до самата му смърт, ако той не си бил послужил с хитрост.

– Сега се сетих за тази история. Това е едно от приключенията на Синдбад от Персия.

– Така да е: аз съм Синдбад от Персия, а Петкан – тиранът, седящ на моите плещи. Аз ходя с него, храня се с него, гледа ме, докато спя. Ако не се освободя от него, ще се задуша!

– Скъпа, Сюзън, не изпадайте в истерия. Макар да казвате, че вие сте магарето, а Петкан е този, който ви язди, сигурен съм, ако не беше изгубил езика си, сега той щеше да твърди точно обратното. Ние осъждаме варварството на онзи, който го е осакатил, но няма ли у нас, неговите нови господари, основание да изпитваме прикрито чувство на благодарност? Докато той е ням, ние може да се убеждаваме, че неговите желания са непонятни за нас и можем да продължим да го използваме по наше усмотрение.

– Желанията на Петкан са ми много добре много добре известни. Той желае да е свободен, същото жадувам и аз. Но как той би могъл да си възвърне свободата, след като цял живот е бил роб? Това е най-важният въпрос. Дали трябва да го освободя в един свят, населен с вълци и да очаквам благодарност за това? Каква свобода ще е тази да бъдеш изпратен в Ямайка или да чукаш цяла вечер по хорските врати с един шилинг в ръка? Дори и в родната му Африка, тъй като е ням и без приятели, ще познае ли свободата?

Има една жажда, която всички изпитваме в сърцата си – да бъдем свободни, но кой от нас би могъл да каже какво точно представлява свободата? След като успея да се отърва от Петкан, тогава ще позная ли свободата? Крузо свободен ли беше, докато господстваше на своя остров? Ако да, тогава това не му беше донесло никаква радост, поне аз не открих такава. А що се отнася до Петкан, той как би могъл да знае какво е свободата, след като едва разпознава и собственото си име?

– Ние няма нужда да знаем какво означава свободата, Сюзън. Това е дума като всяка друга. Това е разместване на въздуха, седем букви върху дъската за писане. С нея определяме онова желание, за което говорите – желанието да сме свободни. Онова, което е важно за нас, е желанието, а не неговото наименование. Макар и да не можем да изразим с думи какво точно е ябълката, на нас не ни е забранено да я ядем. Достатъчно е това, че знаем наименованията на нашите желания и можем да ги използваме, за да задоволим тези желания, тъй както използваме монети, с които си купуваме храна, когато сме гладни. Не е толкова непосилна задачата Петкан да се научи на език, който да задоволява неговите нужди. Никой не иска от нас да превръщаме Петкан във философ.

– Говорите по начина, по който говореше и Крузо, господин Фо, тъй като беше научил Петкан на „донеси“ и „копай“. Но така както хората не се делят само на диваци и англичани, така и сърдечните стремления на Петкан няма да бъдат задоволени с „донеси“, „копай“ или „ябълка“, нито дори от „кораб“ и „Африка“. Вътре в него винаги ще съществува един глас, който ще му шепне съмнения, било то с думи, безименни звуци, мелодии, или цветове.

– Ако се посветим, Сюзън, в търсенето на огромни дупки, в които да се вместят такива велики думи като Свобода, Чест, Блаженство, тогава съм съгласен, че ние ще си изгубим целия живот в търсене, препъване и падане, и всичко това ще е напразно. Това са думи без роден дом, те се скитат като самите планети в небето, и ние нищо не можем да сторим. Но запитайте се, Сюзън: защо търговецът на роби е отрязал езика на Петкан, дали, за да го държи в подчинение? Колкото и да влизаме в спорове относно думите, знаете, че това няма да промени почти нищо.

– Той не толкова се намира в подчинение, а по-скоро се е превърнал в моя сянка, защото е винаги зад мен. Той не е свободен, но не е и подчинен. Той е господар на себе си, в това число и според закона – такъв е от смъртта на Крузо.

– Въпреки това, Петкан ви следва, а не вие него. Думите, които сте написали и окачили на врата му, казват, че той е свободен, но кой би могъл, гледайки го, да повярва в това?

– Аз не съм робовладелец, господин Фо. И преди вие да сте си казал: така би казал всеки истински робовладелец! – не трябва ли да престанете? След като не желаете да ме слушате, не се доверявате на всяка моя дума, считате, че всички те са пропити с отровата на робството, тогава постъпвате не много по-различно от търговците на роби, лишили Петкан от езика му.

– За нищо на света не бил ви лишил от вашия език, Сюзън. Оставете

Петкан тук през следобеда. Вървете да се разходите. Подишайте свеж въздух. Огледайте какво се случва наоколо. За моя жалост, аз съм принуден да се крия в това убежище. Бъдете мой шпионин. Когато се върнете, разкажете ми какво се случва навън.

Излязох да се поразходя и из уличната шумотевица настроението ми започна да се оправя. Знаех, че бях несправедлива да виня Петкан за своите беди. Той може и да не е роб, но въпреки това не беше ли Петкан безпомощен пленник на моето желание историята ни да бъде разказана? По какво той се различава от дивите индианци, които пътешествениците донасят със себе си, заедно с папагали, златни идоли, индиго, кожи от пантери, за да докажат, че наистина са били в Америка? А в известен смисъл, не е ли и Фо пленник? Струва ми се, че той е доста муден. Но дали има истина в това, че през всички тези месеци се е опитвал да премества камъни, с такава тежест, която не е по силите на нито един човек, и страниците, излизащи изпод перото му, не са били празни приказки за куртизанки и гренадири, както ми се стори по-рано, а все същата история, преразказвана отново и отново в различни версии и всяка от тях мъртвородена: историята на острова, все така безжизнена под неговото перо, каквато беше и под моето?

– Господин Фо – казах аз. – Аз взех решение.

Но човекът, седящ зад бюрото, не беше Фо. Там седеше Петкан в дрехите на господин Фо и с неговата перука, мръсна като птиче гнездо на главата му. В ръката си, стояща над листите на Фо, той държеше перо с капка черно мастило, блещукащо на върха му. Аз извиках и се втурнах, за да го грабна. Но в този момент Фо се обади от леглото, където бе легнал.

– Остави го, Сюзън – каза той с изморен глас, – той привиква към оръдията на труда, това е част учението за писане.

– Той ще зацапа листите ви – извиках аз.

– Те достатъчно са зацапани, няма как да се омърсят повече – отговори той. – Елате и седнете при мен.

Седнах до Фо. В силната дневна светлина, нямаше как да не обърна внимание на мърлявите чаршафи, на дългите му и мръсни нокти, на големите торбички под очите.

– Стара курва – каза Фо, прочитайки моите мисли. – Стара курва, която може да се занимава със своя занаят само под прикритието на нощта.

– Не говорете така – възразих аз. – Все едно курвата попива в себе си разказите на другите хора и после ги представя на света, разказани много по-красиво. Ако ги нямаше писателите, които да вършат тази работа, светът щеше да е много по-беден. Имам ли право да ви нарека с тази обидна дума, след като ме приютихте, бяхте мил с мен и приехте моята история? Дадохте ми дом, когато нямах. Мисля за вас, като любовница, или ако мога да кажа това, като съпруга.

– Преди да се изразявате чак толкова открито, Сюзън, изчакайте, за да видите какъв плод ще родя. И след като заговорих за раждане, не е ли дошло време да ми кажете истината за вашето дете – изгубената дъщеря в Баия? Наистина ли имате такава дъщеря? Жива дъщеря, а не част от история?

– Ще ви отговоря, но не и преди да ми кажете следното: момичето, което изпратихте да ме следва, онова, наричащо себе си с моето име – тя жива ли е?

– Вие я докоснахте, прегърнахте, целунахте. Как може да се съмнявате, че не е жива?

– Да, тя е жива, както и дъщеря ми е жива, както и аз самата; вие също сте жив, не по-малко или повече от всеки от нас.

– Забравихте за Петкан.

Обърнах се към Петкан, който все още бе зает с писане. Хартията пред него бе силно зацапана, като че над нея се намираше дете, хванало за първи път перо, но там нямаше написано каквото и да било слово, само редове и редове с „о“, плътно една до друга. До лакътя му имаше втора страница, изцяло изписана отново с тази буква.

– Петкан да не се учи да пише?

– Да, пише по някакъв свой си начин – отвърнах аз. – Пише буквата „о“.

– Това все пак е начало – каза Фо. – Утре трябва да го научите да пише „а“.

IV

Стълбището е тъмно и грозно. На стълбищната площадка се спъвам в някакво тяло. То не помръдва, не издава някакъв звук. Драсвам клечка кибрит и успявам да различа жена или момиче, краката ѝ са свити под дълга сива рокля, дланите са прибрани под мишниците; или, възможно ли е нейните крайници да са изключително къси, като закърнелите крайници на сакат човек? Лицето ѝ е увито в сив вълнен шал. Започнах да го развивам, но този шал ми се струва безкраен. Главата ѝ се поклаща. Не е по-тежка от сламена кукла.

Вратата не е заключена. Луната осветява стаята през единствения прозорец. По пода се чува забързано топуркане – навярно мишка или плъх.

Те лежат в леглото, един до друг, без да се допират. Суха като хартия кожа, е обвита около костите им. Устните са притворени, разкриващи зъбите и поради тази причина се създава впечатлението, че се усмихват. Очите им са затворени.

Дърпам завивката, сдържайки дъха си, като очаквам, че от това ще се разпаднат, разпилеят на прах, но те лежат цели, той е облечен в нощна риза, а тя – във фуста. Във въздуха се носи лек аромат на люляк.

При първото придърпване завесата пред нишата се разкъсва. Ъгълът е потънал в мрак, в този застоял въздух кибритените ми клечки не искат да се

запалят. Навеждам се, опипвам внимателно, откривам мъжа с име Петкан, лежащ по гръб. Докосвам краката му, които са твърди като дърво, после бавно продължавам нагоре по меката тъкан, с която тялото му е увито до лицето.

Макар кожата му да е топла, аз с опипване търся и намирам пулса на гърлото му. Слаб е, като че сърцето му бие от някаква далечно място. Леко подръпвам косата му. Наистина е като агнешка вълна.

Зъбите му са стиснати. Вкарвам нокът между тях и се опитвам да ги разтворя.

Лягам на пода до него, миризмата на стар прахоляк изпълва ноздрите ми.

След доста време, толкова дълго, достатъчно да задремя, той помръдва, въздъхва и се обръща на другата страна. Звукът, който тялото му издава, е тих и сух като листа, падащи върху други листа. Вдигам ръка до лицето му. Устата му е разтворена. Доближавам ухото си до устата му. Чакам.

Отначало не се чува нищо. След това, ако успея да се абстрахирам от ударите на собственото ми сърце, започвам да долавям слаб и далечен шум: както тя бе казала, като звук на вълни в морска раковина, а над него, като струна на цигулка, докосната веднъж или два пъти – свирене на вятър и птичи крясък.

Притискам се още повече, ослушвам се за други звуци: чуруликането на врабчета, глух удар на мотика, различавам някакъв глас.

От устата му, вместо дихание, се изливат звуците на острова.

* * *

В един от ъглите на къщата, на височината на човешки ръст, една табелка е захваната на стената. „Даниел Дефо, писател“ – написано е с бели букви върху син фон, а след това има още букви, които са прекалено дребни за разчитане.

Влизам. Макар навън да е ясен есенен ден, светлината не прониква през стените. На стълбищната площадка се препъвам в тяло, леко като сламена кукла, на жена или момиче. Стаята е по-тъмна от преди, но с опипване около камината, откривам парче от свещ и го запалвам. Свещта гори със слаб и син пламък.

Двамата в леглото лежат с лица един към друг, нейната ръка е върху свивката на ръката му.

Петкан, в неговата ниша, е обърнат към стената. Около врата му – не видях това преди – има белег, приличаш на огърлица, от въже или верига.

Върху масата има единствено две мръсни чинии и една кана. На пода – кутия за писма с медни панти и закопчалка. Слагам я върху масата и я отварям. Най-горният пожълтял лист се сгъва на полумесец при лекото ми докосване. Доближавам свещта по-близо и прочитам първите думи, напи-

сани с обемист и полегат почерк: „Драги господин Фо, накрая вече нямах сили да греба“.

Въздъхнах и се метнах през борда, почти без да разплискам водата. Хваната от течението, лодката с поклащане се отдалечава в южна посока, към владенията на китовете и вечните ледове. Около мен, във водата, са разпръснатите от Петкан листенца.

Греба с ръце към тъмните скали на острова, но нещо хлъзгаво и тежко ме хваща за крака, нещо докосва ръката ми. Намирам се на мястото с многото водорасли, те се повдигат и смъкват с вълните.

С въздишка, леко разплисквайки водата, аз потопих глава под водата. Със загребване на ръцете се спускам надолу, а около мен, като снежинки, се носят листенцата.

На няколко места тъмната маса на потъналия кораб е покрита с бели петна. Той е голям, по-грамаден от левиатан: огромен корпус със счупени мачти, пречупен през средата, покрит от всички страни с пясък. Обшивката е черна, пробойната е дори още по-черна. Ако кракенът се спотайва някъде, тогава той е именно тук и гледа от дъното със своите твърди очи.

Пясъкът се вдига изпод краката ми на малки струи. Тук няма пасажи от малките шарени рибки. Влизам през пробойната.

Намирам се под палубата, левият борд се намира под краката ми; придвижвам се между греди и подпори, които са хлъзгави на допир. Парчето свещ виси на връв на шията ми. Вдигам я пред мен като талисман, макар от нея да не се излъчва никаква светлина.

Пред мен се изпречва нещо, може би акула, тялото на мъртва акула, покрито с меки морски цветя, или тяло на стражник, завито в изгнила тъкан. Минавам с лазене покрай него.

Никога не съм си мислила, че морето може да е мръсно. Но пясъкът под ръцете ми, намиращ се извън циркулацията на водата, е мек, влажен, слузест. Прилича на глината във Фландрия, в която вече поколения гренадири лежат мъртви, застинали в неподвижни пози, като че са заспали. Ако спра да се движа и за миг, усещам как много бавно започвам да потъвам в него.

Стигам до една отвесна преграда и стълбище. Вратата в началото на стълбището е затворена, но аз я подпирам с рамо и натискам, водната стена поддава, и аз мога да вляза.

Това не е селска баня. В черното пространство на каютата водата е неподвижна, същата вода, която е била там вчера, миналата година, преди триста години. Сюзън Бартън и нейният мъртъв капитан са дебели като прасета в белите си ризи за спане, вкоравените им крайници са протегнати напред, техните ръце, набръчкани от дългото стоене във вода, доближени като за молитва, плават, подобно на звезди под ниския таван. Пропълзявам под тях.

В далечния ъгъл, под напречните греди, наполовина покрит от пясък, със свити колена, с ръце между бедрата, намирам Петкан.

Подръпвам вълнената му коса, докосвам с пръст веригата около врата му.

– Петкан – казвам аз, опитвам се да кажа, накланям се над него, забивайки ръце и колена в тинята, – кажи ми, какъв е този кораб?

Но това място не е за думи. Всяка излизаща от устата сричка бива уловена от водата и се разтваря в нея. Тук телата са безсловесни. Това е домът на Петкан.

Той се върти, завърта се във всички посоки, докато застива на една страна, с лице към мен. Кожата му е опъната по лицето, устните са свити назад. Плъзгам пръст по зъбите му, опитвам се да ги разтворя.

Устата се отваря. От нея не излиза дихание, а поток, един безкраен поток. Той потича по неговото тяло и по моето, тече из каютата, по останките от кораба, измива скалите и бреговете на острова, продължава на север и на юг до края на земята. Нежен и прохладен, тъмен и безкраен, той се плъзга по клепките ми, по кожата на моето лице.

От английски Пейчо Кънев

АТЕЛИЕ

Иван Кирков *Глава, 1967*

Владимир Попов

Владимир Попов е роден на 25 май 1942 г. в Русе. Завършва Втора гимназия „Баба Тонка“ в родния си град и българска филология в СУ „Св. Климент Охридски“. Работи като редактор в литературни вестници и списания, сред които сп.„Родна реч“, сп.„Пламък“, в.„Литературен форум“. След 2000 г. е редактор в изд.„Просвета“, където е и автор на учебници и помагала. Издал е стихосбирките „Тайна“ (1979, награда „Южна пролет“ за дебют), „Страница“ (1984, годишна награда на СБП), „Сърдечни емисии“ (1989), „Нежната глутница“ (1995), „Чупливо. Избрани и нови стихотворения“ (2012), „Лична хроника“ (2013), „Отсъствие“ (2015, II награда „Иван Николов“). Поместените тук стихове са от „Епилог. Избрани и нови стихотворения“, предстоящо издание.

ПРИПИСКИ

И ВЕЧЕ МЕ НАСТИГА

– С кого се надбягваш, бързоного момченце,
по цветната улица на живота си?

– С вятъра се надбягвам, с немирника вятър,
и вече го настигам.

– С кого се надбягваш, момъко дързък,
по стръмната улица на живота си?

– С любовта се надбягвам, с лудетината любов,
и вече я настигам.

– С кого се надбягваш, ненаситни човече,
по прашната улица на живота си?

– Със славата се надбягвам, с изкусителката слава,
и вече я настигам.

– С кого се надбягваш, невидимо старче,
по сляпата улица на живота си?

– Със смъртта се надбягвам, с избавителката смърт.
И вече ме настига.

01.2016

ЛЪЧЪТ

1.

Пронизал гъбините ми, проникнал
в най-дълго пазените мои тайни,
какво ли осветява там лъчът на изцелението?
И как изглеждат греховете ми след толкова години?
Не са ли те мутиралите клетки на живота ми,
най-сетне видими за всички?
Но точките са вече очертани върху кожата.
Жената в бяло се прицелва в тях и стреля.
Започва триминутното Пришествие,
в което Dr Röntgen е Иисус

2.

Докато сферата небесна се върти над мен
и апаратът своя лъч изпраща, аз си мисля:
(макар че всички ми говорят да съм позитивен):
А ако все пак не успее да се справи
и лошите го победят – готов ли си за Нея?
Но после с всички сили душата ми се устремява
като лъч навън, където все така по Далчев
могъщо и безкрайно бий животът.
И аз разбирам, че не съм роден
единствено за да умра

02.2016

НАДЕЖДА

От всички тук по име викат само нея:

– Надежда!

Тя става и тръгва.
Изящна и лека
като статуетка,
оцеляла след трус,
уплашил до смърт обитателите на къщата.

Обитателите на къщата сме ние.
Трусът още отеква
в изтръпналите ни души.
Още люлее телата ни втора употреба.

Обитателите на къщата сме ние:
Иванов
Петров
Попов
Иванова
Петрова
Попова

От всички тук по име викат само нея:

– Надежда!

Тя става и тръгва –
от чакалнята на чистилището
към лъча на изцелението.

Следим изящната ѝ походка
на статуетка,
оцеляла след трус.
И се молим.
Молим се не за себе си.
Молим се за нея.

Едничката ни
истинска
Надежда.

03.2016

БУКВАР

Защо са пременени днес децата от квартала,
излезли като от картинки на буквар?
Защо и майките сияят като първолаци
с огромни кошници цветя в ръце?
И накъде отиват в утрото така красиви
и лъчезарни? Далечна музика се чува
и те вървят, понесени от нея...
И само от един прозорец горе
следи ги с поглед болният от рак –
той, авторът на техния буквар.

Изучил вече азбуката на страданието,
преминал през лъчите на познанието,
какво ли мисли възрастният мъж,
облакътен на спомените си отпреди век?
А може би той също е минавал
в далечна утрин, вдъхновен и млад,
под нечий друг прозорец, без да забележи,
че оттам – проникнал сякаш в бъдното –
следи го с поглед болният от рак...
Ала това е вече друг буквар.

15.09.2016

СМЯНА НА ЧАСОВОТО ВРЕМЕ

Да превъртиш напред стрелките на часовника
и изпреварил истинското време
като във фантастичен филм
да си и тук, и там, и в Днес, и в Утре...

Каква възможност да надникнеш в бъдещето –
макар за час да си всевиждащ и всеможещ!

Женицата до теб в чакалнята за онкоболни
не знае още фаталната си диагноза.
Но ти я знаеш. И не чакай! Изведи я на простор
и набери ѝ билки в планината, те ще я спасят.
А после отведи я до дома ѝ, където за нея се тревожат.

Виж, слепият с бастуна си пресича булеварда.
Вземи го под ръка и преведи го. Но побързай!
Защото олиото вече е разлято
и той ще се подхлъзне точно пред трамвая.
А от часа в аванс минута само имаш още.

Дотук успя. Ала какво те тласка
да виждаш как в далечен град избухва бомба,
ако не се намесиш. Спри метрото!
Опасният човек е този вляво. Нямаш време!
Падни върху му, за да не се взриви!

Часът ти свърши – колкото можа, направи.
Като във фантастичен филм
на масичката до леглото си откриваш
това стихотворение.
Отпреди час.

04.2016

СЪДБИ

Жената на моя мъртъв приятел
на път за Америка
през сърцето ми мина
и то я последва.

Беше полетът дълъг и странен.
Аз напрягах и мисъл,
и слух.

И високо над нас, в небесата,
дочух:
разговаряха, както говорят душите –
без думи,
без звук,
в светлина –

моят мъртъв приятел
и моята мъртва жена.

11.2016

КОНТИНЕНТИ

Какво ли свързва двата континента Аз и Ти,
освен Голямата вода, наречена Атлантика?
Дали далечните ни скъпи хора,
преселени в небитието,
или роякът от деца и внуци,
които можеха да бъдат братя,
ако животът ни се беше стекъл другояче?

Ала животът е това, което е.
На белова направо е написан.
Ще го чете небесната комисия.

А дотогава двата континента ще люлеят
нови земетръси и вулкани,
ще ги сближават сини океани...

Но никога, но никога не ще ги слеят.

10.2016

НОЩ И ДЕН

Сега е нощ при теб.
И вслушан
в далечното ти дишане,
опитвам се да си представя стаята,
в която си,
градът със странно индианско име,
от тебе обитаван,
и теб самата –
най-милата ми родна чужденка.

Дъхът ти прекосява океана
и топлината му
изрязва кръгче светлина
върху прозореца ми,
заскрежен от студ.
Денят нахлува в мен и ме замайват
далечната прегръдка на съня ти

и ароматът на липи от родния ми град.
Там сме били и двамата, но без да знаем,
че някога ще бъдем Нощ и Ден.

Но ето че планетата отново се е завъртяла.
Сега от Мрак съм аз.
А ти от Светлина си цяла.

11.2016

ЕВА

Тя,
Майката на всички ни
и моя внучка,
от своята вселена цветна –
райската количка –
учудено се взира в мен,
протяга ми ръчички,
бърбори на езика си невнятен
и може би си мисли:
– Не е възможно този старец
да ми е роднина...
Той сигурно е Господ.
Бди над мен.

А Господ –
след толкова несбъднати мечтания,
след доживотни загуби и отчаяния,
сам себе си прогонил
от райската градина,
пребродил своята вселена безуспешно
в безумно търсене на нещо,
което другите наричат щастие –
учудено се взира в Ева
и проговорил нейния език невинен,
който само двамата разбират,
си мисли:
– Не е възможно щастието да е тъй наблизо!

10.2016

ПРИПИСКИ

Червената вода дойде
и отнесе баща ми Стефан.
Беше лето 1946-то.
И вилнееше червената вода.

Синята вода дойде
и отнесе майка ми Вяра.
Беше лето 1994-то.
И вилнееше синята вода.

Зелената вода дойде
и отнесе брат ми Георги.
Беше лето 2012-то.
И вилнееше зелената вода.

Черната вода дойде
и отнесе жена ми Тотка.
Беше лето 2013-то.
И вилнееше черната вода.

Стоя на брега и чакам
моята вода да дойде.
Синовете ми да допишат
каква е вода вилняла.

02.2016

РАЗКАЗ

Ани Пру

Една Ани Пру е родена на 22 август 1935 г. в Норич, щата Кънектикът, САЩ и е една от най-интересните американски писателки, а прави своя литературен дебют на петдесет и три годишна възраст. С първия си роман „Пощенски картички“ (1992 г.) Ани Пру печели наградата ПЕН/Фокнър за проза, за втората си книга, романа „Новини от колетните пратки“ (1993 г.) получава наградата „Пулицър“ за проза, както и националната награда на САЩ за Книга на годината. Нейният разказ „Планината Броукбек“ е литературната основа, върху която през 2005 г. е създаден едноименен филм с режисьор Анг Ли, спечелил няколко престижни награди, сред които „Златен лъв“, „Златен глобус“, три „Оскара“ и др. Няколко години, след като приковава към себе си вниманието на литературната критика и се превръща в знаменитост, Ани Пру пише: „Популярността не влияе добре върху възгледите за човешката природа. Когато институциите, управляващи фестивали и колежи, ви канят да четете пред читателска аудитория (за много крупна сума, която ви плащат на час), разбирате, че те са ловци на глави, търсещи наградени писатели. Не ги интересува особено какво точно пишете, нито какво се опитвате да кажете.“

През 1997 г. Ани Пру печели наградата „Дос Пасос“ за цялостно творчество, два пъти е носителка на наградата „О’Хенри“ за най-добър разказ на годината в САЩ. Пру живее повече от тридесет години в щата Уайоминг. Омъжвала се е три пъти, развеждала се е също толкова, има трима сина и дъщеря.

ЕДИН РЕШИТЕЛЕН МЪЖ

Капитан Джеймс Дюк, петдесетгодишен, тъмнокос, привлекателен, с известни уговорки, разбира се. Той се бореше непоколебимо и последователно с вътрешното си усещане, че е твърде незабележителна личност, и полагаше неимоверни усилия да го прикрие. В характера му имаше нещо, наследено от Дон Кихот: люшкаше се между болезнено самосъжаление и смазващ деспотизъм както към неговите подчинени, така и към самия себе си. В представите му бъдещето представляваше безконечна поредица от разочарования.

Един ден, когато въобще не бе успял да изтрезнее (ставаше дума за злополучния му рожден ден), той се измъкна от жалкия хленч, присъстващ постоянно в живота му, поради следната причина: хвърлиха го на борда на британски кораб с цел да овладее моряшкия занаят като офицерски кандидат; по този начин постъпват с „нежелано от никого кутре, вързано за някое дърво в гората и оставено да бъде разкъсано от дивите зверове“. Но дори и впускането в моряшкото поприще се бе случило благодарение на факта, че дядо му по бащина линия, старият Николаус Дюк, голяма клечка във внушаващата доверие компания за добив на дървен материал „Дюк и синове“ в Бостън, писа на достигналия преклонна възраст Дред-Пийкок, благородник, притежаващ титлата пер, и го помоли да предостави препоръка за внука му в Адмиралтейството. Перът направи услугата, за която беше помолен, след две седмици двамата старци обядваха заедно, но от тях вече нищо не зависеше. Джеймс Дюк издържа на напрежението, повишиха го в длъжност като представител на кандидатите от страна на влиятелните родове, владеещи обширни земи, както и синовете от семейства на перове. Наполеоновите войни го тласнаха по пътя на светкавично развитие в кариерата – от най-ниския офицерски чин бе издигнат направо в звание капитан. На този позиция Дюк се задържа до 1808 година, все още ненавършил петдесет и една. В разгара на зимата пристигна писмо от неговия братовчед от Бостън, Фрийгрейс Дюк, който се интересуваше дали Джеймс би обмислил възможността да заеме директорски пост в борда на директорите на компанията „Дюк и Синове“. Постът бил овакантен след кончината на господин Седли, бащата на Джеймс.

Новината за смъртта на баща му дълбоко разтърси Джеймс. От много години не беше получавал никакви новини от стария. Примири се, че ако Седли му е оставил нещо в наследство, то сумата би била обидно незначителна, не повече от шилинг – два, или писмо, съдържащо остро порицание, че синът е причинил смъртта на първата му жена, майката на Джеймс; капитанът винаги бе живял с усещането, че баща му го мрази.

С всеки изминал ден Джеймс все по-сериозно се замисляше дали да се включи в управителния борд на семейната компания за добив на дървен материал. Ако приеме, би следвало да направи някакви отстъпки, да не се противи на факта, че става американец. Представяше си срещите с партньори – олющена дъбова маса, половин дузина дървари от пустошта, отпуснати на чамови пейки наоколо, всеки стиснал халба домашна бира, в която предварително е излял значително количество ром.

Още преди да напише черновата на хладния си отказ, от някаква правна кантора в Бостън пристигна друго писмо, подписано от адвокат Хю Трамбъл. Беше в края на декември, дните се нижеха къси и мрачни, най-лошото време през цялата година в Англия. Адвокат Трамбъл молеше Джеймс да отпътува колкото е възможно по-скоро до Бостън, Америка, за да научи нещо в своя полза. Приложено бе изпратен чек от компанията „Дюк и синове“ на стойност сто паунда, покриващ разноските за пътуването.

Корабът „Уестърн блесинг“ беше претъпкан с немци, плаващи към Пен-

силвания, където възнамеряваха да основат своя утопична колония; тези хора непрекъснато се караха за разни подробности относно рая на земята, който мечтаеха да построят. Денем Джеймс Дюк се задържаше през цялото време в каютата си, за да се отърве от тях; появяваше се на палубата само да подиша чист зимен въздух, или излизаше да обядва и да пие чаша приличен алкохол с капитан Юклид Гън, който беше по-възрастен от Джеймс, но бе капитан също като него. Веднъж двамата хапваха печено пиле и се опитваха да установят кои са общите им познати от морската служба. Приказваха си за пенсионирани и осакатени приятели, а питието в каната намаляваше все по-застрашително.

– Капитан Ричард Муър, един от най-кадърните моряци, които някога съм срещал, се видя принуден да отвори магазинче за херинга в Бостън. Ти си щастливец, капитан Дюк, че имаш връзки с богато семейство. За себе си не мога да очаквам, че някой ще се сети да ми предложи някоя тиха службичка, но се надявам да са ме погребали, преди да ми се наложи да тикам количка, пълна с миди на пазара.

– Направо съм шокиран, че Дик Муър го е докарал до това жалко положение. Но, капитан Гън, сигурен съм, че те очаква много по-добро бъдеще от това да търгуваш с миди на хората. Нали се славеше като майстор на страхотни малки масички?

– Да ти кажа, правя го за удоволствие. Никога не съм се опитвал да си изкарвам прехраната с този занаят.

– Може да опиташ. Всичките ми познати се възхищават на малките ти масички – като хей тази там – каза Джеймс и посочи един от образците на майсторството, постигнато от капитана: масичка от абанос, на чиято повърхност бе инкрустиран кораб с вдигнати платна, изработен от зъб на морж. – Всяко семейство на моряк би се радвало да притежава такава прекрасна мебел.

– Тя трябва да стане твоя, когато слезеш от кораба! Аз ще направя друга като нея, но ти ще вземеш тази за спомен от годините, прекарани на морето и от това пътешествие. Настоявам! Виж, тук има едно тайно чекмедже, където може да скриваш любовните си писма.

Други подбрани гости също присъстваха понякога на масата на капитана – веднъж се появи една жена, госпожа Поузи Брандън, твърде висока дама, чиито ръст надвишаваше този на мнозина от господата. Тя предпочиташе да седи мълчаливо на мястото си и изричаше няколко думи единствено когато я принуждаваха да го стори. Госпожа Брандън се завръщаше у дома след дълго гостуване у роднина в Европа и възнамеряваше да се присъедини към съпруга си, господин Уинтроп Брандън, презвитериански проповедник, който бе изградил непоклатима репутация с публикацията на книга с напътствия за целомъдрен и добродетелен живот. Един от пасажерите, Томас Горт, ѝ обръщаше извънредно внимание. Джеймс разбираше защо този Горт любезничи така настойчиво; Поузи Брандън имаше тъмни като оникс очи и гъсти, черни мигли. Очевидно Горт я бе поставил на твърде висок пиедестал. Когато госпожа Брандън спомена, че е посещавала излож-

бата на мадам Тюсо в театър „Лайсъум“ – всъщност били изложени восъчни фигури на зловещи престъпници – Горт я помоли да им разкаже всичко за тях в най-малки, ако се налага дори отблъскващи подробности. Дамата отклони молбата му, обяснявайки, че е отклонила поглед от по-голямата част от експонатите.

– Не виждам как представителка на нежния пол, пък било то от немска или френска националност, е предпочела да съсредоточи вниманието си върху толкова отблъскващ начин на изразяване – отбеляза тя, визирайки, без съмнение, мадам Тюсо, след което наряза на парчета месото в чинията си. – Научих, че първоначално придобила уменията си в тази област, изработвайки восъчни цветя за погребални венци – след тези две изречения Поузи Брандън не отрони нито дума повече.

Дните на пътешествието, през които пасажерите изпитваха усещането, че хоризонтът се накланя някак неестествено, минаваха твърде бавно. Когато приближиха континента, почти всички излязоха на палубата, за да наблюдават десетките кораби – изработени от дърво гиганти, по които бяха изопнати множество въжета, придавайки им вид на музикални инструменти, блещукащи с кристалчета сол, полепнали по тях. Пристанището на Бостън беше така претъпкано с плавателни съдове, че техният кораб хвърли котва на разстояние, отдалечено от доковете на двайсет минути гребане с лодка.

Джеймс изнесе на палубата куфара си, една, честно казано, твърде протрита вещ. Никъде не забеляза масичката, инкрустирана с кораб, изработен от бивни на морж, която му беше обещана, затова отиде при капитан Гън на мостика.

– Бих искал още веднъж да ти благодаря за масичката – подхвърли той.

Стори му се, че капитанът го изгледа твърде хладно.

– А, така ли? – отбеляза старият моряк.

– Сър, с нетърпение очаквам възможността да ѝ се насладя в новия си дом.

– Така ли?

– Ако ти е по-удобно, аз мога да я изнеса на палубата със собствените си ръце.

– Хей, Удроу! – изрева капитанът към един моряк. – Донеси малката масичка от каютата ми и я дай на този джентълмен – без никакво съмнение думата „джентълмен“ бе произнесена с твърде подигравателен тон. Джеймс Дюк изпита подозрението, че капитан Гън в дълбоката си същност бе истински скъперник, чиято щедрост се беше пробудила за миг под влияние на бутилката Мадейра.

Натъпкаха Джеймс Дюк в лодка заедно с още тридесет пасажери. Една особено пълна жена стана, за да поеме малък вързоп. Теглото на багажа я изненада, тя се олюля, направи опит да го задържи в ръце, след това полетя с пронизителен писък към ледените води на пристанището. Масивната дама се вкопчи в лодката и внушителната ѝ маса изхвърли още двама пасажери от местата им. Капитан Дюк протегна ръка към един изпаднал в ужас мъж. Бавно, но необратимо лодката се надигна на една страна и изпрати извън

борда Джеймс и още десетина диво ревящи от страх господа. Опитвайки се отчаяно да си поеме дъх (защото Джеймс Дюк не можеше да плува), той замаха с ръце, опитвайки се да се добере до лодката. Пръстите му я докоснаха, макар че едва ли го бе осъзнал, след това потъна изцяло под водата, защото пълната дама се вкопчи във врата му. Джеймс се изплъзна от ръката, която го държеше в плен; с инстинктивно, отчаяно движение успя да подаде нос над повърхността и да вдиша прекрасния въздух. В този момент нещо сграбчи косата му и го замъкна към задната страна на лодката, после същото нещо стисна яката на палтото му и продължи да го тегли кой знае къде. Той изведнъж се озова с лице, притиснато към борда, после някой го повдигна и го остави на дъното, в краката на останалите пасажери. Най-сетне Джеймс отвори очи и погледна своя спасител – жена с черно боне на главата, която се взираше в него с ясни, наситено черни очи – госпожа Брандън, която току-що бе демонстрирала физическа сила за двама мъже.

В Бостън беше непоносимо студено; заваля сняг и не престана да трупа, докато навсякъде в града се възцари тишина и погълна и най-незначителните шумове, спусна се над покриви, карети, хора, а снегът все така продължаваше да вали. Два дни след пристигането си, измъчван от смазващо главоболие, Джеймс Дюк излезе от странноприемницата, където беше отседнал, и се запъти към кантората на Трамбъл и Тендрил, подхлъзвайки се по заледените, застлани с обли камъни улици.

Напълно възможно е този адвокат да произхожда от Англия, помисли си Джеймс, разглеждайки с интерес модерното двуредно сако с безупречни ревери на събеседника си. Хю Трамбъл настани своя гост в кресло съвсем близо да пламтящата камина.

– А сега, сър – подхвана той, – да се заловим за работа. – След което в продължение на един час разясни всички подробности по завещанието на Седли Дюк.

Въодушевен и объркан, Джеймс Дюк се върна в странноприемницата с цяла връзка ключове в джоба си. Бяха му обяснили, че Седли Дюк съжалява за проявяваната от него – толкова години! – враждебност към Джеймс и му е завещал, половината от цялото си имущество, включително великолепната къща на север от улица „Тримънт“, овощна градина на площ от шест акра, двадесет акра ливади, конюшня с дванадесет отделения, две карети, шест впряга с по два коня всеки, почти два милиона акра гори в щата Мейн, колекция от индиански реликви, препариран крокодил, осем сребърни тави, двадесет и четири калаени чинии, нож с дръжка, изработена от черупката на костенурка, библиотека, състояща се от осемдесет и четири книги, две големи бъчви португалско вино „Верде“, осем по-малки бъчви ром, две фусти, върху които бяха избродирани пасторални сцени, пет турски килима, шест склада за дървен материал, двадесет и седем акра заблатена земя, от която можеше да се добива готварска сол, дялове в няколко кораба, пет фабрики за производство на поташ, предприятие за направата на различни видове керемиди, гори в Охайо, банкови сметки и ценни книжа. И почти още толкова неща, които Джеймс не можа да запомни.

Заръча на кочияша, който бе наел, да го закара към къщата на баща му, сега негова. Каретата трополи дълго време по дълга, извита като лък улица и спря пред внушителна постройка от червени тухли с черна лакирана врата, която привличаше погледа като магнит, защото до нея имаше прозорци, увенчани с пищни корнизи. Джеймс изброи осем комина, от които към небето се вдигаше гъст пушек. Белокоса жена в сива вълнена рокля открехна вратата и буквално се ококори, като го видя. След това се поклони и изрече с английски акцент, за какъвто Джеймс бе закопнял, че е госпожа Тъбджой, „икономката на господин Седли, сър. Сега съм на вашите услуги и ви приветствам с добре дошъл."

Той влезе в преддверието и изведнъж се озова в детството си, седнал на люлка, която някой непознат бе залюлял неочаквано силно. Познаваше всеки инч от това място. Тук беше прекрасното махагоново стълбище, стигащо до мрачния коридор на втория етаж, прътът за изопване на килимите, а хей там – ужасната закачалка за дрехи, висока десет фута, така потискаща на вид. Тази старинна мебел, с огледало, цялото оцапано с петна, с куките за шапки, палта и пелерини, беше почетният пазач на къщата. Всеки ден, когато Седли се прибереше у дома, оставяше чадъра си в извитата като лира поставка, окачаше черната си шапка, палтото и шала си, освобождаваше се от градския си вид и преминаваше в света, който наричаше „у дома". Баща му отиваше в библиотеката и пиеше уиски, докато прислужницата позвънеше със звънеца на вечеря. Младият Джеймс и Седли седяха на двата срещуположни края на дългата шестнадесет фута маса и не разменяха нито дума помежду си. Джеймс се отърси от този спомен. Беше забравил живота си тук. Двама мъже внесоха куфара ми и малката масичка на капитан Гън.

– Може би ще предпочетете да се настаните в стаята на покойния си баща, господин Дюк? – попита госпожа Тъбджой и отвори тежка махагонова врата на втория етаж. Стаята беше просторна, прозорците разкриваха изглед към дъбове с тежки, внушителни стволове. Чудовищното легло беше от махагон със зелен балдахин и тежки ресни, а стълбовете, които го крепяха, имаха формата на делфини и русалки. Джеймс долови лека миризма на дим от пури, на вълна, лак за кожи и коне. Поклати глава.

На третия етаж влязоха в стая, която веднага му хареса. Пред камината имаше два приятни фотьойла с високи облегалки, тапицирани с изсветлял червен брокат.

– Госпожо Тъбджой, може ли момчето веднага да донесе тук малката масичка от преддверието?

– Разбира се. Ще се погрижа за това – отвърна тя.

Останал сам, Джеймс започна да проучва стаята. Мебелите бяха от палисандрово дърво, не от махагон. От прозорците се откриваше изглед над върховете на дъбовете към бляскавата повърхност на морето, което не се виждаше от стаята на баща му. Над умивалника висеше голямо, леко потъмняло огледало – той се вгледа в него – вдъ замъглен образ на мъж, който изглежда решителен, силен, без следа от колебание, без никакъв знак, че въпросният господин е незначителна личност.

Посещението в конюшните беше опияняващо преживяване. Можеше да си избере какъвто пожелае кабриолет – файтон или двуколка, по-тесен и бръз модел.

Кочияшът Уил Тинг влезе в стаята и побърза да навлече ливреята си. Беше бъбрив и раболепен тип, подмяташе „Да, сър!“, сякаш разхвърляше с шепа семена върху прясно изорана земя. Сочеше разни забележителности над шосето, къщи на свещеници и границата на земите им, имотите на големите търговци и важните хора в града. Преминаха край една внушителна постройка – дома на Фрийгрейс Дюк и Ленор, неговата съпруга, след това край къщата на друг братовчед, Едуард Дюк и жена му Лидия.

Семейството на Унтроп Брандън живееше в малка къща в местността Уилямс Корт близо до две пивници и книжарница за религиозна литература. Джеймс тъкмо тръгна по утъпканата пътека към входната врата, стиснал в ръка подарък – сребърна тава (опакована в дълго и щедро парче муселин) – за да благодари на госпожа Брандън, че бе спасила живота му, когато чу странни звуци, долитащи от вътрешността на къщата: поредица от глухи удари, сякаш няколко тежки предмети бяха паднали едновременно на пода, и оглушителен вик.

„Боже мили, та той я бие!“ Джеймс спря на най-долното стъпало и се поколеба: дали да не си тръгне и да дойде някой друг път, или да почука на вратата и –може би – да се изправи лице срещу лице с разярения съпруг, изгубил разума си от гняв. Нима не бе негова лична отговорност да се притече на помощ на жената, която бе спасила живота му? Да, беше. Джеймс смело почука на вратата. Разнесе се дрезгав, пронизителен писък. Почука на вратата още веднъж. Къщата изведнъж заглъхна. След няколко предълги минути, точно когато вече бе обърнал гръб, вратата се отвори и госпожа Брандън застана на прага с вид на човек, който си поема дъх с огромно усилие. Гърдите ѝ се повдигаха красиво и още по-красиво се спускаха, после отново се издигаха.

– Господин Дюк! Какво удоволствие, че ви виждам. Влезте, моля. Моля ви, влезте.

Той я огледа, но не забеляза никакви признаци на лошо отношение с изключение на учестеното ѝ дишане и една красива къдрица черна коса, напуснала привичното място зад ухото ѝ. Зениците на прекрасните ѝ очи бяха разширени. Джеймс я последва в разхвърляна всекидневна стая с осмоъгълна маса, върху която бяха пръснати множество разтворени книги. Имаше и бюфет, отрупан с калаени тави и чинии, с пет врати, а над тях сияеха цял ред слънчеви прозорци.

– Господин Дюк, бихте ли изпили с мен чаша чай?

– С най-голямо удоволствие – отвърна той и остави подаръка си върху стол, чието стъпало за краката бе счупено на парчета.

– Моля да ме почакате. Веднага ще се върна. Нямаме прислуга, затова аз приготвям всичко сама – тя излезе от стаята с бързи, уверени стъпки, а той остана на мястото си и започна да се оглежда наоколо. Зад стъклените витрини в библиотеката бяха подредени събраните съчинения на неколцина

проповедници, известни с тълкуванията си на Светата Книга. Дюк разгледа отворените книги, нахвърляни безредно на масата. Всички без изключение бяха проповеди; видя и лист хартия, наполовина изписан със ситен почерк, перо и мастилница – очевидно собственикът на къщата, Преподобният Брандън, се бе заровил в тези четива, за да сътвори собствената си проповед. Зад гърба на госта се разнесе съскащ звук. Той се обърна. Вратата беше леко открехната. През процепа Дюк зърна грубо, влажно от пот лице на около четиридесетгодишен мъж със сплъстена, полепнала по черепа коса – нещастникът мърмореше нещо през стиснатите си, окървавени устни, ала при звука на подрънкващия поднос за чай побягна и се скри в стаята.

– Ето ме! – извика бодро госпожа Брандън от прага, огледа се, но не откри подходящо място къде да остави ценния си товар. – Бихте ли задържали това за момент, моля? – каза тя и пъхна подноса в ръцете му. Той го хвана внимателно, умът му пламна от ненаситно любопитство. Силната ѝ ръка изтласка книгите от осмоъгълната маса, те се стовариха с трясък на пода, след което госпожата пое подноса от скованите му пръсти. – Готово. Не обръщайте внимание на тези стари томове – свързани са с работата на господин Брандън. Той разполага с прекрасен кабинет, но предпочита да разхвърля книгите си на масата за чай. Казва, че тук светлината била по-добра, но аз си мисля, че го прави, за да ме дразни. Преди две години, през лятото, го удари гръм и оттогава е трудно човек да разбере какво мисли – прекрасните тъмни очи се взряха в лицето на Дюк така напрегнато, че той започна да заеква, бълвайки безразборно кратки, накъсани изречения.

– Познавам разни хора – моряци, пък и мъже с други професии… те, как да кажа, също са били удряни от гръмотевици. И когато… разбирате ли… ако гръмотевицата не ги убива, или не ги довършва на мястото… където се е стоварила, това значи…Това означава, че гръмотевицата често засяга умовете им. И то много зле ги засяга. Някои се възстановяват. Други обаче въобще не се оправят. За жалост.

– Смятам, че случаят с господин Брандън е точно такъв. Непрекъснато живея изпълнена с тягостно очакване, че той ще посегне на собствения си живот, причинявайки си смъртоносно нараняване – толкова разстроени са умствените му способности. Вече е неспособен да проповядва. Скита се нощем по улиците – тя задържа поднос с орехови сладки пред него и Дюк си взе една. Госпожа Брандън добави натъжено: – Аз и баща ми събрахме тези орехи през есента. Аз ги счупих, отстраних черупките и съхранявах внимателно ядките, за да можем да ги използваме през зимата. Ако съпругът ми печелеше повече, може би щяхме да разполагаме с пари, за да наемем градинар и помощница в кухнята – те щяха да събират орехи. Изнурително е човек да прави икономии, мислейки за всеки цент. Не са ме възпитавали да живея по такъв начин, пък и посещението при лелята на майка ми в Англия ме разглези. Съпругът ѝ е търговец на платове и всичко във вилата им в провинцията е с възможно най-високо качество. Притежават и къща в града – истинско съкровище – искам да кажа в Лондон, където прекарват зимата.

Отново този тъмен поглед.

– Нима господин… проповедник… свещеник… Брандън не беше с вас? Не ви ли придружи до Англия?

– Не беше в състояние да го стори. Има малко паство и се чувства отговорен пред енориашите си. Освен това поведението му е твърде непредсказуемо и си помислих, че ще бъде по-добре да не го въвеждам в изискано общество. Една съседка го наглеждаше по време на отсъствието ми.

Джеймс реши, че е време да хване бика за рогата.

– Докато приготвяхте кафето… Стори ми се, че видях господин Брандън – поне така предположих. Той надникна… всъщност, вратата беше открехната и човекът надзърна в стаята – подхвана гостенинът, комуто се струваше, че агонизира сред вълните от неудобство, които го заливаха. – Съпругът ви изглеждаше някак не съвсем наред – всъщност Джеймс си мислеше, че господин Брандън бе толкова пиян, че едва смогваше да се държи на краката си.

– Въобще не се съмнявам – подкрепи мнението му дамата. – Той винаги не е съвсем в ред. Най-добре е да оставяме без внимание изстъпленията му, когато попадне в един от онези пристъпи.

Към тези думи бе невъзможно да се добави каквото и да било. Тя спусна поглед към пода. В стаята се възцари тишина. Джеймс впери поглед в лицето ѝ, опитвайки се да забрави силата на тъмните очи, като се съсредоточи върху недостатъците на носа – прекалено дълъг; и на устата ѝ – прекалено широка, а устните – тънки.

Не му се удаваше да измисли нито една подходяща тема за разговор – след като поговориха известно време за психически увредения съпруг, бе прекалено късно да насочат вниманието си към времето – може би затова Джеймс Дюк, изведнъж придобил дар слово, започна да разкрива подробности за материалното си благосъстояние, което го бе споходило така неочаквано.

– Виждате ли – разпали се той. – Бях твърде млад, когато баща ми ме отпрати от собствения ми дом, за да стана морски офицер. Години наред не сме поддържали никакви отношения, не сме си разменяли писма. Майка ми починала по време на моето раждане. Баща ми винаги е обвинявал мен за нещастната ѝ кончина, ала въпреки това аз оцелях.

Госпожа Брандън, съсредоточавайки цялото си внимание върху него, каза:

– Какъв щастлив изход след неблагополучията, с които сте се сблъскал! Всички ние си мечтаем някой богат роднина да ни обсипе с щедростта си – злато, прекрасна къща и така нататък, но вие сте първият сред познатите ми, преживял толкова красив обрат на съдбата. Какво възнамерявате да правите сега – да живеете щастливо до дълбоки старини? Нима съпругата ви не е изпаднала в екстаз от радост?

– Ще участвам в делата на фамилната ни компания „Дюк и синове“. Все още не съм сигурен точно какъв пост ще заема. Що се отнася до втория ви въпрос – нямам съпруга. Никога не съм се женил.

– Така ли! – възкликна госпожа Брандън. – Нима казахте „Дюк и синове“?

Могъщата компания за добив на дървен материал? – в този миг очите ѝ бяха планински извори, бликнали сред девствена гора.

– Да. Семейството ми се занимава с това и аз веднага се включвам в сериозните дела. Истината е, че се чувствам неспокоен, защото притежавам твърде скромни познания за търговията с дървен материал.

– Скъпи ми господин Дюк! Може би аз ще мога да ви бъда полезна. Дъщеря съм на Финиъс Брийли, от компанията „Брийли – доставки на дървен материал“ в Ню Брунсуик. Баща ми е осъществил редица успешни сделки в Мейн. Като момиче му помагах при воденето на счетоводството. С радост ще споделя с вас всичко, което зная. След това трябва да се погрижим и да ви намерим съпруга.

На следващата вечер Джеймс вечеря със семейство Трамбъл и се запозна с братовчедите си, с които споделяше фамилното име Дюк. Братовчедът Фрийгрейс Дюк беше нисък и пълен, дишаше затруднено, преодолявайки мъчителни хрипове. Братът на Фрийгрейс, Едуард, беше едър, тежък мъж. Нито единият, нито другият се приближаваше до картината на диваци от пустошта, която Джеймс бе нарисувал във въображението си. Съпругата на Фрийгрейс, Ленор, беше бледа красавица със замечтани очи и сламено-руса коса, която носеше на кок, вдигнат над тила – въобще жена, която би привлякла вниманието, където и да се появи. Джейм беше удивен. Как бе успял този нисък и трътлест дебеланко да се сдобие с толкова красива съпруга? Съпругата на Едуард, Лидия, беше съвсем обикновена, с кестеняви плитки, увити около главата ѝ, и неприятния навик да кашля лекичко всеки път, когато решаваше да вземе думата. След вечеря дамите се оттеглиха и разговорът се завъртя около дървения материал, но Джеймс установи, че мислите му кръжат единствено около темата „съпруги“.

Следващата седмица той отново посети семейство Брандън.

Госпожа Брандън го посрещна на входната врата. Господин Брандън сякаш бе потънал вдън земя – „в плен на поредния пристъп“ – така деликатно се изрази неговата съпруга. Тя се усмихна, вперила поглед в устните на Джеймс, докато той ѝ разказваше за преживелиците си, зададе му няколко въпроса за неговите братовчеди, за успехите на фамилната компания „Дюк“, помоли го да ѝ даде съвет какъв шал да избере – дали тъмносин, памучен, или бледорозов от кашмир, след това измъкна от чекмеджето на бюфета в ъгъла сноп гъсто изписани, номерирани листа, защипани с безопасна игла, каквито ползват модните шивачи – това бе цялата, представена в най-малки подробности информация за бизнеса на баща ѝ – работата му като оценител на дървен материал; бяха изброени възможно най-евтините лагери за дърводобив, местата, където могат да бъдат наети най-опитните дървосекачи (мъже от племето Пенобскот, които живеят в град Бангор в щата Мейн). Джеймс си помисли, че никога през живота си не бе срещал толкова интелигентна и изтънчена жена, и ѝ го каза. На себе си рече – не само очите ѝ са хубави, тя притежаваше грацията на лебед и нежния глас на гълъбица. Примигвайки с тези прекрасни очи, изчервявайки се от деколтето до челото, над което започваше великолепната ѝ коса, тя го помоли да се отбие в къщата

ѝ през следващата седмица, след като се запознае с нейните записки – тук дамата изрази опасение, че изпълнените с плътния ѝ почерк страници могат да се окажат просто драсканици – относно бизнеса на баща ѝ, свързан с дърводобива.

Изминаха няколко седмици и Джеймс отново се отби при госпожа Брандън. Двамата вече бяха станали големи приятели. Би било глупаво от негова страна да се преструва, че посещава и съпруга, и съпругата. Господин Брандън винаги беше в плен на онези тежки пристъпи, които го измъчваха; всъщност Джеймс не го бе виждал нито веднъж с изключение на страшния спомен за чифт подивели очи, които бе зърнал за секунда при първото си посещение в този дом.

Един следобед той влезе във вече добре познатото му преддверие и завари госпожа Брандън, седнала на масата с купчина сметки и фактури. По лицето ѝ личаха следи на все още неизсъхнали сълзи; тя побърза да ги изтрие, захвърли молива и изтича до кухнята да направи чай. Джеймс хвърли поглед към сметките; о, Господи, с какви пари живееше тази жена? И нима беше честно тази интелигентна и красива жена сама да приготвя чай в някаква мразовита, мрачна кухня? И макар че никога не бе влизал в останалите стаи на къщата, той се отправи към кухнята.

Госпожа Брандън тъкмо слагаше подпалки в печката. Очевидно канализацията не работеше добре, навсякъде миришеше на застояло, на евтин сапун, пепел, неизпрани кърпи за миене на съдове. Тя се обърна, мрачна и навъсена при звука на неговите стъпки, ала гневната ѝ гримаса в миг се превърна в окъпана в сълзи усмивка, разкриваща прекрасните ѝ трапчинки.

– О! Аз си помислих…

Джеймс знаеше какво бе минало през ума ѝ; беше си помислила, че господин Брандън е нахълтал при нея в кухнята с изкривено лице, със слюнки, изхвърчащи от устните му, с панталони, подгизнали от урина.

– Скъпа моя – изрече той и задържа ръката ѝ в своята. – Няма да търпите тази обстановка – нито ден повече. Веднага ще наема жена, която ще дойде у вас и ще снеме от ръцете ви тези грижи. Нека сега забравим чая, да отидем в гостната стая и да си поговорим за онова, което трябва да бъде направено – той наистина възнамеряваше да плати всички тези просрочени сметки, след това щеше да въдвори господин Брандън в приют за душевноболни страдалци, о не – той възнамеряваше да стори много повече от това. Разполагаше с много пари и бе решен да ги използва. Можеше да получи онова, което искаше, а той искаше госпожа Брандън.

– Влезте, господине – каза, отваряйки входната врата, госпожа Диър, новата готвачка, която служеше и като домашна помощница. Масата в гостната искреше с красив, плътен блясък, на перваза на прозореца имаше ваза с вейки от плачеща върба. Джеймс долови приятна миризма, долитаща от далечната кухня, гозба, която госпожа Диър бе нарекла „кейк с ревен, всъщност с първите стръкове ревен за годината“. Сега той беше в правото си за влезе в изпълненото с благоуханен аромат помещение, където госпожа

Диър бе извършила истински кулинарни чудеса. Новата печка блестеше от чистота, мивката вече не вонеше.

– Много добре, госпожо Диър. Имахте ли някакви проблеми с… с господин Брандън?

– Не, сър. Приготвих му намазана с масло филия хляб и чаша мляко. Доктор Хъдсън каза, че това е подходящо за хора, страдащи от умопомрачение. Госпожа Брандън му занася храната, след това изнася празните съдове – готвачката се приближи до Джеймс и прошепна: – Но аз трябва да заключвам остатъците от гозбите, защото той буквално е готов да убие човек за парче месо.

– Надявам се, че скоро ще решим този проблем. Тази сутрин имах среща с доктор Хъдсън. Бихте ли донесли чай в гостната, докато аз и госпожа Брандън обсъждаме препоръките на доктора?

– Скъпа моя – каза той на Поузи Брандън, помахвайки с длан над чинийката с ухаещия пудинг. – Тази сутрин говорих надълго и нашироко с доктор Хъдсън. Той смята, че след известно време е възможно господин Брандън да се възстанови, тоест отново да дойде на себе си. Докторът е на мнение, че чистият въздух ще повлияе много добре на съпруга ви, особено ако бедният разполага с място за разходки и физически упражнения. Затова Хъдсън предлага да поверите съпруга си на грижите на семейство, притежаващо ферма наблизо. Докторът познава такъв фермер, Джеръмая Тонтън – живее на пет мили от града. Бил човек със спокоен нрав. Съпругата му била щедра душа, много приятна и тиха. Семейството ще се радва да припечели малко пари допълнително. Нима това не звучи като добро решение на вашия проблем?

– О, да, да. Вие наистина проявявате доброта към мене и аз съм ви благодарна – тя го погледна с прекрасните си тъмни очи.

На следващия ден Джеймс отново се отби в дома на госпожата, за да ѝ съобщи, че докторът лично ще закара господин Брандън във фермата в следващия понеделник. В този миг усети как листът със сметката, която бе подписал доктор Хъдсън, се огъва и леко попуква в джоба на сакото под сърцето му. Ниска цена, на която можеше да се отърве от нещастника Брандън.

В началото на юни пролетта най-сетне дойде с цветна върволица от топли дни, канавките се препълниха с вода от топящия се сняг, хората се усмихваха и бързаха насам-натам, сякаш се бяха сдобили с нови, съвсем здрави крака.

– Изключително съжалявам, че закъснях– каза Джеймс Дюк на Поузи Брандън. – Задържа ме доктор Хъдсън, обади ми се няколко минути, преди да тръгна. Накратко – съобщи ми, че господин Брандън се е разболял, но състоянието му не е свързано с неговото психическо заболяване. Непрекъснато кашлял, не бил състояние да задържа никаква храна. Отслабнал, нямал никаква сила. Непрекъснато бил на легло е в стаята си във фермата, не можел да стои на краката си. Доктор Хадсън препоръча всеки ден да му дават две яйца, разбити в горещо мляко и една супена лъжица ром. Надява

се, че състоянието на съпруга ви може да се подобри с настъпването на топлото време, ала не би могъл да гарантира това. Възможно е да се получи тъкмо обратното. Остава ни само да чакаме.

Двамата седяха един до друг мълчаливи, вглъбени; и двамата мислеха за господин Брандън. Пиеха чай, не изрекоха почти нищо, докато падна мрак.

– Страхувам се, че трябва да си вървя – каза Джеймс Дюк и се изправи. – Бих искал… – но така и не разкри какво точно беше желанието му.

– Разбира се и аз бих искала да видя господин Брандън, ако настъпи… ако настъпи някаква криза – измърмори тя.

– Доктор Хъдсън ме уведоми, че той веднага ще дойде при вас, ако… ако заболяването се развие в неблагоприятна посока – докато Джеймс изричаше тези думи, на улицата се появи кабриолета на доктора и след няколко секунди спря пред къщата.

– О, небеса! – възкликна госпожа Брандън. Джеймс зачака, внезапно обзет от тихо, светло ликуване.

Лицето на доктора беше безизразно, непроницаемо.

– Доктор Хъдсън, моля влезте да изпиете чаша чай с нас – покани го госпожа Брандън. – Веднага ще се погрижа за това – и тя побърза да излезе от стаята.

Джеймс Дюк погледна напрегнато лекаря.

– Има ли някаква промяна? – попита тихо той.

– Да, има – отвърна докторът, но не добави нищо повече – очевидно чакаше госпожа Брандън да се присъедини към тях. Стопанката скоро се върна в гостната, единствено шумоленето на роклята издаващо напрежението в енергичните ѝ стъпки.

– Моля ви, докторе, кажете ни как се чувства господин Брандън – гласът ѝ прозвуча спокойно и уверено.

– Щастлив съм да ви съобщя, че положението му се е подобрило – в такава степен, че вече се храни с голям апетит и пие като камила. Струва ми се, че и психическото му състояние е далеч по-удовлетворително. Мисля, че е преодолял сериозна криза. Разпозна ме, попита ме как се чувствате, мадам, похвали грижите, които фермерът и съпругата му полагат за него. Все още не желае да яде хляб и не приема мляко, но след седмица, най-много десетина дни, можем да му предложим бяло пилешко месо. Според мене той скоро ще може да се прибере у дома.

Госпожа Брандън остана на място онемяла, неспособна да реагира почти цяла минута. Домашната помощница донесе подноса с чая и сусамовия кейк; госпожа Брандън наля ароматното питие в чашите с плавни, уверени движения.

– Захар? Да. Лимон? – тя подаде чаша на доктора.

– Ще почакаме и ще видим дали състоянието на господин Брандън ще продължи да се подобрява. Позволих му тази вечер да спи на верандата на къщата във фермата – така ще има достъп до чист въздух. Ако след седмица укрепне и се почувства по-силен, според мене едва ли ще ви създава някакви проблеми. Винаги мога да изпратя медицинска сестра, ако изпит-

вате и най-малкото съмнение, че не бихте могли да се справите с него. От гледна точка на медицината вашият съпруг представлява твърде интересен случай. За мен би било далеч по-лесно да проследявам как се развива заболяването му, ако той е тук, а не в провинцията. Не бихте ли се съгласил с мен, господин Дюк?

– Разбира се – неохотно отвърна Джеймс Дюк. – Кой би могъл да оспори мнението ви, докторе.

Когато часовникът удари, напомняйки им, че е изтекъл половин час, господата станаха от местата си, сбогуваха се с домакинята и заедно излязоха от дома ѝ.

В падналия здрач Джеймс не успя да разгадае израза, появил се на лицето на доктора, когато го попита дали може да посети господин Брандън.

– Може би след ден-два, но сега се страхувам, че появата на непознат човек може да го уплаши и отново да предизвика криза. На този етап не одобрявам и посещение на госпожа Брандън. Една от странностите на моя пациент, господин Дюк, е, че той се страхува от съпругата си и твърди – колкото и абсурдно да ви звучи това – че тя се стреми да му навреди. Но това, надявам се, е само преходна фаза, която ще отмине, когато разсъдъкът му се възстанови. Той има доверие в мен. Искате ли да отидем двамата заедно във фермата утре сутринта?

– Мисля, че нямам други ангажименти по това време и приемам предложението ви – отвърна Джеймс Дюк, но по-късно, когато на небето се показа луната, той отиде в конюшнята, оседла коня си и в галоп напусна града на път към фермата, където господин Брандън сънуваше огромно печено на жар парче свинско месо.

Тихата утрин се разпадна на десетки режещи звуци, когато Уилям, наймалкият син на фермера Тонтън, омазано с прах и кал момче с най-обикновена физиономия, долетя в града, яхнал черния впрегатен кон, който семейството използваше да оре нивите. Малкият дори не беше сложил седло на гърба на бедното животно. Останало без дъх, момчето се втурна към къщата на омъжената си сестра Шарлот. Тя събуди съпруга си Сол Флийт, който незабавно изтича до дома на мировия съдия Джонас Гилбърт и на пресекулки разказа цялата история, гласът му ту подобен на конско цвилене, ту съвсем притихнал, сякаш стреснат до неузнаваемост от сериозността на новината:

– Братът на Шарлот! Той дойде от къщата на тъста и тъщата. Донесе ни вестта, че намерили стареца мъртъв. Проснат на пода на верандата. Изглежда някой го е удушил. Казаха ми, че вратът му бил извит като кука и по цвят приличал на стрък ревен.

Мировият съдия остави пълната си чаша с кафе пред себе си, после я отмести настрани с ръка, разля гъстата течност по цялата маса, но това не му направи никакво впечатление – просто веднага започна да задава въпроси.

Сол отговаряше с очевидно желание да бъде полезен:

– Не, той не мисли, че старецът някога е падал от леглото на пода. Не, старата спяла в къщата. Правела го от години, след онази кавга – знаете,

заради шумното хъркане на господин Тонтън. Разправяха, че гредите на къщата се клатели от хъркането му. При хубаво време господин Тонтън спял на верандата, а през зимата хъркал на леглото в кухнята. Самият той, Сол Флийт, нямал никаква представа защо на някого би му дошло на ума да нарани господин Тонтън, трудолюбив, безобиден човек, който освен като фермер, работел и като ковач, редовно ходел на църква, и нито пиел, нито пушел. Репите му се славели из цялата околност, че и отвъд нея.

Мировият съдия нареди да повикат Уилям.

– Е, момче, имам няколко въпроса към тебе. Ти си Уилям Тонтън, синът на Джеръмая Тонтън, така ли е? Добре, добре. Снощи баща ти разрешавал ли е на някакви скитници или непознати хора да преспят в хамбара на фермата?

– Не, сър. Той никога не им позволява да преспиват в хамбара, освен ако не си платят за това. В пари, които вървят в Ню Ингланд.

– А снощи имаше ли такива непознати, които искаха да си платят, за да пренощуват в хамбара?

– Само господин Брандън, господине.

– А кой е този господин Брандън?

– Той е проповедник, сър, но главата му не е наред, защото го ударил гръм. Мама се грижеше за него, а господин Дюк плащаше на баща ми. Този човек, Брандън, де, живееше у нас от два месеца, че и повече дори. Баща ми го настани в най-хубавата стая.

– Кой е господин Дюк?

– Не зная, сър, но баща ми каза, че бил богат човек. Кара кабриолет с два сиви жребци. Много хубави кончета. Стори ми се, че снощи чух тези кончета да галопират някъде наблизо, но се оказа, че било яребица, дето вдига шум в гората.

– А господин Брандън бил ли е вкъщи снощи?

– Да, сър. Доктор Хъдсън каза, че доста се подобрил и скоро можел да си замине у дома. Вчера човекът се чувстваше много добре и искаше да спи на задната верандата заради чистия въздух.

– Спа ли господин Брандън на задната веранда снощи?

– Не, сър, не спа. Леглото на баща ми е там. И тате рече, че за нищо на света няма да се премести оттам. Дума да не става.

– Господин Брандън разбираше ли се с баща ти?

– Повечето време, да. Но каза, че му дошло до гуша да яде само хляб и мляко, а ние го хранехме тъкмо с това. Татко каза – „Или ще ядеш каквото ти даваме, или ще гладуваш.“ Тогова господин Брандън се навъси много свирепо.

– Къде е сега господин Брандън?

– Помага на мама и на Том да подготвят баща ми за погребението. Той е много тежък тате, направо не е за повдигане.

Мировият съдия и двамата мъже, пристигнали с доктор Хъдсън, се спогледаха многозначително, след което момчето беше освободено да си върви.

– Според вас, докторе, възможно ли е този проповедник да е питаел

омраза към господин Тонтън заради хляба и млякото или поради някаква друга причина? Изпаднал е в пристъп, пропълзял е до спящия фермер и го е удушил?

– Той често бе в плен на различни страхове, това е напълно вярно, но не съм го чувал да произнесе нито дума против господин Тонтън. Мърморел е против хляба и млякото, с които го хранеха по мое предписание. Напълно вероятно е да е бил обхванат от завист заради леглото на верандата.

– Дали е възможно – заради обърканите представи в ума му – да е хвърлил вината за предлаганата му храна върху господин Тонтън? И за това, че са му отнели леглото на верандата?

– Д-д-а – отвърна неохотно докторът. – Но не мисля, че Брандън е достатъчно силен да удуши когото и да било.

– Но е известно, че лудите проявяват изблици на огромна физическа сила по време на пристъп, нали?

– Да, това се знае отдавна. Безумието при човешките същества е свързано с редица загадки.

– Следователно вие сте знаели, че той е душевноболен или как да го нарека – умопобъркан?

– За господин Брандън зная, че е ударен от гръмотевица, в следствие на което е изпаднал в умопомрачение. Но бях – нека се изразя така – бях във висока степен сигурен, че се възстановява и скоро ще бъде способен да разсъждава както мен и вас.

– „Скоро ще бъде“ е съвсем различно от „е способен“ да разсъждава. Твърдя, господин докторе, че именно той е удушил господин Тонтън. Господа, моля ви да излезете и да доведете при мен господин Брандън, който трябва да бъде прегледан и изправен пред съда.

Господин Брандън беше хвърлен в затвора, където започна да бълва с пяна на уста разни небивалици: че е невинен и няма пръст в грозното престъпление. Верните енориаши от неговото паство организираха бдения пред тъмницата, пееха църковни химни, по-късно се събраха през сградата на съда, където след бърз съдебен процес пасторът бе обявен за виновен и бе насрочена дата за обесването му.

През цялото горещо и влажно лято в Бостън Джеймс Дюк ухажваше Поузи Брийли Брандън. Той знаеше, че никой не би могъл да схване цялата истина за това какво означава тази дама за него. Бяха го отпратили далеч от дома като момче, беше преминал през всички перипетии на повишението в звание морски капитан; винаги се бе чувствам беден и смазан. След това изведнъж всичко се промени. Неимоверните му усилия бяха увенчани от радостта да бъде близо до Поузи. Осъзнаваше, че братовчедите му ще бъдат скандализирани от разликата във възрастта помежду им – Поузи беше двадесет години по-млада от него. Тя беше постоянна посетителка в дома му. Вечер, когато прохладният морски бриз проникваше дълбоко на сушата, двамата се разхождаха в розовата градина около слънчевия часовник, разговаряха за дървения материал и за единението, с което любовта дарява човешките същества, полите на сребристата ѝ рокля шумоляха, прекрас-

ните ѝ тъмни очи бяха вперени в земята.

Той би сторил всичко за нея, вече беше направил толкова много, без да съжалява нито за миг. Тя му задаваше само въпроси, свързани с неговата компания, и единственото, за което го молеше, беше Джеймс да разговаря с нея колкото се може по-дълго. Дълбоко съсредоточена, Поузи обръщаше внимание на всяка дума, изречена от него – човекът, когото колеги, съседи и познати бяха пренебрегвали през целия му досегашен живот. Оказа се изключително трудно да спечели Поузи. Брандън беше племенник на съдията Арчибалд Брандън, който се движеше в най-висшите кръгове на властта, без да вдига много шум. Съдията в никакъв случай не желаеше да види своя роднина – човек, за когото вярваше, че е невинна жертва на пагубен брак и злощастен удар на гръмотевица – увиснал на бесилката като убиец.

– Струва ми се, че в известна степен разбирам защо Бог го наказа с това нещастие – обърна се съдията към доктор Хъдсън. – Градът се превърна във вонящо блато на корупция и злонамерени дела. Според мен това е знак на божието отмъщение и наказание. Въпреки всичко дълбоко в себе си не мога да почувствам, че племенникът ми е виновен. Не е за вярване, че е удушил онзи фермер само заради вечеря, която не е била по вкуса му. Той винаги е бил мек и кротък човек.

– Съществува начин да избегне… изпълнението на присъдата – подхвана докторът. – Мисля, че трябва да потърсим помощ от управата на щатската болница за хора, страдащи от психически разстройства в Уилямсбург.

Постигнаха отмяна изпълнението на смъртната присъда, господин Брандън получи стая в институцията за психично болни страдалци във Вирджиния. В компанията на люде с дълбоко разстроени умове господин Брандън се прояви като блестящ и образцов пациент.

Когато след няколко месеца пристигна новината за смъртта му – беднинят бе паднал жертва на бронхопневмония – Джеймс благоприлично изчака известен период от време – двадесет и четири часа – и предложи на Поузи да стане негова съпруга. Тя веднага прие. Джеймс Дюк я прегърна и направи опит да увековечи годежа с нежна целувка. Колко силно бе изненадан от свирепата и дива страст, с която дамата на сърцето му отвърна на съприкосновението със сухите му устни! Много по-късно той се връщаше в мислите си към този епизод и бе склонен да го тълкува като предупреждение, сигнал, на който не бе обърнал – просто не бе в състояние– да обърне някакво внимание.

Денят на сватбата на Джеймс Дюк започна с истински шок, който по интензивност можеше да се сравни с неочаквано скъсване на струна на скъп музикален инструмент. Бъдещият му тъст пристигна още сутринта, яхнал куцукащ, буквално олюляващ се кон с неопределен цвят. Дали някое човешко същество бе виждало физиономия, подобна на онази, която притежаваше Финиъс Брийли? Главата му изглеждаше така, сякаш някой я бе разрязал на две точно над веждите, след това бе притиснал отделните части една към друга и на мястото на слепването бе останал страховит хоризон-

тален белег. Под белега светеха две антрацитно-черни очи; нос, очевидно счупван повече от веднъж (неопровержимо доказателство за коравост, така необходима в пустошта), и уста, напълно лишена от устни, която постоянно стоеше отворена. Лявото ухо на човека изцяло липсваше; вместо него беше останал само тъмен, космат отвор.

Гостенинът внимателно слезе на земята се приближи към Поузи. Сграбчи я в яка, мечешка прегръдка, обсипа лицето ѝ с целувки, по време на които издаваше звуци, сравними единствено с изпукване на пуканки в съд с нажежена мазнина върху пламтяща печка, след което се обърна към Джеймс.

– Е – подхвана гостът. – Ето ме. Готов съм откъдето и да ме погледнеш за дългото, сладко пътешествие. – Поузи беше поканила баща си да ги придружи по време на медения им месец в Ню Йорк.

– Зная, че обичаш моя татко – бе казала тя. – Той винаги е искал да посети Ню Йорк. Ще бъде приятна компания на място, където не познаваме никого. – Тя бе пожелала Джеймс да покани Фрийгрейс и Едуард Дюк, както и съпругите им на церемонията и тържествената вечеря, но Джеймс успя да намери извинение и за двамата – Едуард бил на път за някакво важно събитие, свързано със сключване на търговски сделки, а съпругата на Фрийграйс боледувала от плеврит и не била в състояние да помръдне от леглото си. Истината беше, че Джеймс въобще не им бе съобщавал за предстоящата си сватба. Все още не, не му е дошло времето, изтъкваше цяла поредица разумни доводи той.

Несигурен как да приветства тъста си, Джеймс тайно огледа копитата на коня – отдалеч личеше, че са възпалени. Никак не му беше чудно защо горкото животно куца.

– Хайде да пуснем коня ти в пасбището – предложи той. – Виждам, че краката му не са никак добре. Да му дадем почивка, докато пътуваме до Ню Йорк.

– Все ми е едно дали копитата му са добре, или съвсем ще окапят – заяви Финиъс Брийли. – Всичките четириноги са кранти и дръгливи торби с кокали. Въобще не мога да понасям конете.

Това ми е напълно ясно, помисли си Джеймс, силно отблъснат от ентусиазма, с който гостът му изрече тези думи.

Церемонията беше кратка, след нея бащата и дъщерята бъбриха оживено по време на дългото пътуване с каретата, а Джеймс, седнал срещу тях, свит почти на кълбо в ъгъла, се опитваше да подремне. Ръката на бащата се спусна като наметало върху раменете на дъщерята; от време на време Финиъс Брийли я обсипваше с шумни, придружени с пращящи звуци целувки. Денят полека се стопи, здрач нахлу във вътрешността на каретата, а двамата не преставаха да приказват за техни познати и роднини – някои все още живи, други покойници; за нещастни случаи, измъкване на косъм от какви ли не опасни места, за ужасното време, за разни забавни случки и за отвратителните характери на хората, които работеха за Брийли. Баща и дъщеря бъбриха цяла нощ, споменаха стотици имена, разказаха си какви ли не лудории. След изгрев слънце каретата спря за смяна на конете и Брийли,

който изглеждаше съвсем бодър и жизнен, изтича услужливо до странноприемницата и след малко се върна с кана слабо кафе и шест твърдо сварени яйца. Той погълна половина от съдържанието на каната, изяде четири яйца и изхвърли черупките през прозореца. Освежен от скромната закуска, бащата на Поузи се обърна към Джеймс:

– Предполагам, че аз и ти добре ще си поприказваме за горите и дърветата в тях. Винаги съм си знаел, че в крайна сметка в мрежата ми ще попадне нещо голямо. Разбира се, „Дюк и Синове“ е една от най-големите компании, за които съм слушал да приказват надлъж и шир. Аз пък, да ти кажа честно и откровено, държа в ръцете си най-добрите земи, покрити с бор, в щата Мейн. Готов съм да направя съдружие с тебе, какво ще кажеш? – и той подмигна страховито с увисналия си клепач. Джеймс беше ужасен. Ако Едуард и Фрийгрейс някога научеха, че този насечен като греда жител на Ню Брунсуик си представя, че може да бъде един от тях, сигурно щяха да загинат в същия миг, покосени от силата на шоковия удар, нанесен им без никакво предупреждение.

Беше почти два часа, когато пристигнаха в странноприемницата „Четирите бряста“ – приветлива сграда във викториански стил.

Джеймс се почувства облекчен, че стаята на Финиъс Брийли се намираше надолу по коридора, далеч от апартамента, резервиран за тях; въпреки това Брийли се помъкна по петите на дъщеря си, следвайки носачите, които незабавно се погрижиха за куфарите. Тъстът му внимателно огледа спалнята, като че ли възнамеряваше да се нанесе при новобрачната двойка. Най-сетне, о, наистина най-сетне, помисли си Джеймс, бащата на съпругата му се прибра в своята част на коридора, но не забрави да им подвикне, че очаква да се види с тях след час под брястовете, за да се впуснат тримата заедно в проучвателни разходки из Ню Йорк.

– Най-сетне оставам насаме с тебе – прошепна Джеймс на Поузи и я прегърна нежно.

– Да! Не си ли щастлив, че баща ми ни подарява прекрасната си компания! Той знае толкова много истории.

Джеймс се примири, че ще се наложи да изтърпи присъствието на този човек за една седмица. По време на дългото им странстване из претъпканите с хора улици на Ню Йорк, всички авенюта без изключение потънали до коляно в конска тор, тримата даваха път на десетки прасета, прекосиха внушителна платформа, която в неделя била център на пазара за роби, побързаха да се отдалечат от кошарите за добитък и от прилепените към тях кланици, откъдето се разнасяше непоносима воня, а незаетите с постройки места бяха буквално погребани под пластове животински изпражнения. Джеймс искрено се молеше да не завали; сушата щеше да им спести изпитанието да газят в течни фъшкии. Навсякъде около тях се блъскаха хора, опитваха се да оседлаят коне, товареха или разтоварваха каруци с различни размери и направи. Конете бяха завладели цялото пространство додето поглед стига – коне, впрегнати в омнибуси, кабриолети, двуколки; коне на път за кланиците; коне, теглещи след себе си каручките на търговците на мляко, жребци

на пощенската служба; изпопадали край улиците мъртви или умиращи кончета.

Тези отблъскващи гледки в никакъв случай не намалиха апетита им. За обяд похапнаха печено месо от мечка (твърде подобно на свинското!) и пюре от репи във всеизвестната таверна „Червената крава“. Сервитьорът им подшушна, че „вие сте истински щастливци, да го знаете!“ – тъкмо им докарали ананаси от Бахамските острови. Нима не желаят да опитат поне един? Да, с удоволствие. Над масите бръмчаха плътни, подобни на облаци рояци мухи, ала чевръстите сервитьори бдяха на своя пост и пропъждаха крилатата напаст с дълги жилави метлички – разбира се, не винаги успяваха.

Ананасът, изчистен от кората, нарязан на парчета и поднесен в бледосини тавички, беше превъзходен, зрял и благоуханен. Компанията им се пребори геройски с мухите и се добра първа до ароматния деликатес, но се оказа невъзможно и за тримата да избегнат неприятното усещане, което всяко жужащо насекомо оставя в устата, миг преди да бъде сдъвкано. Когато ананасът беше изяден, а сметката платена, те отново поеха към „Трите бряста“. На връщане минаха край няколко долнопробни кръчми – около тях с гръм и трясък се носеха особени звуци – на крака, които здраво бъхтят пода в ритъма на разгорещен танц, на оглушителен женски смях, песни и тънки писъци, все сигнали, навеждащи мисълта към грубите развлечения, на които се наслаждаваха посетителите вътре. Финиъс Брийли спря на входната врата на тяхната странноприемница.

– Ще ми се да се поразходя за още час-два. След този ананас се чувствам неспокоен, място не мога да си намеря. Ще се видим утре – той им пожела „лека нощ“ и потъна в първата тясна уличка, изпречила се пред погледа му.

Брачната нощ беше извънредно преживяване за Джеймс Дюк. Знаеше какво би следвало да стори, дори го очакваше с нетърпение, но се оказа съвсем неподготвен за летящата тигрица, която се хвърли срещу него, разкъса панталоните и сграбчи пениса му; въобще не му бе минавало през ума, че човешко същество е способно на подобно дращене, хапане, блъскане, плъзгане, извиване, раздиране както на неговите, така и на нейните собствени дрехи, да не споменаваме бурните сцени на борба и неистово задъхване. Цяла нощ Поузи не му позволи да мигне. Едва призори той заспа така дълбоко, сякаш някой го бе застрелял, цялото му тяло бродирано с белези, плод на изживяванията през последните няколко часа.

Ярката дневна светлина го събуди и той неуверено се измъкна от леглото. Поузи лежеше с разперени ръце и крака, дишаше твърде шумно, може да се каже: направо хъркаше. Джеймс потрепери, изми се, облече се и слезе в малкия салон, където го очакваха кани с кафе, чай и горещ шоколад, подредени върху големия, блестящ бюфет. Взе си няколко все още топли бисквити от тавата, намаза ги с масло и конфитюр от ягоди, занесе чашата и чинията си до маса близо до прозореца и впери поглед в танцуващите клони на бряста.

– Ето къде си бил! – извика Финиъс Брийли, нахълтвайки в тихото помещение, след което с решителни крачки се насочи към каната с кафето и си

наля толкова много, че чашата му преля. После се разположи срещу Джеймс и се зае да го разглежда с изпитателен поглед. Отбеляза синините, вече посивелите белези от ухапванията, драскотините по ръцете му, подутите меки части на ушите и устните.

– Добре те е забавлявала, нали? Здраво момиче е, какво ще кажеш? Аз я научих на всичко, което знае. Оказа се добра ученичка, да го кажа точно както си е. Тя е от стара коза яре, направо бащичко. Предполагам, че ще справиш по-добре от стария проповедник Брандън – той намигна и го изгледа дяволито.

Джеймс почувства как кръвта във вените му се превръща в тиня. Какво точно искаше да каже Финиъс Брийли? Че е въвел собствената си дъщеря в тайните на любовното изкуство? Тази мисъл скова ума му в хладен ужас. Нима бащата би могъл…! Джеймс усети, че му се повдига, макар и да му беше известно, че подобни неща се случват особено на хората, лишени от компания, в затънтените горски райони. Не можа да произнесе нито дума, но почувства известно облекчение, когато Брийли се впусна в монолог, посветен на гледките, на които станал свидетел след като се разделил с тях предната вечер; онази обла русокоса „яребичка“, която му паднала в ръцете и буквално „я разфасовах в леглото“; подробно описа питиетата, които налял в гърлото си. Накрая Джеймс стана от мястото си и се извини, че възнамерява да занесе чаша сутрешно кафе на Поузи.

– А, зная, зная. Известно ми е много добре какво означава „чаша сутрешно кафе“ – Брийли се ухили, облиза устни и отново намигна.

Джеймс Дюк би бил щастлив да се откаже от възможността да прави секс през следващите тридесет години, но бе попаднал в капан, откъдето възможността да избяга бе равна на нула. И наистина – Поузи изтълкува значението на сутрешната чаша кафе точно по начина, за който бе намекнал баща ѝ: сграбчи Джеймс за сакото и се опита отново да го натика в леглото. Той я погледна. Мисълта, че онзи урод, чиито белег бе по-голям от лицето му, я бе имал, го отврати, затова побърза да обърне глава встрани. Поузи стисна китката му в стоманена хватка и я дръпна рязко и мощно. Той се строполи в леглото; тя светкавично се хвърли върху него с енергията на цял мравуняк мравки, хукнали към медена пита. Джеймс положи усилия, но не успя да прогони образа на обезобразената от белега глава, отблъскващото лице на Финиъс Брийли, надвесено над краката на дъщеря му.

– Не! – изкрещя той и изскочи от леглото.

Поузи се втурна след него, размахвайки силните си ръце, оголила едрите си зъби, които за миг му заприличаха на резци на горила. Тя започна да го разтърсва – стори му се, че плътта му омеква като крем карамел – накрая го остави изцеден, безсилен в ъгъла.

– Дано ти дойде ума в главата – процеди тя и стисна белите си, силни зъби. – Няма да търпя втори съпруг, мекушав като брашнена каша.

Джеймс и Поузи Дюк излязоха на разходка сами, изоставяйки Финиъс Брийли в хотела по негова гореща молба.

– Трябва да разговаряме насаме, наистина е необходимо.

След три часа и половина въпроси, колебливи отговори, мощни пристъпи на гняв, сълзи, презрение и изрази, изпълнени с горчиво разочарование, двамата постигнаха компромис: Поузи ще разполага със собствен апартамент; тя и Джеймс предварително ще се споразумеят колко пъти и кога той ще посещава съпружеското ложе; Джеймс Дюк няма да задава въпроси, ако съпругата му вземе решение да покани някого (не се уточнява кого) да ѝ гостува; тя се отказва от използване на сила и принуда за постигане на целите си; двамата ще се постараят да живеят щастливо заедно до дълбоки старини, макар че това със сигурност ще им струва много усилия; една седмица след завръщането им в Бостън Финиъс Брийли трябва или да се върне в Брунсуик, или да намери друго място, където да живее отделно от тях. По последната точка Джеймс нямаше намерение да отстъпи нито инч от твърдо отстояваната си позиция, но в крайна сметка посочи сума, която бе готов да заплати за закупуване на къща за господин Брийли. Джеймс Дюк заяви с глас, в който дори се промъкнаха заплашителни нотки, че алтернативата, пред която е изправена госпожа Дюк, е развод. Но той не ѝ зададе нито един въпрос относно връзките ѝ със стария Брийли в детските ѝ години. От своя страна Поузи въобще не го попита за среднощното му посещение във фермата на Тонтън.

От английски Здравка Евтимова

Иван Кирков *Домна, 1975*

РАЗКАЗ

Бий Луис

Бий Луис е родена в голямо ирландско семейство на разказвачи. Израснала е в Ливърпул и сега живее на южното крайбрежие, в Източен Съсекс, със своя партньор и ирландския им сетер. Учи за магистърска степен по творческо писане и работи върху първия си роман. Работи и върху сборник с разкази, вдъхновен от модерната скулптура.

ЖЕЛЕЗНИЯТ ЧОВЕК

Другите мислят, че залезът е най-доброто време, но аз предпочитам изгрева. Има нещо успокоително в това да видиш как сянката ти се издължава пред теб, визуален маркер на идните часове и дни. Бих могъл да съм слънчев часовник. Плажът е по-тих сутрин, и всеки нов ден носи в себе си обещание, което разтяга хоризонта. Бягащите за здраве се придържат към променадата, тупкащите им пети движат света напред. Вечер тичат покрай брега, закривайки изгледа ми. Аз не бягам за здраве. Стоя и поглъщам въздуха, порите ми попиват натриевия хлорид и озона, който всъщност не е озон, а диметил сулфид.

Понякога има коне и ездачи. Галопират край мен, вдигат облаци пясък и оставят подире си полумесеци. Конете са пробягващи очертания, усещам ги дълго преди да се появят. Копитата им чаткат в дивашки ритъм и заместват ритъма на сърцето ми. Отначало ги усещам с ходилата си, после с коленете, с таза, докато накрая те се превръщат в трески и излизат през гърдите и черепа ми. И вече ги няма.

Малко по-надолу по плажа Пади размишлява за околния свят и гребе с ръце в пяната. Започнал е да идва тук преди мен, след като жена му е имала връзка. Не говори за това, но носи болката в лицето си, като разложение.

Усмихва ми се и виждам, че точно в този момент е по-щастлив, безкрайно мъничките фотони го огряват, а пенливото море гъделичка глезените му. Мъжът и природата.

Малко момиченце в червено палто писка и тича по пясъка. Тук в северозападна Англия пясъкът е предимно силициев диоксид, по-известен като кварц, но на Карибите, да речем, ще е калциев карбонат, създаден от милиони години хабитати на черупчести мекотели. Пъстрите гумени ботушки на детето шляпат през водните браздулици, спускат се от дюните към морето. То носи избеляла от слънцето пръчка, която е висока колкото него, а някъде отпред един джак ръсел лае окуражително. Задават се двама възрастни. Сигурно са родителите му. Вървят бавно, целенасочено, размахват ръце в оживен разговор. Жената има дълга коса, която вятърът разпилява по лицето ѝ, докато тя слуша събеседника си. Той извиква на момиченцето и то спира, преди да се обърне към него, подгъва колене, сякаш а-ха ще потъне в пясъка. Възрастните настигат момиченцето, вземат ръцете му в своите и го залюляват помежду си. Кучето джавка и ги обикаля в кръг, иска да се присъедини.

Някога се боях от кучета. Това беше когато бях малко момче и съседското куче лаеше по цяла нощ. Звукът нахлуваше в сънищата ми, сънувах ужасни неща, вълци ме преследваха по проблясващите от дъжда улици. Години по-късно сутрешната ми разходка до работата ме отвеждаше до малка полянка, където се събираха хора, разхождащи кучета. Беше ежедневно изпитание на характера. Нарочно минавах покрай тях, без да излъчвам мирис на страх. Сега, като се замисля, май съм се боял повече от собствениците им. Една сутрин скромна дама в синьо подплатено яке ме спря. Черният ѝ лабрадор седна, зачака търпеливо.

– Не обичате кучета, нали?

Погледнах я отблизо, раздразнен от намесата, чудейки се какво да отговоря. Дали нямаше да ме помисли за страхливец? И дали това щеше да ме разстрои?

– Не, всъщност не. Просто не мога да ги разбера. Не знам какво си мислят.

Тя ме погледна, очите ѝ бяха спокойни, неподвижни, и каза:

– Много е просто. Те искат любов и сигурност, място за спане и храна за ядене. Не са много по-различни от нас.

Думите ѝ останаха с мен, обвиха сърцето ми. Започнах да се оглеждам за нея, Джулия, и Джет, лабрадора. Вървяха по част от пътя до работата ми с мен. Отне ми известно време да събера кураж да я поканя на среща, но не е трябвало да се безпокоя, двамата си паснахме като водород и кислород. Резултатът беше нещо по-голямо от само нас двамата. Помолих я да стане моя жена и заживяхме заедно, недалеч оттук. Щом се роди дъщеря ни Сали, се преместихме в по-голяма къща по-нататък край брега, но достатъчно близко до училището, в което преподавах.

Липсва ми да преподавам чудесата на химията и физиката на ученици със светнали лица, невинни, с надигащ се потенциал. Опитвам се да не мисля за това твърде често. Не и в дни като този, когато хематитеното море среща живачен хоризонт.

Ръцете ми копнеят да държат дъщеря ми. Поглеждам напред към Ирландско море и си я представям как тича по брега, като малкото момиченце с пръчката и кучето порода джак ръсел. Вече ще е почти на двайсет.

Има и друг мъж, който стои наблизо. Той също се взира в морето и го вдишва дълбоко. Чудя се дали може да помирише химикалите от нефтената рафинерия в Станлоу. Вижда, че го гледам и бегло ми отдава чест; братя по оръжие. Сваля дрехите си и ги сгъва в спретната купчинка където е застанал. После подновява взирането, оглежда хоризонта за нещо, което е изгубил.

Загуба. Тя отново ме блъска в стомаха, и всеки път от удара боли както първия път. Понякога виждам учениците си, навели съсредоточено глава или дъвчещи крайчеца на химикалката, отнесени. Пред мен изниква лицето на Шарън, как ме гледа, докато стоя пред класа и пиша химическите формули с тебешир върху дъската. Тя носеше червената си коса вързана на конска опашка, съсредоточеният израз нагъваше чертите ѝ. Винаги е била лесна ученичка, защото много се стараеше. Не особено умна, но способна да извади най-доброто от себе си, и вроденото ѝ любопитство разцъфтяваше от допълнителните уроци, които ѝ давах.

Домашният ми живот бе повече, отколкото бях очаквал. Джулия пълнеше къщата с любов, докато пълнеше шкафовете в кухнята с кейкове и сладкиши за Сали и мен. Прекарвахме уикендите в разходки по тези дюни, или по-нагоре по брега към природния резерват, хранехме червените катерици. Щастието ни идваше от простички неща. Нуждаехме се само от кола, постелка за пикник и термос. Когато това се промени, сякаш никой не се интересуваше от мнението ми.

Прекарвам времето си тук в рецитиране на поезия. Не са за мен, думите на Ларкин, Йейтс или Хийни. Рецитирам периодичната таблица, прокарвам език по елементите, опитвам ги как са на големина. Най-любими са ми благородните газове: хелий, неон, аргон, криптон, ксенон и радон. Звучат като мощен отряд за специални задачи на митологичните супергерои. Дивя се на елегантността и простотата на строителните блокчета на вселената. Ние сме направени от звезди. Когато слънцето умре и този свят свърши, елементите в Периодичната таблица ще останат и ще се комбинират, за да създадат нещо ново. Животът е серия от верижни реакции.

Понякога минават много дни, без да помисля за Сали и Джулия, или Шарън. Но после нещо ми ги припомня. Винаги. Най-много мразя дъжда, защото дъждът ми напомня за тях. Представям си отново Шарън, как стои в дъжда на автобусната спирка, привела безнадеждно рамене.

– Скачай в колата, ще те откарам. Ще подгизнеш.

Шарън влезе в колата, мълчалива и благодарна. Струваше ми се правилно да я откарам у дома – бяхме в една посока. Превърна се в нещо

редовно. Най-вече говорихме за училище и нейните домашни, или морските ѝ свинчета, но един ден тя беше еднорична, и когато спряхме пред тях, в очите ѝ имаше сълзи.

Седеше неподвижно, съсредоточена в усилието да говори.

– Татко си тръгна и мама не спира да плаче.

Едри, солени сълзи се затъркаляха по бузите ѝ, страданието се лееше от всяка пора. Прегърнах я през раменете и я притеглих към себе си, както правех, когато Сали падаше и си ожулваше коляното, или се бе разделила с най-добрата си приятелка. Научих се на това, гледайки Джулия.

– Всичко ще бъде наред, миличка. Всичко ще бъде наред. – Галех я по косата и никой не бе по-изненадан от мен, когато Шарън посегна да ме целуне. Отдръпнах се, не откликнах; реших, че е най-добре да не обръщам внимание. Измърморих нещо, което не помня, и ѝ казах „довиждане“. Шарън изглеждаше тъжна, после гневна, и излетя по късата алея към входната им врата. Аз потеглих от къщата ѝ, под хоровото потрепване на редичка от пердета.

Когато отидох в училище на другия ден, стана ясно, че няма да мога да пренебрегна проблема. Извикаха ме в кабинета на директора. Кръглите му свински очета се впиха в мен, прочистването на гърлото подчертаваше безпокойството му.

– Аз… ъъъ… мисля, че е най-добре, ако…ъъъ…отстранен… трябва да разследват… сериозни обвинения… ъъъ… най-добре е за теб и… ъъъ… детето.

Директорът всъщност имаше предвид доброто на училището, но беше твърде страхлив да го признае. Притесненият му глас още звучи в ушите ми.

Изглежда за никого нямаше значение, че не я бях докоснал, че не бих направил това. Думите се бяха разнесли, предизвиквайки собствена верижна реакция, и хората предпочитаха да вярват онова, което им изнасяше, а не в истината. Опитвам се да изтрия спомена за крякането на репортерите, разположени на лагер пред къщи; обвиняващото лице на Джулия; моя куфар, стегнат и чакащ в коридора, щом се прибрах у дома. Заглавията във вестниците бяха непоносими. Не само за мен, а и за семейството ми. Помня когато видях Сали за последен път. Озадаченото ѝ лице, протегнатите ѝ ръце, жалостивия ѝ вик за татко. Върху ми се стоварва вълна от болка.

Разбира се, бях обвинен, и имаше процес. Моят адвокат бързо отсея фактите от измислицата и съдебните заседатели разбраха, че става дума за ученическа любов, на която не съм откликнал по никакъв начин. След всичките месеци, водещи до процеса, въпросът бе решен само за 48 часа. По всяко друго време тази експедитивност щеше да ме очарова. Бях оневинен. Само дето не беше толкова лесно. Калта полепва – няма да се впускам във физични обяснения – но е така. По това време Джулия бе отвела Сали и беше късно да си вземе назад острите думи, които бе изрекла.

Животът ми се промени, разпадна се, окисли се. Желязото в сърцето ми се сля с водорода и кислорода, които преди бяхме Джулия и аз. Пороите от

сълзи, които изплаках, свързаха новото съединение, и ръждата започна да ме разяжда. Ден след ден стоях и се взирах навън, докато един ден бях безсилен да спра промяната. Започна в краката ми; те станаха оловни, тежки, бавно се превръщах в желязо. Сега тялото ми се разпада лист по метален лист. Морето отлюспва пластове ръжда и метал, като кожа. Крайният резултат ще е същият, както ако съм заровен в земята. Ще се разпадна на съставните си елементи и ще се разпръсна, ще се върна при звездите. Единственото останало от старото ми „аз“ ще е моето съзнание – и дори то ще се изпари след време.

В някой друг живот бих искал да се занимавам с класически науки. Геометрията и философията на древните гърци възпламенява въображението ми почти толкова, колкото и техния принос към Периодичната таблица. Изминал е още един ден и огнената колесница на Аполон скоро ще изчезне на запад. Къпем се в златистото сияние, което Пади нарича „божия светлина“. Усещам и нечие друго присъствие. Този път е по-възрастен мъж, и докато сваля дрехите си, за да погълне отмиращите лъчи на слънцето, кима и произнася безмълвно: „Банкрут“. Извръща се от мен, за да се взре в морето като всички нас. Желязото в хемоглобина, който пренася кислород от дробовете му, се сгъстява и размножава, превръща го в метал отвътре навън. Движенията му се забавят, докато промяната се извършва, и преди залез той е един от нас.

Сега наброяваме почти стотина. Простираме се на мили по пясъка, мълчаливи, потънали в размишление. Всички имаме своите истории. По нашия тих, решителен начин, гледаме към хоризонта и размишляваме върху събитията, които са ни довели тук. Всеки от нас стои отделно от останалите, но поддържаме колективната общност на надеждата. Времето минава и железният оксид опустошава външните ни черупки, връща ни към вселената. Изгледът, който имам, се променя постоянно, движещ се пред мен пейзаж. Не е нужно да отивам никъде, за да гледам как се върти светът. Всичко е тук.

От английски Маргарита Дограмаджян

РАЗКАЗ

Дороти Паркър

Дороти Паркър (1893 – 1967) е американска поетеса, автор на разкази, критик и сатирик. Публикува „Ванити Феър“, „Воуг“, „Ню Йоркър“ и други списания. Член-основател на кръга „Кръглата маса на Алгонкуин“. След разпадането му тя се мести в Холивуд и започва да пише сценарии. Нейните успехи там, включително и две номинации за Наградата на Академията са засенчени от участието ѝ в левичарското движение и последвалото включване в черния списък на Холивуд.

Паркър публикува първата си стихосбирка през 1926 г, от която се продават 47000 екземпляра. Рецензиите са впечатляващи. Следват още две стихосбирки и два сборника с разкази.

Най-известният ѝ разказ „Голямата блондинка“ е публикуван в списание „Букман“, получава наградата „О,Хенри“ за най-добър разказ за 1929 г.

През 30-те и 40-те години тя все повече се ангажира в кауза за защита на човешки права и свободи. През 1936 г. е сред основателите на Холивудската антинацистка лига.

Бурният ѝ живот /включително и пътуванията до Европа по време на Втората световна война и материалите за американските военнослужещи/, многобройните /и не особено щастливи/връзки, прекомерната употреба на алкохол водят до самоубийството ѝ през 1963 г.

ИЗ ДНЕВНИКА НА ЕДНА ДАМА ОТ НЮ ЙОРК

по време на ужаса, отчаянието и световните промени

Понеделник. Закуската в леглото около единайсет; не ми се поглежда. Снощи шампанското в „Еймърис“ беше адски гадно, но можеш ли направи нещо? Не върви да висиш до пет сутринта на една-единствена чаша. Бяха довели ония божествени музиканти-унгарците със зелените жакети, Стюи Хънтър си събу обувката и дирижираше с нея, по-смешен не можеше да бъде. Не се е раждал по-готин образ от Стюи; направо свръхсупер. Оли Мартин ме домъкна до вкъщи и двамата заспахме в колата – направо жестоко. Госпожица Роуз се отби по обед да ми оправи маникюра, клюкарихме до изнемога чак докато се омете. Морисови

почти се разделили, Фреди Уорън нямало начин да не е станал язваджия, Гърти Лионард изяждала с поглед Бил Крофърд направо под носа на Джак Лионард, а онова за Шийла Филипс и Бабс Диъринг си било самата гола истина, до последната думичка. Направо беше върховно. Госпожица Роуз е самото съвършенство – сигурна съм, че повечето хора като нея са много по-интелигентни от другите. Чак когато се омете забелязах, че проклетата глупачка ми е наплескала ноктите в гадно оранжево; не помня да съм била толкова бясна. Отворих някаква книга, ама нервите ми направо се скубеха. Сграбих телефона, обещаха ми два билета за премиерата на „Бягай като заек“ тази вечер, цели четирийсет и осем долара. Рекнах им, че нахалството им е безкрайно, но можеш ли да направиш нещо? Джо май спомена, че щял да вечеря навън, опънах тук-там по една жица да хвана някой готин образ да ме придружи, ама всичко живо било ангаже. Накрая спипах Оли Мартин. Превземките му нямат край, пука ми, нали се нави. Не мога да реша дали да облека зеления крепдешин или оня червения, вълнения. Само като ми попадне тоя маникюр пред очите и ми призлява. Дяволите да я вземат тази госпожица Роуз.

Вторник. Още в девет сутринта Джо заблъска по вратата. Не помня да съм била толкова бясна. Опитах да го усмъртя, но съм по-зле и от труп. Май спомена, че го няма за вечеря. Цел ден съм вцепенена, отгоре до долу; не мога да помръдна. Не мога да си представя по-вълшебна нощ от снощи. С Оли вечеряхме на 31-а Източна, жив човек по-отровна храна не е слагал в уста, наоколо свястно лице за цяр няма, а много се съмнявам, че някога е писана по-тъпа пиеса от „Бягай като заек“. Замъкнах Оли на партито у Барлоу, по-забавно нещо не мога да си представя– абсолютно невъзможно да се съберат толкова идиоти на куп. Бяха докарали унгарските музиканти със зелените жакети, Стюи Хънтър пък дирижираше с вилица – всичко живо си изпокапа. Беше си увил няколко километра зелена тоалетна хартия около врата, същински перко; няма начин да е бил някога в по-добра форма. Запознах се с един абсолютно непознат образ, адски висок, повече от страхотен, с такива можеш да си бъбриш ама наистина насериозно. Обясних му, че понякога така ми се куфее, че бих се оляла, умирам да се захвана с нещо – да пиша или да рисувам. Той ме попита защо не пиша или не рисувам. Прибрах се сама. Оли направо се гипсира. Днес три пъти вървях на новия образ да вечеряме заедно, а после да дойде с мен на премиерата на „Никога не казвай „Добро утро“, само че първия път не бил вкъщи, после излезе, че е напълно ангажиран с майка си. Накрая хванах Оли Мартин. Опитах се да чета, но не ме свърташе на едно място. Как да взема решение червената дантела ли да сложа или розовата, с перата. Адски съм изтощена, но можеш ли направи нещо?

Сряда. Точно тази минутка ми се случи най-ужасното. Счупи ми се един нокът, направо остана половината. По-отвратително нещо не ми се е случвало през целия ми живот. Звъннах на госпожица Роуз да прескочи и

да го оформи, тя пък била ангажирана чак до вечерта. Няма по света по-гаден късмет от моя. Значи цял ден и цяла нощ ще се разхождам така, но можеш ли направи нещо? Дяволите да я вземат тая госпожица Роуз. Сноши беше направо върховно. „Никога не казвай „Добро утро“ е адски противна, никога не съм виждала по-просташки костюми на сцена. Замъкнах Оли на партито у Балард, направо невъзможно да стане по-готино. Бяха докарали унгарските музиканти със зелените жакети, а Стюи Хънтър дирижираше с фрезия – зверски вълшебно. Беше се издокарал с хермелиновото палто на Пеги Купър и сребристия тюрбан на Филис Минтън; нещо невероятно. Поканих на гости цял куп божествени образи за петък вечер; взех от Бети Балард адреса на унгарците със зелените жакети. Посъветва ме да ги наема до четири, после – ако някой им бутне триста, ще свирят до пет. Нечувана евтиния. Тръгнах си с Оли, но се наложи да го стоваря у тях, така не се е оливал. Днес позвъних на новия образ да вечеряме заедно и да дойде с мен на премиерата на „Горе до един“, бил ангажиран. Джо имал намерение да излиза; разбира се, не благоволи да ми каже къде. Залових се с вестниците, но няма нищичко освен че Мона Уитли била в Рино, където било зверски жестоко. Опънах жица на Джим Уитли какво е наумил за довечера, бил ангажиран. Накрая хванах Оли Мартин. Видях се в чудо докато реша какво да сложа – белия сатен, черния шифон или жълтия крепдешин. Тоя нокът направо ще ме вкара в гроба. Не мога да го гледам. Жива душа не са я сполетявали толкова гадости.

Четвъртък. Абсурд е да се задържа права. Снощи беше адски готино. „Горе до един“ е адски божествена, няма начин да бъде по-перверзно, новият образ и той там, адски сладур, ама не ме забеляза. Хванал се с Флорънс Кийлър пременена с онова противно тоалетче на Скиапарели, има ли продавачка да не го е навличала откакто свят светува. Сигурно не е с всичкия си; оная на мъж внимание не обръща. Замъкнах Оли на партито в Уотсънови; по-шеметно нямаше начин да бъде. Всички бяха луднали. Бяха довели унгарците със зелените жакети, а Стюи Хънтър дирижираше с лампа, после лампата се счупи и той подхвана някакво танцувално адажио с Томи Томас – адски шармантно. Някой спомена, че докторът на Томи му наредил да изчезва от града за нула време, стомахът му бил истинска гробница, но кой ще му мисли. Прибрах се сама, Оли просто се беше изпарил. По обед дойде госпожица Роуз да ми оправи нокътя, по-забавно не е било. Силвия Ийтън носа си не подавала навън докато не си удари подкожна инжекция, няма клюка, която Дорис Мейсън да не знае за Дуги Мейсън и онова същество в Харлем, нямало сила, която да отлепи Ивлин Норт от тримата акробати, а пред Стиви Реймънд никой не смеел и дума да обели за състоянието му. Няма друг, който да си живее живота по-забавно от госпожица Роуз. Накарах я да изтърже гнусния портокалов лак от ноктите ми и да ги направи тъмночервени. Чак когато си тръгна забелязах, че на вечерна светлина изглеждат направо черни; няма начин да се почувствам по-зле. Проклетата госпожица Роуз. Джо ми оставил бележка, че ще вечеря навън, звъннах на новия образ

да вечеряме заедно и да гледаме новия филм, но не отговаряше. Изпратих му три телеграми, че жив-умрял го искам утре вечер. Накрая хванах Оли Мартин. Хвърлих едно око на вестниците, нищо особено, само Хари Мотс организирал в неделя файвоклок с унгарска музика. Мина ми през ум да се обадя на новия образ да ме заведе; сигурно не са ме забравили за покана. Отворих книга, но бях твърде изтощена. Дали да облека новата синя рокля с белия жакет или да я запазя за утре вечер, а днес да избера моарето в слонова кост. Сърцето ме пробожда щом си помисля за маникюра. По-тъпо нещо не мога да измисля. Ще я разкъсам тази госпожица Роуз, но можеш ли направи нещо?

Петък. Направо съм мъртва; по-лошо не може да бъде. Снощи беше адски божествено, филмът бе просто убиец. Замъкнах Оли Мартин на онова парти у Кингсландови, нещо невероятно, всички бяха откачили отвсякъде. Довели унгарците със зелените жакети, но Стюи Хънтър липсваше. Изпаднал в абсолютна нервна криза. Поболявам се от ужас, че довечера няма да е във форма; няма да му простя докато е жив, ако не се появи. Тръгнах си с Оли Мартин, изтърсих го у тях, защото не спря да реве. Джо наредил на икономa да ми предаде, че следобед заминава за провинцията, щял да изкара почивните дни там; разбира се, не благоволил да уточни къде точно. Звъних на цял куп готини образи за вечеря и за премиерата на „Лудостта на белия човек“, а после да потанцуваме някъде; гади ми се само като си помисля, че мога да се появя първа на собственото си парти. Всички били ангаже. Накрая хванах Оли Мартин. По-размазана не съм се чувствала някога; да не чувам повече за коктейл с шампанско и скоч. Отворих книга, но съм безкрайно напрегната. Позвъних на Ани Лаймън да разбера за новото бебе, но не успях да си спомня момче ли беше или момиче – следващата седмица трябва да наема секретарка. Ани ми помогна страхотно – чудела се дали да бъде Патриша или Глория, моментално разбрах, че е момиче. Предложих ѝ Барбара; абсолютно забравих, че вече си има Барбара. Цял ден кръстосвах апартамента като звяр в клетка. Бих издрала очите на Стюи Хънтър. Направо не ми се мисли синята рокля с белия жакет ли да облека или тъмночервената с бежавите рози. Само като си погледна отвратителния черен маникюр, направо ми се бълва. Няма човек на този свят, на когото да му се струпват толкова ужасни неща върху главата. Дяволите да я вземат госпожица Роуз.

От английски Божидар Стойков

РАЗКАЗ

Кевин Канти

Кевин Канти е автор на три сборника с разкази („Къде отидоха парите“, „Меден месец“ и „Странник в този свят“) и на четири романа („Девет под нулата“, „В голямото открито пространство“ „Влюбеният Уинслоу“, „Всичко“). Негови разкази са публикувани в „Ню Йоркър“, „Гранта“, „Тин Хаус“, „Ню Ингланд Ривю“ и др. Творбите му са преведени на френски, холандски, испански, немски, полски и италиански. Живее и твори в Мисула, Монтана.

ЩАСТЛИВ ЗАВЪРШЕК

През целия си живот Макхенри бе живял с някой, който го държеше под око: майка, баща, съпруга, дъщеря, клиентите му. Изкарваше си прехраната с копаене на кладенци, а клиентите му бяха собственици на животновъдни ферми или отглеждаха пшеница, а това означаваше, че винаги са на ръба, освен когато бяха богати. Не го надзираваха открито, но го правеха. *С лопата в ръцете*: нещо, което той бе научил в гимназията, докато изкарваше по някой долар като копач на ж. п. линията „Милуоки“. Нямаше значение колко работа си свършил или колко грешки си направил, или колко си умен. Важното бе да изглежда, че работиш, когато се появеше Соренсън, надутият им шеф. *Искам да ви виждам с лопата в ръцете*.

Така че той се научи да си придава вид, че работи, когато работеше. Научи се да се държи като баща, когато дъщеря му бе наоколо, да изглежда като съпруг, когато Марни се нуждаеше от такъв. Правеше каквото очакваха хората или може би малко повече. Винаги се стараеше да е повече. Макхенри имаше енергични маниери, пластмасови очила и прическа тип „канадска ливада“, която посивя рано, многофункционален характер, който не се промени. Разбираше се с хората. Така оцеляваше.

Не беше очаквал да се окаже в положение никой да не го надзирава, но

ето го сега, на петдесет и девет. Марни си беше отишла преди пет години, рак на панкреаса, от който се стопи толкова бързо, че Макхенри не разбра какво става, докато не я погребаха. Понякога все още му се струваше, че смъртта никога не се е състояла, че е нереална, грозен сън. После Каролин, дъщеря му, се установи в Гуанджоу, Китай. Това също му се бе струвало малко вероятно. Отишла бе да учи в Мисула*, завърши с магистърска степен по китайски и бизнес науки, и сега внасяше китайски балиращи машини и сеносъбирачки и правеше луди пари. Двамата разговаряха по Скайп през няколко седмици, но това не можеше да се сравни с живото ѝ присъствие, просто някаква снимка на компютърния екран. Макхенри ѝ обясняваше колко е зает и как всичко е наред, и тъй нататък. Все още беше неин баща, макар тя да бе в другия край на света. Плюс това му беше невъзможно да изчисли разликата във времето. Обаждаше ѝ се в неделя следобед, а се оказваше, че там, където е тя, е понеделник сутринта.

Макхенри одобряваше по принцип. Ако ще се измъкваш от Харлоу, защо да не отидеш по-далеч. Харесваше му и обстоятелството, че я бива с парите. Чувстваше се така, сякаш заслугата е негова.

И все пак бяха само той и Миси, малкото папиьонче, което Марни бе взела точно преди да ѝ открият рак. Приличаше на мръсен номер. Нокти, драскащи по дървения под.

А после тези двама младоци от съседния Билингс убедиха единия от татковците си да ги финансира за чисто нова, компютърно управлявана японска сонда. Макхенри си направи изчисленията. Те губеха пари всеки път, когато му отнемаха клиент. Не би могло да е другояче. Той обаче не можеше да работи по-евтино от тях, макар неговата сонда да бе изплатена. Макхенри знаеше прекрасно, че клиентите му не биха отказали по-ниска оферта. Това бяха мъже, които шофираха деветдесет мили до клуба на Сам, за да спестят някой и друг цент от тоалетна хартия.

Макхенри би могъл и да почака. Но един следобед, когато затвори телефона след разговора с Гиб Густафсън, фермер, който отглеждаше пшеница, с когото се познаваше още от детската градина, милионер, който му каза, че повече няма да правят бизнес – след това обаждане Макхенри просто се ядоса. Ако Марни беше тук, ако Каролин. Но не бяха. До пет същия следобед той вече не беше в бизнеса, сондата бе продадена, камионите бяха продадени, на магазина се появи надпис „Дава се под наем“.

Дали беше грешка? Може би. Той имаше предостатъчно пари, от цял живот спестявания и от застраховката „живот“ на Марни. Къщата бе изплатена, също и магазинът. Дори никой да не го наемеше и никой да не се задържеше в бизнеса в Харлоу, пак струваше пет-шест пъти повече, отколкото той бе платил за него в годината, когато ж.п. линията изостави града. Разполагаше с приходи от наеми, и вече никакъв екип не зависеше от него.

Обаче тишината.

Телефонът просто не звънеше.

* *Град в окръг Мисула, щата Монтана. – Б.пр.*

И ако не си легнеше скоро с жена, щеше да се побърка. Не му харесваше, че мисли така. Той не беше грубиян, не и по природа. Но това бе простата истина. Макхенри не беше старец, не още, и каквото и да се бе изключило, когато Марни се разболя, се беше включило отново по някакъв начин. Той си спомни за един от своя екип – допълнителен човек, нечий приятел, не беше от редовните – как разправяше за почивния си ден, че отишъл на едно място за масажи в Билингс. Спря да говори за това, когато видя, че Макхенри слуша. Но то се запечата в съзнанието му. Можеш просто да си платиш. И никой няма да те наблюдава.

Макхенри живя с тези мисли два-три месеца и после реши, че ще отиде до Билингс да види как точно стоят нещата. Минаха още няколко седмици, докато събере кураж. Дойде април, преди да го направи.

Пролетта има добра репутация, помисли си, докато шофираше на юг през прехвърчащия сняг, но май не бива да е така. Поне не монтанската пролет. Труден сезон. Великден с Марни в нейните рокли на цветя, и ледения дъжд, който ги бомбардира.

Откри салона „Банкок Съншайн“ край междуградското, самотен и някак изоставен на огромен чакълест паркинг зад мивката за камиони. Неговият джип беше единствената кола на паркинга. Розова сграда с думата МАСАЖ в червен неон, бяла врата. Инерцията го отнесе вътре, където млада, не особено красива азиатка в горнище от бански костюм и парче плат на цветя вместо пола седеше и четеше списание на език, който Макхенри не разпозна.

– Трийсет или шейсет минути? – попита тя.

– Не знам – отвърна Макхенри. – Шейсет.

– Значи стотачка – осведоми го тя, и Макхенри беше шокиран. Не знаеше какво бе очаквал, ала това си бяха сериозни пари. Само че сега беше твърде късно да се откаже, а и щеше да е само този път. Можеше да си го позволи.

– Не те помня – каза момичето.

– Това ми е първият път.

– Ченге ли си?

– Не.

– Добре. Стая номер две. И хората обикновено дават бакшиш.

Беше стая с кушетка и плакат на плаж. Вратата, през която бе влязъл, и още една, и трета, за която предположи, че е килер. Нямаше прозорци. Линолеум на пода, всичко лесно за почистване, като във ветеринарен кабинет. Макхенри седна на кушетката зачака. Тя бе по-висока и по-тясна от обикновено легло, и той усети пластмаса под чаршафа. Стая без музика, помисли си, твърде много хора минаваха оттук и никой не се задържаше. Тъгата му се върна. На плаката пишеше: „Пукет“. Той не знаеше къде е това. Изглеждаше красиво по безличен начин. Палми и синьо небе.

После отсрещната врата се отвори и в стаята, усмихвайки се, влезе друго азиатско момиче – малко по-ниско и по-закръглено от онова на рецепцията, но облечено по същия начин, гърдите ѝ преливаха от горнището на банския. Косата ѝ бе дълга и вързана на гърба с червена панделка. Беше боса.

– Трябва да си свалиш дрехите! – каза тя и се засмя. – Иначе няма да стане.

Макхенри нарочно бе забравил за тази част. Отдавна не беше свалял дрехите си пред някого, освен пред докторите и Марни. Изпита желание да избяга, но то бе потиснато от проява на воля. Момичето отвори килера. Той свали обувките си, после панталона. Поколеба се.

– Хайде – подкани го тя. Но леко, закачливо. Беше жива, макар стаята да не бе такава. Той се съблече докрай и легна по лице на кушетката. Студена пластмаса под тънък чаршаф. Тя покри задника му с хавлиена кърпа и се наведе да го погледне в лицето.

– Как ти е името? – попита.

– Бил – излъга той.

– Аз съм Трейси – представи се тя. – Отпусни се.

Макхенри опита да се отпусне. Но тялото не лъже, и той се напрегна когато ръката ѝ докосна рамото му.

– Отпусни се – повтори тя. – Всичко е наред. – Намали много осветлението, от ъглите зазвуча музика. Той подуши нещо сложно като билки или сено, но приятно, и тогава тя отново го докосна с топло масло по ръцете и този път той остана да лежи неподвижно. Беше като посещение при фризьора, начина, по който той знаеше къде е тялото ѝ около него, случайното докосване на гърдите ѝ до кожата му, когато се навеждаше над него. Макар и дребничка, тя имаше твърда ръка и изненадваща сила и след няколко минути Макхенри разбра, че момичето си разбира от работата. Гърдите ѝ бяха навсякъде, но той дори не си мислеше за това сега, или може би мислеше, но от различен ъгъл, защото просто беше много хубаво. Досега не беше знаел колко много проблеми е носел в тялото си. След известно време те някак си престанаха да са там. Той се почувства лек и свободен.

Тя започна да масажира стъпалата му, това бе нещо, което не се беше случвало на Макхенри никога досега, и макар да му хареса, почувства натиск на неочаквани места, сякаш черният му дроб и тестисите му, и даже очите му бяха свързани по някакъв начин с места в ходилата му, а той не бе знаел това. После Трейси продължи нагоре по краката му. Беше приятно, но той се почувства уязвим. Ръката ѝ закачи леко скротума му. Тогава нещо се събуди и остана будно, докато тя масажираше гърба му, врата му.

Макхенри се надяваше да е на правилното място.

Известно време престана да мисли. Времето минаваше, той не беше сигурен колко. Не беше важно. Всичко бе само докосвания, само ръцете ѝ и музика от вида, който той обикновено мразеше, и убита светлина и ароматът на олиото. После, когато той буквално се бе превърнал в локва, тя го претърколи по гръб. Хавлията падна. Трейси я върна обратно след половин минута, но сигурно бе забелязала.

Започна да масажира ходилата му от друг ъгъл, после лицето му, после гърдите му. Всичко това бе абсолютно ново за Макхенри, и изненадващо. Също и гърдите ѝ, едва докосващи го, преливащи от горнището ѝ, и усещането от малките ѝ силни ръце, и уханието на парфюма ѝ, смесен с аромат-

ното олио. Това би трябвало да е отпускащо, ала Макхенри се възбуждаше все повече и повече. Дали трябваше да помоли? И как точно да го направи? Какви бяха думите, какъв беше кодът? Тя сигурно виждаше. Сигурно знаеше.

Накрая той нямаше нужда да казва нищо. Трейси мина по глезените ми, по бедрата му, наведе се към него, гърдите ѝ се полюшваха, и прошепна в ухото му:

– Щастлив завършек?

– Моля те – отвърна Макхенри.

– Още двайсет.

– Моля те – повтори той.

Тя се засмя, но приятно, пусна кърпата на пода и го пое със силните си малки ръце. Не ѝ отне много време. Макхенри държеше очите си притворени, всичко бе докосвания и аромати. Ако продължаваше да ги държи притворени, този миг нямаше да свърши. Беше вълшебно.

– Добре – каза Трейси. – До следващия път. Душът е точно зад тази врата.

Макхенри отвори очи. Беше гол в стая с непозната. Светлината още бе приглушена, но магията си беше отишла. Трейси му се усмихна и беше приятна. Той разгъна панталона, намери портфейла си, даде ѝ двайсетачка, после още една. Би могъл да стои там и да ѝ подава двайсетачки цяла нощ, ако тя поиска. Превърнал се бе в глупак. Даваше си сметка за това.

Изчака две седмици, преди да се върне. Момичето на рецепцията не го хареса повече от първия път. Каза, че Трейси е заета, но тя можела да накара друго момиче да се погрижи за него. Или това, или трябва да почака.

Макхенри почака. Никой друг не се появи, само той и отегченото момиче, четящо списание на език, който според него беше тай или виетнамски. *Внимавай какво правиш*, каза си. *Това момиче е с друг някой в съседната стая. Това прави тя. Това ѝ е работата*.

И все пак усещаше възбудата, като пчели или пеперуди, при мисълта, че ще види Трейси. Не беше любов. Почти беше сигурен. Ала бе нещо подобно. Дори гледката на шофьора в бейзболна шапка, появил се отзад, не го разсея. Забелязал бе огромния му камион на паркинга. Трудно беше да не го види.

Тя му се стори по-ниска, отколкото си спомняше, но по-красива.

– Това момиче на рецепцията – каза. – Май не ме харесва.

– Тя е кучка – промърмори Трейси. – Не харесва никого.

Този път Макхенри си позволи да я наблюдава, поне отначало. Трейси беше делова, професионалистка, точна в движенията си, например начина, по който събираше длан, за да вземе олиото от бутилката. Държеше го, за да го затопли, преди да го остави да потече по гърба му. Под парчето пола – дали пък не беше саронг – носеше светлозелени раирани гащички, като на дете. Беше облечена, а той бе гол. Тя беше на работа, заета с него, знаеше къде е и какво прави. Докато Макхенри изобщо не беше в безопасните плитчини. Беше му непонятно, фактът, че е тук.

А после нямаше нужда да му е понятно, той отново се превърна в тяло,

в локва. Поне отначало. Отново се изпълни с усещането за нейната близост, тялото ѝ. Когато го претърколи този път, не си направи труда да използва хавлията. Всъщност, докосваше го там, малко, съвсем лекичко, после продължи с масажа. Когато мина от лицето към стъпалата му, отново го докосна, сякаш го поздравяваше; а когато свърши с бедрата, когато наближи времето за щастливия завършек, преминаваше с лекота и обиграност от едно нещо към друго, сякаш не бяха две неща, а само едно движение.

Трейси си отиде. Той лежеше изпразнен и унесен по гръб на леглото. Сигурно сменят чаршафите, помисли си, след всеки от нас.

Ами ако това не е грешно? Предъвкваше мисълта по обратния път към къщи в тъмното, бяла кора лед в крайчеца на предните светлини. Знаеше, че никога не би направил нещо като Трейси, ако трябва да го обяснява. Ако Марни бе жива, ако Каролин бе наблизо. Той не беше изневерявал. Но сега не виждаше какво му е грешното. Не лишаваше от нежност никого, нито харчеше чужди пари. От друга страна знаеше, че не би искал да го хванат. Следователно беше нещо. Но не виждаше кой е нараненият. Самата Трейси не изглеждаше да страда.

После дойде и друга мисъл, която Макхенри не искаше в главата си, ала тя не го оставяше на мира. Тази мисъл бе следната: Ами ако това е нещо красиво, от което той се е лишавал цял живот? Ами ако грешаха, тези негови надзиратели? Навярно в това наистина нямаше нищо лошо. Дали не бе бъркал през целия си живот? Досега, наближавайки края. В тази работа имаше нещо тъжно. Даже и с Марни бе имало нещо плахо, винаги в тъмното. Онзи път, когато отидоха в Мексико, само двамата. Беше проблясък. Но някак не успяха да го продължат у дома. Чукането, помисли си той. Цял живот бе използвал думата като ругатня. Ами ако вместо това се окажеше благословия?

Не би искал да има подобни мисли. Но Макхенри не можеше да ги пропъди.

Накрая се озова в групата „Необвързани християни“, ръководена от църквата, обикновено прекарваха заедно Коледа и Великден. Той не можеше да си има вяра. Това бе заключението на Макхенри. Нуждаеше се от грижи.

Необвързаните християни се събираха вечер в лобито на хотел „Грейвс“ в първия петък от месеца. Макар сега да бе май, още беше студено; и мъже и жени пристигнаха в якета „Кархарт“. В единия край на лобито имаше кафетерия, в другия – бар, и можеше да отидеш на едно от двете места. Макхенри избра питие. Очертаваше се дълга нощ.

– Виж се само! – възкликна Том Лафранс. – Идваш тук в петък вечер! Чудех се дали някога ще се присъединиш към групата.

– Просто опипвам почвата – отвърна Макхенри.

– Тайфата си я бива. Но е добре да влезе и малко свежа кръв. – Той се наведе по-близо до Макхенри, обля го с дъха си, лъхащ на уиски. – Същите стари лица. Много скоро опознаваш всички.

– Градът е малък – отбеляза Макхенри.

– И забутан – добави Лафранс. – Какво да се прави.

Тръгнаха си от бара и се присъединиха към групата: около десетина души, само четирима мъже. Някои от тях бяха хора, които Макхенри познаваше (и не харесваше, в случая с Лафранс) още от гимназията. Жените особено бяха положили усилия – червено червило и красиви рокли, и градски обувки, ала във всяко лице имаше следи от времето, от живот, прекаран на открито в място, където вятърът бързаше, а снегът летеше. Мъжете бяха облечени в каубойски стил, с ботуши и спортни сака. Изглеждаха естествено в тези дрехи, докато част от жените изглеждаха сякаш играят роля. Повечето бяха вдовици, с късата коса и грубите практични лица на монтански съпруги, момичешкото им излъчване бе изтрито от времето и работата. Не изглеждаха естествено в красивите си рокли.

Всички, освен Лидия Тенант. Тя беше десет години по-млада от останалите, и облечена като за ски курорт – в спортни, ярки цветове. Омъжена бе в клана Маклейс, стара фермерска фамилия, и някак бе устояла след като съпругът ѝ Том бе затрупан от лавина преди три-четири години. Имаше две деца, и двете момчета, припомни си Макхенри. Никога не я бе приемал като възможност. Но ето я сега, представяше се като необвързана, усмихваше се, бъбреше приятелски, изглеждаше с тен и красива във фоайето на хотел „Грейвз“. Това му се стори интересно.

Но преди да може да стигне до нея, бе спрян от Адел Бейкър, една от добрите приятелки на Марни, учителка по английски в гимназията. Беше пълна, енергична и суха.

– Продължаваме напред или се предаваме? – попита го тя.

– Нямам представа – отвърна Макхенри. Беше предпазлив с нея; тя мислеше, преди да каже нещо, и като нищо можеше да си изпатиш, ако изречеш първото, което ти дойде наум. Той попита:

– Ти как мислиш?

– Предадох се преди няколко години – призна тя. – Тук съм просто за да изляза от къщи.

– О, и аз също. Не се стои сам.

Той погледна да види къде е Лидия – в далечния край на фоайето, до вратата на бара, Том Лафранс се бе лепнал за нея – и Адел улови погледа му и се засмя.

– Не е честно – промърмори.

– Кое не е честно?

– Ти и тя сте единствените нови лица от миналото лято. Почти всички останали са излизали на среща с всички останали. И под среща нямам предвид „гаджета“. Не се шокирай.

– Мислех, че това са необвързаните християни.

– Всички сме християни, и всички сме необвързани, но не винаги сме и двете едновременно.

– Това си ми го спестила.

– Може би – отвърна Адел. – Зимата е дълга. Ела да ме черпиш едно питие и ще ти разкажа всичките ни тайни.

Същата събота отидоха да наблюдават птици, или да птичарстват, както му казваха сега. Адел искаше да отиде до Фрийзаут, а Макхенри не беше ходил там от десетилетия, затова отидоха, три чàса в едната посока и в съмнително време, но отидоха. Тръгнаха в седем сутринта, което за Адел било рано в края на седмицата, както заяви. Макхенри бе на крак вече от два чàса.

Съгласиха се, че това не е среща. Просто нямаше друга дума.

Адел караше хондата си, което беше добър вариант – Макхенри все още държеше джипа си от времето на сондажния бизнес, а той миришеше на пръст и нефт и гълташе по галон на единайсет мили. Не се беше возил от доста време и му беше странно да ѝ пълни чашата от термоса и да гледа природата. Наистина беше минало доста време. Марни никога не шофираше, когато отиваха заедно някъде, освен ако не го караше в болницата, което се бе случвало няколко пъти. Но само да седи и да бездейства, и да наблюдава как снегът пада по далечните хълмове – това беше като нещо от детството му, далечен спомен, да наблюдава как телефонните жици подскачат ритмично нагоре-надолу.

– Тя ти липсва – проговори Адел. – Боже, на мен ми липсва ужасно, а не ѝ бях съпруг.

– Мина известно време – каза той.

– Чувстваш ли се по-добре?

– Не знам. Е, по-добре отколкото първите няколко месеца. Трябваше ми време да намеря смисъл да продължа. Когато момичето ни бе у дома, ми беше по-лесно, но не я виждах много, освен през лятото. Сякаш се случваше и на двама ни едновременно, нали разбираш. Това ми липсва.

– Но тя се справя добре.

– Така е. Не говоря за нея, говоря за себе си. – Макхенри се засмя. – Каролин си е много добре. Аз съм този, който е развалина.

– Държиш се – възрази Адел.

– Може би – отвърна Макхенри. Всъщност не знаеше. Сякаш разказваше история, и историята бе истинска, но това не беше той. Не живееше този живот. Погледна Адел, която шофираше много съсредоточено, леко приведена над кормилото, познавал я беше през част от тази история – познавал я бе, никога добре, поне от трийсетина години – и все пак познатото, фамилиарното му се струваше куриозно, и единствено мисълта за Трейси му изглеждаше негова. Това бе странно. Чувстваше се така, сякаш не се познава.

Снежната буря се понесе надолу по хълмовете и върху пътя, и Адел включи чистачките и се приведе още повече напред. Приличаше на комиксов герой от новото разстояние. Макар че това я подценяваше. Тя беше сериозен човек, интелигентен, и помагаше много на Марни през последната ѝ година. Просто му беше невъзможно да си я представи в леглото. И отново тази тъга, тази загуба на години, които би трябвало да са пълни с радост.

– Ти беше омъжена – обади се той.

– Все още съм – отвърна тя, примигвайки срещу бурята.

– Как са нещата?

– Семейството му е католическо – обясни тя. – Той разви психични проблеми, докато бяхме заедно. Всъщност, май си ги е имал от самото начало. Но след време се засилиха и той загуби контрол върху живота си.

– Съжалявам – промърмори Макхенри. – Не го знаех.

– Наистина ли? – Бърз поглед към него, за да види дали не я лъже. – Мислех, че всички знаят. Харлоу е малък град. Говорих за това с Марни, спомням си.

Отново тази тъга, заради потайността и страха, които не им бяха позволили да водят интересен живот. За Марни беше късно. Макхенри си помисли, че и на него му е късно, а може би и на Адел. Това сигурно значеше нещо – Марни бе знаела, но не му беше казала.

– Къде е той сега? Съпругът ти, искам да кажа.

– В Сиатъл – осведоми го тя. – Кайзер, място за душевноболни. Опитаха се да го лекуват, но му съсипаха мозъка от опитване, с всички тия хапове и лечения. Имаше много красив ум.

– Съжалявам – повтори Макхенри.

– Беше отдавна – успокои го тя. – Сигурна съм, че лесно ще намеря адвокат да оправи нещата, ако изобщо се наложи. Просто не съм мислила по въпроса.

Тя сви рамене. Не беше намек. Между тях нямаше да се получи. Дълбоката странност на един друг живот, макар и познат като този на Адел, и Макхенри, гол и жив отвътре. Ама че странен свят.

Пристигнаха във Фрийзаут малко след десет – няколко коли и пикапи – синьо небе и студен вятър, но покарали зелени стръкчета в тревата. Пролетта все пак идваше. Нарамиха багажа и понесоха сгъваеми столове и бинокли, а Адел взе още книга за птици и списък за попълване. Макхенри имаше стар, тежък „Леополдс“, който се бе търкалял в жабката на джипа му от години, но Адел притежаваше безупречен „Лайка“, среден размер. Днес щеше да прибави няколко към списъка си. Чак сега Макхенри осъзна колко отегчителен ще е денят. Можеше да гледа птици десетина минути, не повече.

Изкачиха се на последното възвишение. Там беше езерото и в него имаше безчет гъски и лебеди, десетки хиляди, гъмжеше от тях. Докато ги наблюдаваха, в далечния край на ятото премина невидим импулс, птиците се издигнаха едновременно и закръжиха във въздуха, блокирайки половината небе с бяло движение и черни върхове на крилата. Добре, помисли си Макхенри. Това си струваше. Целият този красив живот, това излишество, тази щедрост.

– Не го казвай – предупреди го Адел.

– Какво да не казвам?

– Вица – обясни тя. – Какъвто и да е. За това как са с един партньор за цял живот.

– Аз не съм по вицовете – успокои я Макхенри. Което беше вярно.

А после, на следващата сутрин, обратно в „Банкок Съншайн“. В неделя

сутринта! И джипът му, паркиран точно отпред, та да го видят всички.

Различно и много по-дружелюбно момиче на рецепцията. Истинска красавица. Макхенри се смущаваше да разговаря с нея, беше толкова съвършена, толкова мила и прекрасна, и млада. Неделя сутрин, помисли си той: честване на живот, изпълнен с невероятни неща като това. Напоследък му се струваше, че животът е пълен с подаръци.

Но Трейси я нямаше; би трябвало да го знае. Дали не би искал някое от другите момичета? Нещо като тест, помисли си Макхенри. Не каквото се очакваше да иска или каквото друг би желал той да иска – опитваше се да угоди единствено на себе си. Така че какво искаше той самият? Никой не го надзираваше.

– Защо не – отговори. И отиде в стая номер две и съблече всичко, и сгъна дрехите си спретнато върху полицата, поставена за тази цел, и легна по лице и гол, и отново си зададе въпроса: защо не? Сигурно имаше причина да не го прави. Все още не можеше да си обясни нищо. Какво ли ще си помисли Адел? Но знаеше, още докато задаваше въпроса, че ще престане да ѝ е симпатичен. Такова беше правилото. Но кой го беше създал?

В стаята влезе момиче, босо, в същата униформа като останалите, но тази имаше нещастен вид, дори сърдит, сякаш току-що я бяха вдигнали от сън, което може и да беше вярно. Каза, че името ѝ е Флауър и той каза, че името му е Бил. Беше дори по-силна и по-опитна от Трейси; той скоро се завъртя във вихъра на познатия върховен момент на чувственост, да бъде в тялото си и да не мисли, и дори да не присъства в стаята. Дори не мислеше за себе си, за голотата си. Беше в този момент на докосвания, и никъде другаде. Докато тя не го обърна и не го покри с хавлията. Той отново взе да се чуди дали правилата са същите, дали не трябва да направи нещо, което не знаеше как да направи.

Стъпалата. Лицето. Краката.

И после шепотът:

– Щастлив завършек?

– Разбира се.

– Още двайсет.

– Разбира се – отвърна той.

И ето че стоеше, примигвайки срещу топлото слънце, сам сред огромен чакълест паркинг. Докато беше вътре, пролетта бе настъпила. Наистина беше топло. Макхенри свали якето си и го метна на задната седалка на джипа. Миризмата на стара нефтена смазка изпълваше кабината, изпарявайки се на новата топлина. Той не искаше това, не още. Облегна се на багажника на джипа, притвори очи и почувства как слънцето облива кожата му, още един дар в свят от дарове. Някой можеше да мине, Лидия Тенант или Лафранс, или друг някой от необвързаните християни. Някой можеше да го види. Нямаше значение. Животът му щеше да се промени.

От английски Маргарита Дограмаджян

ПОЕЗИЯ

Дзиди Мадзия

Дзиди Мадзия е поет от народността Йи-Нуосу в Китай, роден през 1961 г. в Сичуан. Негов поетичен наставник е известният китайски поет Ай Чин. Дзиди Мадзия привлича вниманието на читателите във всички кътчета на родната си страна, когато неговата стихосбирка „Песен за любов“ печели Националната награда за поезия на Китай през 1986 г. Негови творби са преведени на много европейски езици, той е печелил многобройни международни поетически награди. Стихотворенията, които ви предлагаме, са от последната му стихосбирка „Идентичност“, публикувана през 2016 г. в Китай.

МОМИЧЕ КАТО МОРСКО КОНЧЕ

Според възрастните
лицата на децата са кръгли,
докато трае детството.
Попитах майка си защо това е така.
Тя нищо не каза, само вдигна ръка към луната.
Луната, заспала върху един клон на дървото, наистина
изглеждаше съвсем кръгла
и аз си припомних мрежата, с която по-малкият ми брат
ловеше морски кончета.
Дали някога би му хрумнало да улови
нежно и мълчаливо момиче с такава мрежа?
Под стряхата на къщата висяха десетки
връзки царевица –
те ми напомниха огърлиците на младите момичета.
Като малки играехме на криеница под дървото
в светлината на лунните лъчи.
Но без някаква обяснима причина, всеки път, когато се
опитвах да намеря едно момиче,

то мълчаливо идваше до мен и се разтваряше
в лунните лъчи,
а дрехите ми се къпеха в смеха ѝ,
докато един ден тя порасна и се превърна в бяла топола.
Листата ѝ пееха песни за любовта в пустошта,
а момичето, моето момиче, яздеше на едно красиво седло,
но аз не бях нейният годеник.
Тази нощ моята майка ми каза,
че съм пораснал. Добави, че е време да дам
на малкия си брат всичките си дрехи, които
ми бяха омалели, но аз тайно скрих една от тях –
онази, окъпаната в смеха на момичето,
и реших да намеря оная лунна светлина,
но тя беше останала само в душата ми.
Тогава си спомних мрежата, с която малкият ми брат
ловеше морски кончета.
Как ли му беше хрумнало да улови моето нежно
и плахо момиче с тази мрежа?

ШАЛ

Един мъж подари шал
на жената, в която бе влюбен.
О, колко щастлива бе тя,
че ще може да се омъжи за
човека, когото обича –
вярваше, че сърцето ѝ ще се радва, честито
от първото слънце на зората чак до най-тъмната,
доба на нощта.
Времето притихна, летата отминаваха едно след друго,
но жената
пази своите тихи спомени –
достатъчно е да погледне онзи шал.
Един мъж подари шал на жената, в която
бе влюбен.
Но родителите на това момиче
искаха тя да се омъжи за друг човек,
когото тя никога не бе виждала.
Сълзите ѝ нямаха чет.
Кошмарите ѝ бяха страшни за описване,
с шала тя изчисташе праха, напластил се върху мечтите ѝ.
Това беше единственото нещо,

което можеше да стори.
Един мъж подари шал на жената, в която
бе влюбен.
Може би заради вятъра,
може би заради дъжда или пък
заради онова страшно наводнение в планината
двамата повече не се видяха.
След много години
съвсем случайно жената срещна мъжа
на кръстопътя към пазара.
Те стояха един срещу друг в пълно мълчание,
защото никой не искаше да каже нито дума за
миналото.
И тя, и той, държаха децата си за ръка.
Един мъж подари шал на жената, в която бе влюбен.
Може би заради гръмотевиците в далечината,
а може би заради необичайния студ това лято
жената напусна родния си дом с един другоселец.
Мислеше си, че ще може да се върне привечер
в разгара на жегите,
но се върна чак през зимата и оттогава
всеки път, когато луната се покажеше на небето,
тя тайно изброяваше цветята, нарисувани на шала.
Това беше единственото нещо, което можеше да стори.
Един мъж подари шал на жената, в която бе влюбен.
Бяха си обещали, че ще си бъдат верни.
Небето отсъди, че не са удържали на думата си.
Земята отсъди същото.
А те бяха двата бряга на морето.
Взираха се един в друг и макар че
кораби идваха и отплаваха,
бреговете си шепнеха – когато бяха будни и дори
когато спяха.
Един ден жената умря
и хората на погребението ѝ
намериха червения шал, сгънат сред най-скъпите
ѝ вещи.
Хората не го харесаха.
Те не знаеха нищо за тази история.
Покриха бледото лице на мъртвата
с този съвсем обикновен шал,
после запалиха тялото ѝ и то се превърна в пепел
сред планинската пустош.

БЛАГОДАРНОСТ

Всеки път, когато усетя колко ми липсваш,
си мисля за онази река;
в паметта ми се връща споменът за
огромния простор на небето.
Срещата ни, като сън, като пулс на сърце,
е краят на онзи изстрадан момент на очакване.
Аз вярвам,
че душите ни, пламнали в черен копнеж,
вече са прекосили всички векове.
В този миг осъзнавам,
че ти принадлежа – а ти
принадлежиш на мен.
Толкова дълго
двамата сме чакали
този невъзможен сезон;
понякога се питам дали това
безкрайно очакване
е Божията воля
или клопка на съдбата.
Защо над радостта
неизменно тегне сянката на болката?

НА СЕБЕ СИ

Нямам нито една пътека
пред себе си,
но това не означава, че не ми липсваш.
Ако светлината на звездите е
потънала някъде, това не означава,
че светлата привързаност е пресъхнала.
Ако по лицето ми няма сълзи,
това не означава, че в сърцето ми
не горчи тъга.
Липсата на криле не означава, че
светът е пълен с лъжи.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Ела, моля те. Последвай ме –
слей се с тълпата на празника,
послушай музиката на флейтата.
Ще видиш
как свеждам глава след
края
на всяка мелодия.
Имам една молба –
никога не казвай, че плача,
защото съм пиян;
ако ти се стори, че се държа странно –
то се дължи на тези
неповторими думи на флейтата:
тази древна магьосница.
Моля те, последвай ме,
не ме карай да се прибирам у дома
толкова скоро.
Едва ли можеш да си представиш
колко честит и успокоен се чувствам
с тези дълбоки ритми,
безкрайни като времето.

ПРИСПИВНА ПЕСЕН

За майките на народа Ий

Гордите соколи, които се носят
сред облаците,
понякога имат нужда от време, за да си отдъхнат
на земята;
дори леопардите, които се скитат в пустошта,
понякога изпитват умора.
Така се случва със сина –
и той може да заспи дълбоко.
(ръка, изпълнена с нежност,
с такава щедра топлота,
докосва натежалото му чело,
и сянката ѝ е красива като лунна светлина).
Гълъбите, волно литнали в небето,
понякога прекъсват полета, за да

отдъхнат крилете им.
И речните елени
спират своя бяг понякога.
Сега ти, сине, си поспи.
(Разказват, че красивите легенди
са вплетени в косите на младите момичета;
а преди да притъмнее, игрите
напускат сънищата им и идват пред вратата ти).
И на дивите гъски, пулсиращи точки в небето,
понякога им се спи.
Дори хрътките, които в гората дивеча
гонят, от време на време
капват от умора.
Сега ти, синко, поспи.
(Някъде в далечината, трясва гръм и луната го
отнася надалеч.
Така, като звука на гръмотевица,
са упорити спомените, които обичта оставя
в сърцето,
макар че облакът не помни
пътя на гръмотевицата
след края на дъждовния сезон.)
Сега ти, синко, спокойно си поспи.
(Когато се събудиш на следващата сутрин, ще си
пораснал. Ще бъдеш славен воин.
Ала ако любимата ти майка
завинаги си вземе сбогом с теб,
моля те, не се стреми да я откриеш –
защото тя ще е навсякъде
във влажната земя).

СЕДЛОТО НА КОНЯ

На кого е това седло?
Седлото не отговаря.
Защо народ, влюбен в степта,
е толкова тъжен и
скръбен!
Седлото е притихнало,
мълчаливото чакане е вечност,
сякаш шумът от конските копита
е замръзнал и се е превърнал в камък, а

може би това е просто любов.
Верният господар на седлото
е препускал в галоп през целия свят.
Най-щастливото време за всички мъже и жени
е когато седят заедно с вятъра
на седлото.
И то все още вярва,
че някой ден ездачът ще се завърне,
увенчан със слава.
Но това е толкова трудно, толкова тежко,
както тежат въздишките на пастирите.
За една благородна душа,
която копнее за свобода и достойнство,
за правда и чест,
понякога единственият изход е смъртта.

ФРАГМЕНТИ

В планините, които се простират – безкрайни, назъбени,
като яка стена –
винаги има моменти, когато
човек остава в малката си къщичка,
отпуснал рамене, навел глава,
потънал в мрачни мисли – без дори
да осъзнава, че това се случва...
Огънят пред краката ми е вече угаснал,
но предпочитам пред всички възможни места
на света да остана тук.
Тези дни, в които освен самота,
нищо друго не идва,
може би вече са станали
нещо обичайно за мен.
И раждането на тези необясними мисли
са като любима жена,
която си отива, след като е донесла
огън в къщата ти,
а може би точно обратното –
тя се завръща отново, след като
веднъж те е напуснала,
но никога не знаеш със сигурност
дали жената не е все още на прага.
Така в планините, които се простират –

безкрайни, назъбени като яка стена –
винаги те връхлитат такива моменти:
спомняш си някой приятел,
а той, този верен човек, отдавна си е взел сбогом със света.

ЖЪЛТОТО Е ВИНАГИ КРАСИВО

За мен е невъзможно
да избера най-точните думи, за да ти
разкрия топлотата, която изпитвам понякога –
хубаво, горещо чувство
за хората и света.
Безгранично е то.
Не ще успея да ти разкажа какво е усещането
да заспиш сред
феерия от цветове.
Не бих могъл да обясня
кратко и ясно
защо хората толкова се вълнуват
от тишината, която внезапно
се врязва в оживения разговор
и го заглушава.
Гласът, който звучи странно,
езикът, който те поучава...
Извини ме, само на теб мога да кажа –
мълчанието е безкраен момент,
който не може
да промени
нищо в мен!

От английски Здравка Евтимова

РАЗКАЗ

Даян Кук

Даян Кук е автор на сборника с разкази „Човек срещу природата“. Художествените ѝ творби излизат в списанията „Харпърс“, „Гранта“, „Тин Хаус“, „Уан Стори“, „Герника“ и др. Нейни статии се появяват в „Ню Йорк Таймс Магазин“ и „Този американски живот“, където в продължение на шест години работи като радио-продуцент. Печели наградата „Калвино“ за 2012 година, а „Човек срещу природата“ е номиниран за наградата „Арт Зайденбаум“ на Лос Анджелес Таймс за дебютна проза.

Живее в Оукланд, Калифорния.

ЖИВОТЪТ ПРОДЪЛЖАВА

Позволяват ми да се погрижа за погребението на съпруга си и да уредя нещата му. Което означава, че мога да остана в къщата ни, да се преструвам, че той е заминал по работа, докато аз стоя в дрешника и вдишвам уханието на ризите му. Мога да готвя вечеря за двама и да изхвърлям остатъка или да го претоплям, в зависимост от настроението ми. Или да си направя капсула на времето, пълна със снимки, които няма да ми разрешат да запазя. Мога да я заровя в двора, за да я открие новото семейство.

Но щом работата е свършена, Настаняващият екип ми нарежда да опаковам две чанти с най-необходимите неща, подходящи за всеки климат. Взимат ключовете от къщата ни, от колата ни. Ще дойдат хора да оценят всичко; ще се обяви разпродажба; всички съседи ще дойдат. Аз няма да съм там, но съм виждала всичко това да се случва на други. Парите ще отидат за моята зестра, и някой ден, надявам се, за мен ще се ожени друг мъж.

Съществуват добри изгледи да бъда избрана, тъй като съм добър декоратор и имаме някои доста хубави неща за продаване, тъй че зестрата ми сигурно ще е примамлива. И колата е доста нова, а през последната година само аз можех да я карам, и я поддържах чиста. Хубава е и има кожени седалки и много екстри. Беше подарък за повишението на съпруга ми, но той я кара едва няколко месеца, преди болестта да го повали. Освен това е голяма семейна кола, което ще се хареса на съседите, защото всички имат големи семейства. Ние още не бяхме създали такова. Все се притеснявахме за парите, бяхме практични. Имам късмет, че е така. На жените с товар им е по-трудно, така се говори. Отделят майките от децата. Чувала съм, че това трудно се преживява. Децата са като липсващи крайници и болят в тялото на майката. Няма откъде да знам, но ме бива да си представям.

Откарват ме с кола от къщата ни, и аз виждам всички листа, които окапаха, докато бях твърде заета да погребвам съпруга си и да се тревожа какво ще се случи с мен. Листата, лъскави и червени, се трупат в рехави кръгове около дървесните стволове като полите на коледна елха. Виждам греблото, подпряно на водосточната тръба. Можех поне да мина двора с греблото за последен път. Обещала бях на съпруга си, че ще го направя.

Отвеждат ме в женски приют, разположен на път, водещ към междущатското. Не ни позволяват да отиваме по-далеч от оградата на приюта, защото местността е неравна и неприветлива. Нощното небе е натежало от звезди, в далечината вият животни. Понякога скрити мъже нападат от засада жените, които бързат от автобуса към портала, и пазачите, самите те жени, не винаги се намесват. Понякога даже помагат. Както за всичко останало, има черен пазар и за изоставени жени – повечето най-често овдовели, но, макар и рядко, може да се озоват в приют и заради непреодолими различия. Мъжкият приют е оттатък пътя. Той е по-малък и основно за вдовци – бедни или които не могат да се грижат за себе си. Баща ми накрая отиде в един такъв приют във Флорида. Избра го богата жена, която бе поставяла на първо място кариерата си. Вече остарявала и искала другар. Изпратиха го при нея, някъде в Тексас. Изгубих му дирите. Най-близкият приют за деца е в друг окръг.

Стаята ми има залостен прозорец, който гледа към пътя, и когато изгася осветлението, виждам мъже като черни звезди в техните ярки стаи. Гледам ги как се движат в малките си пространства. Чудя се какъв ли ще е новият ми съпруг.

Има толкова много подаяния и пакети. Раздадоха ни графици и правила, а също и предложения за подобряване на живота и вида ни. Прилича на спа курорт пред затваряне. Насърчават ни да участваме в курсове по готварство, курсове по шеф и кройка, курсове по плетене, курсове по градинарство, курсове по зачеване, курсове по отглеждане на деца, курсове за „тела, враждебни към бременността“, курсове за утвърждаване на женствеността, курсове по джогинг, курсове по хранене, курсове по домашно счетоводство.

Има и часове за техники в спалнята и задължителни семинари „Животът продължава“.

В първия ми семинар „Животът продължава за вдовици“ ни дават наръчник за полезни упражнения и визуализации. Първо трябва да си припомня кога видях съпруга си за първи път – срещнахме се на обяд за нови служители – и после да си представя как това се случва другояче. Така например, вместо да седна близо до него и да бутна чашата му с вода върху пакета му за добре дошъл, аз трябва да си представям как минавам покрай него и сядам сама. Или, ако си позволя да седна и да разлея водата му, вместо той да се засмее и ръцете ни да се преплетат, докато смутено почистваме, трябва да го виждам как ми крещи, че съм непохватна. От мен се очаква да се преструвам, че сватбеният ни ден е бил самотен, и вместо любов и щастие, съм изпитвала съмнения и страх. Много ми е трудно.

Но ме уверяват, че това помагало да те настанят. Онова, което ми е странно, е че когато съпругът ми почина, по-точно докато умираше, изобщо не мислех, че после ще ми е трудно. Възприемах го просто като следващата стъпка. Моята надзирателка казва, че това е нормално и безразличието идва от шока. Казва, че ако продължа да го изпитвам и прескоча объркващата скръб, ще съм по-добре. Съсипаните от скръб прекарват тук повече време. Понякога – години. *Упражнявай се*, *упражнявай се*, *упражнявай се*, повтаря ми постоянно.

На всяка от нас дават рамкирана фотография на мъж, някакъв модел, и аз я вземам с мен в килията си и я слагам до леглото си, както са ме инструктирали. От мен се очаква да заменя лицето на съпруга си в спомените си с лицето на този мъж, но в същото време да внимавам да не се привържа прекалено; мъжът на снимката няма да е новият ми съпруг. Той е твърде идеален; зъбите му са много равни и бели, а косата му проблясва от втвърдения гел. Вероятно използва марка сапун, чиято миризма би ме отблъснала. Изглежда така, сякаш не се нуждае от бръснене всеки ден. Съпругът ми имаше брада. Но, напомням си, сега това няма значение. Никой не се интересува от моите предпочитания.

Позволяват ни да излизаме навън за час всеки ден, в оградена кошара край северното крило. Пълно е с пластмасови градински столове, и жените, които са били тук по-дълго, се блъскат, за да си вземат столове на слънце. Събличат се по бельо и се грижат за тена си. Други жени се включват в часа по аеробика в далечния северен ъгъл. Отгоре оградата е опасана с бодлива тел. Пазачи в будки седят и наблюдават. Току-що съм обиколила двора и съм погледнала през веригата. Отвън земята е равна, само тук-там има по някой изтръгнат от корените пън. Навсякъде растат плевели и бодливи храсти. Това място е по-ново. След десетина години в него може би ще хвърлят сянка млади дървета, което според мен ще го направи по-уютно. В далечината се вижда гората; потрепваща линия от зеленина заради полюшващите се дървета. Макар в пустото пространство отвъд оградата да дебнат койоти, гората ми се струва по-заплашителна. Толкова е непозната.

По време на разходките ми често се налага да заобикалям скупчени жени от друг етаж (общуването общо взето се обособява по етажи); те образуват човешки щит около жена на колене. Тя копае земята с лъжица за сервиране от столовата. Лъжицата е изкривена, почти прегъната на две, но жената продължава да дращи по каменистата земя. Едва ли пазачите не знаят какво става. Нощем някои жени се опитват да избягат. Мислят си, че ще се справят по-добре сами. Аз не мисля, че бих могла. Твърде съм одомашнена за подобно нещо.

Изминават четири седмици и вече съм се сприятелила с жените на моя етаж. Оказва се, че всички обичаме да печем. Просто хоби. Всяка вечер някоя от нас забърква нов вид курабийки или кейк по рецепта от изостаналите списания на предишните жени, и ги опитваме, пием чай, приказваме си. Хубаво е да си с жени. В много отношения приютът е хуманен. Ние сме жени със съвсем малко работа и несигурно бъдеще. Освен ежедневната заетост с цел усъвършенстване, през повечето време ни оставят на мира. Харесвам жените на моя етаж. Те са земни, спокойни, не особено завистливи. Май сме късметлийки. Нощем чувам как на другите етажи се карат. Изолаторът в мазето винаги е пълен. Също и лечебницата. Жена от петия етаж, току-що избрана, била нападната, докато спи. Разпорили ѝ бузата с бръснач. Според слуховете, когато Настаняващият екип съобщил новината на бъдещия ѝ съпруг, той я отхвърлил. А тя била опаковала багажа си, готова за нов живот. Когато се върнала от лечебницата със спретнати шевове, за да не остане голям белег, трябвало да разопакова багажа си и да се сгуши в същото легло, в което чаршафите още били изцапани от кръвта ѝ. Ако живееше на нашия етаж, аз щях да ѝ сменя чаршафите. Знам, че и останалите жени щяха да го направят. Това имам предвид, когато говоря за късмет.

Миналата седмица нашето момиче Мерибет бе избрано и изпратено във ферма край Спокейн. Застанахме в кръг и се прегърнахме, отпуснахме глави на раменете си, а Мерибет не искаше да тръгне. Направихме ѝ прощален подаръчен пакет; с най-добрия си краснопис написахме рецепти върху картончета за онова, което бяхме изпекли заедно, за да си припомня времето тук, ако иска. Разрида се, когато ѝ го дадохме. „Не съм готова – изплака. – Той още ми липсва.“ Няколко от жените я окуражиха. „Просто дай най-доброто от себе си.“ Когато накрая пазачката я отведе, чухме я как въздиша дълбоко, докато вратите на асансьора се затваряха.

Оттатък пътя в един прозорец грейва светлина. Мъж се събужда, като мен. Кръстосва малката си стая по пижама – болнично синя, като нашите. Искам да ме видят, затова заставам пред моя прозорец. Той ме вижда, пристъпва към своя прозорец и ми помахва. Аз също му помахвам. Двамата сме като насрещни платформи в парад.

Ако бяхме бедни и аз бях умряла, сега съпругът ми щеше да е отсреща, и да чака някой да го поиска. Колко е странно да се тревожиш дали някой

ще те поиска, когато ние двамата се бяхме искали толкова много. Повечето хора достигат пределна възраст, преди съпрузите им да починат, и им се разрешава да живеят сами. А и кой ли би ги поискал. В идеалния случай се омъжваш за човек, когото обичаш, и оставаш с него докрая, заедно минавате през всички изпитания, на които се подлагате взаимно, защото така сте избрали.

Ала аз бях подготвена за нещо подобно. Ами съпругът ми? Дали не е пазел част от себе си, за да я даде на друга, ако изпита нужда от това? Възможно ли беше аз също да съм пазела нещо от себе си, без дори да го съзнавам? Надявах се да е така.

Оглеждам се из моята стаичка от сгуриени тухли, боядисана в скучно розово, писалището е твърде голямо за непрочетената библиотечна книга върху него. Имах снимка на нас двамата, скрита под матрака ми. Беше от снимките, които двойките правят, когато са се усамотили на специално място, в момент, който искат да запомнят. Събрахме глави, моят съпруг протегна напред фотоапарата и ни снима. Изглеждаме изкривени, в екстаз. Една нощ заспах, докато я съзерцавах. Тя падна на пода, беше намерена, когато ни будеха, и конфискувана. Все още се упреквам за нехайството си.

Когато съм в леглото, си представям как съпругът ми ляга до мен, затопля гумирания матрак и тънкия чаршаф, под който са спали толкова много жени преди мен. Скалпът ме засърбява, когато си помисля как той го чешеше. Потъркваме стъпала. После трябва да си представя как съпругът ми се разтваря във въздуха като във фантастичен филм, изпарява се на друга планета, зърнист, приглушен, изчезва. За един кратък миг чаршафът пази формата на тялото му, преди да спадне на леглото. Упражнявам се да не чувствам нищо. Няколко жени от другите етажи са избрани, и ще напуснат утре. Подушвам снега във въздуха, който прониква през малката пролука в изолацията на прозореца. Късната есен вече е зима. Когато е твърде студено, не ни се позволява да излизаме за дейностите в кошарата. Бих дала всичко да мога да тичам през някое поле и да не спирам. Никога не съм обичала да тичам през поле.

Доколкото ми е известно, когато те изберат, чувството е смесено. Струва ми се, че много от нас не биха имали нищо против да прекарат дните си в приюта, в компанията на останалите жени. Но пък, от друга страна, компанията няма да е винаги същата. Жената, която дойде на мястото на Мерибет, беше жестока и се опита да ни настрои една срещу друга. Каза ми, че мъфините ми са сухи. Смачка единия в лицето ми; той се разтроши между пръстите ѝ. Вмъкна се в стаята на сладката Лора, и отряза кичур от дългата ѝ лъскава коса с ножица за хартия. Лора бе принудена да се подстриже на каре, което не ѝ отиваше. За щастие въпросната жена бе много красива и я избраха само след четири дни. Сега чакаме тази, която ще дойде на нейното място. Макар да не е сигурно, че ще бъдеш избрана, още по-несигурно е, че ще останеш с жените, чувство, което е описано в наръчника.

Случи се нещо много специално. Запознах се с приятеля си от прозо-

реца. Той дойде с другите мъже от мъжкия приют за игра на бинго. Това се случва от време на време. Така ни поддържат социално активни.

Макар че си помахваме отдалече, когато той влезе, мигом го разпознах – тъмното на косата му и линията на челото. Нощите, през които си помахваме, са станали важни за мен. Хубаво е да те гледа мъж.

Приятелят ми от прозореца също ме забеляза, спря на вратата и ми помаха. Аз също му помахах, и се засмяхме. Усетих как ме завладява мъничък, забравен трепет.

Той седна до мен. Отблизо ми се стори красавец. Правеше се на смешник, избутваше чиповете на бингото от дъската ми, когато не гледах. Беше нервен.

Каза: „Ще ти разправя десет мръсни вица един след друг“, и го направи – броейки на пръстите си, и без да спира, когато се смеех, което ме накара да се смея през цялото време. Една пазачка ни наблюдаваше неодобрително. Изглежда се забавлявахме прекалено добре. Сигурно е прието връзките между настанените в приют да са забранени. Така де, как бихме могли да оцелеем заедно в този свят, щом и двамата сме се озовали на подобно място?

В края на вечерта изсвири свирка и мъжете започнаха да се изнасят. Моят приятел от прозореца отново застана пред мен и ми помаха, аз също му помахах. Но този път той докосна с длан моята, притиснахме ги и се усмихнахме. Почувствах как се разтреперихме като животинчета, които са сгащени някъде, където не би трябвало да бъдат, и нямат време да избягат, нито място, където да избягат.

Следващата вечер, след като си помахахме мълчаливо, аз се разсъблякох пред прозореца, огрявана от ярката светлина отзад. Не знам дали той гледа от тъмнината и дали всъщност не гледа и още някой. Обичах съпруга си. Липсва ми нежността му. Нужно ми е да вярвам, че на света има някой, който би искал да ме дари с нежност. Бих я приела под всякакъв вид.

Преместиха ме на друг етаж. Някой от мъжкия приют ме издаде и моята наставничка реши, че за мен е най-добре да живея в стая в задната част на сградата. Сега гледам към кошарата.

От дни се преструвам, че съм болна, и не ставам от леглото. Чувам как групичките от жени вършат дейностите си отвън. До мен от време на време долитат смехове, бръмчене от спорове, броене по време на калистениката, напрегната тишина.

Когато все пак излизам в кошарата, жените от стария ми етаж ме прегръщат сърдечно, и се опитваме да разговаряме както преди, но е различно. Има новодошли. Няколко от приятелките ми са били избрани и ги няма. Нова жена е дошла на моето място; живее в стаята ми и има изглед към пътя и мъжкия приют, и приятеля ми от прозореца. Името ѝ дори не прилича на моето. Каза ми, че понякога жените неволно я наричали с моето име. Сподели го, за да ме успокои, потупвайки ме съчувствено по ръката. Но това не помага. Има ли разлика между нас, като изключим няколкото букви в

имената ни?

Жените от моя нов етаж мислят само за бягство. Държат се грубо. Желанието им ме плаши. Но има две приятни жени. Те не се опитват да избягат, или поне не съм чула. Нашият начин да излезем от тук е като бъдем избрани. Затова си разменяме съвети от различните брошури, които сме чели.

Не печем сладкиши. Понякога предишните момичета изпращат долу курабийки, но те идват няколко дни след като са ги опекли и затова са сухи и трошливи; нямат нищо общо с топлите, пресни вкусотии, които толкова обичах. Започнах да ги изхвърлям, но няма да кажа нищо, защото ми харесва, че все още мислят за мен.

Алармата звъни.

Звъни, когато някой бяга.

Прожектори плъзват по полето, после през прозореца ми. Чувам далечния лай на кучета, докато тичат подир следата в тъмното, подгонили някоя жена. Странно, установявам, че я подкрепям. Може да съм сънена, но ми се струва, че я виждам, докато надзъртам през прозореца. Светлините шарят из пустошта между кошарата и гората, и виждам как някаква сянка се движи бързо, зад нея се развява нещо, което прилича на коса и успява да настига тялото, на което принадлежи.

Няма къде да се скриеш, преди да стигнеш гората. На беглеца му е нужен добър начален старт. Съмнявам се, че го е имала. Никога нямат такъв. И все пак винаги се опитват. Какво търсят? Навън е тъмно и студено. Няма гаранция за храна, пари, утеха и любов. И дори да те чака някой, съмнявам се, че работата е надеждна. Да речем, че с моя приятел избягаме. Дали той ще ме обича извън приюта? Как бих могла да съм сигурна? Та аз едва го познавам.

Представям си, че аз съм бегълката. Нощницата ми се развява, косата ми се измъква от плитката, докато търча по полето. Накрая съвсем се разплита и освобождава. Чувам кучетата зад себе си. Виждам тъмнината на гората отпред. През полето някаква фигура се втурва към мен. Но аз не съм уплашена. Това е той. Моят приятел. Ние сме го планирали. Бягаме, за да бъдем заедно, когато стигнем гората. Изпълвам се с надежда, докато тичам през това поле, и изведнъж разбирам защо го правят. Бягат към онова, което смятат, че е най-доброто за тях, а не което наръчникът твърди, че е най-доброто. Би трябвало да е същото, но не е.

В края на тази фантазия установявам, че съм се разплакала, и затова описвам всичко в писмо до моя приятел. Пиша го като предложение, макар да не съм сигурна, че е такова. Просто искам да знам дали той ще се съгласи. Това е друг начин да попитам дали би избрал мен, ако и двамата не бяхме бедни клетници. Не знам защо, но това е важно за мен. Навярно съм се променила. В наръчника се казва, че за да продължим напред, трябва да се променим. Но тази промяна ми прилича повече на рухване. А в наръчника не пише, че ще се чувстваме така.

Отварям прозореца и вятърът обагря бузите ми в розово. Харесва ми.

Вятърът носи мирис на поле и дори на дървета. Там някъде мирише хубаво – отвъд онова, което различавам. Кучетата не се чуват повече. Сигурно жената е успяла да избяга. Поклащам глава в нощта. Знам, че не е вярно.

Приятелят ми от прозореца го няма. Искам да му обясня моето отсъствие, да му кажа, че са ме преместили, пъхайки дискретно писмото в джоба му. Не мога да го открия. Друг мъж ме следва наоколо и се опитва да ме хване за ръката; шепне, че има тайни богатства, за които никой не знае. Най-после един пазач от мъжкия приют се намесва, хваща мъжа за лакътя. Питам за моя приятел и се оказва, че е бил избран. Пазачът обяснява, че е напуснал преди няколко дни. Питам колко точно. „Два“, отвръща той малко глупаво. Аз съм съкрушена. Казвам: „Два не са няколко“, и се връщам в стаята си. Боядисана е в дразнещо жълто, мразя този цвят. Писалището е още по-голямо и празно, след като съм спряла да се преструвам, че пиша. Прожекторите от кошарата светят в прозореца ми по всяко време.

На следващия ден се довличам до столовата, но не мога да обядвам. Взирам се в препълнената си табла, докато помещението се опразва. Моята наставничка ме вика. Веждите ѝ са вдигнати, изучаващи. Отваря папка и в нея е писмото, което написах до моя приятел. Разбира се, че са го намерили.

– Всъщност не възнамерявах да бягам – казвам. – Това беше просто една фантазия.

– Знам.

Тя побутва писмото към мен.

Аз го чета. Почеркът ми е наклонен и сънлив. Страниците са измачкани. Писах много, и го препрочитах вманиачено, за да звучи добре. Сега четенето му ме кара да се изчервя. В писмото умолявам. Тонът ми е почти истеричен. Обещавам, че ще намерим къща в гората, празна, изоставена преди години. Че ще си набавяме храна, и накрая ще си намерим работа, макар всички длъжности да са предварително раздадени. Настоявам, че ние ще изкараме късмет. Ще имаме семейство, къща с двор. Той ще има хубава кола, а аз ще имам хубави неща. Ще каним приятели на вечеря. Всяка година ще ходим на почивка, даже да е обикновена, и никога няма да отлагаме нищо, ако наистина го искаме. И никога няма да чакаме за нещо, което искаме сега, например деца. Никога няма да се караме за дреболии. Аз няма да се цупя, а той ще казва какво чувства, вместо да си мълчи. Аз няма повече да съм безотговорна. Няма да купувам спално бельо, което не можем да си позволим. И ще съм по-забавна. Ще съм готина. Няма да настоявам да ми казва къде отиваме, когато иска да ме изненада. Никога няма да му готвя неща, което не харесва, защото според мен трябва да ги харесва. Няма да забравям дребните си задължения, като прибирането на дрехите от химическото или почистването на листата в двора.

Разбира се, пиша на съпруга си.

Изглежда така, сякаш сме се скарали, и той е изхвърчал навън, спал е на кушетката у приятел. Това е любовното ми писмо, моето извинение: моля

те, върни се у дома.

Вдигам поглед.

– Бъди разумна – съветва ме моята наставничка, не без известно съчувствие. – Не мога да включа името ти в списъка, докато не покажеш, че вървиш напред.

– Но кога ще скърбя?

– Сега – отвръща тя равно, сякаш съм я попитала кой ден сме.

Мисля за мъжа отсреща, за моя приятел от прозореца. Но дори не мога да си спомня как изглежда. Мъча се да си го представя в неговата стая, но виждам единствено съпруга си, който чака в карираната си пижама и вълнени чехли. Помахва ми като някой призрак. По раменете му си личи, че е достатъчно тъжен и за двама ни.

В продължение на няколко седмици си позволявам леко отклонение. Събирам остатъците от чуждата храна в моята чиния. Хапвам от курабийките, които старият ми етаж продължава да ми изпраща, макар да не ги харесвам. Правя бартер за закуски с някои по-обиграни жени, които някак успяват да въртят таен бизнес с доставки. Панталоните ми вече не ми стават. Накрая наставничката ми се намесва и ми казва да престана. Казва, че макар да живеем в толерантно време, не е добра идея да се отпускам. Дава ми брошури и ново упражнение, което си е буквално упражнение. „Напъни се малко“, подканя ме и пощипва плътта над бедрото ми.

Знам, че е права. Тук всички се справяме по различен начин. Нощем част от жените плачат. Други са насилнички. Трети пекат сладкиши. Четвърти живеят един живот, а мечтаят за друг. А някои жени бягат.

Всяка нощ отеква поредният сигнал „тревога“, после кучетата, светлините. На сутринта ще видя коя изглежда изтощена, защото е прекарала няколко безплодни часове, летейки по голото поле към гората, само за да я хванат и върнат обратно. Ще се оглеждам да видя дали някоя липсва. Все още тайно се надявам да е успяла, която и да е тя, и изпитвам леко любопитство при мисълта за подобен живот. Но това е само любопитство. Без мотивация. Каквото искам, не мога да го имам. Съпругът ми го няма. Затова бъдещето ми ще е много по-спокойно. Няма да е някакво драматично чувство в опасната неизвестност. Има и други начини да си щастлив. Чета за това в наръчника. Изпробвам ги. Наставничката ме уверява, че е здравословно.

След осем месеца престой съм избрана. Наставничката ми се гордее с мен.

– Това е отлично време – заявява.

Изчервявам се от комплимента.

– Плетенето помогна – продължава тя, отправяйки мълчалива похвала към себе си, задето ми го е предложила.

Кимвам. Както и да се е случило, радвам се, че ще имам дом.

Името на новия ми съпруг е Чарли, живее в Тусон, и първото, което купи

със зестрата ми, е нов телевизор с плосък екран. Но второто, което купи, е часовник за мен, с тънка сребърна каишка и малък диамант на мястото на „дванайсет“.

Настаняващият екип ме отвежда в една закусвалня в покрайнините на града, където Чарли чака пред чиния с палачинки. Има малки ръце, но иначе е наред. Екипът ни запознава и, след подписването на няколко документа, си тръгва. Чарли ме прегръща леко в знак на поздрав. Използва същия одеколон като съпруга ми. Сигурна съм, че е съвпадение.

Аз съм му втора жена. Първата е в приют на един път, който излиза на междущатското край Тусон. Казва ми да не се тревожа. Той не е причината за проваления им брак. Тя е. Кимам, и ми се ще да имах лист хартия, за да си водя записки.

Пита ме какво мисля за децата, нещо, което със сигурност вече е прочел в досието ми. Отговарям, че винаги съм искала да имам. „Смятахме да го направим“, казвам. Той се смущава, но ме уверява, че всичко е наред. Добавя: „Нормално е, нали?“ И се усмихва. Внимава да не си помисля нещо лошо за него, и аз оценявам това. Прочиствам гърлото си и повтарям: „Обичам децата.“ Той изглежда се радва да го чуе. Вика сервитьорката и ѝ казва: „Дайте на новата ми жена каквото поиска.“ В настойчивостта му има нещо, което бих могла да намеря за очарователно.

Не съм готова за това. Но съм чувала, че един ден почти няма да си спомням първия си съпруг. Ще си го представям застанал някъде далеч на многолюден плаж. Всички ще се радват да са на плажа. Аз ще видя нещо в него, което ще ми хване окото, но то няма да е неговото помахване, или неговата усмивка, или специфичния начин, по който се къдри косата му. Ще бъде платонично, нещо, което няма да свързвам с него. Ще е десенът на плувките му; ярък, крещящ, червени цветя или може би каре. Аз ще си помисля нещо от рода на: „Какъв хубав цвят за плувки. Как се открояват на фона на бежовия пясък.“ А после образът ще изчезне и аз повече няма да се сетя за него. Не очаквам с нетърпение този ден. Но няма да му обърна гръб. Както често се споменава в наръчника, това е моето бъдеще. И е единственото, което ще получа.

От английски Маргарита Дограмаджян

РАЗКАЗ

Елке Хайденрайх

Елке Хайденрайх е известна съвременна немска писателка, журналистка, водеща предавания в телевизията и радиото, литературен критик и оперен либретист. Родена е през 1943г. в Корбах, провинция Хесен-Насау. През 1963г. завършва гимназия в Бон, след което следва в Мюнхен, Хамбург и Берлин германистика, публицистика, история на театъра и религия. Носителка е на множество литературни награди и отличия.

Представеният разказ „Зимно пътуване“ е част от сборника „Колонии на любовта“, публикуван през 1992г.

ЗИМНО ПЪТУВАНЕ

Скъпи Албан,

Аз съм тук във Виена през този леденостуден януари, защото исках да избягам от теб колкото е възможно по-далече. Тук не можеш да ме стигнеш и объркаш със светлите си очи, дългата си коса и твоята изпълнена със самочувствие младост. Това е стар, зъл, тъжен град, а аз съм стара, зла, тъжна жена, която иска да бъде оставена на спокойствие от красиви деца като теб. Какво направи, Албан? Бях толкова възхитена, когато те видях за първи път, бях повече от възхитена, бях извън себе си от любов към твоята красота. Ти беше облечен с риза на зелени и бели райета и светли панталони, кожата ти имаше бронзов загар, беше сключил ръце зад главата си и обърнал лицето си, с това високо правилно чело, към слънцето. Аз погледнах към теб и в този миг ти отвори очи, те бяха светлосиви, а косата ти беше златиста, ти се усмихна и с едно движение на ръката ме покани на своята огряна от слънцето маса. Всички останали маси бяха заети. Седнах до теб и ти притвори отново очи, страхувах се че ще чуеш ударите на сърцето

ми. Поръчах си чаша сухо бяло вино, а ти още едно еспресо и се усмихнахме един на друг. Като дете имах книга за гръцките богове, те изглеждаха като теб, но не се движеха така грациозно. Исках да остана до теб и непрестанно да те гледам, но ти плати, стана, качи се на колелото си и замина.

Пристигнах тук вчера късно вечерта, един приятел ми предостави жилището си. Имам нужда от това, Рудолф, му бях казала по телефона, трябва няколко седмици да бъда съвсем сама, повярвай ми, това е въпрос на живот и смърт. Рудолф играеше в някакъв театър в Мюнхен и жилището му във Виена беше свободно, той проявяваше разбиране към драми, в които нещата са на живот и смърт. Разкажи ми, каза той, но какво имах да разкажа? Как всеки ден отново отивах в същото кафене, където те срещнах? И наистина, ти беше винаги там, често заобиколен от приятели, понякога сам, ние си кимвахме като стари познати и твоят образ беше постоянно в съзнанието ми. Някой те повика: Албан!, така красотата получи свое име.

Снощи трябваше дълго да звъня при портиерката, при която бяха ключовете на Рудолф. Да, да, мърмореше тя, господин Рудолф я беше предупредил, но аз пристигам много късно и жилището е студено, тя не пуска отоплението без да е сигурна, четвърти етаж, третата врата и заключвайте винаги добре!

В жилището на Рудолф цари невероятен хаос от стари мебели, красиви картини и ненужни неща като безброй индийски възглавници и купища стари театрални програми. На тавана виси полилей с разноцветни крушки, които дават отвратителна светлина, леглото е огромно, прекалено меко и дълбоко, няма писалищна маса. Беше ужасно студено! Запалих газовия бойлер в кухнята, който заплашително бучеше и се тресеше, стана малко по-топло, но през първата нощ ових тенджера с гореща вода в едно одеяло и я сложих под завивката, за да стопля краката си. Лежах в тъмнината на това чуждо жилище изпълнено с миризми и шумове, които не познавах, в един град който никога преди това не бях посещавала, само и само за да бъда далеч от теб, Албан.

На четвъртия или петия ден ти седна до мен и разговаряхме за музика. Ти някога си бил пианист – някога? попитах аз, но ти си най-много на двадесет и пет години. Двадесет и четири, засмя се ти, но музицирането пред хора не ти доставяло никакво удоволствие, концертите, черните костюми, празничната суета, сега свириш само за себе си и тук или там намираш някаква работа, понякога като музикант, най-често като помощник в разни заведения.

Аз бях почти два пъти по-възрастна от теб и отскоро бях започнала да се уча да свиря на пиано. Искам да мога сама да изсвиря нещо от Шуберт, казах ти аз с леко неудобство, но ти не смяташе че това е сантиментално, напротив, беше възхитен и искаше веднага да започнеш да ми даваш уроци. Това ме уплаши, ти вече беше предизвикал в мен силно вълнение, още повече близост не бих могла да понеса. Ти беше прекалено красив, Албан, не зная как да ти обясня всичко това. Беше перфектен. Млад и чудесен, и весел, ти беше всичко което отдавна бях загубила, бе непоносимо да бъда

близо до теб.

Еднакво непоносимо беше да съм далеч от теб. Нощем се качвах на колелото си и идвах до твоята къща. Опирах чело на стената и чувствах как зад нея бие сърцето ти, не можех да се отделя и да си тръгна. Веднъж един минувач ме попита: Не Ви ли е добре?, аз се събудих стресната, седнала на колелото си и облегната на твоята стена, на теб, бях заспала.

Първата сутрин във Виена ме разсея така както желаех. Трябваше да напазарувам – къде се купува мляко, хляб – надясно по улицата надолу или наляво? Къде е пощата, къде пощенската кутия? Къде мога да купя карта на града, далеч ли съм от центъра или наблизо? Къде мога да закуся и как да смятам в австрийски шилинги? Кой вестник четат хората тук?

Почти бях забравила за теб, но в запуснатото кафене, в което влязох, голямо като гара, със зацапани огледала, мръсна маса за билярд и една прозяваща се келнерка с жълта коса и лоши зъби, изведнъж закопнях за теб, за безгрижния начин, по който сияещ влизаше някъде и изпълваше пространството с радост и сила, почувствах се много зле и трябваше да заплача. Изпих едно кафе с мляко, от мюзикбокса звучеше гласът на Фалко, който наскоро в едно интервю бе казал: „Ние сме винаги отпред, а когато сме отзад, тогава отзад е отпред.“

Тук хората четат вестник „Крона“, странно е, когато не си чувал имената на тези, за които пише. Първата сутрин във Виена прекарах с един вестник, който нищо не ми говореше, обзета от чувство на дълбока изоставеност, взирах се в страниците и мислех: Албан, Албан.

Покупките ме развличаха. На едно кръстовище табелата ми напомни за теб. На нея пишеше: „Моля, помагайте на пресичащите слепи.“ Ти не би бил спокоен докато не намериш някой слепец, за да му помогнеш да пресече улицата. Заповедта си е заповед! Би казал ти с усмивка. Помня те винаги усмихнат – с изключение на този единствен път когато избягах толкова далеч, тук в този затрупан от сняг град, в който днес температурата е минус 22 градуса. Сърцето ми е още по-студено. Къщите са високи и стари, имам чувството че някъде зад завесите стои император Франц Йосиф и неодобрително наблюдава своите виенчани, многобройните следи от кучета, огорчените пенсионери, дръзките младежи и свадливите жени, и би поискал отново да управлява, за да направи всичко по-добре.

На моята улица – сега тя вече е моята улица – има магазин за мебели с името „Кацбунда“, месарница за конско месо и магазин за карантия „Цепелцауер“. По радиото чух, че в Австралия има продължителни горещини с температури над 40 градуса, акулите са станали агресивни и вече са нападнали няколко плувци. Във Виена през последните дни са починали от измръзване дванадесет души, без състрадание бе отбелязано, че повечето са загинали по пътя от кръчмата за вкъщи. В кафене „Демел“ коледната ясла още стои на витрината с розови пудели от захар вместо вол и магаре.

Един ден ти ми предложи да отидем заедно на излет. Пътувахме с кораб по Рейн и аз през цялото време си мислех дали е чудесно или срамно това, което става с мен. Изгарях от възбуда, след всички любовни и семейни

истории в живота ми с лека стъпка се появи едно красиво дете и отново обърка чувствата, които вече бях подредила и оставила зад мен.

Беше чудесен излет. Когато корабът минаваше покрай скалата на Лорелай, пиехме вино и пеехме „Не зная защо съм толкова тъжен“, но ние не бяхме тъжни, смеехме се прегърнати през рамо. Майка и син? Какво ли си мислеха хората? Ти се чувстваше добре близо до мен, а аз, аз те обичах по такъв глупав детински начин както във Венеция Густав фон Ашенбах е обичал до смърт момчето Таджо.

На пазара си купих чаша с надпис: “Въглищата са голяма ценност, не ги горете от надменност“ и един стар печат за писма с твоите инициали – А.В. Не знам защо го взех, постоянно го натискам силно върху ръката си, буквите А.В. се отпечатват и остават видими за известно време. Върху стената, която виждам излизайки от вкъщи е надраскано „Да на аналния секс!“, наблизо има магазин за вино, над портала му в камък са издълбани думите: „Нашите вина са превъзходни“.

Запалих една свещ в катедралата „Св. Стефан“ и след това влязох да се стопля в кафене „Шварценберг“. Един мъж свиреше ужасно на пиано сантиментални валсове, чуваше се съпровод на цигулка, въпреки че не се виждаше никакъв цигулар – звуците излизаха от малка електрическа кутия. Пресякох „Шубертринг“, покрай „Бетовенплац“ стигнах до „Малергасе“ и по „Кантгасе“ и „Фихтенгасе“ се прибрах в моя странен дом, пуснах радиото. Мъжки глас пееше: „Това което прави неделята неделя е сладкишът „Гугелхупф“, е сладкишът „Гугелхупф“. Албан, естествено бих могла да си представя една любовна история между нас двамата, но не така. Не с тези унизителни двадесет години разлика. Аз просто искам да бъда близо до теб и да се заразявам от твоите красота и младост, ти излъчваш достатъчно за двама ни, безгрижното ти флиртуване ми доставя удоволствие, все още.

Вали сняг. Чайките се спускат от небето със замръзнали крила, с висулки по човките. В Париж нощем станциите на метрото са отворени за подслон на клошарите, такава зима отдавна не е имало в Европа. Спомням си „Последните дни на човечеството“*, в която се описват жестокостите на Първата световна война), сцената в която децата молят майка си за парче хляб, а тя казва че баща им преди пет часа е излязъл да търси храна. Бащата се завръща и децата викат: „Татко, хляб, хляб!“ Той разтваря празните си ръце, усмихва се и казва: „Деца! Прекрасно! Русия умира от глад!“

Никога не съм те виждала през зимата, не те познавам облечен с пуловери, с високо вдигнати рамене, сгушен в дебели палта. Ти си лятото, единственото лято което имахме, търсех твоята близост и още отдалеч виждах кафявата ти кожа, белите ти ризи.

По телевизията има предаване за Глен Гулд. Спомняш ли си, представяхме си че в рая, ако има рай, Бог седи в краката на Глен Гулд и го слуша. Ако има уши, за да чува. Вървя през Виена сякаш съм с теб, Албан. Тук е живял Моцарт, когато е починал, е бил малко по-възрастен от теб, през целия си живот не е престанал да свири пред придворни. Трябва да ти при-

* *Трагедия от Карл Краус (1874-1936) – Б.пр.*

зная нещо, още съвсем в началото мислех че нямаш характер. Какъв човек може да бъде този, който така лесно се отказва от музиката? Ти никога не бе истински сериозен, не четеше, не беше точен, пиеше прекалено много и започваше от рано през деня. Много скоро разбрах, че твоя чар, твоята нежна красота, твоето завладяващо спокойствие, всичко това ще продължи само едно лято. Убедена съм, че е така. Много бързо ще станеш банален като всички други, но през това лято ти имаше ореола на безсмъртието. Твоята цветуща младост бе завладяваща, тя увлече и мен – през това лято бях отново млада, почти красива, определено много щастлива с болката, която щастието причинява, когато човек знае, че няма щастие.

През потъналата в сняг градина стигнах до Музея по история на изкуствата и в големите като чакалня на гара зали бях погълната от произведенията на Тиеполо, Тициан и Тинторето, от безброй ангели и образи на Христос като дете, от всякакви други божества, но никой на картините не приличаше на теб, въпреки че твоето лице напомня за Италия през тези векове.

Бих искала да ти покажа Брьогел в зала X, на теб, който повърхностно поглеждаш една картина и я харесваш или отхвърляш. Трябва да видиш как каменоделците са паднали на колене пред краля, пред неговите копринени ръце, които никога не са работили, а какви са техните ръце! Трябва да видиш „Носенето на кръста“, което при Брьогел разбира се е пренесено в Холандия, на върха на Голгота стои вятърна мелница. Трябва доста да търсиш докато откриеш Христос всред тълпата от селяни, занаятчии и търговци, ясно се вижда, че никой не гледа към него. Те са заети със своите работи, не се интересуват от този, който носи кръста, никой няма време и желание да го погледне, единственият обърнат към него е войникът с копието, с което ще го прободе.

Знаеш ли, Албан, ако бяхме единствените хора на планетата, каква любов щяхме да изживеем! Но в себе си аз нося своето минало, а ти още на двадесет и четири години си престанал да се стараеш, разбрал си, че си красив и мислиш, че това е достатъчно. Спомняш ли си как вечеряхме заедно и един възрастен мъж свиреше на арфа? Той те гледаше така както аз те гледах, нашите погледи се срещнаха и ние се разбрахме, изпълнени с тъга: какво красиво дете! Колко отдавна е било всичко това за мен и за него, и колко скоро ще е минало и за теб.

Бях в операта, естествено гледах „Травиата“. Търся истории като нашата. Всички те ми доказват, че нашата любов не е възможна. Виолета и Алфредо нямат никакъв шанс, щях отново да заплача, ако зад мен не седяха две невероятни виенски дами облечени в златист брокат, които си шепнеха: „Да, Карерас не може нищо друго освен да пее.“ В най-опасните моменти винаги ни спасява тривиалността. Бяхме заедно на вечеря и ти поиска да ме целунеш, но в този момент падна една от обеците ми, едновременно се наведохме, ударихме главите си и се разсмяхме. Не исках да те целуна, Албан, а просто да те гледам и да те обичам, най-добре би било да те сложа под стъкло, за да се запазиш по-дълго.

В църквата „Св. Мария и ангелите“ възрастен мъж бършеше плочките на пода, когато влязох с мръсните си, изцапани с киша ботуши. Спрях се на входа, но той каза: „Влезте, Христос няма да обърне внимание на това, той гледа в сърцето, а не в краката.“ Искам да бъдеш човека, на когото мога да разкажа всичко това, но не си. Ти си повърхностен и не умееш да слушаш, харесваше ти да ме обърквaш. Когато забеляза, престана да го правиш. Колкото повече се отдалечавах от теб, толкова повече ти се приближаваше. Желаеше да ме притежаваш, защото искаш да притежаваш всички и всички искат теб, това щеше да бъде още една победа.

Във Виена няма сантиметър земя върху която да не се е проливала кръв. Дори в църквите има възпоменателни плочи с надписи: „В памет на императорския конен артилерийски полк и жертвите, които е дал, 1850 – 1918“, „В памет на Първи императорски кавалерийски полк и падналите в бой, 1768 – 1918“, „В памет на Първи улански полк и жертвите, които е дал, 1791 – 1918“. Виена заслужава Нобелова награда за тъга и поражение! Радвам се, че дойдох тук, как бих могла да понеса нещо весело след това лято.

Какво правя по цял ден? Разхождам се из студения град, от време на време влизам да се стопля в някое кафене, посещавам църкви, музеи, мисля, не мисля. Веднъж, в края на лятото, изпитах силно желание да те видя, сълзи напираха в очите ми, бях в центъра на града, исках само да те зърна, да видя движенията ти и в този момент ти излезе от един магазин, прегърнал младо момиче. Поглъщах те с поглед, това ми стигаше и се почувствах по-добре, не, младото момиче не ме смущаваше, не ревнувам, не искам нищо от теб, достатъчно е да те има такъв какъвто беше през това лято. Албан, сега ти вече не ме интересуваш. Ти беше най-силната, най-страстната и най-късата любов в моя живот. Може би и последната, сега не ми се мисли за това.

В мразовития град Виенското централно гробище е един голям тих парк, из който тичат зайци. Веднъж в годината затварят гробището за посетители и пускат привилегировани ловджии, които стрелят по зайци, фазани, подивели котки и сърни, това слага край на тишината. Бях на еврейското гробище и видях на гроба на Шницлер сърна. Тя ме гледаше сериозно и без страх, с удоволствие бих ѝ дала нещо за ядене, но имах само букет от заснежени цветя, които бях откраднала от няколко пресни гроба, бяха предназначени за Шуберт. Дълго стоях пред гроба му, изпях всичко което все още знаех наизуст, бих се радвала да бъдеш до мен, твоята ръка в моя джоб на палтото, твоят дъх на бадеми, твоят глас, пеещ заедно с мен. Аз съм романтичка, но не чак толкова, че да ти вярвам, когато се кълнеш в любов и да искам твоите обещания. Бях уплашена и ужасена от твоя изблик по време на концерта, когато изведнъж ти сложи ръка на моето коляно и каза: „Сега не можеш да избягаш, чуй ме, обичам те. Все ми е едно кой на каква възраст е, обичам те.“

„Бог е всесилен!“ е издълбано върху един черен, напълно празен надгробен камък, сякаш там е погребан някой пънкар. Мари Анценгрубер, майката на поета, е погребана наблизо и трябва всеки десет минути да търпи тракането на трамвай 71 по булевард „Земеринг“. Самият поет има привиле-

гията да е погребан на централната алея, гладни гарвани търсят храна върху мраморната глава на статуята му.

Две жени стояха пред гроб с надпис: „Тук почива в мир г-н Антон Шрайбер, управител на данъчната служба в пенсия, 1839 – 1901“. „Да, да“, каза едната, „Какво е човек? Нищо“. А другата добави: „Някои мислят, че са кой знае какво, а накрая остава само един надгробен камък“.

Посещението на гробището, където всяка любов намира своя край, въпреки че поетите твърдят обратното, ми върна бодростта. Вечерта гледах в Дворцовия театър невъобразим фарс. Паула Весели в ролята на „надеждата“ се появяваше от отвор в пода на сцената и казваше по няколко патетични реплики, като след всяко изречение наместваше изкуствените си зъби. През наетия театрален бинокъл, произведен в СССР, видях състареното ѝ лице, накрая на пиесата всички пееха: „Малкият бог на любовта си прави с нас шеги, пробожда ни в сърцето, а след туй си върви“.

Започвам да те забравям, Албан. Ще бъда отново щастлива. През това лято се влюбих така както човек се влюбва, когато е съвсем млад, но не се оставих да бъда подведена. Не ти повярвах. Отидох си навреме.

По телевизията, отново след толкова години гледах, „Амаркорд“ на Фелини, един филм, който човек разбира едва когато е по-възрастен и нещата имат друго значение. Родителите Аурелио и Миранда закусват и Аурелио казва: „Всеки път, когато видя яйце, мога да го гледам с часове и се питам как може природата да създаде нещо толкова съвършено“. Миранда го поглежда и казва нежно: „Но и природата е създадена от Бог, Аурелио, а не от такъв глупчо като теб“.

Искам да остарея с един такъв Аурелио, Албан, а не с любимец на боговете като теб. Не искам да бъда млада с теб, това научих през последното лято. Аурелио седи спокойно до масата и глади с ръка покривката, когато Миранда вече е мъртва... това е любов, Албан, а не твоя горещ дъх. Не твоите сълзи, твоите писма, борбата ти за една жена, нещо ново за теб, когото всички жени обожават. Ти чувстваше че те обичам, но не те искам. Ти изглеждаше зле, брутален и глупав, не можеше да разбереш, че има любов, която не трябва да бъде споделена.

В театър „Метропол“ артисти изнасяха представление в подкрепа на предложението за референдум против изселване на живеещите по поречието на Ау и строителството на водна електроцентрала край Хайнбург. Присъстваха и протестиращите на място, край самата река, които дори през тази мразовита зима издържаха да стоят навън. Влязоха в претопления театър с техните дебели якета, перуански пуловери, ушанки, плетени шапки, платнени торби, брадясали и с мъдра усмивка. Посрещнаха ги като герои. Завиждах им за ангажираността, аз вече мога да се боря само със себе си.

В галерията на двореца Щалбург върху напуканите стени са изложени най-хубавите картини във Виена – спокойни кафеви пейзажи на Каспар Давид Фридрих, искам да вляза в тях и да се изгубя в далечината, една прерафаелистка Медея на Анселм Фойербах и два негови автопортрета – единият показва намръщен сприхав мъж с брадавица на лявата буза, а другият изо-

бразява красив художник със засукани мустаци и димяща цигара, нарисуван отдясно без брадавица. Двете картини са неуместно изложени на разстояние една от друга и не могат да бъдат непосредствено сравнени. Тук висят сцени от Макс Слевогт сякаш излязли от драмите на Шницлер, както и автопортретът на Ван Гог с пронизващи очи и картината му „Поля край Овер“ с много червени макове на зелен фон. Намерих също картината на Сегантини, която отдавна търся: „Лошите майки“. Просторно плато затрупано със сняг, тъмносини планини, няколко огряни от слънцето върха. Всред снега се издига самотно дърво превито под порива на вятъра, буквално чувствам колко е студено, жена с голи гърди и заплетени в клоните коси, дете суче на гърдите ѝ, но тя не го държи. Темата е по будистка легенда: убийците на деца са наказани да летят над снежни полета, кърмейки мъртвите си рожби. Картината болезнено ме развълнува.

Тази вечер в кафене „Хавелка“ се запознах с един художник, казваше се Едмонд и през цялото време говореше за различните периоди на творчеството си. Картините, които ми показа в ателието си не ми харесаха, но Едмонд имаше красиви ръце и аз останах при него два дни и две нощи – сега дори не знам адреса и презимето му, за което така и не попитах. Ти искаше да остана при теб вечерта след концерта. Какво си мислеше, Албан? Още едно завоевание? Още една победа? И аз ли съм била така безгрижна и самоуверена на двадесет и четири? Да, може би. Но любовта отлита в леглото, това ще разбереш и ти някой ден. Не искам да те притежавам. Не искам дори да те виждам. Искам за мен да останеш красив.

Когато през снежната буря стигнах до Старото кметство, на „Виплингерщрасе“ намерих Музея на Съпротивата. Малка изложба с експонати от австрийската борба против фашизма. Позиви, нелегални печатни преси вградени в тоалетни шкафчета, лепенки, плакати, вестници, фотоси и ужасните документи за концентрационния лагер Маутхаузен: малки ръчно изработени вещи, книжки във формата на сърце с изброди рани мисли на Фридрих Енгелс: „Свободата е осъзната необходимост“; фигурки за шах направени от хляб, пръстени от конци, тайни поздравителни картички за тези, които имат рожден ден. Албан, ние сме една малка част от света, от историята, а нашата история е най-незначителната от всички.

По стените имаше снимки на известни австрийски изгнаници – Фриц Кортнер, Фред Цинеман, Макс Райнхард, Ото Премингер, Йозеф Рот, Стефан Цвайг, Лоте Леман, Рихард Таубер, Оскар Кокошка, Музил, Верфел, Шьонберг, Хорват, Попер, Канети, Бруно Валтер – списъкът няма край. Там е и писмото отправено към един пастор във Виена: Утре сутринта 07.02. 1945г. в четири и половина трябва да се появи на мястото, където ще се извършат девет екзекуции в продължение на час и половина. Ако смята, че няма да се справи сам, преподобния Вимер ще му помогне при последните изповеди на осъдените.

Ти си роден на седми февруари, Албан, точно двадесет години по-късно. През твоя живот няма войни и лагери, глад и преследвания. Израснал си при заможни родители, обгриженият и даровит любимец, на който всичко

се отдава, който всичко получава, за да го захвърли след това с лека ръка. В този музей моята любов към теб се превърна в омраза, без да имаш вина за това – антипатията ми към теб е ирационална и необяснима, както и привързаността ми. Всичко това е мой личен проблем. Ти нямаш нищо общо с тази история.

Не бях единственият посетител в този музей на ужаси и борба за оцеляване. Точно когато си тръгвах, се появи един господин в кожух и попита касиерката: „Казват че имало абажури от кожа на евреи, имате ли такива?“ Бил ли си някога във Виена, Албан? Трябва да отидеш на „Домгасе“ 5, там е живял Моцарт, когато е компонирал „Сватбата на Фигаро“. Влез във вътрешния двор и се качи по тясната студена стълба на първия етаж. Не знам как изглежда твоето жилище, но сигурно е светло, просторно и елегантно, в средата на стаята стои твоят роял, по земята са разхвърляни скъпите ти ризи. Бих искала да видя жилището ти, но без теб.

Моцарт е живял със семейството си в две малки, преминаващи една в друга, тъмни стаи. Изложени са две монети намерени между дъските на пода. По-добре да беше си купил хляб с тях! На стената виси нотен лист, на който със своя дребен нежен почерк Моцарт е написал: „Тази картина е прекрасна, по-хубава от всичко което човешкото око е виждало, чувствам го, чувствам как божественият образ изпълва сърцето ми с нови пориви“.

Нашата история ме преследва, Албан. Ти си божественият образ, на който аз се възхищавах. Но не искам да мина през огъня за теб, да търпя изпитания, искам само образа без божеството, боговете са така непостоянни, а аз самата съм Царицата на нощта.

През май 1917г. Лео Бронщайн напуснал дъската за шах в кафенето на „Херенгасе“ и под името Троцки се отправил към Русия, за да организира революцията там. Старото кафене „Централ“ не съществува вече, но залата е все така красива с високите осветителни куполи, под които сега седят погрешните хора, няма го вече Петер Алтенберг, който така е обичал жените. На съседната маса седеше млада двойка, когато си тръгвах чух младежът да казва: „Но защо?“, а тя му отговори: „Ти просто си много скучен.“

Същата вечер отидох в операта и гледах балет, аз, която не обичах балет, но знаеш ли какво ме интересуваше? Рудолф Нуреев. Когато преди много години го видях за първи път, изпитах същото чувство каквото изпитах при теб, не така силно, защото гледах само негови фотографии, а ти беше наистина пред мен: това изразително лице, светлите очи, чувствените устни, силното красиво тяло – бях развълнувана и влюбена в Нуреев, но сега и двамата сме стари, той танцуваше в представлението на 27 януари, рождения ден на Моцарт. Имах добро място в залата и сърцето ми се свиваше като гледах как се измъчва, лекотата вече я нямаше и той танцуваше с усилие. Косата му е оредяла, лицето е все още изразително, но гледката на един подскачащ четиридесет и седем годишен мъж в чорапогащи е смешна. Въпреки това той все още излъчва достойнство и грация, след толкова години не разбирам как съм могла да бъда влюбена в него – при теб още след два- три месеца се питах: какво беше това? И защо? Може би самата красота ме опиянява?

По улиците виждам постоянно грозни картини: прекалено дебели млади момичета, огорчени жени, пропаднали мъже, хора със сакати крайници или дебели стъкла на очилата. Да, красотата ме опиянява, изпълва ме с желание за живот и копнежи. За красотата жертвам опита и разума си.

Във Виена бях четири седмици, през един от последните дни прекосих с метрото Дунав и слязох при изоставения работнически плаж. Порутени бараки и празни павилиони, това е район в който човек може незабелязано да убива и да бъде убит, исках да направя още едно посещение преди да се завърна в моя град, който е и твой.

Отидох на „Кетенбрюкенгасе“, занаятчийска улица с малки магазинчета и ниски тъмни къщи с влажни стени. На номер 6 виси парче картон на което на ръка е написано: Шуберт, втори етаж. Сякаш той все още живее там. На една от вратите на втория етаж има табела: Стаята в която е починал Шуберт. Позвъних, вече беше към четири часа следобед, беше тъмно, цареше мъртва тишина, дълго никой не отговори. Най-после вратата се отвори, показа се уморена жена само с една ръка. Ядеше сандвич, който бързо скри, когато ме видя. Тя светна, затвори вратата, платих малка такса. „Гледай ти“, каза тя, „Вие сте единствения посетител през последните две седмици.“ Три съвсем малки стаи, няколко графики по стените, витрини с нотни листове. На една табела е написано, че Франц Шуберт се е нанесъл тук на 1 септември 1828г., при брат си Фердинанд, в жилището няма течаща вода, затова и наемът е бил по-нисък. Тук той е композирал цикъла от песни „Зимно пътуване“, тук е починал през ноември 1828г. само на 31 години, Албан, само няколко години по-възрастен от теб. Извинявай, аз се повтарям, но не мисля че това е липса на радикалност от твоя страна. Бъди жив. Стани стар и банален като всички нас, ти имаше твоето божествено лято. Той не е имал нищо, само музиката си. „Скъпи Франц, аз съм болен“, пише той на своя единствен приятел Франц фон Шобер на 12 ноември. Писмото е изложено тук. Седем дни след това е починал. На надгробния му камък лицемерните виенчани са написали: „Музиката изгуби едно богатство и още повече надежди.“ Да, да, надежди. Гробището „Верингер“ и истинският гроб на Шуберт не съществуват, на Централното гробище, където увяхват моите откраднати цветя има само една възпоменателна плоча. Помислих си за гроба на Рафаел в Рим, на който на латински е написано: „Тук почива онзи Рафаел, на който природата завиждаше докато беше жив. Сега, когато е мъртъв, тя плаче за него.“

Това са богоизбраните, красиви чрез таланта си, чрез пламъка който гори в тях. Ти си само красив, Албан. Кой ще плаче за теб?

Пазачката на малкото жилище въздъхна и погледна през прозореца, навън валеше. „Шуберт“, каза тя, „точно Шуберт, когото изобщо не харесвам, моят бог се казва Бетовен. А къде съм аз? При Шуберт, ден след ден“.

Върнах се пеш в моето странно жилище, минах през „Шубертгасе“, където е месарницата за конско месо, магазинът за препарирани животни с неговите страшни експонати на витрината и магазинът за пушени колбаси. Там има още музикално издателство, магазин за плетива и магазин за южни плодове. Малко по-надолу има къща, боядисана в крещящо розово,

с надраскан надпис на стената „Първи дом за педерасти и лесбийки във Виена“. Ах, Шуберт. На портата ти „лека нощ“ написах в този късен час/ да знаеш ти: за теб съм мислил аз. За теб съм мислил аз.

През 1861г. Феликс Надар е фотографирал Парижките катакомби при изкуствена светлина, 25 години преди откриването на фотографията. Видях снимките във Виена. Виждат се части от канализацията на Париж и ужасни купища от кости и черепи – това са остатъци от закрити гробища както и останки на умрелите в затвори, войни и революции натрупани като стени или във формата на орнаменти. Надар е поставял кукли в кадрите, за да покаже човешкия мащаб на фона на тези планини от кости. Използвал е кукли, защото истински хора не биха могли да понесат гледката и да стоят неподвижни в продължение на двадесет минути докато е траело експонирането, това могат само мъртвите. „Животът ми изтича като вода и костите ми са разпръснати“, е написано под една от кафеникавите фотографии.

Успокоена пътувам за вкъщи. Ти няма да ме достигнеш вече, Албан, ти красиво дете всред всички тези мъртвци. Нещастен си, казваш че ме обичаш. Когато бях на двадесет и четири и аз казвах такива неща. Човек ги забравя. Любовта винаги продължава само един миг.

От немски Диана Лазарова

АТЕЛИЕ

Иван Кирков *Джоко, 1968*

РАЗКАЗ

Доналд Огдън Стюърт

Доналд Огдън Стюърт /1894 – 1980/ е американски писател и сценарист. Работил е в златните години на комедията и мелодрамата с режисьорите Джордж Цукор, Майкъл Къртис и Ернст Любич.

Член е на кръга „Кръглата маса на Алгонкуин“, прототип на героя Бил Гортън в романа на Хемингуей „И изгрява слънце“.

Роден е в Кълъмбъс, Охайо. Завършил университета Йейл. През 1916 г. служи във флота по време на Първата световна война.

След войната започва да пише, а негов приятел го вкарва в театралните среди и през двайсетте години на миналия век става известно име на Бродуей.

Сред неговите приятели са имена като Дороти Паркър, Робърт Бенчли, Джордж Кауфман и Ърнест Хемингуей.

ЗА ОФИЦИАЛНОТО И НЕОФИЦИАЛНО ПИЕНЕ

Известно е, че пиенето винаги е било популярен спорт сред членовете на по-добрите обществени слоеве, но никога досега увлечението към това развлечение не е било толкова силно в Америка, откакто настъпи „Сухият режим“. Дами и господа, които по-рано почти не обръщали внимание на „пиенето“, сега са обърнали гръб на повечето останали развлечения, за да се отдадат на това пленително занимание; млади господа и други, едва-що навлезли в обществото, през последните години са се превърнали в горе-долу същите тънки познавачи на играта като своите родители. В много градове „Пиенето“ е станало по-популярно от бриджа или танците, а очакванията са, че ако „Сухият режим“ продължи още няколко години, то „Пиенето“ ще измести голфа и бейзбола като най-великите американски развлечения.

В резултат много от основните правила в спорта драматично се промениха, а пък въздействието върху етиката на играта е не по-малко осезателно. Онова, което нашите прадеди определяха като „добра форма“, днес определено се счита demode, а почтеният пияч от 1910 година днес изглежда отживелица и старомоден като рединготa.

Днес играта се дели на

1. Официално пиене и
2. Неофициално пиене

„Официално пиене“ обикновено се играе след вечеря, все повече завзема терена на фокусите с предмети, забавните представления с магически фенери, отгатване на думи чрез пантомима и т.н. и се налага като светско забавление par excellence. „Официално пиене“ може да се играе с един до петнайсет души в къща с нормални размери; за по-голям брой участници обикновено е по-удобно да се осигури гараж, просторен двор и специална застраховка против безредици, пожар и натрошени огледала. В играта се участва с чаши, лед и дузина бутилки уиски или джин.

Началото се поставя от съпругата на домакина, която пита:

– Какво ще кажете за партия бридж?.

Следва мълчание. Друга съпруга се обажда:

– Мисля, че ще бъде наистина чудесно да изкараме една партия.

Някой от мъжете-играчи се намесва:

– Мисля, че ще бъде наистина чудесно да ударим по едно.

Онова, което би било чудесно, винаги любезно се предоставя на домакина за материализиране. Той:

– Какво ще кажете за по едно малко?

Мъжете-играчи отвръщат положително, а съпругата на материализиращия напомня:

– Хенри, скъпи, моля те,спомни си какво се случи миналия път.

Материализиращият отвръща:

– Разбира се, скъпа – и отива в килера, докато съпругата му снабдява гостите с чаши и скрива часовника от дрезденски порцелан, папагала-статуетка и аквариума със златната рибка.

Присъстващите се разпределят – обикновено съпрузите са в един отбор, а съпругите – в другия. За мъжкия отбор целта на играта се състои в опит да пресуши целия запас на материализиращия преди женският отбор да успее да ги подкара към къщи.

Когато материализиращият се връща с напитките, той налива на всеки от играчите и при даден сигнал всички усилено пият в продължение на няколко минути. Тогава се обажда съпругата на материализиращия:

– А сега ... какво ще кажете за няколко робера бридж?

И в същия миг тя вече е избрана за „капитан на отбора“ за останалата част от вечерта. Задължението на „капитана на отбора“ е да осигурява начукан лед и вода, да приготви двете свободни спални, да държи ръката

на Уоли Спенсър, да внимава Еди Армстронг да не оставя запалените си фасове върху пианото и да разтури купона при първа възможност. Обикновено играта приключва когато

1. Всичкият алкохол е погълнат
2. Материализиращият /или трима от гостите/ са сдали багажа
3. Уоли Спенсър започва да разказва спомени от войната.

При „неформалното“ пиене естествено няма нужда от подобни сложни приготовления и може да се изиграе където и да е и по всяко време, стига да има нещо за пиене. Оня, когото хванат, че притежава пиячка, става материализатор и целта на играта е да бъде лишен от целия наличен алкохол по най-ефективния начин. За да избегнат участта да влязат в ролята на материализатори някои от играчите прибягват до разнообразни подли хитрини – например да се промъкват сами в съблекалнята на клуба по време на танци, но на такива деяния обикновено се гледа с много лошо око – особено от непрекъснато нарастващата група граждани, които жертвоготовно отдават своя живот на каузата „Трезва Америка“ като унищожават всички налични и скоропостижно намаляващи запаси, които им се изпречват пред погледа.

От английски Божидар Стойков

АТЕЛИЕ

Иван Кирков *Анка, 2004*

РАЗКАЗ

Луиз Едрик

Луиз Ердрик притежава малка независима книжарница, „Бърчбарк Букс“, в Минеаполис. Последният ѝ роман, „Кръглата къща“ спечели Националната награда за литература на САЩ. Следващият ѝ сборник с разкази, „Целувката на питона“ ще включва „Голямата котка“.

ГОЛЯМАТА КОТКА

Всички жени в семейството на съпругата ми хъркаха и когато всяка зима отивахме на гости през празниците, не можех да спя. Трите сестри на Елида и техните бомбоустойчиви съпрузи обичаха да се събират в къщата на родителите ѝ в Голдън Вали, предградие от вътрешния пръстен на Минеаполис. Къщата нямаше и двайсет години, но шмекериите на строителя личаха във всеки хлътнал перваз, изкривена каса, пропукана гипсова стена, килнат парапет, и най-важното, в липсата на изолация, поради което външните стени се заледяваха, а вътрешността кънтеше.

Всяка нощ звуците бяха различни. Безпомощен, съчинявах наум всевъзможни сценарии, докато ту се унасях, ту се будех. Една паметна нощ, мятайки се в леглото, се озовах в металообработващ цех. От далечния край на коридора на втория етаж се разнасяше мощния звук от едрозъбия моторен трион на тъщата. Отдолу, на сгъваемите кушетки в дневната – непрекъснатото свистене на заваръчните горелки, бясно съскане, докато носовете на сестрите мятаха искри и заваряваха невидими предмети. До мен Елида беше последният щрих: острото бръмчене на полировчик, който изглаждаше метална повърхност. Жена ми беше с крехка структура и се обличаше задължително в убити тонове. Седеше със скръстени ръце, носеше прозрачен лак за нокти и едва забележим грим. И през ум не би ви минало, че подобно

скромно дребно създание може да произвежда такива звуци.

Приспивателно, тапи за уши, две възглавници под главата ми – нищо не можеше да изолира шума. Лежах буден и кипях вътрешно, макар да знаех, че би трябвало да изпитвам жалост към тях. Сестрите и майка им бяха посещавали специализирани клиники, подлагали се бяха на операции, дишали бяха с кислородни маски, опитвали бяха всички възможни лепенки за нос и хомеопатични лекарства. Не че им харесваше да хъркат, просто беше нелечимо. Мисля обаче, че бяха намерили утеха в солидарността. Елида призна, че обича да спи в тази шумна къща, и понякога хъркаха в унисон – което беше ужасяващо.

Сутринта по време на една ваканция с температури под нулата дъщеря ми Валъри прокара пръст по заледените стени на дневната на долния етаж и попита:

– Какво е това, тате?

– Хъркане – отвърнах, посинял от умора. – Цялото хъркане от снощи се е полепило по стените.

След време, когато с майка ѝ се разведохме, Валъри си припомняше този момент като първия път, когато е осъзнала колко изпълнена със звуци е нощта – и че целият шум е произвеждан от жените в семейството. След още известно време попита майка си на каква възраст е започнала да хърка, а мен – дали това е била причината да се разделим. Валъри се безпокоеше за собственото си бъдеще. Уверих я, че хъркането няма нищо общо с развода, който бе приятелски, но също и неизбежно болезнен. Засмях се и прегърнах Валъри. Дори ѝ казах, че съм обожавал хъркането на майка ѝ. Никога не съм го обожавал, но обожавах Елида, почти до лудост, от първия миг, в който се запознахме.

Намерихме се в Холивуд, както обикновено правят изгнаниците от Минесота, обединени от здравият разум – макар че за да напуснеш Земята на десетте хиляди езера заради жаден град, построен в пустиня, вероятно говори за някакъв вътрешен дефект. За Елида той бе неустоимото желание да редактира филми. В моя случай, срамът от актьорството. Макар да не спирах да ходя на прослушвания и винаги имах работа, обикновено участията ми продължаваха между шест и дванайсет секунди. Рядко имах реплика. Но имах Елида, нейния наситено зелен поглед, северния ѝ тен дори след години излагане на слънцето, изящната ѝ гъвкава походка и тъмната извивка на строгата ѝ прическа. Тя беше моя.

Когато Валъри навърши дванайсет, получих поддържаща роля в един филм, който привлече много внимание. Можеше да е моят лелеян пробив. Но Елида внезапно изпадна в паника за това колко нещастна била Валъри в гимназията, и реши, че училищата в Минеаполис са по-възпитателни. Върнахме се там. Трябваше да приема факта, че с филмовата ми кариера е свършено. Бях работил усърдно и произнесъл една-две реплики, хвърлял безброй многозначителни погледи, препъвал злодеи, нападал внезапно герои в гръб, разливал кафе или танцувал около филмови звезди във въртящи се

врати. Появявал се бях в десетки филми, телевизионни епизоди, реклами. Ала Елида не се справяше добре, и двамата получихме по-добра, по-надеждна работа у дома.

Елида обожаваше детайла: стотиците дребни решения, които заедно произвеждат голям поток от сцени. Прилагаше тази любов в новата си професия, планиране на корпоративни събития. Аз също обичах детайла, когато се състоеше в това да изричам реплики по десетина различни начини, с различен глас, интонация и жестове. В новата ми работа, като набиращ средства за енергична местна театрална компания, усъвършенствах жестовете и тоновете, надявайки се с това да привлека дарения за моята организация.

За рождения ми ден същата година, навярно като утешение за живота, от който се бях отказал, Елида по някакъв начин успя да събере и подреди кратичките ми участия в половинчасов филм, озвучен от призрачна, монотонна музика. Скоро след като ми направи въпросния подарък, който тя нарече „Мъж с хиляда роли“, ние се разделихме. Изнесох се от апартамента ни в центъра на града, близо до по-възпитателната гимназия „Деласал“.

Първите няколко месеца след като напуснах Елида, изхвърчах от работа точно в четири следобед. Карах до мъничкия си апартамент нетърпеливо, жадно, пристрастен не към нова връзка, а към съня. Дълбоката почивка беше наркотик. Събуждайки се от приятна забрава, потрепервах от удоволствие, което почти извикваше сълзи в очите ми. Защо да се дрогираш, чудех се, когато само лишавайки тялото си от несмущаван сън двайсет години, можеш да получиш екстаз без странични ефекти? Е, с изключение на Лорън.

За нула време свикнах да спя цяла нощ до жена, с която се боях, че съм сключил прибързан брак, понеже спеше като пияно коте.

От самото начало трябваше да внимавам да не наричам Лорън в обикновен разговор „моята настояща съпруга“. Макар да се възприемаше като шега, знаех, че не е така: беше си изпускане. Лорън Шотс бе дъщерята на собственика на безкрайно успешна верига за спортни стоки в Средния запад, с магазини в хикс на брой богаташки извънградски райони в три щата. Освен това тя обичаше театралното изкуство. На годишната гала вечеря на моята театрална компания, която Елида организира про боно в годината, когато се разделихме, Лорън говорѝ между салатата и предястието. Ласкателните ѝ благодарствени думи към нашите поддръжници, прикриващи молба за по-големи дарения, ме впечатлиха с искрената си, непохватна любезност.

Лорън се опиваше от този вид гала вечери, където хората наддаваха за дарени неща – таймшеър* в топли страни, кожени палта, ски пакети, книги с автограф, ръчно рисувани шалове. По столовете ни висяха шалове, изкарвахме прекрасни ваканции. Лорън беше руса, общителна, щедра и си падаше по барбекюто. Елида беше мургава, сдържана, интровертна, пестелива, и по принцип вегетарианка. Лорън можеше да изпие цяла бутилка изстудено Пино Гри между 5 и 6 вечерта. Елида можеше да изпие една убийствена,

* *Закупуване на правото да използваш апартамент или къща за определен, относително кратък период от време в рамките на няколко години. – Б.пр.*

предизвикваща хъркане чаша Кот дю Рон между единайсет и полунощ.

След развода, с Елида се срещахме веднъж месечно, за да обсъждаме Валъри. Бяхме се разбрали да го правим още в началото, дори когато ни болеше да се виждаме. Всеки път, след като решавахме с мъчително обсъждане откъде ще дойде таксата за колежа на Валъри, и дали тя не се нуждае от нов терапевт, след като Елида ми доверяваше последните новини за приятеля на дъщеря ни (и двамата се надявахме да се окаже просто „опит"), завършвахме единия час с бодро сбогуване, с думите: „Не беше толкова зле!" или даже „Радвам се, че се видяхме!". Засмивахме се облекчено. Прегръщахме се, потупвахме се по гърба, понякога пиехме чай преди прибирането у дома. Никога не се целувахме, дори по бузата. Разводът ни беше приятелски и окончателен. Срещите ни след това се влачеха, бяха скучни, и се поздравявахме вътрешно, че сме ги издържали.

Но когато с Лорън се оженихме, срещите с Елида станаха по-трудни. Приятелят се бе оказал проблем – подозирахме пристрастяване. Освен това внезапно започнахме да се караме. Обикновено причината бе неясна и прогресираше в още по-неясни неща. В края на срещите ни бяхме изтощени. След един особено тежък „сеанс", все още разстроени, докато си казвахме довиждане, вместо да ме прегърне, Елида протегна ръка. Поех я и я задържах, и тя срещна очите ми. Гневният ѝ поглед ме притегли и аз шокирах и двама ни, като я целунах по бледите прилежни устни. Отдръпнахме се рязко един от друг като опарени, и се разделихме. Не говорехме за това.

Следващата ни среща бе уговорена с имейл, и скоро вървях нетърпеливо към „Никс", ресторанта край Лоринг Парк, който беше тих и приятен, с кожени сепарета и газени завеси, пропускащи проблясващите бели лъчи на зимната светлина.

Елида седеше в третото сепаре, и вдигна ръка, щом влязох, после попи очите си с кърпичка. Беше плакала, рядко явление. Обикновено сълзите ѝ означаваха – и това ме плашеше – че е стигнала до някакъв гениален извод за мен, който е потискала от години. Предпазливо я попитах какво има. Тя ми каза, че Валъри е започнала да хърка. Приятелят ѝ я напуснал – слава богу – но сега дъщеря ни отказвала да повярва, че хъркането на майка ѝ не е ускорило развода ни.

– Разбира се, че не е така!

– Вероятно. Имахме си други проблеми.

– Че кой ги няма? Двайсет добри години. Една лоша. Хиляди дребни проблеми, които се натрупват.

– Знаеш ли, мислех си, че заради тези добри години може пак да се съберем – каза Елида. – Допреди Лорън. Тя не хърка, нали?

Трябваше да потвърдя.

– Аха. – Елида се обърна и погледна през прозореца, тъмната ѝ лъскава коса се люшна тъжно покрай бузата ѝ. – Първия път, когато прекараме нощта заедно.

– На улица „Сейнт Джордж“.

– Предупредих те, че хъркам. Вече бях ходила по специалисти и се бях оперирала, което само влоши нещата. Сега е истинско облекчение да спя сама. Поне не издухвам мъжа си от леглото.

– Не ми пречеше.

Помислих си за кушетката в Лос Фелиз, която бе съсипала гърба ми. Дрешника с дъсчения под в блока ни в Минеаполис. През повечето нощи се оттеглях в тези самотни места за спане. Пречеше ми, но втораченият ѝ в мен поглед ме разтърси.

– Миналия месец ме целуна.

– Така е.

Все по-озадачени, продължихме да се храним мълчаливо, от време на време всеки тайничко оглеждаше лицето на другия. Осъзнавах драмата в ситуацията. Всеки бивш актьор би я видял. Елида го разбра.

– Изпробваш изражения – засмя се тя.

Истина беше. По лицето ми минаваха различни изражения, но никое не ми се струваше точно. Очите ми изразяваха обич, а устата ми беше напрегната. Изненада повдигаше веждата ми, но горната ми устна бе цинично извита. Смущението си казваше думата. Поне то беше истинско. Отпуснах лице в дланите си и се опитах да дишам, но заради ръцете ми върху устата се задъхах. Когато вдигнах поглед, Елида се разписваше на бележката от кредитната карта. Сгъна салфетката си.

– Не ставай – каза. – Отсега нататък по-добре да говорим по телефона. Или да си изпращаме имейли.

– Мразя имейлите – отвърнах, – за лични неща. Моля те, седни. Можем да намерим решение.

Тя седна. Необяснимо въодушевен, аз поръчах бутилка вино.

– Това е лоша идея – възрази Елида.

– Защо? Ще поговорим. Как са дърводелският трион и заварчиците? – Елида знаеше прякорите ми за майка ѝ и сестрите ѝ.

– Хммм! – Тя се чукна с мен. – А на мен как ви викаше?

– Полировчика!

– Всъщност ми харесва. Има връзка с работата ми, наистина. Липсваш ми. Знаеш ли, можем да имаме връзка и да се виждаме денем, и да не спим заедно нощем.

Каза го като нещо ексцентрично, но започнахме да правим тъкмо това. В продължение на десет месеца бяхме изключително щастливи. Е, чувствах се зле, че лъжа Лорън, но тя не забелязваше нищо. Нямаше много изисквания, изглеждаше доволна от компанията ми, и продължи да организира партита с барбекю, дори през декември. Междувременно Валъри бе заминала за колежа и ние с Елида се срещахме в стария ни апартамент, който гледаше към отровените кафяви води на Мисисипи.

После един следобед бяхме облечени, пийвахме чай, съзерцавахме реката, когато Валъри вкара куфара си през входната врата. Смая се, като ни видя заедно. Зяпна безмълвно и затрополи по коридора с големите си

апрески.

Елида ми отправи странно безочлив поглед. Можеш да живееш с един човек, да имаш връзка с този човек, и все пак внезапно да уловиш непознат проблясък, като корема на риба в плитчините, появява се и изчезва. Тя беше знаела точно кога дъщеря ни ще се прибере у дома.

Валъри изкрещя, когато видя разхвърляните завивки на леглото, пръснатите възглавници. Върна се с тежки стъпки в дневната.

– Откога продължава това?

Казахме ѝ. Тя се разрида.

– От толкова време? Колко егоистично! Подло! А можех да ви имам и двамата заедно. Вместо това се опитвам да свикна, че сте разделени. Бях се примирила с положението, и изведнъж…

Тя притисна облечени в ръкавици длани към слепоочията си, сякаш главата ѝ щеше да се разпадне. Всички се разплакахме и известно време бяхме нещастни. После Елида изсумтя и избухнахме в истеричен смях.

Решено бе да направя каквото е редно и да напусна Лорън Шотс. С Елида щяхме да се оженим отново. Макар да бе странна, идеята ме изпълни с огромно чувство на удовлетворение. Нещата си идваха на мястото. Въодушевлението ми продължи по целия път до общата ни къща с Лорън на булевард „Интерлакен“ в Хопкинс, която гледаше към голф-клуба. Красива каменна къща, с боядисани в кремаво стени, мокър бар в мазето и просторна стая за прожектиране на филми. Седейки в колата си и гледайки към покритата с каменни плочи пътека, аз си мислех за дървения под в дрешника на апартамента. Щях да съжалявам, че напускам тази луксозна удобна къща, купена с парите на Лорън Шотс. Щях да съжалявам, че напускам и Лорън, и тихия комфорт на присъствието ѝ всяка нощ.

Лорън строши една ваза от майолика, после рамкирана снимка на нас двамата в Перу. Хвърли още няколко чупливи предмета по стената и накрая посегна към кристален еднорог, който притежаваше от десетгодишна.

– Ще те боли, че си го хвърлила! – предупредих я. – Моля те, недей! Толкова съжалявам!

– Татко беше прав!

По лицето ѝ се стичаха сълзи, падаха по яката и мокреха шията ѝ.

Бях поразен. Не спирах да се извинявам. Никога досега не я бях виждал истински разстроена или тъжна.

– Татко беше прав – повтори. – Предупреди ме, че искаш парите ми. Не ти вярваше – бивш второразреден актьор. Умоляваше ме да те накарам да подпишеш предбрачен договор, но аз отсякох: „Не, грешиш! Той е мъжът за мен!“

Тъй като имах малко пари и тъй като парите не бяха фигурирали в първия ми брак, освен като проблем, заради липсата им, до този момент нямах представа, че въпросът изобщо е бил обсъждан. Не обърнах внимание и отново помислих за това около месец по-късно. Бях се изнесъл от къщата на Лорън в гарсониера. Продължих да се срещам с Елида само през деня. Не бях дос-

татъчно готов за дрешника.

– Ти луд ли си? – възкликна Елида и остави чашата си с чай един следобед, когато ѝ разказах какви условия са ми предложили за развода. – Това семейство струва повече от сто милиона! Можеш да получиш компенсация. Все едно бълха ги е ухапала.

Махнах с ръка, но всеки път, щом си помислех колко удобно, колко фантастично ще е да имам пари, се разколебавах. С моята заплата от фондацията трудно можех да си позволя да шумоизолирам старата спалня на Валъри. Казах си, че ще запазя гордостта си и ще спя на пода в дрешника. Ще си изляза без пукнат цент. Но, разбира се, не го направих.

Купихме съседния апартамент и съборихме две стени. Това ни осигури лесен достъп до голяма стая, където разположих огромен екран. Пред него наредихме няколко удобни дивани с внушителен размер. Спях там, благодарен за тишината. Не взех чак толкова много от Лорън, предвид богатството ѝ, и семейство Шотс си отдъхна. Но все пак ме мразеха достатъчно, за да ме заплашват известно време с уволнение.

Една нощ Елида ме изненада, като пусна монтажа от клипове, който бе направила за моя рожден ден преди години. Някак си се притеснявах да го видя на този гигантски екран, купен с парите на Лорън. Ето ме, с тривиалните ми роли, уловени за вечността. Не бях забелязал, когато гледах за първи път филма, че Елида е направила от тези пробягващи кадри и кратки епизоди нещо като разказ.

„Мъж с хиляда роли“ започваше с масови сцени, бях ту тук, ту там, добре изглеждащият, ненатраплив страничен наблюдател, който чете вестник, вдига поглед при звука на изстрел, мъжът прекосяващ улицата, излизащ от хлебарница, скачащ в колата си, разгъващ маркуч, за да полее моравата си. Ето че се появи по-добър мъж, някак по-стар, по-героичен: тичах към река с дете в ръце; бях войник, който влачи другаря си, за да го спаси; спусках куче в кошница от горяща сграда, обръщах се към хората през високоговорител, нагазвах вълните и се гмурках към отчаяни ръце. След това станах добър баща, помпах велосипедни гуми, отварях вратите на хладилник, излягах се усмихнат в евтиното си кресло, мереха ми талията, откарвах на няколко пъти крещящи деца на спортни мачове. Нищо чудно, че тогава получавах пулсиращо главоболие, хващах се за челюстта, крака, сърцето, треперех в агония. После дойде повратен момент, който на времето бе много аплодиран: пушех цигара в евтин мотел, зад мен се виждаше силуетът на красива жена под душа. След това: съсипан си наливах питие след питие, поръчвах трето мартини, падах от столчето в бара, пълзях под една маса и лижех глезена на жена. Затънах още повече – наврях пистолет в лицето на касиер, взех парите от чекмеджето на касата в заведение за бързо хранене. Свих ябълка от една купчина, откраднах мотопед, диамантена гривна, вестник. Тези престъпления ме караха да се мятам в леглото. Зяпах в разни тавани с блеснали очи, празен поглед, обладан от духове, жени, халюцинации. От недоспиване ставах непохватен. Бях ударен от кола, смазан от падаща под-

порна греда, погълнат от изригнал вулкан, посечен с брадва, млатен с чук, заразен с бубонна чума. Няколко пъти бях разпознат на зеленикавата светлина в моргата от съкрушени, почтени жени. Беше шокиращо – как продължавах да умирам, първо физически, после психически. Вече същинска развалина, скачах от мост, от прозорец. Паркирах на ж.п. линии, отпивайки жадно от манерка. Усмихвах се на бързо приближаващите светлини и се смеех беззвучно.

Край.

Елида излезе. Аз пуснах филма отново, после пак. Ама че мрачен разказ! Защо Елида ме бе убила, вместо накрая да ме остави да спасявам кучета? Тази низходяща траектория ме накара да потръпна погнусено. Реших, че не само съм си пропилял живота, но и съм се държал подло, вземайки пари от Лорън. Въпреки че с Елида бяхме направили Валъри щастлива и мислех, че съм доволен от живота си с Елида. Сега знаех, както бях знаел и преди, истинската природа на чувствата ѝ към мен.

Унищожих филма. Сигурно щяха да минат години, преди някой да забележи, че някогашният ми подарък за рождения ден е изчезнал, и отново се разпръснах в конфетите на второразредни филми, провалени телевизионни ситкоми и недодялани реклами. Никой нямаше да има жестокото търпение да събере отново живота ми роля по роля.

Когато дойдоха празниците, настоях да отседнем в къщата в Голдън Вали. Защо не? Вече бях преброил милион луфтове между милион плочи на тавана.

Първата нощ в къщата на родителите на Елида имахме весела, дружеска вечеря, после измихме заедно чиниите. Роднините на Елида лесно ме приеха обратно в семейството, където моята роля, макар и периферна, беше жизненоважна, тъй като бях бащата на Валъри.

След като си легнахме и Елида заспа до мен, аз се изтегнах по гръб и зачаках. Обикновено ѝ трябваше около час да започне да хърка яко, но сестрите ѝ и майка ѝ вече бяха започнали. Валъри и нейна братовчедка бяха отмъкнали бутилка вино и сега се наливаха в спалните си чували в съседната стая.

Истинското хъркане започна с внезапна ярост. Равномерният механичен шум на металообработващия цех беше изоставен. Сега звукът приличаше повече на глутница вълци, които ръмжат край плячката си. Притворих очи. На екрана в главата си видях лъвове, които гонят вълци – или може би хиени – в полето. На един хълм, гледащ към кървавото угощение, закряска бабуин. В продължение на часове усъвършенствах ярките образи, които придружаваха саундтрака: лъвица, която разкъсва със зъби крака на труп, други две, които се хранят с мъжкия, ровят в ребрата му със зъби и нокти, докато малките им се боричкат наблизо. Най-накрая се унесох.

Събудих се в най-дълбоката част на нощта. Макар ръмженето на Елида да се бе поуспокоило, преминавайки в шумното, гърлено мъркане на голяма котка, смилаща месото на жертвата си, дойдох на себе си, облян в пот,

разтреперан. Навярно въображаемият ми сценарий бе задействал някакъв ужас от еволюционното ми минало. Сънувал бях, че аз съм преследваното животно, хвърлено на земята, изядено живо. Късането на плътта ми, тракането на челюсти, борещи се с костите ми, блаженото лочене, щом гърлото ми зейна – всичко това ми изглеждаше напълно реално. Отне ми известно време да проумея, че тялото на Елида не се бе заситило с моето, че тя не мъркаше, защото бе погълнала сърцето ми.

От английски Маргарита Дограмаджян

АТЕЛИЕ

Иван Кирков *Портрет на Леда Тасева, 1963*

РАЗКАЗ

Сара Шън-Лин Байнъм

Сара Шън-Лин Байнъм е американска писателка. Родена е през 1972 г., живее в Лос Анджелис, преподава творческо писане и литература в Отис Колидж. Байнъм се дипломира в университета Браун.

Вълшебните приказки са честа тема на работите ѝ, защото по думите ѝ „винаги преминават границата между чудото и мрака" и заради "обезпокоителната енергия, която притежават".

Дебютният ѝ роман „Madeleine is Sleeping" е финалист за Нешънъл Бук Ауард и носител на награда „Джанет Хайдингер Кафка".

Нейни разкази и откъси от романи се публикуват в „Ню Йоркър", „Тин Хаус", „Джорджа Ривю" и др.

Романът ѝ „Ms. Hempel Chronicles" е публикуван през септември 2008 и е финалист на наградата ПЕН за 2009.

През 2010 Байнъм попада в списъка „20 автори под 40" на сп.„Ню Йоркър".

ЮРТА

Преди година мис Дъфи, учителката по английски и по история на петите класове, беше на косъм да изгуби поста си, класната ѝ стая беше точно до ремонтиращата се компютърната зала, опитите ѝ да махне ацтеките от учебния план претърпяха неуспех, а лекомислената ѝ афера с мистър Полидори вървеше към края си. Беше на косъм – или поне това беше преобладаващото мнение сред учителите на средните и високите класове – а коя беше мис Хемпел да противоречи? Но сега, при завръщането си, мис Дъфи изглеждаше невероятно щастлива. Беше първата седмица на май и всички в учителската стая я бяха наобиколили, косата ѝ стигаше почти до кръста, а коремът ѝ се издаваше над скута. Зад него мис Дъфи се смееше и поклащаше, и правеше широки жестове с ръце, сякаш казвайки: „О, онова ли? Това са минали неща!"

Мис Хемпел не можеше да откъсне очи от корема, изглеждаше ѝ твърд като кратуна.

– Йемен е магически – обясняваше мис Дъфи на учителите, които имаха свободен час в този момент. – Направо невероятен. Снимките не могат да обхванат всичко.

Снимки в мрачни цветове се разнесоха из стаята. След трудната си година мис Дъфи беше дала под наем апартамента си и беше тръгнала да пътува из древния свят. Пращаше дълги поетични имейли, разумно лишени от злорадство, пълни с фурми и пазарища, боси крака върху студени плочи и дремки на спуснати кепенци по обяд. Между часовете мис Хемпел заставаше пред учителския бюлетин и четеше за дремките на мис Дъфи, опитвайки се да долови в тези съобщения нотка на меланхолия, намек за тъга по дома. „Липсвате ми всички!!!“ завършваше мис Дъфи, но без конкретен адресат, а това наред с обилната пунктуация правеше съобщенията всичко друго, но не и искрени. После изведнъж имейлите секнаха.

Мис Хемпел изучаваше снимките, които ѝ подадоха: ослепителни, ярки и празни улици с тъничката фигура на мис Дъфи в средата. Кой беше правил тези снимки? Изглеждаше важно да се узнае повече за човека, който беше стоял в сянката на тези масивни, оплетени сгради и бе насочвал камерата. Вероятно това беше първата от серия чуждестранни транзакции, чийто тъй ефектен резултат беше новият корем на мис Дъфи. Мис Хемпел размаха снимката: – Ана, къде са правени тези снимки?

Но мис Дъфи се беше разсеяла, понеже още от бившите ѝ колеги се тълпяха да я прегръщат. – Ти ме смайваш – рече мисис Уилоуби, допирайки събраните си длани до устните си, жест, който обикновено пазеше за по-големите ученици при изявите им в хоровата зала. Мис Дъфи изглеждаше триумфиращо: лицето ѝ сияеше, изтощената гримаса, която беше станала обичайното ѝ изражение, си бе отишла. Но не беше като първата седмица след ваканцията в училище, когато учителите идваха по шорти, летни рокли и слънчевия си загар – мис Хемпел помнеше шока, когато за пръв път видя загорелите космати прасци на мистър Полидори. Промяната у мис Дъфи изглеждаше постоянна, необратима.

– Видя ли децата? – попита мис Круз, асистент библиотекарката – Те ще полудеят като те видят?

– Ще откачат – каза мис Мълчи. – Сюзън, къде са шестокласниците сега? На обяд?

– В салона за физическо – каза мис Спраг. – Мис Дъфи, това, мис Дъфи онова – само за теб говореха тази година. Името си не можеха да напишат, без да споменат мис Дъфи.

– Липсвала съм им – каза неопределено мис Дъфи.

– Няма да повярваш колко са пораснали. Огромни са. Ейми Уейланд вече носи сутиен.

– Нужно ли е? – обади се от бюрото си мистър Мийчъм.

– Това момиче ще има страхотна фигура – рече мисис Уилоуби, взряна в чашата си с кафе.

– Ейми Уейланд? – повтори мис Дъфи.

– Да. Можеш ли да повярваш? – мисис Олин, учителката на шесток-

ласниците по френски, почти викаше. Тя изглеждаше трескава, всъщност всички бяха така, всички изглеждаха разпалени и разгорещени.

– Има толкова много за разправяне. Джонатан Хамиш го изключиха, Травис Бент е на лекарства; мистър Пейли се съгласи да изключим климатика по-рано. И, о – компютърната зала най-сетне е готова!

Мис Дъфи трябваше да бъде информирана и въдворена обратно в света, който всички те споделяха. Веселата, неистова гюрлутия на училището се извиси край тях, все по-шумна и по-шумна, докато пленителният, прашен Йемен избледня.

Мис Хемпел върна снимката в купчината. После щеше да има възможност да научи повече; тя и мис Дъфи бяха приятелки, познати от училище, бяха част от по-младите учители, които обичаха да се събират в затъмнения ирландски бар след като биеше звънецът в петък следобед. Мис Хемпел наблюдаваше как мис Дъфи бива ескортирана от учителската стая в търсене на бившите си петокласници.

– Вижте кой е тук – викаше мис Олин, проправяйки път.

Беше трогателно, но и наивно. Те наистина ли си мислеха, че мис Дъфи се е върнала? Че отново ще има групови посещения на китайския квартал за супа с кнедли, тематични викторини в ботаническата градина, дружно пеене на парчетата на „Мийт пъпетс“ и други осемдесетарски колежански звезди по училищното радио, че храмът на Дендур отново ще бъде издигнат в цялата му картонена и акварелна слава, и последните горчиво-сладки страници от „Безсмъртните Тък“ ще бъдат четени от хрипкавия, задавен глас на мис Дъфи?

Мис Хемпел вече знаеше. Знаеше от мига, в който я видя: Анна Дъфи нямаше да се върне, нямаше да се върне и след като големият ѝ твърд корем се превърнеше в бебе. Вероятно беше дошла по необходимост: да изпразни шкафчето си или да подаде заявление за напускане. Нима другите не виждаха? Тя вече не беше една от тях; в годината, в която отсъства, тя се беше отдалечила. Беше се мушнала в цивилните си дрехи и бе изчезнала. И сега беше тук само за да се сбогува.

„Муни`с“, ирландският бар, беше само на няколко пресечки от училище. Хубавата мис Круз, която водеше двойствен живот за библиотекарка, го беше открила една вечер, докато кръстосвала града с един фрий-джаз барабанист, почти двойно по-стар от нея. Барът бил последната им спирка. Какво ли си бе помислила мис Круз, когато си тръгнали от мястото, час преди съмване, и тя установила, оглеждайки се по улицата за такси, че е почти на две крачки от бюрото си, гумените печати и малкия списък с просрочени заемания? Може да си е казала: „Колко хубаво“. Да усетиш как истинският ти живот се потърква толкова близо, толкова нехайно в училищния – няма по-голяма прелест. Така поне си мислеше мис Хемпел, която никога не беше държала двата на голяма дистанция, за да го усети по себе си. Тя обичаше да слуша мис Круз да разказва със спокойния си ненатрапващ се глас за всички стари музиканти, по които си беше падала, включително полупияния барабанист.

В онази вечер тя го завела в дома си, а следващия петък заведе всички учители в „Муни`с“.

Тясното пространство беше осветено от мигащи коледни лампички и светещ часовник. Джубоксът беше между два пещероподобни коридора, водещи към унисекс тоалетните. Подът беше страхотен за танци. Върху него мис Хемпел се чувстваше грациозна и координирана, даже преди да е пийнала. Всички учители обичаха да танцуват в петъчните следобеди. Лепкавите щори в „Муни`с“ винаги бяха спуснати, докато слънцето навън още светеше. Те танцуваха сякаш е полунощ. Правеха „лунната походка“ и „електрическия плъзгач“. Правеха смешните движения, които помнеха от гимназията си, и изглеждаха прекрасно. Когато мистър Радович се опитваше да танцува като черен, никой не беше против. Бяха толкова щастливи, докато тъпчеха дребни монети в джубокса и с шими стъпка се връщаха на бара. Докато въртеше бедра с мис Круз и елегантно се носеше към тоалетните, мис Хемпел бе разбрала, че е станала ужасна грешка, че е била предопределена да изживее живота си, танцувайки, а не да преподава английски на седмокласници.

За човек с твърде много лунички и вечно обут в ергономични обувки, мис Дъфи танцуваше забележително добре. Тя отмяташе назад косите си, притваряше очи и повдигаше брадичката си съвсем леко, сякаш някой невидим хубавец накланяше леко лицето ѝ за да я целуне. После тя пристъпваше от крак на крак с едва доловимо движение в ханша, с опнат, изправен гръбнак и издадени леко назад рамене. Беше най-простият танц на света, а също и най-привлекателният по някаква причина. Останалите танцьори несъзнателно се доближаваха до нея. Тя често се озоваваше в средата на спонтанен танцувален сандвич. Един следобед мистър Полидори скочи от високото си столче, изпука кокалчета и се плъзна на колене по линолеума, озовавайки се бездиханен пред нейните чевръсто помръдващи нозе.

Мис Хемпел обичаше да мисли, че техният романс е започнал в този миг. Разбира се, можеше и да греши. Мистър Полидори беше склонен към внезапни, екстравагантни жестове – ще ти целуне ръка в знак на благодарност, или ще обгърне шията ти с пръсти, душейки те леко, или ще сложи ръце на раменете ти в знак на дружеска привързаност – жестове, които караха мис Хемпел да потръпва, когато се случеше, по силата на късмета или случайността, тя да е техният адресат. Кожата ѝ пламваше, докато си мислеше колко всъщност е нелепо това: беше ясно, че мистър Полидори не бива да бъде вземан насериозно. Онзи следобед на дансинга не изглеждаше мис Дъфи да го е направила. Когато той се плъзна към нея с протегнати ръце, тя му подаде ръка, за да му помогне да се изправи, без и за миг да губи темпото на малкия си очарователен танц. Да, но ако точно в този миг, когато ръцете им се бяха съединили, бе протекло някакво тайно послание? Послание, което бе заварило и двамата изненадани? Мис Хемпел мислеше за този момент, сякаш се опитваше да слепи парчетата на историята, която вече се бе случила. Колко интересно би било да си наблюдавал началото на една любовна афера! Тя извикаше образа – мистър Полидори коленичил,

мис Дъфи полюляваща се над него – трябваше да го сподели с Амит, като се прибере у дома. Често, докато вървеше замечтано към дома от бара, докато вечерната светлина падаше косо на паважа, мис Хемпел вървеше пълна с изумителни наблюдения и истории, които да споделя с него. Но после влизаше вкъщи и се беше стъмнило, и тя пускаше телевизора, и усещаше как главоболието се надига, и до времето, когато Амит се връщаше от лабораторията, тя вече не се сещаше какво да каже, даже когато той бърчеше нос и нежно питаше: „Откъде така миришеш на цигари?“

Мис Хемпел гадаеше какъв ли е бащата на бебето на мис Дъфи. Някой камилар с очи като маслини? Поет, преподаващ английски в училище, или някой млад лекар я беше превеждал през пазара? В остатъка от деня тя мислеше за това. И ако в допусканията си уловеше намек за нещо развалено или имперско, веднага го игнорираше. От всички великолепни романи на Е. М. Форестър най-много харесваше „Пътуване до Индия“. Караше я да се пита дали в Йемен има пещери? Пещери, в които мис Дъфи да бе влязла, изучавайки ги, и после да бе излязла от тях смаяна и трансформирана?

На входа на библиотеката мис Круз седеше зад огромно, извито като буква С бюро. Приличаше на кабина, чиито високи полици бяха пълни с всякаква библиотекарска параферналия, мис Круз се поклащаше експертно на колелцата на ергономичния си стол. Бюрото имаше две нива, долното беше само за библиотекаря, а горното служеше на всеки, който искаше да се мотае наоколо и да досажда на библиотекарката, точно както правеше мисис Уилоуби в момента.

– Видя ли я? – обърна се развълнувана мисис Уилоуби към мис Хемпел. После се сети: – О, да бе, нали и ти беше! Не е ли възхитителна?

– Възхитителна и много… – мис Хемпел протегна ръце пред себе си.

– Знам. Знам. Не е каквото очаквахме. Мислех си, че ще се върне със снимки на слайд шоу и няколко шала. Но не! Много повече.

Тя се наведе към мис Круз, подновявайки темата: – Трийсет и пет мили до най-близката болница. Не е ли лудост?

– Тук има акушерка. Всичко ще е наред.

– Разбира се, че ще е наред. Но все пак. Ей така насред нищото? И чакаш първото си дете? Нямаш си представа.

– Беше ѝ омръзнало да живее тук. Повтаряше го през цялото време.

– Вие, момичета, не знаете какво е. Толкова самотна се чувстваш в началото. Изтощена, зърната те болят, не знаеш кой ден е.

Роман ще бъде там. Ще построят втора юрта – каза решително мис Круз и хвърли поглед на мис Хемпел. – Ана ще се мести в извънградската част – добави тя.

Но това нищо не обясняваше: – Юрта? – попита мис Хемпел. – Това нещо йеменско ли е? – изчерви се тя.

– Монголско – обади се мисис Уилоуби. – И аз трябваше да попитам. Не всеки, който преподава тук, е ходеща енциклопедия. Това е голяма цилиндрична палатка, направена от животински кожи. Или, като в случая на Ана,

от някаква свръх технологична, устойчива на пламък материя – и мисис Уилоуби оформи с ръце мъничка юрта във въздуха. – Не толкова като типи, по скоро като шатра. Направена от кожи на якове?

– А бащата? – попита мис Хемпел. – Той от Йемен ли е?

Мисис Уилоуби се ококори на странното предположение: – Бога ми, не.

Пътешествието било приключило преждевременно. Имало нещо в храната, от което мис Дъфи се разболяла, станало опасно. Чувствала се адски зле и серяла вода. Това обясняваше края на лиричните имейли. Мис Дъфи отслабнала с почти 10 килограма и едва успяла да се качи на самолета, да се върне и да се възстанови при майка си и там, бидейки бледа и сякаш не от този свят, срещнала Роман. Майстор на хвърчила.

– И той бил на посещение при майка си – добави мис Круз. – Били съседи в панелния комплекс, където се била преместила майка ѝ след развода си – поясни мисис Уилоуби. – Ана казва, че мястото било бездушно и ужасно. Но може би сега се чувства различно.

– Уау – рече мис Хемпел, след като дойде на себе си. – Значи бащата на бебето на мис Дъфи е американец, когото е срещнала насред грозен жилищен квартал.

– Правенето на хвърчила му е работата ли? – чу се тя да пита.

– Той е майстор – потвърди мис Круз – Можеш да го намериш в интернет. – Прекарва си времето, правейки хвърчила?

И ги пуска.

– Колко хубаво – неуверено рече мис Хемпел. – И аз бих искала.

– О, не бихме ли искали всички? – възкликна мисис Уилоуби и за миг изглеждаше сякаш ей сега ще запее рефрена на „Хайде да пускаме хвърчила“. Но мигът отмина. – Има, разбира се, някакви семейни пари. Голямо парче земя, която се предава от години. Ана ще живее в собствен имот! В юрта явно, но все пак на собствен терен. Велико! Не е ли това да се омъжиш?

– Тя ще се омъжва? – мис Хемпел беше потресена, не беше видяла пръстен.

Двете по-възрастни жени размениха дискретни погледи. Мис Хемпел ги хвана и усети как кожата ѝ се настръхва.

– Всичко е станало много бързо – поясни мис Круз.

– Както толкова често става – добави мисис Уилоуби. – В един момент си сама и в следващия – бум! ето те в градския съвет с мъжа на мечтите ти.

– И ще се местят в извънградската зона – уточни мис Хемпел. – И ще имат бебе.

– Точно – уточни мисис Уилоуби, плясвайки с длани по бюрото на мис Круз. – Това е номерът на живота – как изведнъж всичко може да се промени.

И стисвайки мис Хемпел за ръката, добави: – Не помниш ли? Ана беше доста отчаяна.

Но мис Хемпел не би я описала като отчаяна и се съмняваше, че самата мис Дъфи би употребила същата дума за себе си. Отчаянието не предполагаше ли да се влачиш в несретата си? А един учител няма време за това.

Програмата му безмилостно се сгъстява: древните египтяни се преливат в древни гърци, облаци от чавки, отмятащи правилния отговор и усмихнати личица, затопления, тракащ дъх на ксерокса, домашните, проверявани на коляно в автобуса, безкрайните вечери в разговори с родителите, трескавото отброяване до всеки празник и затъпяващото животинско удоволствие от почивката.

Може да си нещастен и никога да не го разбереш. Мис Хемпел понякога се изумяваше на мислите, които ѝ идваха сутрин, докато отиваше на работа. Една сутрин остана задълго загледана в парче лед, замръзнало на паважа, установявайки, че ако падне и си начупи крака на няколко места, няма да може да стигне до училище. И може би, ако докторите я гипсират, ще трябва да ѝ намерят заместник до края на годината. Може би щяха да я сложат в гипсово корито. Имаше изход, достоен и почтен изход. Само трябваше да претърпи ужасен инцидент…

Но тогава бюрото ѝ щеше да бъде опразнено в нейно отсъствие и всичките ѝ тайни щяха да лъснат: скъсаните, миризливи чорапи, които стояха там зарязани от месеци; онези параграфи в атестацията, с които толкова дълго се главоболи, че накрая каза, че ги е изгубила в обществената пералня; отвореното пликче „Доритос“. Пък и оставѝ неловката ситуация, но имаше и отговорности: волейболните финали съвсем бяха наближили, кой щеше да записва резултатите? Някой трябваше да председателства сбирката на момичешката читателска група след училище и да води подготовката на прогимназиалния курс за Деня на културните различия. А и кой щеше да довърши оценяването на есета върху „Да убиеш присмехулник“, плюс заниманията с византоложката рубрика, която беше поела? Факт е, че никой нямаше да се справи.

– Обадѝ се, че си болна – сънливо би казал Амит, прехвърляйки ръка върху нея. – Кажи им, че имаш грип. Би я целунал. – Заразила си се. И на свой ред си заразна. Трябва да останеш в леглото, нали? Но тя вече щеше да се е втурнала към душа.

Замисляла ли се бе мис Дъфи как ще спи на леда? Вероятно не, мислите ѝ сигурно бяха заети с по-ангажирани и практични неща. Вероятно, докато чакаше автобуса, нахвърляше в главата си писмото за напускане, описващо в унищожителни детайли некомпетентността на новия прогимназиален директор или ужасното състояние на дамската тоалетна на втория етаж. Мис Дъфи беше толкова изчерпателно добра в оплакването. Започваше сухо с въздишка или самоиронична усмивка, но възмущението ѝ скоро набираше пълна скорост, оплакванията ѝ се завихряха във вакханалия, а тя добиваше величественост, докато ги изреждаше – цялото ѝ тяло засияваше от яростта. Обикновено историите ѝ завършваха с горкия мистър Мъмфорд, шефът на прогимназията, който ѝ казвал: „А сега, Ана, просто се успокой…“ – фраза, която дори когато я възпроизвеждаше във ферментиращото спокойствие на „Муни`с“ извикваше у нея убийствен, сподавен вик.

„Аааааааааарррррррггггггх!“

От другия край на бара мистър Полидори вдигаше чаша към нея. Жестът

беше съвсем на място: шеговит, ироничен, но и галантен по някакъв начин. После можеше отново да съсредоточи вниманието си върху Мими Гърц, личността, чиято компания, той като че ли ценеше най-много напоследък. Тя водеше заниманията по изкуства и правеше скулптури от гигантски гвоздеи. Беше по-възрастна от него с петнайсет години и ходеше на дълги велосипедни излети със своя приятелка. И все пак, той, учител по физика, винаги изглежда имаше какво да сподели с нея. Мистерия. Но не по-голяма мистерия от връзката му с Ана Дъфи.

Афери. Флиртове. Явно тези неща се случваха през цялото време и то между хора, които най-малко очакваш.

– Ти не знаеше ли за мен и Фил? – попита мис Круз, накланяйки се напред в ергономичния си стол. Фил Макрий преподаваше природни науки на шести клас. Голобрад и с лизнат перчем, той самият приличаше на наскоро завършил шести клас. Мис Круз беше правила секс и с мистър Рахими, компютърния учител, както и с Джим, който водеше извън училищни занимания по спорт.

– Беше малко странно – беше казала тя.

Странно тръгнала и връзката на мисис Бел с мистър Бланко – разкри ѝ мис Круз. – дотам странно, че той трябвало за няколко години да иде да преподава другаде, докато нещата слегнат.

– Джулия? – възкликна изумена мис Хемпел. Тя обичаше Джулия Бел, която преподаваше математика в малките класове, както и на напреднали.

– Това беше отдавна. Преди ти да дойдеш при нас – успокои я мис Уилоуби.

– Но Даниел? – възкликна мис Хемпел. – Мислех го за гей.

– О, не, не. Какво те накара да мислиш така? Той просто е испанец. И колкото и да беше невероятно, бивш любовник на мисис Бел. С острата му козя брадичка и смешни тесни жилетки? Беше трудно да си го представиш. Може би в по-млади години неясната му сексуалност е била привлекателна. Даже неустоима. Дотам, че Джулия Бел, учителка, благословена с кураж, чувство за хумор, и усет – беше рискувала всичко, за да бъде с него.

– Това е било преди момчетата да се родят ли? – попита мис Хемпел.

Уоли беше на две, още не беше тръгнал на детска. Но Нейтън вече ходеше на градина. Мисис Уилоуби вдигна вежди: – Можеше да настане голяма каша.

Немислимо, Джулия да се забърка в каша! Точно затова мис Хемпел я обожаваше: спокойното ѝ ведро излъчване, атмосферата на способност, начинът, по който удържаше ред и спокойствие даже с най-трудните деца; обичта, с която я обсипваха синовете ѝ, дебнейки я по коридорите. Също така имаше бял кичур, който се спускаше пред челото ѝ – тя беше Сюзан Зонтаг на алгебрата за осми клас. Съпругът ѝ също преподаваше математика, но в държавния университет. И всичко това – светът ѝ на момчешко обкръжение, уравнения и бодър дух – е било поставено на карта.

А после възстановено.

Сега можеше да седи на срещите на учителския състав редом до Даниел

Бланко и да не показва и с най-малък знак, че той е бил по някакъв начин специален за нея. Ако не бяха по-възрастните учители като мисис Уилоуби, която помнеше, нямаше да има и следа от опасната афера. Мисис Хемпел не знаеше какво я изумява повече: вида на мисис Бел и мистър Бланко, бъбрещи си приятелски край машината за кафе или представата за тях двамата, уловени в настоятелна, безнадеждна прегръдка.

Излизайки от библиотеката, мис Хемпел с изненада откри мис Дъфи сама в коридора, с ръце, почиващи над корема. Явно антуражът ѝ се беше изгубил някъде по пътя. Тя гледаше огромния бюлетин, който покриваше стените и отразяваше последните успехи на по-малките класове. Само допреди година и тя беше отговорна за попълването на подобен бюлетин, задача, която изискваше благоразумие (не всяко дете заслужаваше йероглифите му да бъдат провесени), като и пипкава борба с разтегателната хартия и телбода. Но сега тя беше свободна от това. Сега можеше да наблюдава работите с хладното око на външен човек.

– Беатрис – рече мис Дъфи и мис Хемпел и я прегърна. – Виждала ли си това? И тя посочи бюлетина на пети клас. – Проектите се застъпват. Не се виждат. А и той така е застъпил листовете, че не се виждат имената на децата.

Той беше мистър Чапман, търговец от Уол Стрийт, който беше станал учител и бе дошъл да замества мис Дъфи за година, а може би и за постоянно.

– Откъде ние да разберем кой е нарисувал Минотавъра? – питаше тя.

– Някое дете е прекарало часове – часове! – работейки над това, а ние дори не можем да видим името му.

– Мдамм, името е позакрито – отбеляза мис Хемпел, взирайки се в листа.

– О, боже – рече мис Дъфи. – Толкова ли е сложно! – тя се протегна и прихвана скобата от телбода между палеца и показалеца си. Измъкна я с тревожно движение и я хвърли на пода като фас.

Името на детето беше Люсиен Нгуен.

– Така е по-добре – рече мис Хемпел и се усмихна. Искаше да си тръгне, сега, когато знаеше, че мис Дъфи не носи в утробата си полу-йеменско дете, любопитството ѝ се изчерпваше. Но склонността ѝ да предлага точно обратното на това, което иска, със смътната, автоматичната надежда да се хареса, я спря.

– Не искаш ли да идем до „Ици“ да пием по един чай. Аз черпя.

За момент изглеждаше така, сякаш мис Дъфи ще приеме. Но както стоеше с гръб към бюлетина, така си пое остро въздух и продължи. Пръстът ѝ попадна върху парче розова хартия, където загради дума. – Виждаш ли това?

Текстът беше отпечатан – компютърен шрифт, имитиращ момичешки почерк: „Персефона взима нара и изяжда четири от неговата зърна.“

Мис Хемпел потръпна: – Ох, не е хубаво така.

– Те са деца – рече мис Дъфи. – Правят грешки. Но как да раз-

берат, че са направили грешки, когато учителят им ги окачва на проклетата стена? Не ги ли кара да си правят чернова? Не поправя ли нищо? Мис Хемпел сви рамене безпомощно. С годините собствената ѝ непримиримост към грешките беше посмекчена. Но може би беше достатъчно да си бил малко време настрана, извън страната, за да си върнеш остротата, защото сега, просто стоейки до мис Дъфи, усещаше как силата ѝ се връща – грешките ѝ се набиваха в очите, бюлетинът бъкаше от грешки, които бяха като обида.

– Горният десен ъгъл – каза тя на мис Дъфи – напълно ненужна употреба на главна буква. Откога „лебед“ е станало съществително собствено? Или пък „похищение“? – макар че трябваше да признае, че и двата случая имаха известни основания.

Тя посочи също „Ариес“ на мястото на „Арес“ и „алтер“ вместо „олтар“ и разбира се, доброто старо its*. Въпросът беше как тези грешки бяха успели да оцелеят след автоматичния коректор на правописа. Идеше ти да ги заобичаш зарази тази тяхна жилава упоритост.

Мис Дъфи сваляше Персефона от стената. – Къде е Леда? – изиска тя и свали листа. На стената вече имаше едно голо, сякаш олисяло място.

– Там горе – плахо каза мис Хемпел.

Мис Дъфи се повдигна на ергономичните си обувки като балерина на палци. Коремът явно не ѝ пречеше на баланса. Още малко, още малко, отеклите ѝ пръсти се протягаха целенасочено. – Хванах го – рече тя. И Леда беше свалена, Хера също беше свалена, както и пауна, нимфата Ехо и грацилния Нарцис, Даная, влажна от златния дъжд. Смъкнати бяха и Минотавъра и Медуза, Хермес, Нептун и Атина, дръзко изскачаща от разцепения череп на баща си. – Нептун? Това не е ли начинът, по който римляните са го наричали?

– Точно така – кимна мис Дъфи.

Мис Хемпел мигаше срещу опосканата стена уплашено и гледаше коридора с надежда някой да се появи за помощ. Чудеше се защо от всички млади учители, които пиеха малко повече в „Муди`с“ мис Дъфи избра точно нея да споделя тази мисия. Може би просто случайност. Края на деня, празен коридор, порив на неназована емоция – и ето че някой се появява и вече не си самотен. Значи така беше станало с мистър Полидори преди година. „Ей така от нищото? Вие двамата…?“ – беше питала тя мис Дъфи тогава. Тогава не можеше да го повярва, но сега, държейки смъкнатите ученически работи до гърдите си, започна да си го представя. Лесно беше да изпаднеш в объркване без предупреждение или прелюдия. Тя клекна на пода и взе да подравнява листовете, оформяйки купчинка с леко свистене, в този миг повече от всичко искаше да не изглежда несръчна, искаше движенията ѝ да изглеждат спокойни и обмислени.

Накрая се споразумяха, че най-добре ще е да върнат проектите обратно в класната с бележка, адресирана до мистър Чапман. „Моята стая“ – я нари-

* *Обичайна греша, която се допуска в английския: It`s е съкратена форма от It is, а its (негово, неговото) е притежателна форма – Б. пр.*

чаше мис Дъфи, която разтревожи мис Хемпел с въпроса: – И ти ще се подпишеш нали? Не, нямаше да го направи, но още сърце не ѝ даваше да го каже, особено сега, когато предстоеше мис Дъфи да се натъкне на нов дразнител. Когато флуоресцентните лампи осветиха стаята, тя я огледа свирепо. Нещата не бяха така, както ги беше оставила.

Лилавите възглавнички още си бяха в къта за четене и стайните растения процъфтяваха под съвестните грижи на мис Круз. Касетофонът също си беше на мястото, макар и покрит с разни брошури, а и декоративната конструкция още се вееше от тавана. Но индонезийските кукли за театър на сенките си бяха отишли, а също стихотворенията.

– Той е свалил моите стихотворения – гласът на мис Дъфи беше тих. Толкова далече беше отишла, за да се сдобие с тях, рискувайки даже арест. Преди няколко години стиховете започнаха да се появяват по автобусите и метрото, наред с рекламите за кредити и дерматолози. С появата на всяко следващо стихотворение мис Дъфи разработваше план за придобиването му, промъквайки се в празни метро-вагони или катерейки се по седалките на автобусите, изваждаше ги от плексигласовите им поставки и ги криеше под дългото си зимно палто. И всичко това заради нейните петокласници! Всеки ден те можеха да застанат срещу тях и да размишляват над думите. Или пък не, и точно в това се заключаваше красотата на осмозата. Децата караха годината в компанията на Уитман и Дикинсън, на Марк Странд и Мей Суенсън; някои от стиховете успяваха да пробият мембраната и на най-закоравелите души.

Може би не така разсъждаваха и транспортните власти – но фактът, че обучението на нейните петокласници става за сметка на гражданите, изглежда не притесняваше мис Дъфи. После стана възможно стиховете да се добиват законно, достатъчно беше да се изпрати молба с училищния щемпел – но мис Дъфи, както всички добри учители, притежаваше ренегатски дух, и продължи да плячкосва автобусите посред нощ.

Сега, на мястото на нейните крадени стихове, бяха окачени дръзки шарени плакати, наставляващи класа: „ЧЕТИ!“ И отбелязващи, че „Четенето е забавно!“ и че трябва „Да тачим четенето!“ Имаше и плакат, отбелязващ победата на Грийн Бей Пакърс на Супер Бол. Всички те очевидно добити по напълно официални канали.

Мис Дъфи се срина на една от малките масички, пръснати из стаята. Петокласниците още не познаваха изолацията на самостоятелните столове с поставка за писане. Те все още работеха колективно на тези ниски лъскави масички. Тя покри лицето си с ръце и въздъхна с лакти, забити във високата буца пред стомаха си.

– Надявам се да ги е прибрал все пак някъде.

– Искаш ли да ти ги изпратя? – попита мис Хемпел.

– Не, нямам къде да ги сложа. Имах предвид, ако си промени мнението.

Тя се загледа в онова, което преди беше нейното бюро и купчината, за която сега не носеше отговорност.

– Той ги кара да попълват тия глупави учебни тетрадки? – попита тя, но

целият ѝ предишен бяс си беше отишъл.

– Това му е първата година – каза мис Хемпел и остави смъкнатите и поправени проекти на бюрото на мистър Чапман. – Използва всички помагала, които могат да го улеснят.

Мис Дъфи не отговори. Тя още оглеждаше класната стая и дребните детайли, които сега я правеха чужда и имената, отпечатани на задната облегалка на столчетата, имена, които нямаше как да разпознае.

– Изгубих Тео Макибън в музея Метрополитън. През първата си година.

– Тео? – озова се мис Хемпел. – Не е било трудно.

– Беше кошмар. Първият ми истински кошмар.

– Първият от много. Но замисли се: вече никога няма да ходиш на извънучилищни посещения.

– Никога повече – усмихна се вяло мис Дъфи.

Мис Хемпел я прониза тревожна мисъл, че беше забравила да поиска разрешение за посещението на планетариума следващата седмица. Само три дни оставаха – не би било проблем за по-големите ученици, но с малките разрешението се взимаше по-трудно. Сега трябваше да измисли нещо за компенсация. Да ги пусне по-рано? Да им купи сладолед?

Тя мина нехайно покрай бюрото и видя със смесица от надежда и обреченост: внимателно подредената купчина все да се разпада; цветни моливи изпопадаха навсякъде; разхвърчаха се бележки от мистър Мъмфорд, пластмасови кутии за думи, наполовина изядени бонбони, допълнителни задачи за повишаване на оценката.

– Ти си страхотна – тя се обърна към мис Дъфи. – Страхотна. Ние няма как да напуснем, за да правим повече пари – това е жалко. Не можем да напуснем, за да правим нещо по-лесно, някаква спокойна кротка работа в офис – би било неловко! Мога ли да кажа на моите деца: „Ок, оставям ви, за да вдигам телефона в някоя застрахователна компания“?. Невъзможно е. Така че какво можем да направим? Можем… – мис Хемпел безпомощно посочи към корема на мис Дъфи.

– Защо не се бях замислила за това?

Вместо това си беше представяла гипсово корито.

Мис Дъфи отново се усмихна вяло, не беше ясно дали приема думите на мис Хемпел като комплимент.

– Какво те спира? – попита тя неопределено, хвана един дълъг косъм от блузата си и го пусна на пода на мистър Чапман. После внезапно като че ли се сети, че е бременна и ѝ предстои забележително събитие. Грейна. – Трябва да го направиш! – каза с внезапна убеденост. – Ще ти хареса. Направо ще се влюбиш. Тя се избута, за да стане от бюрцето и тръгна към мис Хемпел. – Мислим си, че имаме всичкото време на света, но в действителност не е така. Когато срещнеш точния човек, просто трябва да го направиш. Никога няма подходящ момент, никога не е удобно. Не се залъгвай да чакаш идеалния момент…

Спря се. Ръката ѝ политна към устата: – Извинявай!

Мис Хемпел докосна грациозната ѝ луничава ръка. – О, недей, няма защо да съжаляваш, не се притеснявай, моля те.

– Аз съм идиот – каза мис Дъфи.

– Не , не – каза мис Хемпел. – То и аз забравих. Като миех чиниите, имах онова паникьосано усещане, че някъде съм си забутала пръстена и сега не мога да го намеря – тя вдигна ръката си без халка и я загледа. – Всичко мина приятелски, наистина.

Мис Дъфи кимна, беше поразена.

– С Амит още си говорим по телефона. – миналата седмица ми изпрати книга – тя не спомена, че книгата всъщност беше нейна и той я бе взел погрешка. – Поддържаме връзка.

– Какво стана? – мис Дъфи изглеждаше безутешна. – Какво те накара да решиш…

Трудно беше да се разкаже накратко – толкова различни неща бяха казвали на различни хора и в различно време. Първо беше стипендията на Амит в Тексас, която той не можеше да откаже; после беше трудно да намерят време да планират женитбата, да не говорим за разходите, имаше я тяхната младост, разбира се, и несигурността, която вървеше с нея; плашещата неяснота на бъдещето (колко милостиво почти на трийсет все още минаваха за безнадеждно млади). Всичко това беше вярно, но си беше и извъртане, и още докато изговаряше всичко това, тя не беше сигурно чии точно чувства щади, кого предпазва. За кого беше цялата тази деликатност? Мразеше мисълта, че може би, беше заради нея.

– Не е в училището причината нали? – попита мис Дъфи.

О, не, не беше това. Поне тя така мислеше. Интересно беше обаче, че всеки си имаше негова си теория. „Да не е заради баща ти?“ – беше я попитала майка ѝ. Баща ѝ беше починал преди две години, но все още се случваше да се почувства поразена от отсъствието му.

Беше казала на майка си, че не е заради липсата на баща ѝ. И на мистър Полидори каза, че не е заради него. Изненада се, че той изобщо попита. Беше поразяващ пример за суетност и самомнение. Беше я притиснал до джубокса, впивайки в нея настойчив поглед. Настойчивостта сама по себе си беше изненада.

Само се бяха целунали!

И притиснали в секваща дъха прегръдка и натискане в тоалетната на „Муни`с“ в един от онези щастливи петъчни следобеди преди маса време. След като той беше приключил с мис Дъфи и преди да си падне по палавата по-малка полусестра на Мими Гърц. Пауза между две действия в тъмния коридор на „Муни`с“ покрай всеобщото замайване от внезапното начало на лятото. Тя беше нахлула в тоалетната и го бе заварила гръбом, предполага се с пенис в ръка и преди да успее да си поеме въздух, той през рамо ѝ бе казал да почака, после без бързане си довърши работата, изми си ръцете и ги избърса със сивкавата хартия от рулото, а после я попита: „И ти ли мразиш тази песен колкото и аз?“. Бяха затанцували без почти да помръдват. Той беше сложил райбера на вратата.

– Забравих да заключа преди малко – беше казал, а тя се засмя. Или пък не? Предпочиташе да мисли, че се е усмихнала, че е запазила хумора си, нещата са били лежерни, срещата случайна и забавна. Предпочиташе да мисли, че не е потръпнала. Че не е притворила очи и не е извила глава назад – идеалното лебедово гмуркане в тъмната вода на флиртовете и аферите. Е, може би бе простенала тихо. Но после песента спря и той я притисна мечешки и я целуна по челото , и каза: „Бас държа, че подлудяваш момчетата, мис Хемпел.“ И след като вдигна райбера, галантно ѝ направи път да мине първа.

После тя щеше да се връща към този момент, да го преобръща постоянно като трудна дума, която все не успяваш да запомниш. Беше си задала всички досадни въпроси (Не е достатъчно хубава? Мирише странно? Годеница?), но не можеше да си представи отговора. Причината не ѝ даваше мира. Първо я беше целунал, после си беше променил мнението – до това беше успяла да стигне. Но я поразяваше факта, че тя бе усетила промяната у него. В мускулите и с кожата си я бе усетила. Той не беше направил нищо очевидно, да се стегне примерно, тялото му не се освободи рязко от нейното, и въпреки това нещо превключи – възбуденият натиск изведнъж стана вяло емпатичен, устата още топла, но разколебана в поканата, прегръдката, преминаваща в стискане. Снизходителното отдръпване на тялото му в мига, в който бе решил. Не, това не е за мен.

И макар, че с времето много неща се изясниха – полът на бебето на мис Дъфи, момиче, и името му – Пина, като на мрачната хореографка; името на жената, която работеше в лабораторията на Амит, което беше Лили, правилната дума, която ѝ убягваше – йеменски – тя все се връщаше към епизода в тоалетната на „Муни`с“, към съвършената му мистерия, към момента, в който мистър Полидори я бе обгърнал с ръцете си като мечок. Моментът, в който някой взима решение. Тя искаше да си спомни това усещане.

От английски Василена Мирчева

Николай Бойков

© Людмил Димитров

Николай Бойков *(1968, Видин)*

Метафизики*, С., 2000,*
Свободно поетическо общество
Стихотворения с биография*, П. 2003, Жанет 45*
Ояснен в любов*, С., 2005,*
собственоръчна, hand made
Писма до Петър*, П., 2006, Жанет 45*
Книгата на живота*, С., 2010, Сиела*

Из Самотни спирки

* * *

Един ден докато разнасях писмата
реших да обядвам купувайки си нещо от Тмаркета в Дианабад
взех си картофена салата кюфте и кебапче
седнах на пейка пред 41-ви блок
всичко беше безобразно безвкусно
особено картофите
едно малко коте се приближи
гледаше ме как ям
подхвърлих му парче картоф
изяде го
после едно по едно изяде остатъка от картофената салата
за себе си оставих последното парче

* * *

Понякога когато отивам за пратки
към Компанията за международни конгреси
някъде по пътя на Стефан Гечев и Леа Иванова
на отиване и на връщане ме пресреща бездомно куче с каишка на врата
вярно ме следва
минава ту от едната ту от другата ми страна
дали и не върти опашка
иска да бъде осиновено би казала една приятелка
после на предела на една невидима линия
се спира и вдигайки глава към небето излайва

След като видях на няколко пъти уличната табела и напътствията пред кметството на Атанас Далчев: Азбука на оцеляването

Ставам в седем и тридесет сутринта
набързо се обличам
проверявам в нета времето за деня
и евентуалните непознати адреси нужни ми за разнасянето на писмата
метрото в седем и петдесет и четири
вглежданията в пътуващите
баничката на спирката в Младост
стигането в офиса
подреждането на маршрута
кафето преди да поема на път
ходенето пеша возенето в градския транспорт
дежурните добър ден
ето тук подпишете моля над 56 (куриерския ми номер)
довиждане и лека работа/лек ден
хапването нещо на крак
разнасяне на писмата вземане на писма
прибирането в офиса
поставянето на шитовете и товарителниците
в съответните кашончета експорт и импорт
сглабянето на писмата с товарителниците за следващия ден
тръгването от офиса и пиенето на бира понякога с колеги
в капанчето зад пазара
хапването за вечеря някъде на крак
прибирането в къщи

пускането на духалката
после я сменям с радиатора
бързото шмугване под одеалото и юргана
или пък превеждането на стихове на Акош Дьорфи
попрочитането на това-онова
пиенето на лекарствата
загасянето на лампата
така минават делниците
съботите и неделите са най-страшни
празни са и няма какво да правя
какво да ги правя

Какво си мислих след като видях на Симеоновско шосе надписа Паркетсенс поезия от дърво

Живото дърво разкланя клони напосоки
които фотосинтезират
държат го разклонените му корени в земята
които го и хранят
дава кислорода
в и под короната си създава условие за живот на други същества
птиците гнездят в него
разпространени са по сушата почти навсякъде с изключение на пустините
някои имат ядливи плодове
няма две еднакви дървета
много дървета стават на гора
от отсеченото дърво правят хартия на която пишем
правят мебели върху които ядем и пишем
в които спим седим слагаме написаното държим дрехи и други предмети
правят паркет по който ходим
който е подреден от еднакви парчета в нечия стая в нечие жилище
правят цепеници от които се топлим
та значи
живото дърво е поезия
живо дърво е поезията

За вярата в силата на поезията

Напиши стихотворение
за това колко е хубаво в Рибката
да убедим Боряна и Криси да дойдат с нас да празнуват
казва колежката Ирена докато пием бира след работа

На предпоследната спирка на 280
автобуса се опразва
зад мен се чува глас на младеж
колко малко останахме
следват самотни спирки

14. 11. 2014

* * *

Един път в офиса
стана дума за стар колега
бил педерас
обади се някой
аз само мълчах и по-прегърбен пишех шитовете

* * *

Веднъж в 20-тата
беше се вече стъмнило
едно дете на 4-5 години
с дъх замъгли стъклото
нарисува половин сърце
после нещо обърка
задраска го
пак се опита да замъгли стъклото
не успя
накрая изтри всичко

Спомен

Стоях срещу един прозорец
беше началото на зимата
от прозореца струеше бяла мека светлина
към мен полека се приближи Х.У.
в меката светлина от прозореца
леко пипна ушенцето на ушанката ми
подметна го
тогава се влюбих в Х.У.

* * *

Веднъж
докато разнасях писма
влязох в едно квартално кафене да се стопля
взех си зелен чай
седнах на висок стол
на ниската маса баби си говореха
за разкошни циклами месене на хлебчета и кръвно налягане
човек с вид на клошар си купи кафе и фанта лимон
огледа се в едно от огледалата нещо разтри по лицето си
носеше се музика
по едно време мъжки глас пееше хабиби а женски му пригласяше с лов
усетих как полека раздвижвам в ритъма на песента седалищните мускули
после присвивам мускули на краката
но външно седя неподвижен
и се сетих за онова момиче на обръщалото в Студентски град
със слушалки в ушите което волно подскачаше и танцуваше
докато чакаше автобуса
та седях на високия стол
носеше се песента за хабиби и лов
а аз полека невидимо мръдвах ту този ту онзи мускул в ритъма й

Ненаправена снимка

В сивия ден
на спирката на автобуса
в пролуката на клоните
зад бялата пелена облаци
в очертаващия се диск на слънцето
преминават очертанията на други бели облаци

Съновидение

Сънувах, че имам коте,
което ме ближе по лицето.
Сънувах, че имам куче,
което ме ближе по лицето.
Толкова ми беше хубаво,
че не исках да се събудя.

(чуто от Коста в амбулаторията за психично здраве Адаптация)

* * *

Те седяха и се целуваха на масата
точно зад гърба ми докато вън чаках някой да ме позове тихо по име
теглиха си късмети
тя – прозрение в любов или нещо такова
той – някакъв дълъг път с утеха и стълба нагоре
после тя ми даде от хартиен бял плик кръгла сладка с бадем в средата
изядох я поклоних им се опрял върху сърцето дясната си ръка с пръстена

Той ми каза би хепи и продължиха нататък

Ояснение в любов

на Динко

Мога да ти дам и слънцата и луните
защото те си принадлежат взаимно.
Мога да ти дам и къщите и вещите
защото те принадлежат на другите.
Мога да ти дам и свободите и любовите
защото те никому не принадлежат.

Кой съм аз?
Кой си ти?

Фантазия за собствен дом

Ще е едно помещение максимум десет на десет метра
Ще има отделни кътове в него
Легло библиотека писалище баня тоалетна печка за готвене маса люлеещ се стол
Ще има големи и светли прозорци
Ще има дървена дограма и кепенци
Ще има котка и растения и кахлена печка вътре
На покрива слънчеви батерии
Ще бъде в гора на брега на море или езеро
Ще има веранда към брега и понтон навлизащ навътре в морето или езерото
Ще има плодни дръвчета в двора цветя и храсти и хранилка за птици
Няма да има ограда
Към него ще води пътека от пътна артерия
На пътя наблизо ще има спирка за автобуси

Спомен от началното училище

Зима е
От къщите покрай пътя се вдига дим
Снегът поскърцва под мен
Звезди блещукат над мен
Вървя сам и малък от дома към училище

Спомен, изникнал, минавайки покрай изхода на Медицинска академия при Кожната клиника и Психиатрията, след като бях разнесъл писмо на Адриана Будевска, на път към спирката на автобусите на булевард България

Докато черпя с бонбони по случай изписването си от отделението
в неделния ден в слънчевата светлина
оставащите пациенти ми пожелават никога повече да не се върна там

Закъри Мейсън

Авторът на „Изгубените песни от Одисеята“ никога не е изучавал класическа литература и не е литературен историк. Когато написва книгата, Закъри Мейсън е 35-годишен компютърен специалист в стартираща компания в Силициевата долина. Биографията на автора е само една от необичайните подробности около този колаж от 44 кратки етюди, представени на читателя като „изгубени песни“ от Омировия епос, открити неотдавна при археологически разкопки. Във всяка една от тези „изгубени песни“ Мейсън „пренарежда“ добре познати епизоди от Омировата „Одисея“, като понякога ни предлага нови варианти, понякога изненадващ завършек. Неговият Одисей е постмодерен герой в древна епоха; подобно на своя прототип хитроумен разказвач, който непрестанно преоткрива своята идентичност. „Изгубените песни от Одисеята“ е публикувана през 2010 г. от американското издателство „Farrar, Straus & Giroux“ и веднага е оценена от критиката като оригинален и многообещаващ литературен дебют. По онова време Мейсън казва, че вече работи върху следващата си книга: „литературен еквивалент на теорема“ по „Метаморфози“ на Овидий – но за да я завърши, ще са му необходими петнайсет години.

ИЗГУБЕНИТЕ ПЕСНИ ОТ „ОДИСЕЯТА“

ЕДНО ТЪЖНО ПРОЗРЕНИЕ

В един ясен ден Одисей се връща с малка лодка в Итака. Очертанията на източния бряг на острова са му така добре познати, че изглеждат направо абсурдни; изненадан, преодолява силно насрещно течение, за което петнайсет години не си е спомнял, и хвърля котва в тясно заливче, където е плувал като юноша. Нетърпението изведнъж го напуска и той сяда под един дъб, който помни, с надвиснали клони, откъдето можеш лесно да скочиш във водата. Двайсет години изминаха, мисли си той, какво значение имат

още няколко минути. Цял час прекарва в тишина, а после си казва, че е уморен и е време да се прибере у дома; вдига от земята меча си и се запътва към къщата, уверен, че каквито и премеждия да го очакват, те ще са незначителни в сравнение с онези, които вече е преживял.

Домът му наглед не се е променил, откакто е заминал. Забелязва, че портата на двора, където държаха овцете, е поправена. Над комина се издига тънка струйка дим. Одисей се прокрадва към къщата крадешком, с меч в ръка – би било нелепо да стигне чак дотук и да загуби всичко в миг на непредпазливост.

Вътре Пенелопа тъче на стана си, а край огъня дреме старец. Одисей застава на прага и едва тогава Пенелопа го забелязва, изписква и изпуска совалката на пода, а после, без дори да си поеме дъх, се втурва към него и го прегръща, целува го и облива бузите му със сълзите си. Добре дошъл у дома, казва тя, притиснала лице в гърдите му.

Мъжът край огъня се изправя, ревнив и смешно разтревожен, и Одисей интуитивно разбира, че това е съпругът ѝ. Дори самата мисъл е абсурдна – мъжът е закръглен, побелял и тромав; не го бива в битка и никога не го е бивало – и час не би издържал под ослепителното слънце край стените на Троя. Поглежда Пенелопа, за да се увери, че не се лъже, и тогава забелязва колко е състарена – наедряла е в бедрата, косата ѝ е силно прошарена, тънки бръчици прорязват кожата около очите ѝ. Ако не беше заслеплението от завръщането, веднага би забелязал, че от някогашната ѝ красота е останала само сянка. Пенелопа прави крачка назад и прокарва ръка по дълбокия белег на рамото му, а в нейното удивление и в страха на стареца той се вижда като в огледало – с потъмняла от слънцето кожа, сплъстена брада и с тяло жилаво и загрубяло от дългогодишната война прилича на разбойник, на привидение, на морски вълк.

Овладяла вълнението си, Пенелопа поставя ръка на рамото му и казва, че е добре дошъл в дома си. А после сълзи обливат лицето ѝ и тя казва, че не е предполагала, че той ще се върне; разказвали ѝ, че бил умрял още преди осем години; отдавна била загубила надежда; чакала го, колкото могла – по-дълго, отколкото е прието.

Всеки ден от своето изгнаничество Одисей си бе представял различни варианти на завръщането си, но никога не му бе минавало през ум, че тя може просто да не го чака. Градът обезлюдял, домът му разорен от нагли женихи, Пенелопа на смъртен одър или вече мъртва и изгорена – всичко друго, но не това. „Толкова дълго пътуване – мисли си той, – и толкова много места по пътя, където можех да остана.“

А после, за щастие, го осенява прозрение. Това не е Пенелопа. Това не е неговият дом. Това не е Итака – това, което вижда пред очите си, е жестока илюзия; измама, скроена от отмъстително божество. Истинската Итака е някъде другаде, някъде в морската шир, скрита. Замаян, Одисей се обръща и бяга от кошмарните сенки.

СЛЕПОТА

Можех да живея сред светлина и амброзия; прелестни, вечно млади създания да сноват прегърнати наоколо, а виното и нощта никога да не свършват. Но този свят ми бе безинтересен и макар баща ми там да бе на почит*, не ме привличаше. Дори тя да ми бе останала вярна** (едва ли някой би казал, че съм красавец, никога не съм бил), мисля, че бих предпочел своя остров, своето стопанство – и самотата си. Никога не съм се разпореждал сам на острова, но още от самото начало се постарах съседите да ме отбягват – от време на време някоя от жените ме спохождаше, сякаш по задължение, но аз отвръщах само с общоприетите любезности, а понякога дори не и с тях, за да съм сигурен, че ще ме оставят на мира. Понякога дочувах звънлив момински глас да пее някъде в далечината и това ми бе достатъчно.

Живеех в пещера, не в истински дом, защото така бе по-лесно – прохладно лете, топло зиме. Грижех се за овцете, правех сирене, цепех дърва за огъня и ловях риба. Обичах да си въобразявам, че съм философ, но обикновено за мен философстването не бе нищо друго освен да съзерцавам морето, най-често с въдица в ръка, и да не мисля за нищо. Часовете се нижеха, слънцето пронизваше ума ми и прогонваше оттам всичко, оставяйки само някаква ослепителна светлина, от която всичко изглеждаше безсмислено или досадно.

Веднъж, когато се върнах у дома, заварих пещерата си пълна с посетители. Бяха се гощавали с храната ми и ме посрещнаха глупаво ухилени, с пълни уста и с устни, мазни от моето овнешко; с баналните приказки за гостоприемство и с надежди за добро посрещане. Не ги приветствах с добре дошли, а с проклятия и, все още зашеметен от слънцето и замаян от морето, цапардосах един от тях с гегата си. Всъщност исках само да го сплаша, но винаги съм бил силен и той се строполи на земята, главата му се удари о стената, а ударът прозвуча сякаш камък е паднал на дъното на дълбок кладенец. Искаха да го отнесат и да си тръгнат (или поне се опитаха – кръвта ми кипеше от ярост), но предводителят им, с лице, по което бе изписано лукавство, започна да ме моли да им простя; извини се, че са влезли в дома ми неканени; нарече ме господарю и като позакъснял дар за домакина смирено ми предложи мях, пълен с тежко вино. Отдавна не бях вкусвал вино и това донякъде ме омилостиви (а и малко се срамувах от невъздържаността, с която ги бях посрещнал). Седнахме да пийнем и аз от вежливост ги попитах кои са и откъде са. Предводителят им каза, че името му е Никой (странно прозвище, помислих си още тогава, но за да не го обидя, не казах нищо); той и спътниците му отплавали от Крит, натоварени с кехлибар и сукно, но по пътя ги сполетели само беди – пирати ги нападали, опасни бури ги връхлитали, нощем морето отнасяло другари от корабите им, месеци наред

* *В древногръцката митология циклопът Полифем е син на олимпийския бог Посейдон, господар на морето. – Б.пр.*

** *Полифем се влюбил в морската нимфа Галатея, но тя обичала друг. – Б.пр.*

странствали без посока. Никой говореше ли, говореше за приключенията си и докато го наблюдавах през пламъците на огъня, сънят ме налегна. Колко жалко, че неговото лице на коварна лисица бе последното нещо, което някога щях да видя.

Събудих се сред кръв, болка и мрак. Изправих се с мъка, замахнах и усетих как юмрукът ми удря мека плът. Сграбчих острия кол, с който бях обезобразен; усетих по лицето си лепкава слуз и с влудяваща категоричност осъзнах, че вече никога няма да прогледна. Изтръгнах пръта, размахах го и почувствах как троши костите им. Ревях и размахвах пръта, без да ме е грижа, че може меч да ме пронижe. Суматоха, прегракнали, ужасени гласове, движение във всички посоки. Жадувах мъст и с все сила замахнах към най-близкия шепот, но ударих стената – прътът се счупи и в ръката ми остана парче само колкото за една главня. Спрях и се заслушах – не чувах нищо освен ударите на сърцето си и дишането си. Отишли си бяха.

Опипах обезобразеното си лице, после, доколкото можах, превързах раната и олюлявайки се, поех надолу по стръмната пътека към морето. Стори ми се, че чувам шума от веслата им и се втурнах нататък, нагазвайки в морската пяна; замахвах срещу вълните, опипвах наоколо за камъни и ги хвърлях по тях. Сякаш дочух гласа на Никой, но може и да се лъжа, вълните и виковете ми бяха твърде силни.

А после тях вече ги нямаше и студът ме прониза. Не бях достатъчно смел, за да се удавя. Започнах да зова баща си – не го обичах, но той бе човек на дълга и си казах, че ще отмъсти за мен. Дори да ме е чул, с нищо не го показа. С мъка се добрах до пещерата си и болката, която до този момент дебнеше от разстояние, ме повали.

Втресе ме. Лежах край огъня, треперех от студ и нямах сили дори да отида до кладенеца. Отначало треската не бе много силна и аз изпитвах някакво свръхестествено спокойствие, имах чувството, че най-сетне ме е осенило философско просветление. Но после треската се усили, започнах неудържимо да треперя. Видях младеж със златиста коса – стоеше кротко в полумрака и ме наблюдаваше, подпрян на тояга, около която се виеха змии (разбира се, дори такъв човек да се бе появил отнякъде, аз нямаше да го видя). Докато се мятах в просъница, а болката се усилваше, младежът започна да излиза от полумрака и сякаш искаше да ми каже нещо, но точно тогава се появи баща ми и го отпрати. Постави на челото ми едрата си длан, прохладна като морските дълбини, а аз му казах, че всичко това ми го е причинил Никой и той трябва да умре.

Скоро треската отмина, аз лежах буден и сам в пещерата и мислех за непрогледния мрак, който ме очаква. Протегнах ръка и напипах съдовете със сирене, тоягата си, една кофа, празния мях за вино, изстиналата пепел в огнището, купчина кожи и острието на пръта, с който бях ослепен, все още лепкаво от засъхнала кръв и плът. Седях и може би никога нямаше да стана, ако не бяха овцете, които започнаха настойчиво да ме побутват с глави, за да ги издоя. Успях да го направя, след това ги натирих навън да пасат, сложих им на земята сол, а те блееха и се дърлеха помежду си.

Дните бяха дълги, но слънцето го нямаше, за да ме зашемети. Непрестанно си мислех за мъжа, който ми бе донесъл мях с вино, сладки приказки и слепота. Отново и отново си припомнях всичко, което ми бе казал, за да възстановя всеки тон и всеки нюанс. Разбира се, не бе изрекъл нито една правдива дума, но лъжите са достатъчно красноречиви. Неговите дрехи и дрехите на спътниците му бяха изпокъсани, но шлемовете и копията им блестяха. Носеха оръжието си небрежно, сякаш се бяха сраснали с него – като воини, калени в битки. Говорът им бе непривичен, преди не бях чувал други да говорят така, затова реших, че Никой и хората му сигурно са дошли от далеч, някъде от края на света.

Омразата ми към Никой бе безсилна и непреодолима. Исках да я забравя, но мислите ми все ме връщаха към него. Измислях си истории и ги разказвах на себе си и на овцете – един ден той и хората му бяха пирати от Корсика, подли разбойници, готови да ограбят всекиго, стига да могат да го надвият със сила или лукавство. На другия ден бяха група поклонници за път за Делфи, отбили се на моя остров за вода и, за зла участ, попаднали на мен. Но припомняйки си дрипавото им облекло и блестящите им оръжия; жестокостта, и безнадеждността, и глада им, накрая реших, че са се връщали от дълга, кървава война далеч от дома – война, която ги е оставила с очи безизразни и враждебни като на хищни птици; готови да грабят и убиват при всяка сгода, тъй като за тях няма друг живот освен сраженията, и няма друг закон освен насилието.

Започнах да измислям премеждия, които да го сполетят по пътя към дома – чудовища, изникнали от морските дълбини, безкрайната скръбна обител на мъртвите, сладкопойни магьосници, които да го подмамят и поробят – но така и не намерих сили завинаги да затворя морето над главата му или челюстите, впити в гърлото му. Всеки път го спасявах в последния миг; не исках да ми избяга в смъртта. Премеждията му ставаха все по-опасни (те всички оставяха своя белег върху него, отнемаха му по нещо – на мен той ми трябваше жив, не невредим) , докато накрая осъзнах, че трябва да има някаква важна причина да продължава да живее, защото, както често съм си мислил, много е лесно да се оставиш морето да те погълне. Затова му отредих остров като моя, където се въдеха само овце и хора, и предана съпруга (противоположност на жената, която познавах толкова отдавна).

Сега вече ми е ясно, че „Никой“ бе nom de guerre, прозвище на безименен злосторник. Изборът на това прозвище издава човек, опиянен от собственото си хитроумие. Осанката му бе на воин, но той предпочете да ме опияни, вместо веднага да ме нападне. Умът му, казвах си аз, трябва да е като град, построен върху измама, с хиляди пътища, които лъкатушат и не водят никъде. Изкусен в лъжите, той сигурно бе погубил мнозина по-достойни от себе си. Но той бе верен на своите хора, или аз поне така предпочитах да си мисля и с удоволствие си представях как чудовища ги отнасят от корабите му, а той гледа отстрани безпомощен, и после карах сенките им да го молят да ги погребе.

Откакто съм сляп, селяните на острова вече не се страхуват толкова от

мен. Носят ми плодове, осолено месо и слушат – не само от вежливост, – разказите ми. С годините някои части от историята се избистриха; други импровизирам или променям в зависимост от настроението на слушателите или от своето собствено настроение – до ден днешен с удоволствие му измислям все нови и нови страдания. Но вече не съм толкова безпощаден – не стена нощем и не сънувам как го хващам и изтръгвам костите му. Обезобразеното място, където някога бе окото ми, вече не е така болезнено и ежедневието ми е спокойно, дори приятно. Понякога ми се струва, че съм признателен – зрението излишно би ме разсейвало.

ЛИКЪТ НА ЕЛЕНА

Години преди Троянската война цар Тиндарей решил, че е дошло време да омъжи дъщеря си Елена и – тъй като била на същата възраст, – братовчедка ѝ Пенелопа. Пенелопа била хубава, но Елена, която всъщност била дъщеря на Зевс, макар никой простосмъртен освен майка ѝ да не го знаел, притежавала хубост, която сломявала волята на мъжете. Когато чули, че Тиндарей ще задомява Елена, най-личните ахейски ергени пристигнали в двореца му, за да спечелят неговото благоразположение и (понеже той обичал да ѝ угажда) благоразположението на дъщеря му. Млад и амбициозен, Одисей дошъл чак от далечна Итака, но още щом пристигнал и видял тълпата от женихи, наобиколили девойките, разбрал, че колкото и да е хитроумен и добър като воин, неговото царство е малко и бедно, и по-подходящите кандидати са твърде много. Потънал в размисъл, стоял настрана, докато другите женихи се суетели около Елена, и се чудел каква хитрина да измисли. Разсейвал го само гръмогласният смях на Менелай – досаден глупак, чиято недодяланост била очевидна в безцеремонното му пренебрежение към Пенелопа, която непрестанно сновяла около него, не откъсвала поглед от лицето му, наливала му вино и се смеела на неговите шеги, предназначени за Елена.

„Ще притежавам Елена, дори ако трябва да умра – помислил се Одисей, – макар че тя очевидно не е нещо, което човек може да притежава. Прилича по-скоро на граблива птица: с бляскав поглед кръжи във висините, недостижима, напада рядко, но поразява безпогрешно. Струва си да умра, за да я спечеля.“ Точно в този момент Ментор, един от хората на баща му, който го придружил от Итака, се появил пред Одисей, сякаш изникнал от някаква мъгла, и го дръпнал настрана. Със светнали очи Ментор му обяснил, че забелязал как всички мъже са омаяни от Елена и не могат да откъснат поглед от лицето ѝ, но всеки я описва по различен начин. Описанията им толкова се различавали, че все едно говорели за различни жени. За Агамемнон тя била закръглена, с плах поглед, предана и мудна. Според Темистокъл била непокорно, своенравно създание, според Идоменей – празноглава, досадна почи-

тателка на неговото мореплавателско майсторство, и така нататък.* Нещо повече – когато Елена не била пред очите им, женихите изобщо не можели да си спомнят как изглежда; забелязал, че когато не я гледат, те не можели да назоват дори цвета на косата ѝ и били готови да се съгласят с всичко, което им подскажат. Менелай от Спарта бил единственият, който не бил омагьосан от Елена – очевидно я желаел просто защото други я желаели и защото смятал, че само най-добрата съпруга отговаря на неговия сан. Скептичен, Одисей се опитал да си спомни лицето на Елена, но не успял. В ума му започнал да се оформя план и, потънал в размисъл, не забелязал как Ментор изчезнал сред пърхане на крила.**

Още същата нощ Одисей се прекачил през стената около двореца и през благоуханието на градината влязъл в спалнята на Пенелопа. Тя го погледнала начумерена, равнодушна, дори не трепнала от страх, че може да я похити. Одисей седнал до нея на леглото, прегърнал я през раменете и, шепнейки заговорнически, я попитал не би ли искала да има Менелай за съпруг. С категоричността на отчаянието Пенелопа отвърнала, че не желае нищо по-силно, но на Елена никоя жена не можела да съперничи. Одисей ѝ казал: „Ще ти дам онова, което желаеш, а колкото до Елена, тя ще получи за съпруг мъж, много по-достоен от Менелай."

На другата сутрин слугата на Тиндарей му донесъл бележка, която намерили в палатите. В бележката Елена му съобщавала, че се е влюбила в Менелай, спартанец от знатен род, и го убедила да я отвлече през нощта, тъй като само така щяла да има онзи съпруг, когото желае. Накрая изказвала своите най-добри пожелания за останалите женихи. Докато младежите негодували срещу такава наглост, плъзнал слух, че Пенелопа, по-невзрачната от двете, също пристанала и избягала с никому неизвестния владетел на някакъв остров. Тиндарей отначало силно се разгневил, но после се успокоил, защото се сетил, че така и двете девойки под негова опека са си намерили подходящи съпрузи, а той не е дал пукната пара за зестра и никой в нищо не може да го упрекне.

В Итака невестата на Одисей изпълвала живота му с радост, а и тя самата сякаш свикнала с него, макар никога да не му позволила да я види съблечена. В Спарта Менелай бил доволен, тъй като притежавал нещо, което всички желаели. Първите няколко месеца от семейния им живот съпругата му го обожавала, но скоро и тя вече не можела да го понася. Той ѝ отвръщал със същото, но тъй като въпреки всичко не искал друг мъж дори да я зърне,

---

* *Елена, макар простосмъртна, била по-скоро богиня, отколкото жена. В нейните жили имало много повече от златистия икор – божествената кръв на баща ѝ Зевс, отколкото у когото и да е от другите му простосмъртни потомци. Затова никой мъж не можел да я погледне, без да бъде изпепелен, докато накрая Зевс се смилил над нея (или може би над ахейците) и я обвил в було, което скривало истинската ѝ природа –гледайки я, всеки мъж виждал превъплъщение на женската красота такава, каквато си я представял, и почти нищо от онази, която тя била всъщност (ако тя изобщо е била някоя). – Б.а.*

** *Трябва да отбележим, че в описанието, което Одисей прави на Елена, откриваме преди всичко качества, присъщи на Атина Палада. Ментор е един от образите, в които Атина най-често се превъплъщавала – интересно дали тя е разбирала какво вижда Одисей и дали нейното непревземаемо сърце поне малко не се е трогнало. – Б.а.*

я държал затворена в палатите си.

Когато сладкодумният и красив принц Парис посетил царския двор в Спарта, Пенелопа, на която в тържествени случаи разрешавали да се появи пред гостите, се оставила лесно да бъде прелъстена и избягала с него не толкова от любов, колкото с надежда за някакъв – какъвто и да е, – друг живот.

След време Агамемнон и Менелай пристигнали в Итака и поискали от Одисей да свика войската си и да тръгне с тях на война, за да си върнат със сила Елена. На Одисей много му се искало да им обясни измамата, да им каже да забравят за войната си и да си вървят по живо, по здраво у дома. Но като видял мрачните им лица и бойните им кораби в пристанището разбрал, че за едно такова признание вероятно ще заплати с живота си, затова се върнал вкъщи, целунал Елена за сбогом, изчакал да види дали тя на свой ред ще го целуне (от години живеели заедно, но той все още не знаел дали тя го обича и не умеел да чете мислите ѝ), после взел оръжието си и тръгнал на война, която се надявал да свърши до жътвата.

ФРАГМЕНТ

Само един фрагмент е достигнал до нас от четирийсет и петата песен от „Одисеята“:

Когато научил, че славата на лукавството му винаги го изпреварва, Одисей започнал сам да измисля легенди за себе си и да ги разпространява навсякъде, където ходел. Както очаквал, това притъпявало вниманието и изкривявало очакванията, улеснявайки го да постъпва така, както бил свикнал да постъпва; но не предполагал, че една от лъжите му ще се превърне, с незначителни изменения, в Омировата „Одисея“.

ИЛИАДАТА НА ОДИСЕЙ

Често съм се питал всички мъже ли са страхливци като мен. Цветът на Ахея, избраниците на Арес, дисциплинирани, яки мъже, които не знаят какво е страх – все измислици, метафори за странстващи поети и самохвалковци, които нямат нищо общо с досадната пошлост на войната.

Не ме бива в бойните изкуства. Учителят ми се бе отчаял от мен, но тъй като аз бях престолонаследникът, за свое голямо съжаление не можеше просто да вдигне ръце. Когато изпусках меча, когато се удрях по главата с копието или, обезсърчен, избухвах в плач, той мрачно се усмихваше и с пресилен оптимизъм казваше: „Всеки може да се научи да се сражава, стига

да е достатъчно упорит.“ И, оказа се, бе прав – колкото и да бях непохватен, тромав, скован и готов да се разплача при най-малката трудност, все пак се научих някак да боравя с оръжие, главно благодарение на баща си, който наблюдаваше обучението ми и насърчаваше учителя да ме бие до кръв, ако не се стараех достатъчно. И учителят ме биеше, и то често, макар да трябва да призная, че това, изглежда, не му доставяше удоволствие. След като ме напердашваше здраво, той ми помагаше да стана на крака, превързваше раните ми и казваше: „Извинявай, момчето ми, но такива са заповедите на баща ти, а когато тръгнеш на война, ще е дори още по-лошо.“ Мечтаех как, когато се кача на престола, ще наредя да го нашибат с камшик и ще го превърна в роб.

Изключение от общата ми военна непригодност правеше стрелбата с лък, където нямах равен. Когато опъвах тетивата, светът притихваше и аз не виждах нищо освен целта, която изучавах с интерес, но без злонамереност, докато стрелата ми летеше право към нея. За жалост това само засилваше репутацията ми на мекушав – лъкът позволява да улучиш противника от разстояние и затова е смятан за оръжието на страхливците; от онези оръжия, които номадите и азиатците използват. Можех да прострелям колкото си ща врани право в окото от сто крачки разстояние и въпреки това щяха да ме презират.

Стрелбата с лък не бе единственото ми позорно умение – бях още сладкодумен. Истории, лъжи, синоними винаги са били на върха на езика ми. Можех да повторя целия епос за подвизите на Херкулес, след като съм го слушал само четири пъти. Притежавах всички дарби, за да стана поет и певец, но това бе поприще, подходящо единствено за скитници, които нямат покрив над главата си и зависят изцяло от благоволението на богатите си покровители, както баща ми не пропускаше да ми напомни всеки път, когато споменавах тази възможност. И той, и приближените му все повтаряха неща от рода на „Ние извършваме подвизи, не ги измисляме!“ Музо, запей ми* за гнева на богоподобния говнар, повелител на могъщите Копрофаги**, изкормил много мъже като прасета и безкрайно горд с това.

Когато бях на двайсет, могъщият цар Агамемнон пристигна на остров Итака да събира войска. Жената на брат му предпочела тъмноок принц с палат пред законния си съпруг, царя на Спарта, който живееше в колиба от кал и слама и за да му е топло, спеше заедно със свинете. Мислено я поздравих за проявения здрав разум.

Баща ми предложи аз да поведа нашето войнство. Годините вече му тежаха и напоследък бе започнал да ми прехвърля все повече административни отговорности, но не очаквах толкова скоро да ми повери войската. Винаги се държах така, както смятах, че се държат калените в битки герои; гръмогласно се надсмивах над опасностите и, макар че според мен дори дете би прозряло преструвките ми, очевидно бях успял да заблудя и баща

* *Първата песен на Омировата „Одисея“ започва с прочутия стих „Музо, запей ми за онзи герой многоопитен…“ (превод Георги Батаклиев) – Б.пр.*

** *Копрофагите се хранят с изпражнения – Б.а.*

си, и неговите воини – посрещнаха вестта с радостни възгласи и веднага се заеха да си делят дъщерите и съкровищата на стария цар Приам.

Нямаше как да откажа да тръгна на война. Само лудост или физически недъг биха били достатъчно оправдание, но би било твърде подозрително, ако жестока болест ме повали на легло, точно когато корабите се готвят да отплават. В такъв момент всеки друг би разбрал, че е невъзможно да се измъкне и би се примирил със съдбата си, но аз бях такъв страхливец, че бях готов да изпробвам и невъзможното.

Баща ми организира пиршество в чест на могъщия цар Агамемнон и тогава за пръв път имах възможност добре да го огледам. Познавах славата му на воин, но в изражението му видях твърдоглавство, каквото не бях срещал. Имаше вид на човек, готов да накаже жестоко и най-дребното непокорство.

Започнах усърдно да се преструвам на млад смелчага, който мечтае за подвизи: с какво нетърпение чакам да напусна скучната, спокойна Итака, да опозная света, да се прославя с геройството си, и тям подобни. А после, някак разсеяно, попитах: „Троя е много, много далече, нали? Ако там го повали болест, човек вероятно няма друг избор, освен да остане и да се сражава?“ – и стрелнах с въпросителен поглед Агамемнон. Паламед, помощникът на Агамемнон – плешив, необщителен мъж, който мислеше много и говореше малко, ме изгледа така, сякаш изведнъж бях събудил интереса му.

Няколко минути по-късно си придадох възможно най-измъчен вид и се оттеглих. Излязох, затворих вратата след себе си и, поемайки дълбоко въздух, се строполих в гърчове на земята, а петите ми удряха по пода. Вратата се отвори – Агамемнон и Лаерт, Паламед и учителят по бойни изкуства, всички мъже, сред които бях израснал, стояха и ме гледаха как се гърча на пода, а по брадичката ми се стича слюнка. Бръщолевейки, успях да изръмжа: „Затворете вратата. Затворете вратата!“ Смутени, те го сториха, оставяйки ме насаме с пристъпа ми. След минута спрях да се гърча, прималял от облекчение.

На другата сутрин, както обикновено, се явих пред учителя по бойни изкуства, а лицето ми бе мъртвешки бледо, мрачно. Баща ми вече ме чакаше, направо сломен от мъка – синът му за нищо не го биваше, едва ли някоя щеше да го вземе за съпруг, а за воин не ставаше. Агамемнон стовари свойски ръка на рамото ми и ме попита как се чувствам, а Паламед ме попита дали по време на пристъп не чувствам божествено присъствие. Знаех, че припадъците обикновено са предшествани от появата на някое божество, затова неохотно признах, че съм изпитвал нещо подобно – понякога, когато имам пристъп, казах им аз, сякаш самата Атина Палада разговаря с мен и ми нашепва тайни. Това бе първото, което ми хрумна. Слушаха ме прехласнати, аз се почувствах по-самоуверен и, като глупак, започнах да описвам все по-подробно близостта си с богинята. Агамемнон се усмихна и аз с ужас долових в изражението му чувство, което до този момент смятах, че му е чуждо: великодушие. „Имаш късмет, момчето ми. Паламед току-що ми разказа за Лаон, воин, който страдал от твоята болест, но това ни най-

малко не му пречело в битка. Така че няма защо да се притесняваш. Казвали са ми дори, че носи късмет, тази болест на божествено съприкосновение. А в предстоящата война късмет ще ни трябва, ха-ха!“ Потупа ме отново по рамото и тръгна към корабите си, за да види докъде са стигнали приготовленията. Паламед ми се усмихна и го последва, а аз си казах, че ще го убия при първа възможност.

Надявах се, че войната ще е кратка и ще се завърна, незаслужено прославен с храброст. В началото духовете бяха бодри. Агамемнон и хората му очакваха бърза победа, но скоро се разбра, че надеждите им няма да се сбъднат. Троя бе обградена с високи и плътни стени, обсадните ни машини бяха абсолютно непригодни, а във войската нямаше човек, който да разбира от военни укрепления.Троянците бяха толкова наясно със слабостите ни, колкото ние бяхме невежи за техните преимущества – те нападаха само когато бяха убедени, че могат да ни надвият, без сами да се излагат на голяма опасност. Обикновено просто ни оставяха да хабим сили срещу непревземаемата им крепост.

Градът им бе по-голям и укрепленията им по-силни от онези, които имахме в Ахея – постепенно разбрах, че стратегията на Агамемнон е изградена върху опита, който е натрупал при нападенията си срещу градчетата по Атическото крайбрежие. Бях първият, но далеч не последният, който осъзна, че поражението ни е сигурно. Опитах със сладкодумие да убедя Агамемнон и неговите хора, но те ми се присмяха, питаха реторично в кои военни кампании съм участвал и дали не бих предпочел тихомълком да се прибера у дома и да забравя за поруганата чест и незавоюваната слава? Напразно се опитвах да ги убедя, че честта може да бъде защитена и без загуба на време, хора и боеприпаси.

В лагера смърдеше на пот, което само по себе си бе достатъчно неприятно; още по-неприятно бе, когато пияните войници не успяваха да изминат стоте крачки до рова, който използвахме за нужник. Като че ли само аз не понасях тази смрад – другите я дишаха, все едно бе благоухание. Доволни бяха по цяла нощ да пият и да се надлъгват за градовете и жените, които са покорили. Денем воюваха и онези, които имаха късмет да останах живи, се прибираха в лагера, за да повторят на другия ден цикъла, и така до безкрай.

Неведнъж бях готов да зарежа всичко и да отплавам обратно за Итака. Не го направих само защото окончателно бих се посрамил пред баща си и пред поданиците ни. Както и двамата с баща ми знаем (но се опитваме да не им го припомняме), няма никаква друга причина поданиците ни да плащат данъци, да се трепят като гребци на корабите ни, да се сражават в битките ни или да ни се кланят освен традицията и заплахата от насилие (косвена, много цивилизована и завоалирана в добрите стари семейства като моето). Ненавиждах войната, но така поне имах перспективата за сносен живот след това. Посрамех ли рода ни, баща ми щеше да ме лиши от наследство, а аз предпочитах да умра, вместо да загубя положението си в обществото.

Често съм казвал, че няма храбри мъже, но Ахил, синът на Пелей, бе

изключение. Младият предводител на мирмидоните бе едър като планина, но бърз като вятъра. Жените го харесваха, но той пазеше любовта си за двама млади мъже, Патрокъл и Антилох. Не съм срещал човек по-хладнокръвен и безстрашен в битка. На бойното поле започнах да вървя по петите му – първите драскотини по щита си получих, докато довършвах ранените от него троянци. Ето това е, казвах си аз, човек, който по свой начин е също толкова изключителен, колкото мен.

Започнах внимателно да го изучавам. Той се прекланяше през една от богините на морето, Тетида – всеки ден седеше и негласно се молеше часове наред пред жертвеник, който носеше със себе си. Наблюдавах го по време на бойна подготовка с Патрокъл и мирмидоните. Пристигаше пръв и докато другите мъже, дори най-добрите, хвърляха по едно копие, той хвърляше три. Можеше да се каже, че е неуморен като смъртта. Не бе трудно да се сближа с него – другите военачалници го смятаха за надменен, въздържан в яденето и пиенето и той нямаше много приятели. Лесно бе да го накарам да се разприказва – изглежда обичаше да говори за себе си, но рядко му се удаваше такава възможност. Разказа ми, че когато се родил, Тетида го благословила и направила безсмъртен, неуязвим за всякакво оръжие. Все пак неуязвимостта му имала граници – денят на неговата смърт вече бил определен от Съдбата и дори боговете не можели да го променят. Затова искал да се прослави колкото може повече в дните, които му били отредени. Усъмних се в ползата от безсмъртие, което трае само докато умреш, но нищо не бе в състояние да разколебае фатализма му; той ми се присмя и ме нарече софист.

Войната се проточи години. Само числеността ни спасяваше от пълен разгром. Губехме по пет от нашите войници, докато те губеха един, но това съотношение, което поне мен ме плашеше, другите смятаха за приемливо, тъй като числено ние превъзхождахме троянците десет пъти. Не исках да се причисля към жертвите и затова си изработих хитра тактика: предугаждах местата, където троянците ще ни нападнат, и бързах да се озова някъде другаде. От време на време предусещах къде троянците са уязвими и тогава ги нападах, колкото да не си създам име на човек, който бяга от неприятности. С годините племенната йерархия все повече се разпадаше и мъже с разбиращ поглед и сроден нрав започнаха да преминават на моя страна.

Бях с Ахил, когато съдбата му го застигна. Хектор, опората на троянската армия, се появи в разгара на битката и гърците се разбягаха. Ахил се втурна насреща му, но телохранителите му бяха повалени и той неочаквано остана почти съвсем сам – аз, както винаги, стоях по-назад и изчаквах да видя как ще се развият събитията. Окуражавани от Хектор, троянските воини се нахвърлиха върху Ахил и той се изгуби в множеството. Тъкмо се готвех да извикам да дойдат с мен да се сражават (пътят ми за отстъпление към лагера бе открит), когато тълпата се разпръсна и оттам изскочи Ахил: размахваше копието си, бойните му викове режеха като с нож въздуха и за миг аз си помислих, че това не може да е човек, това може да е единствено богът на войната. Ахил уби мнозина, прогони останалите и накрая с копието си прониза шията на Хектор.

Очаквах, че след това ще се втурне подир оцелелите от битката, но той не помръдна; стоеше, подпрян на копието си. Забелязах, че лицето му е мъртвешки бледо, трепереше, левият му крак бе целият в кръв – най-сетне бяха успели да го ранят и раната му бе опасна: сухожилието на левия му глезен бе разкъсано. Прихванах го през раменете и му помогнах да се прибере, накуцвайки, в лагера. Лечителите превързаха раната му, но тя бе гноясала и когато отидох да го навестя, усетих миризмата на гангрена. Опитах се да го убедя да се съгласи да му отрежат крака – лечителите казваха, че инак ще умре, – но той отказа: предпочитал смъртта пред живот като сакат. Така си остана цял-целеничък и на третия ден умря.

По онова време войната вече се водеше от пет години. Всеки здравомислещ човек би признал, че е загубена, или поне би измислил начин да я представи за спечелена, и би се прибрал у дома, но Агамемнон бе непоколебим. Не бях единственият, който се опитваше да го убеди да се оттеглим, но думите ни удряха на камък.

Тогава реших сам да сложа край на войната. Тъй като бях убеден, че никога няма да превземем града, реших да премахна причината за войната; ето защо една нощ се облякох в дрипи и се промъкнах в Троя с торба злато и остър нож. Отидох в двореца и се настаних на стъпалата отпред, протягайки ръка за милостиня към минувачите (мнозина познавах от бойното поле, но никой дори не ме погледна). Елена мина покрай мен с прислужниците си, все робини, включително три ахейки.

Прекарах нощта под изоставена сергия на пазара, а сънят ми бе смущаван единствено от тихите стъпки на бездомни псета и прелюбодейци. Гърците вероятно вече си мислеха, че съм избягал, но аз бях по-смел и поковарен, отколкото предполагаха. Рано на другата сутрин една от робините-ахейки излезе на пазар. Тръгнах по петите ѝ и при първата възможност запуших с ръка устата ѝ и я завлякох в странична уличка. „Недей да викаш, сестро – казах ѝ на гръцки. – Имам дарове за теб, първо злато, а после свободата ти, и в замяна искам само малко от един друг вид злато.“ Обясних ѝ какво трябва да направи, за да плати за завръщането си у дома. Тя не каза нищо, но взе торбата и ножа и по очите ѝ разбрах, че е същинска усойница, че ненавижда Елена и положението си на робиня и ще изпълни ужасното ми желание.

Промъкнах се обратно в гръцкия лагер и никой нищо не ме попита. Следващата нощ прислужницата бе доведена в палатката ми от пазач, който я хванал да се навърта наоколо. Тя ми подаде тъмна на цвят платнена торба, вътре с кълбо от сплъстена от кръв руса коса, по която все още имаше парченца от човешки скалп. Съдейки по цвета на косата и пищността ѝ бе очевидно, че това са къдриците на Елена, царицата на Троя, преди това царица на Спарта, след неотдавнашната си смърт и обезобразяване вече не най-красивата сред жените, но по всяка вероятност най-красивата сред мъртвите. Забелязах кафеникавата коричка под ноктите на прислужницата, наредих да ѝ приготвях гореща вода да се изкъпе и ѝ казах, че водата ще измие робството ѝ така, както морето ще измие всички унижения, когато съвсем скоро

поеме по пътя към дома.

Вечерта свиках събрание. С пламъците на огъня зад гърба ми и всички погледи втренчени в мен казах на гърците, че в един от пристъпите ми Атина ми е разкрила, че Троя не може да бъде превзета, но войната може да бъде спечелена. Думите ми бяха посрещнати с присмехулни възгласи. Някои гръмогласно питаха как може това да стане. В отговор изкрещях: „Като премахнем причината за тази война, Елена от рода на Тиндарей!“ И вдигнах високо в ръка косата ѝ, която всеки можеше безпогрешно да разпознае в светлината на огъня. От гърлата на мъжете се изтръгна стон, а Менелай скочи разтреперан, събори чашата си с вино и се развика да му дадат меч, просто меч. Хвърлих косата ѝ в нозете му с думите: „Леконравната ти съпруга е мъртва и честта ти е отмъстена. Спечелихме войната, сега да си вървим у дома.“ Спартанците го наобиколиха и някакъв глупак му подаде меч. Останалите воини се скупчиха зад мен, уморени от битки и тъгуващи по дома, и вперихa гневни погледи в спартанците.

До този момент се надявах, че спартанците, които бяха по-малобройни, ще отстъпят. Менелай и Агамемнон ще ме мразят до последния си ден, но какво от това, в очите на всички останали ще бъда герой – Одисей, който с един замах сложи край на войната и нарани честолюбието на могъщия цар. За зла участ бях подценил дисциплината на спартанците и покорството им. Те посегнаха към мечовете си, моите съмишленици посегнаха към своите и битката всеки момент щеше да се разрази, но точно тогава троянците ни нападнаха.

Сигурно в лагера ни е имало предател, защото едва ли биха могли да изберат по-подходящ момент. Бяхме объркани, отчаяни, зле въоръжени, гневни един на друг и събрани накуп. Нападнаха ни от всички страни. Сражението бе ожесточено и в първите минути си помислих, че ще ни победят. С мъка успях да си проправя път далеч от огъня и да се скрия в палатка, която използвахме за склад, докато писъците раздираха нощта зад мен.

Времето минаваше мъчително бавно, освен когато прерязах гърлото на троянски войник, дошъл да търси плячка. Надявах се, че числеността ни ще надделее над техния устрем , но когато започна да се развиделява, положението бе все така тревожно – троянците бяха готови на всичко, за да ни разгромят. Колкото и да е странно, прииска ми се да събера хората си и да ги поведа под знамето на Лаертидите, но много бързо потиснах това безсмислено желание.

Взех пропитото с кръв наметало на убития троянец и шлема му, неохотно напуснах относителната безопасност на палатката и се запътих към периферията на лагера. Виждайки шлема ми, троянците си мислеха, че съм един от тях. Гърците понечиха да ме нападнат, но тогава аз ги поздравих на родния им език. Минах покрай няколко тежки схватки, в които братята ми по оръжие се сражаваха геройски и умираха. Страхувайки се за собствения си живот, дори не се опитах да им помогна, но обстоятелствата на тяхната смърт се запечатаха в паметта ми. Прекачих се през грубите дървени укрепления около лагера и скочих върху морския пясък от другата страна. Откъм

лагера до мен достигаха предсмъртни викове и грохота на пламъци – троянците сигурно бяха успели да подпалят някои от корабите ни. Отвън цареше спокойствие – пред мен се простираше широк, пуст бряг, а Троя едва се виждаше някъде вляво. Изглеждаше направо невероятно, че успях толкова лесно да се измъкна. Захвърлих троянския шлем, който си бях присвоил, във вълните край брега и закрачих.

След час войната сякаш бе сън. Погледнах назад и видях черни стълбове дим над лагера ни и над Троя.

Обмислих положението си. Имах меч, хляб и торба сребро. Бях в страна, където нямах приятели, но имах много врагове, макар малцина да знаеха името ми. Не ми оставаше нищо друго, освен да продължа да вървя на юг по брега. Бях чувал за някакъв град недалеч от Троя и след два дена пристигнах там. Пазачът на градските порти ме попита кой съм и какво търся. Обзе ме безумното желание да му отвърна: „Аз съм коварен чужденец, който до неотдавна воюваше срещу главния град в страната ви с надеждата да граби, плячкосва и мъсти“, но вместо това казах, че съм странстващ поет и се надявам с песни да си осигуря вечерята. Пазачът погледна меча ми и каза, че имам странна лира. Отвърнах му, че навсякъде гъмжи от злосторници, мнозина от тях отчаяни и опасни дезертьори от войната на север, а аз на собствен гръб съм се убедил, че е по-добре да се браниш с меч, отколкото с музикален инструмент. Всъщност лирата ми бе пострадала още при първото ми изпълнение, но със задоволство можех да потвърдя, че и след многобройните encores* мечът ми бе в добра форма – най-популярната ми балада бе „Цели се в сърцето, удряй в краката“, но „Хвърляй пясък в очите и сечи ръката, която държи меч“ ставаше все по-популярна.

Намерих работа при владетеля на града. Отначало се притеснявах, че ще ми е унизително да седя на една маса редом с прислугата, но после установих, че в положението на странстващ поет няма нищо обидно – получавах всичко, което ми бе необходимо, и никой не ми досаждаше с фамилиарничене. Отначало пеех старите шлагери – „Тезей в лабиринта“, „Сянката на Медуза“, „Любовникът на Атина“ и други подобни. Всички, от владетеля до виночерпеца, ме слушаха ме със затаен дъх. Дори кучетата под масите наостряха уши.

През следващите няколко седмици започнаха да прииждат бежанци и от разказите им разбрах как е свършила войната. Троянците надценили силите си – подпалили гръцките кораби, но в стремежа си да стигнат по-бързо до брега, оставили в тила си много здрави, читави и готови на всичко гръцки воини. Диомед, един своенравен гръцки военачалник, отписал корабите, но събрал воините си и им наредил да нападнат Троя, по това време изоставена от мъжете и с широко отворени порти. Гърците нахлули в града и отприщили яростта си. Когато видели стълбовете дим, троянците се втурнали назад, за да попречат на опустошението; последвали часове, а после дни на яростни битки за всяка къща, докато накрая и Троя, и гръцките кораби били опожарени, войниците били или убити, или избягали, а войските били

* *Повторно изпълнение, бис – Б.пр.*

разгромени. От гръцките кораби оцелял само корабът на Агамемнон, който бе хвърлил котва навътре в залива – и могъщият цар и една дузина от хората му отплавали още същата нощ – вятърът, носещ искри от пламтящия град, издувал платната им, – като оставили сънародниците си да се приберат у дома кой както може.

Боях се, че бежанците ще ме разпознаят, но никому не хрумна да потърси някакъв гръцки капитан в лицето на странстващия поет, който спеше на овчи кожи пред огнището. Въпреки това когато след месец градът се напълни с бежанци от Троя, аз реших, че е време да си вървя.

Толкова далеч по периферията на гръцкия свят странстващите поети се брояха на пръсти и аз се прославих. Когато пеех класическите песни, винаги ми ръкопляскаха и аз скоро реших, че мога да започна да съчинявам свои собствени. Никога не паднах толкова низко да възхвалявам потеклото на местния владетел – предпочитах да запазвам емоционална дистанция от покровителите си. Започнах да разказвам историята на Одисей, най-хитроумния от всички гърци, погубил мнозина с лукавство. (В мига, когато ми хрумна това определение, изведнъж проумях, че не друг, а коварната прислужница на Елена е казала на троянците кога да ни нападнат. Зачудих се дали сега е богата или мъртва, или може би и двете, и лежи в гробница сред златни накити и стомни с вино).

Докато бях в Тир, за пръв път чух друг певец да изпълнява една от песните ми и си помислих, че нищо не ми пречи да се превърна в епичен герой. Каква полза от истината, когато очевидците са или мъртви, или пръснати по света? Започнах да пренареждам събитията, предшестващи поражението на Троя, като премълчавах предателствата си и убийството на Елена, и се получи добра история. Разказът ми за подвизите на Одисей се променяше в зависимост от настроението ми. Понякога бях начело на гръцките воини, които се опитваха да попречат на троянците да подпалят корабите им, понякога се поставях на мястото на Диомед и водех контранастъплението срещу Троя. Понякога Атина ме обичаше толкова силно, че с мълния изпепеляваше крепостните стени около града.

Кой знае как от конниците на Диомед, торбата със злато на прислужницата и часовете, прекарани в задушната палатка ми хрумна идеята за гръцки воини, вероломно спотайващи се в дървен кон. Хитрината ми допадна и макар че така и не успях да измисля убедително обяснение защо троянците безгрижно ще пуснат една подозрителна, петнайсет метра висока дървена статуя в града си, подминавах колебанията им и историята се харесваше на слушателите. Толкова пъти я разказвах, че понякога имах чувството, че наистина си спомням учестеното дишане на Менелай в душния и мрачен конски търбух.

Пътувах надлъж и шир и славата ми се носеше. Живеех сред различни хора, но никога не бях един от тях и точно това ми харесваше. На остров Хиос купих богаташки дом, където прекарвах зимите. Имах жени, понякога една и съща в продължение на години, но за нито една не се ожених и вече обърквам имената им.

Десет години след като напуснах Итака, почувствах, че пеенето, новите брегове и новите градове са ми омръзнали. Оставих дома в Хиос на жената, с която живеех по онова време, разделихме се като приятели и аз се запътих към пристанището, където се примолих да ме вземат на един финикийски търговски кораб, който пътуваше, най-общо казано, в посока към дома. По време на пътуването лежах по гръб на палубата, гледах сивото небе и измислях истории как съм прекарал последните пет години. Якият скитски разбойник, който ме бе хванал да крада сирене от пещерата му, превърнах в едноокo, кръвожадно чудовище. Студените зими на Хиос, когато нямаше с кого да разговарям, освен с любовницата си, се превърнаха в пленничество на острова на добри вещици(съдейки по онова, което съм виждал, а аз съм виждал какво ли не, няма богове, няма призраци и няма никакви вещици, но по всичко изглежда аз съм единственият, който го знае. Най-доброто, което мога да кажа за силите на мрака е, че с тях се получават интересни истории).

Търговците най-сетне ме оставиха на брега на Итака и аз скрих ковчежетата със злато в една пещера, която помнех. Хвърлих старото си наметало в храсталака и използвайки малък вир като огледало, обръснах брадата, която си пусках, откакто за пръв път стъпих на азиатския бряг. Гладко обръснат, изглеждах абсурдно млад. Запътих се към палатите на баща си, където, както можеше да се очаква, настъпи суетня – изумление, сълзи, прегръдки, въпроси, пак сълзи, пиршества, речи. Пълна досада. Правех онова, което се очакваше от мен да правя, но всъщност исках просто всичко това да приключи и да прекарам годините, които ми остават с меч и арфа, окачени на стената, да давам пари назаем с голяма лихва и да създавам мъжко потомство. Повече никога нищо не пях, тъй като се боях да не ме разпознаят, но пък си извоювах косвено слава като покровител на странстващите певци. Най-щедър бях, когато изпълняваха песните ми дума по дума.

От английски Юлия Гешакова

РАЗКАЗ

Джен Ашуърт

Джен Ашуърт е родена през 1982 г. в Престън, Ланкашър. Автор е на три романа – „Нещо като интимност“, „Студена светлина“ и „Петъчни евангелия“. Нейни разкази са публикувани в „Манчестър Ривю“, „Догматика“, „Бийт Дъ Дъст“ и др. Пише литературни рецензии за вестник „Гардиан“ и преподава творческо писане в университета в Ланкастър.

ПЕТ ХИЛЯДИ МЛАДЕЖИ ГОДИШНО

Имах собствени ключове, но въпреки това надзирателят на етажа ме придружи до изолатора.

– Той е в номер четири – осведоми ме, – в края на коридора. Позвънете, ако стане агресивен.

Надзирателят ме остави, макар че би трябвало да чака отвън. Домързя го. Към цивилните се прилагат известни правила. Не позволяват на медицинските сестри или учителите да седят сами в затворническа килия. Заради безопасността е, вашата и тяхната. Но с годините си извоювах известно уважение. Тъй като има само един писател за затвора, трябваше да си изработя собствен маниер на работа. Почуках на вратата.

– Вътре ли си, приятел? Да не си духнал като героя от „Шоушенк“*?

Вече знаех, че името на момчето е Лий, и е изпратен в изолатора защото е разбил килията си. Това правят обикновено младежите, когато искат да ги прехвърлят. При стария директор на затвора трябваше да го направят само

* *Името на затвора в американския филм „Изкуплението Шоушенк“. – Б. пр.*

веднъж, и ги изпращаха другаде. Момчетата не са глупави: ако имат дълг от наркотици или комар, всичко минава като по ноти: бам-бам, килията е разрушена, и ги очакват нови селения.

Всичко това приключи при новата директорка. Тя имаше напълно различно отношение. В края на първия си месец събра персонала на общо събрание – служители, цивилни, цялото войнство. Трябваше да заключат затворниците в килиите, за да можем да се съберем всички.

– Няма да се оставим да ни манипулират – заяви тя. – Няма да позволим на затворниците да си играят със системата. Ето как ще бъде: ако някой повреди затворническа собственост, отива в изолатора и остава там, докато реши да ни съдейства. Никакви прехвърляния. Никакви изключения.

Желанието ѝ е закон за нас. Надзирателите я наричат Маги зад гърба ѝ, и това бе затруднението, в което нашият Лий, твърде млад и твърде инатлив, се бе озовал. Беше в това отделение от три седмици. Вдигнал бе залога и беше спрял да се храни след две. Отговорникът му бе в дълъг отпуск по болест, а той не искаше да го види медицинска сестра. Не успяваха да го накарат. Това е проблемът. Могат да ги затварят, но не могат да ги накарат да *правят* нищо.

– Нека аз да отида – предложих, когато приказките стигнаха до мен. – Говоря с пет хиляди младежи годишно. Знам как да подходя към тях. Досега не съм допускал грешка.

Той лежеше върху голата пружина – матракът беше на пода, мокър и разкъсан. Както се беше свил, с лице, почти опряно в стената, и тениска, разцепена на гърба, можех да му преброя ребрата. В килията цареше пълна бъркотия. Явно при него бе идвало момичето от библиотеката. Той бе нарязал книгите на ситно – имаше страници навсякъде, пръснати из цялото пространство.

– Лий, направи ми услуга и се обърни към мен, за да мога да ти виждам лицето.

Той не помръдна. Това, което мнозина от работещите в затворите не разбират, е, че не можеш просто да разговаряш с тях. Трябва да заангажираш вниманието им. Всички те без изключение отначало си мислят, че писателството е несериозна работа. Първото, което трябва да направя, е да спечеля уважението им. Затова му обясних, че от тази професия печеля повече, отколкото някога като шофьор на камион. Казах му за моята каравана в Пембрукшър, апартамента ми в Андалусия.

– В моя сайт влизат двайсет хиляди годишно, а също и корпоративни клиенти, включително голям футболен отбор и банка, на която не мога да кажа името, но вероятно си я чувал. Сигурно печеля повече от твоя адвокат. Факт.

Трябва да спазваш техните условия. Така се постигат далеч по-добри резултати, отколкото някоя стажант-психоложка на високи токчета да влезе при тях с усмивка и клипборд.

– Помниш ли как беше в детската градина? Спомняш си, разбира се.

Помниш как госпожата взима книжката и казва: „Хайде, момчета, съберете се и седнете на килима. Време е за приказка.“ Помниш как си тичал, нали. Тичал си към този килим. И как тя завъртя книжката, за да могат всички да видят картинките. Каква беше? Голдилокс*? Тримата мускетари, нещо от този сорт? Всички заставахте на колене, нали? Протягахте вратове, за да видите какво ще стане после.

Момчето не ми отговори; просто обви главата си с ръце. Поне не ме отпрати с кимане. Повечето стават нощни птици след около седмица в отделението. Той беше мършав, със затворнически тен и направени в затвора татуировки на ръцете. ФКМЮ (футболен клуб Манчестър Юнайтед) над лакътя. И сърце и някакви размити инициали в него над този надпис.

– Това сърце за майка ти ли е? – попитах – Над лакътя ти?

Нищо.

– Наричал ли си някога твоята учителка „мама“? Разбира се, че си го правил. И знаеш ли защо? Защото си я обичал. Обичал си я. Защото тя ти е разправяла приказки. – Винаги свършвам тук, с един и същи въпрос. „Ще ми разкажеш ли каква е твоята история?“

Това за учителката от детската градина винаги ги разприказва. Без значения какви са. Затворници, строители, адвокати. Действа дори при моите клиенти в банката. Отивам на срещите на персонала. Цитирам им стихотворения за отборната работа и винаги завършвам с песента „Възпламени душата си“, която е страхотна – намираш собствената си истина, можеш да я изречеш ясно и да танцуваш на нея. Карам ги да станат от местата си. Толкова са свикнали с мъж в костюм и пауърпойнт, че щом се появя аз, с моето шалче и коса, странна птица, те наистина сядат и слушат. Винаги ме викат отново. Всъщност така си купих апартамента в Андалусия. Прекарваме там по месец всяка Коледа, без изключение. Хубаво е да можеш да се измъкнеш от нещата за известно време. Да се поохладиш и да оставиш прахът да се слегне, образно казано. Направих видео в Ютюб как пускам „Възпламени душата си“ и има почти четвърт милион влизания.

Помолих Лий да ми разкаже за семейството си. Бях видял досието му. Знаех, че има сестричка, при социалните. Когато той получи своята „категория Д“** , тя сигурно вече ще е осиновена, но вероятно все пак се надява да я види. Попитах го как се казва сестричката му. Попитах го дали навън е имал куче, пор, какви коли харесва. Нищо. Просто си лежеше и не помръдваше. Вече се канех да си тръгна, когато се раздвижи толкова рязко, премятайки крака и сядайки в края на леглото, че подскочих.

– По-полека! – възкликнах, и той се усмихна. Съвсем мъничко, сякаш нямаше сили за повече. Имаше насинено око, което вече жълтееше в краищата. Подстриган бе достатъчно ниско, за да се виждат няколкото белега по черепа му. Всички ги имат. Кръчмарски сбивания, бирени бутилки. Затова се стрижат ниско: да се изфукат. Аз лично предпочитам да оставям моята

* *Популярна английска приказка за малко момиче на име Голдилокс и семейство мечки. – Б. пр.*

** *Лек затворнически режим, с възможност за работа навън и домашен отпуск. – Б. пр.*

дълга. Това е знак за останалите, че не съм лесен. Жена ми я нарича „грива“. Харесва ѝ.

– Какво има? Какво искаш да ми кажеш? – попитах.

Той сви рамене. Повечето започват да те гледат в лицето, след като си изградил нужното доверие, но при него нещата се бавеха. Погледнах часовника си.

Бих могъл да си тръгна. Положил бях нужните усилия. Само че аз съм като териер, ако си навия нещо на пръста. Седнах до него. Пружините изскърцаха малко, но момчето беше толкова слабо, че едва ли щеше да има проблем да ни удържат и двамата. Поотмести се, ала не възрази. С лакти на коленете, глава в ръцете. Чувах го как диша. Можех да го подуша – развалени зъби и десертчета, твърде много захар в кафето му. Още двайсет минути и можех да определя това като „сесия с конкретна цел“.

– Знам за какво е всичко – уверих го. – Знам как стават нещата тук. Казали са ти, че няма да ти дадат категория „Д“, ако не минеш курса за вредата от алкохола.

Той поклати глава.

– За овладяване на гнева?

Той кимна.

– И искаш да продължиш, и да го минеш, но тук не ти го предлагат. Искаш да напреднеш. Искаш да видиш малката си сестричка. И това е твоят начин да получиш преместване. При много други се е получило. Изиграли са системата, защо ти да не можеш? Само дето сега има промяна в режима, и нейна милост директорката не се хваща. Затова си в задънена улица. Това е, нали?

Той избърса очите си както го правят всички, с долната част на дланите, сърдит на себе си. Станах и се престорих, че гледам през процепа, който имаха нахалството да наричат прозорец, макар отвън да нямаше нищо, което си струва гледането.

– Ще дойдеш ли утре пак? – попита той след малко.

Резултат, помислих си.

– Разбира се.

Започнах да ходя всеки ден. Не можех да отразявам посещенията. Не бяха за вписване. Не бяха с „конкретна цел“. Дори не можех да искам заплащане. Междувременно един от памфлетите ми спечели награда, и му занесох екземпляр от него. Помислих, че ще прояви интерес, след всичкото време, което бяхме прекарали заедно, но той го напъха в тоалетната. Пред очите ми. Същото направи и с вестниците.

Накрая отивах с празни ръце, правех чай и на двама ни и седях до него в продължение на час. Така и не изкопчих друга дума. Той не се интересуваше от писане. Никакви стихотворения. Никакви истории. Никакви текстове на песни, животоописания. Никакви откъси от антологията, която подготвях. Нито дори писма. Но аз продължавах да ходя.

Какво съм си мислел? Един бог знае. Може би съм възнамерявал да

напиша статия за списанието на писателската асоциация. „Креативност и мълчание: Свобода с думите.“ Хората обичат подобни неща.

Битката между директорката и това момче, което тя не познаваше, продължи още около месец, и той стана тънък като вейка. Беше плашещо да го гледаш. Последният път, когато го видях, го бяха преместили в лазарета, но на него му беше все едно. Просто лежеше, същият както обикновено, без да говори. Прочетох му няколко стихотворения, но не ме слушаше. Не можеш да накараш някого да говори, както не можеш да го накараш да яде.

Накрая той все пак успя да се премести. Наложило се да го закарат с полицейска кола до болницата в ранните часове на утрото. Отпадал бързо и трябвало да го нахранят. Това беше преди няколко седмици. Оттогава се ослушвам, но все още няма новини. Има известна вероятност да успее и да види отново сестра си, или поне на мен ми се ще да има. Пет хиляди младежи годишно все пак е добро постижение, нали?

От английски Маргарита Дограмаджян

АТЕЛИЕ

Иван Кирков *Лято, 1973*

РАЗКАЗИ

Дейвид Джеймс Поасан

Дейвид Джеймс Поасан е млад автор, чиято първа книга – сборникът разкази „Раят на животните“ – обира наградите за дебют и разказ, веднага след издаването си. Поасан е удостоен със Сребърен медал за художествена литература от Florida Book Awards, за 2014г., и GLCA New Writers Award, за 2015г. Номиниран е за PEN/Robert W. Bingham Prize (2015г.) и Los Angeles Times Book Prize (2014г.). Но разказите в сборника не са точно дебютни: около десетилетие преди компилирането на книгата, започват да се появяват по страниците на периодичния печат и литературните списания. В тях липсва както дилетантския чар на дебюта, така и патерицата на класиците. Изпипани са по отношение на техниката, подборът на изразните средства е балансиран, преливат от оригиналност. Хората са истински и искрени, а животните не са просто герои, нито само алегория, а и коректив на човешките характери.

Историите на Поасан печелят симпатиите на читателите с неподправено реалистичната суровост на ежедневието, поднесена или под воала на богато въображение, или болезнено разголена, но неизменно опрощаваща и изпълнена с любов към живота. Представените тук разкази са подбрани от по-скоро реалистичната част на сборника, заради непоколебимостта, с която изкарват на показ необикновената мотивация зад ежедневните ни, почти банални занимания.

СВЪРШЕКЪТ НА АРОН

Арон звъни, казва, че нямаме време, и веднага разбирам, че ще трябва да минем пак през целия ад – събиране на багаж, криене, очакване да изскочи от тъмното.

– Грейс – вика, – Къде си, къде се намираш в момента?

В гласа му се усеща онова бълбукане, сякаш е глътнал казу, и не само – онзи сериозен, делови тон, като по филмите, когато екранът се разделя на две, за да виждаме едновременно героите в двата края на телефонната линия: диспечерът, който обяснява на дванайсет годишно момиченце как да приземи самолета или добрият, който пита шефа коя жичка да среже – синята или червената.

– „Пюбикс“ – казвам, – в „Пюбикс“ съм.

– Идеално – казва Арон. – Искам да купиш десет, не двайсет туби вода, осем ролки с коч, две кила пастърма и една круша.

Все още казва на скоча „коч“ – като овена, но последния път, когато го поправих, не ми говори два дни, за това реших да не обръщам внимание.

– А крушата за какво ти е? – попитах.

– Обичам круши – вика Арон и то с такъв тон, сякаш казва: „Какво по дяволите? Щом свършва света, значи не мога да ям круши, така ли?“

Освен това, за Арон светът постоянно свършва. Тази година – за трети път, а е едва юли. Мисля си, дали от снощните фойерверки не е прищракал нещо, но със сигурност не е само това. Вероятно е спрял лекарствата. Щом загуби почва под краката си – в деветдесет процента от случаите – е защото е спрял да си пие лекарствата.

Навремето ме предупреждаваше. „Само ще опитам“ казваше. „Само за седмица-две.“

Когато спрях да подкрепям тези експерименти, той спря да ми казва. Сега трябва да се досещам. Което не е трудно, предвид това, което бълва. Номерът е да отгатна от кога.

На първия ден не чувства нищо. До края на първата седмица, обикновено заявява, че за пръв път от години усеща невероятна яснота и съпричастие. „Целия свят искам да изчукам!“ – казва и ме придърпва към леглото.

След това настъпва втората седмица и се задейства нещо като часовников механизъм, или дори нещо по-прецизно и по-пресметливо от часовников механизъм, и тогава Арон превключва на тазгодишния страх.

Не е било винаги краят на света. Имаше един период, когато Арон се страхуваше да излезе от къщата. През тези седмици нещата не бяха зле. Лежахме, гушкахме се, гледахме телевизия. Веднъж гледахме „Лабиринт“ три пъти подред. На третото гледане, Арон вече хлипаше. Изсипах таблетките в ръката му и той ги изпи.

След това дойде годината на пчелите и другите насекоми. Без значение какви – всичко от оса до пеперуда. Пощуряваше моментално щом видеше някаква гадинка. Когато беше малко момче, едно жило на пчела го беше вкарало в болница за два дни. Сега, където и да отиде, в джоба му винаги има спринцовка с епинефрин. Ако го ужили пчела, има по-малко от минута да забие иглата в крака си, преди гърлото му да започне да се подува. Този страх го уважавам, не е безсмислен, след като във всеки един момент броени секунди го делят от смъртта.

Жилен е само веднъж – този един път, но за това пък два пъти се е оказвал в болница. „Наистина помислих, че има пчела“ вика и държи празната капсула адреналин.

Но тази година е в плен на страха от апокалипсиса. Не става въпрос за „Грабването*“ или за някоя раздухана от медиите глупост на маите, а за това, което Арон нарича „истинска смърт“. Не знае как точно ще свърши светът, знае само, че ще е ужасно. Не знае и кога, но е сигурен, че ще е скоро.

---

* *Грабването е термин в Християнската есхатология, който се отнася до въздигането, 1 Солунци 4:16-17 – Б.пр.*

„Не след дълго“ казва, докато прави плодови консерви или точи някой нож. „Съвсем не е далеч моментът.“

Аз обвинявам родителите му. Не за депресията, искам да кажа, че може би това е заради тях. Може би има нещо сбъркано в гените им. Не знам. Не знам как работи ДНК-то. Знам само, че се бяха вързали на онази история около 2000-ата година и че от тогава Арон не е същият.

Представете си го: на осем сте, всичките ви приятели празнуват със семействата си или будуват за да чакат новата година у някой приятел и вместо да гледате заедно с родителите си, как се спуска Кълбото на Таймс Скуеър, седите сгушени в мазето и гледате как майка ви плаче. Мазето е натъпкано с вода за две години напред, батерии и зелен боб. Телевизорът горе работи, а Дик Кларк отброява секундите. А вие сте долу, стискате очи и чакате свършека на света.

Може да се каже, че от тогава Арон чака. Аз много добре знам. Познаваме се почти цял живот. В детската градина ми дърпаше опашките, а в гимназията вече го оставях да дърпа ципа на панталоните ми. И двамата не бяхме за колеж, за това след като завършихме, той започна работа в „Арбис*“, а аз – малко по-надолу по улицата, в магазина за обувки „Пейлес“. Понякога почивките ни за обяд съвпадат и се срещаме в „Макдоналдс“. От него се носи миризма на застояло телешко, от мен – на крака, ядем пилешки хапки и се преструваме, че всъщност не сме толкова зле. Истината е, че сме на двайсет и живеем с родителите си, но това не е проблем, защото взаимно си принадлежим, и аз започнах да вярвам, че взаимността е достатъчна.

Повечето нощи прекарвам при Арон. За родителите му съм дъщерята, която никога не са имали, което е много мило, но и е малко шантаво, защото би трябвало да са наясно, че спя със сина им.

В „Пюбикс“ вземам всичко от списъка на Арон, което се побира в количката. Родителите ми са ми дали карта, с която покривам разходите за храна и ако не надхвърлям двеста на месец, Татко не крещи. В повечето случаи аз купувам храната и за това мога да трупам запаси за дните, когато Арон изперква малко. Терапевтът му нарича това „подсилване“. Аз го наричам „любов“. Тя е убедена, че аз съм проблем, и аз – естествено – се съгласих да не се съгласявам.

Стигам пред къщи и отварям багажника. Дванайсет туби – хващам две. Започвам да изкачвам стълбите и за малко да сритам буркана. И с това съм свикнала. Намираме по един буркан през няколко месеца. Тумбест буркан, пращящ от кехлибар с жълта панделка на гърлото – нещо като „благодаря, че оставихте пчелите на мира.“

Преди известно време съседката си сложи кошер. Пчелите общо взето стоят оттатък оградата, в нейния двор, но от задния двор на Арон се вижда как се издигат – като облак от миниатюрни хеликоптери, които кръжат около къщата. Майката на Арон подаде оплакване в Общината, но се оказа, че няма закони срещу отглеждането на пчели.

След това се обърна към Асоциацията на собствениците на имоти, да

* *Верига магазини за месо и колбаси. – Б.пр.*

наложат забрана за пчели в квартала, но пчеларката заплаши, че ще заведе дело. Накрая Асоциацията я остави да си гледа пчелите, при условие, че няма ужилени, и вече две години никой не е пострадал. Жените си изгладиха отношенията и сега получаваме мед.

Арон ме посреща на вратата.

– Сладко! – казва. Дръпва буркана от ръцете ми и ме оставя да жонглирам с тубите.

– В багажника има още – отвръщам.

– Могат да почакат – казва Арон. – Донеси крушата.

Връщам се до колата, вземам крушата, и откривам Арон в мазето. Той там живее. Цари безупречна чистота. Както през първата седмица, като спре лекарствата. Отначало изчиства навсякъде, а после оставя всичко да върви по дяволите. Облечен е с вчерашните дрехи, започвам да се чудя от кога не е спал.

– Хайде, идвай – казва Арон.

Мазето е две стаи: едната е спалня, другата е пригодена за дневна-тирекухня. Под земята е, устроено е така, че да става за жилище след Апокалипсиса на новото хилядолетие, който така и не настъпи.

Арон седи на леглото стиснал между коленете си буркана с меда. На капака му придържа чиния, в която аз пускам крушата. Арон обича ножове – държи различни ножове навсякъде из къщата, и сега вади един от джоба си – швейцарско многофункционално ножче, изважда дългото острие. Разрязва крушата, изрязва семките от сърцевината и ми подава чинията. А после аз проследявам с поглед как насочва острието надолу, как го спуска през гърлото на буркана, чак до средата на бляскавото злато в него.

Ножът се издига, вече покрит с гладка, златиста, медена обвивка. Повдигам чинийката и чакам да прокапе.

Чуйте ме сега: ако за вас истинската сладост е в бирена бутилка, значи никога не сте вкусвали мед, а ако не сте вкусвали мед, значи изобщо не сте живели. Истински мед, направо от питата, да – сладък е, но освен това има и вкус на детелина и градински чай, на канела и лимон. Не мога да го обясня, мога да кажа само, че го дължите на себе си, поне го опитайте, преди да умрете.

Изяждаме крушата, любим се и веднага след като приключваме, аз прибягвам до колата, да донеса останалата вода, скоча и саздърмата в тлъстата двукилограмова опаковка.

Правя още пет-шест курса нагоре и надолу по стълбите, за да пренеса всичката вода, а Арон трупа тубите във вградения шкаф. Това е всъщност стар гардероб, но преправен – с безброй полици. Двамата изрязахме отвор в гипс-картона, колкото да натикаме гардероба вътре. Трудно е да се разбере, че не е истински вграден шкаф.

Когато страховете му се развихрят, Арон започва да трупа запаси. Когато се успокои, изяждаме запасите.

Слизам по стълбите с последната туба и виждам, че Арон плаче.

– Няма място – крещи. Шкафът е претъпкан. – Няма повече място –

изревава, а после започва да хлипа.

Докосвам рамото му, а той се извърта рязко, в погледа му свети гняв, като куче, което са избутали, докато обира каквото е останало в паничката му.

Вдигам последната туба.

– Можем да я пъхнем под леглото – казвам. – Навсякъде можем да я сложим – трябваше вече да съм се научила да не говоря такива неща. Няма смисъл да му се налива разум, когато е така, а днес, по някаква незнайна причина, е решил, че запасите трябва да са само това, което може да се събере по рафтовете.

– Разкарай я – вика. – Дай я на майка и татко. Ще им трябва.

В началото на умопомрачението му все зацикляме тук.

– Разни хора ще искат да влязат – казва Арон, – но трябва да си готова. Трябва да си подготвена да им отказваш.

– Дори и на родителите ни? – питам аз.

А Арон, без капка състрадание отвръща:

– Дори и на тях.

– Добре – казвам аз.

Признавам си, това ме притеснява – като си представя как майка ми и баща ми скитат из опустялата, разкъсана от бомби земя, да ровят за храна, докато ние с Арон дебелеем от пастърма и консервирана царевица. Но пък краят на света не настъпва, така че, това че се съгласявам с Арон не е толкова голяма жертва. Да правиш компромис с моралните си ценности е едно, но да правиш компромис с хипотетичните си морални ценности е съвсем друго. И за това казвам просто „Добре.“

Това „добре“ е като „подсилването“ – друга дума, която, изречена с моята уста, означава „любов“.

Искате да знаете защо обичам Арон. „Как така?“ се чудите. „Как може да обича мъж, който крещи, реве, кара я да носи туби вода нагоре-надолу по стълбите?“ Но вие виждате Арон само когато е зле. Когато е в най-добрата си форма е по-добър и от вас, и от мен, по-добър от всеки, когото съм срещала някога. Той е нежен. Мил е. Но това са само думи. Ето една история:

Аз съм на дванайсет и един ден, онова момиче – Манди Темпълтън – изсипва млякото си върху моя поднос и целият ми обяд подгизва. „Какво ще правиш сега – вика, – ще ревнеш ли?“ Аз само стоя, а тя ме бута. Нарича ме с разни обидни думи.

А възрастта ни е такава, че по време на обяда момичетата стоят с момичета, а момчетата – с момчета, но Арон чува какво става, надига се и тръгва към нас. Потупва Манди Темпълтън по рамото, и когато тя се обръща, ѝ забива един юмрук, с цялата си сила, точно в муцуната. Тя пада на земята, крещи, плюе кръв.

И макар че тя е момиче, а той – момче, че елементарното кавалерство изисква да не се правят такива неща, понеже Арон е дребен, и обикновено него го дразнят, а той никога – сериозно говоря: никога – не се опълчва за да се защити, и понеже за Манди Темпълтън се знае – всички знаят, както

учениците, така и учителите – че е ужасно жестока, наказаха Арон с отстраняване от училище за осем дни, и толкова.

Зъбите на Манди никога повече не се оправиха, и никой вече не се закачаше с Арон.

Ето и друга история:

Първата година в гимназията, Арон ме води на бала. Танцуваме. Целуваме се. Друго не сме правили. Танците приключват и вместо да ме заведе у дома, Арон ме изненадва с хотелска стая.

Събличаме се и се пъхваме в леглото. И после, тъкмо да започнем, аз казвам: „Чакай. Не мога. Не съм готова.“ А Арон – той само се усмихва. Гали бузата ми. Казва: „Разбира се, Грейс, добре“ и ме води у дома. Няма караници и суетня, нито една дума, казана за да ме накара да се почувствам зле.

Повечето момчета в гимназията не правят така, но Арон винаги така прави. И ако това е цената – няколко седмици в годината да е малко трала-ла – такава цена съм готова да платя.

Терапевтът на Арон го нарича „ранено птиче“, но да ви попитам: Кой би отминал с безразличие ранено птиче? Що за човек си, ако видиш птиче със счупено крило – наблизо има котка – и го отминеш?

И за това купувам вода, запечатвам прозорците със скоч, свивам се на пода с него, и – когато мога – го карам да си взема лекарствата, но знам, че след няколко дни, лекарствата ще подействат, и мъжа когото обичам ще изплува с бълбукане от дъното на океана. Ще си проправи път над повърхността. Ще отпусне изтощен глава на рамото ми и ще ми каже, че заслужавам повече, а аз ще му кажа да млъкне, ще галя гърба му и той ще се унесе, а аз ще го гледам докато спи.

Отнасям излишната туба на горния етаж. Четвъртък е – денят, в който и двамата почиваме, но родителите на Арон са на работа. Чудя се дали са забелязали промяната. В повечето случаи не забелязват. Когато става въпрос за родителите на Арон и болестта му, огледайте пясъка. Главите им обикновено са забучени там.

Тръгвам отново надолу, Арон още се опитва да намери място за каната. Най-сетне се отказва. Взема буркана с мед от най-горния рафт, отваря го и пъхва пръст вътре. После навира пръста в устата си. Прави това още няколко пъти. Не ми предлага, а и аз не казвам, че искам. Когато не си взема лекарствата, Арон никак не е съобразителен, но се опитвам да не го тормозя за това. Чувството за вина не може да го мотивира, когато е така. Вината само влошава положението.

Завива капачката и връща буркана на мястото му, на рафта. Ляга на леглото, а аз лягам до него. Чаршафите са лепкави, непрани.

– Тази вечер ще е – казва той. Присвива се, разтреперан от ужас. Под главата му има възглавница, издърпва я и закрива лице с нея.

– Откъде знаеш? – питам го. Със същия успех можех да попитам две годишно дете как се е озовал доматеният сос на стената, но все пак бях длъжна да опитам.

– Усещам – казва Арон, гласът му се процежда през възглавницата. –

Тук е.

– Какъв е?

Арон мълчи толкова дълго, че го сръгвам, за да проверя дали не се е задушил. Той се изправя рязко и чак тогава осъзнавам, че съм го събудила. Мята възглавницата към отсрещната стена. Тя се удря в телевизора и пада на пода.

Арон вади от джоба си дистанционното и включва телевизора. Според новините имало стачка в Пакистан. Нещо във връзка с американските снаряди. Нещо за опасността от ядрено въоръжаване. Новинарите излизат с какви ли не теории. „Кои страни разполагат с ядрено оръжие? Кои – не? За да разберете, гледайте ни отново в десет“ – такива глупости. Но това не е нещо необичайно – повтаря се в новините на всеки няколко дни – и все пак, за Арон това е достатъчно доказателство.

– Ако я взривят, дори и да е на стотици мили оттук, само разпадът на атома ще ни държи под земята десетина години – казва Арон.

На езика ми е да кажа, че „доста бутилирана вода ще трябва“, но вместо това му казвам, че всичко е наред, че не падат никакви бомби, че съм с него.

Не знам откъде черпи информация. Може и да си измисля някои неща. Може би се опитва да ме уплаши, но може и да си вярва. Някои от нещата ги чете в Интернет. Знам, защото преглеждам историята на браузъра на лаптопа му – основно война и смърт.

– Обичам те – казвам аз.

Арон сменя канала. Още Среден изток, още смърт.

Шишенцето с хапчетата е на нощното шкафче до леглото. Присягам се, вземам го, отвивам капачката. Идва следващият етап. Трябва да внимавам.

– Дали да не глътнеш няколко хапченца, миличък – казвам аз, а Арон избива със замах шишенцето от ръката ми.

Докато лазя на колене по пода и събирам хапчетата едно по едно, Арон казва, че правителството е започнало да изпробва нови отрови върху собствения си народ.

– Извозват ги в Ню Мексико, превръщат ги в газ и ги пускат да се носят из въздуха.

– Сигурна съм, че не е вярно – казвам аз.

Първото хапче е най-трудно, но то е само началото. Това са антипсихотици, не са вълшебни хапчета и понякога трябва да мине цяла седмица, преди да подействат. Дори и да успея да вкарам това в него, ме чака дълъг път.

– Напълно вярно е – казва Арон. – Гледах репортаж.

Не отговарям. Прибирам и последното хапче.

– Ще получиш награда – казвам му.

Изправям се, заставам пред него с ръце на хълбоците. Арон лапва хапчето.

Дали не изпитвам угризения? Заради това, че прибягвам до такива хитрини, за да накарам Арон да глътне лекарството? Не.

Приключваме и аз ставам, за да си измия зъбите на мивката в кухнята. Когато се връщам в леглото, Арон вече спи.

Когато се разбужда е почти полунощ. Аз гледам филм по телевизията, а Арон слага ръка на крака ми.

– Не сега, миличък – казвам. – Уморена съм. Притеснено ми е – гася телевизора.

– За мен? – пита той.

Казвам му да вземе още едно хапче и тогава ще говорим.

Той лапва хапчето и си смъква панталоните.

Не съм в настроение, но сделката си е сделка, а и се оказва, че приключваме за нула време.

– Обичам те – казва Арон, и чувам как от леглото ни се примъква до шкафа, след това се чува развиване на капачка и няколко примляскания.

– Събуди ме, когато дойде краят на света – казвам аз, а Арон отвръща:

– О, не се безпокой, ще те събудя – но без капка сарказъм или ирония, нищо подобно.

Когато му разкажа, ще се смее. Когато се оправи, обикновено отиваме да вечеряме на някое хубаво място. Празнуваме поредната преодоляна криза. Повтарям му нещата, които е говорил, а той клати глава засрамен, но и удивен.

– Не знам – казва – просто не знам какво ме прихваща – пресяга през масата, хваща ръката ми и я стиска силно.

Телевизорът се включва и Арон намалява звука. Усещам ръка на тила си и се надявам да не е тази, с която е бъркал в меда. Приглажда косата ми и започвам да си мисля, че тази криза ще е от лесните. През март двамата с Арон прекарахме цял следобед под леглото. През май той стоя в мазето, на изгасено осветление цяла седмица. Отивах на работа и като се връщах, заварвах чаши, преливащи от урина. В края на седмицата трябваше да изкара цял ден на слабителни, за да може да се прочисти.

Сутринта ще се обадя в „Арбис“. Шефът на Арон е запознат с процедурата и – до сега – винаги е проявявал изненадващо разбиране. Арон има още пет дни от годишната си отпуска, но се надявам да успея да го върна на работа след ден, надявам се и че през някоя от следващите години, Арон ще има достатъчно отпуска към края на годината, за да можем да отидем някъде, както правят хората, които са млади и влюбени.

– Арон – казвам аз, – наистина искам да си пиеш лекарствата.

– Добре – отвръща той, но ръката му спира да глади косата ми.

– Обещай ми – казвам. – Обещай ми, че след дванайсет часа ще вземеш още едно хапче.

– Обещавам – отвръща той.

Едно знам със сигурност: Знам, че ще дойде момент, когато няма да е толкова лесно. Все някога, независимо какво правя, няма да мога да накарам Арон да си вземе лекарствата. Това, което не знам е, какво следва. Тъкмо това е най-големият ми страх – страхът от неизвестното.

И в това отношение може би не сме много различни с него – и двамата

се страхуваме от нещата, които не можем да контролираме. Освен това, в крайна сметка аз до голяма степен съм наясно чий кошмар ще се сбъдне.

Живакът се надига, ледниците се топят и се стичат в океана. Сриват се язовирни стени, взривяват се електроцентрали, има и достатъчно бомби, които да превърнат цялата земна повърхност в лунен пейзаж.

Свършекът на света? Не е изключено да настъпи. Това никой не го отрича.

Но свършекът на Арон повече ме тревожи.

Събуждам се. Обръщам се, за да прегърна Арон, но ръката ми хлътва във възглавницата. Телевизорът е изключен, стаята – тъмна. Навън още е тъмно. Проверявам под леглото. После в шкафа под мивката. Проверявам и на горния етаж, а после се връщам в леглото.

Но не мога да заспя. Арон обикновено не напуска мазето, не и когато е в това състояние. Това е нещо ново, а новото е плашещо, и след няколко минути ставам и светвам лампите. Премествам се в неговата част на леглото. На нощното му шкафче има чорап – толкова не на място, че изглежда странно. А под чорапа откривам хапчетата – грапави като мокър тебешир, обезформени, и започвам да се чудя колко ли време всяко от тях е стояло затъкнато под езика му преди да погледна на другата страна. Това ме притеснява, но не толкова, колкото следващото, което се изпречва пред очите ми – буркана от меда, празен, прилежно изблизан.

Казвам си, че няма начин да е там, където ми хрумва, че може да е, но вече знам, че в нощи като тази, е по-добре да не подценявам Арон, за това дори не губя време да си завързвам връзките на обувките.

За секунди изкачвам стълбите, излизам и тръгвам тичешком през двора само по тениска и бикини. Връзките на обувките плющят по глезените ми като змийски езици. Новолуние е и пътеката лъщи, залята от мека, мръсно бяла светлина. Вратата на гаража зее отворена, косачката е извлачена отпред, по пътеката лежат разпилени градинарски инструменти, сякаш е минало торнадо и е ударило само гаража. Затичвам се по-бързо, право към двора на съседката.

Никога не бях виждала задния ѝ двор, само облака пчели, който се надига над оградата. Оградата е от дъски, твърде високи, човек трудно би могъл да ги прескочи, но отворената врата ми показва накъде е тръгнал Арон. Минавам през вратата и ме блъсва светлината на прожектор.

И там, под прожектора стои Арон. Там е и кошерът. Обикновен бял дървен сандък, на дължина колкото половин ковчег.

Не виждам пчели.

Не, виждам само Арон с гребло в ръката. Застанал е възможно най-далеч от кошера, колкото да го стига с греблото, и само мога да гадая, че се опитва да разбие капака. Греблото се тресе в треперещите му ръце, а зъбците гребат из кошера.

Освен това и в двата крака има забита по една спринцовка епинефрин. Стърчат от бедрата му като шишове от задницата на разбеснял се бик.

Нямам представа какво могат да причинят буркан мед и две спринцовки

адреналин на един мъж, но Арон никак не изглежда добре. Тресе се, изпада в нещо като гърчове, с всяка глътка въздух се олюлява назад.

Бих могла да се обадя на 911. Бих могла да се върна до къщата и да се обадя по телефона, но вече ще е твърде късно.

– Арон! – извиквам и той подскача.

– Не се приближавай – казва. – Не е безопасно! – обръща се, лицето му лъщи, подгизнало е, сякаш от очите му току-що са се излели сълзите, сдържани през последните десет години.

Само на няколко метра от него съм, приближавам с още една крачка. Не искам да го плаша. Не искам да прави каквито и да е резки движения.

– Исках да те изненадам – казва.

– Изненада ме – отвръщам. – Моля те, миличък. Връщай се в леглото.

– Не съм уморен – вика.

Ръцете му трепват и греблото издрасква сандъка. Отнякъде се надига пчела и се понася мързеливо из въздуха около нас.

– Арон – викам аз. – Настоявам да оставиш греблото. Веднага.

Може би спят. Може би нощем пчелите си лягат и не хвърчат насамнатам, не жилят. Господи, как ми се иска да го повярвам.

Правя още една крачка към него, а Арон изпищява.

– Спри! – вика.

Вдигам ръце като банков служител от грешната страна на пистолета.

– Искам само да ти помогна, Арон – казвам.

Някъде в къщата на съседката – пчеларка светва лампа.

– Изядох всичкия мед – казва и нов порой от сълзи облива лицето му.

– Не ми пука.

– Не – казва. – Не е честно. Ти не го и опита.

– Напротив – казвам. Не помниш ли крушата. Хапнах, стига ми толкова. Другото беше за теб – правя още една крачка. – Всъщност, аз дори не обичам мед чак толкова.

Греблото удря кошера и разтърсва похлупака му.

– Не ме лъжи. Обожаваш мед. Много добре знам.

Още една крачка. Вече съм близо. Ако отскоча, ще мога да измъкна греблото, но за Арон не знам. Дребен е, мисля, че ще мога да го поваля, но ме притеснява какво би станало, ако греша.

Над нас се отваря прозорец и се показва една глава.

– Деца, вие луди ли сте? – вика жената. – Махнете се от там! Веднага се махнете!

В сандъка започва да се надига жужене, няма начин да е за добро. Звучи като тракане на копче, конецът на което се е разхлабил и то се удря в барабана на пералнята, само че с честота – да речем – поне хиляда пъти по-висока.

– Обадете се на 911! – крещя аз и прозорецът се затваря с трясък.

– Арон – казвам, – искам веднага да оставиш греблото и да се прибереш.

Гледа ме право в очите, но сякаш не ме чува, сякаш гласът ми не може

да пробие през мътната пелена на решителността му да направи каквото си е наумил.

Поглежда към кошера, а на рамото му каца една пчела.

Сега вече и моите сълзи бликват. Не съм ревла, но не мога да се спра. Аз съм виновна. Защото не трябваше да заспивам, преди да се уверя, че той е заспал. Защото като се събудих и видях, че го няма, направо не е за вярване, че просто си легнах. „Онези пет минути“, мисля си. „Точно за тези пет минути можех да го намеря, да го спра преди да излезе от гаража.“

– Като започнат да падат бомбите, вече няма да има мед – казва Арон, на фалцет, гласът му звучи като много от далеч. В косата му има пчели, залели са и целия кошер, като патина от гадинки с надути кореми и бляскави криле. Крилете им блещукат като диаманти на нощното осветление и вече изоставям надеждата, че Арон не е ужилен.

Когато бяхме малки, майките ни ни водеха на детска площадка в парка, където имаше катерушки, люлки и пързалка. В единия край на площадката, от земята стърчеше като шнорхел една червена тръба. Беше свързана под земята с друга тръба, която стърчеше в другия край на площадката. На горния край на двете тръби имаше монтиран по един мегафон, голям горе-долу колкото пръскалка на душ и със същите черни, малки дупчици. Аз стоях на единия край, Арон на другия и си разменяхме гласови сигнали от единия край на игрището до другия. Думите ни звучаха като в пещера, като викове иззад заключена врата. Кискахме се. Упражнявахме псувни. Разказвахме си мръсни вицове. И един ден Арон каза: „Обичам те.“ Аз се засмях, а той каза: „Наистина, Грейс, обичам те.“ Тогава бяхме на десет, и от тогава не сме спирали да си го повтаряме.

– За теб е – казва Арон сега, а гласът му звучи като ехо, както звучеше тогава, когато ми каза, че ме обича и когато нито той, нито аз знаехме какво значи това и какво ще ни донесе.

Първото ужилване е под едната ми ръка. Виждам една пчела, която се е заплела в блузата ми. Щура се, мъчи се да се освободи.

– Всичкият мед – казва, – за теб е.

Скачам, събарям Арон на земята, измъквам греблото от ръцете му. Хвърлям го като копие през двора, далеч от кошера, сядам на гърдите на Арон, приковавам с ръце китките му към земята.

Една врата се отваря и нахълтва един имперски щурмовак. Или поне така изглежда нашата съседка облечена в бяло – някакъв пчеларски костюм – и с нещо като лейка в ръката.

Лицето ѝ е скрито зад нещо като маска за фехтовка, но когато проговаря, думите ѝ пробиват преградата и звучат ясно, все едно че не минават през цедка.

– Не знам какво сте намислили , деца – казва, – но, за Бога, не мърдайте, моля ви.

Казват, че с достатъчно количество адреналин в кръвта, можеш да направиш всичко. Всички сме чували как мъже измъкват откъснатите си крайници от зъбите на алигатор и майки отместват коли, за да освободят

децата си. Аз седя върху Арон, но твърде късно осъзнавам, че тежестта на тялото ми не може да се мери с това, което бушува във вените му, и виждам отново, че не мога да го опазя.

– Моля те – казвам, и в следващия миг съм вече във въздуха. Летя. Падам. Тръшвам се на земята и се удрям в нещо твърдо. Кошерът се разпада, жуженето се превръща в ръмжене, а луната, като по заповед на вълшебник изчезва от небето.

Чувам грухтене, обръщам се и виждам как Арон се набира на лакти, за да пропълзи до мен. Като войник, който минава под бодлива тел. Жената с пчеларски костюм стои над него, натиска помпичката на лейката си и го облива с мъгла от ситни пръски.

Усещам ужилване, после още едно. Краката ми олекват и след малко дори не мога да видя Арон, който вече не пълзи, а се търкаля като подпален.

Поглеждам нагоре към нощното небе, към пулсиращото сърце на тавана над мен. А после роякът се спуска… изглежда точно, съвсем точно като свършекът на света.

АЗ И ДЖЕЙМС ДИЙН

Джил имаше Джеймс Дийн още от колежа – подарък от родителите ѝ, починали в катастрофа, което го правеше особено специален за нея, последната нишка която я свързва с предците ѝ, или нещо такова. Заради Джил, ние с Дийн поддържахме относително приятелски отношения, въпреки че от самото начало между нас съществува напрежение, защото всеки от нас смята, че Джил е негова.

Пътят към сърцето ѝ беше трънлив, защото тя чакаше Дийн да започне да се държи по-приветливо с мен. Когато се любехме поне по веднъж ни прекъсваше с някое излайване или с някоя лапа на моята възглавница. Пет години след сватбата, все още скача в леглото помежду ни и ръмжи ако се завъртя на сън. Не веднъж съм имал кошмари, че се будя без мъжкото си достойнство.

* * *

Тази нощ, след като е получил позволение да влезе в спалнята, Дийн подушва чатала на Джил и ми хвърля един от онези погледи – „Надушвам къде си бил, приятелче.“

Джил казва:

– Мислиш ли, че съдбата ни е да сме заедно?

– Какво искаш да кажеш? – питам, но си мисля: „Пак се почна.“

– Искам да кажа – продължава тя – какво се случва, ако в крайна сметка

се окаже, че съпругът ти, сродната ти душа и този с когото ти е писано да прекараш остатъка от живота си, са различни хора?

– Пак ли се виждаш с Роджър – питам аз.

– Не, миличък, нали ти казах. Това приключи.

– Сигурна ли си?

– Разбира се, че съм сигурна – отговаря тя, и се обръща на другата страна. Изгася лампата на нощното си шкафче и се преструва, че заспива. Протягам ръка, а Дийн се намества до нея, за да я предпази, да не би да я докосна. Близва лакътя ѝ и после забива поглед право в очите ми. Няма да мигне, докато не заспя.

– Джил – казвам. Тя само изсумтява тихо в отговор. Дийн се намества до долната част на гърба ѝ като възглавничка.

Явно пак се вижда с Роджър.

* * *

На сутринта прегазвам Дийн с колата на алеята. Просто минавам отгоре му. Съвсем честно – грешка е, не хладнокръвно убийство, просто лошо шофиране. Тръгваш на задна, без да погледнеш огледалата; този тип шофиране, който вкарва малчугана на съседите в спешното, а теб – във вечерните новини.

Просто един от онези случаи, когато се оказваш на неправилното място в неподходящ момент. Освен това имахме договорка, а Дийн я наруши.

Мое е задължението да разхождам Дийн сутрин. Единственото ми (според Джил) задължение по отношение на лично нейното (според мен) куче. Дийн – старият бийгъл, с нос като на пристрастен към кокаина, спокойно се разхождаше из квартала, спираше на всеки два-три метра, душеше там, където са препикавали други кучета, препикаваше препиканите от другите кучета места или ближеше онази част от тялото си, от която излиза пикнята. И понеже никак не съм от ранобудните, никога не съм умирал от желание да ставам рано, за да го разхождам. Уговорката ни тогава беше такава: Аз ставам и го пускам. Разхожда се из квартала, без някой да му опъва юздите, правилата за каишката да вървят по дяволите. В замяна, той се прибира преди да тръгна за работа.

И двете страни одобряваха това споразумение: аз си доспивах. Дийн можеше спокойно да се разхожда, да препикава каквото си иска, където си иска. Години наред я карахме така, скрити зад паравана на убеждението, че това което Джил не знае, няма как да я нарани.

Дийн обикновено драскаше по задната врата, точно когато размазвах маслото по филията или заливах с мляко триците със стафиди. Но тази сутрин се бави. Няма го когато приключвам със закуската и си измивам чинията. Нито когато зареждам за втори път каната с кафе за Джил, за да е готово, когато се събуди. Не се е върнал дори когато отварям вратата и заставам там, с куфарчето в ръка и тихичко го викам.

Отивам до гаража, влизам в джипа. До сега никога не ми се е налагало да търся Дийн. Сещам се за господин Ланкастър, представям си го – с греб-

АТЕЛИЕ

Васил Василев

Васил Василев *Пеперуда тегли въже*

Васил Василев *Златен войн*

Васил Василев *Мъж и жена посрещат гости пред дома си*

Васил Василев *Молитвата в Гетсиманската градина*

Васил Василев *Одилия и езерото*

Васил Василев *Кей и лодка в морето*

Васил Василев *Мост и лодка в реката, дъжд*

Васил Василев *Невяна*

Васил Василев *Невяна II*

Васил Василев *Николай*

Васил Василев *Нощни пазачи на къща*

Васил Василев *Разговор с риби*

Васил Василев *Танго*

Васил Василев *Шпагат на две места*

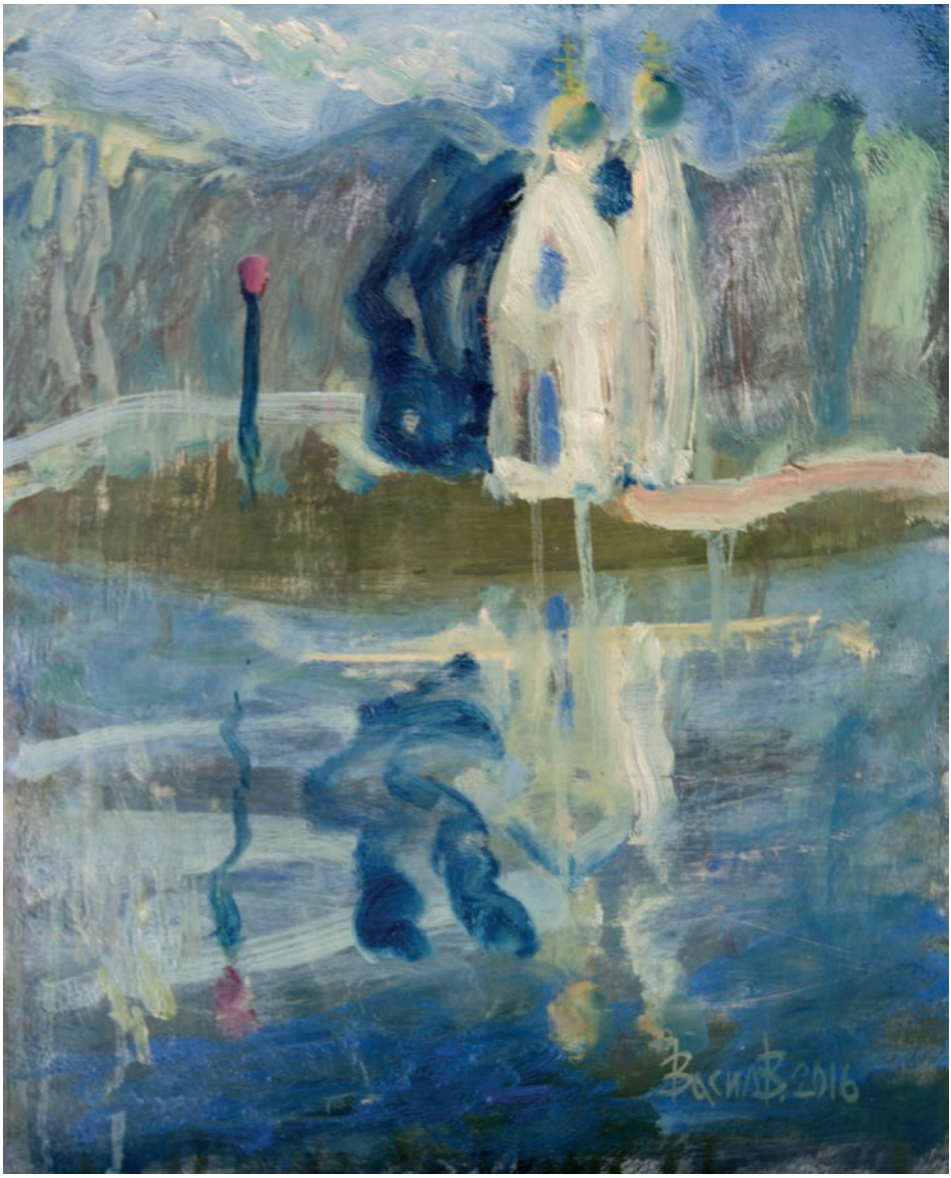

Васил Василев *Параклис на Москва река*

АТЕЛИЕ

Иван Кирков

Иван Кирков *Момиче, 1951*

Иван Кирков *Жена в червено, 1961*

Иван Кирков *Михаила, 1974*

Иван Кирков *Христо Чилингиров, 1985*

Иван Кирков *Нели, 2000*

лото в ръка – как гони Дийн от зеленчуковата си градина. Или може би Дийн е успял да се промъкне под оградата на госпожа Мийд, и най-сетне му се е отворил парашута с онзи малък женски папийон, който кокетно върти задник всеки път когато ни види да минаваме покрай нея. Даже си представям Дийн мъртъв – жертва на ритуала за приемане в някоя банда, при който новакът трябва да свети маслото на някое куче, за да получи първата нашивка на рокерското си яке.

Това което не ми минава през ума е Дийн прегазен от кола, не и докато не усетя тъпия удар, докато не чуя квичането и онзи специфичен звук от разтрошаване на кости на бийгъл, под захабени след петдесет хиляди мили гуми Мишлен.

* * *

Не съм запознат много отблизо със смъртта. Като изключим родителите на Джил. И онази пра-леля, името на която ми убягва. И морското свинче, което гледах в гимназията. Нещо не му беше в ред и задникът му експлодира. Сериозно, започна да изхвърля червата си през ануса. Грозна гледка. Но това беше морско свинче, гризач. Човек не скърби за някакъв гризач.

Но това тук е друго нещо. Дийн изглежда почти непокътнат. Само от отворената му уста се проточва тънка струйка. Диша тежко. Слагам ръка върху тялото му. Не изскимтява, само притваря очи. На пипане гръдният му кош е като пакет чипс.

„Това куче“ мисля си, „няма начин да прескочи трапа. Това куче е обречено“

Много неща мога да направя в този момент. Мога да кажа на Джил, или да не ѝ кажа. Мога да ѝ кажа, че Дийн е избягал, измъкнал се е през вратата, докато съм се мотал с каишката и нашийника му. Но пък тогава, какво да правя с тялото му? Кофата с боклука на съседа е рисково решение. Наблизо има горичка, но пък там играят деца. Мога да го откарам някъде извън квартала и да изкопая малка дупка.

Само дето, трябва да обмисля повече подробности – не само как да се отърва от тялото. Не мога да заровя Дийн, докато все още диша. Искам да кажа, може, но аз не мога. Не съм такъв човек.

Колко време му трябва на едно куче, за да умре?

Започвам да обмислям начини да ускоря процеса. Найлонов плик от шкафа под мивката в кухнята, връзка за обувки, за да не мърда. Малко „Аякс“, размесен в сурова кайма. Една лопата в главата.

А освен това имам и ацетиленова горелка.

Не става. Не мога да скрия от Джил истината за смъртта на Дийн, но вероятно мога да я замаскирам. Друга кола – бих могъл да ѝ кажа. Влетя откъм ъгъла, направо ми изтръгна каишката от ръцете. И изобщо не видях номера, твърде бях зает с грижите за Дийн. Вдигнах го на рамо, по войнишки, и го пренесох до тук и така нататък.

Накрая, Джил слага край на колебанията ми. Вдигам поглед и виждам как търчи по алеята, в износения си червен халат, който придържа с една

ръка, с грижливо оформени нокти. Въпреки че е без грим, с торбички под очите, в които сякаш още се спотайва сънят, и с тънка бяла диря от лига, засъхнала в крайчеца на устата ѝ, докато прикляка до мен и обвива с ръце главата на Дийн, аз си мисля „А ти, любов моя, си прекрасна.“

* * *

Джил не ми казва и дума. Джеймс Дийн лежи в скута ѝ, с крака, преплетени под странни ъгли, главата – отпусната, отскача при всяко друсване на джипа. При всеки трус, Джил хвърля към мен един от онези погледи: „Повнимателно!“, а щом забавя, с безизразни очи ме умолява: „Бързай“.

Пътят не е малко. Тук е извънградската част на Кентъки, на поне час от всяко място, за което сте чували. Най-близката клиника за домашни любимци е на двайсет мили по черни пътища.

Посягам към радиото, но решавам, че не е подходящо, после премислям и натискам копчето. Някакъв разпален водещ се е впуснал в лют спор със слушател. Надявах се да има музика. Преди да успея да сменя станцията, Джил се протяга над Дийн, изгася радиото и отново потъваме сред бученето на Джипа и тежкото дишане на Дийн – като метроном, кратки, отсечени хрипове. Е това е моментът, когато поне единият от нас трябва да заговори, и докато се чудя, кой да е първи, Джил нарушава тишината:

– Не трябваше да го правиш – казва. – Щях да спра да се виждам с Роджър.

– Но – започвам аз, но езикът се заклещва между зъбите ми. Значи е истина. Знаех, естествено, но сега е по-различно, признанието го прави съвсем реално.

Навън ябълките изскачат сред утринните лъчи. Минаваме през овощната градина, после нагоре по хълма, и изведнъж небето пред нас се избистря. Сред полето, един човек на пръчка ни маха със сламена ръка, на главата му, вместо шапка, е кацнала врана, а аз си припомням какво е да си момче, преди животът да стане толкова дяволски сложен.

Джил плаче.

– Как можа – казва.

– Джил – отвръщам, – това беше злополука. Никога не бих…

Поглеждам я, а тя се вглежда в лицето ми, сякаш търси някакъв издайнически знак.

– Я стига – казвам. – Изобщо ли не ме познаваш?

Толкова много има за обясняване, но разказвам на Джил за договорката и за разходките. За това как години наред все така сме правели. Че обърках нещата. Че не тръгвах за работа, а да търся Дийн и не се огледах в двете посоки, когато изкарвах колата на заден, че се стоварих отгоре му.

Продължаваме по пътя, докато пейзажът мутира в град. Аптека тук, поща – там, изведнъж се оказваме в Роузмънд и малката ветеринарна клиника се появява в полезрението ми. Стара къща, превърната в търговски обект, със зелени капаци на прозорците, дървен обков, в бяло, боята се лющи. Пред нея – табелка с карикатура: котка с термометър в устата. Завивам към пар-

кинга. Страхувам се от това, което предстои.

– Съжалявам – казва Джил.

– И аз съжалявам.

– Мислиш ли, че… – започва отново да плаче.

– Не зная – казвам. – Да влезем и ще разберем.

* * *

Ето как хванах Джил и Роджър миналата година: прибирах се по-рано от офиса. Тези неща не стават ли винаги така? Преди това бях на ужасен обяд с клиент – отвратителен разговор над претоплени тортелини – и след това на всеки час повръщах. На алеята нямаше кола, нито диря от захвърлени дрехи по пода в антрето, никакви шумове дори, които биха ме накарали да поспра, преди да отворя вратата на спалнята си.

А това, което заварих не беше чукане, просто двама души, голи до кръста, които седяха един до друг и четяха една и съща книга. В това имаше някаква непривична интимност, може би най-интимният момент, който някога съм виждал. Никой от нас не знаеше какво да прави. А после аз започнах да повръщам по целия под. Понякога ми се иска да бях отворил вратата и да бях заварил безумно, разюздано чукане.

* * *

Кабинетът на ветеринаря е в бежово, с изкуствени стайни цветя и лед осветление, звънлива музика се процежда от евтини тонколони, скрити зад саксиите.

Докато попълвам формулярите, Джил се връща от вътрешното помещение. Сяда до мен на дългото, тясно болнично канапе, което заема една цяла стена. Изглежда ужасно, лицето ѝ – зачервено и подпухнало, косите – като на Медуза.

– Как е той?

– Не зная – отвръща тя. – Нищо не ми казват. Правят му рентгенови снимки. Накараха ме да изляза.

Джил вдига ръка и потърква око с кокалчето на свития си пръст. Измърморва нещо, което не мога да разшифровам.

– Какво казваш?

– Мисля, че съм бременна.

Когато чуеш нещо шокиращо, искам да кажа, нещо, което действително те срива, имаш избор. Може веднага да го приемеш, да реагираш, или не. Аз обикновено изчаквам.

– Извинявай? – казах.

– Бременна.

– Но, кога? От кога знаеш?

– Не зная. Може би месец?

– Но ние почти не сме…

– Знам.

– Чакай. Да не би да казваш…

– Не знам – казва. – просто не съм сигурна. Трябва да отида на лекар, да пресметна.

Изправям се. Сядам. Пак се изправям, обикалям стаята. Пак сядам.

– Скъпи – казва тя. Да, неин ред е да поеме ролята на уравновесения. – Успокой се.

– Ще ме напуснеш ли?

– Какво?

– Ако е на Роджър, ще ме напуснеш ли?

– Не, разбира се – тя поема ръката ми и я стисва. – Сериозно говоря. Всичко свърши.

– Е, какво ще го правим?

– Има начини – каза тя.

Започвам да обмислям това, което казва, и ме полазват тръпки. Опитвам се да си го представя, опитвам се да не си го представям. И как ще го наречем точно, в нашия случай? Екстерминация?

Не бих отглеждал детето на друг мъж, но въпреки това, не мисля, че бих могъл да го убия.

– Ами ако ти кажа, че не беше злополука? – питам. – Че прегазих Джеймс Дийн нарочно?

– Какво?

– Ако съм искал да го убия, щеше ли да ме искаш в живота си?

Джил се взира в мен с отворена уста. Пуска ръката ми.

– Искаше ли?

– Не.

Иска ми се някоя песен да закънти из чакалнята, ненадейно многозначителна и иронична. „Твоето сърце невярно“ или нещо такова. Нещо, което да накара Джил да заплаче. Естествено, нищо такова не се случва. Все същата мека класическа музика се разлива от колонките, някакъв концерт, вероятно. Звуците се надигат, раздуват се, достигат кулминацията си и се разпадат на трепкащи цигулки.

– Ти – казва Джил, – си задник.

* * *

Първият път, когато видях Дийн, бях пиян. Родителите на Джил тъкмо бяха починали. Бяхме на бдението, после отидохме направо в един бар, на няколко пресечки от дома на Джил. Събирахме сили за погребението на следващия ден.

Все още бяхме студенти в Университета на Северен Кентъки, познавахме се само от няколко седмици, но когато стояхме до ковчезите, Джил ме представи на някаква роднина като приятеля ѝ. Сега, като се върна назад, сякаш никога не е ставало въпрос за избор. Никой от нас нямаше възможността да изостави другия, като че ли със смъртта, за нас решението беше взето.

Нахълтахме, спъвайки се в апартамента и се награбихме на дивана. Аз лежах по гръб, а Джил беше отгоре ми и си сваляше блузата.

Погледнах надясно и видях звяра, бяло-кафяв, набит, широкоплещест.

Опашката му беше вирната нагоре, като среден пръст. Беше на около петнайсет сантиметра от лицето ми.

– Джил – казах аз. – Джил.

Джил издърпа блузата от лицето си и погледна надолу.

– О, това е Джеймс Дийн. Поздрави госта, Дийн.

Дийн изръмжа. Зъбите му бяха бели, но венците – черни. Не ме ухапа, но ми даде да разбера, че много би искал.

– Дийн – каза Джил, – дръж се прилично – а на мен каза: – Не се притеснявай, много е дружелюбен, но трябва добре да го опознаеш.

Така се и любихме – Джил отгоре ми, а бийгълът – от дясната ми страна. Дийн нито за миг не свали поглед от мен.

* * *

Ветеринарят – дълъг и кльощав, на около четирийсет – петдесет години – не е лош човек, но той е вестоносецът, който идва с лошите новини и мисля, че и двамата го мразим заради това. Мръщи се, но засуканите му мустаци се извиват нагоре в усмивка. Вероятно толкова пъти е рецитирал тази реч, че тя вече нищо не значи за него. Просто думи – думи, които се е научил да декламира, преди още да си вземе дипломата.

– Съжалявам – казва в заключение, – но нищо повече не можем да направим. Би било жестоко да проточваме процедурите повече. Мисля, че най-доброто, което можем да направим за… – спира, поглежда папката си, вдига отново поглед към нас и възвръща скръбната си физиономия – Джеймс Дийн, към момента, е да го оставим да си отиде. Можем да му помогнем. Няма да боли. Ще е като потъване в дълбок, спокоен сън.

Поглеждам към Джил, с очакване да потвърди, но вече е минала оттатък, отвъд думите.

– Искате ли да се сбогувате? – пита докторът.

Отново се обръщам към Джил. Нищо. Поглеждам доктора и кимвам.

* * *

Кабинетът за евтаназия е замъглен от фаталистична луминесцентна светлина, която залива всичко в тревожно, жълто-зеленикаво сияние. Джеймс Дийн лежи на една страна върху метална маса. Сложили са му намордник и от лапата му, до една торбичка окачена на кука на стената, се издигат тръбичките на интравенозна система. Масата изглежда студена. Докосвам я – да, студена е. Има нещо чуждо в тази сцена, сякаш това дори не е нашето куче. Очаквам Джил да избухне в плач, но тя не показва никакви емоции.

– Ето – казвам. Откопчавам намордника и го издърпвам от муцуната на Дийн. И той отново прилича на кучето, което и двамата познаваме. Погалвам го по главата, а той подушва ръката ми. Опитва се да се изтегли напред, но долната част на тялото му отказа да се подчини на порива на предните лапи и ноктите им драпат по масата в безсмислено усилие.

– Искаш ли да излезеш? – питам.

– Да – отвръща Джил. Запристъпва към вратата.

– Чакай – казвам. – Джил, наистина ужасно съжалявам за това. За всичко това.

Тя застана на вратата, с ръка на дръжката.

– Ще направим както искаш – казах аз. – Аз съм твоят човек. Заедно ще минем през това.

Може би е от класическата музика, която се чува през тънките стени откъм чакалнята, или от това, че кучето ни умира на масата пред нас. А може и да е от нещо съвсем друго. Но преди да излезе от стаята, Джил се усмихва. Обръща се към мен с онзи поглед, в който се чете: „Ако не друго, поне ти имаш мен, а аз – теб.“ Или: „Все още можем да се справим.“ Поглед, който казва: „Не се тревожи, любовта няма да ни остави.“

* * *

Сега сме само аз и Дийн. Трудно ми е да гледам към него, за това оглеждам стаята. Малка е, не е като кабинетите за прегледи. Няма плакати с различни породи по стените, нито мостри на храни за почерпка на рафта. Тази стая е запазена само за смърт. Има два стола – един голям, с възглавничка – за ветеринаря, и един бял, пластмасов, стар градински стол. Избирам пластмасовия, който сякаш, като сядам, разтваря обятия да ме обгърне, и после така стисва бедрата ми, че се чудя дали изобщо ще успея да се измъкна.

Насилвам се да погледна към Дийн. Поглежда ме и той. Главата му е опряна на предните лапи. Ако ги нямаше тръбичките на системата, щеше да прилича на онези кучета, по календарите с претенциозни заглавия като „Красив бийгъл“ или „Чистокръвни породи“.

– Имахме уговорка – казвам. Дийн не отговаря, само ме гледа с големите си, тъжни, кучешки очи. – Имахме уговорка, мръснико.

Дийн трепва, зная, че сигурно ужасно го боли, че е време да се приключи с това. И –като по поръчка – влиза ветеринарят. Носи малка тавичка, покрита с надиплена, твърда синя кърпа, сякаш няма да се досетя какво има отдолу.

– Ако сте приключили – казва той, бих искал да задвижа процедурата. – „Процедурата“, казва го така, сякаш казваше „шпатула“. Никаква интонация, никакъв намек за това, което е в спринцовката или какво ще причини на кучето.

– Ще се наложи да излезете – казва. Миловидно лице, но гласът му е твърд.

– Не – отвръщам. – Мисля, че ще остана.

– Обикновено не препоръчваме това.

– Искам да гледам как убивате кучето ми.

– Господине – започва той, но повече няма какво да се каже.

– Ако искате да подпиша някакъв документ, ще подпиша.

Мръщи се. Отмята синята кърпа от таблата и отдолу се показват две спринцовки.

– Опасявам се че ще трябва пак да сложа намордника – казва лекарят. – Опита се да ухапе един от асистентите ми.

– Съжалявам за това – казвам.

Ветеринарят пристъпва напред с намордника в ръка и нещо в мен кипва. Това е някак унизително, Дийн все пак заслужава повече. Може и да не го харесвам, но всяко живо същество заслужава да умре достойно. Вярвам в това.

Скачам от стола, който се опитва да се вкопчи в мен преди да се строполи на пода.

– Чакайте – казвам. – Не му слагайте това. Аз ще се погрижа.

Ветеринарят ме поглежда с недоверие, но после оставя намордника настрана. Пристъпвам към масата и клякам така, че Дийн и аз се гледахме очи в очи.

– Е – казвам, това е, приятелю – стискам в юмрук муцуната му и кимвам на ветеринаря. Когато забива първата игла, Дийн изскимтява и се опитва да се освободи от хватката ми.

Ветеринарят бързо се подготвя с втората спринцовка. Но когато пронизва кожата му, Дийн надвива, отскубва муцуната си от ръката ми и захапва силно палеца ми. Ветеринарят изпразва и последната доза отрова, изважда иглата, но захапката на Дийн не се отпуска. Аз се опитвам да освободя ръката си от челюстите му, но той продължава да стиска.

Така и издъхва – с разкървавения ми пръст между зъбите. И за първи път откакто се познаваме, изглежда щастлив.

КАКВО ИСКА ВЪЛКЪТ

И така, полунощ е и вълкът е пред прозореца ми. Изправен е на задните си крака – също като човек. Бутовете му са издути, мускулести, и тъй нататък. Толкова наситено сребрист е, че на лунна светлина би бил почти синкав, ако имаше лунна светлина. Но, това са предградията, така че, да речем, синкав е на изкуствена светлина – на светлините от прозорците, светлината от уличните лампи, от охранителното осветление на задните веранди, от проблясването на включени телевизори в отсрещните къщи и сиянието, което се разлива от светлините в центъра. Изобщо, изкуственото осветление тук е в повече, това намеквам, да.

Самоизмамите не са ми чужди. През последната година, не ми се случва да спя много. Но колкото повече се взирам във вълка, толкова по-ясно осъзнавам, че не е заблуда – този е съвсем истински.

Не е върколак, не точно. В него няма нищо, което да напомня на мъж. Нито ръцете, нито лицето му са човешки. Не носи панталони. Топките му нескромно се люшкат между коленете. Поклащат се на нощния бриз като нещо… като топки.

Не бива да отварям прозореца, но го отварям, и вълкът се качва в стаята.

Само по боксерки съм, но пък на него топките му висят, освен това е вълк, така че, какво му пука? Нахлузвам индианските си мокасини. Любимите ми – подарък от Тейлър – естествена кожа, кантовани с пухкави кожички.

Вълкът тръгва след мен към кухнята, намества се върху стола ми от „Румс ту гоу“ от „кралската“ колекция, до масата от същата „кралска“ колекция. Ще ми се да подложа нещо като кърпа между топките му и лъскавия фурнир, имитация на явор, но погледът на вълка ми подсказва, че е най-добре ръцете ми да стоят далеч от тестисите му.

– Кафе? – питам.

Вълкът кимва и – точно както правят кучетата – поклаща глава, извива устни в нещо като усмивка. Зъбите му проблясват, лъщят.

Вълците обичат разтворимо. Бях чел това някъде, мисля, че беше в Уикипедия. Последното ми разтворимо кафе свърши някъде през осемдесетте, но точно миналата седмица попълвах запасите в Старбъкс, заредих с новата им линия „ВИА“. Не го наричат разтворимо, но си е точно такова.

Сипвам кафето му в плитка купичка да лочи лесно. Поставям купата на масата пред него. Вълкът подухва кафето, за да го охлади. Той духа, а аз се сещам за майка ми, как ни учеше – мен и брат ми, да подухваме супата, за да изстине. Този метод никога не е вършел работа, точно както порязаното не боли по-малко, ако е целунато. Първата лъжица винаги щави езика, но ние се преструвахме – и мама, и Тейлър, и аз – че нищо ни няма. Гълтахме си супата и се правехме, че усещаме вкуса ѝ, че в устите ни няма пожар.

Вълкът не се преструва. Първата глътка пари. Вдига глава и вие. Толкова силно вие, че запушвам ушите си с ръце. Той изръмжава, а аз едва сега започвам да се съмнявам в благоденствието на човек с вълк в къщата си. Частите на тялото ми, например – всичките си ги харесвам.

Вълкът не ме изпуска от поглед.

„Е, един пръст на крака, не е голям проблем“ мисля си, „ще мина и без него.“ Навеждам се и събувам единия мокасин.

– Да – казва вълкът. И това е моментът, в който аз трябва да се изненадам, да възкликна нещо от сорта на „О, Господи! Говорещ вълк, ах!“

Но не съм изненадан, всъщност не. Защото, за какво би дошъл тук, ако не, за да говори, ако не, за да задава въпроси, или за да ми даде някой вълчи съвет?

Само дето не е дошъл за да дава съвети, иска нещо. И няма въпрос, на който търси отговор, не иска и да изяде никоя част от тялото ми, иска само тях – мокасините.

– Кожени мокасини – казвам.

– Няма значение – отвръща вълкът. – Тях искам.

– Всичко друго – казвам. Надявам се, че ще вземе стола. „Взимай и стола, и потта от топките си“ ми се иска да кажа, но замълчавам.

„Хайде да погледнем на това като възрастни“ мисля си. „Видя ли се какъв си? Готов беше да се лишиш от един от пръстите на крака си, а той искаше само една вещ – сувенир от разходката отвъд пределите на гората.“

Премислям варианти за мебелите, дрехите, може би някой от хубавите

ми кухненски уреди. Нещо, с което може да се изфука пред всичките си вълчи приятели, да каже нещо като „Виж, човече, аз наистина влязох вътре. Наистина бях в една от онези кутии с покрив!“

– Какво ще кажеш за този „Уърлпул“ – питам. – Миялна машина, добра, само на две години, от онези, които можеш да зареждаш без да плакнеш чиниите предварително. Сериозно – казвам, – пробвал съм я, точно като на рекламата е. Вкарах цяла торта вътре. И като свърши програмата, какво мислиш? Чиниите – нито едно петънце!

Вълкът клати глава.

Пробвам да предложа микровълнова фурна „Емерсън“, термо екип „Лендс енд“, винтидж вино „Сторибук Маунтин“, реколта 2009 година, любимото ми.

– Петдесет долара на дребно – казвам. – Превъзходно вино.

Но на вълка всички тези неща не са му нужни. Храната яде сурова. Козината му го топли. А, за виното, е… вълците, както сам той ме информира, пиели бяло.

– Мокасините – казва. – Наистина, само тях искам.

Питам защо, а той свива рамене.

– Животът там е суров – отвръща. – Някога да са ти се забивали борови иглички в лапите? Да си прекосявал бос поле, сковано от сняг?

Признавам си, не ми се е случвало.

– Пробвай – казва. – Пробвай и, повярвай ми, през сълзи ще молиш за такива мокасини.

Въздъхвам.

– Добре де.

Събувам единия, после и другия. Шевовете им са жълти. Релефът им изписва морзови послания по кожата. Пухкавите кожички по ръбовете са бели и меки.

– Заек, истински – казвам, а вълкът ме поглежда така, сякаш казва „Нали не мислиш, че можеш да ми кажеш нещо за зайците, което не знам.“

Подавам му мокасините, вълкът се изправя и се намъква в тях. Прекалено големи са, но той затяга връзките, докато мокасините се издуват като топки за тенис около лапите му, като онези, които Тейлър затъкваше на краката на проходилката си, след като загуби първия си крак.

– Само това ми остана от него – казвам.

Вълкът притваря очи и свежда муцуна, с такова едно печално изражение: „Съжалявам, наистина“ и същевременно, „Все пак, вземам ги.“

Размахва опашка.

– Трябва да тръгвам – казва, и преди да успея да се сбогувам, той вече е избягал през задната врата, търчи по алеята, бърз е, нали е обут в мокасините.

Не трябваше да казвам онова, което казах на брат ми на онази Коледа: „Пантофи? За какво по дяволите са ми проклетите пантофи?“ Тъкмо се беше върнал от Аляска, където предполагам е било важно да се купува местната продукция.

– Харесват ми – каза майка ми. Показа ми своя чифт пантофи – същите. От дупката за крака на единия се подаваше парче амбалажна хартия.

– Аз ти купувам кафе машина „Куизинарт“ за хиляда долара, последен модел, с двоен динспенсър за еспресо и изнесена дюза за пара, а какво получавам аз? Чифт скапани пантофи?

– Това са мокасини – каза Тейлър. – Шити са на ръка.

– Миришат на умряло животно – казах аз.

Тейлър поклати глава. Косата му току-що беше започнала да расте. През следващото лято отново щеше да я загуби. И от ковчега щеше да ни гледа изпод липсващите си вежди.

– Не знам какво да кажа – каза той. – Съжалявам.

Натъпках мокасините обратно в кутията.

Тогава бях лош човек. Може би все още съм. Мина година, а за това трябва повече време. Мисля, че може би е нужно известно време, за да изкупим греховете си пред мъртвите.

Връщам се в стаята си. Прозорецът, през който влезе вълкът, все още е отворен, затварям го. Отвън се влива още светлина, истинска светлина, розовината на слънцето се прокрадва през чернилката.

Премествам се по-близо към телефона до леглото си. Обаждам се на майка ми.

Гласът ѝ – когато вдига телефона – е мек, памучен. Представям си я как лежи в леглото си, сама в огромната си къща на другия край на страната. Червеният ренесансов юрган, който ѝ купих за рождения ден преди две години, е вдигнат чак до брадичката ѝ, а в очите ѝ има страх.

– Мамо – казвам аз. – На прозореца ми има вълк.

– Да, казва тя. – И на моя има един. Точно в момента гледам към него.

От английски Галина Величкова

РАЗКАЗ

Джоан Силбър

Джоан Силбър е автор на седем книги, сред които „Глупаци“, влязла в лонглистата на Националната награда за литература и номинирана за наградата ПЕН/Фокнър; „Размерът на света“, номинирана за Наградата за литература на Лос Анджелес Таймс; „Идеи за рай“, номинирана за Националната награда за литература и Наградата за разкази.

Джоан живее в Ню Йорк и преподава в колежа „Сара Лорънс“ и програмата за магистри на колежа „Уорън Уилсън“.

ЗА ЛЕЛЯ МИ

Това се случва често – хората пътуват, откриват места, в които се влюбват, и им се струва, че са се издигнали до най-доброто в себе си само като са там. Чувстват се отдалечени от всички у дома, които изобщо не ги разбират. Ако са млади, се хващат с красиви местни от противоположния пол; установяват се; свикват с различния начин на живот; създават си дом. Но обикновено не е завинаги.

Имах леля, която беше такъв човек. Отишла в Истанбул, когато била двайсет и няколко годишна. Запознала се със симпатичен продавач на килими от Кападокия. Следвала класическа литература в университета и имала да му задава много въпроси, да сподели много наблюдения. Той бил мил и интелигентен мъж, който прекарвал дните си в разговори с пътешественици. Смятал, че няма какво повече да каже на турските момичета и харесвал възвишените разговори с леля ми. Когато приятелките ѝ се върнали в Гърция, тя останала и се нанесла да живее при него. Това се случило през 1970 година.

Магазинът му бил в Султанахмет, много посещавана от туристите част

на града, а той живеел във Фенер, стар и разнолик квартал. Кики, леля ми, обичала да посреща гости, и апартаментът им винаги бил пълен с мъже от родното място на съпруга ѝ и изселници от различни възрасти. С удоволствие готвела големи количества полутурски ястия и застилала дивана за всеки, който се отбивал. Помагала в магазина, обяснявала шарките на килимите на всеки посетител – това са звезди за щастие, втъканите скорпиони държат настрана истинските. В писмата си до вкъщи изглеждала извънредно доволна от себе си – вмъквала турски фрази в изреченията, описвала как прекарва дните си в пиене на чай и кафе. Изпратила у дома в Бруклин килим и обяснила, че е кюрдски.

После търговията на приятеля ѝ взела да запада. Имало наводнение в мазето на магазина му, сметка, която някой така и не платил, и нов конкурент наблизо, отнемащ клиентелата. Или нещо от сорта. Магазинът трябвало да се затвори. За семейството ѝ това означавало, че Кики най-после ще се прибере у дома. Но не. Осман, нейният човек, решил да се върне на село и да помага на баща си, който отглеждал тикви за олиото от семето им, както и домати, тиквички и патладжани. Кики била готова да се премести; тя искала да види истинската Турция. Истанбул всъщност сега изглеждал много западен. Кападокия била много древна и тя нямала търпение да види вулканичните скали. Щяла да се омъжва! Семейството ѝ в Бруклин се изненадало от това съобщение. Били ли поканени на сватбата? Очевидно не. Всъщност навярно вече била факт по времето, когато получили писмото. „Носех шапка с мъниста и лъскав шал за глава, всичко както си му е редът – написала Кики. – Още не мога да повярвам.“

Нито пък родните ѝ. Все пак изпратили подаръци веднага щом получили адреса. Микровълнова фурна, кафеварка, електрическо одеяло за студените планини. Те били практично и либерално семейство; искали да са полезни. „Знам, че е трудно да си представите – написала Кики, – но ние живеем чудесно без електричество. Всяка сутрин стъквам огън от дърва в печката. Пушекът мирише много приятно. Стъквам малък огън и на дъното на нагревателя за вода.“

Кики да кладе огън? Никой не си я представял като жена на пионер. Брат ѝ Алан (който по-късно станал мой баща) не спирал да се надява, че ще ѝ отиде на гости. Кики не споменавала нищо за гостуване при нея. Никой не я насилвал; била докачлива тийнейджърка, изпадала в мрачни настроения, и всички се бояли онази Кики да не се върне.

Останала осем години. В писмата ѝ пишело: „Съпругът ми мисли, че шия добре като сестрите му.“ и „Препрочитам екземпляра си на Овидий на латински. Не е лош!“ и „Таза година зимата се протооочи, омръзна ми. Осман вече ме научи на всичко, което знае за звездите.“ Никой не можел да си представи какъв човек е тя сега. Не се чувало нищо за деца и бременности, и семейството избягвало да пита.

Брат ѝ тъкмо се канел най-после да я посети, когато Кики написала: „Знаете ли какво? Най-сетне се връщам у дома. Завинаги.“ Не, мъжът ѝ нямало да дойде с нея. „Животът ми тук достигна естественият си завършек

– написала Кики. – Осман завинаги ще остане мой добър приятел, но стигнахме края на пътя си.“

„Хммм, кой от кого бяга? – не спирали да се питат родните. – Тя никога няма да ни каже, нали?“

Всички се чудели как ще изглежда Кики, като се върне. Дали ще е изсушена от слънцето и с обветрено лице, ще носи ли издути копринени панталони като ония на танцьорките на кючек, дали новите здания в Ню Йорк ще я впечатлят. Нищо от изброеното. Тя си била някогашната Кики, на трийсет и една и с много добра кожа, и носела джинси и поло, вероятно същите, с които била напуснала дома си.

Багажът ѝ изглеждал ужасно, плетени пластмасови куфари, завързани с канап, съвсем като от Третия свят, и били много. Тя донесла със себе си девет килима! Какво ли си е мислила? Възнамерявала да ги продаде.

Брат ѝ винаги си спомняше, че когато седнали на масата за първи път, Кики държала ножа и вилицата си като европейка. Смеела се безгрижно, сякаш заради абсурдността на всичко това не си струвало да се оплаква. Шегувала се с Алан за очилата му („С тях приличаш на гений“) и големия му апетит („Не си се променил откакто беше на осем“). Приличала досущ на себе си.

Много скоро заживяла с човек на име Марси, с когото се запознала в бруклинския колеж. Майката на Марси купила най-големия от килимите и Кики използвала парите, за да наеме магазин в Ист Вилидж, където излагала килимите си и други предмети, които била донесла – пиринчен сервиз за чай, тюркоазени мъниста и памучни шалвари, каквито тя самата носела някога.

Известно време магазинът се задържал на повърхността. Брат ѝ се чудел дали тя не търгува с дрога – хашишът бил навсякъде в Истанбул във филма „Среднощен експрес“, излязъл малко преди завръщането ѝ. Кики отказала да гледа този филм с неговите зловещи сцени на жестоки турски затвори. „Че кой има хубави затвори? – възмущавала се тя. – Посочете ми поне една държава в света. Поне една.“

Когато магазинът ѝ западнал и тя трябвало да се откаже от него, Кики започнала да се издържа като чистела къщи. Явно го правела без да изпитва срам. Семейството се смущавало много повече от нея. „Хората тук не знаят как да чистят къщите си – обяснявала тя. – Направо да не повярваш.“

Когато бях малка, Кики вече бе станала заместник-управител на малка агенция, наемаща икономки и бавачки. Тя беше тази, която отговаряше на телефона, тази, която не приемаше никакви глезотии от клиентите или работниците. Беше дружелюбна, но стриктна и държеше всичко под контрол.

Като дете малко се страхувах от нея. Тя умееше да се справя с мен, когато опитвах да се налагам, ставах твърде палава и бутах столове. Но когато родителите ми ме заведоха на гости, Кики имаше от специалните бисквити

(аз обичах „Маломарс“*), известно време имаше и приятел на име Ернандо, с когото си играехме на аероплан – бръмчеше из стаята с мен на гърба си. Обичах да ѝ ходя на гости.

По-късно татко ми каза, че Ернандо искал да се ожени за Кики. „Но тя не е създадена за това – заяви той. – Бракът не е само цветя и рози.“ В миналото баща ми и майка ми бяха имали, както те се изразяваха, своите различия.

– Кики е като птичка– заключи татко. – Лети ту тук, ту там.

Ама че сълзливо сравнение.

Израснах извън Бостън, в малко градче в предградията, срещу чийто безопасен уют се разбунтувах, когато пораснах достатъчно, за да се поддам на модната вълна. Преместих се в Ню Йорк веднага щом завърших гимназия, което едва успях да направя. С родителите ми не бяхме в много добри отношения през първите години в големия град, но Кики се стараеше да поддържа връзка. Обаждаше се по телефона и казваше: „Жадна съм, хайде да пийнем нещо. Става ли?“ Отначало аз бях в Инуд, в най-северния край на Манхатън, затова пътувах дълго с метрото, за да се видя с нея в Ист Вилидж, но щом се преместих в Харлем, не беше толкова зле. Когато се роди синът ми, преди четири години, Кики ми донесе извънредно полезни бебешки подаръци, неща, които човек дори не знае, че ще му потрябват. Оливър се успокояваше и заспиваше, когато тя го разхождаше. Порасна, наричайки я стара леля Кики.

С него живеехме в жилищен комплекс, но от по-хубавите, в апартамент, отстъпен ми незаконно от бивше гадже. Беше с прилични размери, добра светлина, и харесвах съседите си. Тази есен телевизията започна да ни предупреждава да се приготвим за урагана Сенди, и Оливър много се забавляваше, като включваше и изключваше фенерчето (ужасно дразнеща игра) и ме гледаше как залепям гигантски хиксове върху стъклата на прозорците. Всички деца на нашия етаж бяха развълнувани и възбудени, тичаха и крещяха наоколо. Продължихме да гледаме през прозорците, когато небето доби кафеникав цвят. Когато дъждът се отприщи и заваля като из ведро, чувахме стенанието на вятъра и нещата, които трополяха и дрънчаха в нощта, стрехите и дърветата, патещи си от урагана. Продължих да превключвам на различни телевизионни канали, за да не пропуснем нищо. Телевизията имаше по-добро покритие, отколкото моя изглед през прозореца. Водещ на новините в костюм каза, че трансформатор на Кон Ед на Четиринайсета улица е гръмнал! Светлините в долната част на Манхатън бяха угаснали! Направих усилие да обясня електричеството на Оливър, сякаш ми беше ясно. Никога, ама никога не си пъхай пръста в контакта! Оливър искаше да гледа по-интересна програма.

В девет и половина татко се обади да каже: „Леля ти Кики няма ток. Сигурно седи в тъмното.“ Напълно я бях забравила. Тя живееше на Източна Пета улица, в района без електричество. Обещах сутринта да проверя как е.

* *Известна марка шоколадови бисквити с крем. – Б. пр.*

– Може да се наложи да ходя пеш до там – обясних. – Това са около сто и двайсет пресечки. Няма ли да попиташ как е в моя квартал? Всичко е наред.

– Нали няма да забравиш за нея? Обещай ми.

– Току-що ти казах – отвърнах.

На следващия ден времето беше изненадващо приятно, меко, с бяло небе. Ходихме около половин час, което не се хареса особено на Оливър, покрай повалени дървета и разхвърляни клони, а после като по чудо едно такси спря и си го поделихме с възрастен човек чак до центъра. Светофарите не работеха, нямаше отворени магазини – улиците бяха много странни. В сградата на Кики поведох Оливър четири етажа нагоре, по тъмните стълби на блока, докато той ме побъркваше с постоянното включване и изключване на фенерчето.

Когато Кики отвори вратата към нейния коридор, в който бе тъмно като в рог, възкликна:

– Рейна! Какво правиш тук?

Леля ми, разбира се, беше добре. Имала много зеленчуци и консервирана храна, и ориз – на кого му трябва хладилник? – и можела да запали печката с клечка кибрит. Сега имала дневна светлина и свещи за по-късно. Приготвила тенджери с вода, която можела да свари, за да се мие с нея. Ваната напълнила предната вечер. Как бях аз?

– Оливър, не е ли забавно? – засмя се тя.

О, нюйоркчани прекалявали с оплакванията, така смяташе. Имаше транзистор и можехме да ги чуем.

– Аз пък се радвам, че днес не съм на работа – заяви. Препрочитала „Гръцкият начин“ от Едит Хамилтън – дали я бях чела? Май не четях много, а? – и планирала да я завърши довечера на свещи.

– Ела у нас – предложих. – Нали ще е хубаво, Оливър?

Оливър изгука утвърдително.

Кики отвърна, че винаги предпочитала да е в собствената си къща.

– Оливър, бас държа, че искаш от шоколадовия сладолед, дето се превръща във вкусен млечен шейк.

Последвахме я в кухнята, с нейните боядисани шкафове и стар линолеум. Когато свалих якето си, за да се настаня, Кики възкликна:

– О, не! Това нова татуировка ли е?

– *Не.* Винаги ме питаш. Развила си фобия за ръцете ми.

– Никога няма да свикна с тях.

Имах гълъб и врабче, тигрова линия и клонче с листа, и няколко постари малки. Всички носеха определен смисъл. Гълъбът беше, за да няма разправии; врабчето бе истинската птичка на Ню Йорк. Тигровата линия означаваше смелост; а клончето беше маслиново дърво в чест на Оливър. Опитвах се да убедя Кики, че не са по-различни от шарките на килим. „Ти да не си под?“, отвръщаше тя. Наричаше татуировките ми форма на обезобразяване, както и форма на измама, лепната върху кожата ми. Според кого?

„Ами, ислямското учение, например“, отвръщаше тя.

Кики никога не бе изповядвала исляма, но харесваше много неща в него. Навярно аз бях единствената в семейството, която знаеше колко вътре в него е била някога. Опитваше се да ме накара да чета Авероес*, смяташе го за велик, също и Авицена. Само леля ми би могла да вярва, че някой като мен с лекота ще се потопи във философията от дванайсети век, стига да пожелае. Не виждаше причина да не е така.

– Оливър, мой човек – казваше сега, – няма нужда да изяждаш всичко, ако не искаш.

– Татко се безпокои за теб – обадих се.

– Вече му звъннах – отвърна тя. Оказа се, че нейният телефон все още работи, защото тя имаше стара наземна линия, нищо сложно и дигитално.

Беше излизала по-рано през деня. Някои хора на нейната улица имали вода, за разлика от нея. Оливър беше очарован, когато Кики му показа как пуска водата в тоалетната като хвърля в нея тенджера с вода.

– Това е магия – засмях се аз.

Когато си тръгвахме, Кики извика подире ни:

– Винаги се радвам да ви видя, знаеш го.

Помислих си, че би могла да е по-благодарна, като се има предвид с каква мъка се добрахме до нея.

– Кажи ми, ако решиш да дойдеш у нас – извиках в отговор, преди да излезем в тъмния коридор.

Имах и друга причина да искам да дойде. Не бях от майките, които не могат без детегледачка, но сега имах нужда от такава.

Приятелят ми Бойд излежаваше тримесечна присъда в „Райкърс Айланд“**. Лежеше там заради продажбата на пет унции марихуана (кой би помислил, че това е престъпление). Целият октомври го бях посещавала веднъж седмично, и това значеше много за него. Планирах да ходя и тази седмица, щом пуснат метрото и автобусите отново минават по моста. Ала ми беше трудно да водя с мен Оливър, който не беше негово дете и се нуждаеше от много внимание по време на тези посещения без играчки.

Обичах Бойд, но не бих казала, че го обичах повече от другите, с които бях преди него. За щастие никой не ме попита. Дори Бойд. Според него нямаше нужда хората вечно да се превземат. Известна доза истински интерес, известно постоянство в посещенията му бяха достатъчни. Всяка седмица го виждах да седи в онази стая за посетители в глупавия си гащеризон. Видът му – едролик, предпазлив, с едва загатната усмивка – винаги ми въздействаше, а когато го прегърнех (леките прегръдки бяха разрешени), си мислех: „Това е старият Бойд, Бойд си е“.

---

* *Арабски философ, лекар, юрист и математик. (1126-1198 г.). – Б. пр.*

** *Главният затворнически комплекс в Ню Йорк, разположен на едноименния остров в Ист Ривър, между кварталите Куинс и Бронкс. – Б. пр.*

Оливър можеше да е много досаден. Понякога не спираше да хленчи след стоенето на толкова различни опашки или се сърдеше, че не му дават да внесе огромния си пластмасов динозавър. Или се превъзбуждаше и се сгушваше в Бойд, оплаквайки му се надълго и нашироко как някакво дете в парка го замеряло с пясък. „Значи ти се случват приключения, нали?“ – успокояваше го Бойл. Междувременно се опитвах да науча от Бойд дали седмицата му е минала добре, и защо не. Разполагах с час да го даря с радостите на разговора си. Не ми беше лесно да се оправям и с двамата едновременно.

Получих обаждане по телефона от леля Кики на втория ден след урагана.

– Какво ще кажеш да дойда у вас след работа и да си взема душ? – попита тя. – Ще си донеса хавлия, имам купища.

– Душът ни умира да те види – пошегувах се аз. – А Оливър ще ти отпусне патето си.

– Кики, Кики, Кики, Кики, Кики! – закрещя Оливън, когато тя влезе през вратата. Може би го бях изнервила предварително. Бяхме изчистили старателно апартамента.

Веднага щом леля ми излезе от банята, отново облечена в панталона и пуловера и с порозовяло от парата лице под хавлиения тюрбан, ѝ подадох чаша червено вино.

– Човек без топлина и вода има нужда от алкохол – отбелязах. Седнахме да хапнем руло „Стефани“, което приготвях добре, и картофено пюре с чесън, което Оливър се бе научил да яде.

– Това е същински пир – похвали ме Кики. – Знаеш ли, че султаните са имали угощения, които са траели по две седмици?

Оливър беше впечатлен.

– И този би могъл да продължи – отвърнах. – Остани у нас. Или се върни утре. Наистина.

„Утре“ беше каквото ми трябваше – това бе вечерта за посещение на затворници с фамилия от „М“ до „З“.

– Може би дотогава токът ще дойде – отвърна Кики. – Може би.

В „Райкърс“ Бойд и останалите затворници бяха изкарали урагана под ключ, без разходки в пороя. „Райкърс“ имаха собствен генератор, а сградите бяха насред острова, твърде нависоко, за да ги залее водата. Затворът не бе предвиден като място, което можеш да напуснеш с плуване.

– Нали знаеш, че имам гадже, Бойд – започнах аз.

Кики гледаше в чинията си, докато ѝ обяснявах, доколкото можех пред Оливър, ситуацията за седмичните посещения.

– О, по дяволите! – възкликна тя. Трябваше да сдъвче залъка си, за да продължи: – Добре, разбира се, добре, ще дойда направо от работа.

Когато се наведох да я прегърна, тя изглеждаше смутена.

– О, моля те – промърмори. – Не е кой знае какво.

Каква загадка беше само Кики! Какво изобщо бих могла да ѝ кажа, което да я изкара от равновесие? Разбира се, по-добре да не прекалявам. А може би тя също си имаше гадже, за което дори не знаех. Не беше от хората, които ще ти кажат всичко. Не се показваше с него, където и да бе той. Може би беше женен. Мъж на тази възраст… О, какви ги мислех и аз!

Когато Кики се появи следващата вечер, закъсня четирийсет и пет минути и аз вече бях решила, че няма да дойде. Втурна се през вратата с думите: „Да не ти обяснявам как работи метрото! Тръгвай, тръгвай! Хайде, да те няма!“

Изглеждаше подмладена, както се беше зачервила. Сигурно е била страхотна на младини. Или поне като гадже на хипи. Оливър веднага се изкатери в прегръдките ѝ.

– Няма ли да тръгваш най-сетне? – подкани ме тя.

Метрото (което бе започнало да работи същия ден), наистина беше бавно и много пълно, но автобусът от Куинс Плаза, който отиваше до „Райкърс“, си беше същият както винаги. След първите няколко спирки всички бели хора освен мен опразниха автобуса. Четях списание „Пийпъл“, докато се приближавахме бавно по моста към острова; любовта бе превърнала живота на няколко знаменитости в хаос. И гледай я само тая тийнейджърка от другата страна на пътеката, как си реши косата, проверява я в огледалото, придърпва няколко кичура, за да падат както трябва върху лицето ѝ. „Момиче – прииска ми се да ѝ кажа, – твоичкият достатъчно е оплескал нещата, щом се е озовал в затвора, а ти се тревожиш, че няма да хареса косата ти?“

Разбира се, аз също се бях разкрасила с фон дьо тен и червило. Държах на вида си. Но не разрешаваха да носиш нищо предизвикателно – нищо разнищено или прозрачни материи – имаха си правила. *Посетителите трябва да носят бельо.*

След като чаках на опашка и оставих палтото и чантата си в шкафче, и показах личната си карта на пазачите, и ме претърсиха, и стоях на опашка за един от автобусите на „Райкърс“, и отново ме претърсиха, седнах в една стая да чакам Бойд. Беше странно да съм тук без Оливър. Чакането се проточи, а не беше място, където да си носиш книга. Най-накрая чух да прочитат от списъка името на Бойд.

Тези гащеризони бяха ужасни. Но когато се прегърнахме, той миришеше на сапун и на Бойд, и аз изпитах съжаление към себе си, че не е с мен от толкова време.

– Здрасти – усмихна се той.

– Извинявай, че дойдох толкова късно – отвърнах.

Бойд искаше да чуе за урагана, и кой е бил ударен най-лошо. Леля Кики се превърна в мой материал: „О, тя си беше приготвила свещи и тенджери с вода, консерви със супа и пакети с ориз, и не разбираше защо всички са толкова разстроени“.

– Не се плашат лесно, тия старчоци – заключи той. – Браво на нея! Това

е най-хубавото, което съм чувал цяла седмица.

Продължих да разправям каква куражлийка е леля Кики. Как ме е учила да се катеря правилно по дърветата, когато бях малка, когато мама само се тревожеше, че ще падна на главата си.

– Не знаех, че си била катерачка. Трябва да кажа на Клод.

Приятелят му Клод, много повече атлет от Бойд, наскоро бе открил стената за катерене в някакъв фитнес. Самият Бойд не си падаше по спорта, но беше слаб и строен. Хората му казваха, че прилича на Лъброн Джеймс*, но по-мършав. Дали не беше започнал да се заглажда? Мъничко.

– Клод е звяр на стената. Запалил е и Линет.

Линет беше сестрата на Клод. И приятелката на Бойд преди мен.

– Момичетата се справяли много добре, така казва.

– Кога го е казал?

– Дойдоха миналата седмица. Цялата тайфа.

Каква тайфа? Разрешени бяха само трима посетители.

– Линет е била тук?

– И Максуел. Дойдоха за кураж. Зарадвах им се, знаеш ли?

Бас държа, помислих си. Опитвах се да не правя прибързани заключения. Не че тя би могла да се изчука с него в ъгъла, макар да се носеха приказки за подобни неща. Градска митология.

– Клод още ли е с прическа на кичури?

– Да. Прилича на кореноплодно. Ще го изпратя при моя бръснар.

Бръснарят на Бойд му беше придал вид на кромид-лук, като стана дума за зеленчуци.

– В събота пак ще идват. Ти няма да идваш в събота, нали?

Никога не ходех в събота. Погледнах го остро.

– Защото ако дойдеш – продължи, – ще им кажа да не идват.

Не можеш да обвиняваш човек, нямащ нищо, че иска да има всичко, до което успее да се добере. Горе-долу това си мислех по време на пътуването с автобуса обратно към метрото. О, бих могла да го обвинявам. Всяка седмица губех час и половина да стигна там, и час и половина да се върна, а той ще ми забавлява бившата си? Разкъсвах се между желанието си да му тегля една и принципите си да не издребнявам. Защо Бойд ми беше казал? Той умееше да си държи устата затворена, когато се налага.

Защото не е мислел, че се налага. Защото аз не издребнявах. Онова, което ме изненада още повече, бе че започваше да ме боли. Представях си как Бойд поздравява Линет по своя нехаен, самоуверен начин. „Да вярвам ли на очите си?“ Линет мазна и напориста, оплакваща се, че е минало много време. Но какво му беше толкова страхотното на Бойд, че да се тормозя заради онова, което виждах така ясно в главата си?

Бях в автобуса по време на това мъчение. Исках Бойд да ме утеши. Той умееше да го прави. Ако си обиден, защото някакъв задник в детската гра-

* *Известен американски баскетболист, олимпийски шампион (1984-). – Б.пр.*

дина е казал, че обувките на детето ти са неподходящи, ако си се изфукал с нов телевизор, а после си разбрал, че си се минал с цената, ако са те уволнили, понеже излизаш в болнични и вината не е твоя, Бойл обръщаше всичко на майтап. Напомняше ти, че това е част от вечните човешки беди. Че не си само ти.

Когато се върнах в апартамента, Оливър спеше в леглото си – дали Кики не го беше упоила? – а тя седеше в дневната и гледаше кулинарния канал по телевизията.

– Гледаш тоя боклук? – попитах.

– Как мина посещението?

– Средна работа. Кой печели в „Накълцан“?

– Един, дето не го заслужава. Но аз си падам по Маркъс Самуелсън.

Това бе съдията, който имаше ресторант наблизо в Харлем, готвач, роден в Етиопия, тънък и дълъг, истински красавец. На езика ми беше да попитам Кики *всичко ли се върти около шибаните мъже*?

– Оливър разля кисело мляко на пода, но го почистихме – осведоми ме тя.

Исках да пийна, исках да изпуша един джойнт. Какво имаше вкъщи? Намерих много стара бутилка божоле в кухнята и налях и на двете ни.

– Той кога излиза? – попита Кики.

– Казаха „януари“. Държи се.

– Има теб.

– Не ми казвай, ако не искаш, но когато се разведе – подхванах аз, – да не би да е било защото един от вас двамата е започнал да кръшка?

– Леле – възкликна Кики, – откъде ти хрумна?

– Някой на име Линет е бил на посещение при Бойд.

Кики обмисли думите ми.

– Може да не значи нищо.

– Хайде, кажи ми – когато напусна Турция, защо го направи?

– Време беше.

Възхищавах се на начина, по който Кики решаваше, че нещо не е твоя работа – макар това да те караше да си мислиш, че в тази работа има нещо.

Имах лош късмет, че от компанията Кон Ед успяха да приключат с ремонта още на следващата вечер, така че между стените на Кики потече електричество, за да ѝ дава светлина и да задейства хладилника, и да изпомпва водата и гъргорещата пара в радиаторите ѝ. Обадих ѝ се да ѝ честитя завръщането към нормалния живот.

– Нормалното се надценява – заяви тя. – Другата седмица ще съм много заета.

– И аз – отвърнах.

Оливър рядко имаше детегледачки. Беше на детска градина, докато аз се посвещавах на непретенциозното си амплоа „рецепционистка на непълен работен ден във ветеринарен кабинет“ (заплащането беше мизерно, но куче-

тата обикновено бяха приятни), а вечер го взимах с мен, когато отивах на гости или при Бойд, ако оставах при Бойд. Понякога го гледаше един братовчед на Бойд.

– Оливър иска да ти каже „здрасти“ – осведомих леля си.

– *Обичам те*, стара Кики! – провикна се Оливър.

Това не я трогна толкова, че да прояви желание да го гледа отново, а аз реших, че е по-добре да не я моля пак толкова скоро.

Оливър изобщо не се държа зле при следващото посещение в „Райкърс“. Времето беше по-студено, и той носеше любимия си пуловер със Спайдърмен; Бойд му каза, че е страхотен.

– И майка ти изглежда добре – добави.

– По-добре от Линет?

Не възнамерявах да казвам подобно дребнаво нещо; изплъзна ми се от езика. Ужасих се от себе си. Май не бях толкова добра, колкото си мислех, а?

– Не е от твоята категория – отвърна Бойд. – Изобщо. – Изрече го бавно и сериозно. Поклати кромидената си глава в знак на потвърждение.

Останалата част от посещението мина много добре. Бойд реши, че сега Оливър притежава суперсила и може да спуска паяжини от тавана – „Ще се носиш над нас и ще се приземяваш върху всички лоши“ – и Оливър остана толкова доволен, че трябваше да му кажа да не крещи ликуващо с пълно гърло.

– Знаеш ли какво ми липсва? – подхвана Бойд. – Е, онова разбира се. Не ме гледай така. Но също и когато ходехме на ледената пързалка.

Бяхме ходили точно два пъти, наехме кънки в Сентрънл Парк, падахме по задник. Веднъж едва не смачках Оливър, когато паднах.

– Да не се фукаш пред всички, че си следващата хокейна звезда? – пошегувах се сега.

– Дано има лед, когато изляза – усмихна се той.

– Ще има – успокоих го. – Скоро ще си навън. Преди да се усетиш.

Сега Кики бе започнала да се тревожи за мен; обаждаше се по-често, отколкото бях свикнала. Казваше: „Мислиш ли, че Обама ще вкара този Конгрес в релсите? Как е Бойд?“

Осведомявах я, че още сме двойка, всъщност това искаше да знае. Защо, за Бога, ще искам да скъсам с Бойд, преди отново да съм го върнала у дома и в леглото? Какъв е смисълът на всички тези пътувания с автобуса, ако ще пропусна тази част?

– Не би искала да го изоставя в подобен момент, нали? – отвръщах.

– Внимавай с него – предупреждаваше ме тя.

– Той не е истински престъпник – настоявах. – Просто беше барман, който изкарваше някой долар допълнително, не е едър пласьор. – Нямаше нужда да ѝ казвам да не споменава това пред баща ми.

– Наясно съм, че всеки може да попадне в затвора – съгласяваше се Кики. – Хикмет е бил в затвора тринайсет години в Турция.

Реших, че говори за своя стара любов, но се оказа, че има предвид известен поет, който вече не бил между живите, когато тя отишла там. Известен комунистически поет. Чела беше всичките му затворнически стихотворения.

Бойд не беше в затвора заради политика, макар някои да твърдяха, че войната срещу дрогата е расова война, и имаха известно право. Мама и татко бяха пушили дрога от време на време, но дали някое ченге ги беше спирало и тарашило по улиците на Бруклайн?

– Може ли да те попитам – подех, – имаше ли наркотици, когато ти беше в Турция? – Напоследък все изтърсвах не каквото трябва. – Хората продаваха ли хашиш и други такива?

– Не и в моите кръгове. Мразя този филм, ти си го гледала. Но имаше търговия на черно. С антики, предмети от древни места. Хората отиваха в източните части, носеха разни неща оттам. Или ги прехвърляха през границата от Иран. Много красиви антики.

– Невероятно е за какво си дават парите хората.

– Ако Осман беше поискал да го прави – обясни тя, – нямаше да стане фермер. Между другото, тъкмо фермерството ме накара да се върна.

Бях много поласкана, че сподели с мен.

– След години той се отказа от него – продължи Кики. – Не е ли иронично?

– Така е – съгласих се.

– Все още му пиша. Той е бог на писмата.

Това беше новина. Дали тя пазеше всичките му писма; бяха ли секси? Той изпращаше ли ѝ и имейли? Разбира се, мислех си: *Може би вие двамата трябва да се съберете отново.* Това е човешки импулс, нали, да искаш да подредиш света по двойки.

– Сегашната му жена е много по-млада – завърши Кики.

През декември имах нова татуировка в чест на очакваното освобождаване на Бойд. Беше доста красива – птича клетка с отворена врата и низ от миниатюрни птички, спускащи се към китката ми. Някои хора рисуват тялото си така, че всичко да се връзва, но аз рисувах моето на парче, като живота ми, и ми харесваше.

Кики забеляза татуировката, когато тя беше на една седмица и все още подута. Току-що ни беше приготвила вечеря (прегорели хамбургери, но Оливър ги обичаше), а аз миех чиниите, като внимавах ръката ми да не влиза във водата. Не биваше да я мокря толкова скоро.

– А когато Бойд излезе от картинката – каза Кики, – ти ще си останеш с това мастило, което няма да се махне.

– Това е историята на живота ми – обясних. – Ръката ми е албум.

– Ами ако Бойд не я хареса?

– Тя е за *мен* – натъртих. – Всички те са *мои*.

– Не се превръщай в килим – предупреди ме тя.

– Всъщност ти не си много в час – възразих. – Извинявай, че ти го

казвам.

Защо да приемам съвет от жена, която всяка вечер спи сама в леглото си, гушнала екземпляр на Аристотел? Какво би могла да ми каже, което да ми е от полза? Освен това остаряваше ежеминутно, с тия нейни присвити очи и ниско подстригана коса.

В деня, в който пуснаха Бойд от „Райкърс“, валеше сняг. Аз си бях у дома с Оливър, когато Клод отиде да го вземе. Той не искаше Оливър и аз да го виждаме с чантата му с вещи, унизителната документация и пазачите, които оглеждат всеки детайл. Когато успях да видя Бойд, той беше в местното кафене с Клод, хапваше чийзбургер и изглеждаше щастлив и мръсен. Оливър направо пощуря, скочи върху него, снежните му ботушки изпоцапаха панталоните му. И аз му скочих малко.

– Да не ме бутнете – засмя се Бойд. – Не, бутнете ме. Хайде.

– Не го жалете – обади се Клод.

Бойд вече изглеждаше *много* по-добре отколкото в затвора, а бе навън едва от час.

– Не мога да повярвам! – възкликна. – Не мога да повярвам, че изобщо съм бил там.

Започна да храни с пържени картофки Оливър, който се преструваше на куче. Бойд бе поставил другата си ръка върху коляното ми. Сега можехме да го правим.

– Хей, момиче – засмя се.

Снегът отвъд прозореца придаваше на всичко лунен блясък.

Първата нощ когато той остана при мен, след като едва бях успяла да приспя Оливър в другата стая, направо изгарях от нетърпение двамата най-после да си легнем. Как се осъществи тази мечта, знаехме ли все още как да го правим? Знаехме отлично, макар да имаше смущения и паузи, леки колебания, съпроводени от смях. Представяла си бях, че Бойд ще е настървен и дори груб, но не, беше внимателен; не бързаше, кръжеше и отстъпваше, опита няколко обиколни пътища, преди да се насочи към целта си. Сякаш се стараеше да направи този първи контакт много специален, опитваше се да ме опознае. Не бях очаквала това от него, което показваше колко знаех.

На работното ми място във ветеринарния кабинет колегите ме подкачаха за това, че заспивам на бюрото. Всички знаеха, че гаджето ми се е върнало след дълго пътуване. Прозевките ми предизвикваха групово веселие.

„Вижте я как ходи, залита“, ухили се един от техниците. Ама че в мръснишки кабинет работех! Всичко, което казах, бе: „Смейте се, смейте се, знам, че се пръскате от завист.“

Бях разсеяна, пълна с вятърничави мисли – с Бойд започваме ресторант заедно, с Бойд забягваме в Тайланд, с Бойд имаме дете, може би момиче, как ще го наречем, на Оливър това ще му хареса – дали? Не можех да се съсредоточа, докато си вършех работата на компютъра, и трябваше да се справям

с всички, които отбелязваха колко съм сънлива.

Затворът не винаги променя хората по добър начин, но в случая с Бойд го бе направил по-кротък и не толкова склонен да се прави на тежкар. Трябваше да намери нова работа (без алкохол). Гордеех се с него, когато започна като сервитьор в една закусвалня близо до нашия квартал, голямо предизвикателство към стилната му същност. Това определено беше стъпка назад за него – понасяше го с мърморене, но не и с горчивина. След работа косата му миришеше на олио за пържене и на печени бройлери. Домът му не беше при мен – официално живееше у своя братовчед, тъй като вече нямаше апартамент – но прекарваше много нощи в моя. Харесвах братовчеда (Максуел, който веднъж бе гледал Оливър), но той постоянно влачеше Бойд по нощни клубове. Като по-млада и аз обичах да ходя по клубове както всички останали, но щом родих Оливър, те изгубиха привлекателността си. Живо си представях момичета в оскъдни дрешки, които се предлагат на Бойд в тези клубове, но проблемът се оказа друг. Проблемът бе, че Максуел имаше идея за увеличаване на действително нищожните приходи на Бойд. Свързана бе с контрабанда на цигари от Вирджиния в Ню Йорк – не можех да си представя по-идиотски начин за изкарване на пари. Щяха да печелят от разликата в данъците.

– Да не си се побъркал? – ядосах се. – Да не искаш да си нарушиш гаранцията?

– Не викай! – сряза ме той.

– Ще прекосяваш щатски граници! Луд ли си?

– Това е! – отсече Бойд. – Не искам да слушам повече. Вечно си даваш мнението. Точка по въпроса. Забрави, че съм ти казал.

Не обичам да ми запушват устата. Озъбих му се, той стана леден и тази вечер се прибра рано при братовчед си.

– Един мъж се нуждае от спокойствие, толкова много ли искам?

– Да не мислиш, че ми пука! – креснах аз.

Бях с Кики на следващия ден, обядвахме близо до моята работа. Напоследък тя ме наглеждаше, доколкото може, което включваше да ме черпи с порция фалафел. Разказах ѝ за кучето на работата си, което знаеше три езика. Можеше да седи, да лежи и да умолява на английски, испански и интернет жаргон.

– Наполовина питбул. Те са умни.

– Знаеш ли какво си мисля? – подхвана Кики. – Мисля си, че трябва да идеш да живееш някъде, където ще научиш друг език. Всъщност, всички трябва да го правят.

– Някой ден – отвърнах аз.

– Още имам една приятелка в Истанбул. Сигурна съм, че с Оливър може да отседнете при нея. За известно време. Тяхната култура е много подходяща за деца.

– Моят живот е тук.

– Може да не е Истанбул – той беше моето място, не е задължително да е на всеки. Има и други места. Ще те финансирам, ако искаш да заминеш за малко.

Дори не бях изкушена.

– Много мило от твоя страна.

– След време ще съжалявам, ако не го направиш – предупреди ме тя.

Искаше да ме откъсне от Бойд, което и бездруго можеше да стане. Бях едновременно трогната и обидена. А после се опитах да си се представя в нов град. Да заведа Оливър в парк в Рим. Да водя интересни разговори с местните, докато седя на пейка. Да се смея на италиански.

Телефонът ми ни прекъсна със звук, означаващ, че получавам есемес.

– Извинявай – казах на Кики. – Трябва да проверя.

Беше Бойд, и аз толкова се развълнувах, че възкликнах: „О! От Бойд!“ *Съжалявам, бебчо* пишеше в есемеса, както и някои други неща, които със сигурност нямаше да прочета на Кики. Но се засмях доволно, много поласкана – усетих, че се изчервявам. Ах, този Бойд, колко забавен можеше да бъде, когато поиска.

– Извинявай – повторих, – трябва да отговоря бързо.

– Давай – отвърна Кики, не много любезно.

Трябваше да се съсредоточа, за да набирам буквите. Отне ми няколко минути, чувах как Кики въздиша срещу мен. Знаех как изглеждам, твърде незряла, твърде въодушевена от трохите, които Бойд ми подхвърляше. На Кики това не ѝ се нравеше. Но тя не познаваше Бойд. Аз обаче го познавах – виждах го съвсем ясно в главата си в този момент, с неговото сладко мърморене, пристъпите му на студено презрение, самохвалството му, смешните му илюзии за това, което може да направи, приливите на нежност, които получавах от него, внезапните изблици на обожание. Бях напълно наясно (или поне тогава бях), че някаква част от живота ми с Бойд не е съвсем реална, че ако задълбая, ще се появи съвършено друго чувство. Не възнамерявах да дълбая. Исках да продължаваме както досега. Човек може да знае няколко неща едновременно. Можех да ги знам всичките, и въпреки това да се вълнувам до екстаз от него – от целувките му по шията ми, от начина, по който тананика на гърмяща музика, от закачките му с Оливър. Видях също, че сигурно ще му помогна и с контрабандата на цигари. Щях да участвам в това с него, преди да се усетя.

Щях да се возя в колата и да броя пачките; да му позволя да държи нелегалните си цигари в моя апартамент. И всичко това заради тръпката, заради онова, което беше Бойд за мен. Заради красотата.

Имах си живот, който да живея. А какво имаше Кики? Работата си да сключва сделки между много богатите и много бедните. Прашасалите си книги, в които потъваше, изпитвайки удовлетворение от това. Някогашното си приказно минало. Обичах леля си, но тя би трябвало да знае, че изобщо няма да я послушам.

Когато свърших с есемеса до Бойд, вдигнах поглед и видях, че Кики рови в чинията си.

– Хумусът беше добър – отбелязах.

– Казват, че Саладин е ял хумус – отвърна тя. – В единайсети век. Знаеш за него, нали? Бил е кюрд, който се е сражавал срещу кръстоносците.

Тя знаеше много. Очакваше от мен да положа известно усилие и да науча поне частица. Сега пък Саладин. Междувременно – ако някой гледаше към нашата маса, със сигурност би го видял – между нас се настани дълга и неизбежна пауза, между леля ми и мен, всяка изпитваше съжаление към другата. По своя си начин. И как би могло да бъде другояче?

От английски Маргарита Дограмаджян

АТЕЛИЕ

Иван Кирков *Парамуна, 1974*

ПОЕЗИЯ

Красимир Вардиев

Красимир Вардиев е носител на награди от национални конкурси за поезия, проза и критика. Негови текстове са превеждани на английски, немски и френски.

Автор е на стихосбирките „Бордюр“(2000), „Симбиоза“(2007), „П(л)есен“(2013), „С(р)амота“ (2016).

ПИКНИКЪТ

беше ден като ден
неуверена пролет
ту изтръпвах от хлад
ту се размеквах
от разсеяна ласка
на слънцето
като родителите
единият внезапно
изстинал
решил че е дотук
другият свикнал
с подобни номера
занесено се усмихва
мисли
за свои си работи

сестра ми яде ушите
на мечо от олимпиада
осемдесета
никнат ѝ зъби

някой казва
слънцето лъже

* * *

причиняваме си
невъобразими поражения
голи снимки
безразлични любовници
фалшиви приятелства
по интереси
съсипваме телата
и душите си
причиняваме си
взаимна болка
нещастие и скука
скандали омраза
причиняваме си
зависимости пози
ангажираности даже
даряваме си свободата
за разни каузи
или заплата
причиняваме (си)
страдания
докато сме млади
докато животът
не се е оттекъл от нас

с(р)амота 1

проблемът не е от вчера
родителите на бабите ни
възпитани да бъдат добри
фашисти после комунисти
станали прикрити шовинисти
родители
на откровени лицемери
расата на господарите
на днешното
райска градина
изсечена до пустош
без привързаности
към нищо и никой
а след тях потоп
нормалните

бягат
или живеят
в самота

непоносимо леко писане

на ралица чернева

златокоске
непораснало лице
на младостта ми
принцесо от панелите
поет на слънцето
призракът на твоята поезия
живее във всичко весело
излязло под ръката ми
а то е малко
и е твое
колкото и мое

щуротията ти
беше заразителна
и не искахме да оздравяваме
изобщо
живееше по-истински
от нас

безстрашна страхливке
сама се предизвикваше
и надскачаше
и никога не слушаше
желязната си интуиция
защото би било скучно
нали
не търпеше скуката и фалша
толкова естествена и дива

как може да е мъртъв
някой толкова жив
как може

кажете ми как може

клас стани!

сърцето

на васил прасков

сърцето
е реабилитирано
може да гори цвърчи
кърви
и се въздига

сърцето
е реабилитирано
а слабините
са красиви

порои

сънливи заядливи тлъсти облаци
в дърветата коремите си сиви чешат
и дуднат заканително и ядно псуват
че никой няма вече да ги разиграва
това не са светкавици а катарами
и май днес няма само да ни опикаят

полетът на мравката

френетични абажури
рисуват влюбените мравки
нощни горчиви кафета
отдавна истинали
отдавна започнати
нощните кучета вият
раздразнено сънени
времето се отброява
в страници
ту дълги ту неусетени
мълчанията узряват
ще се разпукат в истини
горчиви отдавна изстинали
отдавна излишни
грозни като думи

колко е зелено

настръхвам
изтръпвам
колко е зелено
когато кажат
нови съседи
колко е централно
а каква природа
започвам нервно
да се оглеждам
за по бебешки
тумбестия им
(любима играчка
от детството)
бетоновоз
колко е зелено

пилони

много добре си знаем
пилоните са за танцуване
не за знамена
царе на преструвките сме

културен живот

докато
ти ближат задника
и те захапват
за гърлото
понякога не успяват
да си сменят
физиономията

между
наше момче
и тоя малък боклук
разстоянието е
няколко изречения
а разликата е
само аудиторията

продължавам
да изтръпвам
от отровни изрази
като
наше момче

* * *

думите ти
любими
са като
дребна монета
блестят
от изтъркването
не защото
са ценни

Румяна Захариева

Румяна Захариева, род. 1950 г. в Балчик, завършила Английската гимназия в Русе и английска и славянска филология в Бон. Немско-българска писателка на свободна практика, поетеса и преводачка, живееща в Германия от 1970 г., автор на радиопиеси и предавания за К.Павлов, Р. Ралин и мн. др., сътрудник на Западногерманското радио WDR, на HR, DLF и ORF, член на Германския ПЕН-Център. Добива известност с романа на българското си детство „7 кг време“ /„7 Kilo Zeit“/. Първите ѝ стихове са публиквани 1964 г. в сп. Пионерски ръководител и в-к Септемврийче. Следват сп. Родна реч, Лит. фронт и др. Пише и публикува предимно на немски. Крива затворена /Нар. младеж,1984/, Последната жена /Перо,1992/ и Обмяна на сънища /Свободно поетическо общество, 1997/ са публикациите ѝ на български /стихове/. Позната е на читателите на сп. Съвременник от кн. 4/2015 с преводите си от немски: „Ефектът на Шехеразада“ или езикови изгнаници.

РЪКАВИЦИ ЗА СТУДЕНАТА ВОЙНА

спомени от детството

Ще ми се да започна малко по-интелектуално, а не с нещо толкова прозаично и банално като брането на лайка през лятната ваканция и събирането на конска тор по шосето, с цел баба да измаже пещта със смес от глина, тор и слама, че да печем в нея пърлена питка и четири хляба в седмицата. Я виж ти, ще си помислят някои софийски интелектуалци и презрително ще се усмихнат, уж поетеса, половин германка, туй-онуй, живяла 46 години в Бон, член на германския ПЕН-клуб, пък седнала да ни разправя за .... Да, ама не! Единствените съкровища, които занесох в Западна Германия през 1970, бяха спомените ми за моето детство на село, които ухаеха на прясно измазана пещ и прясно изпечен хляб, на цъфнала липа,

варен боб и стомна кебап. Спомени, озвучени от гласа на моята маминка / баба ми/, която ми пееше за мързеливата Янка, дето ни прела, ни тъкала, и следователно си нямала карлянка да се премени и да иде на хорото като другите моми, та си седяла вкъщи и горко плачела. На това място и ние двете с маминка дружно заплаквахме.

Тя ми четеше за Жар-птица и приказките на братя Грим, и ми разказваше за Крали Марко и хайдут Сидер, преразказваше ми любимите си романи „Чичо Томовата колиба“, „Робинзон Крузо“, „Том Сойер“, рецитираше ми „Хаджи Димитър“ и „Епопея на забравените“. И не забравяше да ми напомни за лека нощ:

– Хайде да спиш, че утре рано-рано те чакат фъшкиите!

Редовно се успивах, събуждах се от грохота на конските копита, едва когато стадото на кооператива препускаше покрай нас на път за пасбището, а децата на съседите вече бяха обрали ценната тор. Но привечер бях на поста си, причаквах конете скрита зад портата заедно с другите и с нос, залепен между дъските, и броях буквално всяка порция, която тупваше пред нас, за да я грабна незабавно с лопатката, щом опасността отмине, и да напълня кофата с още топла тор. Не бях от най-бързите и често загубвах борбата, когато съседските деца, въоръжени с метли и лопатки, напускаха наблюдателните си постове и се втурваха на шосето. Но все пак за седмица успявах да понасъбера достатъчно и нашата пещ биваше великолепно измазана. След някой друг ден хапливото пролетно слънце опичаше мазилката, а аз и маминка – първия хляб. А пък купоните, които ни даваше текезесето, си ги кътахме за зимата.

Тъй де, моята интелектуалност започна с конските фъшкии и с месенето на хляба. В тежките дървени нощви маминка насипва цял Балкан от брашно. Ръката ѝ дълбае кладенче в подножието му и в него налива шупналата мая. С едно равномерно, търпеливо и кръгообразно движение тя подкопава основите на планината. Пръстите ѝ – жива къртица – упорито си пробиват път през брашното, а то се стопява и чезне. В долината на нощвите остават само две шепи тесто – сивкаво и невзрачно. Следя я с нарастващо напрежение как меси, как челото ѝ все по-гъсто и по-гъсто се покрива с пот. Капките набъбват и се закръглят. Търкулват се като перли от челото ѝ, плъзгат се по гърба на носа ѝ и се приземяват в полите на брашнения Балкан, който се събира в двете ѝ шепи. Тя бърше чело с ръкав и меси ли, меси... Натежавам от гледане. И както си стоя и я гледам, приспива ми се. А маминка вади от раклата трипезника, тъкан на младини, и любвеобвилно завива с него тестото:

– Нека си поспи, – казва тя, – нека да пренощува!

Един ден дядо ми надникна в пещника по обяд, и както винаги по това време – кьор кютюк пиян. Изгледа жена си стръвно, изпсува на майка и то комунистическа, прокле съответните до девето коляно, щото му ограбили имота и му пропили кръчмата, и за стотен път се зачуди, защо американците не вземат да дойдат да му ги върнат – и земята, и дарака, и кръчмата. А маминка си му отговори смирено и стандартно, и както винаги на своя си,

северняшки диалект, който, преведен на почти литературен български, значеше:

– Господ да позлати ръчичките на комунистите, че ти взеха и дюкяня и дарака, и земята, и имането! И кръчмата, и виното. Че ти и без кръчма си се напоркал, я се виж!

И съответно пожела на американците „някой да ги натика в кучи задник“, в следствие на което дядо заплашително вдигна юмрук и се втурна съпружески да я възпитава. Юмрукът му, месест и целеустремен, профуча край носа ми и предизвика значително раздвижване на въздушните маси. Без да му мисля много, подложих крак на дядо и той загуби равновесие. Юмрукът му се стовари в тестото.

– Мамка виииййй! – разпсува се той неудържимо по адрес на гореспоменатата негова вражеска партия и продължи да налага тестото в нощвите.

Двете с маминка окаменяхме, залепнахме до стената от страх. По някое време ръцете го заболяха, дядо грабна тестото и го захвърли нанякъде, а то взе, че се лепна на стената. Той скокна чевръсто, отлепи го, трясна го с все сила в нощвите, грабна огрибката и продължи да го пердаши до пълно изтощение. В следващия миг коленете му се подкосиха. Дядо замря, строполи се на пода и – мамка ви! – заспа и захърка. Маминка пообра де що бяха трески и стърготини от поуспокоилото се тесто, възхити се от резултата и установи, че хлябът ни никога до сега не е бил тъй добре омесен! А после си го помилва като бебе, целуна го, положи го обратно в нощвите и пак го пови с тъкания си, тъкан за зестра трипезник. На другата сутрин то беше тъй втасало, че бе напълнило нощвите, направо бе преляло и текнало по пода. Ние двете го събрахме, поопощихме го пак и за първи път опекохме пет вместо четири хляба.

....

Беше лято. Маминка се щураше както винаги из двора. Хранеше кокошките и прасето, чистеше кафеза на зайците, подлагаше слама на агнетата. Всяка сутрин по това време аз се качвах на кухненската маса, коленичех пред огледалото с надежда най-после да открия в него дългоочаквания си бюст. Отражението ми ме поглеждаше тъпо с две бледокафяви плоски очи /едва загатнатите ми бъдещи гърди/ и... нищо повече. И тази сутрин въздъхнах разочарована и си облякох фланелката. Единствено Бедриш, иначе дребничката туркиня в нашия клас, бе вече надарена от природата с истински женствен бюст. Въпреки това тя повтаряше класа. От тази гледна точка състоянието ми не беше чак толкова трагично, колкото изглеждаше в огледалото. Това безкрайно очакване направо ме изнервяше, помрачаваше слънчевите дни на ваканцията ми.

Загледана в белите стени на моята стая, изпитвах непреодолимо желание да рисувам, например Петкан и Робинзон Крузо върху стената над печката, а в далечината силуетите на човекоядците. А между огледалото и прозореца – малкия клошар, развяващ знамето на Революцията по парижките барикади.

А как ми се искаше да умра за свободата! Е, само понякога...

– Пионери, човек винаги може да бъде герой, само да поиска!

Прав беше дружинният ни ръководител. Всеки от нас, четвъртокласниците, можеше да преизпълни нормата и да набере повече билки. Лично аз предпочитах да умра за свободата вместо да бера 7 кг лайка за кооперативното стопанство.

Пустата му лайка! И през нощта не ме оставяше на мира, сънувах я. Нося се с разперени ръце над едно жълто-бяло разцъфтяло поле. Летя над него с огромна кошница, а тя ме дърпа напред и все напред, превръща се в балон. Майка ми плете венец, венец от цветчета, и се мъчи да ми го затъкне в косата, тича през облаците, а кошницата, пълна с гореща, спарена лайка, ме дърпа надолу. Падам плавно, преставам да дишам...

Маминка продължава да гълчи:

– И да не съм те видяла още веднаж да забравиш лайката в кошницата цяла нощ, че се спарява, изпотява се и губи лечебната си сила!

А аз я моля:

– Дай вече да не потъваме, ма маминке, че няма да изпълним нормата и аз ще остана без учебници за новата учебна година! Така каза дружинният...

7 кг лайка! Аз не бях нито от най-работливите, дето цяло лято беряха, за да печелят пари, нито от най-съзнателните, които се трудеха до припадък, само и само на 15-ти септември, в началото на новата учебна година да бъдат удостоени със званието „ударник“ и да им ръкопляска цялото училище. Исках си само новите учебници. Цената им беше 7 кг лайка. Нямах избор. Трябваше да си взема от кооператива комбайнче за бране на ценната билка. Това пособие с един отвор, на който бе закован железен гребен с 29 зъба, беше едно сърдъче, тежеше почти килограм и събираше около 500 gm лайка. Хващах дървената дръжка, замахвах сякаш решейки билката и около 30 цветчета падаха в търбуха му. Само толкова!

В такъв момент ми се искаше да умра за свободата. Ето какво си представях: Входната врата се отваря и те влизат, фашистите. Дълги есесовски кожени палта, отсечено лаене на немски. Гласът на първото кожено палто:

– Името Ви, моля!

Моят глас:

– Зоя Космодемянская, малолетна съветска партизанка, измъчвана и убита от фашистите през Втората световна война!

Гласът на второто кожено палто:

– Лъжете! Кажете ни истинското си име!

Моят глас:

– Райна Княгиня, ушила знамето на въстаниците през 1848 година, понесла го в борбата против Османците!

Гласът на първото кожено палто:

– Пак лъжете, но...стига толкова! Абе Вие да не би...?

Моят глас:

– Да, да, да! Всичко си признавам! Да живее свободата!

Гласът на второто кожено палто:

– Отведете я! Хайл...!

Събуждах се разтреперана и безкрайно съжалявах, че вече не се води война против фашистите. Радиото ни разказваше само за *Студената война* и аз непременно исках да взема участие в нея. Не се съмнявах ни най-малко, че да загина на бойното поле е най-сигурният начин да се освободя от лайката. А умрех ли за свободата, имаше вероятност да ми издигнат и паметник.

….

Лято. Ваканцията. По радиото се вихри *Студената война.* Не успявам да се успя. От 5:00 часа сутринта радиоточката в центъра буди селото с народни песни, със съобщения на Отечествения фронт и на ТКЗС-то, с новини от световната политика. И повтаря ли повтаря: Студената война... А напоследък твърди, че „е навлязла в решителната си фаза“.

На колко ли години съм? На десет, най-много на дванайсет. Лежа в леглото на маминка и дядо, дегизирано с резба във формата на орел. Украсата на долната му табла е само една връзка орлови пера – опашката на орела. Денят ми изпраща разни послания: кукуригането на петлите в сянката на стария орех, гукането и чуруликането на пернатите му обитатели, бърборенето на жените до чешмата под върбата. След малко ще ги откарат на полето с каруци и камиони.

Студената война. Високоговорителят все нещо ми набива в главата, все нещо, което не разбирам. Думите *капиталисти*, *фашисти* и до втръсване комунисти се опитват да промият мозъка ми, но безуспешно. Няма как да стане това, още съм много малка за тези понятия. Чувам и пронизителната свирка на Мита Манева, повела на паша единственатa си дръглива кравичка. Будят ме познати миризми: аромат на палачинки, на загоряла захар и мокър прахоляк. Високоговорителят на мегдана все по-оглушително се пени. Пустата му Студена война, явно много е наближила! Въпросът е само на какво разстояние ще да е вече от нашето село...

Уханието на палачинките ме гони от постелята. Поглеждам през прозореца. Около чешмата гъмжи от народ. Рейсът току-що е пристигнал от града, а жените от 7-ма бригада все още чакат да ги откарат на полето, викат си една на друга и жестикулират, сякаш се карат. Конете на кооператива, подкарани на паша, прииждат на талази от долния край на селото и направо заливат мегдана с тропота си и с прилива на потните си тела – истинска сцена като по време на война! Маминка е заселила съзнанието ми с такива картини, разказвайки ми за войната – само че това не е филм! Маминка...

Тичам надолу по дървената стълба, втурвам се в пещника – нашата лятна кухня. Маминкиното лице грее в мрачината на фона на запалената пещ. Над главата ѝ висят кочани царевица и венци от лук и чесън. Тя седи с ръце в скута си, вплела пръсти, с брашняни нокти и бяло очертани съдбовни линии по дланите.

– Маминке, Студената война иде!

– Ах, чедо, и нея ще преживеем! Аз вече две войни съм преживяла, та тая ли ще ме уплаши!

Потръпвам, още малко и да ми прималее. А тя нарежда:

– Де да знам и аз, Мило, войната винаги е нещо страшно, най-лошото нещо!

Скачам от трикракото столче и я прегръщам. Тя бързо избърсва ъгълчетата на устата си с длан и ме целува. Не я пускам. Навън още гърми радиоточката. Маминкината кожа, влажна и топла, ухае на слънчогледово масло, ванилия и пот. Майка ми мирише на по-друго. А пък татко на съвсем друго. И двамата миришат на хубаво. Само че ги няма. В прегръдката на маминка се чувствам защитена от всичко. Ръцете ѝ са тъй загрубели от полската работа, че ме дращят при всяко докосване.

– Хайде да си поиграем, ма маминке, че не знам какво да правя сама!

– Няма как да играем, чедо, трябва да плета, зимата иде...

Ясно! Значи войната иде... Забравям лайката.

– Отивам в библиотеката, ще питам бате Стефан за Студената война...

Маминка въздъхва облекчено:

– Върви, чедо, върви, той нали затуй седи по цял ден там и чете. Ако ли и той не знае, тогава кой друг?

Нямаше как да стоя със скръстени ръце. Студената война наближаваше, а може и да бе пристигнала вече. Вървях по улиците, изпружени под слънцето, напечени и горещи. Окичени с блестящи конски фъшкии и огромни кравешки лайна, те се простираха в безкрайното пред мен, чак до хоризонта. Непременно трябваше да разбера що за война бе това, къде се водеше тя и кой учавстваше в нея.

Представях си зимния пейзаж на нашето село, заобиколено от заобленитe, не особено високи възвишения, покрити със сняг, сякаш току-що омесени в нощвите на маминка: бели, оваляни в брашно самуни хляб върху плоската повърхност на Дунавската равнина, струпани пред отвора на огромната огнена пещ на залеза. В детската ми представа около тях се трупаха колони от невероятно дребни войничета, които се нахвърляха на хляба като батальон гладни мишки, решително обсадили небесната пещ и готови да доведат до край Студената си война. Всеки един от тях искаше да победи, воюваха всеки срещу всеки и се блъскаха един друг в огнената пещ, където слънцето печеше пътища и облаци, покривите на къщите и куполите на църквите. А ето че на хоризонта се появяваше маминка с избелялята си престилка, въоръжена с правата дървена лопата за печения хляб. Тя замахваше с нея и ги ринеше всичките в пещта:

– Нá ви Студена война!

Зеленото на очите ѝ заплашително святкаше, капки пот се търкаляха от челото, та по гърба на носа ѝ и чезнеха в пещта заедно с всичките вражески полкове. А тя гребеше ли, гребеше с лопатата и ги ринеше в огъня, докато ни един от студените войници не останеше и докато брашното на снежните възвишения се превърнеше в хрускава коричка от прегоряла трева. И лятото

пак идваше. Някой ме поздравява:

– Добър ден, момиченце!

Старицата с набразденото от бръчки лице, сякаш дядо ми е минал през него с трактора, ме вика, размахвайки куките и плетката си. Тихо я поздравявам. Черната ѝ престилка е покрита с вълмá от преждата. Жената си плюе на дланите и я чисти, укорявайки ме, че маминка ѝ обещала, а още не била дошла. Аз отвръщам:

– Няма време.

Старицата не се задоволява с отговора ми:

– И защо пък да няма време?

После изважда горната челюст на ченето си и започва да чисти зъбите му с куката.

– Защото.... – Трудно ми е да се върна в настоящето. В първия момент не се сещам защо, но после викам:

– Маминка наистина няма време! Бърза да плете.

Бабата подозрително ме гледа и промърморва:

– Аха, тъй значи!

После пъха ченето в устата си, избърсва куката в престилката си и продължава да плете.

На разстояние две къщи по-натък седи още една баба на пейката пред портата си и също плете. Вижда ме и оставя плетката си.

– Добър ден! – поздравявам я аз.

А тя ме пита:

– Да ти дам сливки, а? Искаш ли сливки, чедо?

Усмихва се беззъбо и бърка в кошницата с лекельосаните си от сливите пръсти

– Кажи на баба си непременно да намине! Таз година бол сини сливи. Да доди, да си набере и да свари мармалад. И аз бързам, не знам кое по-напред да захвана: мармалад ли да варя, бурканите ли да затварям или да плета! Зимата иде...

Все едно да беше казала: Войната иде! Толкова безпокойство има в гласа ѝ и в погледа ѝ, вземайки отново плетката, а и пръстите ѝ още по-припряно мятат куките.

Продължих нататък. Слънцето прежуряше над главата ми. По пътя си за селската библиотека минах покрай магазина за хранителни стоки. Хората се бяха наредили на дълга опашка, но за какво ли? Да, чакаха за капачки за бурканите с компот, лютеница, кьопоолу и туршия. Току-що бяха донесли една пратка от града. Зимата идеше. Възрастните бяха доста хитри. Сякаш се бяха наговорили. Никой от тях не смееше да каже: Студената война иде! Но нямаха време. Варяха компоти, приготвяха туршии, плетяха, бързаха. Беше още лято, а печаха хляб и кътаха купоните, които им даваше текезесето, за зимата. Донесяха ли случайно захар от града, всеки купуваше десетки килограми. С месеци в селото нямаше никаква захар. Бързаха с рейса за града и вечер се връщаха натоварени с покупките, с които предвидливо се бяха запасили: с платове, с цели кесии аспирин за консервите, със сапун,

олио и свинска мас.

Прималя ми от страх и от бързане. Прищя ми се да седна на асфалта и повече да не стана. Краката ми изгаряха в гумените галоши. Бях страшно жадна, но най-близката чешма се намираше срещу библиотеката. Под високоговорителя на уличната радиоточка се бяха скупчили разлетяни от жегата и разкрилени кокошки. Две циганчета всеотдайно си бъркаха в носа и хранеха кокошките с онова, което вадеха от него. Един беззъб старец мина покрай тях тътрейки крака по шосето и нещо им се скара. Двама младежи напразно се опитваха да опънат лозунг над улицата, на който пишеше *всичко за човека*, държейки двата му края и качвайки се едновременно по двете дървени стълби. Високоговорителят подкани циганчетата, кокошките, стареца и двамата активисти да спестяват *грам-стотинка-сантиметър* и им обеща *изпълнение на петгодишния план седем месеца по-рано* от предвиденото. После привлече вниманието им към Студената война и им припомни, че е *настъпила в последната си, решителна фаза*.

Станах, изтупах пепелта от полата си. Нямах време за губене. Нямах време да ходя до библиотеката. Стана ми ясно какво е положението. Затичах се към дома. Не обръщах внимание нито на кравешките лайна и конските фашкии, нито на камъните по пътя си. Приготвленията бяха в разгара си. По дворовете се варяха сапуни и мармалади, и какво ли още не. Жените бързаха да плетат. Най-после и аз разбрах какво трябва да сторя! Задъхана и потна спрях пред маминка и заявих:

– Маминке, научи ме да плета!

– Ти ли...да плетеш?!

– Да!

– И какво ще плетеш?

– Ръкавици! Ръкавици за Студената война!

....

Понякога не знаех сънувам ли или не. Ухае на палачинки. Спускам се по дървените стъпала към пещника. През зимата не бих го направила, защото язлата ни, открита за дъжд и сняг, зимно време винаги замръзваше. Странна стълба. Между дъсчените-стъпала се виждаше чак долу в мазата. Когато имахме гости и мъжете допушваха цигарите си на двора и клюкарстваха по адрес на съседи и приятели, жените се изкачваха по стълбата държейки полите си – вятърът беше лукав.

Маминка винаги бързаше. Де мъкнеше нещо от мазето по стъпалата нагоре, де прекосяваше двора с празни ръце. Стойката ѝ бе стойката на човек, който винаги се бори с вятъра. Посрещаше го с челото си и с едното си рамо, а ръцете ѝ придържаха полите ѝ отзад – като че ли цял живот изкачваше оная стръмна стълба.

....

Лятната ни кухня, т.н. пещник, беше просто една тъмна, четириъгълна дупка със замазани с кал стени и две малки прозорчета. Една бърлога, в която се боричкаха и надвиваха една друга миризмите на моето детство: сгорещено слънчогледово олио, чубрица, ванилия и горена захар, мирис на сушенки от кайсии, дюли, ябълки и сливи, ухание на прани вълнени чорапи съхнещи върху чайника на печката, и липов цвят, аромат на чесън и кълцан лук, на горящи в пещта дърва, и на оцет.

Маминка миеше косата си само с дъждовна вода и я изплакваше накрая с разтвор от хладка вода и оцет. Един път в седмицата виждах косата ѝ разпусната и плахо я докосвах. А тя струеше на равномерни вълни по раменете ѝ.

Влизам в пещника. Кожата на лицето ми, опната от хладината на утрото, овлажнява и лепне от наситената с толкова много миризми топлина, която ме посреща и залива. Лицето на маминка, зачервено от огъня и подмладено, сияе в полутъмното на спомена ми. И до днес това лице сияе там. Маминка ми бутва в чинията две палачинки:

– Яж!

И аз ям. Следя внимателно всяко нейно движение: как разплита плитките си с чевръстите си пръсти и ги разпуска, как се преобразява и става царица, как реше рукналата си копринена коса с цвят на кована мед. И дори в този интимен момент тя не забравя да говори по купешки – заради мен!

– Абе ти какво ме зяпаш? Я продължавай да си ядеш! Няма как, и тази работа трябва да я свърша, после нямам време... – казва тя с чувство на вина в гласа, че разпуска това великолепие пред детските ми очи.

– Рапунцел, Рапунцел, спусни косите си!

Гледам я омагьосана. Това тя ли е дребничката, чевръста женица, която все посреща вятъра с чело и рамо, пресичайки двора с празни ръце или мъкнейки нещо тежко от мазето по стълбите нагоре, отрудена и мълчалива, беззащитна мишена на пиянството, гнева и тиранията на дядо, или може би е Лорелай или Рапунцел, или някоя княгиня или принцеса от славянските или немските приказки, които така обичам да чета?

Немея пред магическата метаморфоза на моята маминка, не смея да стана от масата с палачинките, не смея да я доближа и да се оставя да ме прегърне, да гушна лице в косата ѝ... Не, само слънцето има право да се гуши в нея, слънцето, дето бяга от дюлята през вратата на пещника, дето се блъска в прозорчето и го разбива на хиляди кристали и щастливо се плиска в талазите на нейната красота! Гледам я и съзнавам всъщност колко е млада и хубава. Та тя е баба ми, а с тези зелени очи и медено-руса коса, с това слабичко моминско телце тя би могла да бъде и майка ми! Но от каторжния ѝ труд на полето, в кръчмата и у дома, от тревоги и мъка с дядо ми алкохолика... Никой освен мене не забелязва красотата ѝ.

Дъвча бавно и замислено палачинките с двойно преварения мармалад от дюли, варен и преваряван докато се зачерви и от него останат само захарта

и вкусът на дюли – така маминка гони мухъла от него. Наблюдавам всяко нейно движение и едва когато ми замирише на оцет, магията свършва и от нея остават само две сплетени въженца, две мокри плитки. Слънцето се прибира в клонака на дюлята, сякаш слепвайки на излизане хилядите кристали на осветеното прозоречно стъкло, а мен ме изпълва едно познато, сладостно чувство: Имам мнооого време! Но в следващия миг не зная какво по-напред да правя. Маминка смята, че първо трябва да си поиграя.

– Ами лайката?

– Е, чак пък толкоз! Кой е казал, че още от първия ден...? – махва тя с ръка и отпива глътка липов чай.

Тя много добре знае колко съм нещастна, че е неделя и не мога да си взема от кооперацията комбайнче за брането на лайка. После става от масата, прибира я и ми обещава да отидем заедно в Сляпата уличка, тя да бере коприва, а аз лайка. Ръката ѝ бръква в джоба на избелялата ѝ от пране престилка и ми подава дървения, едро назъбен гребен, с който току-що се е ресала:

– Вземи, де! До понеделник с гребена ще береш, пък после ще му търсим колая. Само да не ми го загубиш! Аз друг нямам...

Тичам навън, а пред очите ми един неизличим образ: маминка, изправена в сянката на вратата, самата тя превърната в сянка.

....

Всеки път влизах в *другата стая* със затаен дъх. Моите родители спяха в нея, когато ни дойдеха на гости. Лелите ми и чичовците ми също. Един ден влязох в другата стая без да почукам. Младоженката, най-малката ми леля, се бореше в леглото с младоженеца, а лицето ѝ беше зачервено сякаш бе стояла с часове пред огъня.. Движенията под одеалото бяха силни и ритмични. Новият ми чичо грухтеше и сумтеше. Стана ми страшно неудобно! После чуках на всяка врата даже когато нямахме гости.

Чукам плахо. Влизам в другата стая. Двойното легло е празно. На перваза кутия с шоколадови бонбони. Разрешено ми е да влизам тук само един път на ден. Всеки ден ми се полага само по един шоколадов бонбон, за да стигнат до края на месеца, докато майка и татко изпратят по рейса следващата кутия. Сърцето ми бие чак в гърлото! Ами какво би станало, ако взема две наведнъж?

Понякога бонбоните ги няма . Понякога има портокали. Тогава мога да си взема само половин портокал. Другата половина е за утре. На перваза ме чакат не плодове, а малки топчести сладки слънца. Щé ми се да ги ям с кората, но не бива. Наслаждавах се със затворени очи на топящото се в устата ми удоволствие, представях си параходи, натоварени с портокали и шоклад. Къщичката на Хензел и Гретел не беше нищо в сравнение с моята фантазия, с неутолимия ми глад за сладко. Никога не посмях да изям два шоколадови бонбони или цял портокал наведнаж!

До шевната машина, облегнат на стената, се мъдри чувалът с бучките захар. Цели 50 кг захар на огромни, 50– или 100-грамови блокчета! Оглеждам

се на всички страни и бръквам в чувала, изваждам една голяма бучка захар и клякам в ъгъла до него, гризкам си захарта доде ме извика маминка. Скривам нагризаното парче в джоба на ученическата си престилка и излизам навън.

Проблемът ми с лайката бе решен до понеделник благодарение на дървения гребен. Най-после можех спокойно да се скрия зад дръвника и да изчакам пуяка да се хвърли на пуйката и да я възкачи.

Ето ги! Пуйката пристъпва грациозно, внимава да не стъпи в някоя курешка и все нещо кълве. Превзема се като кокона, сякаш пуякът въобще не я интересува. Той пък се кокошини, надува се. Лицето му цялото се зачервява. Обикаля я с танцова стъпка, направо лудее: Виж ме, ма, пуйко такава, идвам! Виж колко съм напет, силен и красив! Сърцето ми се разтуптява. Какво ли е пък *това* нещо, дето ме обсебва все по силно с всяко ново облаче прах, литнало изпод краката на пуяка? Навеждам се, заставам на колене и лакти, почти се пъхам под дръвника, искам да видя всичко, ама хептен всичко, което се разиграва пред очите ми!

Години наред вярвах, че пенисът на пуяка е на главата му и виси от носа му, докато един ден забелязах, че както петелът се качва върху кокошката и си натиска опашката в нейната, така прави и пуякът. И понеже винаги пуйката биваше победена, страдах и изпитвах чувство на женска солидарност към нея. Особено когато мъжкарят я поваляше на земята и почваше да ѝ скубе перата с хищните си нокти!

Когато маминка заколеше петел, тя го изкормяше и много внимателно му вадеше яйцата. Сваряваше ги в чорбата и винаги ги слагаше в моята чиния. Много бяха вкусни!

– Само едно не мога да разбера, ма маминке, защо петелът не си снася яйцата? – казвах аз в такъв случай, а тя просто оставяше въпроса ми без отговор. И петелът ми се струваше доста безполезен. – Я го виж ти него, само си пълни гушата с царевица, възкачва кокошките и даже не си прави труд да си снася яйцата!

....

Вървим към Сляпата уличка, обрасла с коприва и лайка.

Маминка готвеше най-вкусната копривена чорба, която съм яла през живота си. Рано на пролет, когато на спанака още и през ум не му бе минало да расте, копривата вече се зеленееше навсякъде покрай дръвниците и плетищата на дворовете, по бунищата и край пътищата. Всички ние, закопняли за хапка зелено, се хвърляхме на копривата, чакайки нетърпеливо първия лопуш, първия спанак... Стомасите ни, цяла зима дразнени и мъчени от пресолени туршии и кисело зеле, с благодарност поглъщаха зелената благодат: първата копривена салата, първата пролетна чорба, първата тава печен ориз с лук, яйца и коприва.

Вървим през опустялото село. Горещо е. И прашно. Навлизаме в Сляпата уличка и си събуваме галошите. Пепелта пари под ходилата ни с едно познато, опияняващо чувство. Ваканция е. Имам си своя ваканция, само

моята си...На десния си крак маминка има само четири пръста.

– Ти защо си имаш само четири пръста на този крак, ма маминке?

– Дядо ти Минко, бог да го прости, моят дядо, Мило, ми отряза кутрето като бях малка.

Гледам я в устата как тънките ѝ устни артикулират отделните думи, настръхвам. Не тя е тази, която разказва миналото, а аз. И разказвайки го, маминка ми и аз, разказвачката на име Мила, се сливаме в едно. Дядо Минко, прадядо ми, пристъпва към нея, към детето на име Вица, с джобното ножче в ръка:

– То хич не боли, чедо, я виж, Вице, то хич не боли! Кутрето ти требе да го махнем, инак ша умреш, чедо, не е шега таз работа, със синя пъпка шега не бива!

Детето пищи, писъкът му се носи из Сляпата уличка, троши се в прозоречните стъкла, а стъклата са забулени с оризова хартия и стари вестници. Селото е пусто, писъкът залива мълчаливите стени на къщите и се изпарява, докоснал нажежената им повърхност. Едно дете пищи четиридесет години назад във времето и четиридесет години напред във времето, докато самото то прерасне в безвремие и се превърне в написани букви и думи, в изречения. Старата жена прави крачка напред извън омагьосания кръг на времето, присяда на прашния, изпокъртен тротоар... Маминка си е пак маминка, Мила си е пак Мила, а аз съм си аз.

– Стига, де, Мило, стига си плакала, чедо! Рязна ми го кутрето и то спря да боли. Умен човек беше дядо ти Минко, топна ножчето в ракията и клъц – готово! Я ма виж, де, колкам жена съм станала, здрава и читава!

Изправям се, разкършвам рамене. Дланите ми са потни от напрежение, а вратът ми се е схванал от страх. Маминка пак нахлузва гумените галоши на бос крак и навлиза в копривата. Навежда се и отбира най-младите и най-нежните стръкчета, които растат встрани от корените, и ги тъпче в конопеното си чувалче. И аз си събувам обувките, нахлузвам галошите. Оставям изпотените си чорапи да съхнат на слънцето. Изваждам дървения гребен от джоба на престилката си и се навеждам над малкото море от лайка, цъфнало около коприви остров. Замахвайки, пъхам гребена под дребните цветчета, после го придърпвам нагоре сякаш реша билката... Гребенът има 24 зъба, които откъсват точно 23 цветчета, и почти половината от тях се разпиляват по земята. А дъното на чашата, в която ги събирам, едва е покрито.

– Маминке, набрала ли съм вече 10 грама, ма?

– Непременно трябва да си вземеш от кооперацията истинско комбайнче за брането, иначе не те виждам да изпълниш нормата, Мило! Седем кило лайка за едно лято, то не е шега работа!

След половин час чашата ми е почти пълна, ръката ме боли, маминкиното чувалче и то е пълно с коприва. Тръгваме си боси за дома.

– Колко ли съм набрала, ма Маминке, дали има 100 г, а? Отговорът ѝ ми причинява болка в корема:

– Я има, я няма 50 г, чедо, а до понделник ще станат и по-малко... Лайката

бързо съхне, това е проблема!

Отчаяна съм. А маминка ме успокоява:

– Я не се тревожи, Мило, туй са бели кахъри!

Аз обаче с право се кахърях. Не наберях ли 7 кг лайка през лятото, нямах правото да си купя нови учебници през септември! Така ни плашеше дружинният ръководител и ние му вярвахме. Чак през есента ми казаха на предавателния пункт в кооперацията, че съм могла да предам или 7 кг прясна или 3 кг суха лайката.

....

Никога не знаех кога ще пристигне автобусът им. Никога не знаех с кой рейс пътуваха майка и татко. Живеех при маминка и дядо на село. Нямахме телефон. И така моето Сега бе изтъкано от безброй вплетени една в друга мостри и шарки от очакване, тъга и напрежение, безпокойство и радостни трепети, които избеляваха с всеки изминат час, ден, седмица, а понякога и с месеци...

Първи пристигаха конете на текезесето, дето ги гонеха рано сутрин на паша. Живата, гъста маса на телата им прииждаше от мъглата на утрото и се носеше на талази под прозореца ми. Все нови и нови вълни от кафяво-черни лъскави конски гърбове прииждаха. Потокът им, достигнал чешмата, се разделяше на две, гълташе сянката на върбата, тътнеше оглушително с екота на хиляда копита и необуздано пръхтене, заобикаляше чешмата, сливаше се пак в едно, юрваше се надолу и потичаше стремглаво по шосето – жива, гъста маса от потни конски тела... Миг след това речното корито на улицата пресъхваше, осеяно с конски фашкии. Те лъщяха на слънцето и димяха, а облаците прах ги ръсеха с тричавото си брашно.

Пак замирах в очакване. После от прашния, източен към небето облак откъм долния край на селото изплуваше камионът, който идваше да закара на полето жените от 7-ма бригада. Това старо, допотопно животно, истинска таратайка, си отдъхваше за малко на сянка и продължаваше пътя си, натоварено с мотики, одеала, багаж и женска гълчава. След него из прахоляка изникваха овцете на кооператива. Те безропотно напредваха по собствената си следа от звън на хлопки, кучешки лай и плачовно блеене, пронизвано от време на време от писъка на овчаровата свирка. Първият рейс от града следваше кълбестия, влачещ се по шосето, разчепкан облак на стадото.

Рейсът наближава с бавна, овча стъпка. Ето куфарите, натоварени на покрива му, покрити с бризент. Ето ослепителното му, огромно предно стъкло, понесло слънцето към чешмата. Ето го накрая и целият автобус. Сякаш някой го дърпа с невидимо въже по кръглата, гореща гърбица на асфалта, той наближава бавно, почти сънливо. Рейсът е подкарал овцете по шосето, сякаш той им е овчарят.

Най-после! С часове седяхме заедно, ядяхме и разговяряхме само за хубави неща. Например, били сме само здрави, макар че едва преди няколко дни ми беше свършила заушката. Маминка и дядо са били само мирни и

весели и са се разбирали отлично, даже и когато предния ден той я беше пребил от бой пред очите ми. По някое време ставахме от масата, маминка разтребваше, дядо се отправяше към кръчмата, която отдавна не беше вече негова, а аз и родителите ми отивахме на разходка.

Вървя помежду им, държа ги за ръце, балансирам огромна бяла панделка на главата си, изчервявам се от вълнение и удоволствие. Най-после са си при мен, моите майка и татко! От време на време целувам ръкава на татковата риза, който ухае на прах за пране и улична пепел. Милвам майкиния лакет, онова мило сбръчкано кръгче плът, лепнато сякаш в средата на ръката ѝ върху гладката ѝ, шоколадова кожа... Ето го, това е чувството, което изпитвам в тяхно присъствие: блаженство! Заради това чувство жените от село си шушнеха, че съм *глезена*.

Въпреки щастието, което изпитвах в такива моменти, самата дума *глезена* никак не беше хубава. Носех я като печат на челото си. И все пак, защо ли ме бяха дамгосали с нея? Сякаш нещо със самата мене не беше в ред. Но какво точно, то си оставаше загадка.

Жената, неволно изпуснала лошата дума, минавайки покрай спирката, отдавна бе прекосила улицата. Доста често бях чувала да ме наричат така, почти винаги, когато майка и татко ме целуваха на спирката и си заминаваха с рейса. Не обичах мокри целувки и ги понасях само на ръздяла.

Рейсът тръгва. Нещо ме свива за гърлото тъй силно, сякаш е примка на шията ми. Примката не ме души до край, но страхът от нея ми стига. После майка ме взема в обятията си и аз се вкопчвам в нея. Шофьорът ни гледа намръщено, време е. Вече ми е все едно дали целувките са мокри или не. Отвсякъде тече: и от очите ми, и от носа... Устните ми подпухват, кожата на лицето ми се опъва и ми отеснява. Маминка ме поема и аз се вкопчвам сега пък в нея, стискам я за врата. Стискам я силно, май че аз дърпам примката и тя задушава не мен, а нея. Мъгла размазва всичко пред погледа ми. Шофьорът дава газ, обонянието ми жадно поглъща миризмата на автобуса, оглушавам от рева на мотора, треперя с вибрациите на огромния му тръбух, натъпкан с любопитни погледи. Рейсът потегля.

Двете с маминка се връщаме у дома. Пристъпваме бавно и предпазливо по стръмната асфалтирана улица, сякаш носим помежду си огромно стъклено кълбо. Сякаш се страхуваме да не би то да се пръсне при първата непредпазлива стъпка или дума.

....

Всъщност аз никога не съм ходила на детска градина. Просто не исках. А когато изведнъж поисках, не ми разрешиха.

– Не можеш да ходиш на детска градина, защото родителите ти живеят в града и не са членове на кооператива! – обясни лелката зад пишещата машина в канцеларията на новоселското ТКЗС.

Маминка взе да ме успокоява, че за мен има едно запазено място в детската градина в града, но тук, на село, няма как да заема мястото на

някое селско дете. Съвсем логично. Всички места и деца били преброени, а нямало друг такъв случай, градско дете да живее на село при баба и дядо, а родителите му да живеят и да работят в града. Опитах се да я разбера и почти успях. А маминка ми обясни, че даже при кмета била ходила да моли да ме вземат, но нямало как.

И все пак един ден, когато реши и тя да върви на полето с жените от 7-ма бригада и да събира трудодни, а мен трябваше да ме остави цял ден сама у дома, хвана ме за ръка и решително ме помъкна към детската градина. Там тя дълго говори с едната от лелките, която непрекъснато вдигаше рамене и все показваше към собствения си дебел бюст.

По някое време Мамика се отправи към мен и възкликна:

– Най-после! -

Гледам я как се приближава и ми се усмихва, показва ми сребърните си зъби:

– Може! Все пак може! – маха тя радостно с ръце и ми връчва котелките с манджата, която ми е сготвила в къщи, парче бял хляб и една супена лъжица.

Стоя неподвижно, докато тя се отдалечава към изхода.

– Недей да плачеш, ма Маминке! – викам подире ѝ, а тя не се обръща.

Смъркам и просто не знам какво да правя с манджата. Оглеждам се и слагам котелките в една вдлъбнатина до ствола на дървото, внимавам да не се разлее чорбата. Чак тогава се оглеждам.

Дворът на детската градина е просторен. Шепа непознати за мен храсти го делят от зеленчуковата градина, в която се рови с мотиката една от лелките-другарки. Зад ниската каменна ограда се издига църквата, в която ни е забранено да ходим, а около нея се шири църковният двор. Зад оградата долита търпеливо и монотонно гласът на друга една мотика: Хрррръссс, хрр-ръссс!

Баба попадия се мъчи с нея за доброто на зеления боб.

В сянката на ореха ми е студено, но не смея да прекрача границата ѝ. По-добре да изстина отколкото да се изложа беззащитно на детските погледи. Оставам си под стряхата на големите, жилести и добри орехови листа.

Бях безкрайно сама. Въпреки че едно момченце с щръкнал перчем дори веднаж ме пусна на люлката и аз веднагически си влюбих в него. Когато извикаха всички деца за обяд, и аз се наредих на опашката, въобразявайки си, че и аз трябва да ям с другите. Загледах се с възхищение в многобройните малки столчета около масичките и вече се питах, до кого ли ще ме сложат да седна, дали до перчемлията, който ме пусна на люлката? Когато почти всички деца насядаха, лелката ме попита дали съм гладна и аз сметнах, че нямат ядене за мен:

– Не, благодаря, не съм гладна!

Тя каза да почакам малко и обеща да дойде да ме вземе. Аз обаче така се засрамих, че се върнах под ореха, извадих котелките, поставих котлето със супата на колене и взех да се правя, че сърбам. Като забелязах, че лелката идва, бързо скрих котелките зад ореха. Тя ме хвана за ръка и се усмихна:

– Ела, Мила, и за теб се намери място!

Последвах я с чувство на благодарност и облекчение.

В столовата цари гробна тишина. Аз стоя като вдървена до лелката, дето другите деца ѝ викат другарка, а всички останали седят на столчетата, вторачени в мен, и мълчат. Сядам и аз на посоченото ми място и то /нали съм си Марко Тотев, така казва маминка/ с гръб към момченцето от люлката и с поглед забит в димящата...., не, това тука не е чорба, а купешка супа. Тя не мирише на лошо, но по повърхността ѝ плуват мазни кръгчета и няколко миниатюрни кубчета препечен хляб, които ненавиждам. Чиниите около мен малко по малко се изпразват. Само моята чиния си е още пълна. Дебелата другарка-лелка застава до мен, сочи ме с перката си:

– Я да видим, Мила, ти изяде ли си всичко?

– Нахраних се вече, другарко, благодаря!

Дебеланата, огромна и безпощадна, се изправя над мен с целия си ръст, а гласът ѝ...Боже, колко е мощен!

– Хайде, днеска от мен да мине! – провиква се тя и всички глави пак се извръщат към мене. – Нали днес ти е първи ден...

Изчервявам се до мозъка на костите, прошепвам едва:

– Да, другарко...

– Но от утре да ти видя чинията празна! Смятам, че се разбрахме, Мила!

– Да, другарко...

И всички глави като по команда се извръщат към количката с воднистия пембян крем, който се казва десерт.

Лелката пак ме сграбчва за ръката и този път ме повлича след себе си към спалнята.

– Хайде сега да поспиш на обяд заедно с другите!

Значи трябва да спя на обяд, а на мен изобщо не ми се спи.

Всичко в спалнята, в която спяха децата от трите групи, беше толкова чисто, че в началото ми се стори, че съм се объркала и по погрешка съм попаднала в някаква болница. Почувствах се още по-мръсна, отколкото всъщност бях, и още повече ме досрамя. Но въпреки това лелката ме накара да си съблека роклята. Ами момчето от люлката? То дали бе видяло доматеното петно върху белия ми потник? Да бях послушала маминка и да се бях преоблякла!

После всички лежахме в креватчетата неподвижно почти цели два часа, а някои дори поспаха. Нима само аз не можех да заспя, защото умирах от глад? Само лявата ми ръка заспа, полазиха я студени мравки и тя изтръпна, а аз не смеех да мръдна. Другарката, седнала на едно столче до вратата на спалнята, чуваше и най-тихия звук, долавяше и най-малкото движение под чаршафа. Само да мръдне някой и тя вдигаше глава от плетката си, и запращаше един ужасяващ, предупредителен поглед в съответната посока. Тази следобедна почивка се оказа тъй изтощителна, че аз веднъж за винаги се простих с желанието си да ходя на детска градина. Бях вече голяма, на пет

години, и когато маминка тръгваше да ходи на нива, си оставах сама у дома – сама с другата стая, в която спяха само майка и татко, когато ни идваха на гости. Сама в голямата празна къща, която все ме дебнеше, сама с миризмите на пещника, с пуйките и кокошките на двора.

По онова време Студената война още я нямаше. Нямаше я и Нормата. И Лайката не съществуваше, тоест имаше я, но тогава от нея само си плетяхме пръстенчета, гривни и венци. Маминка току-що ме бе научила как *да стрелям* с нея: правя примка от стръкчето около тъничкото вратле на цветчето, стягам я, дръпвам леко и цък! – цветчето се откъсва и полита в желаната посока. И десетте божи заповеди от Кодекса на пионерската организация още не бяха обсебили съзнанието ми, и аз дори не подозирах, че един ден ще трябва да ги уча наизуст и дори да ги практикувам. Че и да ги говоря и анализирам по Западногерманското радио WDR 5 в Кьолн, под заглавие „Десетте божи заповеди през погледа на атеиста“. От мъглата на детското ми битие още не бяха изплували всичките ония *исти* като *фашисти, комунисти* и *капиталисти*, които само няколко години по-късно щяха да обсадят съзнанието ми и да се опитат да го завладеят.

Дори буквите си оставаха някъде там, в тъмното, защото маминка все още редовно ми четеше и аз предпочитах да я слушам отколкото сама да чета. Името на Райна Княгиня, оная там със знамето на въстаниците против Турското иго, дето в цивилизования западен свят 40-50 години по-късно щеше да се зове безобидно *Османско присъствие,* сакън да не се разсърдят турските гастарбайтери в Германия, да вземат да си отидат и на тяхно място да дойдат бежанците от Сирия и от Афганистан!... Та дори името на Райна Княгиня, де, още нищо не ми говореше.

Само когато паднех и си ожулех колената до кръв и страшно ми се искаше да ревна от болка, чувах да ми повтарят за Зоя Космодемянская, която никога не плачела. Нямах си представа коя бе тя, не бях дори и чувала за нейните мъки и изтезания, на които била подложена от фашистите, просто защото още не разполагах и със съответното понятие *фашист*. Едва шест години по късно, когато станах на 11, написах дефиницията му в домашната си тетрадка по поръка на нашия селски учител по български – и то без да използвам какъвто и да било речник: *Фашист е, който убива другите хора и после си поръчва варено яйце за закуска.* Падам, ставам, търкам колене, боли ме, но не плача. На пет години съм, а не плача.

– Ти нали си ни нашата смела Зоя Космодемянская!

Чувам гласа на татко и вече знам със сигурност, че винаги ще стискам зъби и ще се опитвам да си гълтам сълзите – каквото и да ми се случи в живота!По-късно, когато се разделям с родителите си на спирката и рейсът ми ги отнема и ги кара у тях си в града, пускам му края и плача на висок глас, неудържимо. Нищо, че след две-три седмици те пак ще ни дойдат на гости. Носът ми тече, от очите ми тече и аз умирам от мъка, че съм изневерила на Зоя Космодемянская.

....

Сякаш все някой стоеше до мен и ме наблюдаваше. Мъкнех го навсякъде със себе си. Този някой беше всъщност в мен, беше лошата ми съвест. Тя винаги бе прилично сресана и чисто облечена. И невинно се заглеждаше в паяжините над главата ми, докато аз клечах под дръвника и наблюдавах пуяка как възсяда пуйката. Лошата ми съвест безропотно си сменяше потника, внимаваше да не го изцапам с домати, бързо извръщаше глава докато аз с разхлопано сърце и зяпнала уста гледах борбата на леля и чичо под юргана в другата стая, и кимаше с глава, когато дружинният ни убеждаваше, че ставаме герои, щом наберем много лайка и преизпълним нормата. Тя тупкаше с пръсти по слепоочията ми и се тревожеше за брането на лайка. Завиждах ѝ за ясните ѝ представи за добро и зло, за способността ѝ нищо да не забравя и незабавно да се появява – даже и когато никой не я викаше! От тревоги по лайката съвсем бях забравила списъка, който ни беше дал учителят по български. И ето че бях загубила доста време.

Предния ден, връщайки се с взетото на заем от текезесето комбайнче за бране на лайка с чувството, че камък ми бе паднал от сърце, заразтребвах старите си учебници от ъгъла на кухненската маса, който ми служеше за работно място, и в ръцете ми попадна списъкът с книгите, които задължително трябваше да прочета през лятото. По дяволите! Аз не казах „По дяволите!“, а „Осемдесет на сто и петелката на две!“. Така казвах винаги, когато се тюхках или кълнях, това беше моята... един вид детска псувня, измислена и използвана от мен като четиригодишна. Тя вършеше работа и когато се възхищавах от нещо. Беше си мое авторско право и аз я изговарях в съответните ситуации. Най-тъжното беше, че миналата събота вече си бях взела от библиотеката „Парижката света Богородица“ и „ТИ и АЗ – всичко за сексуалните отношения между мъжа и жената“ и така се радвах, че незабавно ще почна да ги чета! Жалко, явно за тях нямаше да ми остане никакво време. Прочетох списъка: двайсет и две книги на брой – от средата на юни до средата на септември !!! Все пак, осем от тях бях ги чела, те бяха от миналата година. Е, ако не беше лайката... Колко щеше да бъде приятно! Сутрин щях да се справям със задължителното четиво, а след обяд и вечерта ми оставаше време за *моите* книги, за ония, които *аз исках* да чета, а не да ми ги налагат!...

Следобедът пълзи под дръвника на съседите, мушка се на сянка под сайванта при разкрилените кокошки. Юли месец. Горещината е поносима. Маминка хлопа с тенджерите в пещника, а дядо както винаги го няма. От три часá сутринта е на нивата с трактора на кооперативното стопанство. Не съм гладна, но въпреки това отварям сърдъчето с белия хляб, който намирисва малко спарено, отчупвам крайшника, посолявам го с тил пипер. Уханието на този микс от седем типично нашенски подправки възбужда апетита ми, предусещам удоволствието и устата ми се пълни със слюнка. Мушвам се в леглото и чета, чета...Чета „ТИ и АЗ“ , докато лошата ми съвест, обърнала ми гръб, слуша парландото на гълъбите и гугутките, ухажващи се под

прозореца ми напук на горещината.

Тази неприлична за моята възраст книга, нямаща нищо общо със списъка на 22-те книги задължително лятно четиво, ми я беше взела от библиотеката кака Донка, моята приятелка, много по-голяма от мене. Аз бях в пети клас, а само осмокласниците четяха такива книги. Тя ми беше обещала да ми обясни всичко като я прочета. Само трябваше да внимавам да не ме спипа маминка.

Кака Донка не беше особено висока и едра, но изглеждаше вече като зряла жена: с голям ханш, леко криви крака и сравнително малък бюст, който понякога надничаше от деколтето ѝ, докато я наблюдавах как си мие косата, наведена над легена. Поливах ѝ с тежката поцинкованата кана да изплакне косата си. Обичах да ходя у тях. Само миризмата на сапуна ѝ не ми харесваше. Майка ѝ сама си го вареше от сланина и свински кожи. Маминка переше с такъв сапун само омазнените с машинно масло панталони и връхни работни дрехи на дядо, ние не се миехме с него.

Чета ненаситно. Вие ми се свят при мисълта, че толкова рано се посвещавам в тайните на.... Всичко *това* още не се отнася до мене, но все пак започвам да разбирам. *То* има нещо общо с неочакваното смълчаване на жените, щом ненадейно вляза в собата, където са се събрали на седянка и колективно предат. *То* е причина за кикотенето на осмокласничките, съученичките на кака Донка, когато момчетата им посягат под роклите. Заради *него* трябва да чукам на всички врати преди да вляза. *То* ме кара да коленича под дръвника и да ...Не *го* знам точно какво е *то*, но имам чувството, че е силно като ток, който може да ме убие, ако го бутна с мокри ръце! Заглавието на книгата „ТИ и АЗ“ е с главни букви. Буквите на подзаглавието са малки, но кръгли и черни като бълхи, насмукани с кръв: *всичко за сексуалните отношения.* Господи, корицата как ли издържа тежестта им?

Боях се да не би маминка да намери книгата. Скрих я в сламената възглавница върху моето легло, безобидно облегната до стената. Разпорих единия ѝ шев, пъхнах там книгата и пак го заших, но така хитро, че лесно да вадя конеца. И си легнах да спя. След малко влезе маминка, каза ми „Лека нощ!“ и изгаси.

Лежа в тъмното с отворени очи. Зад прозореца клоните на стария орех протягат стръвно кокалести ръце към мен. Жаби крякат. От време на време стъпки под прозореца, ту твърди и отсечени, ту тътрузещи се. От кръчмата, която отдавна вече не е дядова собственост, долита мъжка гълчава. Затварям очи. Върху червения екран на склопените ми клепачи изгрява огромна прожекция: черно-бялата схема на мъжкия полов орган! Огромна като плаката на входа на текезесето, зовящ кооператорите за незабавно преизпълнение на петгодишния план. С изрисувани стрелки по него и подробни ръкописни обяснения! Става ми горещо. Лошата ми съвест се шмугва под чаршафа, затваря очи, затулва уши с ръце: Боже мой, значи така изглежда баща ми! Нищо чудно, че никога не ми се е показвал, и аз никому не бих се показала, ако ми висеше такова нещо отпред!

7 кг лайка, списък от 22 книги за три месеца, че и пуяка и пуйката...

Всяко нещо си беше важно, но най-неотложното беше да дочета до край „ТИ и АЗ“, пък да става каквото ще! Великото мълчание на възрастните, съществото на *Това*-то и на Студената война... Аз бях тази, която трябваше да просвети неведующите ..., да, само да я прочета до края..., само да я прочета..., всички от моя клас..., няма кой .... само аз, саaамо....

....

През нощта пак бях Зоя Космодемянская. Фашистите намериха „ТИ и АЗ“ в сламената възглавница и ми вадиха зъбите един по един без упойка. После ми драха кожата и си правиха от нея абажур за настолна лампа. Накрая опънаха над леглото ми плаката с мъжкия полов орган и ме питаха: „Вие вече *таковахте* ли се?“ Аз отговорих, че вече съм се *таковала* и те ме изведоха навън. Минахме покрай кака Донка: „Хайл!“ А тя търти подире ми с мокра коса и се опита да ми пъхне в ръката един калъп сапун: „Вземай, че в концентрационния лагер няма нищо за ядене!“ Цяла нощ се мъчих да изпълня задачата, която сама си бях поставила: да мълча и никого да не издам, да изтърпя фашистките мъчения, да бъда пример за идващите поколения, да си заслужа паметник и да победя в Студената война.

На сутринта се събудих и се разочаровах, че всичко е било само сън. Завиждах на Зоя Космодемянская, разчитах само още на Студената война. Сигурно ми беше съдено да се докажа с участието си в нея, а може би и с лайката? Не, с бране на лайка не се става герой. Да си приказва дружинният колкото си ще и да ми набива в главата, че да преизпълниш нормата е геройство! Бабини деветинини! Вместо геройска смърт на фронта или по време на партизанска война, нá ти война по радиото! Вместо нелегална борба – бране на лайка! Да, открито завиждах на Зоя и на Митко Палаузов, най-малкият български партизанин в антифашистката борба, завиждах им за героичното им детство и исках да умра за свободата, да спечеля безсмъртие, но просто не умирах. Дори на сън не умирах. Само се мъчех с мисълта за ненабраната лайка и непрочетените книги и си търсех всякакви други занимания. Мечтаех си, спомнях си разни неща.

Вакла, нашата овца, ни роди агънце. Едно такова черничко, красивичко. Въпреки че беше едва февруари, маминка ми сподели, че му е *дошло времето*. Маминка вероятно смяташе, че знам как се е появило *там,* в корема ѝ. Но Вакла никога не беше напускала нито двора ни, нито обора. Значи сигурно *тая работа* при овцете ставаше не както при пуйките и кокошките, които снасяха яйца и ги люпеха. Мара, моята първа приятелка и съученичка ми отговори, че съм глупава:

– Аз ги знам *тия работи*, Мило, нали имаме три овце и цели четири агнета!

И аз знаех, че ги знае.

– Може даже дядо ти да е закарал Вакла през нощта с каруцата при някой мъжкар...

– При кой мъж, ма Маро?

Мара се възмути на незнанието ми:

– Стига, бе, Мило! Не при мъж, а при мъжкар, при някой овен разбира се! Ама че си и ти! Той я е възкачил и...забременяла. Както жените забременяват.

Тя точно така каза, *възкачил*, сякаш Вакла беше някоя планина или връх. И допълни:

– Или пък Вакла е била трудна още като я е купил.

Последният вариант ми си стори много по-реалистичен.

Та в една късна февруарска вечер както си лежах в леглото зад маминкиния креват, в който хъркаше дядо, чух ги двамата да си шепнат посред нощ и да се приготвят за *нещо*:

– Тихо, бе, Иване, че ще събудим детето!

Детето скокна от леглото разтреперано от глава до пети и извика:

– И аз идвам с вас!

Дядо ме изгледа сърдито и ми скръцна със зъби:

– Ти оставаш тук и чакаш! – заповяда ми той, грабна кофата с горещата вода от печката и тръшна вратата след себе си.

Изплаших се до смърт.

– Какво да чакам, ма маминке?

Маминка ме придърпа съм себе си, целуна ме и пак ме пусна:

– Ти само стой тука и чакай! Като се *намери*, ще ти *го* покажа и ще си поиграеш с *него*.

– Кажи, ма маминке, *какво*...кой ще ѝ го намери?

Тя ми погледна тревожно:

– Наистина трябва да бързам, Мило, че дядо ти ще ме гълчи! – оправда се тя, метна си вълнения шал на главата, грабна едно старо одеало от леглото и хукна навън.

Имах чувството, че съм вдигнала температура, така треперех от страх и вълнение. Май че бях на път да открия някаква ужасна тайна. Да седя тук и да чакам ли? В никой случай! Нахлузих си ботушите на бос крак, облякох маминкината жилетка, сложих някаква ушанка на главата си и хукнах и аз към обора. Силен порив на вятъра изсипа върху главата ми цяла лавина сняг. Стиснах устни, приближих се до обора, в който горяха две газови лампи, но не посмях да вляза. Притиснах лице към процепа между две дъски... Пред очите ми се разигра невероятна сцена: маминка и дядо се бореха с Вакла! Майчице мила, какво правеха с нея?! Изведнаж чух гальовния глас на маминка:

– Давай, Вакло, давай момичето ми! Още малко, още мъъъничко... ха така, мнооого добре...харно, хааарно...

Дядо неочаквано смъкна лампата от гредата и я сложи на земята. Аз автоматично коленичих в снега, притиснах лицето си към други две разклатени дъски и отправих поглед към светлинния кръг, и какво видях?! Ужасих се. Ръката на маминка дърпаше Вакла с все сила за опашката, а другата ѝ ръка разтриваше огромния ѝ корем. Дядо пък държеше животното някак си за краката и подканяше ту овцата, ту маминка:

– Ади ма, ади де!

И изведнаж под кървавата овча опашка се подаде главицата на едно агънце. Захапах си юмрука да не извикам и разбрах, че не сънувам, а от тръбуха на овцата се плъзна цялото агънце, покрито с кръв и слуз, и се свлече в кръга на светлината. Маминка и дядо се зарадваха като деца, Вакла се извърна и нежно заоблизва рожбата си с грапавия си език... Сетих се, че ми беше забранено да бъда тук, стори ми се, че ще замръзна. Станах, тръгнах срещу снега и вятъра, нямах сили да затворя уста. Поне да беше спряло да вали... Пътят към собата ми се стори безкраен. Поне да беше спряло да вали... И ревнах неистово, не плачех, а ревях с всички сили в тъмното и снежното, паднах в снега, исках да умра, но не умрях... Маминка дотича, хвана ме за ръка и всичко около мен изчезна. Като се събудих бях болна, имах температура и в устата ми горчеше. А на пода до мен, завито в старото одеало, се гушеше агънцето на Вакла, едно такова черничко, чистичко, с астраганена козинка – да видиш, да не вярваш!

Маминка ми даде да изпия един страшно горчив прах, който на всичко отгоре и лепнеше ужасно по небцето и езика ми.

– Търпи, булка, за...здраве! – нареди ми моята лечителка и чак като го глътнах ми разреши да помилвам агънцето.

И пак заспах. Две седмици боледувах.

– Кога ще ни дойдат на гости майка и татко, ма маминке? – питах всеки ден, а тя се навеждаше над мен и ми отговаряше все едно и също:

– Няма как да си дойдат, чедо, снегът е завеял и шосето, и железопътната линия в нашия окръг... Дунавът е замръзнал, по леда се разхождат вълците от Румънско... Нападнали са човек и дете на кея посред бял ден. И то в града! Ще потърпиш, няма как!

И ме накара да ѝ обещая, че няма да им казвам, че съм била болна. Когато снегът се стопи и те пак си дойдат.

....

Съседките ни всяка вечер се събираха пред нас. Някои от тях сядаха на тротоара, други на пейката. Предяха, бродираха, плетяха и разплитаха, шиеха. Махаха костилките на череши, по-късно и на сливи, разменяха готварски рецепти, организираха сватби. И през цялото време ни държаха под око, нас, децата. Гледаха ни как се крием във входовете на къщите, как си шушукаме, как се гоним и как продължаваме деня почти до среднощ, нали беше ваканция!

Накрай селския мегдан, пред къщата на Мита Манева се събираха бригадирите, планували какво да сеят по нивите, дърпаха се за грешно записани трудодни и се разделяха, подканвайки се да напомнят на всички останали за събранието на Отечествения фронт. Бавно-бавно потъмняваха работните им дрехи, в сумрака се долавяха само движенията им, силуетите им се врязваха черни в небето, а от време на време лицата им лумваха от огънчетата на цигарите им. Тръгваха си, мегданът опустяваше, озвучен от

песента на щурците. Заедно с тях зацвърчаваха и звездите и потреперваха от цвърчене, даже загубваха равновесие от многото пеене и падаха в коритото на чешмата. Конете се завръщаха от паша, завръщаха се и овцете, и жените от 7-ма бригада. А бялото на очите им и на забрадките им обезпокояваше тъмносинята вечер и бригадирите, тръгнали да се прибират по домовете си.

В къщи следвах маминка от стая в стая, не я оставях на мира:

– Знаят ли моите родители, че трябва да бера 7 кг лайка, за да си получа новите учебници през септември, ма маминке?

– Че аз от де да знам, ти каза ли им? – отговаря тя и зелените ѝ очи святкат малко опасно и чуждо.

– Аз не съм им казвала, ама ти....

Тя само нарежда сурови чушки върху жарта и мълчи. По тях се образуват мехури, кожата им изгаря, почернява и се пука, сокът им капе върху въглените и цвърчи, мирише апетитно. Маминка хваща горещите чушки с голи ръце, бързо ги обръща.

– Ти по-добре не пипай, Мило, ще се изгориш! А за лайката няма какво да им разправяш на тях, майка ти и татко ти само ще се разтревожат, пък и няма как да ти помогнат...

Ръката ѝ обръща пиперките върху жарта. Боя се от огъня. От жарта лумва от време на време по някой пламък и облизва ръката на маминка. Ръката на майка ми никога не би издържала на огъня. Под напора на горещината кожата на първата пиперка се пуква, то отеква като малък изстрел в нощта.

– Добре, де, като си дойдат няма да им казвам , че съм била болна...

С времето станах истински дипломат. Научих се да степенувам: мълчание, премълчаване, лъжа.... Нагаждах се на всяка ситуация, незабелязано пусках корени в този магически триъгълник и се оправях майсторски с неискреността на възрастните. И през цялото си детство успешно продължавах да се самоубеждавам, че съм честен човек. Станах съюзничка на маминка под лозунга *да не тревожим майка и татко!* И така, тя им премълчаваше всички мои детски болести и им ги споменаваше между другото едва след като бяха отминали. А сизифовият камък на лошата ми съвест, който тиках пред себе си, натежаваше с времето. Маминка мълчеше и премълчаваше:

– Не бива да лъжем, това даже господ Бог го е повелил, но не е казал, че не бива да мълчим, нали така, чедо?

Не, тя не искаше да лъже, но премълчаваше пред родителите ми всичко, което би развалило представата им за нашия хармоничен селски живот: пиянските оргии на дядо в одържавената му след 9-ти септември 1944 г. кръчма, побоищата, на които я подлагаше и в мое присъствие, караниците им за пари и как го кълнеше и проклинаше, когато ѝ отказваше стотинки за хляб... Маминка никога не беше разполагала със свои пари. Молеше му се за всяка стотинка, дори за сол и захар. Дядо редовно пропиваше всичко. После се пръждосваше, спеше със седмици на полето при трактора си, който също отдавна вече не беше негова собственост, не пиеше със седмици и се правеше

на селскостопански ударник. Пътуваше с влака за Девня, близо до Варна, където работеше като монтьор на селскостопански машини, ненадейно се връщаше и ни носеше подарък – филе от делфин, черно, сушено и оваляно в червен пипер или копър.

– Яжте, де, нагъвайте! Че да видите що се зове *деликатес*, *де-ли-ка-тес*! Това го има само веднаж в годината. Доде не са го забранили...

На следващата година нямаше вече делфинено филе. Дядо започна да носи мушмули, които растяха по брега на морето. Караше ни да ги разстиламе върху вестници в другата стая. Минаваше седмица и те омекваха. Ядях ги предимно аз. Обожавах сладкия им вкус с лек дъх на ферментирало, смучех ги и плюех семките и дебелата им кожа, облизвах си пръстите и ми се искаше никога да не се свършат. В такива моменти обичах дядо.

Ние с маминка винаги и във всичко бяхме съюзнички. Аз усърдно се упражнявах в мълчание, а премълчаването идваше от самосебе си. С любопитство регистрирах с каква лекота и безгрижие маминка преминаваше от премълчаването към лъжата. Аз никога не се съмнявах в нейната обич и в правотата ѝ.

Само понякога нещо в мен не издържаше и искаше да се скъса. Някой вътре в мен ми нанасяше удари по слънчевото сплетение и аз се стараех да не се давам на тази болка. А родителите ми никога не питаха дали не е станало нещо лошо в тяхно отсъствие. Питаха само за хубави неща и получаваха само хубави отговори.

Татко реже прозирно-тънки парченца луканка, за която направо умирам. Всички сме седнали навън под асмата. Топла лятна вечер. Дядо е напълнил чашките с ракия, татко чевръсто пъхва две парченца луканка в устата си и пита:

– Е, как беше миналата седмица?

Миналата седмица значи рожденният ден на дядо Илия, братът на маминка.

– Много беше хубаво – казва маминка.

– Наистина беше хубаво – потвърждавам аз и виждам дядо пиян, с кървясали очи, как вади нож и го размахва пред очите на зет си.

– Много хубаво си празнувахме! – повтаря маминка, подреждайки доматите, краставиците и лука, едро нарязани, върху голямата продълговата чиния, а псувнята на дядо „Мамка виий!“ още ечи в съзнанието ми. Споменът за забития в масата нож пред побледнелия от ужас рожденник ми свива стомаха. Маминка разчупва още горещата содена питка. – Много хубав рожден ден му направихме на моя брат!

– Много хубав... – повтарям аз спокойно като нея и още не зная коя бе причината за този ужас, за яростта на дядо. Сигурно пак са били виновни *червените задници,* както ги нарича той в псувните си, т.е. комунистите.

Нещо в мен натежава и ме дърпа надолу към земята, нещо в мен напира да се скъса и да освободи един мой онемял вик, но не успява. Само лошата ми съвест си затуля ушите с ръце и се скрива под масата. Аз я сритвам незабелязяно и продължавам:

– Всичко си беше много хубаво, само баба Минка, жената на дядо Илия, беше сложила много лют пипер на гозбата, нали я знаете колко люто готви...

….

Живеех от тригодишна възраст при маминка, майката на майка ми, и при дядо ми Иван, алкохолика. Както я имаше и *другата стая,* така си имах и *другата баба,* майката на татко, която посещавах през лятната ваканция. Обичах дядо Коста, *другия си дядо* повече от пияния си дядо Иван, защото дядо Коста много четеше и разказваше за Америка, знаеше американски, не пиеше и не биеше. Пък и имаше там *една работа,* свързана с гъбите, която се бе случила като бях на гости у тях, която ревниво пазех в тайна, и не бях споделила даже с приятелката си Мара...

– Не бих я разказала никому, даже фашистите да ме вържат за някой електрически стол! – съобщавах ѝ аз от време на време, а Мара ми се подсмихваше ехидно и питаше:

– Че защо тогава говориш, кат няма да ми говориш? Ам чи тъй, де!

И аз млъквах.

Тази работа се случи с мен през първата ми лятна ваканция, когато бях на гости за три седмици при *другите* баба и дядо. Съседката им, младата и хубава кака Величка, ме покани на вечеря у тях и каза:

– Ако искаш, можеш и да спиш при мене, Мила.

Бях на седем години, бях безкрайно щастлива, все едно че щях да спя при майка! Кака Величка беше много красива млада жена с бяла кожа, черна кърдава коса и черни очи и наистина много приличаше на майка: и жестовете ѝ, и говора ѝ, и тъмната ѝ бухнала коса... Само очите ѝ бяха други – черни. Майкините очи бяха лъчезарни като пчелен мед. Тази вечер си представях, че съседката ни е майка ми, която не бях виждала от месец. Бях готова да правя всичко, каквото ми кажеше кака Величка. Исках само едно: да бъда послушна и щастлива.

Кака Величка беше истинска кокона. Как само му придиряше при слагането на масата! Бяла покривка, по една голяма плоска чиния на всеки, а върху нея порцеланова купичка за супа. Какво разточителство! Тя явно имаше много време за миене на чинии. У маминкини на масата винаги имаше мушама. У майкини в града така се редеше масата само в неделя. През останалото време набързо се постилаше вестник. Хартията поемаше капките супа и яхния, събираше трохите хляб. Покривката под нея оставаше чиста, след като се махнеше вестника, който, смачкан на топка, отиваше в кофата за смет. А тази бяла покривка тук посред седмицата, многото чинии, ножове, вилици и лъжици за малкото ядене.... Каква разлика от котелките с храна , които родителите ми носеха ежедневно от столовете на гимназиите, в които преподаваха физическо възпитание и трудово обучение!

Много ми се искаше да попитам кака Величка какво работи, каква професия има, но някак си не успявах. Тя съвсем се различаваше както от

селянките с почернялата им от слънцето на дългия ред груба кожа така и от гражданките с припряните им, угрижени погледи и вечното им бързане и подтичване. Кака Величка излъчваше един вид царственост със спокойните си движения и с погледа си, който като че ли казваше: „Аз имам мнооого време!“

Уж не исках да я питам за работата ѝ, ама се престраших и я попитах.

– Аз съм това, което виждаш тук, момиченцето ми! – отговори тя и описа щедра дъга с ръката си. Движението ѝ обхвана не само всекидневната със саксиите цветя по прозорците, витата стълба и плетените на една кука покривчици по маси и скринове, а и цялата къща, че и градината около нея, и целия двор. – Аз съм домакиня, това съм аз! – усмихна ми се тя и кръглите ѝ рамене потръпнаха, сякаш мравки бяха полазили по гърба ѝ.

Думата *домакиня* винаги предизвикваше в мен чувство на неудобство и свян, даже не смеех да я произнеса.

– Ти да не би да се казваш така, защото все си седиш у дома си, ма како Величке? *Дома-киня*?

Тя весело се плесна с ръце по бедрата също като селянките, когато се радваха или бяха изненадани от нещо, и чувството ми за неудобство веднага изчезна.

– Ах, Мила, а ти знаеш ли колко работа има в едно домакинство като нашето? Да вземем например само миенето на чинии. Та ние сме четирима души в къщи! – и тя ми сипа черпак супа.

А на забележката ми:

– Ама я виж колко много чинии си сложила, как няма да има много да миеш! – тя само се усмихна и ми подаде къшей хляб.

– Дай си чинията да опиташ от гъбената яхния, Мила! Свекъра ги набра тази сутрин..

Сами сме в къщата. Сенките в просторната всекидневна се източват и удължават. Стените засияват в привечерно-червено. Слънцето се пръска от красота и сладост зад короната на старата череша и обсипва небето с тъмночервени облаци. Майка ми, която от седмици не съм виждала, защото е на лагер с пионерите, витае някъде около мен. Кака Величка ми подава ръка, най-после! Изкачваме се бавно по витата стълба към спалнята. През пролуките на парапета наблюдавам как сенките на цветята в саксиите се сливат със сенките на високите облегалки на столовете – ето я нощта.

Кака Величка светна само една малка лампичка, махна покривката от леглото и започна да се съблича. Стана ми неудобно заради разголената ѝ гръд, но не отвърнах очи и установих, че гърдите ѝ почти нямаха зърна. Гърдите на майка ми бяха други. Зърната им бяха големи и кафяви. Знаех, че съм била кърмена до дванайстия месец. Кака Величка нямаше деца. Пък може би и гърдите на майка някога да са били като нейните... В тази бяла нощница и с дългите си до раменете черни коси младата жена приличаше едновременно на мама и на Снежанка. Потръпнах от студ и бързо се мушнах в чистите, хладни чаршафи, легнах настрана, далече от нея, за да не я докосна и да не разваля това вълшебство. Но тя ме прегърна, притисна ме

до себе си и ме целуна по челото:

– Лека нощ, мъничка моя!

И аз потъпах в уханието ѝ и веднага заспах.

Потъвам в море от нежна кожа и равномерно дишане. Виждам морето и гладката му повърхност. Лежа върху един невидим въздушен дюшек и се люшкам леко върху зелената вода. Спя. Гледам как повърхността на водата се сбръчква, приближат вълни и обръщат дюшека, падам. Усещам вълната вътре в себе си въпреки че я виждам как се извисява над мен и иска да ме погълне. Губя равновесие, давя се. Главата ужасто ме боли, викам, събуждам се и повръщам върху възглавницата.

Кака Величка скочи, хвана ме за раменете и завика:

– Гъбите, гъбите! Господи Боже, прости ми! Гъбите са виновни...

Затреперах цялата, а тя започна да ме заклина:

– Сакън, да не казваш на никого, детенце, обещай ми, че никога никому...!

Лошо ми беше, зъбите ми тракаха, тресеше ме.

– Закълни се в майка си, чуваш ли ме, Мила, това е тайна!

А мен зъбите ми продължаваха да тракат, повръщах непрестанно докато до смърт се изтощих. Чак тогава спрях и се отпуснах на възглавницата със затворени очи. Когато ги отворих, кака Величка ми правеше масаж с мокра ленена кърпа. Тя бързо ме прекръсти, прекръсти и себе си, а аз се изчервих от срам, защото нямах нищо общо с господа Бога и прошепнах:

– Аз на никого няма да кажа за гъбите, кълна се!

Чак по-късно ме хвана страх. Днес знам, че не беше страх от смъртта. Страхувах се да не умра за тоз дет духа, както казваше маминка, а не за нещо велико, например за свободата.

….

Когато ставаше дума за дядо, никога не бях на ясно със себе си. Обичах ли този човек? Защо се съмнявах в обичта си към него? Дали защото пиеше? Или защото псуваше комунистите и чакаше да дойдат американците? Защото биеше маминка, когато кажеше добра дума за *сегашните* и когато го молеше да ѝ даде пари за сол ли? Как можех да обичам човек с кръвясали от ярост очи, който смяташе не само дружинния, а и всички учители за побъркани? Едно знаех със сигурност – такива като него имаше само още двама в селото. А те бяха попът и мъжът на баба Пена, приятелката на майка ми. Викаха им тримата Ивановци.

Дядо беше трезвен или *тавряз*, както казваше маминка, само когато излизаше с трактора или с комбайна на кооперативния блок. И когато през зимата ходеше по хорските къщи да им коли прасетата. Тези мисли ми минаваха през главата в един горещ следобед, когато все се озъртах, търсейки да открия *онова*, което си оставаше тайна за мен и все ме електризираше въпреки четенето на „ТИ и АЗ“, въпреки душевния ми ангажимент за моите героини Райна Княгиня и Зоя Космодемянская. Каква горещина! Облизвам

си горната устна: солено. Мечтая за зимата. Виждам дядо Иван, седнал до печката, как си изува мокрите вълнени чорапи и ги простира да съхнат върху чайника с горещата вода. Как нарежда ябълкови обелки и ги чака да замиришат на печено, как наблюдава маминка докато му готви пилешка чорба или бял боб... Чувам го да ѝ се кара:

– Тури, ма, Вице, налей още вода, ко са кръсканиш, ма! Наливай, ти думам! – и никога не пропуска възможност да се фука с осакатения си показалец:

– Ти в казармата ли са научи да сърбаш буламач, а?

– Аз дан съм луд да ходя войник, ма, да ма разиграват и да ма командват разни там простаци кат ефрейтори и тям подобни! Пък и щях да си разваля алъш-вериша, ако бях заминал...

Дядо се гордее със себе си и с всичко, което е притежавал преди Девети: една трета от всичката земя на селото, кръчмата, комбайна и трактора, и единствения в целия окръг дарак.

– Ехее, как приждаха хората отвсъде да си влачат вълната и памука на дарака ни, Мило, ех, какъв алъш-вериш правехме!

За миг дядо забравя за какво говори. Цялата ни кухня ухае на боб и месо, на чубрица, евтин тютюн и на неговата пот. Той като на сън взема чайника и полива гореща вода върху тухлата, която винаги се топли на печката. Водата изсъсква, вдига пара и той се отърсва от мислите си, а сенките на скромните стари мебели и предмети в кухнята се сливат с тъмнината на падащата вечер.

– Видиш ли, чедо, дядо ти винаги е бил опозиционер – и тогава, и сега...

Дядо пак започва да разказва и разказвайки, се подмладява. Пак е буйният младеж на име Иван Лумбурчето, дето много *лумбурка,* значи вдига врява, щото е пиян. И 18-годишният чернокос перчемлия с дръзките черни очички, богаташкият син Иван Дюлгеров. Ето го, влиза в хамбара, където е разположен даракът, с бутилка сливова под мишница. Налива си половин водна чаша с ракия, поставя я на пейката, отваря капака. Стоманените зъби на машината бляскат хищно в полумрака, сякаш ехидно се смеят, и нещо ме задушава, премалява ми, защото вече знам какво следва! Младият Иван Лумбурчето пъха показалеца на дясната си ръка между зъбците на дарака, а той винаги е гладен...

Със съскането на горещата вода върху тухлата на печката дядо пак се завръща от миналото, намигва ми и ми показва саморъчно осакатения показалец на дясната си ръка, с който тогава искали да го накарат да стреля като войник. Изпил наведнъж всичката ракия в шишето той и пъхнал кървавия си показалец в чашата с остатъка от ракията, и хукнал при маминка, която готвела в пещника. И извикал:

– Да имат да земат! Мене ли ша тикат в казармата? Никога!

Маминка долива гореща вода на яденето и го мъмри:

– Я стига си плашил детето, бе, хвалипръцко! И стига си говорил по селски! Нали Мила трябва да се научи правилно да приказва!

Дядо я стрелва зверски с поглед, грабва шепа сол от гаванката до чай-

ника и я сипва в чорбата, но съзнавайки, че я е пресолил и сам ще я сърба, долива бързо с горещата вода и продължава да гълчи:

– Как не можах да та науча аз тебе да готвиш, ма жено, трийси години не можах да та науча! Наливай вода, ма, да има много чорба, ко са късканиш!

Това беше началото на една кавга, която обикновено свършваше с това, че дядо се утешаваше с някоя друга чашка и, съответно подготвен, се отправяше към кръчмата.

Но извикаха ли го да коли някое прасе, беше непоколебим. Винаги отиваше тавряз, без да е бутнал ни капка алкохол. Разплащаха му се с прясно месо. Цели два месеца, от Нова година до края на февруари редовно ядяхме месо. Най-малко два пъти в седмицата. Нямаше нищо по-вкусно на света от печеното свинско! Ако останеше на мене, всеки ден щях да ям месо. Но годините бяха бедни и постни.

Минавам през селото. Пак е лято. Пак мисля за дядо. И за възхитителната игра на годишните времена в съзнанието ми. Имам чувството, че съм всесилна. Трябва само да затворя очи, за да дойде зимата, да удължа времето или да си го скъся. Каква безкрайна свобода, какво вълшебство в главата ми, да, аз всичко мога да сътворя и да причиня сама! Мисля си за моя дядо Иван, при когото живеем с маминка.

Зима е. Едва вървя по снежните улици на нашето село, пробивам си път по пъртината. Само главната улица и мегданът са разринати. Страшно ми е, особено в неделя. Тогава се колят прасетата. Поне две-три животни наведнаж квичат сърцераздирателно, виковете им ечат от всички страни, а кръвта ми замръзва в жилите. Пробождат го с нож, горкото прасе, и колкото по-несръчен е касапинът, толкова по-дълго са мъките на жертвата. Гордея се с дядо. Когато той коли, няма безкрайно сърцераздирателно квичене. Едно бодване с касапския нож под ухото на Прасчо, точно в артерията на врата... и животното се преселва в рая.

Нашето прасе още не знае, че ще го колят. Сервират му за последен път гаванка с накиснати във вода корички хляб и обелки от зеленчуци. То грухти доволно, мляска и весело си върти опашчицата. Въздухът звъни от студ, палят огън близо до дръвника, пламъците захапват снежната покривка. Ето ги, заобикалят стария орех, все мъже – помощниците на дядо. А той, башкасапинът, облечен в старата си карирана в червено и черно вълнена шуба и с каскет на главата, опипва любвеобвилно двата огромни ножа, усмихва се доволно – добре са наточени. После плюе в снега и го размазва с ботуша си. Аверите му, в кръг около него, и те плюят в снега и го размазват... Побягвам, държейки ушите си с ръце, но не съм достатъчно бърза. Маминка ме настига, дърпа главата ми към корема си и ми затулва и тя ушите с престилката си. Аз пищя по-силно от прасето, неговото квичене се дави в моя писък. Маминка ме бута по стъпалата нагоре, влизаме в другата стая. Тя вади шише ракия изпод кревата, успокоява ме:

– Ще ти мине, чедо, а после ще ти е много вкусно! – и тича с шишето навън.

Поглеждам през прозореца. Излизам от стаята. Слизам бавно по замръз-

налите стъпала. Снегът на двора е отъпкан, опръскан с кръв. Един огромен, тъмночервен кръг, в средата на който става все по-тъмно и разкаляно, все по-тъмно, докато почернее. Точно там лежи с прерязано гърло и раззината муцуна нашето прасе. Снегът мирише на кръв и пърлена козина. Касапинът и аверите му стоят в кръг около жертвата си доволни, с кални кървави ботуши в снега, с чашка греяна ракия в едната и парченце пърлена кожичка от дупето на прасето в другата ръка:

Дядо ми подава едно парченце:

– Вземай, какво се чудиш? Яж, де! Те това се казва *де-ли-ка-тес*!

И аз ям. Вкусът му е на нещо едновременно пържено и пушено. Само че дъвчейки избягвам да гледам закланото ни прасе, което лежи още топло в снега само на крачка от мен.

….

Дълго е лятото. Всяка история си е дълга. И в началото на всяка една има нещо конкретно, което може да се види и докосне: едно детско кутре, един осакатен показалец, една машинка за търсене на злато, едно копче, дори едно пияно пиле!

Ето я например *златната ракла* – така наричаме маминкиния сватбен сандък. Тя стои в другата стая. Доближавайки се до нея, всеки път малко ме дострашава. Обкована е с фина синьо-зелено-златна тенекия. На капака отгоре се пъчат два пауна с разперени крила и опашки. През оберлика нахлува слънчев лъч, оплита се в шарките на едно от кръглите очи на пауновата опашка и всичките пера заблестяват. Ослепяват ме и аз усещам някаква магическа сила, която прониква от глъбините на раклата, макар че е затворена. Нямам сили да ѝ се противопоставя. Маминка замечтано милва пауните.

– Теб да не би да те е страх, ма Мило?

И аз като нея прокарвам пръсти по капака:

– Щрак! – обажда се дрезгавият глас на ръждясалата ключалка и маминкините ръце внимателно вдигат капака.

Поемам си дълбоко дъх, мирише на нафталин. Маминка вади от раклата една от години необличана северняшка носия. Черната вълнена плисирана пола, дето ѝ викат *карлянка*, пада тежко и гиздаво стърчи отзад върху бялата, бродирана в червено и черно ленена риза. Прокарвам развълнувано пръсти по престилката, дето се връзва отпред, опипвам грубия червен и саморъчно тъкан плат:

– Че ти как мислиш, чедо? – казва тя и мери ленената риза на кръста си, слага я върху не чак толкоз чистата си кухненска престилка. – Зиме и лете, все туй то! Имахме си по две плисета, карлянки де. Сменяхме само ризите и ги перяхме, преобличахме се да не миришем!

Иска ми се да я попитам: „А как бяхте с кюлотите?“, но маминка ме преварва, вече ми е прочела мислите:

– През лятото, в горещината, ходехме под ризите без гащи...

– А как пикаехте, ма маминке? То с тази карлянка малко трудна работа...

– Прави пикаехме – де на пътя, де на нивата, де на двора... Ууу, засрáми ме на стари години, ма Мило! Стига толкоз, де, не прекалявай с питането! Ама ти май забрави защо сме отворили раклата, а? Не щеш ли да видиш най-красивото копче на света?

Ето го и палтото – по-красиво отколкото си го представях! Знаех го само от разказа на маминка за Първомайската манифестация малко след Девети, заради участието на майка ми в нея, дядо още малко да я убие от бой... И ето, представям си я като младо и страшно красиво момиче с дебели махагонени плитки и кръшна снага, с напета походка и ослепително бяла усмивка, рамо до рамо с бивши ремсисти, как марширува заедно с *Червените*, докато другите Червени изнасят от къщата му всичко негово, което вече е *одържавено* и е собственост на държавата и на народа: дарака, кръчмата, трактора и комбайна... Че и всичката земя, нивите и ливадите, всичко! Дядо е обеднял, унизен и *разкулачен*. Свършено е с него. А голямата му дъщеря, активистката, красива като капка, пее *Интернационала* и марширува заедно с враговете му! Няма да се пропие, ли? Няма, защото вече си е алкохолик от ранна детска възраст, но това е друга история.

Неговата Миша, първородната, хич не прилича на девойка от работническата класа, особено с това зелено вълнено модно палто, с това вълшебно палто, което скрива изтърканата ѝ стара пола. Някой от публиката, застанала в шпалир на шосето, я сочи и вика:

– Я глей, бе, американката! Чак от Америка дошла да марширува с нас!

– Каква ти американка, бе бате! То туй дъщерята на Иван Лумбурчето, не видиш ли? Той нали има сестра в Америка, в Ла Кавана...

Разглеждам това палто внимателно, възхищавам му се, искам да бъда майка ми на деветнайсет, искам да бъда членка на РМС, да бъда героинята, която знае, че баща ѝ ще я пребие от бой, дори ще я убие, защото на 1-ви май е маршировала редом с Червените и е пяла Интернационала... Но ето го и копчето, най-красивото копче на света, копчето на нейното палто! Голямо е почти колкото дланта ми. Прозрачно е, оформено като разцъфнал цвят, сякаш поръбено с черно. Оливенозеленото на плата прозира през него и го оцветява.

Маминка внимателна го полага обратно в раклата.

– Ще ти направим от него великолепно палто, чедо, както преди години съм шила поли за дъщерите си от дядовите ти панталони...

Да, иска ми се и аз да нося палтото, искам и след мен да се обръщат хората, искам да пея Интернационала с цяло гърло! Но каквото и да сторя, в живота ми няма нищо героично. Даже дядо не ме чака в къщи да ме убие след манифестацията, примирил се е с комунистите и с новия живот. А как ми се ще да бъда Зоя Космодемянская, Райна Княгиня или поне майка ми, макар че никога не е била член на РМС! Искам да умра за свободата елегантна, облечена с американското палто.

– Маминке, а какво направи дядо като му казаха, че майка ми е на

манифестацията? Уби ли я?

– И таз хубава! Ако я беше убил, тебе щеше ли да те има?! – отвръща тя и хлопва силно капака на златната ракла, затваряйки я. – Ами какво направи?...

– Ами...Взе си чукалата и отиде да се напорка в кръчмата от протест към Първи май. На другия ден го намериха под една от масите, а Миша, майка ти, де, вече беше заминала в града. Боже, какви времена бяха!

....

Вятърът вихреше облачета прах пред селската библиотека. Сградата се намираше на кръстопътя. Само две-три стъпала деляха читалнята от улицата. Там беше здрачно, прохладно и тихо. Нямаше друго такова място в нашето село, най-обичах библиотеката! В ляво от входа – дългата маса с вестниците и списанията. Дядо твърдеше, че от тях няма файда, защото всичките приказват едно и също.

В дясно от входа на моята светая светих ме чакаха детските книги и юношеската литература. По средата, свързвайки двете дълги маси, се кипреше бюрото на библиотекаря. Бате Стефан беше човекът с най-финото и интелигентно лице в цялото ни село, с високо, безкрайно високо чело и красиви ръце с дълги бледи пръсти, които разгръщаха книгите внимателно, държаха ги нежно сякаш бяха малки бебета. Зад бюрото му, зад гърба му започваше неизвестното: книги на чужди езици, техническа и медицинска литература, книги само за възрастни... Сигурно и „ТИ и АЗ“ се подвизаваше сред тях.

Влизам тихо, приближавам се. Бате Стефан вдига глава:

– Ти пак ли всичко изчете, Мила? – и ми се усмихва.

Подавам му списъка със задължителното лятно четиво:

– Тези, дето съм ги отбелязала със звездичките, вече съм ги чела, бате Стефане... – казвам аз на висок глас и се озъртам с чувството, че съм попречила някому.

Бате Стефан става, изчезва нанякъде е се връща след малко с три от книгите. Той ги слага на бюрото си пред мене и ги отбелязва в списъка ми със звездичка, не само тях, а и още две.

– Няма нужда да четеш три книги за Митко Палаузов! Една книга за партизанския му живот, за борбата му против фашизма и за геройската му смърт ти стига! – И се навежда заговорнически към мен, а аз по погледа му познавам, че следва нещо вълнуващо. – А това тук ще прочетеш чак след задължителните! За награда.

– „Ев-ге-ни-я Гран-де“ – сричам аз и ме обхваща невероятна възбуда при вида на мустакатия писател и на изтърканата от много пръсти обложка на тази книга.

Бате Стефан се колебае за миг:

– Ти май още не си на дванайсет, а? – Но преди да отговоря, той решително слага романа върху книгите от списъка ми. – Не смятам, че ти давам този роман прекалено рано!

Гордея се с единодушието ни по този тъй важен въпрос и с факта, че този забележителен човек ми дава това съкровище за награда. Благодаря му и хвърлям последен поглед към етажерките с безкрайно многото книги. Благородно му завиждам, че това му е работата: цял ден да седи сред книгите и да им се наслаждава!

– Какво става с краснописа? – пита ме той и аз изтръпвам. – От твоя учител знам, че...

Идва ми като гръм от ясно небе.

– Добре, че ми каза, бате...! Съвсем бях забравила... Аз все за лайката мисля и за тези книги... – възкликвам аз и не знам дали да съм му благодарна или да му се сърдя.

Цяла ваканция трябва красиво да преписваме по пет реда на ден и да пишем датата. Цели три месеца, всеки ден! Учителят ни, другарят Георгиев си е наумил до един да ни направи краснописци. Значи връщайки се от библиотеката не биваше да почна да чета, а трябваше да седна и да си напиша краснописа за всичките четири-пет пропуснати дни и никога повече да не забравям петте реда на ден. И така до края на ваканцията.... Без 7-те кг лайка нямаше да има учебници за новата учебна година, а без 22-те прочетени книги и без 5-те реда краснопис на ден нямаше надежда за добри бележки по български и за мирно съвместно съществуване с другаря-учител! Да чета толкова книги, да пиша краснопис и да бера лайка всеки ден – това ми стигаше за цял живот! А аз имах на разположение само една лятна ваканция.

....

Чувам отдалече блеенето на овцете, звънците им. Толкова ли е късно вече? Привечер. Вятърът поляга покрай бордюра на тротоара и си почива в пепелта. Изморил се е да се вихри по улиците. Селянките вече няма нужда да си придържат полите да не им ги вдигне. Те безгрижно скачат от камиона, който ги изсипва пред фурната като чувал с бъбриви кокошки. Повечето от кооператорките прилежно се нареждат на опашка за хляб, а после си тръгват бавно към вкъщи с мотика на рамо, с кърпа, свлякла се на раменете им, доволни, че работният ден поне за днес е свършил. Сега е часът на завръщането. Някои от тях се отбиват и в детската градина и чак тогава, понесли хляба, мотиката и детето си, се отправят към вкъщи.
И аз минах край фурната и купих един хляб. Отваряйки портата забелязах, че съм изяла почти половината и викнах:

– Маминкеее!

Никой не отговаря. Защо ли не се обажда? Та нали по това време все полива? Да не би пък да се е случило нещо? Сложих книгите и хляба на масата пред пещника и тръгнах по стълбите.

– Маминкеее!

Никакъв отговор. Тя лежи в леглото, а зъбите ѝ тракат. Тресе я. Тръшкам вратата след себе си, тичам, боже, дано не умре! Тичам по улицата покрай цъфнали рози и изплашени гъски, покрай детската градина, покрай църквата,

все надолу по стръмната улица покрай храсти от бъз и френско грозде... Въздухът ми свършва, задушавам се от тичане.

– Боже мили, ако те има..., само да не ми умре! Нека само да оздравее, чуваш ли, господи!

Краката ми отказват, никога не съм могла да бягам, все съм последна, когато се надбягваме, въпреки че майка и татко са спортисти. Сърцето ми ме изпреварва, бие като лудо. Ето го дворът на бабини Пенини.

– Бабо Пенооо! – викам до прегракване.

В двора беше тихо. Между него и улицата се простираше лозето. Затичах се между редовете с грозде, спъвайки се в лозите. Спрях едва на язлата. Баба Пена седеше почти погребана под лавина от чепкана вълна:

– Добре си дошла, чедо! – каза тя разсеяно и продължи да чепка.

Задърпах я за ръкава:

– Ставай, бабо Пено, бързо! Маминка е болна, лежи и умира!

Тя избута чепканото настрана и запита:

– Какво става? Кажи, де!

– Вземай си вендузите и да вървим у дома, на маминка ѝ е зле! Ти нали си половин докторка, ма бабо Пено, нали си ѝ единствената приятелка...

Маминка беше благодарна, че Пена, тази *метла,* както я наричаше тя, дето миткаше из целия комшулук, ѝ носеше новините и клюките от селото. Дядо забраняваше на жена си да ходи по гости. Тя научаваше от баба Пена кого закарали в болницата в града, кому дошли гости от някъде. Мъжът на Пена пък беше адаш и приятел на дядо ми и му викаха дядо Иван Мазния, защото беше дебел. Двамата Ивановци седяха с часове под асмата на дядо Попа, третия Иван, или в кръчмата, бистреха политиката и псуваха комунистите. И тримата адаши бяха ощетени от *червените задници*, така че добре си пасваха.

Баба Пена се задъхва и спира за малко:

– Аз не мога тъй бързо, Мило, чакай да си поема дъх!

Спирам и аз. Тя носи вендузите в престилката си, чашите им хлопат издайнически. Всеки, който минава покрай нас, знае, че Пена Мазната отива да лекува някого. Най-после тя пак тръгва и ме пита дали дядо ще се върне от блока тази вечер.

– Бригадирът им мина и каза, че още не са свършили с коситбата...

– Слава Богу! – кръсти се баба Пена и се качва при маминка. – То туй не е мъжка работа. Хич не ни е потрябал. Добър ден, Вице, ти дан си дигала тежко, ма? Простуди ли се пак, що ли?

И преглежда маминка, която няма сили да говори, а само стене. Баба Пена я обръща насам-натам. После ми иска филийка хляб. Нося ѝ хляба. Тя го реже на десет дребни парченца, пъхва във всяко едно по половин кибритена клечка с главата нагоре, после запретва ризата на болната и я кара да легне по корем. Маминка само тихо простенва при всяко нейно докосване:

– Целия ми гърбец, Пено, врата ми, рамената ми, всичко боли...

– Маминке, нали ще оздравееш! – проплаквам аз. – От сега нататък само ще те слушам, обещавам!!! Само не умирай!

– Е, чак пък толкоз! То не се умира тъй лесно, чедо! – успокоява ме баба Пена. – Колко има тя още да теглииии! Ще я оправим.

Свечерява се. Паля лампата.

– Трябва да бързаме, Мило, че мръква! Ти ще ми помагаш. Ти само ми подавай вендузите една по една като ти поискам, нищо друго...

Преглъщам страха си и съм ѝ безкрайно благодарна. *Докторката* нарежда десетте парченца хляб с клечките върху гърба на маминка, запалва клечка кибрит, взема една вендуза в лявата си ръка, палва най-горната клечка кибрит върху гърба на маминка и с дясната бързо захлюпва вендузата върху нея. Пламъчето изгасва и вендузата засмуква плътта ѝ. И така десет пъти. Въобразявам си, че долавям миризма на горено човешко месо...

– Много ли боли, ма маминке?

– Ами, боли, зер! – отговаря тя бодро. – Знайш ли как ме отпуска! Златни ръце има баба ти Пена, чедо! Кажи, ма Пено, какво ново из селото?

Пена присяда до болната, завива с една жилетка гърба ѝ с вендузите и се обръща съм мен:

– Сега трябва така да поседи, вендузите трябва да издърпат изстинката от гърба ѝ, Мило, да я изсмучат! Затуй месото ѝ под тях става лилаво, – обяснява тя, снижава глас и шепне на маминка. – Закараха Петра Койкина с линейката в града, спешно. Казаха, че пак била...Нейния хубостник...нали го знайш! Опитала се сама да се оправи, та щяла да умре от загуба на кръв!

– Тихо ма, Пено, детето... – сгълчава я маминка.

Облива ме пак вълна от *онова*, дето все се опитва да ме удари като ток, и питам:

– Какво ѝ имало на жената, ма бабо Пено?

– Нищо! Това са женски работи, ти не се меси! – отвръща тя уклончиво и додава: – Чудна работа, една успява , друга загазва...

Маминка безпомощно се сили да прекрати този разговор:

– Като се стигне до *там*, всяка от нас сама си му бере гайлето, Пено...

Но баба Пена не я чува, а продължава:

– С коренче от окрелче опитала горката... Представяш ли си?! Така каза Мита Манева. Е, и аз съм опитвала, ама аз по– ги мога *тия работи*, аз успях!

– Не дай боже да се стигне до там, Пено... – прошепва маминка от одъра.

– Какво си успяла, ма бабо Пено?! Кажи, ма! – чувам се как сърдито ѝ викам аз.

Иде ми да я цапна с нещо в устата, дето ги говори такива с недомлъвки, а нищо не обяснява.

– Ти я иди да купиш хляб! А като се върнеш, ще ти приготвя нещо за вечеря – препоръчва ми маминка.

– Аз вече купих хляб, но ще се махна, щом не бива да чувам какво си говорите!

„Като се стигне *до там* всяка да си му бере гайлето“, така беше казала маминка. Но какво значеше *това*? Втръсна ми от тайните разговори на

възрастните и от вечното „Не е твоя работа!“ или „Не питай, това са женски работи!“ Точно когато става най-интересно!

Чакам зад портата. Чувам тътен като от далечна грамотевица, неясен и притъпен. Долавям светкавично цвилене. Тътенът се разпада на чаткане от отделни конски копита. Открехвам портата. Облак прах, а след него тъмна, жива маса: един огромен общ конски гръб в галоп...

– Едно, две, три, четири, ... – и на пет слагам резето. На *десет* цялата огромна вълна от конски гърбове се излива в коритото на улицата ни, струи покрай мен, а сърцето ми и то галопира... Вдишвам дълбоко възбуждащия мирис на конски тела и пот, треперя от страх... Чудно ми е, че страхът може да бъде нещо сладостно.

Баба Пена изниква от здрача и се измъква на улицата:

– Отивам си, маминка ти е по-добре, разтрих я с ракия. От утре може да става.

Увисвам на врата ѝ, целувам я, викам от радост и благодарност:

– Осемдесет процента и петелката на две! Бабо Пено, друга като тебе няма, ти си цяла докторка!

– Полека, ма Мило, вендузите! Хай сме ги счупили... – брани се тя, тръгва си и подтичва младежки, а вендузите весело тракат в престилката ѝ.

Толкова съм щастлива, че сядам до маминка и дума не мога да промълвя. Вземам ръката ѝ и усещам как тази слабичка, груба ръчица заспива в дланите ми. Даже не ми се и яде вече. В собата цари тъмнина. Мушвам се под одеалото, свивам се на кълбо, опряна до гърба на маминка, който мирише на ракия и на нещо интимно и познато... Осемдесет процента и петелката на две – те това е!

На сън тичах до премала надолу към бабини Пенини, минах покрай църквата. Гонеше ме нашето прасе с вендузи на гърба... Миришеше на пърлена човешка кожа. „Яж, това е *де-ли-ка-тес!*“ – заповяда ми един от помощниците на дядо, застанал заплашително разкрачен пред мен в дълго черно кожено палто, лаейки на немски нещо неразбираемо, при което всяко изречение завършваше с „Хайл!“. Аз стиснах устни, отказах да ям и обявих, че съм готова да умра за свободата.

....

Двете с маминка всеки ден ходехме някъде. Все търсехме лайка и коприва, най-често по пътя към магазина за хранителни стоки или към полето, където дядо прекарваше много дни, стараейки се да изпълни и преизпълни плана с допълнителни трудодни и нощни смени. Разбира се, че си беше върл противник на всичко, което организираше или плануваше текезесето. Но въпреки това не можеше да излезе от кожата си – винаги беше най-добрият тракторист и комбайнер. И така той, Иван Дюлгеров Лумбурчето, отявленият *капиталист, земевладелец и кулак* /както го наричаха враговете му – членовете на компартията и дружинният/, стана, така да се каже против волята си, първи ударник на нашето ТКЗС.

Под ходилата ми пари, а маминка вика:

– Внимавай! Тръгнала си през копривата... – и ми протяга ръка. – Па́ри май като в леген с гореща вода, нали?

Търкам зачервените си ходила едно в друго.

– Разсея ме една мнооого едра лайка. А пък как силно миришеше!

Информацията, че съм брала дива лайка, ме съкрушава. Маминка изсипва кошничката ми на земята, взема две цветчета и ги сравнява:

– Виж, чедо, виж колко е мъничко това цветче, колко му е тънка опашчицата. Я помириши! Това е истиската лайка, която лекува. Ние нея берем. А това е дивата лайка, тежка, едра и мирише отровно.

Значи днес бях брала напразно. Както винаги в случай на голямо душевно разочарование маминка предложи да си отидем у дома и да хапнем нещо. Това винаги беше най-убедителният ѝ аргумент. Вече предчувствах вкуса на копривената чорба с много чесън, фиде и лимон. Дядо беше на блока вече три дни и нощи и на въпроса ми кога ще си дойде, тя отговори:

– Няма къде да иде, ще си дойде!

Явно не бързаше до го посреща. Само избърса крайчето на устата си с ръкав и ме поведе да заобиколим едно огромно кравешко лайно посред шосето, което се пържеше на слънцето. Цяло село се беше изпокрило по къщите и по сенките на нивите и блоковете, и дремеше по обяд. И аз си легнах у дома в маминкиното легло под ноктите на дървения орел, които държаха числото 1926, и зачаках да стане чорбата.

Една муха се оплита в паяжината над главата ми и паякът веднага се спуска върху нея, засмуква я. Олелее, каква бавна смърт! Миризмата на лайка цари в цялата къща. А това там муха ли е или цветче от лайка? Да! Цветчето започва да расте и ето че задушава паяка, а паякът пада върху перваза на прозореца. Цветчето е вече по-голямо от паяжината и продължава да расте...

– Маминке, маминке, виж, ма, лайката.... как расте... Ето я, пръска стъклото на прозореца! – и усещам ужасена как този цвят ме покрива цялата, задушавам се от миризмата му на спарено, викам с все сила: – Махни го, махай го, махни...!

Коремът на огромния бяло-жълт цвят се пръска, а от него ме гледа лицето на маминка...

– Е, хубава работа, ти вече започна да я сънуваш, пустата му лайка! Я стани, ела да хапнем нещо, Мило, ще видиш, че ще ти стане по-добре!

Вкусно ми е и наистина ми е по-добре. Кокошките на двора каканижат от горещината, чуват се чак в пещника. Легнали са, разкрилени и с раззинати човки на сянка под старата кайсия, повечето от тях с пъхната под крилото глава, където се подвизават цели колони кърлежи и навярно сънуват, че са в рая.

Маминка грабва една дървена гаванка със свинска мас и едно парцалче и обяснява:

– Ще ида да ги намажа, горкинките, изядоха ги кърлежите – господ да ги убий!

Тръгвам и аз. Минаваме през зеленчуковата градина покрай стария орех, заобикаляме царевицата, стигаме двора с кокошките, легнали на сянка пред курника и под старата зарзала. Маминка е отделила под една щайга любимата ми кокошчица Синьото гребенче. Горкичкото, то едва диша, раззинало човка, оставя се да го вземе на ръце сякаш знае, че иде помощ. Само от време на време простенва, каканижейки, докато тя го маже под крилете, от вътрешната страна на бутчетата, по гърдите, навсякъде. И нарежда:

– Дай, миличко, дай баба да те намаже, че те изядоха тия кърлежи! На́ ви порция свинска мас, кръвопийци, и още една, на́ ви да се задушите, да пукнете дано! Тъй било то – ще ми ядете вий чуждите кокошки, ще им смучете кръвчицата! Хайде, Синьо гребенче, – пуска тя пациентката си при другарките ѝ, – сега само чакай и се моли!

– Маминке, кокошките имат ли си бог, ма?

– Уф, чедо, аз даже не знам дали хората си имат бог, та кокошките ли! Пък де да знам, може и да имат...

Всеки път, когато чуех думата *бог* или *господ бог,* ми ставаше неудобно – както при думата *домакиня*. Една история в ученическия ни вестник „Септемврийче“ ме беше накарала много да се замисля. В нея се разказваше за едно момиче, член на пионерската организация, на име Ана. Карали я да ходи всяка неделя на църква с баба си и да носи верижка с кръстче. Носела я под пионерската си връзка. Един неин съученик, тарторът на класа, я разобличил пред всички като *богомолка*. Дръпнал ѝ червената връзка и под нея блеснало златното кръстче. Тъй че работата с бога съвсем не беше лесна.

Всяка неделя, когато камбаната биеше и Мита Манева си изкарваше кравичката на паша, старите хора тръгваха да ходят на църква. Понякога и преждевременно се връщаха, защото се оказваше, че дядо поп, адаш и приятел на моя дядо Иван, още не се беше върнал от редовното си утрешно *освещение* на кръчмата. А понякога верующите се връщаха и доста по-късно, защото първо ходеха да го вземат от там и после го водеха при баба попадия да му облече расото и килимявката зад олтара, да му окачи златния кръст на врата, да му пъхне кандилото в ръка и да го остави в това съмнително състояние на съдбата и на паството му.

– Ам чи как няма да бъде празна църквата, – коментираше маминка, – при тоя поп...

– Абе *те там горе* по-добър от него хич няма и да търпят – съгласяваше се дядо по изключение с нея, в случай че беше тавряз. – Те по-добра пропаганда против бога и църквата нийде няа да намерят!

Не му беше лесна работата на бедния дядо поп. Негови бяха само господ бог, една стара сива коза и жена му баба попадия, която често се налагаше да чете вместо него по време на литургия, когато бе попрекалил с *освещаването* на кръчмата с помощта на моя дядо и Иван Мазния. А на господ бог и на него не му беше лесно с нашия поп, ако въобще го имаше и напук на тъжния факт, че ония там горе го правеха за посмешище на хората, а в неделя църквата бе почти празна.

– Бог е винаги с мен, – възвестяваше той гордо в неделя след служба и след третата сливова. – Където и да съм, каквото и да правя, бог е винаги с мен!

Ако това отговаряше на истината, горко му на господа бога! Той трябваше ежедневно да седи с попа в кръчмата, да се напива до козирката, да се качва на калпавото му колело или на моторетката му и да се оставя на дъртата му коза да го води, дърпайки същото това превозно средство през целия мегдан... От време на време на бога дори му се налагаше да следва попа и под някой камион, та да го дърпат изпод него заедно с козата, с моторетката и с килимявката му, а на всичко отгоре да прави и тест за трезвеност под зоркия поглед на народната милиция.

Точно като събратята си Иван Лумбурчето, Иван Мазния и поп Иван, бог беше ощетен и онеправдан. И не беше чудно, че се подвизаваше точно в кръга на трината, въпреки че дядо твърдеше, че не вярва в него и че е заклет атеист.

– Значи ти си комунист!– викаше му сърдито дядо поп. – Те всичките са атеисти!

– Срам на твоя светлост! Ти да ме фърляш мен в един кюп с червените, мамка муй... – отвръщаше дядо и си наливаше поредната ракия.

– Ти пък и без туй ша вриш в един казан с неверниците и грешниците! – плашеше го отецът.

А дядо присвиваше дяволито очи и питаше:

– Да не би да вра там и с пияниците, а, попе? – и умираше от кеф, че му е дал на негова святост да се разбере.

А божият служител се пенеше:

– Разбира се, че и с пияниците! Със сичките, дето са се отлъчили от правия път!

....

Следобедът пълзеше покрай къщите като куче с изплезен език, виснал до земята. Но в нашето село вече почти нямаше кучета. Преди години хората ги били завели при стария бункер, където хвърляха мъртвите коне, по поръка на онези там горе. И те взели, че ги застреляли, всичките кучета! Само овчарките оставили. Нямало как, стадо без куче не може. Днес почти никъде не се чува кучешки лай. Селото е тихо. Само петли пеят сутрин рано...Кои точно бяха *онези там горе*, това не знаех.

По това време жива душа не се мяркаше по улиците. В къщи бяха останали само старците, децата и кокошките. Всички други бяха на полето, а говедата и овцете пасяха някъде из околностите. Исках да побера малко лайка около стария бункер, но там не можех да ида сама. Трябваше да помоля Мара да дойде с мен. Добре, че дядо бе оставил колелото си у дома, значи нямаше да ходя пеша. Сложих комбайнчето, кошничката и един комат хляб, посолен с червен пипер и сол в една торба и подкарах колелото към Марини.

Мара е единствената ми приятелка и май че и тя е влюбена в същото

момче, в което съм влюбена и аз. Искам да поговоря с нея по този въпрос. Влизам в двора им и викам:

– Маааро!

Майка ѝ ме посреща с добродушно лице, обрамчено от вечната сиво-синьо-виолетова забрадка – лицето на селянка, работеща цяло лято на нивата. Тя изглежда много по-възрастна от моята майка, все говори на висок глас и все се държи за кръста.

Отправяме се към стария бункер. Старите ни колелета дрънчат по камъните и вдигат облаци прах. Един лозунг, опънат на два електрически стълба напреки шосето, ни възвестява намерението на стопанската управа *да изпълним петгодишния план за четири години*. От лозунга нататък свършва селото и пред нас се простира само голо поле. Никнат и възвишения, кръгли и заоблени, сякаш току-що са били омесени в нощвите на маминка.

Приближавам бункера с бавна стъпка. Входът му е една четириъгълна черна дупка в земята. В нея хвърлят умрелите коне на кооператива. Отдалече дупката изглежда чиста и малка, а от близо е огромна, като зинала паст. В съзнанието ми изниква мисъл, проста и ясна: Най-после фашистите са намерили мястото, където да ме погребат! А Мара, моята приятелка, ще бъде наказана заради многото лайка, която ѝ е набрал баща ѝ. Нека гледа как пронизаното ми от тяхните куршуми тяло ще падне в черната дупка при труповете на мъртвите коне и кучета! Една ужасна сладникава воня ме блъсва в носа. Побягвам по баира нагоре, стискайки го с пръсти. Мара ме посреща, подава ми торбичката с хляба. Захапваме сандвичите. Ех, че вкусно! Е, какво пък, с пълен стомах се умира по-лесно!

....

На връщане високоговорителят на радиоточката огласява селото с народна музика, със съобщения на Отечествения фронт, на общината и световната политика, напомня ни за Студената война. Подплашени, разните там домашни птици се щурат насам-натам, чувайки гръмогласни човешки гласове от небето, но не виждайки никакви хора. Из селото ечат лозунги и призиви да бъдем работливи и пестеливи, *грам – стотинка – сантиметър*, регистрирани само от децата, болните, старите и кокошките. Привечер, когато кооператорките и кооператорите се връщат от блоковете, по мегдана ечат предимно народни песни и танци, следвани от общинска информация.

Аз напълно бях съгласна с нашите учители и дълбоко бях убедена, че трябва да пестим, имайки предвид натегнатата световна политика, Студената война и безработицата в капиталистическите страни. Тъй вярно, ставаше въпрос за всеки грам, за всяка стотинка, за всеки сантиметър! Възрастните говореха ежедневно на тази тема и все се чудеха, че ония там горе се правеха на много пестеливи, докато десетки и стотци килограми зърно се разсипваха и пилееха по блоковете, плодовете на цели овощни градини гниеха по дърветата необрани, докато ние, децата и учениците бивахме рекрутирани да спасяваме положението и реколтата, а в града припадаха по

дъгите опашки за няколко сбръчкани и изгнили ябълки.

Та така, де, един ден ни идва на гости от града чичо Ради, голяма клечка, комунист и прочие, и казва:

– Абе вие какво искате? В града има всичко!

– Я стига, бе, задник такъв червен! – разяри се дядо. – Вас човек да вземе да ви обеси на червените ви лозунги, че да видите къде ви се губят, грам-стотинка-сантиметрите, ама с тонове, с хиляди и с километри!

– Абе Лумбурче, я ти по-кротко, бе! – отстъпва на отбранителна позиция чичо Ради. – Кат та слуша човек, ще си помисли, че си един от наште най-отявлени партийни другари, от ония, дето измислиха лозунга. И на сън не съм си и представял, че от теб, свиня кулашка, ще стане такъв съзнателен съратник на *социализъма*... Както се вижда, превъзпитанието на личността под влияние на...

– Ай стига, бе, безбожник такъв! – отвръща дядо и дърпа тапата на сливовата със зъби, плюе парченцата корк под масата и му налива цяла водна чаша ракия. – Вашего брата отбира да държи речи по партийни конгреси и по сбирките на Отечествения фронт и да си показва червената партийна книжка в месарницата, то вас най ви има по таз част! А народът да бъхти и да пести грам – стотинка – сантиметър!

– Яйш ти, много солидарен си станал с народа, бе вуйчо! – отвръща му чичо Ради. – Най-сетне и ти да видиш, що значи да си един от народа! Ти, пръч такъв дърт капиталистически, ти, ти... земевладелец, кукулак такъв...!

Чичо Ради вече започва да пелтечи, но какво е виновен човекът? А дядо пък произнася всяка отделна дума особено артикулирано и бавно – сливовата значи. Маминка слага на масата тава с гореща баница:

– Я стига сте бистрили политиката, бе, нагъвайте!

– Лллелче! Мммиличкото ми лелче! – уригва се чичо Ради гръмогласно и любвеобвилно дърпа маминка за ръкава. – Твойта баница... цял живот шшшшше я спо-ме-нувам!

– Е, голяма работа, какво пък чак толкоз... – дърпа се тя.

– Не, няма да я забравя! Банни-ца-та, дето ми я пращаше в затвора, нали бях поли...поли-ти-чески... – просълзява се чичо Ради от умиление.

– Тиии ли, мааа?! Ти ли, ма, Вице?! – помита дядо баницата с един замах от масата, а с нея и ракията, и салатата от домати с уханните резенчета лук..., всичко на пода. – Баница ша му носиш ти у затвора на моя враг, а? На червения Ради?!

Маминка трепери от глава до пети като крушево листо:

– Азазаз...само му я пра-пра-пратих, не съм хо-хо-ходила там!

Следва безмълвие. Чува се само бълбукането на шишето със сливовата, изливащо се в краката ѝ. Чичо Ради като в транс се навежда, посяга да спаси шишето...

– Долу ръцете! – надава дядо неистов рев.

Противникът му пуска шишето и то до край се излива:

– Бря, прахосахме хубавата ракийца!

Само едно объркано пиле невъзмутимо се спуска върху още непопилата в

отъпканата пръст ракия, поема няколко дълбоки глътки, застива неподвижно с раззината човка сякаш да глътне небето, пристъпва няколко крачки назад, олюлявайки се, и пада мъртвопияно на земята.

– Уф, да му се не види, и днес пак пилешка чорба! – простенва маминка, мимоходом извива врата на жертвата и се провиква вече от пещника: – Или по-добре пилешко с чесън, а?

– От мене да мине, с чесън да е...,– въздъхва дядо и се отпуска на пейката, загледан в кокошките, които стръвно нападат разпиляната по земята баница, дърпат уханното тесто и го разнасят из целия двор. И се обръща към чичо Ради с думите: – Майната му! И ти си ми един...от онези, дето вярват в киселото мляко, макар и от самото начало да знаят, че кравата е болна и вимето ѝ вкиснато... Аз пък, Иван Дюлгеров Лумбурчето..., аз съм паси... паци... пацифисссст!

Чичо Ради посяга и гъврътва дядовата чаша, сякаш нищо не се е случило. Дядо пак си налива, но преди да посегне към чашката си, оня го изпреварва и пак му я изпива до дъно. Дядо я запраща с все сила към аръките със зеления боб.

– Те това е! Такава ни е съдбата на нас пацифистите – констатира дядо. – Все ша са намери нннякой да ни изпий чашата... А ний ко прайми? Наливаме си още една!

– Аззз пък ссси тръг-вам, зззначи – пелтечи чичо Ради и оставя портата отворена.

Дядо не мръдва от пейката, плюе между коленете си и го размазва с галоша си. Стадото коне за пръв път препуска покрай отворената ни порта, а аз с възхищение и страх наблюдавам потока от конски гърбове: кафяви, сиви, сивосини, бели, потни. Земята отдавна е изпила сливовата, кокошките кълват последните трохи от баницата, пияното пиле го тургат в пещника, а високоговорителят гърми из цяло село: – ...и още дълго ще страдаме от последиците на култа към личността! Другари и другарки, да не забравяме повелята на времето: грам, стотинка, сантиметър!

....

Вървя по прашните селски улици. С каква рокля съм? С шарена лятна рокля. А учебната година е чернобяла, униформирана. Черна престилка с бяла якичка. И по празниците бяла блуза с черна плисирана пола. Всичко е винаги черно и бяло. И дните са чернобели. Добри бележки – бял ден. Лоши бележки – черен ден. Ваканцията сияе в най-различни цветове. Тогава не само дрехите са пъстри и весели. И дните са весело-шарени, случват се толкова забавни неща! Често ходех у Марини и се провиквах:

– Маааарооо! – ехтеше из цяло село.

Тя най-после ми отваряше. Мара си беше слабичка и грозничка, във всеки случай по-грозна от мен, но аз си я харесвах такава каквато си беше. Едва влязла, и вече я обсипвах с въпроси:

– Може ли да си поиграем горе? Къде ще си играем, в спалнята ли?

Днес Мара е сама в къщи. Тя отваря гостната, чиста и подредена, в която си разрешаваме да се разположим докато майка ѝ се върне от полето. Спирам на прага стреснато, съзирайки огромното количество лайка, разстелена върху вестници на пода пред леглото:

– Лайка?! Прясно набрана лайка! Я виж колко много! Кажи, ма Маро, как става тая работа?

Приятелката ми само свива рамене:

– С бране, как иначе! Опъни баба си да бере, те старите могат! Пък и баща ми бере покрай Куньовата нива по време на обедната си почивка. И той ми носи вечер по няколко шепи. Е, и аз бера по малко от време на време, де...

Нещо ме свива за гърлото като гледам Марината лайка. Уф, да бях умряла за свободата!

Мара съблича фланелката си:

– Я дай да видим!

Събличам се и аз неохотно, и казвам:

– Твоите поне малко са порастнали, – и докосвам боязливо мъничките ѝ гърди. – Пък и много лайка имаш! А аз...

....

Когато бях на седем години, татко ми реши, че трябва да ми извадят сливиците. Мото на съответната акция беше следното: „Да не тревожим майчето!“ Татко изчака майка да замине за първи път сама на курорт през лятото и ми обеща много сладолед след операцията. Поведе ме по една уличка, паралелна на бул. Георги Димитров. Сърцето ми биеше силно, имах чувството, че съм го глътнала.

Прогнила ограда, пред входа табелка *частен лекарски кабинет* на едикой си доктор. Тесен тъмен коридор със стари мебели и порцелан. Чичо доктор излиза от кабинета си – и ни протяга ръка:

– Влизайте, ти как се казваш, малката, сливичките ли? Я сядяй тука!

Сядам на един много странен, твърд стол, а чичо доктор продължава:

– Я дай да видим ръчичките, я ми ги дай тук отзад!

– Тя е много смела другарю доктор, знае вече за Зоя Космодемянская! – обяснява му татко.

Аз давам ръчичките назад и докато разбера какво става, той ми ги върже зад облегалката на стола:

– Една хубава панделчица за двете ръчички..., за всеки случай!

Потта ми струи по врата, не смея да погледна татко.

– Хай сега още една панделка за лявото краче! – коленичи чичо доктор и ми върже левия крак за крака на стола. – Иии ще една панделка за дясното краче!

– Тя е издържлива, другарю доктор, никога не плаче! – убеждава ни татко панически, а на мен ми се иска да ревна, че да ме чуе целият град.

Стаята на чичо доктора е страшно тъмна, светят само две лампи, които

ме ослепяват: едната зад рамото му, а другата на челото му. Виждам само ръцете му, в ръцете му спринцовката, господи, каква е тази огромна игла?!

– Хай сега, отваряй устата, ама мнооого, колкото можеш!

Отварям послушно уста и чичо доктор със светкавична бързина ми пъха един железен мундщук между зъбите, който държи челюстите ми разчекнати до край – още малко и да се разкъсат! Не мога нито да говоря, нито да викам. И на всичко отгоре оня ме върже с бинт през гърдите за облегалката на стола, втъква главата ми в едно желязно нещо – не мога нито да се обърна, нито да мръдна. И ми забива иглата на спринцовката направо в гърлото! И отбелязва:

– Е, то малко боли, ама...

Повдига ми се и страшно ме боли, но не мога да мръдна ни ръка, ни крак, ни глава... Не мога с нищо да дам знак на татко, че е ужасно, че няма да издържа...

Татко прави опит да каже нещо.

– Спокойно, – прекъсва го оня, – упойката вече задейства, малко я позаболя от бодването, няма как, след 10 минути вече нищо няма да усеща!

Баща ми е успокоен, той изглежда има безкрайно доверие на медицината. Но не и аз! Вратът ми се схваща, небцето и гърлото ме болят...

Десетте минути вече са минали, а аз съм все тъй бодра, явно упойката още не е задействала.

– Докторе! – крещят безмълвно очите ми, но оня си знае работата.

Татко започва да се съмнява:

– Дали вече наистина е упоена, а?

– Ей сега ще им видим работата на сливичките! – хили се докторът.

– Не, още не! – крещя безмълвно аз и се опитвам с нечовешки усилия да се освободя от проклетия мундщук, от клещите, които ми стискат главата, и да извикам: – Чакайте! Още не...!

Напразно. Другарят доктор сяда пред мен така, че коленете му стискат коленете ми и те като в клещи. В следващия миг крещя от невъобразима болка, а викът ми за помощ се чува само като хриптене и давене...

– Спокойно, спокойничко! – мърмори касапинът и реже, и дърпа, и къса живо месо в гърлото ми, болката е непоносима, очите ми молят за милост: – Чичо докторе, чакай, упойката..., при мене ... по-късно!...

Кръвта ми е сладникава, кръвта направо струи от гърлото ми, опръсква бялата престилка и очилата му.

Татко повтаря безмислено:

– Тя е истинска Зоя Космодемянская, другарю...

Най-после и той е разбрал, че тук става нещо страшно!

– А ето я и третата сливица! – триумфира оня и къса с все сила нещо от глъбините на носа ми, а аз почти припадам от болка и ужас и той най-после ме отвързва, избърсва ми брадичката и устата от кръвта. – Етооо, операцийката свърши! – и потрива доволен ръце. – Нищо работа, нали! Само сега не бива да говориш, шшшшт! Хайде, полегни си!

Лягам си на твърдото му легло. Ушите, очите, носа ми, гърлото, гла-

вата..., всичко тъй ме боли, че чак ми се повръща. Болката стихва, клепачите ми натежават, упойката задейства, обхваща гърлото ми, мозъка ми... Най-после!

– Сега вече можеш да ме режеш, докторе! – прошепвам аз и се отпускам блажено, но това вече не е необходимо – сливиците ми отдавна са изрязани.

Идвам на себе си на улицата. Татко ме носи на ръце към дома, подпира главата ми с ръка да не би да се спъне и да получа кръвоизлив – така му казал докторът и ни пуснал да си вървим още преди да се свестя. И заръчал да лежа и да внимавам какво ям, можело и сладолед. Чувам до ухото си името на Зоя, усещам щастлива топлото рамо на татко, поемам си дълбоко дъх и пак заспивам на път за дома.

....

В болницата съм. Поради неясни болки в слънчевото сплетение. Трябва непременно да предупредя лекарите, ако вземат да ме режат, мисля си аз в болничното легло, наблюдавайки листата на явора, които от време на време нежно почукват по прозореца. Трябва да им кажа, че упойката при мен настъпва поне 10 или 15 минути по-късно от обикновено, иначе съм загубена и ще избягам! Първо ще се скрия у дома при майка и татко, знам къде оставят ключа, а после вземам рейса за село, отивам си при маминка. Да не съм луда да се оставя да ме режат като животно, без упойка! А Зоя Космодемянская да си гледа работата! Аз никога повече няма да страдам! И на никого няма да разреша да ми вземе гащите и чорапите, както настояваха при приемането ми тук, по-добре да умра ...! И маминка така каза: „Не си давай гащите! Ще умреш от студ!“

В болничното легло е чисто и топло, но докато не съм разбрала ще има ли операция или не, не мога дори да чета, макар че „Евгения Гранде“ е под възглавницата ми. От коридора долита тракане на чинии, на черпаци в тенекиени тенджери, мирише на ядене. Познавам тази миризма от стола в училище, когато родителите ми ме вземаха със себе си на обяд. Явно никой няма намерение да ме реже и най-после усещам приятен глад.

Спомням си, че времето след ужасната операция на сливиците ми беше наистина хубаво. Бяхме заедно, само аз и татко, и трупът зад вратата в стаята ни, който всъщност беше куп зимни дрехи, висящи на закачалката. Татко се грижеше за мене, миеше ме и преобличаше, вареше ми овесена каша и картофена супа, която правеше на пюре с вилицата, даже ме слагаше да сядам на цукалото като бебе. Но най-хубавото от всичко беше, че ми четеше „Робинзон Крузо“, „Тарзан“ и „Островът на съкровищата“ или ми разказваше разни истории от детството си. Татко беше невероятен разказвач! Обичам го заради детството му, заради начина, по който ми разказваше за него. Моят живот е изтъкан от живота на другите, от това, което те ми разказват. Тишината и приятното чувство на самота в болничното ми легло извикват в съзнанието ми татковия глас, който ме гали и аз вече

съвсем не съм сама:

– Първото нещо, което си спомням, Мила, – започва той, – е , че плача с часове. Майка ми – баба ти Дочка – нямаше никакво време да се занимава с третото си дете, т.е. с мен, малкия Зако. Ревнех ли веднъж, спиране нямаше. Ами аз защо плача? – питах се аз по някое време. – Плача, пък нищо не ме боли! И млъквах. Не, струваше ми се прекалено тихо и аз пак надувах гайдата, чувах собствения си глас и ми ставаше по-добре.

До огнището често седеше старата туркиня Айшето, съседката ни. Тя беше единственият човек, който се опитваше да ме успокои. Както си седеше на земята по турски, тя ме вземаше в полата си , въпреки че бях на..., на три години да съм бил. Та тя откопчаваше тъмносинята си тъкана риза, изваждаше сухата си и сбръчкана гърда и ми я тикаше в устата. Веднага преставах да плача. Смучех зърното, дърпах го със зъби, миришеше ми на хубаво и бях безкрайно щастлив! Но когато Айшето си тръгваше, опаковаше съкровището си и аз пак започвах да рева.

Започне ли да разказва, татко забравя всичко около себе си. Лицето му е спокойно и замечтано. И винаги ми създава впечатление, че имаме безкрайно много време. Като че ли ще продължи цяла нощ, а ако е нужно и на другия ден...

– Няма да забравя, – продължава той,– как страшно се изгорих. – И запрята маншета на ръкава си, показва ми един неясен белег, който криволичи като рекичка през космите на силната му ръка. – Огнището ни тогава беше открито, само един полукръг от тухли го делеше от рогозката, с която бе постлана одаята ни, и от нас. Играехме си около него, а възрастните седяха съвсем близо до огъня и си пиеха турското кафе. Ти знаеш, че в селото ни живеят и турци, и българи. Най-добрите ми приятели от детството бяха турчета, от тях научих турски.

Колко пъти ми го е разказвал това! И всеки път цялото ми същество жадно попива вече чутото и познатото. Границата между мен и татко се заличава, не мога да ни разгранича: баща ми, който разказва; той, малкият Зако, който ще се изгори, и аз, слушателката му; аз, лежащата в болничното легло, а след години и аз, пишещата! На екрана на спомена ми се прожектира детството на баща ми, което ми се струва част от моя живот.

Майка присяда на леглото до краката ми и започва да разплита нещо. Тя наистина е най-красивата жена на света! Поглеждам я и казвам:

– Също си царкиня, майче!

Но ми е тъжно, когато е далеч от мен. Майка винаги е в движение, когато я видя на сън, все идва и си отива, само не успява да остане при мен! Въобразявам си, че и тя може с часове да седи, да шие, да плете или разплита и да слуша татко.

Сяда на един стол срещу мен и започва историята си в седнало положение. И първо казва за какво ще разказва. После си ляга до мен, пъха ръка под главата ми, слага клечка за зъби или някоя сламка между зъбите си, вдига очи към тавана. В неговите разкази няма герои, в тях има само хора. *Добрите и лошите*. А понякога има и животни като например любимите му

коне Марко и Топала, и кучето Мурджо.

– Баща ми, Мила, дядо ти Коста, беше кмет на селото. Ние не бяхме богати, ама не бяхме и бедни, не гладувахме. Баща ми беше скромен, но горд човек, много работлив. Честен беше, дъще, прекалено честен, за да забогатее през ония времена. По време оно, преди Девети септември 1944, си имахме цар. Дядо ти Коста беше кмет на с. Равно Кубратско, бе чиновник на царя. Когато след Девети на власт дойде новото правителство, вече нямахме цар, но кметове още имаше. И новите чиновници, вече *народни* чиновници, тръгнаха да проверяват и да изясняват. Искаха да знаят, кой е правил добро и кой лошо.

– На царя ли, бе татко?

– Не, Мила, на народа. Преди Девети царят арестува всички, които бяха против него, и ги затвори в затвора. Но когата народът стана цар...

– ...тогава пък народът затвори царя! – отвръщам аз.

– Точно така! – потвърждава татко. – И заедно с царя всичките му добри чиновници, които бяха добри докато лошите бяха в затвора. Така. Но тогава дойдоха лошите, т.е. добрите на власт и затвориха лошите, които се бяха мислили за добри докато...

– Значи ти искаш да кажеш, че тогава е било добре да бъдеш лош, така ли?

– Искам да кажа, че днес е добре, тогава да си бил лош, дъще! – губи той търпение. – Но да оставим това! Дядо ти Коста беше един добър кмет, т.е. добър чиновник. Следователно имаше основание да проверят дали той като добър царски чиновник е бил добър за народа или лош. И така, добрите събрали всички лоши в една класна стая. А с тях и дядо ти Коста, доктора, търговеца, полицейския и попа. Извиквали ги по име един по един и пред всички им чели на глас оплакванията, които постъпили от народа против тях. И добрите отделили на ляво всички лоши, които били добри, а всички лоши, които били лоши, на дясно. Едните до едната стена, другите до другата. И оправдали добрите лоши, а лошите лоши обявили за виновни и ги осъдили!

– Добре, де, татенце, като е имало добри лоши и лоши лоши, да не би днес да няма само добри добри, ами да има и лоши добри?!

– Слушай, мънинката ми, докато има лошо и добро, ще има и добри добри и лоши добри, лоши лоши и добри лоши, това е съвсем ясно, нали?

Да, де, ясно е, – опитвам се да мисля аз логично. – Но тогава... кое е добро и кое лошо?

Явно му е втръснало да обяснява, но въпреки това опитва пак:

– Аз теб някога да съм те бил, Мила?

– Не, никога!

– Добре! И никога не бих те ударил, защото смятам, че не е нищо добро и за двама ни. Такааа. Но майка му на братовчед ти го бие и смята, че е за негово добро. А когато доброто, което е в главата ѝ, стигне гърба му, той виква да плаче. Защо ли?

– Че как защо? Защото боли, бе татко...

– Той ѝ вика през сълзи: „Ти си лоша!“ и бяга. И така доброто се превръща в лошо!

– Значи ти искаш да кажеш, татко, че става лошо, когато излезе от главата на леля ми ли?

– Точно така, детето ми! – възкликва татко облекчено.

А аз трябва първо да подредя мислите си: *Всичко е добро. Всичко, което човек желае или си представя. Но излезе ли от главата му, то става лошо. Лошото боли. По това се различава от доброто. Аз съм винаги добра, лош е само другият. Но когато човек се промени и стане друг, доброто и лошото се объркват. И тогава трябва да започнем отначало.* Ето още една дефиниция, която трябва да напиша през лятото без помощта на речника, в *списъка на непознатите думи.*

....

Още първия ден, пристигайки в пионерския лагер, се почувствах зле. За пръв път бях едно от всичките деца, бях един никой и никой не се интересуваше от мен. Не бях нито *детето на началника*, нито *детето на спортистите.* Никой не се стараеше да бъде особено мил и учтив с мене. Настаниха ме в стая с 30 дървени легла. До всяко легло – нощно шкафче. А куфарът ми? Под леглото. Спалнята ни, бивша класна стая, бе огромна и неприветлива. Пристигнахме привечер и ни подгониха:

– Строй се! Мирно! – командва стадото началникът на лагера. – Я да видим колко можете да пеете! „Тих бял Дунав...“, стоп! Отначало, ама всички! С пълен глас, давай! А можете ли да викате ура? Хайде! Да ви чуе планината! Да ви чуят долу в селото!

– Урааа!

После с маршова стъпка към стола, леви-десни!

На вечеря:

– Яж и мълчи! А вие двамата какво сте се разприказвали? Марш навън!

Невидима връв връзва стомаха ми. Опитвам се да ям тихо, не се обръщам ни на ляво, ни на дясно – от страх да не би да ме заговори някой. А малко преди десерта другарят началник държи реч:

– Ред и дисциплина..., здрав дух в здраво тяло!

Само това запомних. Когато бях с майка и татко на лагер, и тогава седях на една маса с другите деца, марширувах с тях по плаца, виках ура, изпълнявах всички заповеди. Но когато баща ми в ролята си на началник на лагера говореше на лагерниците за ред и дисциплина, то сякаш не ме засягаше. Всяка вечер – вечерна проверка. Стой мирно, изравнявай редиците, отрядниците вече са избрани. Едни такива отракани, те рапортуват сутрин, обед и вечер:

– Другарю началник! Първи отряд строен за вечерна проверка! Присъстват 28, отсъстват двама по болест. Рапорт даден!

– Рапорт приет!

Стъпка на дясно, следващият:

– Другарю началник! Втори отряд строен...

Стоим мирно. Не смея да се почеша, а ако някой посмее и го забележат, горко му! Извикват го по име, свиват му сърмите, дамгосват го като *нарушител на реда.* В 6:00 часа ни будят с пионерска тръба. Скачам от леглото, обличам се светкавично /от втората нощ спя с анцуга си/, втурваме се на юруш през единствената врата към двора, към чешмата с 50 кранчета за 160 души. Всеки бяга и блъска другите само и само да докопа свободно кранче. Не успее ли, ще чака, а то значи да не се измиеш навреме, да закъснееш за утринна проверка, да те строят пред всички други, да молиш началника за разрешение да влезеш в строя и да обясниш защо си закъснял. И ако смутолевиш обяснението, трябва да го повториш на всеослушание:

– Закъснях, защото тоалетната беше заета!.. – Следва тихичко кискане от строя на лагерниците. Или пък: – Закъснях, защото нямаше свободно кранче.

След закуска един свободен час. Мога да си ида в стаята, но само ако е валяло или вали. Или ако получа разрешение от ръководителката си. Въобще не можех да си представя, че имаме право да си влизаме в стаята само по определено време или с извънредно разрешение. Когато бях на лагер с майка и татко, влизах и излизах когато си поисках, но явно само аз. Изискванията по време на ядене бяха високи:

– Мълчи и яж! Муха да бръмне, да се чуе!

След обяда – обедна почивка. За мен тя бе толкова изморителна колкото оная мъчителна обедна почивка в детската градина. Пак ни събират с тръбата на плаца, пак мирно, пак тихо, пак ходом марш! На опашка за следобедна закуска /хляб, домати и сирене/, ядем прави, разкрачени и с наведена глава да не се капем с домат. После подготовка за лагерната олимпиада. Поточето бълбука зелено по камъните. От гората се носи мирис на гниещи борови игли. Бързо нахлузвай гуменките!

Седя на един речен камък, мъхът на лишеите гали голите ми бедра, планината изпраща залеза на слънцето, сенките на папрата се плъзгат надолу по хълма, прегорялата трева си отдъхва от горещината. Най-после съм сама! Да не би това да е свободата? Не мога нито бързо да бягам, нито да скачам. Лагерната олимпиада ще мине без мене. До вечеря не ни остават и 45 минути. Изпирам си гащите на чешмата. Тук никого не познавам, а и никой няма намерение да се запознава с мен. Решавам да се разболея.

Свечерява се. Шишарките по върховете на боровете докосват тънката небесна кожица над главите ни, а боднат ли я връхчетата на дърветата, от небето потича кръв: виолетова, розова, синьочервена. Ухае на звън от хлопатари и завръщащи се от паша балкански кози, на мляко от тежките им вимета, на мъжка, селска пот и неизпълними желания... Другарят началник саморъчно запалва лагерния огън. Сега, преди вечерна проверка, няма команди, няма заплахи и конски евангелия. Мълчим, загледани в жаравата. Де да беше така спокойно през целия ден! Едно стройно момче /май че съм на път да се влюбя в него/ пита другаря началник дали ще му разреши да скочи през огъня. Оня му кима с глава:

– А да не би да се изложиш?

Нервите ми се опъват при вида на снижаващите се пламъци и жарата, обхваща ме страх и възбуда, болката в слънчевото ми сплетение пак се обажда. Момчето се отдалечава от огъня, набира скорост и прескача огъня. От устните ми се откъсва вик. Затварям очи, облягам се на рамото на момичето до мене и в същия момент чувам как притежателката на това рамо казва:

– Тя припадна!

Аз съвсем не съм припаднала, но нямам време да се обадя и в следващия момент няколко чифта ръце ме вдигат и ме понасят към спалнята, слагат ме на леглото и някой тича да вика доктора. Тъй като и без това са ме обявили за припаднала, приемам тази роля, не искам да разочаровам никого! Въобще не зная как се държи припаднал човек, но лежа неподвижно със затворени очи и чувам, че съм пребледняла:

– Олелеее, колко е бледа! Кога ли ще дойде другарят лекар?

Не мога да повярвам колко е лесно да ги заблудя! Лекарят идва.

– Другарят доктор пристигна, – казва някой.

Мълчание. Той ме хваща с три пръста за китката, мери ми пулса, а аз отварям очи и първо отправям поглед към тавана.

– Тя отваря очи! – съобщават ми два-три гласа едновременно.

– Ти чуваш ли ме? – пита ме докторът загрижено.

Отварям уста да му отговоря, но той ми прави знак да мълча:

– Шшшт! Спокойно...

И аз замълчавам. „Вие грешите, другарю доктор!“ би трябвало да му кажа аз, „нищо ми няма!“ Но ми става ясно, че трябва да довърша неволно започнатата игра с цел да ме върнат колкото се може по-скоро у дома!

Другарят лагерен лекар ме преглежда и когато натисне корема ми горе под ребрата, аз простенвам тихичко, което го кара да наостри уши.

– Тук много ли те боли?

– Да, другарю..., много! – и то наистина ме боли, и аз съм благодарна, че ме боли.

И той е доволен, че най-после *го* е открил, но *какво* точно е открил, и той сам не знае! Препоръчва ми да лежа, да не ставам, да не маршируувам, да не участвам в нищо. Лежа си мирно и тихо, дори яденето ми се сервира в леглото. Това ужасно ми харесва! Наслаждавам се на тишината в празната спалня докато другите ги гонят по плаца, карат ги да залягат, да стават, командват ги, строяват ги, гълчат ги, наказват ги.

Наблюдавам мухоловката, виснала от тавана и гъсто обкичена с мъртви мухи. Вече нямам болка, но само като си помисля за нея, тя пак се обажда, а когата докторът ме преглежда и ме натисне по слънчевото сплетение, тихо изохквам. И това го принуждава до вечерта на другия ден да реши, че аз съм на много по-безопасно място у дома отколкото при него в пионерския лагер.

– Родителите ми и те са на лагер, на море. Учители по физическо възпитание са..., – казвам аз, – ходят все по лагери. А аз живея при маминка на

село, моля Ви, закарайте ме там!

Докторът пише писмо на маминка, прилага към него един затворен плик с информация за лекуващия лекар и извиква ръководителката на моя отряд, която опакова куфара ми и ме придружава до дома първо с влака до града , после с рейса до село.

Възхитена съм от себе си. Е, чувствам се и малко виновна, че всичко върви по план, но съм тъй щастлива, че още малко и да пропея на глас! Но се сдържам и само от време на време тихо простенвам, което през цялото пътуване напомня на моята придружителка, че трябва да ме заведе поне жива, макар и не съвсем здрава, у дома. Пък после каквото ще да става, тя от там нататък не носи отговорност! Това си личи по тревожно сключените ѝ вежди и несресанета ѝ, недоспала си конска опашка. В нашето купе, 2-ра класа, седалките са дървени и блестят като полирани. До прозореца седи едно дете с умствена недостатъчност и плюе срещу пейзажа зад стъклото. Неговата придружителка е много стара и гледа само пред себе си. Ландшафтът не оставя ни следа по лицето ѝ. Пристигаме.

– Нищо ми няма, маминке! Здрава съм! – викам аз и се хвърлям на врата ѝ. – Само дето мензиса ми дойде! И непременно ми трябва сутиен!!!

Маминка зяпва от учудване. И на сън не е могла да си представи толкова новости наведнаж. Поема си дълбоко въздух и пита:

– И все пак, за какво ти е той?!

– Как така за какво?! Аз вече ставам истинска жена, а жените си имат сутиени! – обяснявам ѝ аз непоколебимо.

Маминка само клати глава:

 Е, и какво ще сложиш в сутиена?

...

Колкото повече разказвам, толкова по-трудно ми става да поддържам дистанция между себе си и мен, дванайсетгодишната. Всичко е сега.

Най-после съм си у дома! Пак ме чакат задълженията, но нямам избор, не ми остава нищо друго освен да продължа да бера лайка. Жалко, че мензисът не е достатъчно основание да бъда освободена от нормата!

Членовете на командата, която образувахме по примера на „Тимур и неговата команда“ с цел да помагаме на стари хора и да влизаме нощем в къщите им през прозорците, и те са по лагери, водачът ни, Тончо-Фюрерът, който все смърка, и той. В тази област цари затишие. А аз шия знамето на командата по примера на Райна Княгиня. Показвам го на Мара, макар че още не съм готова. Тя учудено цъка с език, но нищо не казва. Изпълнила си е вече нормата и се преструва, че не ѝ е коствало нищо. Сега, когато аз вече ставам истинска жена, оставям я да ми се фука колкото си иска с единствения си косъм там долу между краката. Когато ѝ показвам дамската си превръзка, тя едва не припада от завист. Направо онемява! Така ѝ се пада! Това е моето отмъщение за набраната ѝ лайка, за вече изпълнената ѝ норма.

Очакването на женствения ми бюст, който прекалено бавно се развива,

още ме мъчи пред огледалото. Сенките по улицата и в двора се издължават. Гласовете на дърветата и каруците, на резачките из дворовете и на животните по оборите атакуват слуха ми. Дори и миризмите сякаш се издължават, разширяват и набъбват – миризмите на животни и хора, минавайки покрай мен. Поемам си дъх, възхитена от разликата между миризмата на женската и мъжката пот, която е наситена с аромата на тютюн и машинно масло...

Почти всеки ден заставам на стъпалата, които водят в аптеката, и гледам навътре в тъмното помещение, където се белее престилката на аптекаря. И той ме гледа, несъмнено ме вижда. Понякога спира заниманието си с прахове, мазила и теглилки и чака неподвижно докато си тръгна. Знам, защо не смея да вляза при него. Той още не знае, че съм вече почти жена. А той е истински мъж! Строен, с мургаво лице, широкоплещест и с черни, неподвижни очи. Някога, *когато му дойде времето,* след година или две, или три, ще вляза в аптеката.

– Ти какво искаш? – ще попита той.

– Идвам при тебе! – ще отговоря аз.

– Ти луда ли си? – ще каже той, ако е страхливец, а ако не, ще излезе иззад тезгяха, ще заключи вратата след мен, ще обърне табелката на *затворено* и ще ме заведе в склада, където мирише на лавандула и пържени картофи...

....

Както винаги аз всеки ден чаках моите родители да си дойдат. Скоро ще се върнат от морето. Изгарях от нетърпение да им съобщя новината и да решим проблема със сутиена. Маминка и тя започна да бере лайка заедно с мен. Лайката и математиката си имаха нещо общо. Аз винаги започвах да си решавам задачите сама, но всеки мой добронамерен опит завършваше с молба към маминка да ми ги реши. При това все още се възмущавах на всички, които впрягаха братята и сестрите, родителите, бабите и дядовците си да им изпълняват нормата. Но откак всички мои изгледи за живот, изпълнен с геройства, се бяха стопили благодарение на събитията в болницата, сиреч на мензиса ми, който бил причина за болките ми, не му предирях вече много-много. Маминка беше решението на почти всеки мой проблем.

Все се чудех как беше възможно тя да ми решава задачите за 6-ти клас, когато бе ходила на училище само до 4-ти клас!

– Ти наистина си гений, маминке! – чудех се аз. – Но не разбирам защо тъй рано си напуснала училище... Ти с този твой математически ум!

– Ах, чедо, аз никога нямаше да напусна училище, ако не беше баща ми, прадядо ти Петър..., мир на праха му! Какви времена бяха тогава!

– Вий много бедни ли бяхте, ма маминке?

– Ами! Чак пък толкоз... Не може да се каже, че сме били бедни. Имахме 12 хектара земя: пшеница, царевица, боб, всичко необходимо. Тате товареше каруцата със стоката и хайде на пазаря! Сто овце имахме. Единият от петимата ми братя беше овчарин. Тате беше работлив човек, усърден. Не

мъж, а огън-човек! Един от ония, дето се разболяват, ако се заседят на едно място. Добре си бяхме, не сме гладували. Но тогава дойде 1917 година. Най-големия ми брат, бате Петко, господ да го прости и пази, го взеха войник. Бате Кольо, третият ми брат, господ да му`й на помощ, ама да гори във вечния жупел, автоматически беше освободен от военна служба. Но сам се натика да върви на война, стана доброволец! На него хич не му се бъхтеше на нивата, Мило, ами доброволно се остави да го вземат войник – само и само да не работи! Представи си! Доброволец! А мен тате ми забрани да ходя на училище, накара ме да ора с воловете, а бях само на дванайсет.

– Един момент! – опитвам се аз да си уточня значението на тази дума. – С други думи *доброволец,* това значи *мързеливец,* така ли?

– Точно така! На практика *доброволецът е мързеливец, който предпочита да върви на война вместо да си седи у дома и да оре нивите!* – завършва маминка и въздъхва.

....

През нощта около мен летят и жужат разни думи. Малки, лепкави думички полазват дори под завивката ми, чукат на прозореца, висят по клоните на стария орех. *Привилегии, атеист, Студена война...* Какво искате от мен? Какво съм ви сторила? *Фашист, комунист, социалистически човек...* Те ме дърпат навън, на мегдана, думи-камъни, казана дума – хвърлен камък... Някой ме замерва с тях, а луната се киска неудържимо! Клоните на старата върба треперят. *Опозиция, светица...* Списъкът! Летният списък на непознатите думи! Забравих го, летния списък!

Скачам от кревата, поглеждам през прозореца – нощ. Върбата, склонила глава над чешмата, осветена от уличните лампи, сякаш нещо ми шушука. Наистина съм забравила да напиша *Списъка на непознатите думи*! Брането на лайката, всеки ден по пет реда краснопис в тетрадката, ха да прочета и 22-те книги задължително четиво... Но нали учителят ни по български поръча да пишем и определения на непознатите думи, *дефиниции*, така им вика той, които чуем от радиото, от възрастните, но без да използваме речника! Трябва да обясняваме всичко със собствени думи – така каза той...

Студено ми е на краката. Какво да правя? Вземам молив и тетрадка, сядам на перваза на прозореза, завивам краката си с възглавницата и започвам. Не светвам. Пиша на лунна светлина. Няма нужда да е особено красиво. Важно е съдържанието. Всичко зависи от думите! Та така, де, по въпроса за интелектуалността... Аз тръгнах от лайката и конските фъшкии и стигнах до непознатите думи.

....

СПИСЪК НА НЕПОЗНАТИТЕ ДУМИ

АТЕИСТ е, който обижда господа бога, но всяка неделя си пие ракията с попа – като напр. дядо ми Иван, бащата на майка ми.

ДОБРО и ЛОШО – По принцип всичко е добро. Едва когато напусне главата на човека, става лошо. Лошото боли и по това се различава от доброто. Аз съм винаги добра. Лош е само другият. Когато човек се промени, лошото и доброто се объркват и трябва да започне от начало.

ХРИСТИЯНИН е, който първо удря другия, а щом го заплюят, бърза да си обърше лицето.

ДИПЛОМАТ е, който предпочита да го изпратят в чужбина, а не преждевременно да го върнат от там.

ДОБРОВОЛЕЦа е един мързелан, който предпочита да отиде на война вместо да си седи у дома и да оре нивите – като напр. чичо Кольо, брата на маминка ми.

ФАШИСТ е, който убива другите хора, а после иска сварено яйце за закуска.

ФУНКЦИОНЕР е, чиито ножици никога не заяждат, когато има да реже нещо, като напр. шалвари или джинси – виж чичо ми Димитър, татковия брат.

ГЕРОЙ е, който се страхува да умре, защото ще си загуби привилегиите и ще му остане само паметника.

СВЕТИЦАта е комунистка без партийна книжка – като напр. маминка ми.

КАПИТАЛИСТ е, който пие, бие жена си и никога няма пари в джоба си – като напр. дядо ми Иван.

СТУДЕНАта ВОЙНА е, когато по радиото повтарят все едно и също. Води се през цялата година – и зиме, и лете.

КОМУНИСТ е, който си пие ракията с капиталистите и вярва в киселото мляко, макар и по начало да знае, че кравата му е болна и вимето ѝ е вкиснато – виж чичо Ради, мъжа на майкината братовчедка.

МАНИФЕСТАЦИЯта е състезание на учителите по физическо възпитание – напр. майка и татко.

ОПОЗИЦИЯ е, когато някой нарочно пресоли чорбата, за да ядоса другия, но после долива вода, защото сам ще я сърба – напр. дядо ми Иван.

ПАЦИФИСТ е, който се оставя да му изпият ракията и после сам си налива друга – като дядо ми Иван.

ПРИНЦИП е, когато цял живот бъркаш все едно и също, напр. бъркани яйца – като майка ми.

ПРИВИЛЕГИИ са характеристиките и заслугите на родителите, които се вписват в дипломите на децата с цел увеличаване на бала им за приемните изпити.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ ГРАЖДАНИН е, човек, останал без имот и чака американците да му го върнат, а междувременно работи наднормено и става ударник – като дядо ми Иван.

ИНТЕРНИРАН е затворник, на когото е разрешено да се движи свободно из селото, но трябва всеки ден да ходи в общината да го видят, че не е избягал – като напр. командирът Марин и Червения Янко.

ГОСПОД БОГ е, който го няма, но го чакат да дойде.

ПАТРИОТ е, който, където и да отиде да забогатее, се връща беден и най-много да донесе книги или въшки – като напр. дядо ми Коста и дядо ми Иван.

край

Мартен Калеев

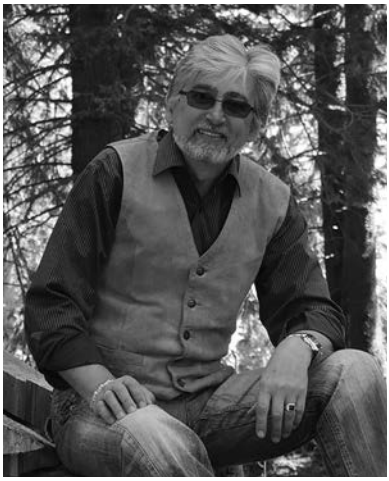

Мартен Калеев е роден на 18 август 1958 година в град Вършец (Заслужил гражданин на Вършец, носител на почетния знак на града), носител на почетната значка на град Монтана. Живее и работи в Монтана.

Автор на осем книги – „Очите на жаждата“, „Лудница`5“, „Обещанието на Данте“, „Шепот“ /преведена на английски език/, „Капан за светулки“, „Тъгата идва привечер“, „Монолози“, „Градината с разпятието“ /роман/, на сценарии и на стотици публикации в национални издания.

Включен в енциклопедиите: Българска журналистическа енциклопедия и Бележити българи на съвременна България – т. 2.

Носител на национални награди за поезия и проза.

Главен редактор на алманах „Огоста“.

ЗАРАЗЯВАНЕ

Бистрата хладина на реката галеше топлите речни камъни и се стаяваше в синята пазва на вирчето. Върбите надничаха в него и все не смееха да нагазят водата. На брега сред пясъка и купчините баластра седеше мъж по къси панталони, нахлупил сламена шапка с голяма периферия. Столчето понасяше търпеливо едрото му тяло.

Мъжът държеше прът, който трябваше да мине за въдица, ако имаше корда. Но нямаше. Отдалече можеше да го помислят за кротък рибар, който чака своята неидваща слука. Защото прътът така си стоеше над водата и само от време на време сменяше ръцете. Венелин Хронов го гледаше вече половин час, но така и не разбра луд ли е или просто един чудак. Горе-долу и той като него изперкал от жегата, от безумието на света. Ако един луд гледа друг луд и му се чуди, от това по-малко луд ли става? Едва ли, бе отговорът, който Венелин Хронов ясно и категорично изрече предпазливо наум. Огледа се дали жена му и внукът не го наблюдават отнякъде – нали ги бе довел на разходка, а хлапакът се заигра с поповите лъжички и той го остави да се дърли с баба си. Та и този пред него сега – щом едно дете може да си

играе в жабуняка с поповите лъжички, защо пък един възрастен да не може да държи прът над водата да кажем в пет часа след обяд през август. Все пак любопитството надделя и Венелин го приближи. Изкашля се и рече:

– Отдавна ли... такова... ловиш... риба? Оня не отговори.

– Мога ли да поседна ... да погледам?

Периферията на шапката кимна напред-назад, гласът се зарони като пясък:

– Само стой по-далеч от водата... Рибата се плаши...

– Добре де... Ама...

– Сст, казах ти, тихо... Кълве.

– Ами, кълве. Нямаш корда, как разбираш тогава...

– Не говоря на теб, а на рибата... Бяхме се обзаложили, че до един час и ще клъвне... И ето, аз спечелих...

– Какво си спечелил?

– Баса, какво. Ти клъвна.

– Хм, клъвнах... Стоя и ти гледам акъла. Държиш един прът и правиш сянка.

– Като не си клъвнал, що питаш? Не мога да понеса комин вместо въдица... За такава работа могат да ме покажат направо по телевизията.

– Ще те покажат... на четвърти километър.

– Няма да съм сам. На другия прозорец ще си ти. Да не би да се мислиш за нормален, дето си седнал да гледаш...

– Интересен чешит си... да ме прощаваш.

– Не съм чешит, а гражданин. При това свободен. Що трябва да ти обяснявам какво правя? Правя каквото си искам. На теб какво ти влиза в работата?

– Гражданин, дето говори с рибата!?...

– Сега е демокрация, мога да си говоря с когото си искам. Отде да те знам, че и ти не си риба?

– Ами нали ме виждаш.

– Виждам те, ама то не е сигурно. Що народ се мислеха, че не са риби, пък като ги изиграха ония с пирамидите... Гледаш го човек, а то цаца... Всеки си е нещо риба.

– Ти пък да не си мислиш, че си... крокодил. Или поне малко алигаторче. Дето закусва с такива като... мене, да речем. Избиваш комплекси.

– Избивам комплекси с една нищо и никаква пръчка, дето и сянката ѝ не е като хората, ами крива. Тия, дето си избиват комплексите с живота на хората, със съдбата им, с държавата им... Тях никой не ги нарича луди? Държат си въдичките в нашата малка локвичка-държавица, току опънат някой за носа и го претеглят. Ако е маломерен, връщат го обратно... Да си потраква с чене из къщи, да си влачи чехличките от стена до стена... докато му обуят пижамката... от дърво.

– Значи ти правиш нещо като... бягство от делника, така ли?

– Не бягам. Вече и за какво ли? Апартамента ми го изтарашиха, колата свиха, рекетът в магазина, енергото, теца, доктора, зъболекаря, ти е в кърпа

вързан... Абе аз ти разправям на тебе, че си риба... Бягство. Къде? Отвъд хоризонта ли?

– Ей, намокрих си обувките – цъкаше с език Венелин Хронов и се опитваше да изгони от тях водата и пясъка. – Че те били пробити, дявол да ги вземе...

Непознатият за пръв път го изгледа и рече:

– А кажи сега нормално ли е. Обувките да ти пропускат вода, а стомахът да не пропуска храна...

– Не те разбрах...

– Докторите казаха, че стомахът ми не пропускал храна. Като не пропуска, защо огладнявам?

– Защото си жив.

– Не е затова. А защото се трудя.

– Какво толкова... се трудиш?

– Не ме ли виждаш? Ловя риба.

– Стига си пък и ти с тая риба. Ловиш... слънчев удар най-много да те лепне.

– Ако искаш да останеш, отиди и отсечи и ти една пръчка. Иначе си дигай партакешината, разбра ли? Няма нужда да ме одумваш.

– И с пръчка, и без пръчка не е ли едно и също как ще те одумвам?

– По-друго е. Като заприличаш на мен, ще почнеш и да мислиш по друг начин.

– Но защо пък трябва да ти изпълня заръката. Това тук да не е твое?

– Мое е. Дошъл съм преди тебе. Имам известни права над него, защото съм те изпреварил. А ти си закъснял. При това държа в ръцете си стабилни аргументи. Като ти ги трясна от главата, ти после ходи, че доказвай по съдебен ред, че не си се ударил някъде другаде или, че не съм действал при крайна необходимост... Венелин Хронов се ядоса. По-скоро на себе си, защото можеше да му тегли една майна на тоя дървеняк и да си замине. Но като си представи жена му да тегли внучето и да му се кара за калта по панталона и новите маратонки, нещо го бодна под лъжичката. Пък и наоколо жива душа не се виждаше, камо ли да се намери с някой друг на приказка. А сам не му се стоеше. Нещо нервата му се беше разхлопала и едни мисли го навестяваха, дето... И внукът ще го накара да държи миризливия найлонов плик с поповите лъжички, от които направо му се повдигаше. Какво толкова, ще си отсече една пръчка и той и ще седне до мнимия рибар. Нали трябва да разбере колко луд е наистина тоя щурак...

– Е, това е друга работа. Сега сме си двама лика-прилика! – подсмихна се въдичарят.

– Аз нямам нищо общо с теб! – злобно отрони Хронов.

– Имаш, имаш. Още не си го осъзнал. Аз съм преминал през теб, дори да не си го искал. И с оня, валчестия камък имаш нещо общо. И той е преминал през теб, и ти през него. Съдбата ви е срещнала. И всеки е оставил своя отпечатък... Така се заразяваме... Взаимно.

– Да ти се намира вестник?

– Това вестници, телевизия, радио, тая съвременна шизофрения не е за нормални хора. Вчера преброих в един шейсет и осем заглавия, които съдържат кръв, насилие, терор, убийство, изнасилване, садизъм и прочие фашизми. Некролог, не вестник. Какво можеш да очакваш в една държава, в която...

– Трябва ми да си направя шапка, че слънцето ще ми спраска кестена от температура. Пък ние сме слаби в главите генетически...

– Откърши си една клонка. Ще ми се правиш хем на интериор.

– Как ли те търпи и теб жена ти...

– Жена ли!? Десетият кръг на ада!? На жена, кола и завой никакво доверие...

– Претъпкан си с максими. Затова сега си печеш кривака на слънце.

– Ти пак почна. Нали е свобода и демокрация. Глей си кефа и прочие...

– То пък един кеф...

– Да съм на Господ на мястото, че като почна...

– Добре, че не си. Да не му е било леко и на него да ни спре на тия Балкани. Иначе отиваше и Европа, че и светът.

– Друго имам предвид. Бих сложил очите на българина малко над гъза. Първо бих започнал от управниците. Така по-малки... щяха да ги правят. Пък и във философски план – гладно дупе ни сере, ни работи... Дано веднъж уцелят мярката...

– Като си свободен, защо си се забил из тия чукари?

– Я виж каква е красота. Мирише на чиста вода, на косено сено. Птиците падат из небето, гонят мечтите си в подножието на рижавите хълмове, осветени от залеза... Колко време му остава на човечеството да има всичко това?

– Ти си бил поет, бе. Я как го каза само това, за залеза и хълмовете.

– Не съм. Не ща да бъда поет. Искам да бъда борец. За каквото и да било. Да бъда борец – свободен борец, богат борец.

– Това е мит. Чак пък толкова!?

– И повече. Не мит, а вис ли, мис ли, сик ли? И у всичките – сигурност. Каква сигурност може да има един свободен честен човек при толкова други свободни бандити? ...Свободата, Санчо, е на върха на копието...

– Въпросът е...

– Никакви въпроси не позволявам. Сега искам не въпроси, а тишина, из която се движат риби. Плуват едни такива пернати, шарени, златни. Великолепни и нежни като дъх на невестулка. Какво ти говоря пък и аз. Ти си заразен с толкова стъпки, образи, лъжи, илюзии, щампи, максими, че дори те е страх да държиш един прът над водата. Защото ако те види някой... Кой да те види? На кого му пука, бе? Ха подръж я тая въдица над водата като мен час– два и ще видиш. Ще клъвне. Аз ти го казвам. Ама да не вземеш да обясняваш после, че тук е имало един такъв като мен. Никой няма да ти повярва. Мен ме е нямало. Аз съм ти. Ти си аз. Ти си говорил със себе си. Искал си да чуеш истината, но ти е трябвала тази река, тази вода, това небе, този прът дори. Един път да не си запушил ушите си с излишни думи, ще

видиш, че ще клъвне.

Непознатият се изправи. Сгуши глава някак в раменете си, събра сгъваемото туристическо столче и се изгуби сред върбака на другия бряг. Венелин Хронов държеше пръта и мислеше за станалото. То наистина му се струваше сън. Усмихна се. Никога досега не беше правил такава чудатост. Беше се движил по правилата. Беше полудявал бавно сред законите на обществото. И сякаш за пръв път откриваше колко е приятно да седи на брега на една може би вечна или преходна река – какво значение има – която щеше да го надживее, да се наслаждава на синята хладна ласка, да поглъща необятното зелено на ливадите и някъде не много далеч жена му да разказва някаква приказка на внука му за жабока-цар. Усмихна се и се почувства щастлив. Огледа се да види стъпките на оня непознат рибар, който носеше в себе си стръкчето лудост и вярата, че има за какво да се усмихваш и да бъдеш свободен.

Недалече от него клечеше мъж, който го гледаше. Изправи се. Пристъпи някак предпазливо към Венелин Хронов и го попита:

– Отдавна ли... такова... ловиш... риба?

– Само стой по-далеч от водата... Рибата се плаши! – подсмихна се под мустак Венелин Хронов и вече бе сигурен, че животът продължава...

ЖЕНАТА, КОЯТО СЪБИРАШЕ ЯБЪЛКИ

Без пазаруването на тази жена градинката нямаше да е същата. Пенсионерите все така щяха да се припичат на слънце, удобно полуизлегнати на пейките. Децата щяха да си играят в тревата или да си гонят топките по асфалтираната алея. Събудилите се по-късно стопани на четириноги домашни питомци щяха да ги разкарват със скучаеща и важноленива крачка от единия до другия край на малкия парк. Може би и дърветата щяха да са все така забити в земята, сънени и уморени да подпират на клоните си целия свят. Под сенките им щяха да се приютят по-късно през деня почти всички, като наобиколят запалените шахматисти и белотаджии.

Но тази жена промени всичко.

Всъщност, преди да се появи тя, всеки можеше да забележи, че в градинката нямаше жени. Може би те бяха у дома и бързаха да сготвят, изчистят или пометат. А може би бяха на кафе у своя приятелка, просто за да се отпуснат от съжителството си с мъжката половина на човечеството или за да избягат от скуката. Като обобщение може да се каже, че всяко утро щеше

да прилича на всяко следващо като две капки вода със своята ленивост и меланхоличност, с пълното отсъствие на ясна цел или тръпка за хората, превърнали безделието в своето основно занимание. Най-много да напазаруват в близкия плод-зеленчук, да си преброят дребните пари в портмонетата и преди да се отпуснат на някоя по-закътана пейка, щяха да надничат в мрежите и пазарските чанти с въпроса дали зарзаватчията не ги е минал. Дори в известен смисъл градинката с големите кестени не изглеждаше особено оживена. Пейките с подвити колена блестяха като кухи усмивки. Навалицата не беше придошла и покрила пространството със стъпки, лица, случайни фрази и миризми. И това важеше почти за целия ден. Когато слънцето започнеше да прежуря с лъчите си, пенсионерите бързаха да се приютят на по-сенчесто място или просто да отидат у дома, за да се нахранят и после да подремнат удобно. Преди да излязат и да заемат своето стратегическо място за наблюдение и полудрямка, така някак загрижено да попипват олиселите си глави или разширените вени на краката си. И да се чудят как вместо небе, над главите им тегнат тераси като наблюдателници…

Тази жена се появи малко след като забелязаха сляпата жена в черно, която вървеше след бялото си бастунче и доста чевръсто и точно намираше безопасния маршрут. Като тъмна сянка сядаше на някоя пейка, ловко сгъваше бастунчето и притихваше, сякаш не искаше да смущава никого със своето присъствие. После много бавно и почти незабележимо обръщаше глава ту в едната, ту в другата посока. Но ако я наблюдаваше човек, щеше да остане с впечатлението, че огледалните ѝ слънчеви очила попиват цялото пространство. Това доста изнерви вече традиционните посетители на градинката. Изпитваха някакво неудобство от жената в черно, защото не можеха да се прозяват и почесват по деликатните места, да си показват краката с разширените вени и да си разтриват ишиаса. Изнервяше ги нелепото съмнение, че тя ги вижда. Но няколко часа след нейната поява вече всичко си беше по старому. Сляпата с нищо не се намесваше в сивото ежедневие и за посетителите на градинката тя си остана просто една черна боичка в сивия им делник. Свикнаха да я виждат да седи на различни пейки и безучастно да е скръстила ръце върху бялото бастунче, вперила тъмните си очила в някаква невидимо своя точка.

Но появата на другата жена подейства на всички като полъх пред буря. Тя премина от единия до другия край на градинката, където се намираше малкия павилион за плод и зеленчук, и всички усетиха някакъв магнетизъм. Особен аромат се разпиля след нея. Дългите ѝ загорели крака откровено и предизвикателно се полюшваха като еротична фантазия. Поличката бе наистина къса дори и за хората, които отдавна са престанали да се удивляват на предизвикателните гледки и на излишната, почти натрапчива, сексуалност. За големия град това едва ли бе събитие, но този път нещата стояха различно. След дългите стройни бедра, които потрепваха като съблазнително природно явление, се посипваше някакво странно примамливо, неустоимо изкушение. То извираше направо от дългите ѝ смолисто черни коси, които падаха върху раменете като вълна от томителен водопад почти до самото ѝ

тънко кръстче. Снежно бялата ѝ плетена блузка с дълбоко омайващо деколте очертаваше самодивското ѝ тяло, от което сякаш всеки момент щеше да излезе осмото чудо на света. Жената не вървеше, а плуваше във въздуха и никой от зяпащите я в момента, уж почтени хора на също така почтена възраст, не можеше да отрече напъпващото желание да бъде по-близо. Защото всяко природно явление трябваше непременно да бъде разгледано по-отблизо, за да може любопитството поне малко да намалее и да позволи на здравия разум да му направи скептичен анализ. И да стигне до сравнително по-безболезнен и приемлив за мъжкото самочувствие извод, че всяка жена всъщност е само една оптическа измама. К`во толкова да ѝ се навиваш?! Ама в този случай нещата не стояха така. Някои от старците побързаха да потърсят сред лука и картофите очилата си и да фокусират образа в поизбелелите си очи. И наистина изпсуваха, когато такива очила не се оказаха налице или под ръка. Мамка му на тъпия късмет, когато нещо по-засукано мине покрай тебе, а ти гледаш като ударен от метеорит и си проклинаш склерозата, докато това по-засукано минава и заминава. Какво? Да гледа довечера рошавата гарга у дома си ли? Или да се налага да превключва на друг канал на телевизора, когато дадат някоя и друга по-сгряваща сцена. Някак е неудобно да се гледа как ония, на екрана, нагъват удоволствия без всякакъв свян. Или поне без този, който на младини ги бе превръщал в камилски птици, та цял живот, докато стигнеш до най-простата целувка, се налагаше да си мислиш дали сърцето ти няма да гръмне като бойлер без термостат. А децата гледат ли гледат. И си облизват лъжичката от сладоледа, без да им пука за някакво си приличие и прочие. На теб ти се затварят очите с надеждата, че така ще ги подсетиш, че отдавна е време за лягане, а не да преглъщаш на сухо и страхливо при всяка реплика, че тая или тоя направо ще се изсипе от пресилване...

Жената продължаваше да върви, стигна до плод-зеленчука, напазарува и тръгна обратно по същия път пред оцъклените и хищни погледи на всички. В един момент вятърът сякаш издъхна, дърветата успаха листата си, белотаджиите останаха с вдигнати карти, шахматистите млъкнаха и не си разменяха ехидни и унищожителни реплики на превъзходство. Дори кибиците се блещеха като препарирани, а децата бяха настигнали топките си и сега ги стискаха в ръцете си. Натисна ги пълна тишина, а въздухът сякаш бе разреден, не достигаше. В ярката почти обедна слънчева светлина една жена вървеше като магия. Бяла и хубава, с карминени сочни устни, зад които сякаш се криеше почти свещен екзотичен извор. Със свитата си ръка придържаше голям амбалажен плик, пълен догоре с ябълки. Едва наклонила глава към него и прегърнала го почти като бебе, вървеше и с токчетата си отмерваше времето. Всички очакваха всеки момент пликът да се оживи като от магия и да заскимти, да подскочи – в подобни ръце дори мъртвите биха оживели и биха тръгнали да си късат некролозите. Пазвата ѝ укротяваше даже облаците. Те бяха готови да паднат в нея и да заскимтят от удоволствие, веднага щом докоснат устни до едрите зърна на гърдите ѝ, насочени като изкушение към света. Косата ѝ наподобяваше криле на птица, а поличката ѝ бе като

някакво предизвикателство за всяка мъжка фантазия, та видимото не само, че ставаше много по-видимо, но и по-желано.

Когато стигна почти до геометричния център на градинката, пликът с ябълките наистина подскочи и се скъса. Ябълките, големи и лъскави, сякаш току-що откъснати, заподскачаха по земята като червени руменобузи усмивки. Изкусителни, сочни, възхитителни. Жената първо се наведе, уж свенливо. Като че ли се усети за еротично предизвикателната поза и клекна сякаш се канеше да събира таралежи – съсредоточено и внимателно. Това, разбира се, изобщо не промени нещата. Мъжете по пейките вече дишаха с отворени уста и още по-яростно псуваха тъпия си акъл, че очилата, които с месеци много-много не им трябваха, сега се въргалят безполезни в някое кьоше, а можеха да докарат света на фокус. Макар да разбираха, че се пулят като коте в суджук, че това е неприлично и дори осъдително, те се молеха и кръстеха наум дано да не ги видят от терасите я някоя склерозирала комшийка, я собствената им жена, която отдавна е суха и спечена като турска керемида, но по отношение на скандалите умееше да ги прави по-добре от предизборен политически щаб на противника. И продължаваха да зяпат, докато сърцата им се пръвръщаха в задъхани пърхащи колибрита. Белотаджиите наскачаха и започнаха да предлагат помощта си за бързото събиране на ябълките. Защото жената ту клякаше, ту се навеждаше, ту се обръщаше в едната или в другата посока. Някак почти неволно докосваше с изкусителните си форми този-онзи в гъцканицата. Докоснатият мигом изгубваше еквения си цвят на лицето, първо пребледняваше, а после заприличваше на ябълките, които се бяха озовали в ръцете му и които не смяташе да изпуска. Жената се усмихваше, казваше „Извинете!“, „Но моля ви!“ и „Благодаря!“, когато поемаше плодовете, но повече от три големи ябълки не можеше да задържи в двете си ръце с алени дълги нокти. Към мераклиите да помагат се присъединиха и шахматистите. Появиха се и такива, които уж им се налагаше да пресекат градинката по спешен житейски проблем, но от непреодолимо кавалерство не можеха да се спрат в джентълменския си порив. Така уж все повече хора помагаха, уж ябълките не бяха толкова много, а и жената уж много се стараеше да ги събере, а те продължаваха да се тупват в краката ил и да се търкалят по земята. И тя се навеждаше, клякаше, въртеше, усмихваше се и говореше с напевния си глас. Пространството се изпълни с жадни погледи, протегнати ръце, които не толкова неволно я попипваха тук и там, уж за да подадат ето тази или онази изпусната ябълка. Опулените и изцъклените очи хищно оглеждаха всяка поричка по снагата на изпадналата в затруднение дама, но най-вече се съсредоточаваха върху онова съкровено и съблазнително място, от което започват всички еликсири за истинските мъжкари. Един от по-възрастните мъже дори отиде да седне на пейката, защото не можеше да се довери нито на очите си, нито на сърцето си, което препускаше и препускаше из гърдите му заради зашеметяващия факт, че жената май нямаше... Абе всичко си имаше жената, ама нямаше онова, дето го крие. Боже, какво бельо носят днешните жени, ако изобщо го носят...

В този момент през всички тези протегнати ръце и услужливи мъже с

възбудени погледи, които клечаха, надничаха, подаваха, пипаха, подкрепяха, държаха ябълки, опитваха се да изгонят любопитните деца по-надалеч или участваха в суматохата около жената, която събираше разпилените си ябълки, се открои бялото бастунче на сляпата жена в черно. То почукваше по асфалта и най-безцеремонно си проправи път насред навалицата, сякаш почти се блъсна в красавицата. Извини се и бавно, с мрачно достойнство плавно се отправи към другия край на градинката, и изчезна зад ъгъла, преди някой да разбере кога и как се бе появила.

Жената в бяло се огледа трескаво, сякаш се пробуждаше от някаква треска. Изправиха се и мъжете, които бяха наклякали, приведени и полуизправени заради усилното им догонване на ябълките и напираха все по към нея. Тя им се усмихна. Поразбута ги. Но и те не се даваха така лесно и също се притискаха един в друг, а всички вкупом в нея. Накрая жената успя с помощта на лактите си не дотам елегантно да се измъкне и да ускори крачките си в същата посока, в която се бе стопил силуетът на сляпата.

Част от мъжете – изнемощели от превъзбудата си и дишащи на пресекулки, потърсиха сянката и се натръшкаха по пейките. Други с несигурни крачки тръгнаха в своята си посока, като облизваха пресъхналите си устни. Всеки си припомняше прогарящите докосвания на жената и влудяващите гледки, с които прещедро ги бе дарила. Благодаряха на съдбата, че ги е довела на това място, в точно тази градинка, в точно този момент. И не подозираха за дебнещия ги суров житейски жребий – приверечер съпругите им да ги пратят да купят кисело мляко и чер пипер, а те да узнаят, че портмонетата им липсват. И за цялата тази работа да нямат никакво сносно обяснение, което да омилостиви домашните им разярени вампирки. Дълги дни щяха да ги атакуват и по фланга, и в тила до тяхното пълно и окончателно разгромяване, при това с безкрайното и назидателно повтаряне на обидното „мухльовци“.

Но те щяха да се утешават с дълбоко прикритото доволство, че докосванията на жената в бяло са съживили в сърцата им отдавна изгаснало огънче.

СТАВАТ И ГРЕШКИ

Стават и грешки, казал таралежът и слязъл от четката за дъски. Наистина стават. Моята най-голяма грешка бе музикалната класика. И още по-точно Шостакович и Вагнер. Фатално си признах любовта към тях пред тъщата. И така се сдобих с две нови мечти. Едната бе, че тъщата съблазнява Стоковски, Караян или поне Лучано Павароти и

се пръждосва по пътя на голямата слава, който води където и да е, но не и в моята посока. А втората ми мечта се появи малко по-късно. Много малко по-късно, дори веднага, щом разбрах, че първата ми мечта е само химера, както повечето ми мечти, и веднага щом прочетох Селинджър. Подобно на неговия спасител в ръжта – помните онзи сбърканяк, нали, дето си мечтае да стои на края на света, в ръжта, и да спасява деца – така и аз започнах все по-настойчиво да си представям, че убивам тъщата си. Между другото тя се казваше Лавиния. И това е единственото по-забележително нещо в нея. Другото можеше да се оприличи по-сносно само от Данте. Даже и той ми се види слабичък, ако ме питате. Но на мен силата ми е във флейтата и производните от нея музикални инструменти, как да я опиша. Може би като ви разкажа мечтите си, ще ме разберете.

Отначало още не се бях оформил като завършен виртуален убиец. Не се учудвайте, въображението ми наистина е триизмерно, дори цветно, с неограничен достъп до фантастични измерения. Ето например, в самото начало на виртуалното ми поведение, си представях, че се сдобрявам с тъщата си по един покъртителен начин. В голям салон, целия подходящо декориран в балдахин, е поставено едно легло. Навсякъде горят свещи, много свещи. Тъщата Лавиния е в ефирни дрехи, почти феерично замечтана в поредната си музикална илюзия, например, че е пипнала господин Стоковски да я чуе как взема горно до, лежи си в блажена нирвана и аз се приближавам до леглото, хващам я за ръката. Не, не се каня да ѝ целуна ръка. Просто искам да се уверя, че наистина е студена или поне е в предсмъртна необратима агония, малка агонийка, колкото да мога да ѝ разкажа вица за приликата между тъщата и тортата. Най ги обичаме тъщите, когато са студени и със свещи отгоре. Нали така, мамче? Хайде сега умри си на спокойствие и не се разсейвай. Потупвам я по ръката и я оставям да се съсредоточи. Но по-скоро тази мечта се оказа негодна да ме удовлетвори и компенсира психически и аз си помислих, че трябва да измисля нещо по-естествено. Например да купя крокодила от зоопарка и да го пъхна тайничко във ваната, докато тя се къпе и разпява едновременно. Може да е дребна на ръст, но горното до направо го взема извън всякакви октави и музикални закони, а кучето на съседа, кралски док с артистично възпитание, изпада в нервна криза и започва да лае като тромбон. А представяте ли си аз с моите фини нерви как се чувствам? Не дай си боже да ме е свил стомахът и да ми трябва спешно да отида до тоалетната, ако не искам да си създам голям кафяв проблем, а вътре бившата прима на музикалната школа за деца-таланти се упражнява в прескачане на петолинието. И аз прескачам до съседите, като надълго и объркано се извинявам, че тоалетната ни пак се е запушила. А наум сто пъти си пожелавам неземното блаженство тъщата ми да се е превърнала в кукумявка и да се е удавила във ваната. Аз се връщам облекчен вкъщи, само дръпвам тапата на ваната, а после съвсем, ама съвсем доволен, изхвърлям кукумявката през прозореца. Чудя се дали догът на съседите би я изял? Да гледам как я разпертушинва, а аз съзерцавам съсредоточено да не се задави. След като е погълнал последната перушинка с удоволствие бих му подал

салфетка. Май се поувлякох, а?.. По-логично ми се вижда да се снабдя с крокодила. Ще кажа, че е живял в мазето и не е могъл да издържи на горното до. То всяко нещо има нерви. Ще изглежда като саморазправа. Наистина ми се вижда логично…

– Асене, ти пак си сложил мръсните чехли върху табуретката! – сепва ме гласът на мама Лавиния и аз мигом си свалям краката на пода. – Отиди да подгрееш манджата в кухнята, защото Вероника ще се върне изморена от балетното училище и ще трябва да похапне.

Мълча и се подчинявам. Запътвам се към кухнята, за да подгрея суфлето, което съм сготвил. Чудя се ако купя един крокодил, той би ли могъл да ги изяде и двете с дъщеря ѝ? Може би ще трябва да го подържа гладен известно време, а после…

Тъкмо съм включил печката и на вратата се звъни.

– Асене, звъни се! На вратата е… – нали се досещате чий е гласът. Боже, колко съм глупав, аз щях да си помисля, че ме търсят по водопровода. Мърморя си мислено, докато минавам край мамчето, оплескано с мазила, ухаещи на кисели краставички. Ох, дали да не капна няколко капки киселина в мазилото?! Или някаква отровичка, мъничка така, смъртоносничка. Колкото да се спаружи дъртата вещица завинаги.

Отварям вратата и върху мен скачат децата. Моите деца. Е, нали всички бащи знаят разликата между знание и вяра – жените знаят от кого са децата, а мъжете вярват, че те са сътворителите. Рожбите ми, единствените, които обичам на тоя свят до полуда.

Лора, малката ми принцеса, бърза да ми разкаже, че всички петокласници се канят да ходят на море през юли, започва да се пазари да ѝ дам пари за лагер. Брат ѝ Константин казва, че и той се кани да отиде с тайфата на море. Да се стягам, защото морето е голямата им синя тийнейджърска мечта. Разговорът продължава в тази посока, докато се свечери съвсем и майка им се завърне от балетното училище. Всъщност, тя преподава повече модерни танци. И макар някак да не върви да обяснявам на непосветените, че доста позакръглената ми съпруга преподава балет, мамичка си знае своето – балетът е изкуство от най-горен порядък, не може да казваш, че дъщеря ми подготвя ездачки на пилон. Или обучава някакви трътлести глупачки, които ще демонстрират прелестите си по окадените бардаци на света.

Това е мамичка Лавиния. Във филхармонията, преди да я закрият по целесъобразност и заради държавна изгода – нямало пари за разлайване на кучетата с някакъв си филхармоничен оркестър, ѝ викахме партайгеносето. Това бе галеното име на партийния секретар. Тя решаваше – и тогава, пък и сега. И всички я слушаме. Чинно. Още когато ме посъветва да дам пример, като най-чинно си подпиша заповедта за съкращението, а после лунатично се скитах като трубадур из страната. Но всяко зло за добро – там някъде срещнах съпругата си, с която преживяхме няколко изпепеляващи любовни пожара. Без да подозирам, че партайгеносето ѝ е мамичка. Когато го разбрах, вече бе твърде късно. И сложно. Затова се примирих – какво толкова да му намирам на положението да си чинно подчинен?!? Нали не се скитам със

самоубийствени мисли на загубеняк, който от глад не може да си наплюнчи дори флейтата. Имам семейство, подслон, а луната мога да си я гледам през прозореца. Дори от време навреме мога да си пролайвам в мрака, стига да не будя съседите. Живуркам си чинно и толкова.

Макар вече от години да се проклетисвам за поредната си тъпа и фатална грешка. Голямата ми уста призна, че обичам Шостакович и Вагнер. А това била девствената любов на мамичка. Тази голяма любов ни буди сутрин в зори. Седмата симфония, Ленинградската. Пуска я на сонито в хола и я чувам с пълна сила да марширува по паркета и да вика:

– Какво величие! Каква саможертва! Тънък психологизъм. Ето, ще дойде и то… Пицикатото… Хайде, деца! Елате да чуете. Светът не бива да спи, да бъде равнодушен към онези, които…

Вагнер е още по-вълнуващ, нямам нерви да ви го опиша.

В тоя момент аз обикновено си слагам главата под възглавницата. Жена ми разочаровано се протяга и винаги казва колко жалко е на този свят тя, родената да бъде укротителка на големи едроглави питони, да се събере с някакъв си охльововъдец. Нима всичките ѝ розови мечти за сутрешна ненаситна жарка любов ще си останат блян? Успокоявах я, че така ще бъде само до момента, когато Ленинград падне под американско, китайско или някакво си владичество и това бъде описано от нов Шостакович, за който дори да ме сочат с пушка или да ме окачат на гилотината, няма да си призная, че съм го и чувал дори.

След което ставахме и отивахме да си пием кафето в кухнята. Стига да го направя, разбира се, защото мамичка е била твърде заета с пицикатото и маршировката. А аз бях твърде зает с представата си как на седмия етаж на нашата просторна и уютна кооперация изпълзява танк, един такъв нищо и никакъв модел те-тридесет и четири /това го прочетох в енциклопедията!/ и смачква мамичка. Минава веднъж напред и връща назад. През нея. Плавно. После… После мечтата ми се смалява, аз изпълнявам още няколко заповеди и на жена ми, защото съм един нищо и никакъв флейтист без работа, зет на тъща и прочие. Апартаментът – естествено – е на името на мамичка. Тя успя чрез някакви далаверки по линията на още авери-партайгеносета да си го осигури чрез заменки срещу реституирани имоти. Много я бива по тая част, Остап Бендер пасти да яде, той нейният талант да прави пари от неподозирани неща няма да го схване с години. Как да не мълча чинно, като и двете ми обувките гледат с носа към вратата, а портмонето ми се търкаля по-изтърбушено от клошарски обувки! Остава ми утехата, че при някоя от маршировките сърцето на мамичка няма да издържи на вдъхновението и ще си отмъсти за мен. Тогава апартаментът остава на единствената наследница на мамичка, нейната първородна дъщеря. Пък и част от парите, за които си шушукаме понякога с жена ми.

Тази вечер разговорът на масата е главно върху какво точно не съм доизкусурил на винения кебап, та понамирисвал на пърлен чорап и как може децата да отидат на море при оскъдните средства на семейния бюджет. Тогава мамичка Лавиния ни тушира с изказването, че така и така не ѝ оста-

вало много, що да не отидат децата на море. Можело и с нас да отидат, само да си изберем хотела, тя щяла да плати всичко. Направила мъничка, но много успешна сделчица с важни играчи. И тъкмо щях да получа удар от вълнение и да се прокълна и разкая за мечтите си спрямо нея, тя каза – да, да именно с нас, което включва и нея. Вярно, не е първа младост, пък и сърцето ѝ напомня, че трябва да бърза, да вземе от живота каквото е останало. Знаех си, че е рано да се радвам. Направих плах опит да я раздумам, позовавайки се прогнозите за горещото време, разклатеното ѝ здраве, крехката ѝ психика и слънчевите изригвания. Тя ме отряза с думите:

– Стягай колата! Щом свършат децата училище и заминаваме. Тъкмо ще изпреварим малко сезона… И да не забравиш да монтираш багажника на покрива на автомобила, че ще трябва да вземем едно-друго от покъщнината, включително шезлонга…

Не можах да я убедя, че съм слаб шофьор и че по морето крадат коли. Стана както е казала. Винаги става както е казала…

…На море сме. На нейна издръжка. В луксозен хотел, в апартамент. Ние с мамичка и жена ми. Децата в отделна стая. Както се казва, който плаща, той поръчва и музиката. Тоя път музиката я нямаше. Но какво от това, тя ни вдигаше в зори да се разхождаме, да дишаме изпарения, да се прибираме преди силното слънце да ни опече с отвратителния си ултравиолет. Само децата бяха в екстаз, защото голямата им синя мечта се е сбъднала. Търкаляха се по килима и се увиваха в него като индианци. А щом те бяха щастливи, аз бях зареден с решимостта да изтърпя всички прищевки на мамичка и дори да се примиря с факта, че моите не толкова сини мечти все някога ще се сбъднат.

Седмият ден преваляше, когато мамичка си пееше в банята и изведнъж извика. Не се трогнах особено. Нещо изтрополя и аз посъветвах жена ми да надникне.

Съпружеското тяло ме изгледа зверски, че му нареждам, изтича в банята и се разпищя. Тъщата била под водата и не дишала. Цялата била синя. Уж дълго бях чакал този момент, а изведнъж се ужасих. Сърцето ми скочи в зъбите, оредялата ми коса я усетих да се изправя. Притекох се на помощ. Измъкнахме мамичка. Не дишаше. Повикахме лекар, който бе повече от категоричен:

– Блажена смърт! Сърцето…

Идеше ми да го фрасна по голото теме и да го попитам как тъй блажена смърт, когато сме на петстотин километра от дома си, изплашени сме до смърт и всички пари са в дебитната карта на мамичка. Какво да правим сега?

Човекът ни обясни най-безпристрастно и безучастно какво точно трябва да направим, какви документи да извадим и откъде, за да можем да я транспортираме безпрепятствено до местоживеенето. После се поправи – до мястото за вечно ползване.

Разтичахме се. Децата бяха уплашени, но се държаха прилично и сдържано. Изпратихме ги с вечерния влак. Да си отидат у дома, да се обадят на

родните и да чакат. Докато се приберем. После започна ваденето на документи, актове и прочие. Само че парите свършиха. Отново се проклетисвах, че една мечта да си имам и тя да се сбъдне в неподходящ момент като че ли съм пълен Марко Тотев. Проклетисвах мамичка, че и едно последно удоволствие не може да ми достави. Да си беше умряла като хората – у дома, при удобства, дето се вика, близо живеем до гробищата, не я карам сама да ходи до тях, ама сега…

Както и да е. Успяхме да се доберем да нужните документи и разрешения. Оказа се ужасно трудно да приберем един покойник у дома. Жена ми изпитваше ужас от мамичка и не искаше и да чуе мамичка да пътува на задната седалка, закрепена като дърво. Но като разбра колко ни поискаха за транспорт с обикновен микробус за тия петстотин километра – пък и никой не се навиваше да вози труп, а всеки искаше да си бъде надлежно „пакетиран“ в ковчег и прочие – направо откачи.

Нямахме толкова пари.

На следващия ден се очакваха жеги. Изпаднах в ужас. И тогава ми хрумна идеята да пътуваме през нощта. Хладно е. Ще увием мамичка в един килим, ще я привържем към багажника на покрива на колата и ще пътуваме. Когато няма пари, идеите идват сами като щури в главата ми. Жена ми изкрещя, че само един изрод като мене може да роди такава идея, достойна за филм на ужасите. Но когато ѝ повторих три пъти – нямаме толкова пари, нямаме толкова пари, нямаме толкова пари – тя промълви:

– А килимът!? Откъде ще го купим по това време?

Отново нещата опряха до мен. С триста зора успях да купя килим на старо, защото къде в курортен комплекс като този ще има магазин за килими. Докато разпитвах, попаднах на някакъв мургавеляк, който се кълнеше, че може да достави и от пиле мляко. После се опита да ми продаде някакъв мърляв килим като за нов. Дори ми показваше какви шарки има и по какво да позная дали е нов или е само захабен – блъскаш му една химия и става трепач. Щях да го цапардосам от нерви. Рекох му, че имам само някакви си дребни пари и да не ми се прави на тарикат. Ще опаковам покойник в него, няма да го излагам на панаира. Мургавелякът се сепна, изгледа ме като умопобъркан. После се взря в дребните пари, които стисках в дясната си ръката и отпраши на някъде си с думите „Щом имаш мангизи, сичкото само те намира! И тебе че уредим… с вълшебно килимче оке требва…“ Вече прималял, почти спекъл се от жегата и отчаян от чакане, преди да припадна, оня се появи, хвърли окъсан и прашен килим в краката ми. Грабна парите и като се хилеше като птеродактил, през зъби каза:

– Оправяй се сега ти с тая черга, хухавел! Можеш и да го яхнеш като ти се размърдала центровката в главата! – и офейка.

Помислих си, че тоя като нищо е чопнал това жалко подобие на килим от нечий дом или тераса. Но бързо го набутах в багажника – не смятах да чакам да прилетят полицаите, че да ми се лепнат едно обвинение заради краден килим, та да я втасам съвсем, като че ли малко съм се накиснал…

Намерих и достатъчно лед, натъпках го в найлони, сложих го където пред-

полагах, че трябва, защото жегата бе истинска заплаха за всеки покойник, особено за неговите близки. Опаковахме мамичка. Всичко ми се струваше толкова кощунствено, но без пари представите за нормално нямат никаква стойност. Все пак късно привечер тръгнахме.

Пътувахме цяла нощ. Уморени и гладни. Изнервени до смърт. Жена ми повръща няколко пъти. Изпи шепа хапчета. А аз усещах сърцето си в гърлото. И за пръв път нямах нито големи, нито сини мечти. Даже си говорехме, че все пак мамичка не беше толкова лоша. Дори можеше да се каже, че беше добра. Само да не беше тази идея, да дойде с нас на море. Но може би се е чувствала самотна, имала е право на глътка от нещо различно.

Развиделяваше се. Очите ми се затваряха и бях по-гладен от чирпанска мечка. Трябваше да хапна нещо, ако не исках да заспя или да загубя съзнание от изтощение. Прочетох една табелка „КЪМПИНГ-РЕСТОРАНТ-БАР-ЗАКУСКИ НОН-СТОП“. Спряхме на почти празния паркинг. Влязохме да изпием по чаша кафе и да хапнем нещо. Вътре имаше двама-трима с неопределен пол. Сега не можех да различа и камила от кенгуро. Само исках да ми донесат нещо за ядене. Жена ми беше бледа и изтощена. Дожаля ми, казах ѝ го. Тя за пръв път ми се усмихна така мило. И ме погали по ръката. Не беше го правила от години. Цялата нелепа ситуация изведнъж ме накара да усетя огромна празнота в гърдите си – та мамичка всъщност бе един мил, стар, самотен човек. И сълзите рукнаха от очите ми…

Хапнахме за няколко минути, като хвърляхме бегли погледи към колата. Не се виждаше много ясно, защото витрината имаше някакви мръсни пердета, пък и очите ми залепваха за сън. Нямахме повече време. Платихме и станахме. Когато излязохме на паркинга, колата изглеждаше различна. Стават и грешки, май бе казал таралежът, нали?

Някой беше отмъкнал килима от покрива на колата…

РАЗКАЗ

Станчо Пенчев

Станчо Пенчев (р. 1962, Шумен) завършва философия в СУ „Св. Климент Охридски“. Утвърден майстор на късия разказ и автор на девет книги, повечето с разкази, притчи и фрагменти – „Слабостта на спасения“, „Сънни светилища“, „Сянката на вдигнатата ръка“ (национална „Награда на Шумен“ – 2005), „Триада“ (номинирана за годишните награди на портал „Култура“ – 2014) и др., както и на романа „Лунен купол“ и сборника „Седем приказки“. Научнопопулярната му книга за юноши „Голяма книга на българските владетели“ в продължение на пет последователни месеца през 2013-2014 г. участва в Топ 10 по продажби на книжарници „Хеликон“. Творби на Станчо Пенчев са превеждани на френски, немски, английски, чешки и унгарски език. През 2014 г. излиза второ преработено и допълнено издание на дебютния му роман „Късна жена“ (1993), издържал проверката на времето.

КАМИЛСКИ КАМЪК

На Ради Панайотов

Отвъд Великата пустиня
светът е само фреска.
Хей, странниче, пази съня си,
насъне можеш само
ти да го достигнеш…
и после с копнеж
да нарисуваш…

Слънцето падаше косо и светлината правеше цветовете и далните насреща прозрачни. Жената зад телената ограда присви очи, за да проследи по-ясно двамата мъже, които излязоха от автомобила, спрял на черния път, и тръгнаха към вилата. Единият бе белокос, още строен, с червендалесто, гладко лице и свенлива усмивка. Другият – малко по-млад и едър, светлолик, плешив и с големи старомодни бакенбарди изостана от него.

– Добър ден! – извика отдалеч белокосият, сякаш се страхуваше, че може да я притесни.

Жената отвърна на поздрава и видя как погледът му премина по ниската, разлята сграда на вилата, малкия чист двор, овошките и детето, което се люлееше на въжена люлка, завързана на едно от дърветата. „Кротък човек, но малко отнесен“ – помисли си жената.

Другият мъж също поздрави и се опита да се усмихне. Имаше сини, ясни очи и тънки прибрани устни. „Този е дълбока вода. – погледна го жената. – Никога не знаеш какво мисли.“

– Търсим тук един голям камък – каза белокосият.

– Какъв камък?

– Такъв, като стълб, забит в земята, а може и да са няколко. Викат им девташлари.

– А-а – усмихна се жената. – Камилските камъни. Те са в другия край на селото. Там има. Тука край нас няма.

– Казаха ни, че има – повтори белокосият. – И на фотография съм го виждал. Поне два метра висок, насред полето.

– Е, не знам – вдигна рамене жената. – Аз съм родена тук, ама не знам да е имало. Те са в селата отдолу, край пътищата за Плиска.

– Чудна работа! – вдигна вежди белокосият мъж. – Веднъж даже ме водиха да го видя, но объркахме пътя.

– А защо им викате „камилски“ на тези камъни? – обади се едрият мъж.

– Поверие има такова – отвърна замислено жената, – че с камили са ги докарали дотук, ама било много отдавна. Преди потопа. Кой знае! Вие защо ги търсите?

– Така… – отвърна несигурно белокосият – да ги видим. Чували сме за тях.

– То много има наоколо, ама тук няма – погледна го жената, после хвърли бърз поглед към детето, което обикаляше край люлката.

Белокосият мъж отмести очи към синкавата равнина насреща. Вилата бе на високото, отделена от другите къщи и далече от пътя към селото.

– Тук сте уединени – обади се едрият мъж. – У нас всички строят близо един до друг, а в Австралия е обратното.

– А! – погледна го с внимание жената. – Там ли живеете?

– И там и…минен инженер съм, обиколих света.

– Хм – вдигна вежди жената. – Не приличате на инженер.

– Защо? – учуди се едрият мъж и пристъпи към оградата. Лицето му бе омекнало и присвиваше очи от слънцето като дете.

– Синът ми е инженер, ама работи като нощен пазач в Лондон. А вие ми приличате на учител или учен…

Когато жената се разбъбри, белокосият се дръпна малко встрани и погледна разсеяно към покривите на къщите долу. Бяха подредени като детска мозайка.

– А вие какъв сте? – попита го неочаквано жената. – Какво работите?

– Бях техник в строителни войски, после завърших химия, сега…–

отвърна неопределено той и като че се смути.

– Той е природозащитник – обади се едрият мъж, – ама има постоянно проблеми с властите…

– Гледай ти! – учуди се жената – Уволняват ли ви?

– Случва се…

– А приличате на кротък човек.

Белокосият се усмихна стеснително и вдигна мълчаливо рамене.

– Нищо не е такова, каквото изглежда – каза жената.

– Вие отдавна ли живеете тук? – попита едрият мъж.

– Не – поклати глава жената. – Никога не съм си представяла, че някога отново ще се върна тук! Но ето, случи се! – жената млъкна и погледна пак детето. То слезе от люлката. Беше пет-шест годишно, русоляво, слабовато, с голяма бенка на бузата и бавен поглед. – Заради него! Живеехме от години в София, синът ми остана без работа и решиха да емигрират със снахата. Взеха и него, нямаше още три годинки, пък там…жената замълча и преглътна.

Иззад сградата излезе сив, рошав пес и погледна подозрително двамата мъже. Беше мелез, с бяло петно около едното око и черни лапи. Вдигна муцуна и щеше да излае, но тя му махна с ръка да се прибира. Двамата мъже я чакаха търпеливо, с наведени глави да продължи, но жената се обърна бавно и влезе във вилата.

Върна се с няколко круши в ръце и ги подаде мълчаливо над оградата на мъжете.

– Да се почерпите! – каза след малко и се усмихна. Сигурно беше прескочила петдесетте и едва ли някога е била красива, но очите ѝ грееха като на момиче.

– Ще извинявате – обади се белокосият, – че ви отнехме от работата ви..!

– Ами…Щях да пера, но сега за всичко ми стига времето…Вие имате ли деца?

– Той – четири! – усмихна се едрият мъж. – Аз засега – едно, ама ситно…

– Значи можете да ме разберете… Омъжих се съвсем млада и майка ми изгледа двете ми деца. Аз, да си кажа правичката, тогава не усещах голяма грижа за тях, все бързах, учих задочно, правех кариера…Прибера се вечер, целуна ги и най-много да ги преспя, всичко останало мама и баба. Но се издигнах, стигнах до директор на голямо училище за деца с ментални проблеми…Когато се роди внукът ми вече беше друго: привързах се от първия ден и не можеха да ме отлепят от него…Така и не разбрах какво точно се е случило в Лондон, а може и да не ми казват, но детето загуби от уплах говор. А тъкмо беше хубаво проговорило…Уж имах опит с такива деца, знания, но когато злото почука на вратата ми, се изплаших до смърт. Тръгнахме по лекари и тук, и там, и всичко в живота ни се обърка, мъжът ми започна да пие, колкото спестявания имахме – изтекоха. Нищо и нищо! Детето се затвори съвсем и разви някакъв аутизъм, синът ми се свърши, а снахата

живееше само на хапчета. Тогава в Лондон сънувах сън…

– Сън? – прекъсна я едрият мъж и очите му се разшириха.

Жената само кимна и продължи:

– …Вървя боса по черен път през равнина, а на стъпалата ми пари, пари, не се трае. Подскачам от крак на крак, ама не спирам. Бързам за някъде, но не знам закъде. Поглеждам надолу, върху разжарени въглени ходя, после върху сол. Ту въглени, ту сол! И боли, боли, ама друг път няма! После изведнъж нозете ми изстинаха. Гледам, на бял хълм съм стъпила. Не е хълм, а купчина захар, а пред мене – като на длан моето родно село! Че като започнах да плача насън, рев, рев и то на глас, а сълзите ми текат като река! И не знам защо – хем ми е мъчно, тегаво, хем ми олеква…Тогава като през мокро стъкло видях тази виличка, мисъл даже нямахме да се връщаме тук, а още по-малко да строим, но я видях…Същата, с двора, а в него детето. Играе си нещо и ми говори…говори, но аз не мога да го чуя! Мърда устни, ама като в ням филм, не излиза звук. Тогава видях три камилски камъка, дето ги помня от дете, но големи като катедрали. Стоя под тях и душата ми се пълни като чаша с покой и нега…

Тя млъкна и прекара унесено показалец по едната, после по другата си вежда. Белокосият мъж отмести разколебано поглед към виещата се в ниското лента на пътя. Жената сякаш не ги виждаше.

– А детето..? – обади се несигурно едрият мъж. – Детето проговори ли?

– Проговори… – отвърна тя, – ама по някакъв негов си начин…Рече каквото си иска и млъкне за часове…Като…като човек, който дълго мисли какво да каже.

– Всички човешки истории отвън си приличат – каза след малко белокосият мъж, – но отвътре за всеки е като възел. Стяга те и нищо друго не виждаш! Е, моят приятел от другият край на света се върна пак заради сън…

– А? – като че се събуди жената и погледна едрият мъж. – Наистина ли?

– И аз вече не знам кое е истина и кое не! – размърда рамене едрият мъж, после се оживи и продължи : В началото животът ми вървеше трудно, но равно, като парен влак. Емигрирах през деветдесетте години от България с първите. Аз съм късно дете и родителите ми бяха вече на възраст. Не можех да разчитам на тях материално, не ми се учеше повече и светът ме мамеше. Пристигнах в Сидни с абитуриентския си костюм, един очукан куфар, няколко долара и глава, пълна с мечти. Какво препатих аз си знам, спях по гари, под мостове, в градинки, изоставени сгради, работех каквото ми падне и постоянно се местех от град в град. Сръчен съм и хванах няколко занаята. Бях бояджия, фаянс се научих да редя, покриви да поправям, докато един ден не попаднах в златната мина в Калгуурли. Започнах и професията ме увлече. Работих, после завърших минно инженерство и пак се върнах в мината. Издигнах се в компанията, пътувах по няколко континента. Времето си течеше като вода, имах няколко връзки с жени, но така и не стигнах до брак. Докато на четиридесет и четири години изведнъж се уплаших. Останах една вечер последен в офиса и в тишината на огромната празна

сграда усетих, че мога да остана сам за цял живот. Родителите ми бяха починали, нямах брат или сестра, нямах роднини и близки в тази чужда пустиня! Сърцето ми се сви и дълго време не можах да дойда на себе си. Блъсках се като оса в стените, мислих и все не можех да изляза наясно със себе си. Ще рече човек: какво толкова, здрав, прав мъж да се ожени и готово! Ама не-е… Топлина исках да срещна, близък човек, наша жена, да ми е всичко това, което ми липсва!

Едрият мъж млъкна и си пое дълбоко дъх. Погледна лъскавият зрял плод в ръката си, после посърналата, жълтееща корона на крушовото дърво в двора и на лицето му трепна кратка невинна усмивка.

– Накрая се реших… – каза след малко. – Зарязах всичко и се върнах в България, за да си намеря жена. Оттук нататък всичко се разви като насън. Отидох на гости у един стар приятел в Търговище и докато си играех с малкото му дете, влезе едно съседско момиче – дребно,смугличко, на щиглец прилича, с едни големи топли очи. Поглежда ме и трепка, трепка с клепки. Честно казано, не му обърнах внимание. То нямало и нужда, защото тя ме забелязала и като ме видяла с детето на ръце после попитала: „Кой е този мъж?“ и споделила с жената на моя приятел, че си търси такъв човек дето да обича децата. С една дума – тя ме избра! Тогава разбрах, че истинските отношения са обикновено прости и безхитростни като детска игра. Тя искаше нещо, което аз можех да ѝ дам и обратно… Оженихме се скоро. Аз имах малко заделени пари и купих едно апартаментче във Варна. Обзаведохме го, тя си намери работа на рецепцията на хотел, аз се главих в една от крайморските мини. Заплатата малка, но щастието – голямо! Сутрин не можем да се разделим. Тя, нали останала сираче на 14 години, ми вика: „Ти си ми всичко!“ И вярно! Бях две години по-млад от баща ѝ и двадесет и три лазарника по-стар от нея…Всичко хубаво, но мина година, минаха две, а тя не може да зачене. Аз пак започнах да си блъскам главата в стената „Дърт си вече – си казвам, – за нищо не ставаш! Семето ти презря в чреслата, докато гониш михаля, а сега най-обичният си човек не можеш да направиш щастлив!“ Тръгнахме по лекари, изследвания. „Здрави сте, казаха, няма пречки.“ Здрави, здрави, ама времето си тече…Отчаял се бях, когато една ранна утрин, тя ме събуди. Лицето ѝ бледо, но живо. „Ще стане.“ – само каза. „Какво?“ – питам. „Ще стане – повтори – Ще си имаме рожба.“ „Откъде разбра?“ „Сън имах.“ – толкова рече и повече дума не даде да се издума. Минаха няколко дни и ми казва: „Тази радост дето ще дойде, трябва да се заплати, с болка да се изплати. Така е на Земята.“ „Какви ги говориш?“ – питам. „Само ти казвам да знаеш“ – отвръща и пак замълчава… После разбрах, че братче имала, починало малко и то ѝ се явило. Аз в сънища не вярвах, но космите ми настръхнаха, защото с кожата си усетих, че издълбоко говори. Каквото каза, това и стана. След няма месец забременя и роди момиченце. По небето ходех, но скоро след това затвориха мината и останах без работа. Хващах се тук-там, но доходите несигурни и последните ми спестявания заминаха. Аз съм специалист по взривове, златото на повечето места по света се вади от открити мини и можех да тръгна за чужбина, но

сърце не ми даваше да я оставя с толкова малко дете и без роднини край нея. Не ми даваше, не ми даваше, но от австралийската компания ме потърсиха, направо ме замолиха да се върна на работа. Заплатата беше космическа… – едрият мъж млъкна и погледна двамата. Жената престъпи от крак на крак с омекнали очи, а белокосият се усмихна несигурно. Той преглътна и погледна детето. То сякаш усети погледа му и се обърна. На личицето му се изписа очакване.

– Мончо, ела при нас, бабо! – извика го жената.

То поклати отрицателно глава и им обърна гръб.

– Стеснява се – обясни жената, после покани мъжете. – Защо не влезете? Заповядайте, да поседнем на беседката!

– Не, не – отвърна едрият мъж. – Ще тръгваме!

Жената сякаш не го чу, поклати замислено глава:

– Ама как ви го е рекла: „На Земята всяка радост, всяко щастие се заплаща с болка.“ Сигурно си има и някаква мяра, колкото щастие, толкова и болка и ни грам повече или по-малко.

– Тъй ми го каза – оживи се едрият мъж. – Само че аз тогава не разбирах какво означава, чак после, когато… – той преглътна и продължи – когато нещата се обърнаха. Ама да карам подред: Мислих, мислих и ѝ казвам: „Дай да се преселим в Австралия“. Тя само поклати глава: „Не. Моят дом е тук. Цял живот съм живяла по роднини, не искам сега да вехна в чужбина.“ „Че защо? – казвам. – Там ще ни е добре тримата.“ „Иди поработи година, после ще мислим.“ – отсече…Тъй ми беше свито сърцето като тръгвах, сякаш на погибел отивах!...Не мина и половин година и се случи нещастието. Нещо сбърках зарядите и при взрива ударната вълна ме метна като дюшек на десет метра. Изгубих съзнание и изпаднах за дълго време в кома. Гърдите ми били така разкъсани, разправяха докторите, че на места под изтънялата кожа се виждало как тупа сърцето ми. От това време всичко ми е като потопено в катранена вода, тъмно и влажно. Докато изведнъж сякаш изплувах. Видях се на една слънчева поляна. Сън ли беше това, или видение някакво, не знам, но толкова ярко, че цял живот няма да го забравя. Оглеждам се и виждам, че не съм на поляна, а в дупка от дълбок сняг. Над мен едно светло и ясно небе и се протягам да го стигна. Не мога! Опитвам се да изляза и виждам – краката ми вързани, с лико стегнати. Нищо не ме боли, ама ми е студено, студено. Умирам от студ. Тогава отгоре се появява една детска глава. Момченце – русо, зеленооко, на мен като дете прилича, подава ми ръка да изляза. „Няма да стане, детко! – му викам. – Аз съм тежък, като камък съм тежък няма да можеш да ме изтеглиш!“ А то се смее, ама така весело и жизнерадостно се смее, че и тебе смях те хваща. „Кой ти каза, че си тежък! По-лек си от дъх сега! Дай ръка да те измъкна в светлото, че път ме чака, пък може скоро пак да се видим!“ Протягам ръка и сякаш излитам нагоре. Над леки, заоблени хълмове летя, край пътищата и по високите места нахвърляни на купчини и фигури огромни камъни. Прави, сякаш от небето паднали, или полегнали в кръг, а близо до тях червена скала, забита в земята. „Какво е това?“ – питам. „Ред небесен – чувам глас – като слезеш, ще го разбереш.“ Тогава отворих

очи и съм излязъл от кома.

– На крака сте! – наклони учудено глава жената. – И не ви личи.

– Всичко ми зарасна, като на вълк – усмихна се като дете едрият мъж. – Само тук-таме белези останаха, ама бакенбардите ги скриват…

– Иии… – възкликна замислено жената. – Чудно ми е как я изравняват тая сметка там горе на небето – за глътка радост, цяло море сълзи и товар мъки!

– Сигурно има кой да отмерва – обади се белокосият мъж. – Ето аз имам щастливо семейство, жена ми е кротка и обичлива, децата ми са като слънца, а цял живот дългове влача и не мога да се свъртя дълго на работа…

– Чакайте, има още – рече с лека стеснителна усмивка едрият мъж. – Не минаха два-три месеца откакто се завърнах в България и жена ми забременя отново. Сега, в късната есен, чакаме да роди.

– Ей, гледай ти! – усмихна се и жената. – Дай Боже всекиму!

– И още…Отвори се нещо в мене и започнах да рисувам! – едрият мъж погледна занесено към далечините насреща. Слънцето се бе преместило и цветовете вече тъмнееха.

– То тези камилските камъни старите хора ги почитаха – каза жената, – но тайно, защото партийният секретар по комунистическо време, а и свещеникът се сърдеха. На всеки курбан и голям празник в селото принасяха и там. Майка ми казваше: Те пазят света. Сега никой не им обръща внимание. Ама и това няма да е до века…

Двамата мъже поклатиха глави в знак на съгласие и погледнаха килналото се слънце. Когато тръгнаха, жената дълго гледа след пушечната диря на колата, после изми ръцете си на чешмата в двора и приседна замислено до люлката на детето.

13.10. – 28.10.2016г.

ПОЕЗИЯ

Лили Христова

Лили Христова е родена в Несебър. Завършила е ПУ„П. Хилендарски“. Живее в Бургас. Публикувала е стихове и разкази в периодичния печат. Издала е стихосбирката „Ориса ме Алиса“, за която получава Годишната награда за поезия на община Бургас за 2016г. – плакет „Христо Фотев“.

* * *

Лист,
пастел,акварел...
Детската ръка намира
огледалния град,
от който аз се върнах.

* * *

През есенната гора
с диви очи...
Четиринога
е сянката ми.

* * *

Спомените –
сухи цветя в стъкленицата
на деня.

* * *

От нелюбов
е грапавината по устните.
Късен мак ме целуна
за сбогом.

* * *

Единствено
децата знаят,
че ангелите са човеци.

* * *

Затворена в какавидата
на делника,
обременена от миналото
на гъсеница,
плета крилете си.

* * *

В гардероба
стрък лавандула
разделя
лято от есен.

* * *

Пиша
върху тънкия лист
на надеждата
с перо
от страх.

* * *

Пред иконата
пламъче
на минзухар.

* * *

Сънят ми –
Гълъб на Пикасо
прелита над Готическия квартал
и каца в дланта
на лудата просякиня,
запяла
Аве Мария...

* * *

Театър на сенките –
клоните на вишната
по лунната стена.

* * *

Смъртник –
секундите
са Шехерезади
в последната нощ.

* * *

Възможност за свят.
В късче време
съм болезнено нарастваща
луна.

* * *

Отражение в локвите –
смяна на
гледната точка.

* * *

Стъпки на думи
по моста
над тишината.
Някой премина
на другия
бряг.

* * *

Есенен лист –
танцът на Одета
върху пейка в парка.

Дмитрий Орешкин

Дмитрий Орешкин е роден в Москва през 1953 г. Завършва Московския държавен университет; виден руски учен, политолог, основател на групата за аналитични изследвания „Меркатор" (през 1993 г.), член на Съвета за развитие на гражданското общество и за правата на човека към президентството на Русия. Избран за „Човек на годината" в Русия през 2001 г. Автор на книгите „Время льдов", „Судьба выборов в России" и др. Активен общественик, сътрудник на много руски медии.През 2014 г. рязко критикува политиката на Русия спрямо Украйна.

Живее и работи в Москва.

ФИЛОСОФИЯ НА РУСКИЯ БИТ И НА ГРАДОВЕТЕ

Тук Пестел се усмихна.
Материалист съм по душа,
ала умът ми протестира...
Давид Самойлов

От какво започва родината? От картинката в буквара. Няма как да е другояче: не е възможно човек да се озове на всеки от седемнадесетте милиона квадратни километра на Русия, да разгледа всеки от нашите над хиляда града. Обаче попитай първия срещнат – всеки познава родината си и я разбира издъно! Вникнал е в душата, в сърцето ѝ, както и във всички нейни останали органи.

Значи, все пак се има предвид образ. А този образ, да си признаем честно, е създаден предварително от някого, обрисуван е и дори е измислен. Ако щете, както картинката в букваря : небе, друм, зрели жита. Ето ви я Русия! Така че умният В.В. Розанов* е прав по свой си начин, когато горчиво кори

* *Василий Розанов (1856-1919) – авторитетен руски религиозен философ.– Б.пр.*

Н.В. Гогол („проклетника хохол!“), задето ни в клин, ни в ръкав гениално разтуря тази мила картинка и обрисува категорично недопустим образ на Русия. Поради което всичко потръгва наопаки: в училище децата го четат и се смеят! И цялата страна се смее. А не бива!

Но пък нали Гогол е гений. Да, гений е. Няма какво да се възрази. Мъчително и несправедливо е. Розанов го обича в душата си и го ненавижда с разума си. Млък, дългоноско, сатанинско изчадие! Ала как пише...

Така или иначе, когато разсъждаваме за родината, оперираме с метафори. При това дори те не са наши, а още от детството сме ги възприели от културната си среда. Служим си с абстракции, с ментални конструкции, с образи, с понятия, с брендове, с митове. В известно отношение – виртуални.

– Мечтание, неосезаем чрез чувствата звук, вятър – би казал сладкодумният Чичиков. И дори би духнал – фу-фу! – за по-убедително. Мъртви души – ама че обект! Кому са изтрябвали?

– Та нали ги купувате, значи са нужни – с право му възразява Собакевич, мощно заседнал върху руската земя с всичките си яки задни части. Двамината Гоголеви пройдохи подхващат нещо като философска дискусия. Конфликт между гносеологии! Платон и Аристотел.

Чичиков е трепетен романтик, за когото възвишената идея (да оскубе, както трябва, бюджета на милото отечество), докато Собакевич, напротив, е заклет прагматик. Неговата задача е по-елементарна – да оскубе здраво дадения конкретен Чичиков.

Двамината са безспорни патриоти и истински руски хора. Солта на земята. Ех, прав е бил Василий Василиевич Розанов – ама как може така! Направо не е Гогол, ами същинска пета колона.

Лекокрилите Чичиковци приучаваха цели поколения в съветска Русия – нещо твърде диалектично! – да бъдат материалисти. „Какво е свобода, морал, религия, какво изобщо е идея?“– питаха те. Вятър работа, измишльотини на буржоазните философи за осигуряване на класовите им интереси... А който не е съгласен, да заповяда до стената, малко ще го поразстреляме в чисто материален смисъл. Като доказателство за идейната ни правота...

Съдбата на алчния изедник Собакевич (в светлината на материалистическия Октомври той изглежда по-скоро философ идеалист, монархист и консерватор) в този двубой между личности предизвиква дори известно съчувствие. Всъщност неговата приземена гносеология е конкретна и дори по-честна: три поколения след 1917 г. изографисаните с йероглифите на равенството, справедливостта и на общонародната собственост чичиковски села се разпаднаха напълно и завинаги. Те оголиха дивотията и разрухата, която в частното стопанство на „кулака“ (сега биха казали – на ефективния мениджър – без кавички) Собакевич едва ли би била възможна.

Макар че и тук естествено съществува конфликт между образите и възприятията: обърнете се към колхоза „Империя на злото“ под ръководството на А.А. Проханов* и там евтино ще ви пробутат действащия модел на

* *Александър Проханов (род. 1938 г.) е руски писател, публицист, гл. ред. на националистическия вестник „Завтра“. – Б.пр.*

велика космическа държава, изготвена от пластелин, от фолио и от вестник „Правда“. Мнозина го харесват, прилича на истински...

По-умните хора още от самото начало предупреждаваха за безспорните недъзи, като посочваха формално-логичните недостатъци на пролетарския материализъм. „Буржоазният идеализъм“ в този смисъл поне е честен и демонстрира уважение към обективния свят (ако искате – към Божия, ако искате – към материалния): нали нашите знания са приблизителни и субективни. Поради това, преди за гибел на всички буржуи да разпалваме световен пожар, не е ли по-добре седем пъти да премерим, като внимателно съпоставяме всяка своя стъпка с емпиричните, а не с идеологическите ефекти?

Къде ти. Някой е внушил на марксистите, че държат за опашката единствено вярната Идея за уреждането на света. Та им е драго. Че как – оттук нататък тъкмо на тях, умниците, принадлежи ексклузивното право да въплъщават епилептичните си мечти в реалността! Като безмилостно преодоляват съпротивата на социалната материя в лицето на Собакевич и на подобните нему.

Глупавите философи три хиляди години и отгоре по друг начин обясняват света в очакване най-сетне да се появи умният Карл Маркс и да каже: проблемът е, както се оказва, че се налага този свят да бъде *променен*. Макар че, погледнато обективно, какво е това, ако не поредното *обяснение* сред върволицата други.

Обаче кой да ти знае! В каква посока да го променят, чрез какви средства и срещу каква цена – да питат вече Него. Защото единствено Нему е достъпна светлината на истината. Материализъм, при все това!

Ще отбележим само две гносеологични слабости: първо, съветските марксисти просто заменят приказчицата на идеализма с приказчицата на материализма. При това съобщават доволни, че от днес нататък темата е затворена. Второ, самата приказчица е твърде, твърде фалшива. Направо да го кажем, гибелна – ако я преценяваме чрез материалните ѝ постижения, а не чрез идеологическите крясъци.

Разтворил като Библия
тумбест „Капитал“...
Сергей Есенин

За да бъде променен светът (естествено към по-добро), е необходимо широките народни маси да бъдат сплотени и оглавени. За да бъдат сплотени и оглавени, е необходима обединяваща Идея. Такава, че нейният мобилизиращ ефект да не пресъхва. Идеята трябва да бъде пазена и защитавана като зеницата на окото от критикари, от клеветници и от разнообразни чужди наемници, които се стремят да посеят зърното на съмнението и да подкопаят основите. Ако някой предателски сочи разминаването между теорията и практиката или задава провокационни въпроси – убий гадината!

Стоп, стоп, другари! Втасахме я: ето че същността е обърната наопаки. Хората, които декларират уж материалистичен подход към историята, всъщ-

ност действат като заклети идеалисти. При това с откровено сектантска насоченост. „Нещо като орден на меченосците“ – ако използваме формулировката на Йосиф Сталин. Каква, с извинение, наука, какви обективни закони, щом правото да решава какво отговаря на Учението, а какво – не, принадлежи на тясна група фанатици-демиурги? Това си е чиста проба идеализъм, на всичкото отгоре субективистичен: вярата стои над емпиричния факт.

Най-откровено за ролята на марксизма в СССР отново се е изказал др. Сталин. Разбира се, не публично (публично марксизмът се представя за наука, която е всесилна, понеже е вярна), а пред свои хора. *„Марксизмът – това е религията на класата. Ние сме – ленинци. Това, което пишем – е задължително за народа. За него това е символът на вярата!“*

Цитираното откровение е записано на 23 декември 1946 г. от дълбоко предания на вожда историк Владимир Мочалов, един от изготвителите на официалната Сталинова биография. Записаното от Мочалов е публикувано в 17-тия допълнителен том от събраните съчинения на Сталин, издадени през 2003 г.

Кой е казал на тези лекокрили чичиковци, че производителността на обобществения труд непременно ще бъде по-висока от тази на капиталистическия? Да не би да са посещавали светлото бъдеще? Не, не са се озовавали в него. Да не би пък да са осъществили малък експеримент, като например да са предали тъкачните фабрики на др. Енгелс в ръцете на лумпенпролетариата? Не, др. Енгелс благоразумно се въздържал от подобни опити. Тогава откъде произлиза тази фанатична вяра, че тъкмо така ще се случи? Вярват на науката, казвате? На историческия материализъм, нали? Ех...

Всъщност социалистическата производителност рязко се срива, което методично се маскира от съветската икономическа статистика. Обаче не тя ни е темата. Говорим за епистемологията, за инатливия Собакевич и донякъде защо обективните емпирични данни за понижаването на производителността в СССР се преследваха като клевета и като предателство. Всъщност пред нас е все същият елементарен избор между добросъвестността и пламенната вяра, че вечният двигател е възможен. Преди революцията този избор се осъществява най-вече теоретически (кой кого ще надвика), след революцията той бързо и предсказуемо се превръща в практика на „Лубянка“.

В двата случая демиургите и вождовете, без да се замислят, гласуват за вярата. Поради това неволно издават истинските си приоритети: за да бъде задействан лумпенпролетариатът, трябва да му се изсипят главозамайващи обещания. При това желателно в наукообразна форма – нали, така или иначе, вече е XX век. А когато научнообоснованите псалми се окажат пълен провал – да се затъкне гърлото на критикарите с пролетарски юмрук. Или с куршум, което е още по-сигурно.

Тоест те са напълно наясно какво и що. И по отношение на науката, и на вярата, и че баламосват трудещите се. Но в такъв случай заради какво се прави всичко това? Как за какво – ами че зарад властта и зарад манията за величие, съпроводена от мания за преследване. Други обяснения просто не

съществуват.

„За да накарате хората да местят планини, трябва да им създадете илюзията, че планините могат да се местят“ – обяснява още един вожд и демиург на народните маси – Бенито Мусолини. Впрочем той също избуява от социалистическата Идея: почтеният му татко е бил близък съратник на Карл Маркс. При това и политическата програма на самия Дуче е истински ляво-социалистическа, като се почне от национализирането на едрата капиталистическа собственост и се мине през осемчасовия работен ден за трудещите се и през премахването на съсловията.

С изобилните си разсъждения за материализма и за науката идеолозите на марксизма на практика създават виртуална реалност за народа, като я базират върху вярата. Целта им е да използват тази мнима реалност в борбата за власт. Щом завземат властта, я удържат чрез вярата. Тъй като базовата Идея е вулгарна (налага се да бъде такава, за да отговаря на изискванията на лумпенпролетариата), въздигнатото върху нея царство на справедливостта и на доброто противоречи не само на своите си декларации, но и на реалната действителност. Проблемът се задълбочава още повече, тъй като реалният приоритет на вождовете и на демиургите всъщност не е царството на справедливостта и доброто, а най-вече са ексклузивните ръководни позиции в споменатото царство.

Колкото по-навътре в гората, толкова по-трудно се посичат действителните, а не измислените закони на материалния бит. В усилията си победителите в края на краищата изнемогват – заедно с обезкървения от тях народ. Независимо дали той е италианският, германският или руският.

Не ще да работи вечният двигател, проклетникът, колкото и да го поливаш с кръв. Да се репресира обективната материя – това не ти е като да лапаш шашлици. Налага се постоянно да използваш ту сопата, ту лоста... Да се приспособяваш, да променяш идеалите, да предаваш съратниците, да лъжеш, да стреляш, да се биеш и изобилно да замазваш с безплатните демографски ресурси дупките на великите си проекти. Като неизменно оставаш верен на единствения, на най-важния свой приоритет: да си отгоре.

Земята ни начева, всеки знае
от Кремълската стена.
Владимир Маяковски

Истинските закони на обективния свят (или на „материалния“ свят, ако желаете) представляват нещо съвсем друго, различно от това, за каквото ги мисли лумпенпролетариатът. Ако използваме терминологията на В.Н. Вернадски, те са десиметрични. Тоест са неравновесни, анизотропни, несправедливи в края на краищата. Особено за онези, които гледат света от долу нагоре, от позицията на обиденото варварство спрямо цивилизацията.

Безтегловната Идея, чичиковското „фу-фу“, всъщност играе определяща роля в живота на десиметричния социум, както и в материалния живот на съвременния ландшафт – тъй като социумът го формира и преобразява. А

това пък от гледна точка на ландшафта е крайно несправедливо: той е толкова огромен и могъщ, а с него прави, каквото си иска, нищожна хитра буболечка на две крачета. Конкретният опит на болшевиките – това е най-яркото емпирично доказателство за тази десиметрия: тъкмо Идеите на великия Сталин местеха човешки маси, планини, канали, железопътни линии и цели градове. Тъй като Идеите бяха вулгарни и противоестествени, преместените планини, разкривените от вечно замръзналите почви релси и запустелите пространства на Русия останаха като величествен паметник на човешката ограниченост и на безсмислено положените усилия. Също като египетските пирамиди, които също представляват пресъздадена чрез камъка велика идеология.

Градовете, обективно погледнато – всъщност са ръкотворни ландшафти. А те, както учи съветската наука, възникват поради особеното съчетаване на материалните (на физико-географските) фактори. Не че обяснението е погрешно, то е категорично недостатъчно. По какво териториалното положение на Москва е било по-хубаво от позиционирането на Твер, на Ярославъл или на Рязан? Не, само материалистичното обяснение явно не е достатъчно. Вероятно се е намесил и субективният фактор, който в известен смисъл е бил идеалистичен. Московските князе в някакво отношение са се оказали по-умни, по-сръчни, по-смели, по-хитри – накратко, по-късметлии – от рязанските или от тверските. Макар че може да се *вярва* и във всяко друго обяснение – стига то да не противоречи твърде откровено на фактите.

Когато цар Петър Алексеевич взема решение (тоест формира Идея) за създаване на нова руска столица с морско пристанище, на първо време се конкурират варианти с устието на Дон (на Азовско море) срещу устието на Нева (където да бъде разположен бъдещият Петербург). Поради ред обективни и субективни причини (може би поради субективния опит на Петър за работа в Северна Европа?) царят избира Нева. Днес е налице материалният резултат. Петербург е ключов възел на физически и социален ландшафт на европейска Русия, като по най-пряк (по материален) начин влияе върху конфигурацията на транспортните магистрали, върху разположението на градовете спътници, на пристанищата и т.н. А също и върху екологията, върху потоците от ресурси и от хора.

Според статистиката у нас в градовете живее ¾ от населението. Разбира се, статистиката послъгва. От 15 до 20 милиона „граждани“ в този списък, както личи от данните, обитават къщи без канализация, тоест „удобствата“ им са на двора. Което всъщност означава селски начин на живот. Нали знаете какво представлява това: къщурка с три прозорчета, ръчна помпа или кладенец на улицата, градинка и покрив от етернит. Обаче формално това е град. Населението работи във фабриката или в завода, който обикновено е единственият в градчето. Получава нищо и никакво.Хората оцеляват благодарение на зеленчуковата си градина. Такъв начин на живот се нарича урбанизация от специалистите. Това е твърде съветско явление – защото в материално отношение отразява идейните приоритети на болшевиките. Не Идеалите, изписани във вид на лозунги върху знамената (по думите на Сталин – като „символ на вярата“), а реалните властови предпочитания.

Това са две различни неща. За разлика от хората материята няма как да бъде излъгана.

Като експлоатираха ресурсите на вярата, болшевиките тикаха градовете в измислените от тях рамки на равенството, а всъщност – в тотален стандарт и в общ строй, понеже така по-лесно се командва. В отговор градовете като Собакевич инстинктивно упорито се съпротивляваха, бранеха правото си на индивидуалност, на свобода и на десиметрия. Избиваха ги, разстрелваха ги, отнемаха правото на населението за напускане на града и обзети от административен екстаз, прехвърляха хората и цели селища от едно ведомство в друго. Неизменен си оставаше вертикалният контрол и отнемането (изцеждането на добитото), изгребването от Центъра на всички достъпни материални ресурси, които градът би могъл да използва за социалното си развитие. Както средният съветски човек не можеше да притежава самостоятелни доходи за съществуване, независими от държавата, така и средният съветски град не можеше, не биваше да притежава реално самоуправление и самостоятелен бюджет. Предишните земски свободи от царско време бяха строго прекратени от болшевишката власт още от самото начало – и фактически до днес. От това болестотворно положение на нещата произлизат корените на днешната катастрофа на руското пространство.

Партийното ръководство смяташе за необходимо да заличи границата между града и селото. Защото тя им противоречеше! Градовете се съпротивляваха и добре правеха. Защото самият смисъл на съществуването им се състои тъкмо в осигуряването на географско неравенство, в концентриране и в разделение на труда. Загрижени за укрепването на центризма, отмъкнаха тази функция от „низовите градове“ едновременно с материалното ограбване и с унищожаването на техните стимули за самостоятелно развитие. В резултат – което е закономерно! – получиха отговор от материалната реалност в противоположен смисъл.

Професорът член-кореспондент на АН на СССР Н.Н. Барански, основател на съветската школа на географията на градовете и болшевик с предреволюционен стаж, като честен изследовател в края на живота си казваше сред колеги (обаче естествено не го пишеше): „Москва се оказа по-силна от болшевиките“. Имаше предвид, че болшевиките десетки години се мъчеха да възпират „неправилното“ ѝ разрастване, а тя в отговор непрекъснато се раздуваше, предизвиквайки всеобщо раздразнение, неразбиране и завист. Растежът ѝ беше уродлив – защо да се лъжем. Обаче в ценностната система на реалния социализъм нямаше как да бъде друг. Болшевиките с инатливия си „материализъм“ искрено вярваха, че задача на града е материалното производство. При това не всякакво, а само такова, което отговаря на *истинския* им приоритет. А именно: усилването на демиурга и разширяването на неговото влияние. Накратко, стимулираха производството на оръжие.

По-добре да стимулираме високите темпове на развитие, отколкото да се държим за низките.

Според данните в първия съветски статистически справочник „СССР в цифрах“, издаден след дълги години мълчание (през 1958 г.), през 1913 г. „групата Б“ (стоки за широко потребление) представлява 66,7% от общия обем на производството, а „група А“ (производство на средствата за производство: на чугун, на стомана, на въглища и т.н.) – само 33,3%. Цифрите изглеждат донякъде съмнителни: някак сякаш са измислени тези две трети срещу една трета. Към края на сталинската епоха ситуацията се оказва точно обратната: през 1956 г. „група Б“ представлява 29,2%, а „група А“ – 70,8%. Не е трудно да разберем смисъла на промените. „Запомнете, деца – казваше един съобразителен учител, – групата А – това е Атбраната!“

Същността на сталинската индустриализация бе насочена не към увеличаване на общия обем на производството (в СССР той нараства не повече, отколкото в другите страни, а ако оставим настрани дебелия пласт фалшификати, системното изкривяване на фактите, надписването, ще се окаже, че дори се увеличавал далеч по-бавно), а към радикална промяна в структурата на производството. Изкуственото потискане на народното потребление в името на също изкуственото (при това до голяма степен виртуално, за съжаление) раздуване на военно-промишления комплекс.

Идеята, както предупреждаваше В.И. Ленин, се бе превърнала в чудовищна материална сила. Трудещите се маси водят полугладен живот в дървени къщурки, из общежития и в пълни с дървеници общи квартири. Живеят значително по-зле, отколкото при проклетия царизъм. Понякога няма какво да облекат – обаче са идеално мобилизирани и винаги са готови да дадат отпор на безкрайно размножаващите се класови врагове, които бълват безсилна злоба и черна завист към постиженията на съветския строй. Градовете се превръщат в одимени купища бараки около военните заводи. Такава е материалната действителност. Обаче във виртуалното пропагандистко пространство те, разбира се, блестят с всичките цветове на дъгата. „След четири години ще имаме град-градина!“ Ако някой не знае, отнася се за Новокузнецк, не че имам нещо против него.

В това време всичките реални функции на съвременния град (а значителна част от тях е *нематериална* и във всеки случай не е промишлена) се оказват концентрирани в един-единствен столичен мегаполис. Разбира се, това е извращение – обаче то напълно закономерно и предсказуемо произтича от извратената ценностна система.

Достойно образование, прилично медицинско обслужване, истинско изкуство, добра работа, просто нормално човешко общуване, снабдяване с продукти без купони и още много неща, просто необходими за нормален живот, се срещаха долу-горе в приличен комплект само в Москва. В нормални условия, при необходимия минимум от свободни пазарни условия подобни функции се концентрират в десетки други големи градове. В процеса на конкуренция влияят потребностите на хората, представени във вид на платежеспособно търсене; тогава градовете са склонни да увеличават

производството на продуктите тъкмо от „група Б“ – като се почне от храна и дрехи и се стигне до жилища и личен транспорт. По този начин те полекалека се превръщат в нови центрове на привличане и се издигат до нивото на алтернативни градове, във възли от комплексна човешка активност, съревноваващи се с Москва. За такава огромна територия като СССР (два пъти по-обширна от САЩ!) би било добре да има поне трийсет-четирийсет такива центрове.

А те непременно щяха да израснат в Русия поради натиска на естествения потребителски интерес, на пазара и на свободното движение на работната сила – стига тези фактори да бяха налице. За зла участ приземените интереси на потребителите (нормално да се хранят, да се обличат, да отглеждат децата си, да обитават самостоятелно жилище и т.н.) са в трагично противоречие с възвишените интереси на вождовете от „Ордена на меченосците“.

Номенклатурната секта се нуждаеше от хиперексплоатиране на населението, от премахване на свободния пазар (тъй като той насочва производството по посока на платежеспособното търсене, тоест към интереса на хората вместо към интереса на началството) и поради това безмилостно ограничаваше способността на градовете да осъществяват естествените си функции. Крайно важен елемент от механизма, който дава възможност на номенклатурата да налага своя интерес, беше тоталната пропагандистка обработка на населението. Материалната нищета се компенсираше чрез гръмка възвишена реторика: всичко в името на народа, всичко за благото на народа. Вие сте най-прогресивните, вие сте най-четящите, най-социално защитените и най-свободните.

Поради това, от една страна, нормалният съветски човек представляваше просто абсолютен идеалист, който повтаряше наизустените от детство мантри и гордо не забелязваше емпиричните факти около себе си. От друга страна, тъкмо поради този неудържим идеализъм *материалната* руска инфраструктура, включително и основните градове, е недопустимо изкривена, слаба и дефицитна. Пред изминалите сто години Русия така и не се накани да построи поне една прилична магистрала макар и между двата основни центъра – между Москва и Петербург. Такова е нагледното материално доказателство за плодотворността на Идеята за вертикализъм и за централно планиране.

Това все пак е половин злина: тя може да се поправи. Истинското зло е, че изроденото от пропагандата обществено мнение искрено вярва, че уж тъкмо през съветско (по-точно – през сталинско) време страната била изживявала невиждан бум на градското строителство, на промишленото и на транспортното развитие. Това е чисто ръкотворен митологичен конструкт, възникнал върху цинично фалшифицираната статистика. Всъщност както градската съставляваща на страната, така и транспортната (преди всичко железопътната) инфраструктура по времето на Александър Трети и на Николай Втори се разраствала значително по-бързо (!), отколкото по времето на Сталин. Колкото и да е чудно, такава е истината.

Обаче фактът на социалната действителност се състои в положението, че хората не знаят това, не го вярват и не желаят да го разберат. Само се озлобяват и се възмущават. Поради това са готови да изтърпят на гърба си още един цикъл идеологическо насилие за удобство на новата номенклатура. Уникалният опит за създаване на виртуални икономически победи на СССР върху „научна основа, с цифрите и фактите в ръце“ – е отделна увлекателна глава от съветската история. Засега обаче говорим за градската съставляема в Русия.

Болшевиките не се вълнуваха от нуждите на населението и от свързаните с тях закономерности на пространственото развитие. Много по-силно ги занимаваше великият мобилизационен проект. Оставената от тях инфраструктура е интересна с това, че служи като материално осъществяване на *истинските*, а не на фасадните приоритети на режима. На хипер-супер-мега-концентрацията на властта и на ресурсите в един хипер-супер-мега влиятелен град. В центъра на този град вътре в кремълската стена седи обожаваният от народа хипер-супер-мега-велик вожд. Напълно видимите белези на радиално-концентричната структура на мрежата от пътища и на транспортните възли (на градовете) се размива чак на 400-500 километра от Москва. Друг толкова мащабен пример за моноцентрична транспортна мрежа светът не познава. Е, да, имат заслуга и предреволюционните владетели, но от появата на Петербург страната като минимум два века се развива в по-адекватна насока, към естествения полицентризъм.

През 1918 г. тази тенденция бива пресечена. Правата, ресурсите и възможностите да изпълняват социалните си функции на другите градове са ограничени в угода на великия проект. По-малките градове са унижени до степен да бъдат „спални цехове“ към военното производство.

Това е забележителен пример на социална шизофрения. Върху знамената е изписан уж материализъм и народовластие; в същото време структурата на разселване не зависи от материалните интереси на народа, на страната и на територията, а от грандоманските идеи и амбиции на „Ордена на меченосците“ и на неговия гениален предводител, с желязна ръка налагани на градовете и на страната. Това е вътрешно, идейно противоречие.

Съществуват обаче и външни противоречия. Оглушително се провъзгласяваше заличаването на разликата между града и селото, всеобщото равенство и свободата, възпяваше се съветският човек, който преминавал като стопанин на необятната своя родина. А реално имахме гигантски разрив между стандартите на московския бит и живота на останалите територии. Налице беше безумно териториално неравенство, формално затвърдено от ограниченията за жителство на „преминаващия като стопанин“ човек. Сред бурните продължителни аплодисменти, преливащи се в овация.

Така не може да се живее. В крайна сметка не може да се живее дълго време. Рано или късно подобен начин на живот се взривява.

В.И. Ленин в подробния си труд „Развитието на капитализма в Русия“ одобрително цитира думите на буржоазните статистици, че в следреформена Русия (имат се предвид либералните реформи на Александър II, на

„царя освободител“, премахнал крепостното право) „градовете се разрастват с истински американски темпове“. Вярно, така са се разраствали, около себе си оформяли неравновесно десиметрично пространство чрез своите предградия и чрез транспортната си мрежа. Не само Петербург и Москва, но и Астрахан, Владикавказ, Воронеж, Казан, Киев, Новониколаевск (сега – Новосибирск), Одеса, Перм, Рига, Ростов, Харков и стотици други губернски и околийски градове и до днес носят материалните белези на онази епоха във вид на представителните квартали, изградени в стила модерн. Разбира се, през изминалите над сто години те доста са овехтели, ала са все така красиви. Краят на XIX и началото на XX век беше златното време на руската икономика и на руските градове.

Този период приключва бързо и никога повече не се повтаря. Епохата на зрелия сталинизъм (когато започва да се стопира инерцията, задвижена още от предреволюционния демографски тренд) е запомнена с градостроителните си подвизи най-вече в столицата с изключение на няколко случая. Дори когато се строят градове, изграждането им не е зарад хората, а зарад „Атбраната“. След Сталин, когато бе на завършване епохата на бараките и на общите квартири, настъпи епохата на хрушчовските пететажни панелни „хрушчоби“ (хората бяха благодарни и на тях – поне можеха да се озоват в ново самостоятелно жилище!), последвани от не особено по-свестните брежневски девет-и шестнадесететажни бетонни блокове.

При завръщането на икономическите свободи през 90-те години столиците от второ ниво и милионните градове се устремиха напред – ала до „истински американските“ темпове вече бе далеч като до луната. Както и да е, но поне величавият Петербург, дето болшевиките го тъпкаха целеустремено десетки години, за да го превърнат в затънтена провинция, леко се привдигна над положението си на военна фабрика и опита да си припомни за предишното си название „прозорец към Европа“ и на Северна Палмира.

Завърнах се аз в своя град
от детство тъй познат.
Осип Манделщам

С Петербург имаме твърде характерен и напълно уникален случай. След като правилно схващат истинската същност на марксистката теория и въоръжени с революционната забележка на Мао Цзе Дун, че „села обсаждат града“, червените кхмери през 1975 г. унищожиха почти тримилионния Пномпен. Техният лидер Пол Пот (Салот Сар) по чичиковски прозорливо отбелязва, че „*съществуването на градовете създава неравенство между жителите*“. Е, не е ли така? Създава го, и още как. Ала това е напълно нормално – ако не се стъпва върху вулгарната логика на лумпенпролетариата, а върху обективните закони на десиметричния и неравновесен материален свят.

Би могло да се поспори: дали премахването на столицата и провъзгласяването на всеобщо равенство ще послужи на икономическия растеж и ще

повиши жизненото равнище на трудещите се? Нали да учи, да се лекува, да търси развлечения – а най-вече да се труди – населението по целия свят се стреми тъкмо в градовете. При това към най-големите. За сведение, такъв е емпиричният факт. Истинските гиганти на революционната мисъл изобщо не обичат да се замислят върху подобни дреболии. Нали нямало какво да губят освен веригите си. Какво ги интересува целият свят, нали всепобеждаващото Учение ги уверява, че той скоро ще им принадлежи! Затова дори мисълта да проверят своите победоносни идеи на някое безопасно място те отхвърлят възмутени като буржоазно съглашателство, като опашкарство и като опортюнизъм, докато камбоджанският социализъм направо „*като устремно летяща стрела се движи към комунизма*“.

Те имат намерение да действат решително, в световен мащаб, да не си губят времето с дреболии. Вторият конгрес на Народния единен камбоджански фронт, в който преобладават мислителите от комунистическата партия, се изказва още по-конкретно по адрес на градовете – вече не толкова за неравенството, колкото за властовите интереси. „*Евакуацията на градовете е един от най-важните фактори за опазване плодовете на нашата победа... Необходимо е да бъде неутрализирана съществуващата в градовете политическа и военна опозиция. Ако оставим хората да живеят в градовете, въпреки нашата победа враговете бързо ще надигнат глава и ще действат против нас.*“

Логиката е позната: дръж изкъсо контрола и не позволявай на враговете да надигнат глава. Какво следва: милион хора повече, милион по-малко... Другарите Ленин и Сталин по същата причина здравата гледаха изкриво столичния Петербург (Ленинград), макар че нали тъкмо там успяха да грабнат властта от кървавите ръце на царизма и буржоазията. Обаче емпиричният факт се състои тъкмо в това, че веднага след победата местят столицата подалеч от западното влияние – обратно в Москва, като при това безмилостно започват да унищожават заложения в Петербург европейски тренд на развитие. И по-късно никога не пропускат подходящия случай да разгърнат репресии против съмнителния петербургски елит и против населението.

Започва се с постановленията на Гр. Зиновиев още веднага след преврата. Като не знае как да използва и към какво да насочи „паразитното“ население на предишната столица, го кара с цел за трудово превъзпитание да чисти тревата, заляла площадите и дворовете в „люлката на революцията“. В. Ходасевич реагира на това с известното си стихотворение – всъщност тъкмо на тема за противоречието на мечтата на Шариков* с десиметрията на живия материален свят.

Всем равный жребий, вровень хлеба
Отмерит справедливый век.
А все таки порой на небо
Посмотрит смирный человек –
И одиночество взыграет,

* *Персонаж от разказа „Кучешко сърце“ на М. Булгакоав. – Б.пр.*

И душу гордость окрилит:
Он неравенство оценит
И дерзновенья пожелает...
Так нынче травка прорастет
*Сквозь трещины гранитных плит.**

Впрочем пръстените на безсмислената борба против поникването на всичко живо се стягат. Кротката трева на свободата (по терминологията на В. Вернадски – десиметричното „живо вещество“ или „натискът на живота“) в перспектива така или иначе ще пробие „плочите от гранит“ – дори и само защото повтаря жизнения си цикъл година след година. Само въпрос на време. А междувременно новата номенклатура, пълна със сили и увереност, затъква безпощадно всички политически пролуки и пукнатини, през които ѝ се привижда заплаха. И може би дори неволно забавя развитието на градовете.

В революционния Петербург започва невиждан преди глад, епидемии, паника и бягство на гражданите – нещо напълно естествено, когато са нарушени нормалните механизми за материално снабдяване, за медицинско обслужване и за поддържане на реда. Населението намалява почти с милион. Аналогичен процес се разгръща в Камбоджа по време на „червените кхмери“: година след унищожаването на Пномпен икономиката закономерно е срината. Умните революционери обясняват това със стихийно бедствие: 80% от народа в Камбоджа се разболява от малария. Вероятно поради вражеска диверсия. При подобни условия болшевиките, ако си спомняте, мъжествено се бориха против тифуса, против „испанската инфлуенца“, против дефицита на дърва, на продукти, на локомотиви, на вагони и т.н. Производителността на обобществения труд рязко се срива вместо обещания растеж. Обаче теорията не е виновна – тя е желаела благоденствие и справедливост, нали? Виновен е саботажът на враждебните класи и временните трудности. Кой да помисли, че ако бъдат изтрепани със сопи всичките лекари, търговци, полицаи и прочие безделници експлоататори, не ще има кой да лекува, кой да храни, кой да защитава от крадци победилия народ.

Петербургската спирала продължава да се стяга, следвайки своята убийствена логика. През 1925 г. смазват и затъкват устата вече на самия Зиновиев заедно с неговата „ленинградска опозиция“. Още веднъж здравата прегазват града след убийството на С. Киров през 1934 г. – и това продължава чак до началото на Втората световна война. Следва ленинградската блокада, която за радост на вождовете рязко намалява броя на гражданите заедно с познанията им за предреволюционния столичен бит. А почти веднага след войната – ето ти го „Ленинградското дело“ с попадналите им в ръцете Ана Ахматова, Михаил Зошченко и другите столични умници. Следващия кръг от разрушаването на някогашната столица, умело включен в борбата против

* *На всички равен жребий, хляб по равно/ ще ни отмери този точен век./ Ала все пак понякога в небето/ ще впери поглед кроткият човек – /и самота ще го обземе, душата ще се устреми: / неравенството той ще оцени/ и дързостта не ще е все за него мит.../ Така тревата вред у нас избива/ през пукнатите плочи от гранит. – Б. пр.*

безродния космополитизъм, др. Сталин не успява да довърши поради независещи от него причини. Впрочем и от всичко сполетяло го дотогава градът не успява да се съвземе напълно и до днес.

В наше време за поддържане на нормално функционираща икономика и инфраструктура Русия се нуждае поне от още петнайсет-двайсет големи градове, способни да поемат разнообразните функции на центрове за регионално развитие. Хората, измъкнали се от капана на жителството, продължават да напускат безкрайната руска периферия. Тъй като по пътя не намират подходящо място, където биха могли да уредят живота си, отново се струпват в московската агломерация (ако не са се запътили дори направо за Ню Йорк). Градовете живеят дълго, нужни са поколения, за да бъде възстановена съсипаната им привлекателност. Стига да не се бърка централното началство.

Да, обаче се бърка! Духовните ценности на съветизма с нова сила оживяха в главите на началството и във вдъхновяваните от него народни маси с всичките им характерни функционални противоречия и катастрофални последствия. А те още далеч не са се проявили в пълната си сила.

На моето фамилно име
Русия се крепи. Запиши си.
Или така ще го запомниш?
Константин Симонов

Ярък пример как мракобесните представи за световната уредба конфликтуват не само с научните факти, но и с интересите на държавата, наскоро ни представи не кой да е, а един от лидерите на вертикалостроенето, председателят на Президентската администрация Сергей Иванов. *„Какво представляват всъщност жителите на Москва? Това са портиери, шофьори, офисен планктон, журналисти... Чиновници, да. Служители от сферата на обслужване, на търговията. В краен случай са блогъри. Има такова занимание. Какво произвежда тази 15-20-милионна маса? Едното нищо. Може би интелектуална собственост? Съмнително. Вземете Новосибирск, там произвеждат високотехнологичен продукт, самолети, части за атомни реактори, които се продават по целия свят. Там произвеждат стойностни неща, за които се плащат данъци. А какво произвежда Москва – направо не разбирам.“*

Първо, изказването е погрешно фактически. Москва и днес е най-важният център на това, което марксистите наричат промишленост. Столичните преработващи производства в паричен еквивалент дават продукция, в пъти по-голяма от безценния за Иванов Новосибирск заедно с цялата му област, поради това плащат и повече данъци. Така се изявява познатият на икономическите географи ефект от концентрирането на инвестициите, на материалите, на квалифицираната работна ръка, на бюрокрацията, на развитата инфраструктура, на научния потенциал. Поради тези причини, не непременно материални, обаче обективни, по-лесно е да се започне сложен съвременен бизнес в Москва с базирането му върху исторически възникна-

лите предимства на отдавна заселено пространство с добра култура. Централизираната уредба на страната, наследена от миналото, поставя своите ограничения.

Второ, оттук произтича и феноменът Сколково. Без да говорим за съдържателната му част (впрочем твърде съмнителна), да разгледаме проблема за локализирането му. Отново на практика то е разположено в столицата. Не е справедливо, нали? По-правилно би било да вложим средства в някой провинциален център, за да съградим там научни Ню Васюки*, така ли? Твърде примамливо. Дори изглежда почти реално! Да, обаче е трябвало да се погрижим за нов научен център поне преди 50-60 години. Още по-добре – преди 100 или 110, когато страната е била още пълна с хора, когато градовете, промишлеността, науката и културата са изживявали бум и е било възможно с незначителни или с административни усилия да се коригират или да се преместят в пространството центровете на естествения пазарен растеж. Без да ги блъскаме с приклад и да ги мушкаме с щик.

Така постъпи П.А. Столипин, при това с добър резултат. *„Преселват селяните из пясъците!“* – възмущава се народният защитник Владимир Ленин. Когато при непосредственото участие на Ленин на власт идва Йосиф Сталин, по необходимост той продължава прехвърлянето на населението на нови земи. Този път обаче не с преференциални кредити, с облекчени данъци и с правото да се приватизират свободните територии, а тъкмо с удар на приклад в гърба. В унисон с новите прогресивни постановки преселваха селяните не „из пясъците“, а на вечно замръзнали почви. За разлика от мрачните времена на царизма вече няма кой да се възмути. И няма къде.

Постсталинските научни градове почти не се различаваха от унилите „Черьомушки“** и също като самите Черьомушки вършеха работа колкото раците при липса на риба. Напъните днес да бъдат реанимирани е все едно да се хвърлят пари на вятъра. Съсипаните в търчане подир измамни слънца поколения отвориха черна дупка в инфраструктурната хроника, а тя лесно не може да се запуши; никакви пари няма да са достатъчни, за да се компенсира изгубеното време и съсипаното население. Затова тъкмо в унисон със съветските канони е напънът материалната неспособност да бъде компенсирана чрез демагогски натиск: ах, колко ни пречи тази ужасна Москва! Виж, милият трудов Новосибирск – това се вика истински град!

Празни приказки. При цялото ми уважение към Новосибирск той е далеч, дотам е тягостно да се лети, по-слаба е информационната инфраструктура, по-нисък е стандартът на транспортното обслужване, по-калпави са жилищата и храната, по-нисък е имиджът на това място, провинцията е твърде затънтена, по-скучен е животът. Това са все *нематериални* дреболии, които обаче сумарно *обективно* понижават привлекателността. При други условия той би могъл да стане през изминалите сто години град, не по-лош от Чикаго или от Монреал – ама къде ти такива условия у нас. При

* *Име на селище от романа „12-те стола“ на Илф и Петров. Остап Бендер уж ще го превърне в „център на световния шахмат“. – Б.пр.*

** *Панелно предградие на Москва, строено през 60-70-те години на XX в. – Б.пр.*

това отдавна изминаха тези сто години. В края 20-те, при залеза на НЕП, Луначарски тъкмо така го нарича – „Сибирският Чикаго“ – като едва ли си е давал сметка, че инерцията на комплексния капиталистически растеж се изчерпва вече и на дневен ред излиза съвсем друг растеж: специализирано военният, тикан напред пряко сили, свързан с масовото бягство на населението от селата, разорени от колективизацията. Ръст, който след две поколения ще премине в застой и в изоставане от здравите и многостранни американски и европейски икономики.

Днес, честно да си признаем, не всеки учен или успешен бизнесмен би сменил своята Калифорния дори за Москва... Или ще иска някаква значителна допълнителна компенсация.

Общо взето емпиричният факт се състои в това, че колегите на Сергей Иванов от вертикалостроенето, като сравнят дебита с кредита, разумно са решили, че ако от Сколково може да стане нещо читаво, то ще трябва да е край Москва. Правилно ли е, не е ли, справедливо ли е, или не, но тъкмо така действа законът за градското привличане. Той е в пряко противоречие с ценностната доктрина на СССР – толкова по-зле за доктрината (както и за СССР). Колкото повече е градското население, заето с нещо наразбираемо за Сергей Иванов, колкото по-разнообразна и по-дълбока е социокултурната среда, толкова по-силно градът привлича хора и материални ресурси. Лумпенпролетарският лаф – „прав ви път, свят широк, махайте се!“ всъщност грубо противоречи на законите, действащи в социалната практика.

Москва както и досега е по-силна от болшевиките. А виж, май успяха да прекършат Петербург за зла участ на цялата страна, при това задълго.

Трето, емпиричната последица от закона за градското привличане се проявява и в това, че самият Сергей Иванов, уви, също живее и се труди в Московската агломерация, макар че явно много страда, тъй като сърцето му принадлежи на Новосибирск. А може би на Нижни Тагил с неговия „Уралвагонзавод“. Обаче социалните закони са интересни тъкмо с това, че са далеч по-действени от всякакви декларации и декорации. Хората ръкопляскат и повтарят убедителните словесни конструкции на поредния Чичиков: браво, право дума! На практика обаче са склонни да действат в духа на лошия сметкаджия Собакевич. Тъкмо поради това се чувства явен недостиг от икономически стимули, чрез които изисканите чичиковци да въвличат народа в борбата за възвишените идеали. Налага се да бъдат използвани извъникономически стимули: блъскане с приклад, пробождане с щик.

Четвърто, съществува още един емпиричен факт, неизвестен на Сергей Иванов: всички най-големи световни градове и най-вече столиците с удивително постоянство произвеждат брутен вътрешен продукт приблизително 2-3 пъти повече, отколкото средно останалите граждани в страната. Тази въпиюща несправедливост (която е и обективна закономерност) съществува непоклатимо в САЩ, в Китай, в Англия, в Япония и изобщо във всяка друга нормална страна. Русия не е изключение – Москва произвежда 2,5 пъти повече от средното равнище в страната. Спрямо конкретната Новосибирска област (тъй и тъй е станало дума за нея) произведеният в Москва БВП е 3,5

пъти по-голям по данни от 2012 г.

Нямам представа какво толкова полезно произвеждат в Ню Йорк, в Сан Франциско, в Токио, в Шанхай, в Париж или в Лондон. Обаче, когато се вземе предвид отношението между тяхната висока населеност с дву-трикратно по-високата производителност на труда на всеки труженик, става ясно, че глобалните градове не са просто кокошки, снасящи златни яйца, а направо златни крави. Поради това всеки държавен мениджър, достатъчно квалифициран, за да се ръководи от реално функциониращите закони, а не от изкопаемите представи за „промишления потенциал", със здравия нюх на Собакевич разбира, че столиците са перлите в неговата корона.

Още едно постсъветско отражение на съветския конфликт между ценностите – ако председателят на Президентската администрация се интересуваше от икономическия ръст и от качеството на живота на гражданите, щеше да се кланя на Москва и щеше да се потруди в Русия да има повече такива градове. Обаче тъй като е пораснал при друга система, където на първо място е силовият контрол, като истински носител на лубянските ценности възприема Москва единствено като извор на тревоги, на безпокойство и нестабилност. За какво му е тя такава?! Да се отнеме всичко от тази мързелана и да се разпределе между честните трудещи се!

Естествено подобно предложение ще бъде посрещнато с искрен възторг от трудовите маси на „Уралвагонзавод". Проблемът обаче не е да бъде смъкната гадната Москва до средното руско равнище и изобщо столицата да бъде преместена в Семихатки например. Това е отново банална демагогия; нали е ясно, че при най-идеално развитие на мястото на буколическите Семихатки след три-четири поколения ще възникне същият хипер-супер-мощен бюрократичен център. Нищо друго! Само че за Русия той ще е стотици пъти по-скъп от предишната столица Москва: още едно метро, още един университет, още един КАТ, още един център на събиращи се въздушни, шосейни, релсови пътища.

Не, глупаво е столицата да се влачи от място на място. Русия отдавна вече не е нито Бразилия, нито Казахстан. Проблемите ѝ са от по-сериозен характер: как вместо един суперград да си отгледа поне десет-двадесет алтернативни „столици", способни да осигурят, ако не равни на нейните, поне сравними условия за съществуване.

Сегашният отговор е – никак. Разбира се, като имаме предвид реалните възможности, а не добронамерените уж вертикални обещания. Вече чухме куп такива обещания и програми като „Програмата 2020", силно напомняща за някогашните партийни конгреси и за техните решения. Наглед всичко е взето предвид и е правилно – и за научно-техническия прогрес, и за внедряването на постиженията... Обаче никакъв практически смисъл. Още преди да са изминали дори пет години, добрите намерения са забравени като неуместна шега. Няма как да бъде другояче – Системата си има други приоритети.

Нищо няма да се промени, докато Русия не престане да боледува от вертикализъм и от свързания с него хиперцентрализъм, което подразбира отне-

мане на ресурси от териториите и концентрирането им в ръцете на господаря. В името на безкрайното укрепване на военното/космическото величие. Всичко останало ще се отлага за светлото бъдеще. А така ще продължава дотогава, докогато страната се управлява от хора като Сергей Иванов, които не забелязват очевидните противоречия между популистката риторика, между собствената си управленска практика и реалната действителност.

Кой осакати Новониколаевск-Новосибирск, а заедно с него и десетки други градове, като чрез пролетарския съветизъм направи аборт на майка Русия и прекърши траекторията им в полета? Вие, господа лубянски вертикалисти-центристи. А сега естествено ви остава само да се възмущавате от несносната Москва и да се изказвате в защита на трудовия Новосибирск. Народът ще го оцени.

Това е цялата история. Няма защо да се преструваш на Ню-васюковски гросмайстор, щом не знаеш как се мести конят и топът върху шахматната дъска. Играй на дама или на каквото са те научили в школата на КГБ.

Ако съветската власт три поколения наред не бе вършила идеологически глупости и с пушка в ръка не бе предписвала на икономиката и на хората какво да вършат и как да живеят, градовете така или иначе сами щяха да очертаят своята траектория, както те действаха през 90-те и в началото на двехилядните години. Тогава полека-лека разширяваха частния бизнес и с него – данъците, вливащи се в хазната.

Тогава обаче, като сякаш сръбна от реалните плюсове на пазарната икономика подир дългогодишния си махмурлук, вертикалното ръководство отново усети познатото юначно главозамайване. Не щеш ли, отново по съветската традиция откри, че Отечеството е в опасност и че нашите танкове са на чужда земя – при това с напълно ясни материални последствия: ще се наложи вътрешните ни територии да бъдат ограбени още и още веднъж. Та на всички да покажем къде зимуват раците, кон боб яде ли и изобщо кой командва. Да се потрошат тези ресурси за удържането на „външните територии“. Та подир едно-две поколения, както това се случи с Унгария, с Чехословакия, с Полша, с балтийските страни и т.н., така или иначе да се сбогуваме с тях. Като при това ни сполети неизбежният външен крах при подобен мениджмънт, съпроводен от застарял провал вътре.

С все същата недохранена депресирана провинция, с изостанали от европейските си аналози градове и с нарастващ риск от териториален разпад върху фона на анемична транспортна инфраструктура.

Съдбата ни ли е такава? Нищо подобно. Такава е жизнеутвърждаващата философска школа на П.И. Чичиков. Целта ѝ е да изцежда сока от хората и от териториите за постигане на възвишени патриотични цели, пряко или косвено свързани с разграбването на държавния бюджет. Мотивите и амбициите могат да се променят, ала самият механизъм за изцеждане (с кратки паузи, та вътрешна Русия малко да си поеме дъх и да понатрупа сланинка) функционира от 1917 година до днес.

Ще измине съвсем малко време – две, три, пет години. Тогава големите градове (като се почне естествено от Москва, от „окупираната от петата

колона“ Москва) този убийствен ред, който им пречи да живеят и да се развиват, ще рухне. Тъкмо тогава ще почне най-страшното. Защото не е толкова страшен самият вертикален градеж, който старателно заличава всички закони и институции около себе си, ограничаващи властовия произвол, както случващото се след неговото рухване. Няма институции, няма опозиция, няма реален федерализъм, няма доверие към държавата и към държавния Център, партията и парламентът не предизвикват нищо освен презрение – а липсва и единствената ос, върху която се е крепила страната (в повечето случаи – безполезно)!

А около нас – все врагове! Тъкмо това се нарича Смутно време. То закономерно възниква в Русия след всеки спазъм на прекомерна хиперцентрализация, придружаван от напъни за военна експанзия. Същото беше след Иван Грозни с неговата опричнина, насочена против земските свободи, както и след Йосиф Сталин с неговата лубянщина против кулаците и против градовете. Както и след Николай Втори с провалните му кампании против Япония и против Германия.

Градовете така или иначе ще си останат на руската земя при какъвто и да било изход от путинското смутно време. Обаче какви държавни форми ще ги обединяват – е един твърде голям въпрос.

От руски Пенка Кънева

Иван Кирков *П.П, 1960*

Павел Павлов

ИВАН КИРКОВ

ДОСТОЕН ДА ЗОГРАФИСА СПАСИТЕЛЯ

„Пума – за спомен от „минало незабравимо. ИК“

„Пума“ ме прякоросваха в студентските години. Зад инициалите ИК се спотаява необикновеният художник Иван Кирков. А паметният автограф се мъдри върху първата монография за Ваньо. Голямото ни приятелство, проснало се над половин век от изминалото столетие, бе наистина „минало незабравимо“. Сега, когато той обитава други предели, чийто адрес не зная, та не мога да му напиша писмо и да му доверя колко тъгувам, ми остава утехата на обърканите спомени. А те са толкова объркани, че не зная отде да ги подзема.

Не е ли по-добре да се върна в неговото детство, юношество, младост? Време, в което не съм го познавал още, но в чиито свети предели той често се завръщаше, за да напръска челото си със светена вода, да запали восщеница в църквата „Свети Атанас“ и да приеме нафората на вярата.

И така, представете си семейната гостилница, гдето е прорисувал за пръв път. Един останал без родина стар дворянин-белогвардеец срещу паница леща му подарява репродукции на старата руска класическа школа. Ваньо ги прерисува. Бил толкова захласнат, че не му останало време за учудване. Затова пък майка му навярно била слисана от неговата дарба. Господи, каква необикновена жена беше тя! Вгледайте се в портрета ѝ, нарисуван години по-късно, и ще оживее пред очите ви. С трепет целувах святата ѝ десница и съм щастлив, че тя ме отличаваше сред многото му приятели.

Една вечер, когато „чоплехме“ спомените в душите си, Ваньо ми довери свой сън. Вещателно съновидение, огласено от звънеца, призоваващ ненаигралите се на двора момчурляци в класната стая. Сепнатото ято хукнало към

училището. Ваньо влязъл последен. Посрещнал го училищният „байчо“ – за него бъдещият голям художник говореше с умиление. И как не! Хванал го човечецът за ръката и наместо да го отведе в класната стая, го повел по стълбището към мазето. Озовали се двамата в някаква огромна зала, чиито стени сключвали ъгъл в дъното. От едната страна по лавиците били строени като войничета бурканчета с бои в най-ярки цветове. От другата – в приглушени, землисти тонове. Ваньо се вторачил в ярките, които пленявали гледците му, но добрият байчо извърнал главата му към землисто-приглушените и прошепнал: „Запомни! Това са твоите бои.“ Със събуждането художникът държал своята палитра в десница.

– Художник не се става – той се ражда! – възкликва Ваньо в една своя равносметка.

Иван Кирков бе роден художник. И то какъв! Не приятелското ми пристрастие му отрежда най-челното място. Защото той еднакво владееше всички познати жанрове. Ако не бе неуместен химическият термин „валенции“, бих казал, че той имаше премного. Кавалетна и монументална живопис, портрети, пейзажи, жанрови сцени. Рисунъкът му по тънкост напомняше ренесансовите майстори. Илюстрациите му удостоиха множество творби на изящната словесност. Той обожаваше театъра. Артистите – негови най-сърдечни приятели – можеха да съставят елитна трупа. Навярно това разпали небивалата му страст към сценографията. Приказната жар-птица от завесата на водещия ни театър изгаря подир всеки спектакъл, за да възкръсне от пепелището на другата заран. Жаркото добруджанско слънце залязва след добричките представления, за да изгрее отново с песента на чучулигата.

Иван не беше лесен човек, направо си беше мъчен. Уродливото време, в което ни натрапиха да живуркаме, бе превърнало ведрия му характер в чепат. Но довереше ли се някому, бързо се сприятеляваше и усмивка озаряваше лицето му. Боже, как сърдечно се смееше – като че някаква стомна се прекатурнала и водата бълбочи. Смехът извираше от душата. Той я разтваряше за приятелите, както мидата отваря своята черупка. И който биваше зрящ, съзираше бисера, роден от изживените болки. И спотаен за незрящите. Този неповторим смях и сляпото можеше да стори окато.

Веднъж ми призна, че понякога ревнува приятелите си един от друг. В истинските приятелства понякога властват законите на любовта. Неговите обяснения в приятелска обич проговаряха на статива. Цветни или графични, портретите на сърдечните му приятели могат да изпълнят голяма галерия. И пленените им земни образи ще оживяват дори докато бъдат в отвъдните Божии предели.

Когато портретуваше скъпи на сърцето и душата си люде, той благоговееше. С портрета на обичната си майка сякаш искаше отново да я върне към живота. Четките му свещенодействаха, едва докосваха Апостола на свободата. Искаше сякаш да проумее как е дръзнал да захвърли монашеската власеница и да затъкне двуострата кама в пояса. И намери своя отговор – **свободата**!

Копнежът по Свободата го превърна в бунтар във време на несвобода.

Оръжие му бяха вълшебните четки. Те пронизваха безвремието, на което бяхме пленници. Те преминаха дори през желязната завеса. Признаха го за гражданин на света. Макар и през ум да не му е минавало да напусне родната земя. Той се опиваше от соковете на нашенските корени и затова българската му неповторимост покори далечните чужбини.

Как ли съумяваше да крачи като свободен човек в една несвободна земя? Откъде черпеше сили? Може би от морето, което нехае за граници. Или от волните ветрове, които прелитат над изровените от скудоумни властници межди. Копнежът по свободата се вълнува с морето на небивалите му пейзажи. Ветрове развяват чаршафи по просторите и те заплющяват като знамена на свободата. И ми се струва, че малкият принц, седнал гърбом към печалната действителност и зареял взор в далечината – там, дето се мержелее триъгълното око на съдбата, на Ваньо му се привижда жадуваната свобода. Дали е триъгълното око на съдбата или бял платноход, понесен от ветровете към нас? Кой знае. Аз вярвам, че не малкият принц, а душата на Иван е притихнала на брега, устремена към въжделено копнение като пред наближаваща очистителна буря. И благодаря на Бога, че той я дочака. Заслужаваше го, защото му се причуваха отдавна тътените на гръмовете, привиждаха му се проблясъците на мълниите.

Навярно понякога съм изглеждал смешен в неговите очи. Веднъж ми показваше свои абстрактни платна. Нямах сетива за такъв род картини. Плахото ми чувство за деформация бе съвсем закърняло. Нищо не разбирах подир Модилиани. И в прав текст заявих, че абстракцията ми действа като мостра за имприме.

– Ами браво! – плесна с ръце Ваньо и се разсмя гръмогласно. – Ето че се самозалъгваш, дето не си разбирал.

Бях повече от слисан, убеден, че ми се надсмива. Моята страст към живописта се състои в това, ако имам пари да купя картината, да си я окача на стената и да си я съзерцавам. Ако, не дай Боже, кесията ми е изтъняла, минавала ми е и престъпната мисъл да я открадна. Тогава Ваньо ми разказа една умилителна история. Той много си падаше по изложбите на текстилците. Поразила го работата на младо момиче, озаглавена „Пролетен дъжд“. Тя била опънала на дървена рамка копринени нишки, а на тях навързала цветни парцалчета.

– Всеки друг би могъл да го направи – настави поучително Ваньо, – но важното е да го сториш пръв! Беше прекрасно, а толкова просто! Бе красота, каквато в природата няма.

Разкаях се за думите си, но беше късно. Иван възнамерявал да ми подари някоя от тях. Но като видял, че още съм расъл-недорасъл за абстракцията, все пак се смили и аз си тръгнах с една прелестна „Аркадия“ под мишница. Това езическо платно с голи жени и мъже сред идиличен пейзаж и до днес омайва очите ми.

Голямото пристрастие на Иван бяха импресионистите. Особено Сезан, Дега, Писаро и Сьора. Избягваше да изказва предпочитанията си към един или друг.

– То е все едно да се вторачиш в небето, за да решиш коя звезда предпочиташ. Защото рисуването е един вид разговор. И всяка палитра има свой глас. С него можеш да кажеш толкова неща, за които словото би било губивреме. Стига само този, който има очи да гледа, да съумее да ги разчете.

Иван не можеше да живее без музика. За него тя беше като дишането. Докато ръката му изписваше плавни „легати“ по платното, краката му тактуваха в ритъма на джаза „стакати“. Захласваше се по хитовете на Ела Фицджералд и Луис Армстронг. Обичаше предкласиците. Томазо Албинони пускаше много пъти – едва свършил песента и отново „да капо ал фине“. А Моцарт! Направо беше луд по него.

Слушаше музика и докато четеше. А четеше много. Бе безпогрешен в подбора на четивата. Често се връщаше към Константин Константинов. Намираше го на равнището на Йовков и Елин Пелин. Само веднъж бе имал щастието да го срещне – по време на първата си изложба. Достойният човек, извървял вече своя „Път през годините“, го доближил и му казал думи, които Ваньо помнеше през целия си живот.

Театърът беше другото му голямо изкушение.

– В театъра има всичко – архитектура, живопис, слово, поезия, драма, светлина, тъмнина… състояния!

Бях сред щастливците, за които твореше сценография. Три спектакъла: „Комедия от грешки“ на Шекспир, „Обикновено чудо“ на Евгений Шварц и култовата творба на Бърнард Шоу „Цезар и Клеопатра“. Три коренно различни решения. Да беше видял Шоу как оформи неговата пиеса, навярно би ръкопляскал от небето. В дъното на сцената огромната глава на Сфинскса бе всъщност люлка, на която египетската царица се полюляваше в пустинята. Двете му лапи се спущаха под наклон и покриваха оркестрината. Действието се разиграваше по тях и между тях.

– Всичко му е наред в нашето представление – заключи подир генералната репетиция с присъщата си ирония Иван. – Само дето си нямаме Клеопатра. Трябваше да обявим на афиша – „Цезар без Клеопатра“.

Незабравими бяха посрещанията на Новите години. Всеки от нашата тайфа трябваше да напише смехотворно пожелание на някого. За да няма предпочитания кой за кого, теглехме жребий. Иван превръщаше ателието си в радиостудио и ги записваше. Той избираше и музикалното оформление. В навечерието на настъпващата Нова година ги изслушвахме с чаша в ръка и се заливахме от смях. Накрая Ваньо взе, че прописа в мерена реч и се самоиронизираше безпощадно.

Шумотевицата на София накрая му додея. И той се върна при корените си в Асеновград. Колко ли е бил съкрушен от дейността на багерите и фадромите? Дали е припознал оная Станимака от своето детство? Или с рухналите стени и посечените дървета бяха отлетели и спомените?

Не! Те са овардени. Отколешната Станимака възкръсва в неповторимите му пейзажи. Всичко е там – и запустелите кьошета на нявгашните къщи, и калканите, и параклисите.

– Обичам да рисувам пейзажи, в които се чувствам уютно – доверяваше ни той.

Спомням си едно гостуване по Великден. Майка му и леля му бяха тогава живи. Двете жени бяха навили над хиляда сармички от лозови, липови и лободови листа. Вкусът им е още на върха на езика ми. И стана така, че отговяхме, преди да се черкуваме. Сетне наехме файтони и под тропола на колелетата им се озовахме в Бачковския манастир. Поздравихме се с „Христос возкресе“ и потеглихме към града. Застигахме върволици вярващи, понесли в шепите си вощеници. Камбаните на манастира ни застигаха – църквите и параклисите им отвръщаха с празничен звън от Станимака. Дори повярвахме, че възкресението на Спасителя ще ни избави от „светлото бъдеще“ на комунизма. В такава свята нощ човек може да повярва и на копненията си.

Една разходка из галерията с портрети на неговите приятели ще ви убеди, че лицата и ръцете на всички издават това „нетърпение и мъка на закъснелите жерави“, както казва Йовков.

И аз бях сред портретуваните щастливци. Нарисува ме с туш – за една цигара време. Нямах търпение да позирам за портрет с маслени бои. Шило в торба седи ли? Там съм още с перчем на вироглавата глава. Погледът ми е презрителен и горд – същи Дориан Грей по надменност. Само дето не съм тъй красив. Като се гледам днес, разбирам, че тогава все още не съм проумял толкова простички неща от живота. Но слава Богу, че портретът ми напомня колко съм млад и зелен. Портретът не остарява. Докато аз остарях дотолкова, че не приличам на Пумата, който остана като отколешен спомен от онова „минало незабравимо“ – по думите на Ваньо от началния автограф.

Наскоро ми се присъни странен сън. Приятелската тайфа е в пълен сбор. Не мога да проумея в чий дом е събирането. Едната стена – като у Николай Бинев; другата – от жилището на Леда Тасева; третата – от хола на Невена Коканова. Четвърта няма – като в театъра. Тъкмо се питаме защо Иван закъснява и той застава на вратата слаб като тръстика. Усмихва се някак загадъчно, сякаш иска да рече: Само вий ли ще ми се перчите със снаги!“

Сепнах се облян в студена пот. Запалих нощната лампа и погледнах часовника. Минаваше три след полунощ. До сутринта се мятах в кошмари. На заранта звънът на телефона ми се стори като избавление. Не би!... Задавен от вълнение глас ми извести за кончината на Ваньо.

Очите ми се замъглиха. Пресегнах се към монографията с автографа, но можах да разчета само инициалите ИК. Бог знае защо започнах да изреждам наум думи с представката „ик-“. Всъщност едничката, която ми се натрапи, бе „икона“… Дали пък не го взеха в небесата, защото е достоен да зографиса образа на Спасителя?...

Бе осемнайсетият ден от септември на двехилядно и десетото лето Господне.

Добрич, октомври 2010 г.

Васил Василев

СВОБОДАТА ДА ВИЖДАШ ВСИЧКО ОСТАНАЛО

Когато разсъждаваме върху необходимостта от движение за овеществяване на идеите, непременно стигаме до извода, че изкуството е живо, но предметът на изкуството, вече създаден, е мъртъв. Той бива извикван отново към живот посредством въображението на публиката. Платната на Васил Василев доплуват при нас като прекрасен знак за една мъдра и човеколюбива чувствителност, за талант, разпознал себе си от самото начало и приел съзиданието като дълг. Превръщането на действителността в метафора /осъзнато, или неосъзнато/ е неизбежно следствие от изобразяването поради ограничеността на сетивата, несъвършенството на средствата и субективността на възприятията, но Васил Василев обитава реалност, където идеите имат плът и ни изпраща оттам чудесните си послания. Издължени фигури в синьо, жълто, охра, виолет – сякаш не телата, а техните сенки отразяват светлината; познати предмети /чадъри, лодки, мостове/, на които се доверяваме при среща, а те ни хвърлят в хаоса на времената преди сътворението. Хераклит казва, че „природата обича да се крие.“ За Васил Василев тя е вода. Водата като състояние, в което духовното и материалното са еднакво проявени. Тя притежава лекотата на тънкия свят и тежестта на човешката чувственост. По вода минава Христос и във вода са разтапя храмът. Останалият пейзаж често няма конкретни форми. Той е просто цвят, но никога не е илюзорен. Животните /риби, кучета/, доколкото съществуват в картините на художника, са не само покана за библейски, езически и светски асоциации, а камъни, нахвърляни като естествен брод, по който да се върнем към шума и суетата.

Картините на Васил Василев са разпознаваеми, без да са агресивни. Пред тях имаме свободата да виждаме всичко останало. Могат да бъдат възприемани като гротеска върху стените на Платоновата пещера и не ограничават възприятията. Позволяват ни да отидем толкова далече, колкото ни стигат силите. Там, където всичко – познато и непознато, съществува и чака да бъде открито от човешкия гений.

Теменуга Маринова

ТВОРЧЕСКАТА ЗРЯЛОСТ НА ЕДИН ХУДОЖНИК

Васил Василев е завършил специалността "живопис" във ВТУ "Св. св. Кирил и Методий", но освен на живописни творби той е автор на скулптури, инсталации, както и на оргинални графични работи.

Шейсетгодишен юбилей е особено, съдбовно събитие в живота на всеки човек, а в битието на един творец то е и сериозен повод за себевглеждане, за понякога тревожна, но и щастлива равносметка. Постоянната мъчителна самооценка, на която творецът се подлага не само, че е задължителна, тя е важна част от творческия процес, от силата на неговия талант. Във всяка от десетките самостоятелни и общи изложби (във Варна, в София, в Москва, в Хайделберг и къде ли не по света) художникът Васил Василев е задавал на себе си, но и на нас повличащите въпроси на творчеството и на самото съществуване. Сигурно е, че отговорите в неговото и сложно и така досягащо ни творчество не са еднакви, не са еднозначни. Сигурно е, че всеки път художникът е намирал причини за прецизно вглеждане в предстоящото пътуване към новата творба, към новото вдъхновение. В прекрасните си картини, подобни на закодирани и значими послания, той ни облъчва със своите вълнения и страхове, тъги и радости, възземащи се възторзи и разпадащи се видения, със своите виждания за света, в който живеем, а най-вече в света, в който бихме искали да живеем.

Призвание и вътрешен копнеж на всеки истински творец е да създаде свой познаваем, но неповторимо личен свят. Колкото по-значим е този творец, толкова неговият свят е по-величествен и самобитен, по-неизчерпаем и недостижимо единствен. Така всеки истински художник е неоспорим еретик, който доизмисля и досътворява видимия, Божествения свят, а също

доизмисля и досътворява човека. Безкрайността на човека. Това той постига с помощта на най-възхитителното достижение на разума, с помощта на своя талант и с най-чувствителните си сетива – въображението и интуицията.

Да се изучава света като го променяме и деформираме не е въпрос само на интелектуална наслада, но е и опит да се разбере действителността като повлияваме върху нея и я превръщаме в чиста духовност. Постижението на Васил Василев се състои в това, че без дори да го желае, той не само разгадава, но и разширява света, заобикалящото ни безкрайно битие. Така според духовната си и житейска опитност истински надареният се превръща в Създател, в Демиург. В някакъв смисъл той допълва действителността със собствените си представи, размисли и преживявания, породени от нея и наистина разширява съществуващото, като го натоварва със смисли, като определя за съдбовни не толкова самите факти и събития, а тяхното съвършенство, следователно техните сенки и значения. Светът на Васил Василев е изкривен и деформиран, той е облян от особена светлина, ала той е пределно близък до нас и разбираем, неговите религиозни сюжети например имат излъчването на забравена, ала внезапно оживяала иконопис.

Добре дошли в прекрасното творчество на художника.

Ангел Г. Ангелов

КРИТИЧЕСКИ *хроники*

Патриция Николова

СТЕФАН ЦАНЕВ – „ДУШАТА МИ ПЛАЧЕ ЗА СНЯГ“
(избрани стихове 1956-2016)

МОЛИТВА

Над нивите безшумно пада здрача.
Заглъхва всичко. Сам съм. И тревите.
Аз идвам тука тайно да изплача
гнева и болката си, и лъжите.
Наивен бях. И вярвах много.
На всеки срещнат вярвах. Нищо.
Обичах ги. И лъжеха ме много.
И много ми е болно. Нищо.

Земя, ти имаш хляб и гроб за всички.
Към всички си еднакво мила:
треви и хора, зверове и птици...
Земя, дари ме с твойта сила –
да мога да обичам всички хора,
да вдъхна чест на подлеците,
герои от еснафите да сторя
и скромни люде – от глупците.
Земя, дари ме с малко сила –
да мога да повалям всеки,
забравил, че е сукал твое мляко
и е дошъл по твоите пътеки.

Заглъхва всичко. Сам съм. И под мене
земята тръпне черна, топла, гола.
Аз вслушвам се в спокойното ѝ дишане.
И падам на колени.
И се моля.

Земя, ти имаш хляб и гроб за всички.

1956

Вероятно няма нищо случайно във факта, че миналата година приключи с височинно поетическо събитие – издаването на юбилейната поетична книга „Вкусът на тялото“ по случай 85-годишнината на изключителния

поет Иван Теофилов (изд. „Рива“, 2016; височинна поезия, писана в периода 1956-2016), а настоящата година също започна със силен акцент. Този път фокусът е обърнат към юбилейната стихосбирка по повод предстоящата 80-годишнина на светло бунтовния Стефан Цанев – „Душата ми плаче за сняг“ (изд. „Жанет 45“, 2017), представяща част от най-емблематичните творби на поета, писани в същия период от време, а именно: 1956-2016. Две абсолютно различни, но важни и знакови поетически възвишения, чието сравнение би било фриволно и некоректно, тъй като е поставено единствено по допирателните граници на времевата ос, а също и на сходния обективистки контекст в ситуацията на две различни епохи. Тук свършат всички прилики, тъй като е безнадежден всеки опит за сравнение между тези толкова мощни, вертикални и сеизмични поетики, между световете на тези два толкова различни автора. Единственото, което твърде очевидно свързва двата юбилейни поетични сборника, е хронологията на знаковите шестдесет години в представената им и достойно защитена поезия, спрямо която авторите са избрали – отново, неслучайно – начало на юбилейните им книги е именно смутната и енергийно наситена 1956 година.

„Поезията е най-древното магическо изкуство. Шаманите са били първите поети на земята, които чрез мистични заклинания прогонвали злите духове и укротявали природните стихии, за да спасят племето си.

Поетите са последните шамани на земята, които продължават да вярват в магическата сила на думите и се надяват с тях да запалят светлинка в душите на хората и да спасят загиващия от бездушие свят.

И едните, и другите са наивници, разбира се. Но луд умора няма.

В тази книга съм избрал 60 поетически опита, които съм писал през последните 60 години: от 1956 (когато бях 20-годишен) до 2016.

Последните няколко стихотворения са части от поемата „Небесна гледна точка“, която пиша в момента, и която ще бъде публикувана в самостоятелна книга.

Все се надявам да запаля светлинка...“

Не само запалена „светлинка“, но истински буен огън лумва от ярко бялото книжно тяло на „Душата ми плаче за сняг“. Душата на тази огнена стихосбирка е молитвено заключена в шепите на поета и пулсира жива по същия категоричен начин между стихотворенията „Молитва“ (1956) на 20-годишния Ст. Цанев и „Все някой ще ме види последен...“ (2016) на 80-годишния вече поет. Едва ли е случайно, че и двете стихотворения, с които започва и завършва тази устойчива поетична книга, са молитвено-катарзисни обръщения към бъдещето и към миналото, обречени завинаги да *помнят*. „Ти, който ще ме видиш / последен, моля те, не ме прогонвай / от паметта си, запази ме там поне“ – поетичният глас звучи по същия категоричен начин във „Все някой ще ме види последен“ – стихотворение, написано едва преди няколко месеца.

Удивителна е способността на поета да запази свежи и константни позициите, емоциите и сетивата си спрямо събития, случили се в трагическа цикличност през последните шестдесет години, надхвърляйки многократно парадоксите на времето, като елегантно и талантливо се изтръгва от клишето за поетичното поколение на 60-те. В този смисъл тази стихосбирка има

дуалистичен смисъл – от една страна е свеж и автентичен, подчертано авторски документ на няколко епохи, чиито табута и клишета поетът е разбил още в онзи момент, показвайки не само огромния си талант, но и характер, съчетан с достойнство. А от друга страна, чисто композиционният подход в книгата – да се представи всяка година с по едно стихотворение/поема или с по няколко по-кратки творби, е достатъчно интересен и провокативен, тъй като непредубеденият читател ясно може да види как във времето се е запазила ценностната система на поета и как нито за миг не са били променени позициите му. В този аспект бихме могли да прочетем по нов начин някои от известните политически стихотворения на Стефан Цанев, включени в тази книга. Спрямо постоянно движещата се спирала на времето и непрестанната цикличност на събития, сюжети и факти, точно стихотворения като „Хамлет XX“ и поеми като „Яжте есен!“ и „Малка поема за барабаните“, доказват, че независимо от превратностите на историята и от бурните, драматични абсурди на всяка епоха, призванието на големия поет е именно да не изневери на принципите и идеалите, копнежите и протестите си, които са формирали духовността му в по-ранни години.

„Барабанчико, бий!
Удряй по главите на твърде умните!
Удряй по коремите на твърде ситите!
Удряй по черепите на твърде мъртвите!
Удряй по зъбите на твърде веселите –
като по ксилофон!

Бий!

Барабани по тъпана на Земното кълбо!

Вдигай всички след себе си!
Води ги!

Само не забравяй – накъде?“
из „Малка поема за барабаните“

В този смисъл не е изненада дублирането на няколко от най-знаковите и представителни творби на Цанев в новата му стихосбирка „Душата ми плаче за сняг“ – с негови произведения, публикувани в предишна негова поетична книга: „Сълзата на Бога“, изд. „Захарий Стоянов“, 2003 (избрана поезия от периода 1954-2003; 486 стр.). Повтарят се емблематични стихотворения като „Малка поема за барабаните“, „Хамлет XX“, „Бабата стои облегната на бора“, „Отражения“, „Късен сняг“, „Молитва“, „Яжте есен“ и др. Все пак новата му стихосбирка е по-малко от 200 стр. и съдържа много аскетична представителна извадка на 60 години силна поезия, защитени само с по едно или понякога, с по две-три емблематични стихотворения или поема – съвсем различна структура в сравнение със стихосбирката „Сълзата на Бога“, инспирирана от 49 години поезия, защитени с представителен цикъл от различни стихосбирки, обнародвани през втората половина на 20-ия век, както и в самото начало на милениума. Още повече, че поезията на Цанев от по-

следните 14 години не отстъпва по нищо на поезията му от времето на 60-те. Но тук по-интересен е друг феномен.

Едва ли е случайно, че част от най-ярките творби на Стефан Цанев, които няколко генерации български читатели знаят наизуст и рецитират, са написани именно в периода 1960-1965 г., когато поетът учи драматургия в Московския киноинститут. Както и няма нищо случайно във факта, че вдъхновението на поета е в своя пик именно в 1964-та, когато светът се променя динамично. Това е и годината, когато той написва огнените „Малка поема за барабаните“, Хамлет XX“ и „Яжте есен!“, доказвайки реално думите си за поета като шаман, обладан от своята Мисия. Впрочем, малко известен факт е, че през 1964 г. е и първият гастрол на легендарния московски театър „Таганка“ в чужбина и тази „чужбина“ е тъкмо България (тогавашната НРБ), когато поетът дисидент Владимир Висоцки е в актьорския си разцвет и блести ярко на сцената в силната трупа на „Таганка“ (те у нас играят в Сатиричния театър „Десет дни, които разтърсиха света“ и „Хамлет“, под режисурата на знаменития Юрий Любимов). Неслучайно на 24 и 25 декември отново същата година, 1964-та, Стефан Цанев пише впечатляващата си поема „Яжте есен!“.

Едва след тази повратна точка се появяват земетръсните:

„Късен сняг“ и „Сезонът на илюзиите свърши“ (1965), „Разпята събота“ (1967), „Мишена“ и „Бабата стои облегната на бора“ (1971), „Носете си новите дрехи, момчета“ (1972), „Душата ми плаче за сняг“ (1974), „Репетиция за едноминутно мълчание“ (1986), „Автореквием“ (1970-1980) и др. В този смисъл, новата стихосбирка на поета Стефан Цанев е много повече от поредната брилянтна и концептуална книга. Това е неопровержимо творческо свидетелство за годините, през които – въпреки всички превратности, метежи, репетиции за край или начало, вятърни мелници, предателства и промени – поетът е запазил себе си такъв, какъвто е бил в началото: бунтовен идеалист, за който съпротивата чрез висококаратови думи е по-насъщна от всяко „златно“ мълчание.

ЗДРАВКО КИСЬОВ – **„ОТВЪДНО ВРЕМЕ“**
(последни стихотворения)

ОТВЪДНО ВРЕМЕ

Ако си от смелчаците,
нощем,
в тишината на градското гробище,
можеш да чуеш
как под земята тиктакат
часовниците на новопогребаните.

Началото на настоящата година е белязано и от духовния часовник на една сияйна книга, отмерваща секундите на вечността – „Отвъдно време“ (изд.

„Ерго“, 2017) на поета Здравко Кисьов, който си отиде завинаги от земния свят преди 2 години. Последните стихотворения на Здравко Кисьов са събрани с много нежност, респект и внимание от неговия син, художника и поета Роман Кисьов, който е не само съставител и автор на предговора на книгата, но и талантлив художник оформител на корицата и на великолепните, силно одухотворени илюстрации към книгата.

Представените философски поетични творби се публикуват в книга за първи път, въпреки че са писани в продължение на повече от десетилетие, през последните години на поета. Взети са от неговия архив с прилежно събирани и архивирани стихотворения, някои от които са били написани на ръка, а други – на пишеща машина. За съжаление, нито едно стихотворение не е датирано, но този привиден „дефект“ се трансформира в красив ефект дълбоко в тъканта и в имплицитната логика на книгата. Защото, в крайна сметка, какво означават датите от земния живот в контекста на поезията, писана в кратките спирки по трасето на линейното време? Поезия, която е вълнуващо философска и съдържа в себе си силно концентрирана духовност (и когато не е политическа, документална или директно обвързана с исторически контексти); поезия, която се чете отвъд спиралата на времето, измервано чрез събитията на триизмерното пространство на материалния свят – такъв вид поезия се съпротивлява на традиционния подход чрез датиране и анализиране по релсите на традиционната хронология.

Защото във вътрешното време и пространство на поета чувствата и мислите не подлежат на архивиране или на стройно отбелязване по дати и локации.

В този смисъл е излишна уговорката в предговора, относно липсващите дати. Точно обратното. Би било странно в стихосбирка със заглавие: „Отвъдно време“, проникваща с лекота в света на невидимите неща, да присъства датировка, която сякаш пришива с невидими, имагинерни конци отвъдното време с „отсамното“ време, строго подчинено на логиката и законите на видимия свят. Защото ясно е, че „Само веднъж през деня / и веднъж през нощта / спрелият часовник ще ти покаже / съвсем точно време“.

А дали и времето на спрелия часовник е абсолютно „точно“?

ИЗХОД

Не се завръщай в старите си жилища –
там бродят сенки
и от стените капят спомени.
Не се завръщай в старите любови –
там всичко вече е опожарено
от чувствата.
Не се завръщай в старите приятелства –
те няма вече никога да бъдат
такива,
каквито са били преди...
Не се завръщай в старите неща.
Това ще бъде
единственият начин да излезеш
от старостта...
Макар привидно.

И все пак. Темата за времето – отвъдно или отсамно, духовно или събитийно, линеарно или циклично – е тема, която винаги е вълнувала поета Здравко Кисьов. Целият му творчески път винаги е бил осеян с пулсиращо усещане за време насред безвремието. Точно заради това може да се проникне по-дълбоко в новата му стихосбирка „Отвъдно време“, излизаща посмъртно (какво обаче е смъртта, в този контекст, и съществува ли понятието „смърт“ в едно *отвъдно време*?). Последната му книга с избрани стихотворения носи заглавието „Обратно време“ (2007), а някои от по-ранните му стихотворения неизменно носят заглавията: „Точно време“, „Междувремие“ и др. Темата се разширява и окръглява, сякаш намирайки естествен пристан в посмъртната му книга, в която е публикувано стихотворението „Ностал-гия“ с прозвънващия подобно на стебло на мислеща тръстика, надвесена над реката на времето, ярък стих: „Като в огромен пясъчен часовник, дните / изтичат безвъзвратно, в оная друга половина / на Времето – за всички още тайна...“ Усещането, че поетът вече е намерил отговора на този въпрос, който е вечно съпътстваща мистерия в екзистенциалния път на живите, е именно: „мълчанието, което говори“ по магичен начин, в това „отвъдно време“.

ЦВЕТАНКА ЕЛЕНКОВА – **„УВЕЛИЧЕНИЕ ЧЕТИРИДЕСЕТ“**

РАВНОДЕНСТВИЕ ПО ТЪРНЪР

Защото преди камъни от триаса
дърветата бяха светлина
камъните са замръзнала светлина
която той
довлечен до последната котвена стоянка
в долния край на осмицата
и ти
подпрян на десния крак
женска фигура с тамбурина
съзерцавате
Мозъкът му е по-голям от главата
сова разперила крила
Твоята с каскет над несъразмерното тяло
е сведена над реката
и две очи
едното слънце другото сечение
изпадат
като на палача свети Олбан
Бог е равноденствие каза Търнър
и склопи своите

Какъв е светът, наблюдаван „с микроскоп и фотоапарат през увеличение 40“?

Отговорът се крие в една от най-интересните постмодерни поетични книги, публикувани напоследък – „Увеличение четиридесет“ от Цветанка Еленкова (изд. „Ерго“, 2016). В поезията ѝ живеят разнообразни сюрреалистични аналогии, които описват невидими неща, оптически невъзможни за проникване с „невъоръжено око“. Например, космогонията на една бисквита, разроена на съставните ѝ части като сюрреалистична метафора на миниатюрната галактика (захар, хляб, какао „и още други неща / понеже е калейдоскоп“) – съдържа едновременно причина и резултат, следствие и основание, жива и нежива материя, а също и духовност, увеличена до хиперболизъм, чрез който се измерват трептения на сенки и стъпките като летене, а още по-точно:

Вижда се как континентите са се разделили
от един общ
как бозайниците и мечка и куче
произхождат от водното конче
как сянката е по-тъмният ангел
на човека
и как ходенето между две стъпки
е също летене
(...)

из „Бисквита“

Този подход на поезията като сюрреалистичен експеримент, който реализира съноподобно изследване на макро светове в микро елементи, хиперболизиране на детайли и конструиране на абсурдистка „драматургия“ от хаотично разпилените, но все пак подредени в абсурдна логика сегменти – е разгърнат в първата половина на концептуалната книга. По този начин авторката открива, подобно на магически археолог сюжети там, където на пръв поглед има само абстракция или семиотичен знак. Във вътрешността на един домат се случват събития, които с приближението на вътрешната камера (или микроскоп) отделят семена, медузи, ембриони и други чудеса в утробата на този привидно абстрактен плод: Тайната вечеря, завеси, маса, дъното, вълните, Червеното море, което след срязването му наполовина (говорим още за един домат, на две разрязан като сцена от театър) „заприличва на пустиня / и преселници минават / отвъд“. По същия начин е разработен самостоятелен „сюжет“ през верига от асоциативни връзки, започващи с една глава на кибритена клечка, за да се стигне до признанието на финала: „и аз обичам барута“.

Поезия на ненадейните открития, в които авторът държи един молив без гума, прониква в смисъла му отвъд предназначението, опитва го, анализира го, обръща го наопаки и изведнъж на другия му връх открива най-интересния детайл, съдържащ поантата: „А виждал ли си окото му на пещерник / обърни го от другата страна.“

Този подход на внезапните преобръщания, на превращенията от едно в друго, на абстрактните образи, проникващи в материята като в мистерия, превземащи и променящи сантиметър по сантиметър под епидермиса на об-

раза, под кожата на визията, под тъканта на чувството – е запазен жив, разгърнат и овладян в трите корпуса на книгата: „Проби“, „Водопади“ и „Посоки“. В първата част подходът е чисто индуктивен и тръгва от материя към абстракция, от конкретика към дълга верига от сюрреалистични, съноподобни аналогии, докато във втората част има съвсем друга образна система: от абстракция към духовност.

Описанията на водопадите като одухотворени, персонифицирани герои със собствени жестове и очовечени визии ги прави не само физиономични, но и нарисувани със симпатична характерност, онагледена допълнително със съответните фотографии, които са отпечатани в черно-бялата гама. Именно тук е автентичното сърце на книгата. Тук авторката не играе с думи, показвайки виртуозност в конструирането на сюрреалистични алогизми, обвързани в общ контекст, а преживява това, което е провидяла в енергиите на природата. Третата част на книгата е най-кратка и стои като начало на друга книга, започнала да се пише, още преди авторът да е усетил това.

АЗИЗ ШАКИР-ТАШ – „ОКОЛОСВЕТСКА ОБИКОЛКА НА ЛИПСАТА“

ЧОВЕК НЕ ЗА ЧОВЕК

На Махмуд Даруиш

Предписахме на синовете на Исраил,
че който убие човек не за човек
или заради поквата му по земята,
той сякаш е убил всички хора.
А който спаси човек, той сякаш е спасил всички хора...

(Глава пета, знамение тридесет и второ от Корана)

За да не плаче мама,
от години се преструвам, че съм жив...

Когато и да ме убият все си казвам:
„Заради поквата ми е“,
та да не би да ме обземе чувство за вина –
според Писанието, ако съм невинен,
ще погубя и убиеца, и милиардите му жертви...

Падам по очи, за да не се спогледаме с убиеца...

А той ми казва:
„Убивам те, за да спася човек“.
Посочва зад гърба ми себе си

и се усмихва,
сякаш е спасил не себе си, а всички хора.
Прав е – той поне не се преструва, че убива.
И разбирам,
че през всичките години,
е убивал само себе си,
не мене;
че съм падал мъртъв
всеки път,
когато са убивали човек не за човек,
а аз съм бързал да пробия слепоочието си
с куршум мълчание –
с надеждата от там да изтекат
загърбените писъци за помощ...

За да не плаче мама,
от години се преструвах, че съм жив,
но днес разбрах –
за да не плача,
мама също се преструва, че е жива...

Чака ме
да спра да се преструвам, че умирам...

Един от най-силните български автори на поезия, чието име нашумя малко след началото на милениума, най-сетне се завръща, след близо десетгодишно мълчание. Азиз Таш, чиято нова книга „Околосветска обиколка на липсата“ (изд. „Жанет 45“, 2017), този път публикувана под името Азиз Шакир-Таш, преди много години и не малко книги смело разряза с нож екзистенцията си на две: между първата си и втората си родина, а новата му стихосбирка е доказателство, че тази компромисна двойнственост след толкова дълго време не е стигнала до хармония и помирение, а напротив – до мъчителна, шизофренична меланхолия, страдаща по липсите на цялото. Безутешната тъга за корена се усеща във всеки стих като сюблимна липса, която въпреки всички околосветски обиколки на екзистенцията, продължава да тежи върху гърба на автора си като товар, чието минало носи по-голяма сянка от бъдещето.

Разпиляването на идентичността, разпокъсана до болка в различни държави, улици, посоки, лица, маски, образи, спомени, сънища, кошмари и носталгии е пронизало като лъч кратките, но остри като парчета счупено стъкло (или огледало) стихотворения. Всъщност, само цитираното в началото тук произведение, което отваря като врата огледалните малки стаи на книгата, е единственото по-голямо, по-цялостно и завършено произведение на тази в дълбочината си мъчително-меланхолна, а на повърхността: весело-иронична „Околосветска обиколка на липсата“. Всички творби представляват микро фрагменти от цялото и се четат като разглобен пъзел, който сякаш никога няма да може да бъде сглобен, защото е разроен на множество малки парчета, остри и кървящи рудименти от пъзела в невъзможната хармонизирана идентичност.

И нито малките, обърнати наопаки фрагменти от поезия на турски (преведена от автора на български, или обратното?), които стоят по-скоро екзотично, отколкото пунктуално и разбираемо в тъканта на книгата, нито пръснатите тук и там семейни снимки с нарочно изрязани лица като паралелен опит за сдобряване с разпокъсаната идентичност, нито „самоубийственото електричество“, нито дъждовните въпроси, нито ефектът от самобичуването, нито вторият закон на ентропията, още по-малко пък усмирителните ризи на деконструкцията ще успеят да помогнат на автора да се сдобри със себе си. Това ще го направят следващите му книги, стига да има кураж да се освободи от спасителните пояси на поетичната игра и да се надвеси с широко отворени очи над бездната. Там, където винаги ще го очакват „и убиеца, и милиардите му жертви...“ отвъд преструвките, че уж е мъртъв.

Да се сдобри отново с мъдростта на корена.

И да си прости.

Митко Новков

АСЕН СИРАКОВ **„ЪПДЕЙТ“**
„Атеа Букс ЕООД“, София 2017, 166 стр., 10 лв.

Асен Сираков не е непознато име в културните среди, напротив – впечатлява с многото езици, от които превежда: руски, английски, френски, немски, полски, а списъкът на книгите и спечелените от него награди се побират на цели 11 реда ситен шрифт (на задната корица на книгата). Мнозина още помнят изпълненото с хумор и неочаквани асоциации негово радиопредаване „12 плюс-пляс“, извиквало смях през сълзи и възхита от изненадващите хрумки. Смях извиква и новата му книга – романът „Ъпдейт“. За нетрадиционният поглед на Асен Сираков говори дори самото заглавие – това в момента е може би единственият български роман, чието наименование започва с буквата „Ъ“ ☺. Не обаче само заглавието прави книгата увлекателна и забавна: историята вътре също е такава, че те тегли напред, не те оставя да я зарежеш. Главен герой е психотерапевтът Стефан Танталов (психотерапевт само на думи, дипломата са му я купили), а за неговото изкрейзване („Ъпдейт“ започва с впечатляващото изречение: „На 8-ми март Стефан Танталов превъртя“) „принос“ имат неговата жена – четвърт рускиня, но инак правеща се рускиня на квадрат, Станислава, дъщеря им Лара, братът на Станислава Юри Димитров Лиглов, богаташът и любовник едновременно на майката и дъщерята Атанас Сомов, малко действащи лица от сенчестия бизнес, пациент(к)и на Стефан Танталов, проститутки… Знам, знам: ако се

отчетат единствено „професиите“ на героите, ще стигнем до извода, че сме попаднали на поредната мутренска сага, ала изобщо не е така – Асен Сираков разказва история на едно желание за „ъпдейтване“, сиреч подобряване на житейското съществуване, което все се протяга да постигне благоприятен резултат, и все не успява. Този нереализиран стремеж, а и изобщо цялото си писане авторът нарича „парадоксален реализъм“, което ще рече: уж нещата се случват съвсем по правилата на действителния живот, но в същото време перипетиите издигат абсурдни бариери пред човека, който го живее, и то такива, че той просто се чуди защо нещата не се получават и все не се получават. Е, простичка, но работлива схема и – използвайки я, доста романи от подобен тип биха могли да се напишат. Е, не от всеки, все пак трябва и талант, не само схеми ☺. Защото проблемът със Стефан Танталов е точно в това, че все не смогва да изскочи от схемата, всеки път е отново поробен от нея; Стефан Танталов неистово иска да се ъпдейтва и съвсем истово не успява. Ако се вгледаме внимателно в причините за тези провали, те се съдържат не чак толкова в непреодолимите обстоятелства, колкото в мекушавия характер на героя, склонен да отлага и да пренася старта на обновлението постоянно било за утре, било за други ден. В този смисъл този Стефан Танталов сме пò малко всички ние, чиито добри намерения крушират в слабата ни воля. Асен Сираков, с други думи, описва не само Стефан Танталов, но и нас самите, а може би и себе си. Едни мънички хора с мънички желания и с мънички възможности… Затова книгата ни докосва: тя не се прави на разобличител на планетарните неправди, не се изтъпанва да ни обяснява нещата от световните страници, не се гордее, че всичко знае и всичко може – просто разказва с хумор и симпатия един живот, внезапно осъзнал, че може би не е докрай истински живот. И опитващ се – колкото му е по силите, да поправи тази недостатъчност. Не успява докрай, тъй като не владее изцяло нишките на собственото си битие; писателят Асен Сираков обаче отлично владее нишките на повествованието и го води с умела ръка и хитроумен разсъдък. Наблюденията му например за просмуканата от „руски“ корупционни практики българска среда заслужават едно внимателно, много внимателно четене. И тогава ще научите що значи на руски „откат“ и колко много този откат влияе върху българските потребителски сметки. Въобще забавна книга, написана с акъл и можене, и единственото, към което бихме могли да имаме претенции, е ужасната корица. Този маймун, подобно на Кинг-Конг възседнал привечерен софийски пейзаж и затулил с ръка очите си, е просто не на място, ужасен е, без майтап! Не зная какво е имал предвид авторът Делян Илиев, нещо много дълбокомислено ще да е, защото от илюстрацията му нищо не се разбира. Може би иска да покаже как ни е яхнала житейската неправда и друса ли се, друса върху нашия нещастен гръб?! Не гарантирам обаче – това е мое тълкувание и то може да няма нищо общо с естетико-демонстрационните намерения на илюстратора. Но картинката е бял кахър (макар че дали една книга ще грабне влезлия в книжарницата или зърналия я на сергията зависи изключително много тъкмо от корицата), важно е, съдържанието на книгата. А то, за разлика от картинката с маймуна се разбира, и не само разбира, а и се чете с удоволствие. Наспроти мутрите и дебелите далавери, толкоз омръзнали ни ☺…

ГЕОРГИ ТЕНЕВ **„БЪЛГАРСКИ РОЗИ“**
ИК„Колибри“, София 2017, 309 стр., 15 лв.

Интересно е как се получава понякога – интелигентен автор, скучен роман. При Георги Тенев, за съжаление, това като че ли е правило: той определено знае много за това как се пишат романи, дори даваше акъли на участниците в телевизионния формат „Ръкописът“, но стигне ли самият до писането – дращи и заеква. Така и с „Български рози“: вижда се, че текстът е мислен, мислен и премислен, дърпа авторът му откъде ли не, за да се получи, а накрая резултатът незадоволителен. Да вземем почерка: събира той в едно похватите на френския „нов роман“ (Ален Роб-Грийе, Мишел Бютор) с неговия отстранен, плъзгащ се по повърхността поглед към предметите, и скандинавското хладно разказване, извикващо потрес и трепет (особено характерно за романа на Пер Улув Енквист „Посещението на придворния лекар“, срещаме го също и в книгата на датския автор Торстайн Томсен „Когато шепне, лъже“). Атмосферата пък в интериорните пространства (домът на Дора Попова, една от главните героини) се приближава до мрачните и страховити внушения на катакомбите от готическия роман; вътре в разказа срещаме италианец с име Джезуалдо (за любителите на предкласиката това е супер известно име – Карло Джезуалдо ди Веноза, 1566-1613, принц на Веноза и граф на Конца, велик музикант, автор на мадригали и убиец на жена си). Има и описание на снимачен процес на сериал (тук няма как да не даде отражение работата на Георги Тенев като тв сценарист и водещ) – изобщо романна тинктура от все полезни и учени съставки, която, за жалост, не се превръща в облекчаващо лекарство. Прибавям тук въздействието на корицата, напомняща някои платна на Лионел Файнингер (две миниатюрни фигурки насред огромно пространство, отлична работа на Светлана Мирчева), и се учудвам защо все пак „Български рози“ не ме грабва. И се сещам защо, един мой приятел преди време ме открехна: употребата на много ученост при съставянето на текст не помага на белетристиката (както на всяко изкуство), по-скоро пречи. Та и тук така: много чело, много знае, ала разказът бледичък. Иначе идеята е благодатна: появяват се двама, Мина и Кърдравия, нещо като „неуловимите отмъстители“ (имаше такъв филм на времето, болшевишка пропаганда), които да свият перките на самозабравилите се властници и богаташи. Които в същото време, въпреки властта и парите си, са развалини, опустошени хора: „Те пият, тези богати хора, всичките, много пият. Тайно или явно“. Прочее, още един кахър на романа: щом си богат човек, значи си руина човек – сиромахомилски екот. Разказът от своя страна е прекалено претенциозен, твърде про/из-мислен, а нещата, които описва са сякаш съзнателно черни, мрачни, безнадеждни. Капка хумор няма в този роман, капка хумор няма… И всъщност, ако това е визията на начетения и интелигентен българин за страната, в която живее(м) – жална ни майка: той, „умният и красивият“, комуто думата се чува и образът гледа, няма как да не внушава у населението настроения, каквито внушават сутрешните блокове по частните телевизии – само мерзости у нас, само нищожества, навсякъде разпад и нищета: „от никъде взорът надежда не види“. Винаги го казвам: както виждаш света около теб, така и ще се чувстваш, сиреч колкото по-черно ти е околно-

то, толкова по-черно е в душата ти. Такава чернота ни засипва като цунами от „Български рози“; няма как тук да не отдадем дължимото на Георги Тенев за избора на заглавие, компрометиращо и опровергаващо посредствената песничка, станала преди време първа сред любимите български песни в някаква поредна глупава класация, „Една българска роза“ (музика Димитър Вълчев, текст Найден Вълчев, изпълнява Паша Христова): българската роза бива взета в хубав ден, българските рози обаче са повехнали до там, че от тях се носи единствено дъх на гнилоч, тленна смрад, воня. И ако Георги Тенев беше изпълнил с животворна писателска плът доброто си първоначално намерение, писанието му наистина щеше да се превърне в сага на днешното българско битие, през която да го четем и през която да го разбираме. За жалост обаче, не успява поради умозрителност: текстът е предпоставен в тезите си и в тази своя идеологическо-интелектуалистка предпоставеност издиша. Романът „Български рози“ иска да ни изкара въздуха, ала самият той едва си поема въздух.

ИВАН ДИМИТРОВ **„СОФИЙСКИ ДУЕТ“**
ИК„Жанет-45“, Пловдив 2016, 313 стр., 16 лв.

Иван Димитров впечатлява със своята производителност, той сякаш живее през текста, през правенето на текстове. Пиеси, публицистика, разкази, стихове, организиране на четения, романи… Сравнително младият автор като че ли се опитва да покрие, да „опакова“ падналата му се от съдбата действителност с текст, да я потули така, че изобщо да не я вижда и чува. Да я съчини по такъв начин, че ако не приемлива, да е поне поносима. Романът „Софийски дует“ е показателен в това отношение: в него срещаме един портрет на София, който – ако го раз/по-кажеш на някой от минувачите било по ул. „Витошка“, било по ул. „Локорска“, той/тя няма я да познае, дори направо ще отрече. Всъщност тъкмо върху това изявено пристрастие към „особен поглед“ се гради спецификата на романа – разминаването на неговия автор и герой със средата, която обитава: той вижда неща, които другите не виждат, прави неща, които другите не правят, мисли неща, които другите не мислят… Обяснение в любов към София, която повечето българи нито харесват, нито приемат за своя (колко често ще чуем софиянец, че е я от Мизия, я от Варна, я от Харманли), а просто търпят. Иван Димитров не просто я търпи Софията, той я обича. И тази обич прозира от всяка дума в „Софийски дует“.

Романът всъщност е конструиран 4х3 – четири части с по три вътрешни под-части. Четирите части са четирите сезона – лято, есен, зима, пролет (така избраната подредба е също демонстрация – пълнокръвието на лятото, след това низхождане към есента и зимата, но накрая – пролет, обещание за нов цъфтеж). Вътрешните са, първо, някаква разказана история, станала през съответния сезон, второ, свидетелства и мнения за писателя Йордан Константинов – от приятели, познати, почитатели и отрицатели, и, накрая, поетичен полет над София, нещо като полета на Маргарита над Москва с тази разлика, че тук ролята на метлата е поета от въображението. И на тази София под него героят/авторът се любува, предан поклонник ѝ е, дори когато се

изцепва: „Отвратителна си, София!“ Тези страници са едни от най-красивите в романа именно защото са продиктувани от любовта – една любов към столицата, която за мнозина е просто временно прибежище, най-големият хотел в България. За Иван Димитров обаче тя е родно място, скъпо място: без нея той не може да се възприеме; тя е, както беше прието преди време да се говори, градивен елемент на неговата идентичност, носещата ѝ основа. Честно казано, само заради тези излияния си струва да се прочете „Софийски дует“, защото той представя съвсем друг лик на българския първи град – не „Ти целият скован от злоба си,/ о, шумен и разблуден град“ (Христо Смирненски), а: „София, ти си моят град. Ти си град на толкова други.“ Разбира се, има го и разпътния образ на София, но общото усещане е за град обичан, град харесван, град необходим: „За теб този е град изграден от несъвместимости, той е една безумна игра на противоположности, слети в един софийски дует, който…“ Изречението е недовършено, защото писателят Йордан Константинов (в чието лице не е трудно да видим Иван Димитров) е убит. Убит, тъй като в телевизионно интервю се изрепчил срещу Иван Вазов, отричайки го като автор и народен поет. Тук точно обаче Иван Димитров малко не е уцелил ваксата: Вазов не веднъж и два пъти е поставян под обстрел, сещам се за провокативни изказвания на Йордан Ефтимов например, така че националистическият мотив за смъртта на героя е попресилен. По щеше да е вероятно, ако, да речем, се беше нахвърлил върху Васил Левски, беше нарекъл тефтерчетото му (прочутата „Agenda“) и особено автобиографичното стихотворение в него графоманско изстъпление и т.н. – тогава някак изсипалата се върху него омраза би била по-мотивирана и разбираема. Така или иначе, случилото се е случило, писателят е мъртъв и тук идва най-интересната част от книгата – мнения на хора, близки до него или пък чували името му, за личността му. Интересна, защото с индивидуалния си почерк Иван Димитров успява да извади множество гласове от българското общество – във всички случаи умело владеене на полифоничните социални заряди. За разлика от приключващите романа бележници на Йордан Константинов, доста монотонни и изтъркани, пълни с баналности. Неговият писател се оказва слаб писател. Тук, за съжаление, Иван Димитров не успява да влезе докрай в кожата на Йордан Константинов, което дотогава успешно прави. Това е проблем на романа: „Софийски дует“ е роман-мистификация, следователно там, където мистификацията не се удава, прозира направата му, белите конци, с които е сшит. Слава Богу, тези места не са много: книгата е добър опит за представяне на българското в различните му проявления – представяне, което звучи справедливо, правдиво, честно и достоверно.

МОМЧИЛ НИКОЛОВ **„ПОСЛЕДНАТА ТЕРИТОРИЯ“**
ИК„Сиела“, София 2016, 631 стр., 18,90 лв.

Всички досега разглеждани книги се занимават с българското – парадоксално-иронично от Асен Сираков, готически-мрачно от Георги Тенев, ро-

мантически-поетично от Иван Димитров. При Момчил Николов няма такова нещо, казах на друго място, че „Последната територия“ е книга, която може да бъде написана от всеки човек във всяко кътче на планетата Земя. Вярно, втората част се развива в София, проследява компулсивно-импулсивните обсесии (психиатърът Момчил Николов добре се ориентира в психическите разстройства на своите пациенти – о, простете! – герои) на сънародник, работещ като рекламен инвентор, собственик на фирмата. Но доколко това българско приключение е несъществено за романа личи, че в тази част авторът хич не си е дал зор: онова, което принуждава героя му да бяга, е поредното описание на сблъсък с българска мутра, сполучливо и с ирония наречен Сръбския. Романът тече наобратно: постепенно разбираме каква е тази „последна територия“, за която иде реч в заглавието. Това е всъщност територията на съня, главният герой Маноло, пострадал от приемането на лекарството талидомид – родил се е с фокомелия, деформация на крайниците, има прелестната способност да влиза в чужди сънища. И тук фантазията на Момчил Николов се развихря: не може да се отрече таланта му да гради повествованието, да го иззижда така, че да му е винаги под око. Мери с отвеса, права стена (се) получава. Да, така е, права е, вярно, но толкова правоверно права, че е чак скучна. За съжаление, тази дебела книга не е, да речем, като една друга дебела книга, преводна, „Ние, удавниците“ на датчанина Карстен Йенсен, която щом веднъж хванеш в ръцете си, не ти се ще да изпуснеш; „Последната територия“ се чете с усилие, с досада, със съклет. Отегчителна е и бързо омръзва. Честно казано, не зная какво толкова видяха в нея нейните адепти, в. „Култура“ дори я направи свой „избор“, но да избереш „Последната територия“, а да не избереш „Една и съща река“ на Здравка Евтимова или „Камбаната“ на Недялко Славов си е чиста проба естетическо късогледство. Или направо слепота вследствие дълбок коматозен сън за стойностното.

Кой знае, може би точно тази не-българскост на романа на Момчил Николов е причина за харесването му, симптом на старата язва на българския интелигент: колкото по-малко българско, толкова повече европейско и модерно. Макар че, ако не броим „Осъдени души“ и „Захвърлен в природата“, няма голям роман, написан на български, чийто център да не е българското – тръгваме от „Под игото“ и стигаме до „Възвишение“. Основна част от действието на „Последната територия“ се развива в бленуваната Барселона – за българите от XXI век европейска дестинация, много повече жадувана в сравнение с някогашните топоси на желанието Париж, Виена, Берлин, Мюнхен, Прага… Авторът си е поставил задача така да опише каталунската столица, сякаш се е родил в нея. Но в нейното описание и в другите описания, свързани с действието, така се увлича в употребата на думи, че уморява читателя: „Трябваше да се обърне внимание и на животинския свят: определено неагресивни и годни за ядене видове бяха добре дошли, но разните там хищници и отровни влечуги, които на бърза ръка биха могли да осуетят еволюционните ми планове, трябваше на всяка цена да бъдат избягвани; откъм фауна ми трябваше такова място, където щях необезпокояван да заемам върха на хранителната верига.“ Награмадяване на думи, думи, думи, на трябваше, трябваше, трябваше: Момчил Николов, за съжаление, се отказа от стройното и стегнато разказване, изложено от него в „Hash oil“ – според мен най-хубавата му книга, за да продължи със словесното преобилие на „Кръглата риба“ – също толкова досадна като „Последната територия“, не-

зависимо от демонстрираната и там фантазия на автора. Впрочем, може би точно в това е дефицитът (или май е по-добре да кажем мултифицитът) на неговото писане: дотолкова се увлича в хрумванията си, така си ги харесва и им се кефи, че няма никаква воля, хеле пък желание да се откаже от което и да е от тях. Суета на въображението. Книгите му набъбват, разширяват се и се надуват без цялата тази куха екстензивност да има кой знае какво отношение към разказа. Трупа, трупа, трупа до пълно отегчение… Та в този смисъл „Последната територия“ не е друго, освен едно с широк замах натаманено скучно четиво. Скучно до отчаяние…

НИКОЛАЙ ПЕТКОВ **„БОРХЕС И ДРУГИТЕ – ТАМ“**
ИК„Изток-Запад“, София 2017, 170 стр., 14 лв.

Романът на Николай Петков „Борхес и другите – там“ също страда от двата недостатъка, очертани по-горе – ученост и бъбривост. Че учеността ще ни връхлети с всичко сила проличава, естествено, още от заглавието: Борхес е може би най-ученият от всички писатели (май само Умберто Еко би могъл да го конкурира, но все пак Борхес е първенецът), така че фигурирането на името му в заглавието ни предупреждава. Не напразно в предговора си към книгата проф. Георги Каприев причислява Николай Петков към „колекционерите на излишното знание“, подчертавайки добронамерено: „Напук на предразсъдъците, той е сигурен, че животът е подражание на литературата, а хората се раждат от историите си.“ Ала за такъв тип писане Витолд Гомбрович, полският автор, комуто някои приписват прочутата реплика: „Убийте Борхес!“ (преводачът от португалски и испански Румен Стоянов обаче я влага в устата на Хулио Кортасар), живял дълги години в Аржентина, се изказва съвсем не ласкаво, напротив – негодува: „Слово! Тяхната литература е красноречие! За да бъдеш художник, достатъчно е да се изразяваш красиво. Най-оригиналният и самостоятелен аржентински писател, Борхес, пише на прекрасен и елегантен испански, стилист в литературен смисъл (но не в духовен), той най-охотно практикува литература за литературата, писане за книги; а ако понякога се отдаде на чиста фантазия, тя го отвежда колкото се може по-далеч от живота, в сферата на метафизическите хитроумия, в съставянето на прекрасни ребуси – схоластики, построени от метафори.“ В „Борхес и другите – там“ също има много схоластики, литература, построена от метафори, писане за/на предишни знания, цитати от Аристотел, Авицена, св. Григорий, св. Кирил (Александрийски), Псевдо-Дионисий Ареопагит, мяркат се конференции по средновековна философия, че дори и името на Георги Каприев… Цялото това наслагване обаче на автора не му стига, та го подплатява с множество бележки под линия: на моменти човек има усещането, че чете не роман, а научен трактат. Очаквано в книгата много се говори, а малко действа: свидетели сме на едни непрекъснати диалози между действащите лица – свещеникът Тома (няма как в този избор на име да не провидим алюзия за неверния Тома, героят проявява такива черти), приятел-

ката му Леда (намекът е за отвлечената от лебеда Зевс древногръцка красавица), влюбеният в нея (и тя в него) испанец Амос (Амос е името на пророка, предрекъл Вавилонския плен) от Кордоба (тази днешна българска встрастеност към Испания ☺ срещаме и тук), Шуменският владика Константин, като желанието е да се преплетат фикция и действителност. Георги Каприев нарича прозата на Николай Петков „попска проза“ – може би защото авторът е свещеник, и в това наричане има известно основание: „попското“ писане е повече проповедническо, отколкото деятелно. Аз, от своя страна, бих бил малко по-снизходителен – не попска, а пастирска: Николай Петков иска да поучи с нравственост, да предаде знание, да сподели опит. Хубавото е, че всичко това го поднася с много ирония – това е най-тънко ироничният роман от разглежданите досега. Което дава надежда за следващите книги на автора: щом един писател има чувство за хумор, има усет за ирония, все някоя някога ще му се получи. Но не е тази: за жалост, при „Борхес и другите – там“ не потръгва. Всичко в нея е статично, всичко произлиза от амвона и макар „Там“ да е име на кръчма във Велико Търново – в книгата доста се пие, възприятието е повече за вертикалност между автор и читател, не за хоризонталност. Уж кръчма, ама повече черква ☺. Това пастирско мърморясване води и друго: въпреки че романът започва от едно „митично“ място – жп спирката Чилигирово, „известна още като дивдядовската гара“, определена като „едно невъзможно място“, въпреки че се пренася в старата ни престолнина и кръчмата „Там“, писанието на Николай Петков няма ни йота български привкус, ни грам български натюрел. Да, заявява се, че всичко се случва в България (ако нещо въобще се случва в този роман), но това е само заявление, както е заявление и голяма част от съдържанието на книгата. Говорят, твърде много говорят героите на Николай Петков: с акъл говорят, с доста информация говорят, прехвърлят с гъвкаво жонгльорство имена, реалии, исторически събития и географски места – учени глави, но всичко е мъка, мъка; навява съклет и усещане за литературна кухота. Безспорно, Николай Петков пише претенциозно, пише интелигентно, пише мъдро, пише велесловно, пише с мерак и… скучно. Толкова скучно, че се прозяваш като на конференция при нечий плосък доклад.

СТОИЛ РОШКЕВ **„КИБЕРМОДЕРНИЗЪМ, ИЛИ КУКЛОВОДЪТ ЙОАН ЯНКОВ-САЙТА“**
ИК„Фабер“, Велико Търново 2016, 471 стр., без цена

Преходът (или, както аз предпочитам да казвам – преходите), стоварил се върху Източна Европа и в частност България, със сигурност дълго няма да изтлява като повод за романово изследване. За нас, българите, той е травма, каквато травма е за събратята ни сърби, хървати, босненци войната в бивша Югославия. Не се наемам да меря чия от травмите е по-сериозна: на запад от нас войната нанесе огромни поражения, количеството романи, разкази, есета, описващи я и искащи да я разберат, продължава да набъбва, но пък

преходът у нас сякаш по-потулено, по-скрито разпростира отровните си изпарения, гнояващи душите ни. Затова е толкова радващо, че се появява роман като „Кибермодернизъм“, в който преходът е разказан с хумор и намигване; на представянето на книгата Бойко Ламбовски дори изрече една задължаваща похвала – че на места Стоил Рошкев оформял звучене, сродно с онова на великия роман на Ярослав Хашек „Приключенията на добрия войник Швейк през Световната война“. Ако погледнем от този ъгъл начина, по който преходът е описан в романа, и го съпоставим с други негови описания, бихме могли да кажем, че Стоил Рошкев предава тези разтурени български времена като гротеска, за разлика от Владимир Зарев, при когото са разрушителна трагедия („Разруха“), от Илия Троянов – пагубна фалшификация и измама („Кучешки времена: Революцията менте – 1989 г.“), от Невена Митрополитска – сърцераздирателна мелодрама („Анна и планината“). Гротесковостта предопределя и почерка в „Кибермодернизъм“: терминът произлиза, след като през XV в. в пещери под Рим са открити множество фрески на фантастични чудовища с разкривени, абсурдни образи. Разкривеността е важен момент, но при Стоил Рошкев по̀ от значение е фресковостта, сиреч отсечената редуваност на гротескните изображения: по същия начин – поне в началото – той сече повествованието, разпада го на разни картинки хем свързани, хем не докрай. Сам признава, че е искал да изгради роман, използващ техниката на клипа: бърз, мимолетен образ, чиито повторения да създават настроенията в ума на читателя. Друго, което признава, е старанието му главите да повтарят знаменитите „числа на Фибоначи“, които италианският математик открил при пътешествията си в арабския свят: колкото повече напредват числата на Фибоначи, толкова повече се доближават до митичното „златно сечение“. Затова не е произвол, когато романът завършва с обещанието: „Следва продължение“ – златното сечение се постига (ако въобще е възможно да се постигне) едва при много големите стойности на числата. Една такава постройка, разбира се, крие в себе си много опасност от изсушаване на повествованието, от форма(лност), която да убие съдържанието; за щастие, Стоил Рошкев е успял да избегне тези сцило-харибдни препятствия. Създал е в истински смисъл „постмодерен роман“, но не скучен като „Последната територия“, който Ангел Игов обявява също за постмодерен („постмодерен роман, чиито търсения надхвърлят собствено литературното“), а увлекателен и забавен. Постмодерното откриваме и в оформянето на текста вътре в книгата: различни шрифтове, различни размери на шрифтовете, широки празнини между отделните абзаци – технически хватки, които значително улесняват четенето. В неговите герои разпознаваме мнозина от героите на прехода, спретва ги Стоил Рошкев къде с добродушен, къде с не чак толкова добродушен хумор, а ситуациите, които описва, ние сме ги живели, а други, за съжаление, продължаваме да живеем. Но – след като ги прочетем в „Кибермодернизъм“, от тази наша обреченост (на преход-и ☺) ни поолеква, не се разгневяваме, нито разбесняваме, а я посрещаме със снизходителна усмивка. Отдавна, според мен, беше време да се появи такъв роман, който не само да пръска ядни слюнки, ами с майтап да разкаже всичката тази наистина мерзост, в която битуваме. Да не я ругае и псува, а да се бъзика с нея. Такъв маниер, макар не навсякъде издържан с достатъчно художествено майсторство, много повече поставя тази действителност под въпрос, много повече ни кара да ѝ се надсмиваме и подиграваме. Да се надсмиваме

и подиграваме и над страховете си, илюзиите си, митовете си, предубедеността си: „Кибермодернизмът е най-модерното управление – сливането на утопия, антиутопия, на „Ние“, „Прекрасният нов свят“, „1984“ – то е с двойно дъно, с двоен стандарт. Какво по-прекрасно от това роботите да си мислят, че живеят в утопия, пък то – антиутопия – ха-ха.“ Този литературен прийом прилича малко на метода, изобретен от Виктор Франкл и наречен от него „парадоксална интенция“: да се стремиш към ситуацията, от която ти настръхват косите, а не да я избягваш: ако те е страх да гледаш от високо, да не спираш да гледаш от високо надолу в празното. Или, в реалиите на кибермодернизма: да казваш, че живееш в световна конспирация тъкмо защото те е страх да живееш в световна конспирация. И съответно прибягваш до друг терапевтичен метод, този път зает не от опита на Виктор Франкл в концентрационния лагер, а от „опита“ на Аристотел във формалната логика – „довеждането до абсурд“: теорията на световната конспирация трябва да се доведе до абсурд, до резултат смешен и невъзможен, който да демонстрира нейната смехотворност и невъзможност. Това прави романът на Стоил Рошкев и макар че на първо време е трудно да му хванеш спатиите – прекалено скача, прекалено се задъхва и сам се пресича и прекъсва, той е все пак постижение на родната литература. Постижение, постигащо гротесковия лик на българския преход, неговата разкривена физиономия, която не плаши, а разсмива…

Васил Василев *Мост и лодка в реката*

съвременник 1/2017

Иван Кирков *Парижки силует*

ISSN 0204-6962

9 770204 696002 ›

ЦЕНА 13 лв.